

MALKOVICS TIBOR

„JÓ SZOMSZÉDI (V)ISZONYOK?”

A jobboldali (nemzeti) radikalizmus és a hazai „gárdák”
kapcsolathálózati elemzése

Politikatudományi Intézet

Témavezetők:

Prof. Dr. Ágh Attila DSc.
egyetemi tanár, doktori iskola-vezető

Dr. Balázs Zoltán CSc.
egyetemi docens

Copyright © Malkovics Tibor, 2010

Budapesti Corvinus Egyetem

Politikatudományi Doktori Iskola

„JÓ SZOMSZÉDI (V)ISZONYOK?”

A jobboldali (nemzeti) radikalizmus és a hazai „gárdák”
kapcsolathálózati elemzése

Ph.D. értekezés

Malkovics Tibor

Budapest, 2010

Tartalomjegyzék

Tartalomjegyzék	4
Ábrák jegyzéke	6
Táblázatok jegyzéke	8
1 Bevezető	9
1.1. Elméleti bevezető	9
1.2. Hipotézisek	13
1.3. Egy módszer „fejlődéstörténete”: a hálózatelemzés elméleti hagyományai	16
1.4. Mi az SNA?	26
1.4.1. A kapcsolathálózati elemzés további előnyei	27
1.4.2. A disszertáció kutatási problémájának megfogalmazása, tárgyának kijelölése, az alapsokaság és a megfigyelési egység	34
1.4.3. A mintavétel, az adatgyűjtési módszer és a minta feldolgozása: a radikális és szélsőjobboldali szervezetek kapcsolathálózati elemzése	36
1.5. A kutatás időbeni lehatárolása	38
1.6. A mintavételi és adatgyűjtési terület kijelölésének indoklása	39
2 Politikatörténeti háttér - Alapfogalmak	56
2.1. Önkéntes és hivatásos haderők	56
2.2. Milíciák, gárdák, nemzetőrök, népfelkelők, szabadcsapatok és rohamosztagok	60
3 Politikatudományi háttér - Alapfogalmak	69
3.1. Mi a politikai radikalizmus?	69
3.2. Neokonzervativizmus és „új jobboldal”	85
3.3. A jobboldali radikalizmus terminusa	92
3.4. A jobboldali (nemzeti) radikalizmusok és a szélsőjobboldal	95
4 Gárda típusú szervezetek „nyugati” és „keleti” dimenzióban	106
4.1. Reguláris és az irreguláris gárdák „nyugati” nézetben	107
4.1.1. Az Angol Királyi Testőrségtől (Household Division) a Honi Gárdáig (Home Guard)	116
4.1.2. Franciaország: a Guard Nationale és a francs-tireurs, a „szabad vadászok”	119
4.1.3. Egyesült Államok: a Nemzeti Gárda (US National Guard)	120
4.1.3.1. Észak- és Latin-Amerika: radikális milicista mozgalmak és gerillák	125
4.1.4. Olaszország: a „vörösingések”, a fasciók és a squadrók	130
4.1.5. Németország: szabadcsapatok, SA és „fekete elitgárda”	138
4.1.5.1. Kísérő alakulatok és európai önkéntesek: „nemzeti” Waffen-SS légiók	143
4.2. Két jellegzetes példa „Keletről” a gárdák kapcsán – „Lenni vagy nem lenni?!”	147
4.2.1. Lengyelország: a múlt „gárdái” és a rendszerváltás sajátosságai	147
4.2.2. Magyarország: a Magyar Királyi Nemesi Testőrségtől a Köztársasági Örezredig	159
4.2.2.1. Karhatalmisták és tiszti különítmények	162
4.2.2.2. A Rongyos Gárda (Héjjas-különítmény)	164
4.2.2.3. Nyilas rohamosztagok és gárdák	167
5 A mai irreguláris, illegitim gárdák esélyei „Nyugaton” és „Keleten”	177
5.1. Nyugat-Európa: ahol „csak” ellenállási frontok működnek	177
5.1.1. Ausztria	177
5.1.2. Az újraegyesült Németország	178
5.2. Dél-Európai „kakukktójás”: az Olasz Nemzeti Gárda	179
5.3. Kelet-Közép-Európa: illegálisan szerveződő gárdák	180
5.3.1. Románia: Noua Dreaptă	185

5.3.2. A jugoszláv utódállamok és Szerbia: polgárháború, gárdák, milíciák és szabadcsapatok-----	188
5.3.3. Csehország: a cseh Nemzeti Gárda-----	191
5.3.4. Szlovákia: Slovenskú Pospolitost' - Národnú Stranu (SP-NS) -----	192
5.3.5. Bulgária: a Bolgár Nemzeti Gárda -----	199
5.4. Lengyelország: „csak” radikális és szélsőséges csoportok a rendszerváltás után-----	202
5.5. Magyarország: a jobboldali radikalizmus stratégiaváltás és a gárdaalapítások -----	204
5.5.2. Honi Gárda vagy Magyar Gárda? -----	210
5.5.1. „Primus inter pares”: a Magyar Gárda -----	214
5.5.1.1. A Magyar Gárda Székely Szakasa -----	227
5.5.1.2. A Magyar Nemzeti Gárda -----	230
5.6.3. A Magyar Országos Véderő Egyesület újraalakulása -----	233
5.6.4. A Betyár Sereg -----	235
6 A kapcsolathálózati elemzés -----	238
6.1. A kapcsolathálózati kutatás mintájának elemzése -----	238
6.1.1. A mintába bekerült szervezetek-----	238
6.1.2. A szervezetek honlapjai közti kapcsolathálózati összefüggések -----	252
7 Következtetések, megállapítások -----	271
7 Felhasznált irodalom -----	286
7.1. Szakirodalom -----	286
7.2. Hivatkozott internetes cikkek-----	292
8 A szerző témával kapcsolatos publikációi -----	295

Ábrák jegyzéke

1. ábra: Szociometriai-kommunikációs alakzatok.....	17
2. ábra: Internet-hozzáférés az európai országokban és Magyarországon.....	44
3. ábra: A politikai lehetőségek hatásai az internethasználatra.....	45
4. ábra: A mozgalmi tevékenységek és mozgalmak által használt médiumok kapcsolatai.....	46
5. ábra: A nemnemsoha.hu és a lelkiismeret88.hu linkjei.....	52
6. ábra: Az USA szárazföldi tartalékos alakulatai: a Nemzeti Gárda szervezete.....	123
7. ábra: honlapokat működtető szervezetek a legalitás foka szerint, % (N=120).....	239
8. ábra: A honlapokat működtető szervezetek szervezeti forma szerint, % (N=120).....	240
9. ábra: A honlapokat működtető szervezetek a radikalizmus foka szerint, % (N=120).....	241
10. ábra: A honlapokat működtető szervezetek nemzetiség szerint, % (N=120).....	242
11. ábra: A honlapokat működtető szervezetek alapítási hely szerint, % (N=120).....	243
12. ábra: A honlapokat működtető szervezetek szervezettség szerint, % (N=120).....	244
13. ábra: A honlapokat működtető szervezetek félkatonai vagy civil természete, % (N=120).....	244
14. ábra: A honlapokat működtető szervezetek lögyakorlatai és fegyverhasználatának gyakorisága, % (N=120).....	245
15. ábra: A honlapokat működtető szervezetek őrző-védő és rendezvénybiztosító tevékenysége, % (N=120).....	246
16. ábra: A honlapokat működtető szervezetek hagyományőrző és nemzeti kulturális örökséget védő tevékenysége, % (N=120).....	246
17. ábra: A honlapokat működtető szervezetek katasztrófavédelmi, sírgondozó és ökológiai tevékenysége, % (N=120).....	247
18. ábra: Szervezettípusok a legalitás foka szerint, (N=120)%	248
19. ábra: A honlapokat működtető szervezetek alapításának helye a radikalizmus foka szerint, % (N=120).....	249
20. ábra: A honlapokat működtető szervezetek alapításának helye a radikalizmus foka szerint, % (N=120).....	250
21. ábra: A honlapokat működtető szervezetek szervezeti formái a radikalizmus foka szerint, % (N=120).....	251
22. ábra: A honlapokat működtető szervezetek félkatonai-civil jellege a radikalizmus foka szerint, % (N=120).....	252
23. ábra: A teljes elemzett honlapminta kapcsolathálózata.....	252
24. ábra: A minimum 5 „kifokkal” rendelkező szervezeti honlapok hálózata.....	254
25. ábra: A minimum 5 „befokkal” rendelkező szervezeti honlapok hálózata.....	255
26. ábra: A Magyar Gárda hivatalos honlapjának kapcsolathálózata a teljes elemzett honlapmintán belül.....	257
27. ábra: A Magyar Gárda és vidéki gárdák hivatalos honlapjának kapcsolathálózata a teljes elemzett honlapmintán belül	258

28. ábra: A Nemzeti Őrsereg hivatalos honlapjának kapcsolathálózata a teljes elemzett honlapmintán belül.....	258
29. ábra: A JMMP hivatalos honlapjának kapcsolathálózata a teljes elemzett honlapmintán belül.....	259
30. ábra: A HVIM hivatalos honlapjának kapcsolathálózata a teljes elemzett honlapmintán belül.....	260
31. ábra: Az MNA hivatalos honlapjának kapcsolathálózata a teljes elemzett honlap-mintán belül.....	261
32. ábra: A Magyar Gárda és a „két lépés/kattintás” távolságra levő honlapok.....	262
33. ábra: A kapcsolataik tekintetében hasonló (strukturális ekvivalencián alapuló) csoportok beazonosítása – CONCOR dendogramm.....	263
34. ábra: Az 1. klaszter kapcsolathálózata.....	264
35. ábra: A 2. klaszter kapcsolathálózata.....	265
36. ábra: A 3. klaszter kapcsolathálózata.....	266
37. ábra: A 4. klaszter kapcsolathálózata.....	267
38. ábra: Az 5. klaszter kapcsolathálózata.....	267
39. ábra: A 6. klaszter kapcsolathálózata.....	268
40. ábra: A 7. klaszter kapcsolathálózata.....	268
41. ábra: A 8. klaszter kapcsolathálózata.....	269

Táblázatok jegyzéke

<i>I. táblázat:</i> A strukturális ekvivalencia alapján CONCOR elemzéssel kialakított 8 szervezetscsoport „profilja”	264
--	-----

1 Bevezető

„Hegel megjegyzi valahol, hogy minden nagy
Világtörténelmi tény és személy úgyszólván kétszer kerül felszínre. Elfelejtette
hozzáfűzni:
egyszer mint tragédia, másszor mint bohózat.”

(Karl Marx)

„A komédia, tragédia plussz idő!”

(Woody Allen)

1.1. Elméleti bevezető

A posztkommunista demokratikus átmeneteket követően Kelet-Közép-Európában újjáéledt a *neonacionalizmus* és *neotradicionalizmus*. Ez új jelenség volt, és szoros kapcsolatban állt a demokratikus átmenetek jellegzetességeivel és következményeivel. Szerepet játszott benne a történeti folytonosság hangsúlyozása és a saját nemzeti identitás erősítésének szándéka, s ezek különösen az újonnan létrejött államokban lényegi alapelvvé váltak, főként az új elitek gyenge legitimitása miatt. Több politikus a törekvéseihez éppen a szélsőséges nacionalizmustól várta az ideológiai támogatást, ami a saját nemzeti identitás újrafogalmazásakor, a politikai küzdelmek következtében már eleve kedvezett a tekintélyuralmi tendenciák ismételt megjelenésének. S bár a demokratikus konszolidáció után e tendenciák marginalizálódni látszottak, a radikális és szélsőséges hangvétel máig erős maradt a politikai arénákban. A nyugat-európai jobboldali radikális mobilizáció történetéhez hasonlóan Kelet-Közép-Európában is bebizonyosodott, hogy a mindenkori „válságmozgalmak” szorosan kötődnek a társadalmi átalakulással összefüggő zavarokhoz, illetve a kései felzárkózás modernizációs problémáihoz.

Sir Winston Churchill ironikus bonmot-ja szerint a „*demokrácia igen rossz államforma ugyan, csak éppen jobbat nem ismerünk nála*”; mi is joggal hihetjük, hogy az alkotmányos demokrácia, minden hiányossága mellett, mégiscsak egyedülként képviseli a legitimitás manapság elérhető legmagasabb fokát. Ezen felül a demokratikus eljárások és intézmények önmagukban nem lesznek sem a kevesebb egyenlőség, sem a kiszolgáltatottság forrásai. Sőt, a 21. század elejére a demokrácia annyira a korszellem kifejezőjévé vált, hogy a politikában még a nyíltan szélsőjobboldali pártok közül is sokan „*nemzeti demokratáknak*” vagy „*centrumdemokratáknak*” vallják magukat. Mivel pedig a demokráciákban elvileg minden érdek szabadon szerveződhet, a „*valódi demokrácia*” jelszavának hangoztatására a radikális szervezetek rá is kényszerülnek. Azokban a demokráciákban pedig, ahol a szervezetek törvényes eszközökkel befolyásolhatják a kormányzat és a parlamenti működését, illetve a döntéshozatalt, paradox módon nemcsak a gyakran állampolgári szabadságjogaikban megkérdőjelezetteket óvja a hatékony jogvédelem, hanem elvben a radikálisokra is kiterjed (amint arra sűrűn hivatkoztak is,

pl. a 2006. őszi budapesti utcai zavargások „kemény magja”, illetve maguk a gárdák alapítói). Philippe Breton tehát méltán jegyzi meg egy helyütt: „a demokráciának megvan az a különös képessége, hogy ... helyet biztosít önmagán belül másnak is, nemcsak a „demokratikus beszédnek”.” (Breton [2000] p. 54)

Napjainkra a radikális követelések hatására számos kutató véli úgy: ha e követelések megvalósulnak a társadalmak hozzászoknak ahhoz, hogy nem is annyira botránys, amikor megsértik a kisebbségek alkotmányos jogait, vagy átlépik az alkotmányos jogelveket. (Vö. Bayer [2002]; Decker [2003]; Betz [2004]; Cuperus [2006]) Az utóbbi időben nemcsak *Jean-Marie Le Pen*, *Jörg Haider* vagy a magyar *Csurka István* - vagyis az „új jobboldal” korábbi alakjai - tették meg ezt, hanem *Morvai Krisztina* és *Vona Gábor* is, a *Jobbik Magyarország Mozgalom Párt (JMMP)* politikusai, akik gyakran hangoztattak „kódolt” szövegű kirekesztő nézeteket. Mindebben az a legproblematisabb, hogy ha a „népuralomról” vallott sajátos elképzeléseket a politikai elit megfontolásra érdemesnek tartja, azzal a radikálisok retorikáját az „elfogadható nézetek” szintjére emeli a demokratikus diskurzusban. Ez ugyanis könnyen rombolhatja a demokrácia tulajdonképpeni alkotmányos alapjait. Ebben a „zsarolásban” az a legelgondolkodtatóbb, ha a politika fő árama átveszi e programok egyes részeit, törvényesítve ezzel a nemegyszer kollektivista világnézeten alapuló közvetlen népuralom eszméjét, valamint a hozzá kapcsolható politikai elvárásokat.

Ez a jelenség nemcsak Nyugat-Európában, hanem Kelet-Közép-Európában is szembetűnő. Nálunk azonban a jobboldali radikalizmus a demokratikus rendszerváltó pártokon belül jelentkezett, s csak később önállósult, így bizonyos értelemben e pártok tekinthetők a mai jobboldali (nemzeti) radikalizmus „bölcsőjének”. A demokratikus átmenet idején Magyarországon a legálisan működő mérsékeltébb jobboldali pártokon belül radikális frakciók jelentek meg, s ez Nyugat-Európára nem jellemző. Hazánkban erre volt jó példa a *Magyar Demokrata Fórumon (MDF)* belül *Csurka István* és az általa vezetett plebejus populista szárny, vagy *Király B. Izabella*, aki bőrfejűeket vett védelmébe (a *Nemzeti Ifjak Egyesületét*), vagy *Torgyán József*, akinek pártelnöksége alatt a *Független Kisgazdapárton (FKgP)* belüli szkinhed „ifjúsági tagozat” a párt támogatását is élvezte.

Disszertációmban a magyarországi jobboldali (nemzeti) radikalizmus és a 2007 óta megalakult gárdák kapcsolathálózatának feltérképezésére vállalkozom, illetve igyekszem bemutatni a jobboldali radikalizmusok „keleti” és „nyugati” változatainak azonosságait és különbségeit. Ez az okfejtés talán magyarázata lehet annak, hogy az előbbi reláció természetéhez miért tartoznak hozzá a gárdaalapítások (talán az *Olasz Nemzeti Gárda* vagy „*Fekete Gárda*” kivételével). Kelet-Közép-Európa több országában ugyanis a jobbára féllegálisan

működő *irreguláris egységek* megalakulása kísérte a jobboldali radikalizmus új előretörését, amely mozzanat, ilyen formában a kelet-közép-európai jelenidő terméke.

Magyarország ilyen szempontból élen jár a térségben. 2007 nyarán az elsők között alakultak gárdák hazánkban, s ugyanezen év decemberében a *Fővárosi Főügyészség* az elsők között kezdeményezte a *Fővárosi Bíróságnál* a *Magyar Gárda Kulturális és Hagyományőrző Egyesület* felosztatását. Az ügyészség egyébként azért döntött a felosztatást kezdeményező kereset mellett, mert úgy vélte, hogy a Magyar Gárda az egyesületi törvénybe ütközően gyakorolta tevékenységét: felvonulásaival és vezetőinek nyilatkozataival megvalósította a kisebbségek elleni uszítást. A 2008 márciusában kezdődő pert a bíróság először májusig napolta el, majd decemberben hosszú tárgyalás után feloszlatta az egyesületet, amely azonnal fellebbezést nyújtott be az ügyben. A bírósági határozat így csak 2009. július 2-án válhatott jogerőssé.

Magyarországon fordult elő elsőként az is, hogy egy gárdamozgalmat újraalakítottak. Ezt *Szabó Gábor*, a *JMMP* pártigazgatója, választmányi elnöke jelentette be a *Jobbik Szabadság* téri tüntetésén. A demonstráción újra a mozgalomhoz csatlakozott és egyenruhát öltött *Für Lajos*, az első szabadon választott kormány honvédelmi minisztere, *Szegedi Csanád* (aki az *EP*-ben is a gárda uniformisában jelent meg), ifjabb *Hegedűs Loránt* református lelkész, illetve felesége, aki Budakeszi alpolgármestere volt, valamint *Murányi Levente* és *Pörzse Sándor*, akik a szervezet megalapításában vettek részt. De magára öltötte a formaruhát *Vona Gábor*, a *JMMP* elnöke, *Morvai Krisztina*, a párt EP-képviselője is, s a rendezvényen beszédet mondott *Kiss Róbert*, a felosztatott *Magyar Gárda Mozgalom* volt főkapitánya.

Az is mintával szolgálhatott más szervezetek számára, hogy az „újraalapítók” 2009. július 14-én, amikor a felosztatott szervezetet újraalakították, az egyes szabálysértésekről szóló kormányrendeletet módosító új jogszabályra hivatkoztak, amely megjelent a *Magyar Közlönyben*. Ez a jogszabály új szabálysértési alakzatként nevezte meg és szankcionálta a felosztatott társadalmi szervezet tevékenységében való részvételt. A rendelet szerint: a bíróság a társadalmi szervezet felosztatásáról hozott döntésében a tömeges, valós veszélyt hordozó, fenyegető, s mások jogait, szabadságát a közönség „foglyul ejtésével” sértő gyülekezést jogellenesnek minősítette. Ami viszont nem nyilvánult annak, az a „sarkalatos törvények” közül az egyesülési jogról szóló *1989. évi II. törvényből* következett, vagyis hogy társadalmi szervezetnek nem minősülő közösséget (mozgalmat) a jövőben is jogszerűen lehet működtetni.

Az újraszerveződött *Magyar Gárda* e törvény értelmében vitatható módon minősült tehát társadalmi szervezetnek. A törvény ugyanis kimondja, hogy nem minősül társadalmi szervezetnek a magánszemélyek egyesülési jog alapján létrehozott olyan közössége, amelynek működése nem rendszeres, vagy nincs nyilvántartott tagsága, illetve törvényben meghatározott szervezete. A gárda újbóli életrehívói ezt a helyzetet használták ki, amikor arra hivatkoztak, hogy a gárda

szervezeti rendje eltér a törvényben meghatározott formától, mert nem működik mellette társadalmi szervezetnek minősülő egyesület vagy más, a törvényben nevesített forma. Így szerintük a *Magyar Gárda* semmiképp sem volt olyan szerveződésnek tekinthető, amely a felosztatott *Magyar Gárda Egyesület* tevékenységét jogfolytonosan követi, következésképp nem is lehet vétkes a büntető törvénykönyvben megnevezett *1978. évi IV. törvény* szerinti egyesülési joggal való visszaélésben, amely egyértelműen a felosztatott társadalmi szervezet tevékenységét szankcionálná. Ugyanezen okok miatt a szervezetben tevékenykedő tagok a hatályba lépett kormányrendelet alapján nem lehettek szabálysértés miatt büntethetők.

Időközben a *Nemzeti Őrsereg* felosztatását is kezdeményezte az ügyészség a *Munkáspárt 2006*, miután az őrsereg demonstrációt tartott Nyíregyháza belvárosában, tiltakozásul a Magyar Gárda megszüntetése és felosztatása miatt. A Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Bíróság ugyanis május 16-án hivatalosan bejegyezte a *Nemzeti Őrsereg Hagyományőrző és Polgárőr Egyesületet*, amelynek tevékenysége a munkáspártiak szerint beleillik a jogerősen betiltott gárda működésének körülményeibe, mert hiszen annak szinte minden megmozdulásán, így pl. az első 55 gárdista felavatásán vagy a *tatárszentgyörgyi cigányellenes felvonuláson* részt vett.

Ezzel egy időben az interneten tapasztalható lett, hogy a közös névvel „gárdáknak” nevezett egységek szüneteltetni, illetve „*frissíteni*” kezdték honlapjaikat. A disszertáció utolsó részében ezért *kapcsolathálózati elemzés* révén megkísérlem bizonyítani: a „gárdák” kapcsán a szemmel látható konspiráció ellenére folyamatosan kimutatható volt, hogy mind a félkatonai egységek, mind a jobboldali (nemzeti) radikális politikai szervezetek között, illetve a radikális szervezetek és a szélsőjobboldali organizációk között a kapcsolat töretlen maradt. Ennek okai a következők: a szélsőjobboldal hiteles személynek fogadott el néhány radikális jobboldali politikust és mozgalmárt (pl. *Vonát, Budaházyt, Toroczkaít*); szellemi rokonság van köztük a szélsőséges nacionalizmus, az antiszemitizmus és a rasszizmus vagy az „idegenellenesség” jegyében; az 1990-es években a „*nemzeti szocialisták*” és a „*nemzeti radikálisok*” között megbomlott a stratégiai egység, s ennek helyreállítása céljából számos konspiratív találkozót tartottak, pl. a 2009-es nyári, szegedi „*Nemzeti Garancia*” összejövetelt. Az *Ópusztaszeri Nemzeti Emlékparkban* tartott egyeztetésen a *Magyar Gárda*, a *Hatvannégy Vármegye Ifjúsági Mozgalom (HVIM)*, a *Nemzeti Őrsereg* és a *Betyár Sereg* mellett a nemzeti rockzenekarok (*Magyar Rock Nemzeti Egylet*)¹ és a futballultrák is megjelentek.² Mindemellett a még szórványában megmaradt nyugati hungarista emigráció ösztönzésére létrejött a szövetség, amely maga is – az ugyanezen évi *EP-választások* során – a *JMMP* támogatására szólította fel a neonáci és szkinhed szervezetek tagságát és szimpatizánsait. S talán az sem véletlen, hogy a találkozón részt vevő *Toroczkaí*

¹ Vona a „nemzeti tábor” egyesítése miatt szorgalmazta egyebek mellett a *Magyar Nemzeti Rock Egylet* megalapítását.

² Vö. *Szélsőjobbössze fogás. Szegedi gondolatok. HVG*, 2009. június 20.

László, a *HVIM* tiszteletbeli elnöke – a Horthy Miklós-féle haderő mintájára – „nemzeti hadseregként”, „nemzeti tömbként” nevezte meg az egyelőre névtelen együttműködést.

Végül a parlamenti választások idejére működésében ellehetetlenített, a választásokra háttérbe szorított *Magyar Gárdának* (és a *Független Magyar Gárda (Őrző Szárny)* szakadár csoportjának) romjain, 2010. június 4-én alakult újjá egy gárda, a *Magyar Nemzeti Gárda*. Ez a szervezet a Rákóczi-lobogó mintájára választotta meg árpádsávós jelképét, és jelszava is a Rákóczi-szabadságharcra utalt: *Cum Deo Pro Patria Et Libertate* (azaz *Istennel a Hazáért és Szabadságért*). Így a gárdák újjáalapításában Magyarország mindenképpen élen jár Kelet-Közép-Európában.

Kiss Róbert, a felosztatott Magyar Gárda (volt) főkapitánya egyébként a Szabadság téren a *JMMP* trianoni megemlékezésén jelentette be az új gárda zászlóbontását. *Vona Gábor* pártelnök és más jobbikos politikusok is felszólaltak. A jelenlévők közfelkiáltással döntöttek a régi-új gárda megalakulásáról, és arról, hogy e szervezetnek szintén *Kiss Róbert* legyen a vezetője. Az elnevezésen túl egyébként a jogi konstrukció is hasonlított a *Magyar Gárda* esetében tapasztaltnak, vagyis volt már egy bíróságon bejegyzett szervezet, a *Nemzet, Család, Haza Polgári Egyesület*, amelyhez a szervezet szorosan kötődött, bár formailag attól függetlenül működött.³

A „főkapitány” programadó beszédéből az is kiderült, hogy a gárda aktív politizálásra készül, és tiltakozni fog, ha a 2010-ben parlamentbe jutott pártok nem vonják büntetőjogi felelősségre az országot gazdasági és társadalmi válságba döntő „*Medgyessyt, Gyurcsányt, Bajnait és szemkilövető pribékjeit*”. De mint mondta: tiltakozni fognak akkor is, ha a pártok nem védelmezik meg a felvásárlástól a „magyar földet”, nem szerzik vissza a külföldiek által felvásárolt ingatlanokat. A beszédből az is kitűnt, hogy síkra akarnak szállni a nemzeti vagyon, az állam „*elidegeníthetetlen és megterhelhetetlen*” tulajdonai mellett.

E mozgalomnak egyébként megalakulásakor nem volt tagnyilvántartása, s nem is csak az egykori *Magyar Gárda* tagjai csatlakoztak hozzá. Az egység egyenruhája (formaruhája) pedig a terepszínű nadrág és terepszínű vagy fekete póló lett, a korábbi fehér ing és fekete mellény helyett.

1.2. Hipotézisek

Dolgozatomban elsősorban primer kvantitatív kutatási eredmények és adatok feldolgozására támaszkodom, hogy szociológiai-matematikai-statisztikai elemzési módszerekkel is bizonyíthassam hipotéziseimet. Az adatok forrása elsősorban az internet, a világháló volt, a

³ Az egyesület 2005 nyarán polgári körként indult, amelynek *Kiss Róbert* is a tagja. A szervezet székhelye eredetileg Balatonalmádiban volt, később Veszprémbe helyezték át.

felvázolt hipotéziseket empirikus módszerekkel elemeztem. De joggal fogalmazható meg a kérdés: a dolgozat *szociológiai természetű* eredményei mennyiben kötődnek a politikatudomány elméleti iskoláihoz?

A politikatudományban természetes a kutatási módszerek pluralizmusa, a szociológiai módszereket különösen gyakran alkalmazzák politikai jelenségek vizsgálatában. A *politikai szociológia* *hibrid* természetű, azaz a politikatudomány és a szociológia közös területén helyezkedik el. (Vö. Sartori [1969]) *Mattei Dogan – N. J. Smelser*-re hivatkozva – is említi tanulmányában: „a politikatudomány újabb ágaiban ... a kutatási módszerek ... jószerivel megkülönböztethetetlenek a szociológia módszereitől ... a politológusok a szociológiában elterjedt módszerek - az adatgyűjtés, statisztikai feldolgozás és összehasonlítás - egész sorát alkalmazzák.” (Dogan [2003] p. 117)

Az átfedés folytán a politikai szociológiát olyan interdiszciplináris *hibridnek* tekintik, amely megpróbálja kombinálni a szociális és a politikai strukturális dimenziót magyarázó tényezőket. A politikatudomány legismertebb képviselői közül sokan foglalkoztak egyébként *politikai szociológiai* természetű kérdésekkel, sokakat pedig szociológusként és politológusként egyaránt nyilvántartanak. Ezek közé tartozik Seymour M. Lipset is, akinek *Political Man* [1995] című munkája alapirodalomnak számít e tudományterületen. S bár a szociológia és a politikatudomány közti kapcsolat mára sokszor gyengülni látszik, az általam alkalmazott módszerek, ha eredményesnek bizonyulnak, mindenképpen igazolhatók.

Így disszertációmban az internetes kutatás segítségével elkészített saját, magyar és nemzetközi honlapokat tartalmazó adatbázis felhasználásával, kvantitatív úton próbálom meg bizonyítani az alábbi hipotéziseket, amelyek a mérsékelt, a jobboldali radikális pártok és a szélsőjobboldali szervezetek kapcsolathálózati viszonyát magyarázzák. A következő feltevésekre keresem a választ:

1. A legmodernebb kommunikációs eszközök korában (pl. mobiltelefon, internet, e-mail stb.) a politikai mozgalmak megszerveződésének mások lettek a mechanizmusai, mint korábban voltak. Ezért mindez megközelíthető egy posztmodern politika koncepció oldaláról, elméleti jelleggel, de a „4D” kommunikációs struktúra, vagyis az „új média” adta kampány (marketing) módszerek, és az ezekre épülő kapcsolati hálózatok oldaláról is. A társadalmi mozgalmak tanulmányozása során hasznos kutatási módszer a kapcsolathálózati nézőpont, a *Social Networks Analysis (SNA)*, mert az a kollektív cselekvéseket társadalmi kontextustól és az egyéni cselekvők kötődéseitől is függőnek tartja. Így nemcsak a *policy network*ök, hanem a nemzetállamok feletti politikai képződmények vizsgálata is elvégezhető általa, mivel kapcsolathálózatuk jellemzését is lehetővé teszi. Ily módon nem pusztán a politikai szereplők közti viszonyok elemzése, hanem az *aktorok* hálózaton belüli pozíciója, központi vagy izolált helyzete is tárható fel. Ezek pedig többségükben jobban magyarázzák a pozíciók megszerzéséhez köthető jelenségeket, mint bármely más lehetségesen

számba jöhető paraméter, mivel nem az aktorok jellemzői (kiinduló paraméterek), hanem a strukturális helyzetek (erőforrások) bírnak nagyobb magyarázó erővel az ilyen elemzések esetében.

2. A *Nemzetbiztonsági Hivatal (NBH)* korábbi beszámolóí szerint az egyes jobboldali (nemzeti) radikális csoportok egymástól elszigetelten működnek: kis, szétszórt csoportokban, egymással rivalizáló vezérekkel és ideológiákkal, amelyek nem fenyegetnek azzal, hogy egységes radikális politikai mozgalommá vagy szervezetté álljanak össze.⁴ Ehhez képest a 2006 ősze óta aktivizálódó és terjeszkedő kis radikális körökből mégiscsak létrejött egy hatékony szövetség: a közös akciókkal, az internettel és mobilkapcsolatokkal mozgósítva, szervezve, valamint a gárdaalapításokkal és az azonosítható címkékkel, jelképekkel együtt operáló politikai marketing révén. Ez első lépésként 2009-ben már meglepetést tudott okozni az európai uniós választásokon, második lépésben pedig e folyamat a kormányzati hatalommal szembeni, az egész jobboldal által folytatott intenzív delegitimációs stratégiákra építve, nagymértékben kedvezett a *Jobbik Magyarország Mozgalom (JMMP)* mint párt 2010-es parlamenti választási politikai sikerének. (E folyamat egyébként a mérsékelt jobboldali pártoknak, így a *Fidesz-KDNP*-nek is kellemetlenné vált.)
3. A „politikacsinálás” meghatározó elemeinek analízisével – még egy *nem* minden részletre kiterjedő vizsgálat révén is –, az elemzett szervezetek honlapjainak kapcsolathálózati megközelítésével kimutatható lehet, hogy e hálózatok strukturális jellemzői miatt nemcsak az *NBH* éves beszámolóiban szereplő megállapításokat szükséges átgondolni, hanem részben arra is következtetni lehet, hogy a jobboldali radikális előretörés körülményei nem mindenben igazodnak a „nyugati trendekhez”, hanem el is térnek azoktól. A hazai radikálisok összefogásának hátterében ugyanis a hálózati vonatkozások szempontjából regisztrálható a „presztízselv” megjelenése. Ez megtevesztheti a felületes elemzőt, mivel úgy érvényesül, hogy bár első pillantásra a jobboldali (nemzeti) radikális szervezetek a náluk szélsőségesebb szervezetekkel nem ápolnak élénk kapcsolatokat, de az internetes kutatás azt is bizonyíthatja, hogy utóbbiak előszeretettel hivatkoznak az előbbiekkal meglévő ideológiai és gyakorlati akcióközösségre, mert egy-egy demonstráció kapcsán szívesen mutatkoznak velük. Ennek fordítottja persze nem feltétlenül igaz, és ez egybevág a nemzetközi politológiai szakirodalom megállapításaival. Mindenesetre a *network-analízis* segítségével igen élénk kapcsolatrendszer feltételezhető közöttük.
4. Nyugat- és Kelet-Közép-Európában történelmi hagyományai vannak a regulárisan és irregulárisan működő gárdáknak. A demokratikus hagyományok, a függetlenségért folytatott küzdelmek, az első világháborút követően kialakult utódállami jelleg, végül az államszocialista múlt összességében nagymértékben meghatározta azt, hogy kialakulnak-e egyáltalán radikális pártokhoz vagy mozgalmakhoz kötődő gárdák az egyes európai országokban. Kelet-Közép-Európa azon posztkommunista országaiban, ahol a civil társadalom intermedier intézményeinek nagyobb a társadalmi beágyazottsága, illetve a független államiság elnyerésének vagy az egységes állami

⁴ Lásd: *NBH-évkönyvek 1999-2008*. <http://www.nbh.hu/bmenu7.htm>.

terület kialakulásának mélyebb történelmi gyökerei vannak, létre sem jöttek, vagy a történelmi szélsőjobboldalhoz kevésbé kötődő „neokonzervatív” és „új jobboldali” kötődésű szervezetek formájában jelentek meg az irreguláris, paramilitáris gárdák. Ezek a radikális szervezetek inkább a két világháború közti nemzeti-konzervatív hagyományokban találják meg identitásukat (pl. Lengyelország, Magyarország, Csehország). Más országokban, pl. Szerbiában a hagyomány és az új konfliktusos helyzet harcos különítmények megalakulásának kedvezett, Szlovákiában és Bulgáriában pedig részint a neonacionalizmus és neotradicionalizmus jegyében e gárdák ideológiái sokkal erősebben kötődnek a két világháború közti „fasiszta jelenségekhez”.

A hipotézisek helyességének vizsgálatához először is szükség van a módszertan bemutatására és alkalmazhatóságának bizonyítására, a dolgozatban használt fogalmak tisztázására, a vonatkozó szakirodalom feltárására, valamint annak feldolgozására. Ezek után következik a tengerentúli és nyugat-erópai helyzet, illetve a hazai és néhány kelet-közép-európai „gárda” történelmi hagyományainak, jelenének bemutatása. Majd a magyarországi irreguláris egységek, illetve a politikai pártok, szervezetek kapcsolathálózati elemzése következik, azután pedig a kutatás hipotéziseiben felvetett problémák megválaszolása.

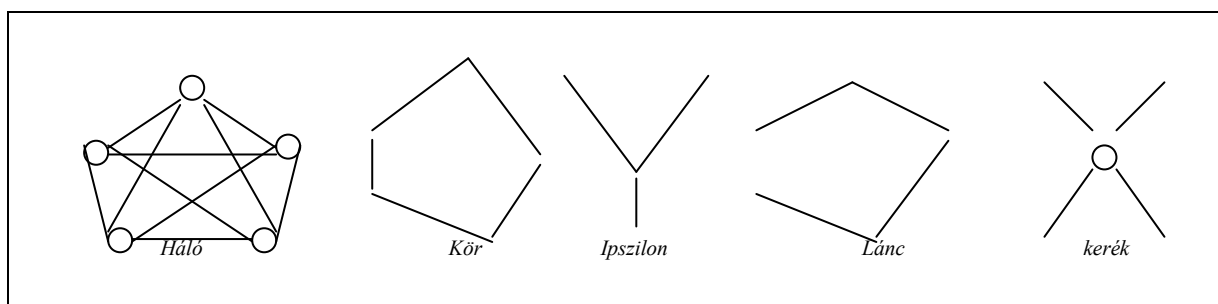
1.3. Egy módszer „fejlődéstörténete”: a hálózatelemzés elméleti hagyományai

Dolgozatom elemzési stratégiája és módszere, a hálózati elvű megközelítés, vagy másképpen *társadalmi kapcsolathálózat-elemzés (Social Networks Analysis - SNA)* a szociológia egyik legfiatalabb irányzata. Bár a *társadalmi hálózatok* problematikája már korábban is megjelent, nevezetesen a 20. századi magyar szépirodalomban, Karinthy Frigyes *Láncszemek* [1929] című művében. (Vö. Braun [2003] p. 1601) E műben Karinthy arra irányította rá a figyelmet, hogy sokkal kisebb a társadalmi háló, mint amekkorának a népesség arányában felételeznénk. „Kicsi a világ”, vagyis, viszonylag könnyen kapcsolatba tudunk lépni bárkivel, még olyanokkal is, akiket személyesen nem ismerünk.

A hálózatelemzés elméleti hagyományai között *két* fontos hagyományos elemzési módot említ meg: a *szociometriai* és a *gráfelméleti megközelítéseket*, amelyek szükségeltettek a modern társadalmi hálózatelemzések kialakulásához. E hagyományban helyezkedik el az az elmélet és módszer, amely Jakov Levy Moreno nevéhez köthető (Moreno [1934; 1953]). Moreno csoportlélektani, a spontán *rokon-* vagy *ellenszenven* alapuló választásokat társadalmi-politikai vízióban összegezte. Erről Lányi Gusztáv egyik könyvében így ír: „*többek között elképzelte az Emberi Kapcsolatok Minisztériumát ..., amely mintegy „gazdálkodva” az emberek közötti szeretet-kvantumokkal, a „telével”, ügyelne az érzelmi egyensúlyra. A „szociometriai burzsoázia” és a „szociometriai proletariátus” csoportdinamikai feszültségeit kezelné.*” (Lányi [2001] p. 112)

Kürtösi Zsófia módszertani tanulmányának kéziratában megjegyzi, hogy „[a] szociometria pozitív vagy negatív érzelmi töltésű kapcsolatok vizsgálatát jelenti. A kapcsolati adatokat gyakran ábrázolják mátrix formátumban, amit szociomátrixnak vagy szomszédsági mátrixnak neveznek.” (Kürtösi [2002]) Ily módon a Moreno-féle szociometria mind a politikai, mind a közigazgatási, mind más, pl. adminisztratív-irányítási tevékenységek elemzése szempontjából jól használható elmélet. Magának a csoportlélektannak ez a vonulata, amely a *szociometria vizsgálatainak* formájában jelenik meg, a csoportokat alkotó egyének egymáshoz fűződő kapcsolatait, rokonszenvi választásait térképezi fel. A társas alakzatok elkészítése után pedig kimutattja, hogy nemcsak formális kapcsolati struktúrák léteznek, hanem létezik egy azokat átszövő informális háló is (pl. a hivatalok baráti kapcsolatai). Moreno szociometriája ezért az informális hálózatok feltárására szintén alkalmas. (Vö. Mérei [1989]) A konkrét rokonszenvre vonatkozó kérdésekkel ugyanis fel lehet venni olyan adatokat is, amelyek alapján különböző alakzatok vázolhatók fel, pl. *párok*, *hármak* és *négyes klikkek*, vagy *más alcsoportok*, *perem helyzetben levők* stb.

A szociometria hagyományok területén, Moreno után H. J. Leavitt már olyan alakzatokat hozott létre, amelyeket előbbi manipuláció nélkül talált. Ő három területet vizsgált: egyrészt a csoporttagok elégedettségét, másrészt a feladatmegoldások hatékonyságát, végül a csoport aktivitását. (Leavitt, [1969] pp. 366-384). Az alakzatokat és a kommunikációs irányok lehetőségeit tekintve Leavitt azt tapasztalta, hogy a paravánnal létrehozott kommunikációs alakzatok közül az ún. *kerékben* sokszor oldották meg pontosabban a feladatokat. Nem hatékonyan ugyan, de nagy megelégedésre a *hálóban* születtek megoldások (ahol mindenki mindenkivel információt cserélhetett), és közepes aktivitással, elégedettséggel, pontossággal működött a másik három struktúra. (A *körben* pl. több hibát tudtak kijavítani, mint a *láncon*.)

1. ábra. Szociometria-kommunikációs alakzatok

Leavitt kommunikációs struktúrából hozott létre *autokratikus helyzetet*, mindenféle instrukció nélkül. A *kerék* struktúra az autokratikus berendezkedéseknek azért lehetett az alapja, mert az autokratikus struktúrákban igyekeznek meggátolni az azonos szinten lévők egymás közti kommunikációját, így azok rá vannak kényszerülve, hogy egy központi szereplőhöz forduljanak.

Ezzel szemben a *laissez faire* helyzetben, amelynek a *háló*, vagy a demokratikusban, amelynek a *kör* lett a megfelelője, ugyanez nem volt kimutatható. A *kör* és a *háló* viszonylag gyenge teljesítménye joggal el is bizonytalanította a kutatókat a tekintetben, hogy a struktúrák és a hatékonyságok szempontjából végső választ fogalmazzanak meg. Ennek kapcsán annyi vált bizonyossá, hogy a kommunikációs struktúrák és a teljesítmény között van ugyan összefüggés, de hogy melyik a leghatékonyabb, arra nem lehet egyértelmű választ adni.

A kapcsolatháló-elemzés szempontjából fontos a magyar Mérei Ferenc munkássága is. (Mérei [1971] pp. 50-54). Mérei, Moreno nyomán nagy hatású szociálpszichológiai kísérletekbe, csoportdinamikai vizsgálatokba kezdett. A 20. század közepén még a kor ideológiai-politikai kérdéseire kereste a választ, a „közelmúlt lelki fertőzéseit” igyekezett megérteni, a fasizmus tömeglélektani összefüggéseit próbálta meg modellálni, ám *A közösségek rejtett hálózata* című munkája már nagy előrelépés volt a hazai hálózatelemzés elméleti hagyományainak megteremtésében. Moreno és Mérei után a szociometriai módszert követők arra hívták fel a figyelmet, hogy nemcsak a csoporthoz tartozás, hanem a csoport társas alakzata és az abban elfoglalt hely is jelentős faktor lehet a tudományos kutatások szempontjából. (Mérei [1971])

Míg azonban Mérei és Moreno csak kis csoportokban végzett szociometriai felméréseket, később a korszerű infokommunikációs eszközök lehetővé tették, hogy nagyobb hálózatokat is megjelenítsenek, illetve elemezzék azokat. Nem kellett a nagy kapacitású számítógépek megjelenéséig várni ahhoz, hogy a mikro- és a makroszintek közötti kapcsolatot bizonyítani lehessen. Milgram az 1960-as években levélküldés segítségével próbálta felmérni a társadalmi hálózat működését és kiterjedtségét. Kutatása „*kisvilág kutatás*” néven vonult be a szakirodalomba. (Milgram [1965])

E speciális hálózati adatgyűjtési mód annak meghatározására szolgált, hogy a válaszadó milyen távol áll egy előre meghatározott célszemélytől az ismeretség tekintetében. Ebből a szempontból nemcsak a láncok hossza volt érdekes, hanem az abban szereplő aktorok tulajdonságai is. Ő alkalmazta először azt a vizsgálati módot, amelyben arra kérte a résztvevőket, hogy próbáljanak meg eljuttatni egy levelet egy tőlük távoli helyen élő emberhez. Megadta a személy nevét, de kérését kiegészítette azzal, hogy csak akkor küldhetik el neki a levelet, ha vagy ismerik személyesen, vagy van olyan ismerősük, aki nagy valószínűséggel ismerheti a célszemélyt. A kutató arra volt kíváncsi, hogy hány láncszemből áll össze az a „*kapcsolati lánc*”, amely a véletlenszerűen kiválasztott kísérleti személy és a célszemély között van. Eredményei alapján arra a következtetésre jutott, hogy átlagosan *hat* kapcsolata van szükség két véletlenszerűen kiválasztott ember között a kapcsolat létrejöttéhez. Ezt hívjuk „*hat lépés távolságnak*”. Dodds, Muhamad és Watts [2003] megismételték Milgram kutatását, immár korszerű infokommunikációs eszközök segítségével. Eredményeik azt bizonyították, hogy a közepes erősségű kapcsolatok

dominálnak az email üzenetek továbbításának hatékonyságában. (Vö. Dodds-Muhamad-Watts [2003] pp. 827-829)

A társadalomtudományi hagyományok mellett a modern társadalmi hálózatelemzés nem nélkülözhetette a természettudomány közreműködését sem. A *gráfelmélet* megalkotásában, a *gráfok*, vagyis az egymással többszörösen és áttételesen összefüggő rendszerek vagy folyamatok grafikus ábrázolása terén (melyben a kapcsolatok és kölcsönhatások irányát általában a pontokat összekötő nyilak jelzik) a 18. századi Leonard Euler svájci matematikus járt elől („*Euler séta*”). Kora vezető matematikusaként jelentős mértékben hozzájárult a geometria, az integrálszámítás és a trigonometria fejlődéséhez is. John Gribbin szerint: Euler olyan rövidítéseket vezetett be a matematikába, melyek „némelyike mind a mai napig fennmaradt – ő jelölte például először a kör területének és átmérőjének arányát a görög π betűvel, továbbá i -vel -1 négyzetgyökét ..., végül tőle származnak az integrálásnak nevezett művelet során a matematikusok által használt szimbólumok.” (Gribbin [2001] p. 23) Ő volt az első abban is, hogy bizonyítsa: egy véges egyszerű gráfban minden páratlan számú éllel rendelkező pont vagy kezdeti, vagy végpontja kell hogy legyen a gráf „*bejárásának*”. Ezzel a tétellel alapozta meg a gráfelméletet.

Erdős Pál, matematikus a véletlen gráfok tanulmányozásával tett sokat a kutatási módszer kialakításáért („*Erdős-szám*”).⁵ Erdős a gráf pontjai között véletlenszerűen húzott be éleket, és rájött, hogy ha az élek száma egy véges egyszerű gráfban átlagosan meghaladja az egyet, akkor a gráf viszonylag egybefüggő lesz. Vagyis nem aprózódik darabokra. Ha ezt a tételt a társadalmi hálózatokra (mint speciális gráfokra) vetítjük ki, akkor azt tapasztaljuk, hogy ha azok véletlenszerűen jönnek létre, s ha mindenkinek átlagosan egynél több kapcsolata van, akkor a gráf (azaz a társadalom) nem bomlik fel.

A gráfelméleti megközelítés szempontjából Kürtösi tanulmányában azt is írja, hogy „a gráfok tekintetében beszélhetünk diádokról, triádokról vagy általánosan algráfokról. Az algráf az eredeti gráf pontjainak és vonalainak egy részét tartalmazó gráf. Beszélhetünk pont és vonal generálta algráfokról. A pont generálta algráf az eredeti gráf pontjainak egy részét tartalmazza és hozzá az összes, e pontok közt az eredeti gráfban is fennálló vonalat, míg a vonal generálta algráf az eredeti gráf vonalkészletének egy részét tartalmazza és mindazokat a pontokat, amiket ezek a vonalak összekötnek. A diádok és triádok is algráfok: a diád egy aktorpár, akik közt vagy van vagy nincs kapcsolat, míg a triád három pontot tartalmaz, és a köztük lévő kapcsolattól függően négy lehetséges állása van (egyik pont közt sincs kapcsolat, egy pár közt van kapcsolat stb.).” (Vö. Kürtösi [2002])

⁵ Az Erdős-szám azt mutatja meg, hogy ki hány publikációra van Erdős Pál matematikustól. Erdős Pál Erdős-száma nulla, társszerzői Erdős-száma egy, azok társszerzőié kettő és így tovább. Erdős-számnak tehát azt nevezzük, amely az adott személy és Erdős Pál közötti legrövidebb út hosszát jelenti ebben a gráfban.

Az alakzatok pontjait tehát jellemezhetjük a velük összeköttetésben lévő vonalak számával, ez lesz a *pont foka (degree)*. A fok az adott fokkal jellemzett aktor aktivitását mutatja. Ha nem *irányított gráfról* van szó, akkor nem különböztetjük meg, hogy hány kapcsolatot küld vagy fogad az aktor, csak azt, hány kapcsolata van. Kürtösi szerint: a fokok varianciája kiszámítható, s ez a mutató arra világít rá, milyen mértékű különbségek vannak az aktorok aktivitásai között, ami a centralitás jellegének egyik alapja. A gráfot szintén jellemezhetjük a sűrűségével is, amely megmutatja, hogy az összes lehetséges kapcsolatból mennyi található meg a valóságban. (Vö. Kürtösi [2002])

A hálózatokban a metszőpontok fontos aktorokat jelölnek, s ha azokat eltávolítják a hálózathoz, a megmaradó hálózatban lévő aktorok közt megszűnik az információáramlás. Ám a gráfban megnevezhető olyan *több pontból álló alakzat (cutset)*, amelynek eltávolításával a gráf két vagy még több komponensre szakad. Ilyenkor általában az a kérdés, hány pont eltávolítása okozza a gráf szétszakadását. Harary [1969] ezt nevezte a *pont összekötöttségnek (point connectivity)*, és azt vizsgálta, hogy minimum mennyi pont eltávolításával lesz a gráf nem kapcsolt. Ugyanis, ha a gráf már eleve nem kapcsolt, akkor nem kell egyetlen pontot sem elvennünk ahhoz, hogy a gráf „szétkapcsolt” legyen. Ugyanez az elképzelés vonalakra is alkalmazható. Ezek esetében a *híd (bridge)*⁶ olyan vonal, amelynek eltávolításával a gráfban lévő komponensek száma nő. Ahogy a pontoknál is, itt szintén meghatározható az a minimális vonalszám, amelyet el kell távolítani a gráf *szétkapcsoltságához (line connectivity)*. Minél nagyobb egy gráf sűrűsége, vagy ösvényszáma, minél több a viszonylag rövid *ösvény*⁷ két pont között, minél nagyobb a pontok fokszáma, a gráf annál *kohéziósebb* lesz. Ezeket a kohéziósebb gráfokat kevésbé veszélyezteteti a több részre szakadás.

A vonalak irányítottsága kapcsán tudható, hogy sok kapcsolatnak előre meghatározott iránya lehet. Így pl. a *kölcsönadás*, a *barátválasztás* irányított kapcsolat. Az irányított kapcsolatokat tartalmazó gráfokat *irányított (directed) gráfoknak* nevezik. Az irányított gráfban már nem egyszerű vonalak vannak, hanem a pontokat mint kapcsolatokat *nyilak (arc)* kötik össze. Az irányított gráfoknál ugyancsak megkülönböztetnek *diádokat*, és más *algráfokat*. A diádok kapcsolatai összetettebbek. Ezért *nulldiádról* beszélnek, ha egy kötés sem lelhető fel a diádban, *aszimmetrikusról*, ha legalább egy fellelhető, s *reciprok diádról*, ha kölcsönös kötés áll fent közöttük. A gráfokat szokták a gráfban fellelhető *null*, *aszimmetrikus* és *reciprok diádok* számának összességével is jellemezni.

⁶ A „híd” (*bridge*) metafora arra az áthidaló szerepre utal, amely közreműködik a távolságok mérséklésében, mégpedig a gyenge kötésű kapcsolatok társadalom-integratív szerepe segítségével.

⁷ Az *ösvény (path)* pontok és vonalak sorozata, de minden pont és vonal csak egyszer van érintve benne. Az ösvény ponttal kezdődik, és ponttal fejeződik be, hossza pedig egyenlő a benne lévő vonalak számával. Ha a gráf minden pontja közt található ösvény, a gráfot kapcsolt gráfnak nevezik. Ha a gráf nem kapcsolt, de vannak algráfjai, akkor azokat az algráfokat *komponenseknek* hívják. Ha két adott pont között több lehetséges ösvény is van, és ezek eltérő hosszúságúak, akkor a legrövidebb ösvény hossza adja meg a távolságot a két pont között (*path distance*). A pont *asszociációs számának* hívják a leghosszabb ösvény hosszát egy adott pont és a gráf tetszőleges másik pontja között.

Kürtösi Zsófia tanulmányában írja, hogy az irányított gráfoknál a pontok esetében kétfajta fokot különböztetnek meg: a *befelé* és a *kifelé irányuló* (*indegree* és *outdegree*) kapcsolatoknak megfelelően. Egy pont esetén az *indegree* a pont felé mutató kapcsolatok számát, míg az *outdegree* a pontból mutató kapcsolatokat jelenti. Az előbbi méri a *népszerűséget*, *elfogadottságot*, az utóbbi pedig az aktor *expanzivitását*. Ezek az elnevezések értelmezhetők különböző aktorok esetén, ám kevésbé, mondjuk egy ország kereskedelmi kapcsolatainak vizsgálatánál. Olyan esetekben pedig, amikor előre meghatározzák a megadható lehetséges kapcsolatok számát (pl. barátok), az *outdegree*-t előre korlátozzák. (Vö. Albert-Dávid [1994] pp. 81-91)

A nem irányított gráfok úgyszintén jellemezhetők a gráf különböző fokainak átlagával és varianciájával. A bejövő és kimenő kapcsolatok számától függően a kutatók általában a pontokat négy kategóriába csoportosítják, így *izolált*nak nevezik azt az esetet, amikor mind az *indegree*, mind az *outdegree* a nullával egyenlő. Ha egy pontnál a bejövő kapcsolatok száma nulla, de a kimenőké nagyobb, mint nulla, az a pont a *küldő* (*transmitter*), ellenkező esetben viszont a *fogadó* (*receiver*). Ha mindkettő nagyobb nullánál, akkor *hordozóról* (*carrier*) vagy *közönséges pontról* (*ordinary*) beszélünk. Az irányított gráfoknál is kiszámítható a sűrűség, mégpedig úgy, hogy itt a maximális kapcsolatszámnál mind a két irányú kapcsolatot figyelembe veszik.

Az irányított gráfoknál az elérhetőség és az összekötöttség szintén komplex fogalom. Két pont lehet *gyengén*, *egyoldalúan*, *erősen* vagy *rekurzívan* *kapcsolt*. Ugyanezek a fogalmak az egész gráfra is értelmezhetők, így gyengén kapcsolt az a gráf, amelyben az összes pontpár gyengén kapcsolt, és így tovább.

A két alapvető gráfforma mellett léteznek még más gráfformák is, amelyek az előzőek továbbgondolásai. Így a *jelölt gráfok* (*signed*) nemcsak pontokból és a hozzájuk tartozó vonalakból állnak, hanem a vonalak vegyértékeiből, jelöléseiből is, amelyek lehetnek pozitívak vagy negatívak. Ez különösen akkor használható, ha pozitív és negatív viszonyulásokat akarunk mérni (pl. szövetségeket vagy ellenségeskedéseket). A jelölt gráfok is lehetnek irányítottak, ekkor a nyilak pozitív vagy negatív értéket vehetnek fel. Amennyiben a kapcsolat iránya, általános tartalma mellett az erősséget vagy intenzitást is jelöljük, *értékelt* (*valued*) *gráfhoz* jutunk, ezért ezek a gráfok szintén lehetnek irányítottak.

Egy érték sokféle információt hordozhat. Nem irányított gráfnál jelentheti pl. két személy esetén a köztük lévő interakciók számát. Irányított gráfoknál pedig pl. a kölcsönzött pénzt, országoknál az exportmennységet. A jelölt gráf ekkor speciális, értékelt gráfnak tekinthető. Kürtösi szerint: ilyen speciális értékelt gráf pl. a „*Markov-lánc*”, amelynél az értékek valószínűségek. (Kürtösi [2002]) Az értékadás egyébként úgy is elképzelhető, hogy a megkérdezett személyekkel sorba rendeztetjük kapcsolataikat, mondjuk fontosság szerint, és a

sorrendiségnek megfelelő sorszámot illesztjük az egyes kapcsolatokhoz. *Speciális gráfok* az ún. *multigráfok*, amelyek többfajta kapcsolat megjelenítésére szolgálnak; így pl. ha ugyanazoktól a személyektől kérdezzük rá a baráti és a tanácsadói kapcsolatokra, akkor multigráfhoz jutunk.

A gráfelméleti megközelítést jól lehet alkalmazni, ha a legfontosabb aktort határozzuk meg, vagyis a *centralitást* és a *presztízszt* vizsgáljuk. A fontos aktorok általában a hálózat stratégiai pontjai. De a fontosság többféle módon is megközelíthető, attól függően, hogy minek alapján tekintünk valakit fontosnak. Tekinthejtük központi személynek azt, aki a legnagyobb kapcsolati aktivitást mutatja, és akihez sokan kapcsolódnak; vagy olyan személyt, aki sok emberrel tart fenn szoros kapcsolatot, de olyat is, akik hálózat-megszakító pozícióban vannak. A „centralitás” fogalmát általában nem irányított gráfoknál, míg a „presztízst” irányított gráfoknál alkalmazzák. A centralitás meghatározásánál elsősorban az fontos, hogy az aktor részt vesz-e kapcsolatokban, az kevésbé, hogy küldője vagy fogadója ezeknek. A presztízst tehát nemcsak attól függ, hányan választják az aktort más hálózati szereplők (*indegree*) közül, hanem attól is, hogy milyen presztízsűek a választók. Minél több magas presztízstű aktor választ kapcsolatának egy személyt, annál magasabb annak *elismertsége*.

A presztízst szinonímájaként használják a *státust*, a *rangot* és a *népszerűséget*. Ahhoz, hogy csoportokat hasonlítsunk össze, érdemes megnézni a csoportszintű centralitást és presztízst. Ez esetben a centralitás varianciája a fontos információ, azaz: milyen mértékű különbségek vannak az egyes aktorok centralitásai között. Amennyiben pedig a centralitást egyszerűen minden aktornál a fokkal tesszük egyenlővé, az a probléma adódik, hogy ez az arány függ a hálózat nagyságától, így csak hálózaton belül alkalmas adatok összehasonlítására, de két különböző hálózat egy-egy pontját már nem lehet összehasonlítani vele.

A fokcentralitás alapján többféle csoport szintű indexet lehet számítani. Csoportszintű indexként jelenik meg a *sűrűség*. A sűrűség azt mutatja meg, hogy az összes lehetséges kapcsolatból mennyi található meg a valóságban. A következő centralitásszámítási mód a *közelség-centralitás* (*closeness centrality* - CC), amely abból indul ki, hogy egy aktor akkor van központi helyzetben, ha minden aktort viszonylag könnyen és gyorsan elér, így nem kell más szereplőkre hagyatkoznia (pl. információgyűjtésnél).

A harmadik centralitásszámítási lehetőség az ún. *köztescentralitás* (*betweenness centrality* - BC), ahol a kiindulási pont az: azoknak a szereplőknek van igazán hatalma, akik képesek kontrollálni a hálózatban áramló erőforrásokat, azaz akik sok másik szereplő között helyezkednek el. Így ha pl. egy adott pontból a legrövidebb távolság két másikon keresztül vezet, a két közbülső aktor meghatározó lehet a hálózati kapcsolatokban.

A legegyszerűbb presztízstindex a *fokpresztízst* (*degree prestige*). Itt az aktor felé irányuló kapcsolatokat vesszük számba. Azt tekintik magas presztízstűnek, akit sokan választanak. Egy

másik presztízsszámítási mód a *szomszédsági presztíz* (*proximity prestige*), ahol az index azt méri, milyen közel vannak más szereplők a kiválasztott aktorhoz. Végül a *rangpresztíz* (*rank prestige*) azt veszi számításba, hogy milyen tulajdonságokkal rendelkeznek azok, akik a vizsgált szereplőt választják. Ezért ha sok magas presztízű aktor van viszonylag közel a vizsgált hálózati szereplőhöz, akkor annak rangja is magasabb lesz. Ugyanakkor minden hálózati szereplő rangját az határozza meg, hogy őt milyen rangúak választják, így ez a lánc a végtelenségig folytatható.

Az elemzéseim szempontjából lehetőséget nyújtott a csoportosításra az ún. *CONCOR-eljárás* is. Eszerint a hálózati adatokat tartalmazó mátrix sorai és oszlopai közti korrelációs számítás eredményeként kapjuk meg a korrelációs mátrixot. A *CONCOR* ezután ezt a korrelációs mátrixot tekinti inputnak, és újra korrelációt számol a sorok és oszlopok között, így számítva ki a korreláció korrelációit. Ekképpen jutunk egyre újabb korrelációs mátrixokhoz. Ám általában kérdés szokott lenni, hogy meddig folytassuk a csoportképzést, és milyen finomságú csoportosítást alkalmazzunk. (Kürtösi [2002]) Ezek az eredmények *dendrogrammal* ábrázolhatók.

A másik elemzési módszer, amelyet magam is használtam: a *hierarchikus klaszter analízis*. A hierarchikus klaszter analízis az adatok csoportosítására szolgál. Ez az eljárás a hasonló aktorokat sorolja csoportokba, így azok kerülnek majd egy csoportba, amelyek az általunk definiált bizonyos értékkel jelzett hasonlósághoz inkább hasonlóbba. Ez esetben a kutatónak kell döntenie a csoportszámáról. Az aktorok strukturális ekvivalenciájának síkbeli ábrázolására egy másik alkalmazható eljárás a *többdimenziós skálázás*. Ennek a lényege, hogy alacsony dimenziószámú térben jeleníti meg az aktorokat, oly módon, hogy a hasonlók egymáshoz közel kerülnek, míg a kevésbé hasonlóak egymástól távolabbra esnek a koordináta-rendszerben.

A kapcsolathálózati elemzések stratégiája az ún. *strukturális ekvivalencia számítás* is, vagyis a közel azonos kapcsolati helyzetben lévő aktorok azonosítása. A strukturális ekvivalencia elemzés elsősorban az aktorok strukturálisan ekvivalens pozíciókba rendezésével foglalkozik, míg pl. az *image mátrix* a különböző strukturálisan ekvivalens pozíciók közt ír le kapcsolatot, egységként kezelve az azonos pozícióval rendelkezőket. Az *image* mátrixot hívják egyébként *blokkmodellnek* is. A blokkmodell-analízis nagy hangsúlyt helyez a pozíciók közti és a pozíciókon belüli kapcsolatok elemzésére. Így a blokkmodell-elemzésnél az első feladat az aktorok pozíciókhoz rendezése, a második pedig a pozíciók közti és a pozíciókon belüli kapcsolatok feltárása.

A *blokkmodell-elemzés* alapján a hálózati aktorok csoportokra bontásával, azaz pozíciókhoz rendelésével, valamint az e pozíciók közt fennálló kapcsolatok meghatározásával foglalkozik, mégpedig többfajta tartalommal bíró kötések esetén. Vagyis a blokkmodell modell-hipotézis egy multirelacionális hálózatról. Ám amíg az eredeti hálózati adatok szociomátrixban ábrázolhatók, a blokkmodell mindezt egyetlen mátrixra redukálja.

A blokkmodellek értelmezésekor megnézhetik, hogy az egy pozícióba került aktorok milyen tulajdonságúak. Hiszen ha van szisztematikus kapcsolat a pozícióba való besorolás és az aktor jellemzői között, az megerősítheti a modellt. Kürtösi Zsófia említi tanulmányában, hogy a hálózati pozíció és az aktorok személyes jellemzői között fennálló kapcsolat, ha kétirányú, akkor egyrészt a jellemzők befolyásolhatják a pozíciót; ugyanakkor a hasonló pozíció hatással lehet a személyes jellemzőkre (pl. vélemény-hasonlóságok kialakulására) is. Úgyszintén lehet értelmezési mód a pozíciók kapcsolat-központú meghatározása, amely az egyéneknél az olyan jelzőket használja, mint az *izolált*, a *fogadó* és a *küldő*. (Kürtösi [2002])

Burt [1976] megkülönböztette azokat a pozíciókat, amelyek *fogadók* (pl. elsődlegesek, brókerek), és amelyek nem, vagy csak kevés kötést fogadnak (pl. izoláltak, Sycophant), valamint azokat a pozíciókat, ahol a tagok kötéseinek több mint a fele *kifelé* (pl. brókerek, Sycophant), illetve *befelé* irányul (pl. izoláltak, elsődlegesek). Ez a kétfajta felosztás négy pozíciót eredményezett. (Vö. Angelusz [2005] p.127)

Az *image mátrix* mintázatai egyébként igazolhatják vagy cáfolhatják a kutatók által felállított teóriákat. Utalhatnak egyes imázmátrixok kohézív alcsoportokra, de észlelhetővé válhat a *centrum-periféria modell* is, ahol van egy centrum, amely főként kapcsolatokat fogad, de belső kapcsolatai is vannak, valamint egy vagy több olyan helyzetű pozíció, amely egymáshoz nem, csak a centrumhoz kapcsolódik. Ehhez hasonló a *centralizált modell*, ahol az összes kapcsolat egy pozíció felé mutat, de a visszafelé irányuló kapcsolatai nincsenek meg. Számtalan tiszta elméleti eset fogható meg az *image mátrix* ábrázolása és értelmezése révén, de a blokkmodellek értelmezésére, együttesen, akár több módszer alkalmazható. Ez történt pl. akkor, amikor Anheier, Gerhards és Romo [1995] feltárták a kölni írók kapcsolathálóját. (Vö. Kürtösi [2002])

A szociometriában a *szociogramok* a választások irányát jelölik. Ezek lehetnek *kölcsönösek* vagy *egyoldalúak*. Ekképpen szintén kirajzolódnak a *centrális* helyzetben lévő személyek, vagy egyes intézmények informális rendszerei. A *szociometria* a *kommunikációs csatornák* feltérképezésére is alkalmas, mivel más-más kommunikáció figyelhető meg akkor, ha hárman keresik kölcsönösen egymás társaságát, mint ha egy személy iránt négy, egymástól független ember érdeklődik. Ilyenkor a központi személyen keresztül áramlik a többiektől származó információ, miáltal a csoport véleményalkotására a központi személy jókora befolyásra tehet szert. Zsolt Péter az elméletet értelmezve kitér rá: „Moreno úgy gondolta, hogy egy vállalat életében, a sikeres döntések meghozatalában épp oly fontos ezeknek a hálózatoknak a föltérképezése, mint egy lánynevelő intézetben a szociometria segítségével összeköltöztetni a barátokat, s így minimalizálni a szökések számát.” (Zsolt [2004] p. 90) Csepeli György pedig úgy vélte, hogy a legújabb csoportfejlődési vizsgálatok a kommunikációs tartalomelemzés technikáját

alkalmazva kimutatták, hogy a hálózati szerkezet formálódásán túlmenően, a csoporton belül szerepdifferenciálódás megy végbe. (Csepeli [1997] p. 418) Ezek lehetnek a *kezdeményező, kérdező informátorok*, de lehetnek *antiszociális szerepet* felvállalók is, mint pl. az *akadékoskodók* vagy a *hírharangok* (akik rémhíreket terjesztenek).

Joggal vethetjük fel a kérdést: hogyan segíthetnek a mindennapokban a bemutatott módszertanok? Az általam választott módszertan segíthet számos tudományág területén a közlekedésszervezéstől kezdve a vírusok terjedésének megértéséig. Vicsek Tamás fizikus és kutatócsoportja pl. az utóbbi időben a kollektív mozgást tanulmányozta. (Vö. Palla-Barabasi-Vicsek [2005], Palla-Barabasi-Vicsek [2007]) Így e kérdés tárgyalásakor az újabb „*hagyományokról*” is szólni kell. Ezek közé tartozik az internetes hálózatelemzés. Miként Barabási-Albert László webes kutatása bizonyította: a web tk. „*kisvilágként*” működik, vagyis olyan hálózatként, amelyben sok a kevés, és kevés a sok kapcsolattal rendelkező csomópontok száma. A vizsgálatban matematikai-statisztikai eszközöket használt fel, de már egy egyértelműen a nagy kiterjedésű hálózat, az internet elemzésére épített. Barabási-Albert *kollektív mozgás hálózatkutató* programja ekként szorosan kapcsolódik az emberi helyváltoztatás dinamikáját vizsgáló elemzésekhez is. Az új kutatási terület az emberek helyváltoztatását kutatja: ez korábban nemegyszer nehézségekbe ütközött. Mindenki hagy ugyanis maga után „*digitális lábnyomot*” (pl. internetes rendelés, bankkártya, mobiltelefon-feltöltés), amelyek nagyban megkönnyítik a hasonló vizsgálatok lebonyolítását. (Vö. Barabási-Albert [2003])

A kapcsolathálózati elemzés a fentiek ellenére nem vált sem önálló elméletté, sem új paradigmává. Ám mint megközelítés egyebek mellett a gazdaságszociológia meghatározó irányzata lett, sőt a rétegződés-, valamint mobilitás-kutatásokban is megjelent. E tekintetben Mark Granovetter a hálózatelemzés elméleti hagyományai között a „*gyenge kötések*” erejével foglalkozó kutatásai révén vált közismertté. (Vö. Granovetter [1985]) Munkavállalókat kérdezett meg az USA-ban arról, hogy miként jutottak munkához, ki segítette őket az álláshoz? Több száz interjú elemzése után arra a megállapításra jutott, hogy a munkakeresésben a személyes kapcsolatok dominálnak, azon belül pedig inkább a lazábbak. Ezek az ismerősök a szociometria nyelvén a „*hidak*”, vagyis olyan emberek, akikkel nem vagyunk mindennapos kapcsolatban, de tudunk róluk. Vagyis hídként működnek, ezáltal kohéziót teremtenek a társadalomban. Ez a metafora hangsúlyosan jelent meg egyébként a már említett Peter Blau munkáiban. (Vö. Blau [1994], valamint Fleischer [2004])

1.4. Mi az SNA?

Vizsgáljuk meg elsőként, mit értünk társadalmi kapcsolathálózaton? *Stanley Wasserman* és *Katherine Faust* [1994] a következő definíciót adja erre: a társadalmi háló a cselekvők véges számú készletéből, valamint a köztük fennálló kapcsolatokból (*relations*) áll. A cselekvők lehetnek egyének, szervezetek, vállalatok, nemzetek, azaz kollektív társadalmi egységek, a kapcsolatot pedig a cselekvők közt fennálló meghatározott típusú kötések halmazaként határozhatjuk meg. Hogyan definiálhatjuk és jellemezhetjük ezeket a kötések? A már többször idézett Kürtösi Zsófia szerint: a „*kötés*” (*tie*) a cselekvők között létesít összeköttetést, amely különböző tartalommal bírhat. Jelentheti az *anyagi* (pl. csere, kereskedelem, ajándékozás) vagy a *nem anyagi* (pl. információ, tanács) erőforrások transzferálását egyik aktortól a másikig.

Jelenthet még biológiai kapcsolatot (pl. rokonság, házasság), fizikai összeköttetést (pl. út, híd), társulást, csoporthoz tartozást (pl. klubbársak), vagy egy személy értékelését a másik által (pl. barátság), illetőleg formális kapcsolatot (pl. autoritás, hatalom). A hálózatokban ezért túlnyomóan olyan aktorok definiáltak, amelyek ugyanahhoz a csoporthoz tartoznak (pl. mindannyian szomszédok, iskolatársak stb.). Ugyanakkor, persze elképzelhetők ún. *többmódú* (*multi mode*) *hálózatok*, amelyek esetében az aktorok kettő vagy több különböző típusú csoporthoz tartozhatnak. Ezekben az esetekben többfajta hálózati vizsgálat képzelhető el, mivel nemcsak a két vagy több különböző típusú aktoresoport közt vizsgálhatjuk meg a kapcsolatokat, hanem az egyes csoportokon belül is. (Vö. Kürtösi [2002])

A hálózatelemzés kiindulópontjai tehát az individumok, illetve a csoportok közti egymásra hatás (*interakció*) megfigyelhető mintázatai. Egy cselekvő személy tulajdonságai (pl. életkora, neme, etnikai hovatartozása) a különböző környezetekben állandónak mondható, de a viszonyok környezet-specifikusak, így azok az interakciók változásával maguk is változhatnak. A viszonyelemzés célja az is, hogy az egyén tulajdonságai mellett annak társadalmi-strukturális kontextusát is megragadja, s ennyiben többet nyújt a kutatóknak, mint a hagyományos tulajdonság-alapú vizsgálatok. A hálózat alanyai között meglévő, illetve hiányzó kötések alakzata ugyanis sajátos hálózatstruktúrát alkot. Ebből következik a hálózatelemzés központi problémája: megmagyarázni az alanyok egymás közti kapcsolatainak különbségeit. Ahogy David Knoke és James H. Kuklinski szavait idézve Albert Fruzsina, valamint Dávid Beáta írja: „az alanyok közti viszonyok struktúrájának és az alanyok hálózatbeli helyzetének fontos viselkedési, észlelési és attitűdbeli következményei vannak mind az egyes egységek, mind a rendszer egészére nézve”. (Knoke-Kuklinski [1982] p. 13, Albert-Dávid [1994]).

Az *SNA* különféle aktorok (pl. egyének, csoportok, szervezetek, nemzetállamok) közti kapcsolatok matematikailag is megalapozott analízisét teszi lehetővé. Számos tudományág, mint pl. a fizika, a biológia, a pszichológia, a szociológia, illetve a politikatudomány is használja. Ám a

politikai tudományokban eddig kevésbé alkalmazott módszer, pedig kiváló a politikai szereplők közti viszonyok elemzésére. A felhasználók közül a már említett Knoke két évtizednyi politológiai kapcsolathálózat-kutatás eredményeit foglalta össze írásában a választói döntések, társadalmi mozgalmak, formális szervezetek és az elitek témaköreiben. (Knoke [1990]) Így a társadalmi mozgalmak tanulmányozásakor is gyümölcsöző lehet a hálózati nézőpont használata, amely a kollektív cselekvéseket a társadalmi kontextusoktól és az egyéni cselekvők kötéseitől tartja függőnek. (Vö. Diani-McAdam [2002]) Sőt a nemzetállami *policy network*ök mellett (Knoke [1990; 1995]) a nemzetállamok feletti politikai képződmények vizsgálatában ugyancsak jól alkalmazható a módszer. (Vö. Thurner-Binder [2008])

Egy hálózatelemzés elkészítésénél két fontos változó állhat rendelkezésre. A strukturális változók az aktorok közt fennálló különböző kötések jellemzik és mérik. E kötések egyik lehetséges jellemző tulajdonsága lehet a már említett *irányítottság*. Mint írtam, az irányított kötéseknek van kezdőpontjuk és irányuk, azaz az egyik aktortól a másikig mutatnak. Olyan kapcsolatok jellemezhetők ezzel, mint pl. a nevezett országok exporttevékenysége. Másik lehetséges tulajdonság a kötés dichotóm vagy értékkel rendelkező volta. A *dichotóm kötések*nél csak a kötés jelenlétét vagy hiányát regisztrálja a kutató, míg az értékkel rendelkező kötésekénél a kötés értéke utalhat az erősségre, gyakoriságra és intenzitásra. Létezik még a hálózati vizsgálatoknál az ún. *kompozíciós változó*, amely az aktorok tulajdonságairól nyújt információt, így személyeknél a korról, nemről, társadalmi hovatartozásról, szervezeteknél pl. az üzleti célokról tudósíthat. Írásomban főként a kötések dichotóm voltával foglalkozom.

1.4.1. A kapcsolathálózati elemzés további előnyei

Az SNA, a kapcsolathálózati megközelítés kapcsán egyik fontos tanulmányában Albert Fruzsina, Dávid Bea és Körösi Zsuzsanna a következőket fogalmazta meg: e megközelítés „a második világháború utáni szociológia intézményi átalakulásával függ össze. A networkkutatók ugyanis az – éppen addigra a szociológia fősodrába került – amerikai stílusú empirikus vizsgálatok ellenében fogalmazták meg módszertani stratégiájukat, és nyúltak vissza a korábbi, helyi társadalmakat vizsgáló szemlélethez. A networkelemzés előnye éppen ebből fakadóan az a tény, hogy egyfelől az egyéni viselkedést magyarázó, survey típusú amerikai empirikus kvantitatív kutatásoknak, másfelől pedig a két háború közötti kvalitatív módszerekkel dolgozó, csoportjelenségekre koncentráló vizsgálatoknak (szociometria, community studies) az előnyeit képes egyesíteni. Tehát miközben csoportszinten működő folyamatokat vizsgál, kvantitatív módszerekkel dolgozik.” (Albert-Dávid-Körösi [2000] pp. 323-324)

Mint már említettem, a *kapcsolathálózati elemzés módszere* valójában csak egy elemzési stratégia, amely a vizsgálat alanyának tulajdonságain túl annak társadalmi-strukturális kontextusát

igyekszik megragadni. (Vö Albert-Dávid-Körösi [2000] p. 323) A megközelítés módszertani lényege pedig az, hogy a *network-elemzés* a társadalmi jelenségek megértésében és magyarázatában az *attribútum típusú változókkal* szemben a *relációk* (a vizsgált sokaság tagjai közti kapcsolatok) hatásainak elsődlegességét feltételezi. A kapcsolathálózati elemzés egyébiránt jól kiforrott és a követők által szinte kötelezően használt speciális fogalomkészlettel rendelkezik, amelyben az *aktorok* – a hálózatok csomópontjai – lehetnek akár emberek, családok, jogi személyek, szervezetek, dolgok, események, pozíciók egy szervezetben vagy hierarchiában, esetleg városok, államok stb. Az aktorokat *irányított* (pl. „A” barátjának tartja „B”-t, de nem biztos, hogy „B” is annak tartja „A”-t), vagy *irányítatlan* (pl. ha „A” rokona „B”-nek, akkor „B” is rokona „A”-nak) kapcsolatok köthetik össze.

A korábbi elemzések legkritikusabb pontja a mintavétel volt, ugyanis nem kerülhető meg az a módszertani kérdés, hogy miként zajlott a vizsgált sokaság határainak kijelölése. A határok kijelölésére lényegében két lehetőség nyílik: 1. A *realista megközelítés* alapján azt lehet mondani, hogy tulajdonképpen a vizsgált aktorok jelölik ki a csoporthatárokat, ők maguk nevezik meg azt, kit tekintenek tagnak. 2. A *nominalista megközelítés* szerint viszont a kutató elméleti érdeklődése szab határt a feltérképezni kívánt hálózatnak, és utóbbi döntheti el, hogy mit tekint relevánsnak a vizsgálatban. Laumann, Marsden és Prensky [1989] a realista megközelítést alkalmazva azokat tekintette hálózati tagnak, akiket maguk a hálózati szereplők tartottak annak. Ez persze azzal a veszéllyel járhat, hogy meghatározó kapcsolatokat így keresztül vágnak. Ennek elkerülésére gyakran alkalmazzák a sűrű interakciók, vagy a kötések intenzitása alapján meghatározott populációhoz tartozó aktorok készletét. Laumann és Pappi [1973] e metódus alapján közösségi vezetőket kérdezett meg arról, kiket tekintenek a közösség további befolyásos szereplőinek.

Ha nem lehet megszámlálni az összes aktort, vagy nem húzhatók meg egyértelműen a hálózati határok, más mintavételi technikákat kell alkalmazni, hogy meghatározható legyen az aktorok egy megszámlálható és mérhető mennyisége. Ekkor a minta azt a célt szolgálja, hogy valamilyen módon reprezentálja az egész, a kutató számára fontos sokaságot, így a mintajellemzőkből lesznek megbecsülhetők a sokasági jellemzők. A hálózatok vizsgálatánál a mintában fellelhető kapcsolatok, kötések összességéből szoktak levonni következtetéseket a teljes hálózat hálózati jellemzőire nézve, így pl. a hálózati sűrűsége, a kötések szorosságára vagy a reciprocitás fokára vonatkozóan.

De speciális hálózati vizsgálatnak tekinthetők az *ego-centrikus hálózatok*, amely esetben nem a teljes hálózat a vizsgálat tárgya vagy egy ebből vett minta, hanem egymástól izolált egyedek, és a körülöttük kirajzolódó hálózati mintázatok. Ez esetben a mintavétel követheti a hagyományos mintavételi eljárásokat. Ilyen hálózatok jellemzőit vizsgálta az amerikai *General Social Survey*, amely egy átlagos amerikai állampolgár kommunikációs hálózatait kívánta

feltérképezni. De Barabási-Albert és Vicsek kutatásai jelzik, hogy születnek hasonló vizsgálatok Magyarországon is. Az ego-centrikus hálózatokat ugyancsak gyakran alkalmazzák a szociális támogató rendszerek felmérésére, de számtalan hipotézis van arra is, hogy az egyént körülvevő hálózat mennyiben határozza meg a fizikai és érzelmi létet. Magam ezt az eljárást nem követem.

A kapcsolathálózati adatgyűjtésnél jól felhasználhatók még a hagyományos szociológiai, antropológiai módszerek is, úgymint a *kérdőív*, az *interjú*, a *megfigyelés* és a *kísérlet*, vagy más adatgyűjtési módok. Leggyakrabban talán a kérdőívet alkalmazzák, főként személyek vagy személyek révén megtestesülő szervezetek közti kapcsolatok felmérésére. Ezt kutatásomban szintén nem alkalmaztam, de figyelemre méltónak tartom Csicseri Mártának és Lőrincz Lászlónak a szélsőjobboldal kapcsolathálójával foglalkozó tanulmányát, amely a magyarországi internethasználat szokásait kutatta, s amely írásomat sokban megalapozta.⁸

Természetesen a kérdőív mellett az interjút is használják mint módszert, nagyrészt akkor, ha a kérdőív túl személytelen, és az interjú több információval kecsegtet a személyes kapcsolat fenntartása esetén (pl. vállalati vezetők). (Vö. Galaskiewicz [1985]) Végül alkalmazható adatgyűjtő módszer a megfigyelés is, amely akkor hatékony, ha kis közösségek személyes kontaktusait akarjuk vizsgálni, vagy akkor, ha az alanyok nem képesek verbális kommunikációra, illetve kérdőív kitöltésére. Ez az adatgyűjtési mód jól használható olyan hálózatok leírásához, amikor az aktorok közti kapcsolatot bizonyos eseményeken való részvétel jelenti.

A kapcsolatok felderítését régebben készült feljegyzések is segíthetik (pl. naplók, újságok, levéltári anyagok). Az elitvizsgálatokhoz felhasználhatók pl. az újságok társasági vagy gazdasági egyesületekről szóló hírei. Egy elmélet terjedésének vizsgálatára pedig a tudományos lapok idézettségi mutatói alkalmasak. Kevésbé használt, speciális adatgyűjtési mód a *kognitív társadalmi struktúra-feltérképezés*. Ez esetben arról kérdezik az alanyt, hogy hogyan gondolkodik a környezetében lévők kapcsolatairól. (Vö. Krackhardt-Porter [1985]) Végül egy ritkábban használt adatgyűjtés a kísérlet, ahol az aktorok közti kapcsolatokat „laboratóriumi” környezetben vizsgálják, és a kísérletvezető előre meghatározhatja a hatalmi pozíciókat, vagy akár a lehetséges kommunikációs utakat. Természetesen terjedelmi okok miatt disszertációm kutatási részében ezeket a módszereket nem alkalmaztam.

Alkalmaztam viszont adatgyűjtési módszerként a „*hólabda*”, vagyis „*gördített minta*” módszerét, amely Earl Babbie szerint: gyakran alkalmazott „nem valószínűségi mintavételi eljárás. Minden személytől javaslatot kérünk további megkérdezendő személyekre.” (Babbie [1999] p. 677) Vizsgálatom során az internetes honlapok elemzésében a különböző csoportok legbefolyásosabb tagjai tulajdonképpen internetes honlapjuk révén tettek „javaslatot” olyan honlapokra, amelyek *szerintük* a legbefolyásosabb fórumok a csoportjukban. Mégpedig úgy, hogy

⁸ Csicseri Márta-Lőrincz László (2004) Társadalmi mozgalmak mobilizációs és ügyképviseleti tevékenysége az interneten.
http://www.kontextus.hu/hirvero/tanulmany_2.doc.

azok *linkjeit* feltüntették saját felületükön, mint *ajánlott home page*-eket. A kutatás menete ezáltal valóban úgy gördült, mint egy hólabda. Sőt, minden egyes ajánlott linket *több hullámban* tovább is gördítettem, majd a mintavétel eredményeit egy mátrixban ábrázoltam.

A hálózatok leírására különböző mutatókat lehet felhasználni. Albert Fruzsina és Dávid Bea egyik tanulmánya arra tér ki, hogy „a hálózat mérete a társadalmi integráció közvetlen indikátora, az interperszonális környezetben található partnerek számát jelzi. A kapcsolatok kiterjedtségét, gazdagságát két egyszerű módon mérhetjük: egyrészt hogy a megkérdezettek összesen hány személyt említettek a ... névgeneráló szituációban, másrészt hogy az így leírt mikrohálózatukat hány különböző személy alkotja.” (Albert-Dávid [1994] pp. 81-91) Vagyis a kapcsolatok szorosságát, tartalmi intenzitását méri a *multiplexitás* mutatója, amely az összes említés/összes személy hányadosa. Ez a mutató annál magasabb, minél több funkciót tölt be, minél sokrétűbb ugyanaz a kapcsolat. A *multiplexitással* összefüggő másik mikrohálózat-mutató a többször említett *sűrűség*, amely a legfontosabb személyek közti kapcsolatok meglétét méri. A hálózat sűrűsége a kiterjedés fordított jellemzője, s a partnereket összefűző kötések átlagos erősségét határozza meg. A *sűrű*, a zárt környezet tipikusan kevésbé szerteágazó kapcsolatokra utal. A magas multiplexitás értékekkel magas sűrűségértékek párosulnak, ezért ez a hálózatok sokfunkciós jellegének és nagyfokú belső zártságnak a bizonyítéka.

A szociális környezet tartalmi jellemzésére a *homogenitás–heterogenitás* mutatói szolgálnak. Ezek különböző ismérvek alapján mérik, hogy a kapcsolatok mennyire szerveződnek a hasonlósági szelekció (a „*like me elv*”) alapján, vagyis bizonyos társadalmi-demográfiai szűrők mennyire érvényesülnek a releváns kapcsolatokban. Az átfedést mutató, azaz „sűrű” hálózatokban a kapcsolatok valószínűleg homogének lesznek. A heterogenitás a hálózat kiterjedésével nő, s az egyén interperszonális környezetében lévő eltérő személyekre utal. (Vö. Granovetter [1973] p. 88) Így a legintimebb, a legszorosabb kapcsolatoknál feltételezhető a legnagyobb homogenitás.

Az aktorok kapcsolathálózatait meghatározó tényezők az egyes alcsoportok hálózati jellegzetességeit is jelentik. Ez esetben a kapcsolatszerveződés két fő motívuma ismerhető fel általánosságban. Egyrészt, hogy a lehető legkisebb költségen létesítsenek kapcsolatokat, amire pl. az etnikai, kulturális, életkori tekintetben a hasonlóbb személyek a legalkalmasabbak (a honfitársak, vagyis a faji értelemben vett homofília), másrészt hogy a számukra bizonyos előnyökkel járó kapcsolatokat építsék ki (pl. faji tekintetben heterofil kapcsolatokat), amelyek ráfordításai, bár nagyok, mert sok különbséget kell áthidalni, de számos előnyük is van (pl. a helyismeret és a nyelvtudás, az otthonosság stb.) A különböző alcsoportok etnikai értelemben vett heterogenitását azonban több dimenzió együttes hatása határozza meg. (Vö. Albert-Dávid [1994])

Ezek után jogos lehet a kérdés: a kapcsolathálózati elemzés milyen hatékonyan használható a politológiai kutatásokban? A politológusok számos olyan forrással (pl. interjúk,

viszaemlékezések, levelek, naplók, peranyagok, kihallgatási jegyzőkönyvek) dolgozhatnak, amelyekből adatbázis építhető fel egy-egy csoportbeli kapcsolódásra. Roger V. Gould, John F. Padgett és Christopher K. Ansell a politikai mobilizáció, illetve a kollektív cselekvés-szerveződésben közreműködő személyes kapcsolathálózatok szerepét vetették fel. Padgett és Ansell [1993] híres történeti kutatásukban arra keresték a választ a kapcsolathálózat-elemzés segítségével, hogy a *Medicie*k hogyan emelkedtek fel a kormányzati hatalomért – elsősorban a *Strozzik*kal – folytatott küzdelmekben. Az elitcsaládokon belüli házasságok, kölcsönök, hitelek, üzleti partnerkapcsolatok dinamikáját elemezve a szerzők arra a következtetésre jutottak, hogy a *Medici*-párt valójában a szomszédság és a presztízs dimenziója mentén épült fel. S bár az oligarchák és a Medici-pártiak lenézték egymást, de az előbbieket a Medicieken keresztül mégis kapcsolatban álltak egymással. Vagyis, a támogatók egyedül általuk kapcsolódtak az elithez, sőt még egymáshoz is, és ez jelentette a család pozícióinak megerősödését. (Padgett–Ansell [1993] pp. 1259–1319)

Gould a párizsi kommün felkelőinek kapcsolathálózatát tanulmányozta. Azt vizsgálta, miként hatottak a felkelők viselkedésére, attitűdjeikre a korábban meglévő szomszédsági kapcsolataik. (Vö. Albert-Dávid [2000]) Albert Fruzsina és Dávid Bea írásukban ennek kapcsán leszögezik a tényt: a városi zavargások a munkások minden rétegét érintették. Ezt korábban előszeretettel magyaráztak úgy, hogy az volt a pillanat, amikor a munkásság osztályöntudatra ébredt. Gould a tárgyalási jegyzőkönyvek, illetve a háborús minisztériumnak küldött napi jelentések analízisével viszont arra a következtetésre jutott, hogy a munkások a kommün idején nem szakmai vagy szakszervezeti szinten, hanem szomszédsági kapcsolatok alapján szerveződtek. Sőt, a megszervezett szakmák munkásai kevésbé vettek részt a kommün eseményeiben, s a legjobban szervezett iparágak kifejezetten alulreprezentáltak maradtak. A *Nemzeti Gárdát* főként lakóhely szerint toborozták, egy-egy zászlóalj tagjai nem pusztán a szervezeti tagság, hanem a szomszédsági viszonyok alapján kapcsolódtak egymáshoz. (Albert-Dávid [2000])⁹

Újdonság a kapcsolathálózati elemzés módszere a politológiában? Részint igen, mert a kutatott aktorok kapcsolatmintázata a politikai folyamatok oksági magyarázatát nyújthatja. Vagyis a kapcsolathálózati kutatások olyan újfajta módszertant hoznak – legalábbis a megkezdett - politológiai vizsgálatokba, amelyekkel elemezni lehet bizonyos struktúrák kialakulását, vagy éppen átalakulását. Nagy történeti változások idején, vagy politikai-társadalmi megmozdulások, mozgalmak kialakulásánál ugyanis nem meglepő, hogy nem az intézmények, hanem a társadalmilag beágyazott szereplők kapcsolatai dominálnak. A kapcsolathálózatok kialakulása, újratermelődése, átalakulása ezért azt az összefüggést is jelentheti, amelyre Mancur Olson könyve hívja fel a figyelmet: „[h]a egy csoport tagjai – racionálisan cselekedve – személyes jólétük

⁹ Ehhez hasonlóan az ütőképesség szempontjából a személyes kapcsolatok fontossága az antik görög hadrendtől a 20. századi rohamosztagokig feltételezhető.

maximalizálására törekszenek, akkor nem próbálják megvalósítani közös vagy csoportcéljaikat. Pontosabban csak akkor tesznek kísérletet erre, ha kényszerítik őket, vagy ha valamilyen, a közös vagy csoportérdek realizálásától jól megkülönböztetett, külön ösztönzőt helyeznek kilátásba számukra – azzal a feltétellel, hogy hozzájárulnak a csoportcélok elérésével járó költségek és terhek viseléséhez. Az effajta nagy csoportok – kényszer vagy az előbb említett külön ösztönzők alkalmazása nélkül – szervezeteket sem fognak létrehozni közös céljaik megvalósítása érdekében.” (Olson [1997] pp. 8-9)

Magyarországon a kapcsolathálózati kutatásokban elsősorban *Angelusz Róbert* és *Tardos Róbert* járt elől, illetve vizsgálta a politikai részvétel e vonatkozásait, tágabb társadalmi összefüggéseit (pl. Angelusz-Tardos [2000]; Angelusz-Tardos [2002a]; Angelusz-Tardos [2002b]; Angelusz-Tardos [2002c] pp. 21-50). Ám az említettek mellett a témát számos kutató kutatta már (pl. Andersen-Heath [2002] pp. 125-138; Blais [2000]; Coleman [1990]). Hazánkban úttörőként Vedres Balázs a cégek politikai polarizációját is elemezte (Vö. Vedres [2006] pp. 1339-1344).

Magyarországon a szociometria és a kapcsolathálózati elemzés módszere egyébként ma aktuális beszédtema. 2008 májusában pszichológusok, szociológusok és pedagógusok létre hozták a *Mérei Szociometriai Műhely Egyesületet*, amelynek célja a háttérbe szorult szociometriai hagyomány ápolása, a magyar eredmények megismertetése a szakmai és a szélesebb hazai, illetve nemzetközi közönséggel. E mellett a szervezet célul tűzte ki a módszer továbbfejlesztését is.

Az interneten a *szociometria* gyakorlati alkalmazása kapcsán a *network.blog.hu* és a *socionetwork.com* honlapok szolgáltatnak további érdekes és értékes információkat. Előbbi honlap munkatársai pl. azt vizsgálták meg, miképpen alakultak *Gyurcsány Ferenc* és *Orbán Viktor* hivatkozási hálózatai a *wikipedia* oldalán, vagyis hova mutatnak linkjeik, illetve mely oldalakról hivatkoznak az ő oldalaikra.

A világhálós fórumok közül több megemlíti a *techPresident* egyik blogbejegyzését, miszerint Barack Obama „szomszéd a szomszédnak” (*Neighbor to Neighbor*) kampányt futtatott az USA-ban, míg McCain a „szavazó a szavazónak” (*Voter to Voter*) elnevezésű törekvése bizonyult eredményesnek az elnökválasztási verseny során. A jelöltek alapján a szavazóbázisuk mozgósítására apelláltak, s a cél az volt, hogy a támogatók saját kapcsolati hálójuk segítségével (pl. szomszédok, ismerősök), telefonos vagy személyes megkereséssel szélesítsék ki az elnökjelöltek szavazóbázisát. Mindehhez az internetes kezelőfelület működtetésétől a híváslistákon át számos segítséget kaptak. A két kampány közül – bár kísértetiesen hasonlók voltak a kapcsolathálózati megközelítés szempontjából – Obamáé mutatkozott a hatékonyabbnak. Ő óriási erőfeszítést tett a szavazótábor *online* hálózatépítésére is, így a választások során jelentős előnyhöz jutott McCainnel szemben, akinek lemaradása stratégiai hibának bizonyult.

Barack Obama előtt más is használt már a kapcsolati hálózat hatékonyságára építő eszközt. Hazánkban maradvá már Marosán György is megemlítette *A tanúk még élnek* című könyvében, hogy a választásoknál mozgósítani kell minden erőt. Azokon ott kell lennie minden kommunistának, akik legjobb, ha *hoznak magukkal még egy embert!* (Marosán [1989]) E szlogenhez hasonlót – 2002-ben – egyébként a parlamenti választások során, a két forduló között, a Fidesz hirdetett meg, miszerint: „*Mindenki menjen el szavazni, s vigyen magával még egy embert!*” A demokrata elnökjelölt a magyarországihoz hasonló akciója, a „*Szomszéd a szomszédnak*” kampányeszköze, lényegét tekintve kísértetiesen hasonlított ehhez az elvhez. Obama ugyanis megpróbálta mozgósítani, illetve bevonni szavazóbázisát, hogy a kampány során a választók szomszédaikkal folytassanak eszmecserét a legfontosabb témákról (*agenda setting*), de győzzék is meg őket, hogy Amerikáért senki nem tehet többet, mint az elnökjelölt. A demokrata szavazók hálózata így megsokszorozta a színes bőrű elnökre szavazók számát.

A társadalmi kapcsolathálókat fontossága szempontjából ma szinte észre sem vesszük, hogy a *social networkingek*, mennyire életünk szerves részévé váltak. (Vö. Castells [2005]) A *facebook* és az *iwiw*, valamint a *myspace* használata manapság igen elterjedt. A hálózat kutatás, mint elemzési módszer, manapság egyre újabb és érdekesebb területeket hódít meg. Ekképp a *new media* e szektorai is érintettek a kutatások szempontjából. Egy másik terület az elektronikus zene stílusait térképezi fel, és az irányzatok egymáshoz való kapcsolódásával mutatja be az egyes könnyűzenei stílusok kapcsolódó alkategóriáinak hálózatát (pl. *house*, *trance*, *techno* stb.). Ilyenformán a zenében úgyszintén megjelent a hálózatelemzés, hiszen annak társadalmi befolyását és kulturális meghatározó szerepét manapság aligha lehetne tagadni.

Egy-egy közösségi oldal kapcsán regisztrálható, hogy sokak félnek teljes identitásukat és baráti hálózatukat feltenni a *site*-okra, vagy csak egyszerűen elégük van az azokon található reklámokból. Ennek ellenére a telefonkönyveknél bővebb szolgáltatásokat nyújtó oldalakat naponta több millióan látogatják. A felhasználók köre országról országra, kontinensről kontinensre változik. A *friendster* randivonal célú használhatósága után pl. az angol nyelven beszélők a *myspace*-en hoztak létre ilyen oldalakat, és e jelenség tapasztalható immáron a *facebookon* is. A szabad applikáció-fejlesztés ez irányba dönti most a mérleget.

Magyarországon a hazai fejlesztésű *iwiw* az egyik legnépszerűbb közösségi oldal. Ám mára sokan nehezményezik, hogy olyanok jelölik be őket, akiket nem ismernek. Ezen a portálon a Magyar Gárda szimpatizánsai is előszeretettel jelennek meg, de sok Jobbik-aktivista szintén megtalálható ott. E nézőpontból az a legérdekesebb: ha a közvetlen környezet befolyása nagy olyan döntéseknél, mint a rágyújtás, a fogyókúra vagy az alkoholfogyasztás, akkor e hatás mindenképpen érvényesülhet a politika világában, a politikai ideológiák terjesztésében is. A baráti hálózatokban működő „szokások” feltérképezése így újabb vizsgálatok elvégzéséhez adhat

ötleteket. A kapcsolati háló hatása számos olyan esetben is erős lehet, mint egy-egy szervezet népszerűsítése az internet felhasználásával. Ezért az *iwiw* kapcsolathálózati elemzése a jövőben – az általam vizsgált szervezetek tekintetében – megintcsak újszerű kutatási témám lehet.

Az *UCSD Antiviral Research Center* az alkalmi partnerválasztási szokásokat is e módszer segítségével próbálta feltérképezni. Vizsgálata arra épült, hogy az ismerkedésekre választott köztereknek, pl. a szórakozóhelyeknek, kluboknak, nagy szerepe van a nemi úton terjedő betegségek szempontjából. Az e helyeken létrejövő szexuális hálózatok révén ugyanis jól nyomon követhető a nemi betegségek „útvonala”, méghozzá úgy, hogy a hagyományos vizsgálatoktól eltérően nemcsak az emberek közötti kapcsolati vonalakat jelenítik meg a hálózatban, hanem beleveszik abba a különböző vizsgált helyszíneket is. Az így kapott hálózatokat matematikai, majd szimulációs modellekkel elemzik, s pontosabb képet kapnak az adott „csoportban” a megfertőződés esélyeiről. Így kimutathatók a veszélyeztetettek, akiket ezáltal meg lehetne óvni az esetleges kellemetlenségektől. Így a hálózatkutatás még az AIDS-prevenció során is jól alkalmazható módszer lett.

1.4.2. A disszertáció kutatási problémájának megfogalmazása, tárgyának kijelölése, az alapsokaság és a megfigyelési egység

2007 decemberében a *Fővárosi Főügyészség* kezdeményezte a *Fővárosi Bíróságnál* a *Magyar Gárda Kulturális és Hagyományőrző Egyesület* feloszlását. Az ügyészség azért döntött így, mert véleménye szerint a Magyar Gárda az egyesületi törvénybe ütközően gyakorolta tevékenységét. Felvonulásaival és vezetőinek nyilatkozataival megvalósította a kisebbségek elleni uszítás tényállását. A 2008 márciusában kezdődő pert a bíróság először májusig elnapolta, majd végül decemberben hosszú tárgyalás után feloszlatta az egyesületet, amely azonnal fellebbezést nyújtott be az ügyben. A bírósági határozat így csak 2009. július 2-án vált jogerőssé.

Az „új gárdamozgalom” megalakulását néhány nappal később *Szabó Gábor*, a JMMP pártigazgatója, választmányi elnöke jelentette be a Szabadság téri gyűlésen. Ezen a demonstráción újra a mozgalomhoz csatlakozott, és egyenruhát öltött *Für Lajos* volt honvédelmi miniszter, *Szegedi Csanád* EP-képviselő; ifjabb *Hegedűs Loránt* református lelkész, valamint felesége, Budakeszi volt alpolgármestere; *Murányi Levente* és az *Echo* televízió műsorvezetője, a 2010-es parlamenti választásokon a JMMP képviselőjelöltje, *Pörzse Sándor*, aki a szervezet elődjének megalapításában is részt vett. Ugyancsak magára öltötte a formaruhát *Vona Gábor*, a JMMP elnöke, *Morvai Krisztina*, a párt EP-képviselője, s a rendezvényen beszédet mondott *Kiss Róbert*, a feloszlított Magyar Gárda Mozgalom volt főkapitánya. (Vona Gábor egyébként a 2010-es parlamenti választásokat követően a parlamenti alakulóülésén is a gárda egyenruhájához hasonló öltözékben jelent meg.)

Az „újr alapítók”, amikor a szervezetet reorganizálták, az új jogszabályra hivatkoztak, amely 2009. július 14-én jelent meg a *Magyar Közlöny*ben, az egyes, és módosított szabálysértésekről szóló kormányrendeletként. Ez a jogszabály új szabálysértési alakzatként nevezte meg és szankcionálta a feloszlott társadalmi szervezet tevékenységében való részvételt. A rendelet szerint: a bíróság a társadalmi szervezet feloszlásáról hozott döntésében „a tömeges, valós veszélyt hordozó, fenyegető, s mások jogait, szabadságát a közönség „foglyul ejtésével” sértő gyülekezést” minősítette jogellenesnek. Ami viszont nem nyilvánult annak, az a sarkalatos *törvények* közül az egyesülési jogról szóló 1989. évi II. törvény alapján következett, vagyis hogy társadalmi szervezetnek nem minősülő közösséget (mozgalmat) a jövőben is jogszerűen lehet működtetni.

Az újrászerveződött Magyar Gárda e törvény értelmében tehát vitatható módon minősült társadalmi szervezetnek. A törvény ugyanis kimondja: nem minősül társadalmi szervezetnek a magánszemélyeknek az egyesülési jog alapján létrehozott olyan közössége, amelynek működése nem rendszeres, vagy nincs nyilvántartott tagsága, illetve törvényben meghatározott szervezete. A gárda újbóli életre hívói ezt a helyzetet használták ki, amikor arra hivatkoztak, hogy a gárda szervezeti rendje eltér a törvényben meghatározott formától, mert nem működik mellette társadalmi szervezetnek minősülő egyesület vagy más, a törvényben nevesített forma. Így szerintük a Magyar Gárda semmiképp sem tekinthető a feloszlott Magyar Gárda Egyesület tevékenységét jogfolytonosan végző szerveződésnek, következésképp nem is követheti el a büntető törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény szerinti egyesülési joggal való visszaélés vétségét, amely ellenkezőleg a feloszlott társadalmi szervezet tevékenységének szankcionálását vonná maga után. Ugyanezen okok miatt a szervezetben tevékenykedő tagok sem büntethetők szabálysértés miatt.

Időközben a *Nemzeti Őrsereg* feloszlását is kezdeményezte az ügyészség a *Munkáspárt 2006*, miután az Őrsereg demonstrációt tartott Nyíregyháza belvárosában, tiltakozva a Magyar Gárda megszüntetése és feloszlása miatt. A Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Bíróság május 16-án hivatalosan bejegyezte a *Nemzeti Őrsereg Hagyományőrző és Polgárőr Egyesületet*, amelynek tevékenysége a munkáspártiak szerint beleillik a jogerősen betiltott gárda működésébe, s annak az szinte minden megmozdulásán résztvett, így pl. az első 55 gárdistájának avatásán, vagy a tatárszentgyörgyi cigányellenes felvonuláson is.

Ezzel egy időben az interneten a „gárdák” szüneteltették, illetve „*frissíteni*” kezdték honlapjaikat. A „gárdák” szempontjából, a szemmel látható konspiráció ellenére, folyamatosan kimutatható volt, hogy mind a félkatonai egységek és a radikális politikai szervezetek között, mind a radikális szervezetek és a szélsőjobb oldali organizációk között a kapcsolat töretlen maradt. Ennek okát a következőkben látom: 1. néhány radikális jobb oldali politikust és mozgalmárt (pl.

Vonát, Budaházyt, Toroczkaít) a szélsőjobboldal is hiteles személynek fogadta el; 2. szellemi rokonság van köztük a szélsőséges nacionalizmus, az antiszemitizmus és az „idegenellenesség” miatt; 3. az 1990-es években a „nemzeti szocialisták” és a „nemzeti radikálisok” között megbomlott a stratégiai egység, s most ezt igyekeznek helyreállítani. A szövetség konspiratív egyeztetések után körvonalazódott, részben a 2009-es nyári, szegedi „Nemzeti Garancia” találkozón, az Ópusztaszeri Nemzeti Emlékparkban tartott egyeztetésen, ahol a Magyar Gárdán, a *HVIM-on*, a Nemzeti Őrseregen és a Betyár Seregen kívül a nemzeti rockzenekarok és a futballultrák is megjelentek.¹⁰ Részint pedig a még megmaradt nyugati (hungarista) emigráció ösztönzésére jött létre, mely maga is – az ugyanezen évi EP-választások során – a JMMP támogatására szólította fel a működő neonáci és szkinhed szervezetek tagságát és szimpatizánsait.

1.4.3. A mintavétel, az adatgyűjtési módszer és a minta feldolgozása: a radikális és szélsőjobboldali szervezetek kapcsolathálózati elemzése

Kapcsolathálózati megközelítésem lényege a következő volt: 1. a társadalmi jelenségek megértésében és magyarázatában az attribútum típusú változókkal szemben a relációk (a vizsgált sokaság tagjai közti kapcsolatok) elsődlegességét feltételeztem. 2. Jól kiforrott - és a követők által szinte kötelezően használt - speciális fogalomkészletet alkalmaztam, amelyben 3. az aktorok – akik a hálózatok csomópontjai – lehettek ugyan emberek, de elsősorban szervezetek, események, pozíciók képviselésében léptek fel. Az aktoroknál pedig *irányított* (pl. barátság, szimpátia) vagy *irányítatlan* (pl. rokoni, közös ideológiai gyökerek) kapcsolatok meglétét feltételeztem.

Disszertációmban nem a szervezetek egyéni jellegzetességei, hanem azok kapcsolathálózatának jellemzése, a *network-analízis* segítségével próbáltam bizonyítani az elméleti részben felvetett problémákat, vagyis a jobboldali radikális és szélsőjobboldali pártok, mozgalmak és egyesületek kapcsolathálózaton belüli pozícióit, valamint azok központi vagy izolált helyzetét. Ez ugyanis az esetek többségében jobban magyarázza a pozíciók megszerzéséhez köthető jelenségeket, mint bármilyen más számba jöhető paraméter. Egyszóval nem az aktorok jellemzői (kiinduló paraméterek), hanem a strukturális helyzetek (erőforrások) voltak nagyobb magyarázó erejűek. Mert ahogy John F. Padgett írja: ezek mindenkor a „politikacsinálás” meghatározó elemei is egyben. (Padgett [1993] pp. 1259-1319)

Célom a vizsgálattal *nem* egy mindenre kiterjedő elemzés elkészítése volt, hanem csupán a disszertációban szereplő jobboldali radikális és szélsőjobboldali szervezetek honlapjai alapján rekonstruálható kapcsolati hálózatok strukturális felmutatása, illetve az NBH éves beszámolóiban szereplő azon megállapítások átgondolása, miszerint a hazai szélsőjobboldali szubkultúrák

¹⁰ Vö. *Szélsőjobbos összefogás. Szegedi gondolatok. HVG*, 2009. június 20.

szervezetei ma Magyarországon teljességgel izoláltan, a jobboldali (nemzeti) radikális pártoktól elzártan, „magányosan” működnek.¹¹

A kutatás alapvetése volt még, hogy a vizsgált *honlapokon megjelenített szervezetekre mutató linkek a hasonló szervezetek közti kapcsolatok meglétére is utaltak*. Az alapsokaság (pl. a jobboldali radikális szerveződések) és a megfigyelési egység (pl. egyes honlapok) kiválasztása során választásom azért esett az internetes honlapokra, mert a vizsgált szervezetek esetében feltételezhető volt, hogy azok portáljai az érdeklődők számára egyre inkább hozzáférhetők, részint pedig a portálok viszonylag egyértelműen mutatják az elméleti részben felvetett kapcsolatok meglétét. (A tagság megosztott véleménye kevésbé egyértelmű eredményekre vezetett volna!)

Az adatgyűjtési módszer tekintetében a disszertációban a – már említett - „*hólabda*”, vagy „*gördített minta*” módszerét alkalmaztam. Segítségével a vizsgálatban minden aktortól „javaslatot kérhettem” további elérhető aktorokra. Elemzésünkben tehát a szélsőjobboldali és jobboldali (nemzeti) radikális csoportok legbefolyásosabb tagjai úgy tettek „javaslatot” más honlapokra (amelyek szerintük legbefolyásosabbak a csoportjukban), hogy azok linkjeit feltüntették saját felületükön. A kutatás menete ezáltal valóban hólabdaszerűen gördült. Ezen túl minden egyes „ajánlott” linket két hullámban gördítettem tovább, és a mintavétel eredményeit mátrixban ábrázoltam.

Az elemzés egyik legkritikusabb pontja a mintavétel kérdéséhez kapcsolódott. Nem volt megkerülhető az a módszertani kérdés sem, hogy miként jelöljem ki a vizsgált sokaság határait. Ennek kapcsán a *realista* és a *nominalista megközelítés* közül az utóbbi mellett döntöttem: a dolgozat elméleti részében említett szervezeteket vettem kiindulópontnak (68 db-ot), majd ezekből a hólabdás mintavétellel két „hullámot” indítottam el. Így alakult ki az elemzett 120 szervezetből álló kapcsolatháló.

Kapcsolatnak azt tekintettem, ha egy adott honlapról egy másikra konkrét linket találtam, vagy a honlap láthatóan támogató módon jelenített meg egy szervezetet. Ez a nagyon egyszerű megközelítés csak a kapcsolat irányának rögzítését tette lehetővé (azaz azt tudtam meg, hogy kölcsönösen vagy csak egyoldalúan említették-e egymást a vizsgált szervezetek). A kapcsolat erősségéről, konkrét tartalmáról nem volt információ. Csupán azt feltételeztem, hogy egyfajta ideológiai kapcsolódást, szellemi közösségvállalást jelent. A vizsgált honlapokon fellelhető linkek közül csak a szervezetekre vonatkozókat rögzítettem egy adatbázisban, a hírportálokra, magánszemélyek honlapjaira mutatókat egyelőre nem. Hiszen célom a szervezetek közti kapcsolatok bemutatása volt, amely stratégiai közösséggé válva oka lehetett annak is, hogy a 2009-es EP-választások alkalmával a JMMP valóban „*új erővé*” tudott válni, s három képviselőt

¹¹ Lásd: NBH-évkönyvek 1999-2008. <http://www.nbh.hu/bmenu7.htm>.

küldhetett az Európai Parlamentbe, majd a 2010-es parlamenti választások során 47 képviselőt a nemzeti parlamentbe.

Az adatbázis kialakításakor egyébként a következő kódokat használtam: 1. hivatalos-e a honlap; 2. hányadik hullámban került be a mintába; 3. a legalitás fokának és a szervezeti formának a jellege; 4. a radikalizmus foka; 5. nemzetiség és az alapítás helye; 6. a szervezettség; 7. a félkatonai vagy polgári (civil) szervezeti jelleg; 8. a fegyverhasználattal kapcsolatos információk; 9. az őrző-védő és rendezvénybiztosító tevékenység; 10. a hagyományőrző és kulturális örökség őrzésével kapcsolatos aktivitás; illetve 11. a katasztrófavédelemi, sírgondozó és ökológiai feladatok végzésének bizonyíthatósága.

Az elemzések ábráit az *Ucinet 6.* és az *SPSS 17.0* számítógépes szociológiai-statisztikai programok segítségével készítettem el.

1.5. A kutatás időbeni lehatárolása

Internetes kutatásomat 2007 decemberében kezdtem el. Ennek egyes eredményeiből publikáció is született Bayer József tollából. Ám, amikor 2008 decemberében újra összevettem az internetes portálokat az adatbázissal, meglepődve vettem tudomásul, hogy a honlapok közül több megszűntette vagy szüneteltette működését. Így a Magyar Gárda Egyesület feloszlásának kezdeményezése után, vagyis 2008 decemberétől 2009. augusztus végéig próbáltam bizonyítani a radikálisok és szélsőségesek közti kapcsolatrendszer megszakíthatatlanságát, folyamatos jelenlétét az újra ellenőrzött mintában, amelyek a *konspiratív tényezők* (pl. a *HVIM* honlapja semmiféle linket nem tartalmaz, azonban a mozgalom tagjai, illetve a hozzáértők számára mégis érdekes adatokat szolgáltat), valamint a jogi szankciók ellenére folyamatosan kimutatható volt. Ekkortól az adatbázis frissítésére is sor került, mert kiegészült az időközben megalakult szervezetekkel.

A tudottnak vélt kapcsolatok bizonyítására azért volt szükség, mert azok diszciplináris mélységű és érvényű összefüggéseinek feltárása az eddigi kutatások többségében elmaradt. Pedig ez megmagyarázhatja azt is, hogy volt-e feltételezhető szerepük a korábbi szélsőséges csoportok tagjainak a legális szervezkedést biztosító különféle gárdák létrehozásában, a jobboldali (nemzeti) radikalizmus nagyarányú hazai előretörésben. Ezt igazoló kapcsolatokra a honlapok elemzése során számos esetben rátaláltam. Egyrészt a *Független Magyar Gárda (Őrző Szárny)*, a *Véderő Honvéddai Nemzeti Felszabadító Front* és a *Pax Hungarica Mozgalom*, másrészt a *Véderő Honvéddai Nemzeti Felszabadító Front*, a *Magyar Gárda* és a *Pax Hungarica Mozgalom*, harmadrészt a *Magyar Gárda*, a *Pax Hungarica Mozgalom* és a *Nemzeti Akarat Platform (NAP)*, negyedrészt a *Magyar Gárda*, a *Pax Hungarica Mozgalom*, a *Nemzeti Akarat Platform* és a *Magyar Nemzeti Arcvonal (MNA)*, illetve ötödrészt utóbbiak és a *Lelkiismeret '88* csoport esetében figyeltem fel azt igazoló bizonyítéokra.

A *Független Magyar Gárda (Őrző Szárny)* esetében e kapcsolatokra példa lehet az az esemény is, amikor a szervezet a *Vér és Becsület Kulturális Egyesület (VBKE)* korábbi vezetőjével, a *Pax Hungarica Mozgalom* képviselőjével együtt közös demonstráción vett részt. Köztudomású, hogy a *Független Magyar Gárda* szakadár alakulatának vezetője egy ideig a *Magyar Gárda* főkapitánya volt. Ezért lényeges, hogy *Dósa István, Domokos Endre Jánosnak*, a betiltott szélsőjobboldali *VBKE* vezetőjének társaságában, 2009. április 18-án a budai *Várban*, a német nagykövetség előtt megtartott, „*Az igazság szabaddá tesz!*” elnevezésű demonstráción mondott holokauszt-tagadó beszédet.¹²

1.6. A mintavételi és adatgyűjtési terület kijelölésének indoklása

Az 1990-es évek elejére a világon jelentősen előretört az internet. A több mint százmillió számítógép összekapcsolása következtében „*privátgépezet*” jött létre, amely *világméretű kommunikációs, adattároló és szolgáltató* rendszerré vált. Erre az üzleti élet és a reklámozók nyomban reagáltak. Ma az internet a leggyorsabb tömegkommunikációs eszköz, amely egyben „*világkönyvtár*”, „*szabálygyűjtemény*” és *kommunikációs médium* is. Általa számítógépes hálózatok kommunikálhatnak egymással. Olyan üzenetküldő protokoll, amely egyik hálózatról a másikra továbbítja az üzeneteket.

A fejlesztés lényege eredetileg az volt, hogy a hálószerűen összekábelezett bázisok között áramló üzenetek automatikusan válasszanak maguknak útvonalat egy célállomásra, ha valamelyik bázist – a „*hidegháború*” során – támadás érné. Mindez elősegítette, hogy akkor sem állt volna le a rendszer, ha találat következik be, mert az üzenetek kerülőúton találtak volna maguknak terminált.

A hadsereg és az egyetemek világából kilépő, nyilvánossá váló hálózat az 1990-es évek végére a világ legnagyobb „*kaotikus információ-gyűjteményévé*” vált. A kuszaságot, mint fontos jellemzőt, ennél az új médiumnál célszerű szem előtt tartani. Mára a „*világháló*”, az összekapcsolódó és kommunikáló személyi számítógépek halmaza a politikai, gazdasági és szaktudományos élet kikerülhetetlen segítője, emellett a kulturális örökség megőrzője, népszerűsítésének egyik biztosítója lett. Mint Z. Karvalics László írja: „mára az internet utolérhetetlenül gyors és rugalmas információs szolgáltatások gyűjtőhelye, a hagyományos szolgáltatásokkal versenyre kelő kommunikációs médium, amelynek teljes forgalmához az elektronikus levelezés, az e-mail, a vita- és hírcsoportok, vagy az ún. *chat-roomok* és *newsgroupok* is hozzátartoznak. Másfelől viszont a közhivatalok, közintézmények, társadalmi szervezetek, vállalatok és magánszemélyek közleményeinek, önfelmutatásának, sőt esetenként tranzakcióvégzésének eszköze, a honlapokon (home page) keresztül.” (Z. Karvalics [2000] p. 5)

¹² Vö. A Magyar Gárda főkapitányát izgatással gyanúsítják. *HVG*, 2009. április 20., hétfő.
http://hvg.hu/itthon/20090420_kozossege_elleni_izgatas_magyar_garda.

Az internet kultúrájának gyors terjedése és a növekvő hozzáférés következtében egyre több közhivatali funkciót lehet elektronikus úton elintézni. Megszűnik a politikai és társadalmi mozgalmak elszigeteltsége, a kereskedelem, a pénzforgalom soha nem ismert formái jelennek meg. Mind többen telefonálnak, hallgatnak rádiót, gyűjtenek zenei és filmanyagot interneten, de a *webtévé* is egyre elterjedtebbé válik. A hagyományos sajtótermékek szinte kivétel nélkül elkészítették *online* kiadásukat, és számos orgánus kizárólag ezen a közvetítőn keresztül jelenik meg. A tudományt is forradalmasította a *net*, pl. a kutatócsoportok hálózati kommunikációjának alkalmazásával, vagy az általam is elvégzett internetes kutatás elindulásával.

Napjainkra az internet kapcsán mintegy félmilliárd felhasználóval számolnak a szakemberek; és azt remélik, hogy ezt az egészet beépíthetik a hálózati infrastruktúrába, s kialakíthatják a jövő *tartalomszolgáltatási* pozícióit. Bruce I. Newman szerint azonban: a világháló áldásai mellett átkaival is számolni kell, negatív oldalai a szenzációéhes sajtónak köszönhetően mértéktelenül túldimenzionáltakká váltak. (Newman [1999] p. 85) A jövő kérdései közé tartozik, hogy a hálózat terjedésének társadalmi hatásai milyenek lesznek. Ugyanis *digitális szakadék* keletkezhet az internethez és a korszerű informatikai eszközökhöz hozzáférni képesek és képtelenek között, így az új leszakadási pályán elinduló társadalmi csoportok és régiók számára biztosítani kell az egyenlő esélyt. A Marshall McLuhan által megjövendölt „*globális falu*” (*global village*) víziója azt is előrevetíti amit Deborah Chambers a következőképpen fogalmaz meg: a közösség és a politikai képviselő átstrukturálásával az internet jelentős nyilvánosságot teremt. A peremhelyzetű csoportok világméretű egyesítésével pedig politikai-társadalmi változásokat készíthet elő, melyre az érdekeltek fel is használják a netet. Földalatti szervezetek és ellenzéki bírálatok fórumává válik, ekképpen ugrásszerűen megnőtt a neten a rasszista csoportok közleményeinek száma, amelyeket havonta tízezrek keresnek fel. Ezen túl a háló nagymértékben elősegíti a terrorakciók előkészítésének és megszervezésének esélyeit is. (Vö. Chambers [2005] pp. 145-146)

Az internethasználat elterjedése Magyarországon is a politikai aktivitás új lehetőségeit hozta meg. Ennek megjelenési formáit magam is vizsgáltam. Az új formák új demokratikus részvételi lehetőségeket kínálnak. Ezáltal a világháló mind szélesebb körű elterjedése a különböző társadalmi mozgalmaknak nemcsak új kihívásokat jelent, de új lehetőségeket is teremt. Ezek az újdonságok a társadalmi mozgalmak tekintetében már ma is tettenérhetők. A társadalmi mozgalmi családon belül (*SMI – Social Movement Industry*) a magyarországi jobboldali (nemzeti) radikális és szélsőjobboldali mozgalmak megjelenési formáit egyaránt jellemzi a világhálón való megszerveződés. E családba tartozó mozgalmak kimutatásaim alapján nemcsak közös tevékenységeket folytatnak, együttműködnek, hanem szerteágazó kapcsolatokat is kiépítenek, akár nemzetközi relációban is. E mozgalmak adott esetekben hasonló ügyeket, értékeket és

problémákat képviselnek, illetve érvrendszerük, problémafelvetésük, értelmezési keretük is hasonló ami a politikai mezőben elfoglalt pozícióikból következik.

Választásom azért esett a hazai jobboldali radikálisok és szélsőjobboldali mozgalmak kapcsolatainak feltárására, mert azokat erős *online* jelenlét jellemzi. Érthető okok miatt azonban bizonyos pártok és mozgalmak kapcsolati rendszere erősödő társadalmi támogatottságuk ellenére sem tartozik a „népszerű” kutatási témák közé. Kíváncsi voltam emellett a szervezetek mögötti online kapcsolatokra is, mivel feltételeztem, hogy erős és kiterjedt, hatékony és hatásos eszközöket felvonultató kapcsolati hálóval fogok találkozni, amely a magyar társadalom más szegmenseihez mérten igen fejlettnek nevezhető. Ez ugyanis elősegítheti, hogy ezek az aktorok – az interneten keresztül nemzetközi hálózatokkal összekapcsolódva – könnyen találjanak maguknak anyagi forrásokat vagy egyéb támogatást. A külföldi rokon ideológiákat vallók tapasztalataiból maguk is tanulhatnak, s ilyen tekintetben az internetes kapcsolattartás hasznos lehet.

A demokratikus átmenet folyamatában a magyar jobboldali (nemzeti) radikális és szélsőjobboldali mozgalmak többféle irányzat hagyományából merítettek. Ide tartoztak a jobboldali radikális (hungarista) emigránsok szélsőséges csoportjai, amelyek aktív kapcsolatokat áptak a magyarországi szélsőjobboldallal. A másik irányzat az 1980-as évek ellenzékének jobbszárnya volt, amely a Jurta-színházbeli találkozók révén került be leginkább a köztudatba. Ez az irányzat, később elvált a mérsékelt jobboldaltól. Egyik csoportja, miután Csurka Istvánt kizárták az MDF-ből, megalapította a MIÉP-et. (Vö. Körösi [1998] pp. 77-78) A harmadik, demokratikus átmenet tájékán megjelent hagyományt az 1960-as, Magyarországon az 1980-as évek szubkultúrájából kinőtt szkinhed-mozgalom jelenti, amely utóbb számos utcai atrocitással hívta fel magára a figyelmet. (Vö. Gedei [1998]; Szabó [1997]), Szabó [2001] p. 177) E három csoport mindegyike a jobboldali radikalizmus hazai tradícióinak más-más elemét hordozza. (Vö. Romsics [2009] p. 20-21)

Az első kettő eredetét az 1920-as és 1930-as évek revizionista-nacionalista-antiszemita politikájában, a szkinhedekét az 1980-as évek hazai szubkulturális mozgalmaiban találjuk meg, de feltűnésük igazi oka a demokratikus átmenetek generálta politikai-gazdasági és társadalmi változások sorozata, a kommunista rezsim összeomlása. (Vö. Bayer [2002] pp. 72-73) Ám e szubkultúrák másik közös vonása, hogy már igen korán az erőszakosság és agresszivitás képviselőiként jelentek meg. Szerintük ugyanis a rendet csak erővel vagy erőszakkal lehet megteremteni. Ennek az erőszaknak és agressziónak azonban van egy fontos jellegzetessége. Mégpedig az, hogy személytelen, mivel csak egyes, jól körülhatárolható „idegen” csoportok ellen irányul: cigányok, zsidók, bolsevikok ellen. Egyetlen közös vonás ezekben, hogy megítélésük

negatív; persze lehetnek köztük is megbecsültek és elfogadottak, ám az „idegen” definíciója az értelmezésekben általában igen egyszerű.

Az állampárti rezsimekben tabunak számított az etnikai identitás kérdésköre. Politikai fórumokon nem jelenhetett meg az etnikai konfliktus, nem képezhette nyilvános vita tárgyát, emiatt a negatív sztereotípiák gond nélkül tovább élhettek a társadalomban. A tömegkultúrává vált szkinhed mozgalom így épülhetett rá a két világháború közötti magyar szélsőjobboldali, hungarista tradíciókra, s ekképp találkozott a szélsőjobb emigráns csoportjaival is. Szabó Máté érzékletesen ír erről. Az 1990-es évek első felére összekapcsolódott a szélsőjobb három vonala. Kialakul egyfajta munkamegosztás, miszerint az első két csoport (emigránsok, illetve a Jurta-nemzedék) biztosítja az ideológiai bázist és az anyagi erőforrásokat, a szkinhedek pedig az utcai „aktivitást”, mivel politikai irányzatok „*ifjúsági rohamcsapatként*” használták fel őket céljaikra. (Szabó [1998] p. 113)

Az 1990-es évek elején hirtelen elszaporodó nyugat-európai és hazai rasszista támadások nyomán sokakban felmerült a kérdés: mi volt az, ami a rasszizmus és antiszemitizmus jelenségét hirtelen újra előtérbe tolta? Vélhetően nem a társadalom etnikai összetétele válthatta ki az erősödő idegengyűlöletet, hiszen az alig változott Magyarországon. Radikálisan átalakult azonban a *politikai lehetőségstruktúra*. (Vö. Szabó [1997]) A politikai átmenet új konfliktustípusokat és újfajta feszültségforrásokat szült, mert a politikának a marginalizálódottak – pl. etnikai kisebbségek – iránti nyitottsága vagy zártsága meghatározza a rasszizmus újbóli megjelenését. A demokratikus átmenet előtt ugyanis nem léphettek föl alternatív mozgalmak, melyeket azóta jogszerű formákban (pl. bejelentett demonstráció) lehet működtetni. Így a szkinhedek is eljutottak az ifjúsági szubkultúrából a jogszerűen tevékenykedő szélsőjobb szervezetek megalakításáig. Enyhült a marginalizált csoportok politikai elszigeteltségének érzete, amely azelőtt gyakran erőszakhoz vezetett, de az a legalitás játékszabályainak betartása mellett csökkenthetővé vált. Ezzel párhuzamosan szélesedett ki a résztvevők köre, hiszen az önmagukat civil szervezetként meghatározókhoz való csatlakozás önmagában még nem büntetendő.¹³

A 1990-es évek szkinhedjeihez képest a mai radikális szereplők megváltoztak. A jobboldali radikálisok, pl. legálisan működő kulturális-politikai egyesületek keretei között működnek, sőt a parlamenti frakciókban is megjelentek. Ezt az „átalakulást” stílusbeli változás is kísérte. A szélsőjobboldali vezetők szintén igyekeztek külsőségeikben szalonképessé válni, a bomberdzsekit és a Doc. Martens bakancsot felváltotta a Bocskai-viselet, amely a szórványaiban még élő hungarista emigráció számára is elfogadhatóbb volt. Mert ahogy Tóth Tibor említi: a neofasiszta-szkinhed csoportosulások az elsők között a hasonló külföldi szervezetekkel és az emigráns hungaristákkal vették fel a kapcsolatokat, s azok anyagilag vagy mozgalmi

¹³ Lásd az 1989. évi III. törvényt a gyűlekezési jogról.

tapasztalataikkal támogatták őket. A nemzetközi kapcsolatok felvételét megkönnyítette, hogy az 1990-es években a szkinhed-mozgalom globálissá vált. Ez is közrejátszott abban, hogy a hungarista emigráció kezdett elfordulni a szkinhedektől, s kevésbé támogatta őket. Bár a „*nemzeti ifjak*” katonás megjelenése és látványos megszerveződése először szimpátiát keltett az emigráns hungaristákban, de később az egykori nyilasokat aggasztani kezdte, hogy a bőrfejúeknek nem volt tömegbázisa és ideológiailag is felkészületlenek voltak. Ellenérzéseiket csak fokozta, hogy leginkább a hitlerista rohamosztagosokra akartak hasonlítani, s nem a volt nyilas pártszolgálatosokra. Emiatt politikai tényezőként nem jöhettek számításba többé. (Tóth [2008] p. 222)

A szubkultúra mellett a szélsőjobboldali retorika célcsoportjai is módosultak. A szélsőjobboldali szubkultúrák, a posztmateriális értékek jegyében a természeti környezetet védő, a magyar hagyományokat ápoló, globalizációellenes, sőt a fiatal értelmiségieket integráló csoportokkal töltődtek fel.¹⁴ A HVIM honlapján mindez nyomon követhető, mint ahogy az is, hogy e csoport egyes „értékei” nem állnak messze a „zöld” társadalmi mozgalmak hagyományaitól sem. Mint Csicséri Márta és Lőrincz László írja tanulmányában: az érték- és attitűdváltás a mozgalmak legalizálódásához vezetett, az erőszak határozottabb elutasításához, valamint a kultúra és a történelmi hagyományok hangsúlyosabbá tételéhez. Az erőszakos radikális csoportok, ezért legalábbis 2006 őszéig, visszaszorulni látszottak a futballmeccsek világába.¹⁵

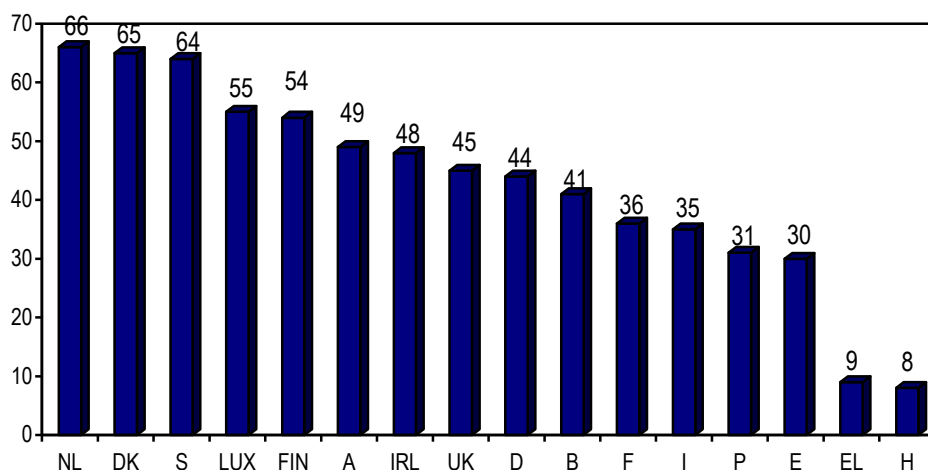
Az idézett tanulmányt egyébként disszertációm szempontjából igen fontos előzménynek tartom. Hiszen a szerzők az elsők között fordultak 2003–2004-ben a jobboldali radikalizmus és az internetes megjelenés kérdésköre felé. Elsők között állapították meg, hogy bár Magyarországon az internethasználat még jóval ritkább, mint Nagy-Britanniában vagy a többi EU-országban, azonban várható, hogy a mozgalmak hazánkban is intenzívebben fogják kihasználni a világhálót, akárcsak nyugat-európai társaik. Tagjaik közt pedig regisztrálható lesz, hogy jobban értenek majd a világháló használatához, és fontosabbnak gondolják az internet adta nyilvánosságot, mint korábban.

Ez az átfedés az internetezők és a radikális mozgalmak „közönsége” között mára realitássá vált. Bár a radikálisok hangosak, de mégiscsak kisebbségben vannak. Esetükben nehéz kimutatni a fiatalok túlsúlyát, de a megváltozott politikai aktivitás és az internethasználat megnövekedése, valamint más eszközök alkalmazása mindenképpen erre utalhat. Jelezheti ezt a tendenciát *Tomcat* neve, aki nemcsak jól jövedelmező *pólóboltot* nyitott, hanem a „*Bombagyár*” bloggereként, illetve a *Hollán Ernő utcai* jegyiroda előtti tüntetés sms-szervezőjeként is feltűnt.

¹⁴ Féderer Ágnes (2003) Szkinhed vagyok és hungarista. Interjú a Vér és Becsület vezetőjével. *Népszabadság*, március 1.

¹⁵ Csicséri Márta-Lőrincz László (2004) Társadalmi mozgalmak mobilizációs és ügyképviselési tevékenysége az interneten. http://www.kontextus.hu/hirvero/tanulmany_2.doc. – Erre hivatkozom a következő oldalakon is.

Katy Pickvance Magyarország és Oroszország társadalmi mozgalmait vizsgáló írásában már megemlítette, hogy az új szervezeteknél kimutatható a magasabb szintű iskolázottság, a középosztálybeli származás, a vezetők fiatal kora, valamint a fiatalok nagy aránya. (Vö. Pickvance [1997] p. 41) Ez megfigyelhető a HVIM vezetői és tagjai között is. Hiszen a MIÉP széthullását követően annak ifjúsági tagozatából sokan politizáltak tovább e szervezetben. S mivel a jobboldali radikális csoportok az illegitim gondolkodásmód hordozói is, így lényegében vonzzák a „lázadó kamaszokat”, akiknek az átlagnál jobb az internet-hozzáférésük.¹⁶

2. ábra. Internet-hozzáférés az európai országokban és Magyarországon
Forrás: Csicséri-Lőrincz [2003-2004]

A mintavételi és adatgyűjtési terület kijelölése kapcsán lényeges, hogy a jobboldali (nemzeti) radikális szervezetek kiterjedt határon túli kapcsolatokkal is rendelkeznek. Nyugat-Európa és az USA viszonylatában ez a legkülönbözőbb csoportokat jelenti: az osztrák és a német szkinhedekcsoportokat, de az amerikai nácikat is. E szervezetek segítik a magyarokat, amire az interneten a jelentős magyar tartalmú, Észak-Amerikában működő náci utódpart, az NSDAP/AO honlapja, a <http://www.nazi-lauck-nsdapao.com> lehet a legjobb bizonyíték. Emellett persze a hungarista emigráció bizonyos csoportjaival való kapcsolattartásra is lehet következtetni, főleg az internetes fórumok, levelezőlisták, külföldi képriportok révén. A legfontosabb kapcsolatok mégis a határon túli magyarok szervezeteihez fűzik őket. Kihasználják a világháló határokon átívelő, hatékony kommunikációs csatorna jellegét, hasonlóan ahhoz, ahogy egykor *leveldi Kozma Miklós*, a *MTI* vezérigazgatója, a Magyar Rádió rendszeres adásainak megindulásakor értékelte az új lehetőséget: *a rádióhullámokon keresztül minden határon át eljuttatni a magyar szót*.¹⁷

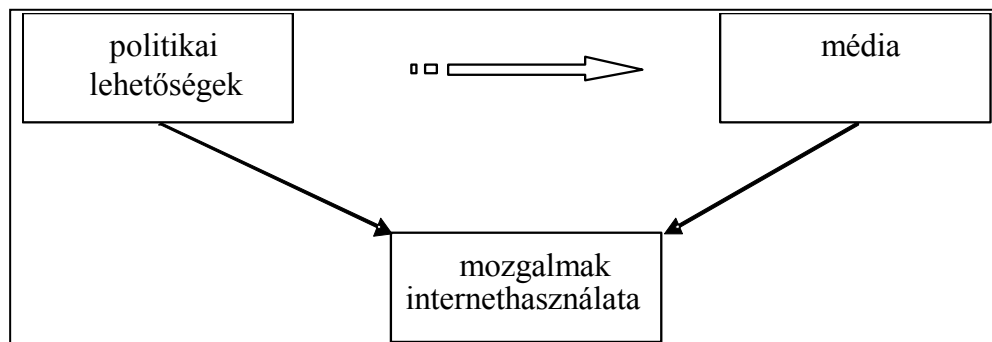
A kisebbségi helyzetben élő határon túli magyarok ügyét ma legaktívabban a jobboldali (nemzeti) radikálisok vállalják fel. S mivel a *magyar* kultúra ügye fontos a kisebbségben élők

¹⁶ Ennek kapcsán hasznos *Norbert Elias* egyik gondolatát idézni, miszerint: az NSZK terroristáinak többségéhez hasonlóan a weimari köztársaság terroristái is főképpen polgári családok sarjai voltak, kisebbik hányaduk pedig nemesi származású volt. A legtöbbben fiatal emberek, a vilmosi előkelő társaság ifjabb káderei vagy tisztjei; vagy diákok. (Elias [2002] p. 174)

¹⁷ Erdős László: Töredékek a 75 éves Magyar Rádió életéből. Elektronikus változat. www.radio.hu.

identitásának megőrzése szempontjából, így a Magyarországon radikálisnak számító mozgalmak a határokon túl nem számítanak annak. Bár a HVIM tevékenységéről a magyar médiumok általában negatívan nyilvánulnak meg, a határokon túl élő magyarok számára e szervezet ténykedése mégis hasznos mobilizációs bázis. Ezért vált fontossá az internetes szervezés is, miáltal a jobboldali radikálisok és a *Magyarok Világszövetsége (MVSZ)* között szoros kapcsolatok alakultak ki. Számos közös programjuk van, interneten ápolják a külföldi kapcsolatokat. Így mód nyílik a közös *frame*-ek kialakítására, fenntartása, illetve a szerveződésre és a kapcsolattartásra is.¹⁸

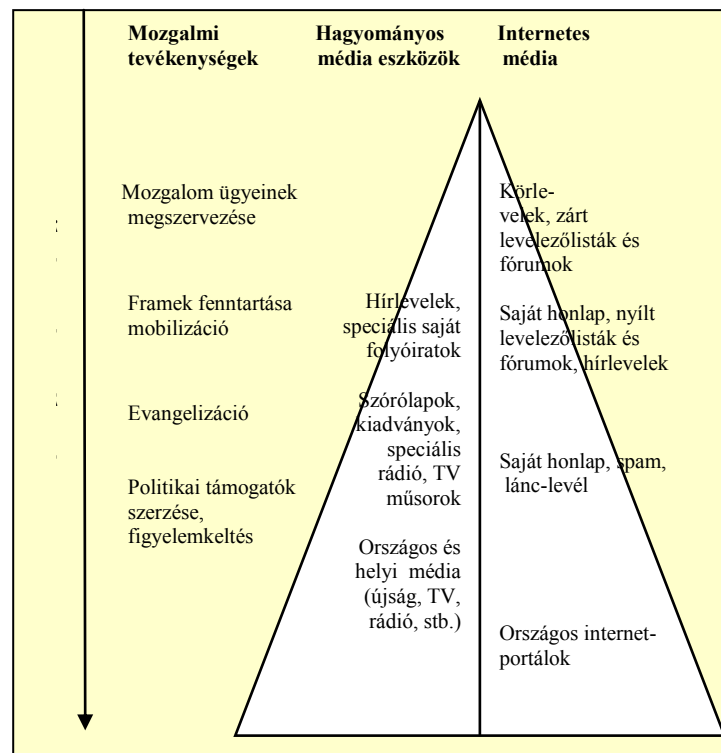
A politikai lehetőségek kiaknázása minden mozgalom tevékenységének speciális része. Ebbe tartozik az internet-használat. Csicseri Márta és Lőrincz László is utal rá, hogy a mozgalmak életében kiemelt helyen szerepel a média-hozzáférés kérdése. Ezért a világháló a szervezetek egyre fontosabb médiaeszköze.

3. ábra. A politikai lehetőségek hatásai az internethasználatra
Forrás: Csicseri-Lőrincz [2003-2004]

Csicseri és Lőrincz az internethasználat szempontjából fontos politikai lehetőségként említi annak közvetlen szabályozását. A törvényi korlátozások vagy a törvényekre hivatkozó egyéb hatalmi eszközök alkalmazása ugyanis szűkítheti a radikális mozgalmak mozgásterét, hiszen az általuk hagyományosan használt *frame*-ek olykor „szalonképtelenek” a társadalom többsége számára. E mozgalmak persze reagálnak a kontrollra, egyik megoldás lehet, hogy „*illegálisba vonulnak*”, amire az új médium (*new media*) alkalmas eszköz, a másik lehetőség pedig a nyilvános tartalom korlátozása. Saját kutatásaim is azt támasztják alá, hogy krízishelyzetekben a vizsgált szervezetek ezt teszik, de az is előfordult már, hogy egyes szervezetek a világhálót tiltakozási eszközként használták fel. Ilyen utóbbi akciókra került sor a VBKE honlapján is, amikor az üzemeltetők elhelyezték a portálon a szervezet működésével kapcsolatos bírósági és ügyészségi peranyag jelentős részét.

¹⁸ A *frame* fogalmát a mozgalmak által használt értelmezési keretek, tulajdonítási mechanizmusok értelmében használom.

4. ábra. A mozgalmi tevékenységek és mozgalmak által használt médiumok kapcsolatai
Forrás: Csicseri-Lőrincz [2003-2004]

A 4. ábra is mutatja: a társadalmi mozgalmaknak szükségük van rá, hogy megjelenjenek a médiumokban. Így hívják fel magukra a figyelmet, politikai támogatókat szereznek, vagy megpróbálják *frame*-eket átadni. Ezáltal tiltakozást mobilizálhatnak a társadalom strukturális problémái ellen, de újraértelmezhetik a különböző ideológiákat is. Ebben a gyakorlatban az internetet valóban fontos kiegészítő eszköz, amelyen keresztül nyilvánosságot kaphatnak az olyan kisebbségi vélemények, amelyek a politikai agenda-ra reagálva e médiumban keresnek maguknak politikai támogatókat.

Csicseri és Lőrincz szerint ez az *evangelizáció*, vagyis az a mód, ahogy a civil szervezetek támogatókat gyűjtenek ügyüknek, vagy mobilizálni igyekeznek a mozgalmakhoz szorosabban kötődőket. E szempontból az aktorok használhatnak hagyományos médiaeszközöket is, de az internet, a világháló további médiafelületet jelent. A csatornák egy része ugyanis szűk, kevésbé széles nyilvánosságot teremthet. A szervezetek ennek megfelelően választják meg a médiaeszközöket, attól függően, hogy a mozgalom számára milyen általában a médialehetőségek rendszere. Amennyiben egy szervezet nem fér hozzá a legnagyobb közönséget elérő médiumokhoz, akkor helyettesítőt keres, amelyre az internet alkalmas eszköz. Ez ugyan valamivel szűkebb nyilvánosságot jelent, de emellett számos előnye van.

Mivel a radikális eszmék csak korlátozottan jelenhetnek meg a hagyományos tömegmédiumokban (*traditional media*), és a formális politika is nehezen integrálja a radikális

jobboldali gondolatokat, így ezek a csoportok kevesebb megszólalási lehetőséget kapnak. Működésük szempontjából tehát nagy szerepe van a nem hagyományos, nem formális kommunikációnak. Ez egy ideig az utcai demonstrációkban merült ki, ám manapság az interneten keresztüli *jelentésalkotásban (framing)* is testet ölt. Az 1990-es évek utcai megmozdulásaival a radikálisok a tömegmédiákat igyekeztek tematizálni, amelyek általában negatívan, vagy saját értékelésükben szóltak az eseményekről. Az internet, az új médium, mint kevésbé korlátozható eszköz, a „rossz hírű” mozgalmak presztízsét javíthatja.

Csicseri Márta és Lőrincz László a *framing folyamatát* két oldalról vizsgálta meg. Egyrészt a radikális mozgalmárok szubjektív valóságérzékelése, másrészt a szociálpszichológia szempontjából. Szerintük az első gondolatmenet abból indul ki, hogy a magyar nemzet történelme, hagyományai és kultúrája felette áll a mai „tömegkultúrának”; így a magasabbrendű kultúra fenyegetett, miáltal a nemzet fennmaradása is veszélyeztetett, főként az idegen (pl. zsidó, kapitalista, imperialista, globalista) érdekek által. *Internetes tartalomelemzésükből* kitűnik, hogy pl. a „trianoni igazságtalanság” fogalma még napjainkban is gyakran összekapcsolódik a zsidósággal, a tőkés nagyhatalmakkal, a nemzet és a kultúra bomlása pedig a határon túli magyarok elnyomásával. Ennek értelmében egy „hazafinak” az a dolga, hogy mindent megtegyen a magyarság jövőjének, kulturális értékeinek, nemzeti kincseinek megvédelmezéséért. A radikális mozgalmak honlapjainak elemzése mindezt alátámasztotta: a www.fuggetlenseg.hu című portál szlogenje pl. nem véletlenül az, hogy „a szellemi önvédelem lapja”.

Csicseri és Lőrincz a szociálpszichológiai szempontok között sorolja fel a fenyegetettségérzetet és a kirekesztettség-érzetet, amely a jobboldali radikalizmus előretörését (és a gárdaalapításokat) is kísérte. Ehhez járul még, hogy a demokratikus átmenetek után egyre intenzívebben jelentkezett a *pesszimista attitűd a politikával szemben*, amely hatására sokan érzik manapság is úgy, hogy semmiféle beleszólásuk nincs az ország ügyeibe, gyakorlatilag a fejük fölött döntenek a sorsukról. Ennek az „ellenséges” világnak a komplex kérdéseire kínálnak „könnyű” megoldási sémákat a radikális és szélsőséges gondolkörök. Nem mindig a hagyományos jobboldal–baloldal dichotómiája mentén fogalmazzák meg nézeteiket, hanem *vertikális szempontok* alapján: részint az *összeesküvés-elméletek*, részint a világ „fent” és „lent”, valamint az „ők” és a „mi” kettősségei által. A hagyományos médiumok közül több, az internetes fórumok közül pedig az ilyen tematikájúak tömegével nyilvánítanak ki hasonló gondolatokat. A hatásmechanizmusok közt Koltai Péter három okot emel ki munkájában: 1. a *strukturális információhiányt*; 2. a *politikával szembeni szkepticizmust (pesszimizmust)*; végül 3. a *plauzibilitást*. (Vö. Koltai [2002] p. 405)

Első pillantásra ezek az elméletek átláthatóvá teszik és megmagyarázzák a tőlünk függetlenül működő folyamatokat, amelyek közül a világból kiábrándult, rosszul tájékoztatott

emberek számára a legismertebb a „*zsidó világösszeesküvés*” koncepciója. Ez az *összeesküvés-elmélet* összekapcsolja az azonos sémával magyarázható nemzetközi és belpolitikai eseményeket, retorikájukban: a „*zsidó származásúak*” és a „*zsidó nemzet*” (*Izrael*) világméretű összeesküvését.

A szociálpszichológusok és a szociológusok gyakran az autoriter személyiség jellemzőivel, vagy a rendezetlen családi háttérrel magyarázzák a radikális gondolatvilágra való fogékonyságot, amelyet a demokratikus átmenet okozta sokk, a család státusvesztése, az egyén negatívan befolyásolt életpályája csak felerősíthet. (Vö. Grajczjár [2007]) E változások tagadhatatlanul félelmet keltenek, ezért szinte természetes emberi reakcióként jelenik meg a *bűnbakképzés*, illetve a *meritokratikus kettős mérce* jelensége, miszerint egyes társadalmi aktorok kitisztottnak érezhetik magukat egy adott társadalomból, ugyanakkor el is határolódhatnak a társadalom „élősködőitől”. Ez oka lehet a radikális szervezetekhez való csatlakozásnak, hiszen a magukban és a világban bizonytalan fiatalok számára fontos, hogy e közösségekben koherens világgéppel, kimunkált viselkedésformákkal szembesüljenek. (Vö. Koltai [2002]) Az individualizáció és a valahova tartozás iránti igény további motívum lehet e szempontból. A serdülőkori konfliktusok során, a kamaszkori lázadás időszakában ugyanis nagyon vonzóak lehetnek a konvencionális kortárscsoporttól eltérő csoportok, vagy a szubkultúrák. Ilyen motiváció esetén egyebek mellett a külsőn válik fontossá, pl. a hajviselet, a ruha, a gesztusok vagy a divat. Ennek tényét számos kutatás támasztotta alá az internetezők oldaláról is. (Vö. Hof-Browder-Elstrom [1997])

A hasonló gondolkodású és világgépű partnerek közössége mellett a radikális érvelés technikája is komoly affinitást válthat ki, mivel az érzelmekre ható érvelés inkább hitkérdésként kezeli a problémákat, s nemigen int mérlegelésre. Az internet pedig tovább erősítheti a jobboldali (nemzeti) radikális, vagy a szélsőjobboldali mozgalomcsalád értelmezési kereteinek kialakítását, mépedig úgy, hogy viszonylag szabad felületet biztosít az összeesküvés-elméleti, „rendpárti”, vagy antiszemita-rasszista sémák más csatornákon nem közölhető üzeneteinek célba juttatására.

Már Csicseri és Lőrincz is kimutatta, hogy a legtöbb mozgalom ezért választja szét a külső és a belső *online* kommunikációját. Esetükben a honlapra felkerült információ a netezőknek szól, célja az ideológia népszerűsítése, illetve az „evangelizáció” funkciójának betöltése. A hagyományos médiumokban elhangzott közlemények viszont olykor sokkal „puhább” formát ölthetnek a siker reményében, s frame-jeik sokszor különböznek a másutt prioritást élvezőktől. Igaz persze, a televízióban és a rádióban megjelent nyilatkozatok később az internetről is letölthetők, esetleg videokazettán vagy CD-n megrendelhetők. Sőt, néha filmvetítéseket is tartanak a felvett anyagokból, amint az Budapesten, a *Magyarok Házában* gyakran megtörténik.

A hazai jobboldali (radikális) mozgalmak közül erősen jelen van az interneten a HVIM, amelyhez szorosan kapcsolódik a határon túl is kapható, illetve a hálón is elérhető *Magyar Jelen*

nevű újság, valamint a JMMP, amely a *Barrikád* lapot, és annak internetes változatát jelenteti meg. „Evangelizációs” tevékenységükre jellemző, hogy az interneten, de az *offline* médiumokban is szűkebb nyilvánosságra számíthatnak. *Frame*-jeik ritkán kerülnek fel a nagy hírportálokra és az országos (nem internetes) médiumokba. Ám meglepő módon mégis igaz az, amit Csicseri Márta és Lőrincz László állít, vagyis hogy a radikálisok jellemzően nem a hagyományos formákból való kiszorulás miatt használják intenzívebben az internetet. Pedig ez jó lehetőségeket nyújthatna ahhoz, hogy *frame*-jeiket megismertessék a nagy nyilvánossággal pl. a fejlettebb internetes reklámfelületeken keresztül. Csakhogy ez a megoldás drága, s az „evangelizáció” illetően módja külföldön sem elterjedt; a *framing* szempontjából ott is nagyobb jelentőségűek az interaktív kommunikációs formák, a gyűlések, a találkozók. Így az internetes kommunikáció legkedveltebb formái elsősorban az internetes fórumok, vagy levelezőlisták. Az általuk biztosított felületeken a tagoknak lehetőségük van rá, hogy kifejtsek véleményüket, érveljenek, vitázzanak.¹⁹

Az interaktivitás pedig alakítja az abban résztvevők identitását, a témák beépülnek saját értelmezési keretükbe, annál is inkább, mivel a vitafórumokon megjelenő gondolatmenetek és érvelések többnyire ellenvélemény nélkül maradnak. Erre jó példa lehet a www.kuruczinfo.hu című oldal, amelyen, ha meg is fogalmazódik néha ellenvélemény, az internetes kommunikáció sajátossága folytán az ellenvélemények nem befolyásolják az ott képviselt többségi véleményt. (Vö. Ayers [2003]) Ráadásul a technika lehetővé teszi, hogy a stratégiailag érzékenyebb témákból az oda nem valókat egész egyszerűen kizárják.

A mozgalmi tevékenységek kulcsmotívuma a mobilizáció. Ezáltal a szervezetek megfelelő hatékonysággal képesek mozgósítani szimpatizánsaikat, illetve újabb híveket is toborozhatnak. Az internet egyik legfontosabb előnye éppen az, hogy segítségével nagy tömegek érhetők el. A hatékonyság növelése itt azt jelenti, hogy egyre több akció szervezhető meg az Internet segítségével, egy-egy akcióra sok ember mozgósítható. Joseph Zelwietro egyik kutatásában azt találta, hogy azok a szervezetek, amelyek internetet használtak, több akciót tudtak indítani, mint az internetet nem használók. Az új tagok toborzása terén azonban nem volt kimutatható összefüggés a taglétszám növekedése és az internethasználat között. (Zelwietro [1998] pp. 45-56) Pedig a hazai jobboldali (nemzeti) radikalizmusok esetében különösen releváns e szervezőelv, mert az internet segítségével túlléphetők a hagyományos mobilizációs korlátok. Hiszen a radikálisok akciói megjelennek ugyan a tradicionális médiumokban, ám csak mint negatív példák, ezért a világháló feltétlenül alkalmas arra, hogy a hatóságok esetleges beavatkozásának gátat szabjon, kevesebb konfliktussal legyen megoldható a mobilizáció és a *framing*, ráadásul a társadalom többsége által el nem fogadott gondolatok utat törhetnek maguknak a potenciális szimpatizánsokhoz is.

¹⁹ Csicseri Márta-Lőrincz László (2004) Társadalmi mozgalmak mobilizációs és ügyképviseleti tevékenysége az interneten. http://www.kontextus.hu/hirvero/tanulmany_2.doc.

Csicseri Márta és Lőrincz László állítása, hogy a jobboldali radikálisok jellemzően nem a hagyományos formákból való kiszorulás miatt használják intenzívebben az internetet, abból a szempontból is megállja a helyét, hogy e szervezetek számára igen fontos a személyes kapcsolattartás, valamint fontosak az sms-ek, a hírlevélküldések, valamint a hírvonalak is. Eszköztárukban előkelő helyet foglal el az *e-mail*ben elküldött hírlevél, ám a listákra való feliratkozást mindig megelőzi a személyes kapcsolatfelvétel. A tagok tehát ismeretségi alapon kerülnek kapcsolatba a mozgalmakkal, így az internetet csak a csatlakozott tagok és a szimpatizánsok közötti (országos, illetve határon átnyúló) kommunikációra használják. A földrajzilag kiterjedt szervezeteknél pedig így minimalizálhatók leginkább a ráfordított költségek.

A hazai mozgalmak közül a HVIM rendszeresen meghirdeti honlapján a rendezvényeit. E szervezetnek *e-mailes* hírlevele és levelezőlistája is van, amely rendszeresen beszámol az aktuális eseményekről. A *Lelkiismeret*'88, illetve a JMMP honlapján arra nézve is található leírás, hogy mi szükséges egy legális tiltakozóakció vagy tüntetés megszervezéséhez (milyen jogi kötelezettségeket kell teljesíteni stb.), sőt a *Lelkiismeret* '88 honlapja még a tüntetések tartalmi-stílusbeli elemeit is leírja. Ám ezek nem csak a csoport tagjainak nyújtanak segítséget, hanem azoknak is, akik egyelőre szimpatizánsként olvassák a honlapot, segítve azok esetleges mobilizációját. Gyakran találhatók ezeken a honlapokon letölthető plakátok, szórólapok, amelyek „elméleti szempontból” is fontosak: funkciójuk lehet 1. a *frame fenntartása* vagy 2. a *szervezés és a mobilizáció hatékonyságának* növelése.

Az eddig bemutatott szervezeteknél tehát az internet még nem jelent prioritást élvező mobilizációs lehetőséget, csupán egyet a már meglévő hálózati kapcsolatok közül. A mobilizálás során terjedő új formák, mint pl. a 2002-es parlamenti választásokkor alkalmazott *lánc-sms*, vagy a marketingben alkalmazott *lánc-e-mail*, jelenleg még kevésbé használatosak e mozgalmak körében Magyarországon. Pedig hatékonyságukat nemzetközi példák bizonyítják. (Vö. Gurak [1999])

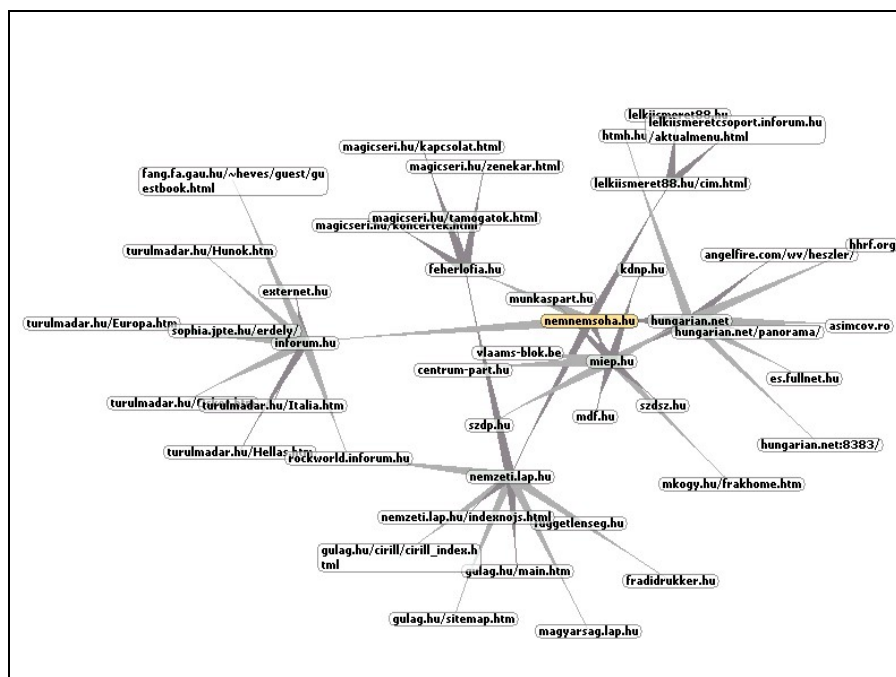
Azt már Csicséri és Lőrincz is jelezte: az egyébként centralizált felépítésű mozgalmaknak az internet lehetővé teszi, hogy elérjék a határokon túli célközönségüket, illetve megkönnyíti a nemzetközi kapcsolattartást. Enélkül a szerteágazó, távoli szervezetekkel kiépített kapcsolatokat nehéz lenne fenntartani. A decentralizáció adta előnyök kiaknázására jó példa a kiterjedt határon túli kapcsolatokkal rendelkező HVIM esete. A mozgalom tagszervezetei decentralizáltan épültek ki, és sejtyszerű tagszervezetek hálózatát hozták létre; összetartásuk érdekében óhatatlanul szükséges, hogy az *off-line* mellett *on-line* is erősítsék a csoportkommunikációt. Ez a kényszer azonban egy érdekes jelenséget hozott létre. A mozgalmak ideológiájából, a rendpártiságából és a militáns elemekből következő politikai „vezér” mellett ugyanis megjelent a „webmester” központosított funkciója is. Az ő feladata megakadályozni azt, hogy a honlapra bárki

felhelyezhesse az anyagait. A beérkező *e-mailek*re így csak a mozgalom vezetősége válaszolhat, s ez az interneten zajló kommunikáció korlátozását jelenti. Ezáltal nemcsak a fontosabb politikai döntések, hanem a partikulárisabb kérdésekben való állásfoglalás, a frame-ek kialakítása, a tematizálás is e „vezérek” kezébe kerül. Erre is jó példával szolgálhat a HVIM levelezőlistájára, mert az hvim-hírekre vagy a vezetők, vagy a hírlevél-szerkesztők küldik el a fontosabb információkat. Utóbbiak gyűjtik össze a hírlevél elektronikus formájában a tagok beszámolóit, miáltal az interaktivitás ezen a listán nincs jelen. A magánvitákat a tagok nem itt folytatják, inkább más jobboldali levelezőlistákon, mint a szervezetektől független www.ezredev@yahooogroups-on.

Michael Peckham úgy vélte: az internet segítheti a mozgalmakat abban, hogy erőforrásokhoz jussanak mivel az internetes aktivitás egyes elemei is az erőforrások közé tartoznak, ami viszont a társadalmi mozgalmak (internetes) sikerességét jelenti. (Peckham [1998]) Az internetnek nagy szerepe lehet abban is, hogy a szervezetek magánszemélyekhez forduljanak támogatásért. Ám az internet nemcsak erőforrást biztosíthat a mozgalmaknak, hanem erőforrásokat is igényel. Pénzt és szakértelmet, időt, valamint az internetre kerülő tartalmakat és magát az internetes kommunikációt. De más médiumokkal szemben az internetes mobilizáció jellemzője az, hogy hatékonysághoz viszonylag kevés ember munkája szükséges. A különböző szervezetek tehát akkor használják előszeretettel, amikor kevés a személyes erőforrás.

Az internetes tartalom folyamatos fenntartásához szakértelem szükséges, s ezt a mozgalmak kétféleképpen szerezhetik meg: 1. vagy megfizetnek valakit ezért a munkáért, vagy 2. valamelyik önkéntesük végzi el. Tekintve a mai magyar informatikusok fizetését, az előbbit csak a „módosabb” mozgalmak engedhetik meg maguknak. Mivel problémáikat e mozgalmak hasonló módon igyekeznek megoldani, mint külföldi rokonaik, ezért elsősorban adományokból szereznek forrást, a munkaerő egy része önkéntesen dolgozik nekik, s ingyenes, vagy szabad forráskódú szoftvereket használnak. A célközönség informatikai ismereteinek hiányosságait egyszerű honlapfelépítéssel igyekeznek áthidalni. Ám az önkéntesek bevonása is problematikus, azok sűrűn cserélődnek, s így nem folyamatos az információk frissítése sem.

A nagyobb mozgalmaknak megvannak a szükséges az erőforrásaik, hogy jól működő honlapokat építsenek ki. Ez látható, pl. a HVIM és a JMMP esetében. A kisebb mozgalmak, különösen ha nincs egyszerűen feltölthető honlapjuk, vagy nincs elég erőforrásuk komoly honlap üzemeltetésére, gyakran megbíznak valakit ezzel, de általában a frissítésekre már nincs erőforrásuk. Egy másik lehetőséget mutat a Lelkiismeret '88 honlapja, mely igen egyszerű, *html* alapú honlap, amelyre gyakran kerülnek fel új információk, de esztétikailag és funkcionálisan alacsony minőségű *homepage*.

5. ábra. A nemnemsoha.hu és a lelkiismeret88.hu linkjei
Forrás: Csicséri-Lőrincz [2003-2004]

A jobboldali (nemzeti) radikális mozgalmak általában vállalkoznak közös akciókra, de nincs „*ernyőszervezetük*”, vagy hivatalos országos találkozójuk sem. Vannak viszont olyan rendezvényeik, amelyeken rendszeresen találkoznak. Ilyen pl. a trianoni békeszerződés évfordulója. Talán ez köszön vissza internetes oldalaik hálózatán, amelyet áttekintve szembetűnő, hogy a kapcsolati hálózat nem sűrű, és két link lépést követően gyakran a mozgalmi szektoron kívülre juthatunk. Az 5. ábra ezt mutatja a *nemnemsoha.hu* című, illetve a *lelkiismeret88.hu* honlap kapcsolati hálójának bemutatásával. Az ábrából látszik, hogy a honlapok esetében nem jellemzők a mozgalmakkal való kapcsolatok. Ha a *NemNemSoháról* indulunk ki, két linken belül nem találjuk meg pl. a *Jobbikot* vagy a *HVIM*-et. Ez egyrészt a „*likely hatásnak*” a következménye; a *kisebb mozgalmi család* kisebb valószínűséggel van összekapcsolva a nagyobbakkal. Mint ahogy az általam kutatott honlapoknál is érvényesül a *presztízselv*.

Az összefüggés azonban tartalmi szempontból mindenképpen jelzi, hogy a mozgalmi család központi elemei kevésbé vannak egymással kapcsolatban, nagyobb valószínűséggel találunk a linkjeik között ideológiai tartalmú oldalakat. Ebből arra is következtethetünk, hogy a jobboldali radikális mozgalmak internetes megjelenésében nagyobb szerepet játszanak magánszemélyek honlapjai, mint más egyéb mozgalmaknál. Azt is feltételezhetjük: a viták azért folynak magánszemélyek között a levelezőlistákon, mert e mozgalmak (és vezetőik) között gyakoriak a konfliktusok.

A mintavételi és adatgyűjtési terület kijelölésének indoklása kapcsán összegzésként elmondható, hogy az internet sok szempontból növeli a jobboldali radikális mozgalmak erőforrás-mobilizációs esélyeit. A világhálót aktívan használó szervezetek könnyen elérhető és széles körű információval rendelkeznek nemcsak a hazai, de a nemzetközi mozgalmakról is, mert egymás megismerése, az egymással való szolidaritás megerősítése megfelelő feltételeket teremt az együttes nemzetközi fellépésekhez.

A határokon átvélt támogatás a kevés erőforrással rendelkező kisebb mozgalmak számára lehet sorsdöntő. (Vö. Pickerill [2001]) A nemzetközi kapcsolattartás pedig lehetővé teheti a tiltakozás terjedését a határokon át, illetve az időleges politikai együttműködést, vagy a nemzetközi támogató hálózatok kialakítását. (Vö. Diani [2000]) Az egymástól fizikailag távol lévő, de az internet által összekapcsolt mozgalmak a médium által tanulhatnak is egymástól, így kiküszöbölhetik a másoknál tapasztalt buktatókat, vagy átvehetnek mozgalmi és propaganda-eszközöket. A leggyakrabban használt internetes kommunikációs eszközök közé így módon bekerülhetnek a másoktól átvett panelek is, alkalmazhatták pl. a hírleveleket, a kör-smsket, a fórumokat és a levlistákat.

A jobboldali (nemzeti) radikális oldalakon gyakran találhatunk külföldi linkeket. Ezek többségükben határon túli magyar oldalak. A külföldi közösségekkel vagy szervezetekkel való kapcsolattartás szempontjából ezek a mozgalmak paradox helyzetben vannak, mert a határokon túli magyarság helyzetének bemutatása folytán (amely kiemelt helyet foglal el e mozgalmak témái között) a történelmi Magyarország területén élők körében igen pozitív a megítélésük, radikalizmusuk miatt azonban az anyaországban igen ambivalensnek mondható a presztízsük.

A határon túli magyarokkal való foglalkozás természetesen önmagában nem szélsőséges téma, de a radikálisok számára fontos erőforrás. Nem konkrét anyagi vagy pénzügyi segítségről van szó, hanem inkább politikai támogatásról. Egyáltalán nem meglepő, hogy ezek a szervezetek erős határon túli támogatásra számíthatnak, hiszen témáik között kiemelt helyen szerepel a magyar kultúra, a nemzeti érzés tematikája, amelyek a kisebbségben élőknek arányaiban fontosabbak mint az anyaországiaknak.

A nemzetközi kapcsolatok hatékony ápolásának ekképpen ideális eszköze az internet. Miután megjelent, számottevően csökkentek a kommunikációs korlátok a világ magyarsága szempontjából. Így a világhálót használó mozgalmak megerősödhetnek, amire jó példa lehet a már sokat emlegetett HVIM és a Jobbik, amelyek *offline* és *online*, valamint különböző levelezőlistákon keresztül tartják a kapcsolatot egymással. Ám ez nem csupán a hasonló profilú külföldi mozgalmakkal való kapcsolatokat jelenti, hiszen pl. a HVIM-nek a határon túl

is vannak tagszervezetei. Ezért esetükben a mozgalmi „praktikák” transzferje inkább a mozgalom ideológiai-politikai, s kevésbé a pénzügyi támogatás megszerzését célozza.

A társadalmi mozgalmak és az internet kapcsolatáról számos tanulmány született már. Szerzőik azonban leggyakrabban csak annak kifejtéséig jutottak el, hogy milyen új lehetőségeket nyújt az internet a társadalmi mozgalmaknak. Egyesek kissé tovább léptek ugyan, és esettanulmányokat is közöltek a sikeres, innovatív mozgalmakról, ám csak néhány olyan írást találhatunk, amelyek esettanulmányokon keresztül a mozgalmak számára nemcsak az internetben rejlő lehetőségeket, hanem annak korlátait is bemutatják. Témám szempontjából nagyon fontos irodalomnak tekintem Csicseri Márta és Lőrincz László *Társadalmi mozgalmak mobilizációs és ügyképviselési tevékenysége az interneten* című többször idézett írását, amely bár a szélsőjobboldali és a „zöld” civil mozgalmak *online* tevékenységét elemezte, emellett hasznos információkkal szolgált az internethasználat lehetőségei és korlátai kapcsán a jobboldali radikális mozgalmak szempontjából is. A szerzők elméleti és empirikus szempontból több fontos eredményt mutattak fel vizsgálatuk révén, amelyben interjú adatfelvételeket, illetve kapcsolathálózati kutatásokat is találhatunk.

Kutatásaik egyik fontos tanulsága, hogy nem igazolódott az a hipotézisük, miszerint az interneten gyakori radikális közbeszéd mögött jól szervezett, erős és kiterjedt jobboldali radikális mozgalmi szektor áll. E mozgalmak ugyanis mind *offline*, mind *online* tevékenységük szempontjából kisebb közösséget alkotnak, mint pl. a médiában kevésbé bemutatott „zöldek”. Az interneten található *frame*-jeik azonban sokkal feltűnőbbek, elsősorban jobb politikai lehetőségeik, médiareprezentációjuk és a szociálpszichológiai mechanizmusok folytán. Természetesen találtak kiterjedt és az interneten jól szervezett politikai aktivitást is, pl. a HVIM esetében.

A szerzők másik fontos eredménye az volt, hogy a gyakori „*success story*”-khoz képest e mozgalmakra nem volt jellemző az legújabb internetes praktikák gyakori alkalmazása, s azok kevésbé voltak innovatívak, mint a külföldi hasonló mozgalmak. Véleményük szerint ez abból fakad, hogy azok számos lehetőséget nem használnak ki, amit pedig az internet biztosítana nekik. A mozgalmak általában használtak ugyan különböző internetes eszközöket, ám ezek alkalmazása inkább kiegészítő jellegű, illetve nemzetközi összehasonlításban inkább hagyományosabbnak tekinthető.

Magyarországon, ahol még alacsony az internet elterjedtsége, s csak a politikailag aktívabbak körében magas, a szerzők elemzéseikben még nem tudták úgy leszűkíteni a politikai-mozgalmi aktivitást sem, hogy az aktívak körében hasonlóan magas internethasználati arányt kapjanak, mint tőlünk nyugatra. Emiatt elképzelhető, hogy a

mozgalmaknak nem is éri meg az erőforrás-felhasználás tekintetében a nagyobb aktivitás; de az is következhet ebből, hogy nemcsak nem éri meg, hanem egyszerűen nincs is a legtöbb mozgalomnak elegendő erőforrása. Erre többször utalnak tanulmányukban.

Az internet adta lehetőségek között gyakran említik a kutatók a nemzetközi együttműködés különböző formáit, a mozgalmi erőforrások és praktikák transzferjét. E nézőpontból a hazai jobboldali radikális mozgalmakra nem jellemző a napi kapcsolattartás a külfölddel, így nem meglepő, hogy az internet mozgalmi célú hasznosítása, mint innováció, e téren csak lassan honosodik meg hazánkban. Ennek ellenére disszertációm elemzései szempontjából az *alapsokaság* (pl. a jobboldali radikális és szélsőjobboldali szervezetek) és a *megfigyelési egység* (pl. az egyes honlapok) kiválasztásánál azért döntöttem mégis a mintába került szervezetek internetes honlapjai mellett, mert a vizsgált organizációk esetében feltételezhető volt, hogy azok portáljai az említett alapkutatás után hat esztendővel már sokak számára könnyebben hozzáférhetők. A honlapok viszonylag egyértelműen mutatják a kapcsolatok meglétét, míg a tagság megosztott véleménye kevésbé egyértelmű eredményekre vezethetett volna.

2.1. Önkéntes és hivatásos haderők

Hajdu Tibor szerint: a feudális tisztikar nemesi, a feudális hadsereg *hivatásos*, *zsoldos* vagy *bänderiális* természetű volt. A nemesi jelleg mérséklődése a polgárosodással, az „*egyenlő*” *hadkötelezettség* a jogegyenlőség elvével áll összhangban. Az *általános hadkötelezettséget* több demokratizálódó kontinentális országban a választójog kiterjesztése vagy általánossá tétele követte. A szociális bázis sokfélesége, a többnyelvűség és a korábbinál rövidebb szolgálati idő – mely alatt a katona nem szakadt el társadalmi bázisától, nem vált teljesen a hadsereg „családjának” részévé – valószínűtlennek tette a katonai puccsokat béke idején, s ennyiben a demokratikus vívmányokat védte. Az első világháború végén – mint a szerző Stanislav Andreskit idézi – „*a forradalmakra a modern Oroszországban, Németországban és Ausztriában nagymértékben az általános hadkötelezettség bevezetése konzekvenciájaként kerül sor; nélkül a háborús vereség nem vezetett volna a fennálló társadalmi stratifikáció összeomlására, hiszen korábban ez nem szokott bekövetkezni.*” (Hajdu [1999] p. 35)

A 19. század végi gyengén demokartikus, de parlamentáris tradíciójú országokban, pl. Magyarországon, ahol alkotmányos parlamentarizmus működött, illetve Németországban és Ausztriában, ahol ugyan alkotmányos, de nem parlamentáris kormányzati rendszerek voltak, a hadkötelezettség elve és gyakorlata a „Nagy Háborút” követően a monarchiák bukásáig fennmaradtak. (Sőt, Magyarországon a különböző politikai rezsimek, a Horthy-, a Rákosi-, a Kádár-rendszer, de a demokartikus átmeneteket követő kormányzatok is természetesnek, az állami szuverenitás alapkövének tekintették azt.) Az általános hadkötelezettségre a porosz-francia konfliktus után, a vereséget követően tértek át. Nagy-Britannia csak az első világháborúban vezette be, Oroszország a második világháború előtt nem kényszerült rá szigorú alkalmazására. Spanyolországban és a skandináv államokban pedig annyi katonát soroztak, amennyivel a szükségesnél kevesebb volt az önként jelentkezők száma. Hollandia éppen ezért tudott semleges maradni az első világháborúban, mert csak önkéntes hadsereg felett rendelkezett. Európán kívül viszont a háború előtt csak néhány országban vezették be az általános hadkötelezettséget.

A nagy francia forradalom eszmeiségének következményeként a *nép* és a *nemzet* minden tagjának kötelessége részt venni a közösségi és az állami élet formálásában, a rend fenntartásában, valamint a haza védelmében. Ennek a forradalmi, liberális eszmeiségnek tulajdonítható a *néphadseregek* (*tömeghadseregek*), illetve a *nemzetőrségek* felállításainak gondolata is, vagyis a haza védelmének kiterjesztése a lakosság minden tagjára. Ez abból a *nacionalista* felfogásból következett, amely új társadalmi és gazdasági egységekben integrált országrészeket, s e területek

lakosságát politikai közösségekké változtatta. Hiszen a társadalmak életét a nacionalizmusok határozták meg. Így a *nyelv* és a *kultúra*, valamint a *történelmi tradíciók közösségéből* kiforrálódott új alakulatok, a *modern nemzetállamok*, amelyekben a *nemzet fogalma* megjelent – és amely minden népnél kimutatható volt – jelentős mértékben átalakult.

Korábban a *vallás*, azután hangsúlyosan a *hazafiság* volt fontos tudati tényező. A „nemzet” fogalma előbb csak a „nemes nemzetet” (*gens nobilitatis*) jelentette, ezért a *patriotizmus* is csak az exkluzív jellegű feudális nemzettudatra szorítkozott. A *natio* szűk kereteit Európában a *felvilágosodás* és a *francia forradalom* eszméi bontották szét, majd a *napóleoni hódítások*, valamint az erősen történelmi orientációjú romantika hatására tágult szélesre. Petrás Éva szerint: a polgárosult nemesi értelmiség és a szórványosan jelentkező polgári intelligencia a nemzet fogalmába a közrendűeket is bevonta, s az együvé tartozás ismervét a nyelv és a történelmi múlt közössége szabta meg. (Petrás [2006] pp. 1-97)

A 18–19. századra számos gárda, nemzetőrség vagy hasonló feladattal megbízott szervezet jött létre. Polgárőrségek, tömeghadseregek, önkéntes karhatalmak, milíciák, honi és nemzeti gárdák alakultak. A nemzetőrség szervezetéhez igen közeli organizáció volt a fegyveres erők kiegészítő részének tekinthető *népfelkelés* intézménye. Az Osztrák–Magyar Monarchiában pl. a hadseregreform egyik legjelentősebb – a Monarchia hadseregét is túlélő – eredménye a *tartalékos tiszti rang* és az *egyéves tartalékos tiszti tanfolyam* bevezetése volt. Katonai szempontból ennek az a jelentősége, hogy megszüntette a béke- és a hadi létszámú haderő tisztszükséglete közötti nagy eltérés problémáját. Lehetővé tette az aktív tisztikar létszámának korlátozását, átlagszínvonalának emelését.

A tömeghadsereg elképzelhetetlen általános hadkötelezettség, „*polgár-katona*”, tartalékos és népfelkelő tiszttel nélkül. Így kevesebb ráfordítással érhető el a tiszti hadilétszám, s ez reális lehetőséget nyújt az iskolázott, művelt férfiak bevonására a hadsereg kötelékébe. Az egyéves önkéntesi intézmény bevezetésének nem voltak ellenzői a hadvezetés és a kormányzat körében, de ellenérzést váltott ki az *aktív tisztek* között, akik katonai és társadalmi szempontból sem tartották magukat egyenrangúnak a tartalékos tiszteket. Hasonlóan vélekedtek a vagyonos, értelmiségi fiatalok is, akik addig többnyire ki tudták vonni magukat a katonai szolgálat alól.

Az egyéves önkéntesi intézmény a Monarchiában a porosz példát követte, ám jelentős eltéréssel. Míg a porosz szisztéma szigorúan követte a tisztikar szociális homogenitását – a porosz tartalékos tiszteknek ha nem nemesi, akkor legalább középpolgári társadalmi háttere volt, illetve a politikai megbízhatóság tűnt a legfontosabbnak –, addig a Monarchia tartalékos tisztjeinél elsődleges volt az érettségi, valamint a nemzetiségi hovatartozás. A vallás közömbös volt, csak a fizikai munkát végzők önkéntesi jogosultságát zárták ki. A *meritokratikus kiválasztás* a tartalékos tisztikart középosztályi jellegűvé tette, annyira, hogy ez az intézmény fontos szerepet játszott a

polgári egyenjogúság alapján létrejövő középosztály határainak és normáinak kialakításában is. Az „úriember” fogalmának, a középosztályhoz tartozásnak alapismérve az önkéntesi képesítés lett. Az önkéntes, aki katonai vagy társadalmi szempontból nem találtatott méltónak a tiszti rangra, kadét altiszt vagy tiszthelyettes lehetett, s ez több, „úriembert” megillető előnnyel járt. Kérdés persze, hogy egyaránt jó csapattiszt vált-e egy banktisztviselőből és egy népet ismerő falusi tanítóból? Annyi azonban biztos, hogy az iskolacentrikus kiválasztás emelte a tanultság társadalmi presztízsét, amely a dualizmus korában magas volt, és ez visszahatott a hadseregére is.

Az önkéntességen alapuló szervezeteknek – felépítésük, feladatkörük és állományuk különbségei ellenére – számos közös vonásuk van. Szigeti Lajos szerint az állomány szolgáltat-teljesítése kétféleképpen: 1. az önkéntességen vagy 2. a törvényi kötelezettségen alapulhat. A két elem között azonban nincs éles határ; előfordult, hogy az állomány döntő része önként jelentkezett a szolgálatra. Ez történt Magyarországon 1848-ban, amikor a nemzetőrösről szóló 1848. évi XXII. törvénycikk hatályba lépését megelőzően már jelentős volt az önkéntesek száma.²⁰

Az önkéntes szervezetek általában nem harci, hanem belső rendvédelmi, kár és katasztrófavédelmi feladatok ellátására szerveződtek. A nemzetőrség intézményéhez hasonló szervezatként jött létre az USA-ban a Nemzeti Gárda, amely az „állampolgár-katona” koncepción alapult. Magvát kezdetben azok adták, akik a függetlenségi háború előtt a lakosság katonai-védelmi testületeiben tevékenykedtek. A testület tagjait „minuteman”-eknek (*percemberek*) is nevezték, mivel pillanatok alatt készen álltak a szolgálattételre.

Az első milíciászerű alakulatok egyébként 1636 elején alakultak meg Észak-Amerikában. (Vö. Hautzinger [2002] p. 39) A Nemzeti Gárda elnevezés azonban *Lafayette* márkjéval kapcsolódik, aki a francia forradalmi haderőben a *Guard Nationale* parancsnoka volt. Az USA Nemzeti Gárdájának szervezetei, s mellettük a 20. század fordulóján megalakult *Tartalék Haderőnemek* (*Federal Reserve*), az ország haderejének tekintélyes részét adják ma is. Szerepük: aktív haderő biztosítása szükséghelyzetben. Békeidőben légvédelmi vagy a légierőmentő feladatokat látnak el. Az állomány napjainkban is évenként aktív szolgálatot teljesít, amelyhez hétvégi szolgálat társul. (A szolgálat egy részét az aktív katonai szervezeteknél töltik le.) A Nemzeti Gárda és a Tartalék Erők állománya részt vesz a hadieszközök karbantartásában, illetve a mozgósítás-előkészítő munkában. Tagjai önkéntesen, anyagi ellenszolgáltatás ellenében látják el feladataikat, s ezt kiegészíti a kedvező nyugdíjba vonulás lehetősége.

A vizsgált téma jobb megértése szempontjából nem árt még néhány fontos fogalmat áttekinteni. Ilyen Hautzinger Gyula tanulmánya szerint: az „önkéntesség” fogalma, amely eredetileg önként, szabad elhatározásból megvalósuló cselekvést vagy magatartást jelent. Tevékenységgel vagy valamely foglalkozás, pálya iránti hajlammal, elhivatottsággal, valamely

²⁰ Vö. Szigeti Lajos (2000) A nemzetőrség megalakításának kérdései. *Hadtudomány*, 4. szám. http://www.zmne.hu/kulso/mhht/hadtudomany/2000/4_6.html.

tevékenység és foglalkozás hivatásként választásával áll összefüggésben. A katonai szervezetekben a polgár szabad elhatározásból származó akarataként jelenik meg: az egyén dönti el, hogyan viszonyul a választott szervezet célkitűzéseire. Az ebből következő tevékenységet akár foglalkozásszerűen, az életpályája részeként, akár hosszabb-rövidebb ideig, vagy az aktív pályafutása végéig folytathatja a szervezethez önként csatlakozó.

Akkor válik egy szervezet tagja *önkéntessé*, ha a személy vállalja a szolgálattal járó következményeket, nehézségeket (és az esetleges kedvezményeket), de külsőségekben is önként alárendeli magát a szervezet szabályainak, akár az általános jogrendtől eltérő rendjének is. Ily módon nem csak a készenlétet, a részvételt, hanem az életveszélyes helyzeteket is elfogadja, a szankciókkal, vagy a kül- és belföldön megoldandó katonai feladatokkal egyetemben. Ezek a szervezetben eltöltött idő alatt – tőle független helyzetben – egyaránt bekövetkezhetnek. Ebben az értelemben az önkéntesség tudatosan vállalt, mások által is irányított köteletség, amelynek során az egyes feladatok elvégzése a vállalt szerep, illetőleg a szervezet jellemzőinek függvénye.

Az életpályaként végzett munkát *hivatásnak* nevezzük, amely bizonyos esetekben független az elvégzett munka minőségétől. Hautzinger is írja: a „hivatásos” kifejezés felfogható a *professzionális (profi)* értelemben is, de ez árnyalatilag különbözik az előbbi kifejezés lényegétől. Kifejezi ugyanis a felkészültséget, vagyis *hivatásos* és „*profi*” is egyben. A magyar katonai szervezeteket ez sokáig nem jellemezte. A *Magyar Honvédség* állományának jó részét sorozták, később pedig a szerződéses vagy polgári állomány tagjai főképpen nem „*hivatásként*” vagy „*szakmaként*” végezték tevékenységüket. Bár az önkéntességen alapuló szervezetek felkészültségét sem mindig a kiképzésen alapuló „*profizmus*” dönti el, és a hivatás betöltése sem minden esetben az alkalmasság bizonyítéka.²¹

Nemzetközi téren az állandó hadseregek ma kiképzésük szerint *hivatásos hadseregek* vagy *milícia típusúak* (mint a svájci haderő).²² Kiegészítésük szerint pedig *sorozott* vagy „*szabad hadseregek*”. A „*szabad hadseregek*” tovább oszthatók *önkéntes* vagy *zsoldos* hadseregekre. Az ún. *néphadseregek* igazi tömeghadseregek, amelyekre békében a költséges fenntartás, a romló minőség, olykor a felkészületlenség, a hivatás betöltése tekintetében pedig az anti- vagy az álprofesszionalizmus lehet jellemző.

²¹ Vö. Hautzinger Gyula (2003) Önkéntes, hivatásos, zsoldos? ZMNE honlapja, <http://www.zmne.hu/Forum/03marcius/onkentes.htm>.

²² Kevésbé ismeretes, de 1867 előtt a „magyar hadsereg” tekintetében a porosz gondolatvilágtól idegen svájci és angol példa követése is felmerült. Lényegében egy magyar milícia ötlete, amelyben az iskolás fiúk katonai előképzésben részesülnek. A tisztképzésre elegendőnek gondolták a hat hónapos magánytanfolyam utáni vizsga letételét, valamint a tisztek és katonák rendszeres, de nem időrabló továbbképzését. A véderőtörvény-javaslatokban a magyar „*Nemzeti Gárda*” megalakítása is szóba került. Az a Honvédelmi Minisztérium alárendeltségében, békében a politikai zavargások és a kilengők megfékezésére lett volna felhasználható. Sem tűzérsege, sem műszaki alakulata, sem lovassága nem lett volna, hogy reguláris hadsereg ellen ne lehessen bevethető. Végül a magyar honvédség is kislétszámú, gyenge kiképzésű, olcsó miliciaként jött létre, amely nem lehetett komoly ellenfele a császári és királyi (k.u.k.) hadseregnek. Egységesen Ferenc József és a bécsi Hadügyminisztérium vezetése alatt működött, függetlenül a magyar parlamenttől és kormánytól. Később vált csak a honvédség a „közös” hadsereggel egyenrangú haderővé, „*vicinális miliciából*” rendes katonasággá, a császár és király hadseregének integráns részévé, amely saját nemzeti zászlók és jelvények alatt szolgált. Ám nem lehetett sem a függetlenség záloga, sem a Bécs túlhatalmával szembeni ellenállás támasza. Mivel a hadügy „*közös ügynek*” számított a Monarchiában, abban az értelemben nem jött létre külön magyar hadsereg, hogy csak a honvédség kiegészítése, az újoncok megajánlása, kiállítás, a szolgálati idő megállapítása, az elhelyezés és élelmezés tartozott a magyar kormány és a parlament jogkörei közé. (Vö. Hajdu [1999] pp. 36-39)

A *zsoldos hadseregeket* évszázadok óta jellemzi az *önkéntesség* és a *professzionizmus*. Hautzinger írja: a *zsoldosság* általános értelme, hogy „anyagi érdekből valamely idegen uralkodó, hadvezér szolgálatában álló (katona)”.²³ A *zsold (fizetség)* miatt létezik a szónak pejoratív értelme is, elég ha a magyar nyelvre gondolunk. Az angol nyelv a fegyveres szolgálatra vállalkozó esetében ugyancsak megkülönbözteti a „*Soldier of Fortune*” (*szerencse katonája*) kifejezést, amely egészen mást jelent (még az anyagi juttatások mellett is), mint az olyan embert, aki idegen érdekekért, kalandvágyból vagy más motivációk alapján, kifejezetten a katonáskodásra vállalkozik.

Az ellenszolgáltatás, a *zsold (fizetség)* elfogadása a *zsoldos hadseregek*, az *idegenlégiók* esetében az *állampolgárság* és a *nyugdíj* kedvezménye ugyanis nem jelent lényegi motivációt a haza fegyveres szolgálatát vállalók esetében.²⁴ Itt fontosabb a *patriotizmus*, a hazaszeretet, amelyhez természetesen társulhat az anyagi ellenszolgáltatás is. Ez a típusú önkéntesség a társadalmi megítélés szerint sem negatív vagy semleges tartalmú, hanem pozitív, annak ellenére, hogy a katonáskodás természetéből eredően mindkét típus magában foglalja az élet feláldozásának esélyét. Tény azonban, hogy a haza védelmére szervezett önkéntes vagy hivatásos haderők mint „*nagy nemzeti szolgáltató intézményi vállalkozások*” esetében tapasztalható a tudatosan kialakított és fenntartott „*védelmi szolidaritás*” is, amely a *zsoldoshadseregek* katonai akciói szempontjából elidegenülőbb, elidegenültebb módon jelenik meg.²⁵

2.2. Milíciák, gárdák, nemzetőrök, népfelkelők, szabadcsapatok és rohamosztatok

Paramilitáris egységek az önkéntességen alapuló, irreguláris, nem professzionáris, tagságukat tekintve nem hivatásos gárdák és őrseregek. 2007-ben Magyarországon is újra fellépett több hasonló szervezet. Ezek közül a *Magyar Gárda* és a *Nemzeti Őrsereg* lett a legismertebb. Tagjaik a patriotizmuson túl olykor sovíniszta, irredenta attitűdök mentén, de ellenszolgáltatás nélkül vállalták a szervezeti tagsággal járó kötelezettségeket és célokat. Nevezték ezeket milíciáknak, félkatonai egységeknek, szabadcsapatoknak, rohamosztatoknak és karhatalmi alakulatoknak, de „*operetthadseregeknek*” is. A fogalmak nem ismeretlenek a történelemből, így célszerű néhány

²³ Hautzinger Gyula (2003) Önkéntes, hivatásos, zsoldos? ZMNE honlapja, március. <http://www.zmne.hu/Forum/03marcius/onkentes.htm>.

²⁴ A *légio* latin eredetű kifejezés. A Római Birodalom hadserege relatív kislétszámú volt, így segédcsoportokkal is kiegészítették azt. A légio a legnagyobb katonai csapategységet jelentette, a hadsereg stratégiai magját jelentő zsoldos sereget, amelyben csak római polgárok szolgálhattak. Esetében a *népfelkelés* elvéből származó hagyomány formailag sosem változott meg. A légionáriusok nem csatlakozhattak politikai irányzatokhoz, saját katonai irányvonalat sem képviselhetek jó ideig, azonban helyzetükből adódóan elégedetlen, instabil elemek alkottak a társadalomban, amellyel vissza lehetett élni. A hivatásszerűen katonáskodó római polgárok megbízhatatlansága, elégedetlensége sokszor drasztikus formát öltött. Ennek oka végkielégítettség módja volt. A veteránok a hosszú szolgálat után földbirtokot vagy nagyobb pénzösszeget kaptak, ám mivel évtizedekig ki kellett szakadniuk közösségükből, gyakran előfordult, hogy elbocsátásuk után is a táborhely közelében maradtak. (Vö. Mócsy András [1984] Légión a Birodalom határain. *História*, VI. évf. 5-6. szám, p.6.) A szó külföldiekkel alakult harci egység értelemben is használatos. Az *idegenlégiók* jobbára külföldi elemekből létrehozott, gyarmatokon bevetett katonai egységek voltak, amelyek közül a spanyol és a francia idegenlégió (*Légion étrangère*) lettek a legismertebbek. A szó egyébként egyes külföldi, katonai jellegű polgári szervezetek nevében is feltűnik. Erre a legjobb példa a *Légion d'honneur*, vagyis a Napóleon alapította francia *Becsületrend*.

²⁵ Persze nem minden *légio* esetében dominál a zsoldos jelleg. Az 1848-as forradalom és szabadságharc idején számos légio alakult meg, amelyek *internacionalista* vagy patrióta elszántsággal szegődtek a nemzeti függetlenség ügye védelmére. A *Klapka György* is szervezett légiót, amely 1866 nyarán, a morva határon várt a magyarországi „*új márciusra*”. Bevetésére nem került sor, mivel a Habsburgokkal való konfliktus megoldása inkább a kompromisszumkeresés irányába mozdult el.

példa segítségével áttekinteni őket. Annál is inkább, mivel a világon számos helyen működnek hasonló elnevezéssel egységek: *hivatalos (legális)* versus *nemhivatalos (féllegális, illegális)*, illetve *reguláris* (szabályosan, szabályszerűen szervezett, a hadsereg állományába tartozó) versus *irreguláris* (önszerveződő, formailag nem a hadsereg állományába tartozó) alakulatok.

A modern gárdák közvetlen előzményei a *nemzeti forradalmakhoz* köthetők. Részben a nemzetek és a nemzetállamok kialakulásával, azok központosításával vagy megszilárdulásával kapcsolatosak, illetve az *ipari forradalommal*, a termelési viszonyokban és a termelőerők viszonyában beállt változásokkal hozhatók összefüggésbe. A *nemzeti forradalmak* egyrészt az *egyház* és az *állam szétválasztása*, másrészt a *centrum–periféria* megosztottságok következtében hoztak létre népmozgalmakat. (Vö. Lipset-Rokkan [1967] pp. 1-64) A milíciák és a gárdák tehát közvetlen „termékei” a központi nemzetépítő kultúra és az etnikailag, nyelvileg, vallási alapon elkülönülő perifériák, valamint a különböző tartományokban élő alávetett népesség konfliktusainak, vagy a centralizáló, szabványosító és mobilizáló nemzetállammal, sőt az egyház történelmileg létrejött privilégiumaival szembeni tendenciáknak is. A mai gárdák közvetve az *ipari forradalom* termékei is, amely egyrészt a fölbirtokkal rendelkezők és a felemelkedő ipari vállalkozók osztálya közötti konfliktust, másrészt a tulajdonosok, munkaadók és a bérlők, munkások közötti konfliktust szülte. A két fő tengely mentén – amely a pártok kialakulásához is vezetett – egy másik megosztottság a *nemzetközi (internacionalista) forradalmakat* eredményezte. Ez utóbbi történelmi fordulat hatására a 20. század elején megjelent a bolsevizmus, amely az első világháború hatására megfogalmazta polgári világgal szembeni ideológiai „hadüzenetét”. Ez közvetlenül hatott a szélsőjobb irreális-irracionalis ideológiáinak kialakulására, a későbbi tömeggyilkos indulatokat gerjesztő antimarxista, antiszemita és rasszista ideológia térhódítására, amely a kontinensen kiterjedt kultúrsokkhoz és patológikus félelemhez vezetett. (Vö. Nolte [1963, 2003]) E konfliktusok gyakran újonnan alakult államokban jelentkeztek, és tiltakozó megmozdulásokban, sztrájkokban, szabotázsokban vagy nyílt erőszak formájában fejeződtek ki, amelyek kedveztek a paramilitáris alakulatok megszületésének.

Európában a feudalizmus elleni legkorábbi *felkelések vezetői* az arisztokráciával, a kiváltságos renddel szemben léptek fel. Körükben megjelent az *elitellenesség* is, amely később gyakran a refeudalizált polgársággal vagy a polgári átalakulások motorjának tekinthető liberális *német* és *zsidó „új elittel”* kapcsolatos kritikákban is testet öltött. John Lukacs szerint: kontinensünkön a korai felkelések során megjelenő rasszizmus később nacionalista elemekkel vegyült. Ilyen jelenség volt tapasztalható a spanyolok között, amikor a zsidók ellen fordultak, és arra kényszerítették a királyságot, hogy távolítsa el azok zömét, vagy az áttértek hitét a spanyol inkvizíció eszközével vizsgálja meg. Ennek ellenére a 20. századi spanyol szélsőjobboldalánál, noha az *egyetemes világegyházhoz* kötődött, nem volt észlelhető ilyen ellentét, mint ahogy

nehezen definiálható a *spanyol nacionalizmus* vagy *antiszemitizmus* is. Hasonló népmozgalmak tűntek fel *Németalföldön*, a katolicizmus ellen lázadó hollandoknál, vagy az angol polgárháború előtti, alatti és utáni leveller és puritán mozgalmak esetében, illetőleg a *Shays-féle felkelés* és a *törzsi-lokális jellegű whiskey-felkelés* során az USA megalakulásakor. Ide sorolhatók a franciaországi *vendée-i ellenforradalom* jellegzetességei, mint ahogy a *napóleoni* hódítással szembeszálló *Spanyolország, Itália és Oroszország* esete is. (Lukacs [2008] p. 59)

A „*nép*” felmagasztalása, az ahhoz való populistá viszonyulás természetes pendant-ja az *elitellenesség*, amely a mai jobboldali (nemzeti) radikális mozgalmak és gárdák érvrendszerében egyaránt megtalálható. Az *elitellenesség* gyakorta ölti a *politikai elitekkel* szembeni ellenérzés formáját, elutasítja a parlamentáris demokráciák politikai struktúráit, és szószólói gyakran egy kollektívista világnézet nevében lépnek fel. Ezek a jellemzők megjelenhetnek ma az *állami- és (uniós) bürokráciaellenességben*, a *modern szaktudományos vagy értelmiségi elitellenességben*, a *politikussal szembeni zsigeri bizalmatlanságban*, valamint a *konspirációs teóriák és technikák egyes formáiban*. Ide tartozik a „*kisember*” alakjának és észjárásának irracionális mitizálása is, a változó világgal való szembeszegülés, nemritkán a nosztalgikus vágy a múlt letűnt kora után. (Vö. Canovan [1981]) Ez a vágy pedig könnyen kapcsolódhat *idegengyűlölő* vagy *rasszista szélsőségekhez*, mint ahogy az *elit- és bürokrácia-ellenesség* is kapcsolódhat az idegenektől való beteges félelemhez (*xenofóbia*). Utóbbi a rasszizmus vagy a különféle *harmadikutas koncepciók* mintázataival keveredhet, illetve asszimilálódhat azokkal. (Vö. Adorno et al. [1950]; Altemeyer [1981]; Cannovan [1991] pp. 1117-1123; Stone-Lederer-Christie [1993]; Taguieff [1995] p. 25)

A 20. századra az „*elitellenesség*” az *autoriter-diktatórikus irányzatok* ideológiáiban is megjelent (amelyek hatalomra kerülve *elitista* uralmat valósítottak meg). De megfigyelhető volt a *demokratikus rendszerek kritikáiban* is, mivel e kritika elméleti képviselői általában kivonják magukat a rendszer *establishmentjének* fogalmköréből, és úgy tekintenek önmagukra, mint akik a „*nép hangjának*” közvetlen megszólaltatói, a népérdek egyedüli megfogalmazói. Mint Szabó Máté szemléletesen írja: a kollektívista világnézetten alapuló közvetlen népuralom eszméjének szószólóiként a polpulisták alternatívát kínáltak a demokráciával szemben, mert szerintük a demokrácia az intézmények olyan rendszere, mely elszakíthatja az elitet a *társadalomtól*, populistá szóhasználat szerint a „*néptől*”. (Szabó [2003a] p. 143)

A „*nép*” és „*nemzet*” szorosan összefüggő, egymástól nehezen elválasztható fogalmak. A „*nép*” a közös eredet, történelem, kultúra és nyelv alapján egymáshoz kapcsolódó emberek közösségét, a „*nemzet*” pedig olyan történelmileg kialakult tartós közösséget jelent, amelyet ugyancsak a nyelv és a kultúra, de az államok körülhatárolt területe, valamint azok gazdasági élete is alakít. A nemzetté válás folyamata az abszolutizmus időszakában indult meg Európában, és egybeesett a polgári társadalom kialakulásával, a tőkés kibontakozással. A 19. századra az

államnak a modern világra jellemző olyan típusa jött létre, a *nemzetállam (nation-state)*, amelyben a feudális állammal és nemzetfelfogással szemben egy kormányzat szuverén hatalommal bír egy meghatározott területen belül, és a néptömegek, az *állampolgárok*, egy egységes nemzet tagjainak vallják magukat. Ezen államok léte kötődik a *nacionalizmus* kialakulásához, amely országonként más és más lehet, hiszen kulturális, nyelvi és vallási szempontokhoz is kötődik.

A nacionalizmus kiterjedése persze nem mindig esik egybe az államhatárokkal, mivel a nemzetállamok a *nemzetállami rendszer* keretein belül keletkeztek (ez a struktúra Európából származik, de az egész világra kiterjedt). (Vö. Giddens [1997] p. 709) E folyamatban nagy szerephez jutott a 18–19. századi forradalmárok iskola- és nyelvpolitikája, amely az „*új politikai közösséget*”, a modern nemzeti tudatot, valamint az új politikai rendszert akarta megszilárdítani. Hiszen az „*új kultúra*” csak akkor maradhatott fenn hosszú távon, ha elnyerte a tömegek támogatását. Frédéric Barbier szerint: a francia forradalmi rendszer ügyelt arra, hogy a centralizált állam és Párizs politikai túlsúlyát felhasználva – amely jelentősen megkönnyítette a forradalmi események kirobbanását – heves küzdelmet indítson a francia nyelv egyeduralmáért, a regionális nyelvek visszaszorításával párhuzamosan. (Barbier [2005] p. 388)

Mint említettem, a nemzeti egység a közös nyelvre és a közös hagyományokra támaszkodva formálódik ki. A történelem, az irodalom, a művészetek és a néphagyományok így fontos szerepet játszanak a modern nemzetépítés folyamatában. A „nemzet” fogalmának ereje ugyanis integratív voltában rejlik: az ország minden lakosa a nemzet részének érezheti magát, amennyiben eleget tesz bizonyos nyelvi-kulturális követelményeknek. Eme történeti-kulturális nemzetfelfogás szerint a nemzet első számú ismérve a nyelv, amelyben a közösség történelmileg felhalmozott tapasztalata nyilvánul meg. Ezért tulajdonítottak a 18. századtól kezdve nemzeti jelentőséget a filológiai kutatásoknak, illetve az irodalmi művek kiadásának.

Az irodalmat a politikai rendszer, az intézményi struktúra, a vallás és a „nemzeti jelleg” határozzák meg. Ezért nem meglepő, hogy a különböző országok számára a történelmileg megvalósult európai *nyelvpolitikák* prototípusa a *francia polgári forradalom győztes államának* – azon belül a polgárságnak – a viszonya lett az anyanyelvéhez, mivel azt csaknem azonosnak tartották a polgári forradalom eszméivel. A győztes forradalom polgársága a nyelvet az új típusú polgári nemzet jelképeként tekintette, ezért az új típusú francia nemzet állama, a *köztársaság*, „állami szinten” hajtotta végre azt a nemzeti politikát, amelyen belül az állam–nyelvnek kiemelkedő szerep jutott (természetesen maga a politika társadalmi jellegű maradt). A forradalmi állam ideológiája – *Szépe György* szerint – három fő területen nyilvánult meg: 1. a sztenderdizált „*újfrancia nyelv*”, amelynek elsajátítását az ország valamennyi iskolájában elérendő célként tűzték ki; 2. ennek a nyelvi változatnak kellett kiterjednie az egész országra, mivel ezen fogalmazták meg a központi eszméket és normákat. 3. A nyelv e változatát használták a

nemzetközi érintkezések eszközeként a diplomáciában, a kultúrában és a tudományokban. (Vö. Szépe [2001] p. 33)

Természetesen mindhárom funkciónak megvoltak az előzményei a francia művelődés, az állam, vagy a feltörekvő polgárság történetében. Ilyen formában azonban a forradalomban kerültek össze. Így *nyelvpolitikai* szempontból ezek a funkciók hozzájárultak ahhoz, hogy egy nyelvi változatnak kiemelkedő szerep jutott a nyelvjárások halmazán belül. Egy nyelv vált uralkodóvá az országon belül, egy nyelvet használtak a nemzetközi kapcsolatokban és a hadseregben is. Nyilvánvalóan elsősorban a polgárság érdeke volt, hogy ugyanazt a nyelvi változatot, a sztenderdizált (fő)városi nyelvet, irodalmi nyelvet, nemzeti nyelvet terjesszék a többi nyelvjárással, rétegnyelvvvel szemben, különösen mert az összekapcsolódott az oktatással is. Csakhogy lényeges ellentmondásként alkalmas volt arra is, hogy a későbbiekben eszközként szolgáljon a társadalmi, nemzeti elnyomás, valamint a gyarmatosító-imperialista külpolitikához, noha azért valamennyit megőrzött eredetének pozitívumaiból.

A sztenderdizált „új nyelvek” terjedését, ahogy a *polgári nemzetállamok* kialakulását is a kelet-közép-európai többnemzetiségű monarchiák igyekeztek akadályozni. Egyebek mellett ez vezetett oda, hogy a nemzeti (polgári) forradalmak máig ható nemzetiségi ellentéteket szültek, illetve hogy e forradalmak egyik aktuális kérdésévé – mint azt a *12 pont* is sejteti – a *katonai szolgálati nyelv* kérdése vált. Ez ugyanis kedvezett a tömeg- vagy néphadseregek kialakulásának, s természetesen a *nemzetőrségek* létrejöttének is, ahol a szolgálati nyelv általában a nemzeti nyelv volt.²⁶ A *nemzetőrségek* a forradalmak időszakában önkéntesekből, polgárokból toborzott fegyveres alakulatok voltak. Mint említettem az első nemzetőrség 1789-ben, Franciaországban jött létre, Magyarországon pedig 1848–49-ben a forradalom vívmányainak és a közbiztonság védelmére állították fel.²⁷

A forradalmak és az ellenforradalmak kiegészítő alakulatai voltak a *szabadcsapatok* (*gerillacsapatok, népfelkelő alakulatok*), amelyek önkéntesekből, többnyire nem hivatalos, irreguláris katonai jellegű csapatokból jöttek létre. Hasonló egységeket ugyan Magyarországon a 15. és a 16. században is összehívtak, de újbóli megjelenésük már a modern népmozgalmakhoz köthető.²⁸ Ilyen csapatok harcoltak I. Napóleon hadserege ellen Spanyolországban, Németországban és Oroszországban, illetve 1848–49-ben, az osztrák és a cári intervenció ellen Magyarországon. A szabadságharc *gerillacsapat-szervezői* közül *Noszlopy Gáspár* neve talán a legismertebb, de *népfelkelő alakulatokat, szabadcsapatokat* szervezett *Perczel Mór, Perczel*

²⁶ A szolgálati nyelv kérdése az Osztrák–Magyar Monarchia *K.u.K.* hadseregében szintén gyenge pontnak bizonyult, hiszen a kegyetlenségig durva bánásmód ott volt a legerősebb, ahol sok volt az *írásstudatlan*, vagy *idegen nyelven nem értő* parasztfiú. (Vö. Hajdu [1999] p. 34)

²⁷ Ennek mintájára 1918-ban és 1956-ban is alakultak nemzetőrségek Magyarországon.

²⁸ A *gerilla* kifejezés a spanyol „*kis háború*” kifejezésből származik. Ezek az egységek az ellenség kisebb alakulatait, utánpótlási vonalait támadták, meglepetésszerű akciókat végrehajtó harci alakulatok voltak. A társadalom legkülönbözőbb rétegeiből szerveződő egységek voltak, általában az idegen hódítókkal szembeni függetlenségért, hazájuk felszabadításáért, vagy politikai rendszerek megdöntéséért harcoltak. Elsőként a napóleoni hűdítások alkalmazták sikerrel ezt a harcmodort, amely 1848–49-ben Magyarországon is megjelent.

Miklós, és Vasvári Pál is. (Az első világháború végén szintén ilyen önszerveződő (irreguláris), gerillaharcmodort képviselő alakulat volt a *Rongyos Gárda*.)

A 20. század elején, az első világháborús csatatereken újra szerephez jutottak az ún. *népfelkelők*, akik rendkívüli helyzetekben felállított, többé-kevésbé önkéntes alapon szerveződő haderőként tevékenykedtek. Részben a nem hadköteles népességből toborozódtak a háború során, részben a hadi szolgálat alól valamilyen oknál fogva mentesített személyek közül kerültek ki, akiknek mozgósítására (ötven éves korig) az Osztrák–Magyar Monarchiában is lehetőség volt.²⁹ (De *népfelkelőknek* nevezzük a diktatúra ellen fegyvert fogó 1956-os forradalmárok csapatait is, akik közül a „*pesti srácok*” emblemikus alakokká váltak. Esetükben a megszerveződés nem a hatályos törvények alapján, hanem a spontán forradalmi körülmények között történt.)³⁰

A népfelkelőkkel szemben a „*gárda*” politikai tartalmát tekintve meglehetősen sokértelmű szó. A kifejezés latin eredetű, amely először az angol és orosz katonai nyelvben tartalmazta az elitalakulat jelentést. Katonai értelemben az *uralkodók testőrségét* vagy *válogatott, kiváló katonai egységet, különleges fegyveres alakulatot, harcban kitűnt csapatot* jelenti. Tehát nemcsak a fegyveresek összeforrt csoportját, hanem különböző szervezetek legkiválóbb, legértékesebb részét is nevezhetik így. A polgári forradalmaktól kezdve *gárdának* szokás hívni a *miliciaszerű* fegyveres csapatokat, mint amilyen a francia forradalom *nemzetőrsége* (*Nemzeti Gárda*), a fegyveres polgárság alakulata volt, de az alkotmányos monarchiák testőrgárdáit is, amelyek tradíciói a rendi társadalomig nyúlnak vissza.³¹

A „*gárda*” kifejezés a „*testőr*”-ség értelmében is használatos. Meglehetősen leegyszerűsítő lenne azonban, ha csupán e tevékenységre szűkítenénk az értelmét, még akkor is, ha ebből a szóból eredeztetik a „*gardedám*” fogalmát, vagy a vívók „*en garde!*” utasítását. Európa egyik legrégebbi alapítású gárdája a pápai hűségesküt tevő vatikáni testőrség. A *Svájci Gárda* megalakulását követően hosszú idő telt el, amíg a feudális, „bandériális” előjogok megszűntek, és megjelent a polgár-katona típusa. A *gárdák* tehát már igen korán az európai katonai tradíció részévé váltak. Maguk a svájciak a Habsburgok elleni 14. századi harcok során hoztak létre hasonló csapatokat.

²⁹ Teleki Pál, a későbbi főcserkész a világháború alatt egy nem mindennapi alakulat, a Magyar Királyi Önkéntes Gépkocsizótestület katonája volt. Ennek tagjai a Magyar Királyi Honvédség és a közös hadsereg gyenge gépkocsi-ellátottságán kívántak segíteni. Tagjai vállalták, hogy békeidőben két-három alkalommal gyakorlatra vonulnak be, mozgósítás során pedig azonnali szolgálatra jelentkeznek. Teleki népfelkelő hadnagyként vonult be az alakulathoz, majd főhadnagy lett. A gépkocsizótestületet 1916 tavaszán formálisan is feloszlatták. Vö. Ablonczy Balázs (2004) *Autós népfelkelő. Rubicon*, 2. szám, pp. 16-17.

³⁰ 1956-ban voltak olyanok, akik kalandvágyból, a fegyverek birtoklása miatt, vagy a későbbi érvényesülés okán csatlakoztak a forradalmárokhöz. A többség azonban a sztálinista rendszer megdöntéséért, az ország függetlenségéért harcolt. A forradalom kirobbanásától újabb és újabb felkelőcsoportok alakultak a fővárosban, többségükben fiatal munkásokból, segédmunkásokból. Tevékenységükre az első napokban a spontaneitás volt jellemző. Az általuk választott parancsnokok irányítása alatt, főleg a munkások lakta körzetekben, ténykedésük a szovjetek, az ÁVH-s, rendőri, honvédségi erők elleni harcra összpontosult. Osztágaik több börtönt is felszabadítottak. Mikor Király Béla vezetésével megszerveződött a *nemzetőrség*, a felkelőcsoportok immár nemzetőrségi egységekként, legális keretek között tevékenykedtek. A tizennyolc éven felüli jelentkezők karszalagot, igazolványt kaptak, zsoldot és egyenruhát ajánlottak nekik. Ebben az időszakban a fegyveres csoportok feladata a rend és közbiztonság fenntartása, a lakossági ellátás segítése lett. Csoportjaik a belső kerületekben lazább, a külvárosokban szorosabb kapcsolatot létesítettek a körzeti forradalmi bizottmányokkal. Ilyen *csoportok működtek a Corvin közben, a Ferencvárosban és a Széna téren* is. (Vö. Király [1990] pp. 86-87; Pongrácz [1982])

³¹ Nagy-Britannia uralkodója, II. Erzsébet ma is a királyi testőrgárda ezredesi rangját viseli.

A *svájci gyalogságból* alakultak ki később a *svájci gárdák*, amelyeket a kantonok szerződése alapján hivatalosan szerveztek meg, és bocsátottak az európai uralkodók rendelkezésére. A 15. századra a gárdisták pl. a francia királyok és a pápa testőrei lettek, vagy rendes katonai szolgálatot teljesítő zsoldosokká váltak. Ilyen katonák az 1792-es francia ellenforradalmi lázadásban is részt vettek, mígnem a 19. század végére Svájc a *vatikáni Svájci Gárda*, a pápa testőrsége kivételével megszüntette a gárdáit.

A *napóleoni háborúk* idején a francia császárral szemben harcoló *gerillacsapatok* mellett megjelent egy olyan gárda is, mely a „*Nagy Hadsereg*” gránátosaiból, gyalogos vadászaiból és lovasaiból állt. Ez volt a *régi gárda*, amelynek zászlóalja a szövetségesek engedélyével még a Földközi-tengeren lévő *Elba szigetére* is elkíserte Napóleont, mint annak testőrsége. Ez az egység mindvégig megőrizte hűségét a császár iránt, és ahogy Manfred írja: a maroknyi csapat a „*száz napos*” visszatérésre is követte a hadvezért. (Manfred [1981] p. 476) A waterlooi csatában pedig, amikor az ellentámadásba lendülő angolok és poroszok üldözték és szétzúzták a menekülő francia sereget, a gárda négyszögben állt fel, és így vágott utat magának szigorú rendben, nyugodtan, a szétnyíló ellenséges sorok között. Halnet angol ezredes, ezt látva, kivételes kapitulációs feltételeket ajánlott fel nekik. Akkor hangzott el Cambronne mondata, miszerint: „*Merde! (A fene egye meg!) A régi gárda meghal, de nem adja meg magát!*” (Manfred [1981] p. 488)

A gárdák népszerűségét, presztízsét mutatja, hogy megjelentek a történelemben vörös, rongyos és ifjú gárdák, katolikus *Szívgyárdák*, kommunista *R (rendező) csoportok* és ezekhez hasonló szociáldemokrata egységek is. Meglehetősen tartósaknak bizonyultak azok a gárdák, amelyek nemzeti nyelven őrséget jelentettek. Spanyolországban a *Guardia Civil*, az angol nyelvterületen a partvédő *Coast Guardok*, vagy a brit honi őrség, a *Home Guard*, amelyet a második világháború alatt hívtak életre az invázióveszély miatt. 1957-ben hazánkban a „*munkásgárda*” és a „*népőrség*” szavakból született meg a „*munkásőrség*” elnevezés.

A 20. században az 1917-es orosz forradalmi események gyakran mitizált szereplői voltak a forradalmi baloldal szervezett katonai egységei: a *vörösgárdák*.³² Ezek a fegyveres alakulatok a francia forradalom időszakából átvett megfélemlítő, kíméletlen módszert, a *forradalmi terrort* az átalakulás szükséges velejárójának tartották. A *vörösterroret* alkalmazták 1919-ben Magyarországon, a tanácsköztársaság idején, a *Szamuely Tibor* parancsnoksága alatt álló, s a *Hadügyi Népbiztosság* alárendeltségébe tartozó *Lenin-fiúk (Front Mögötti Bizottságok)* reguláris, vagy a *Cserny József* vezette irreguláris-félreguláris terrorcsapata, a *Forradalmi Kormányzótanács* karhatalmi különítményei, amelyek kíméletlen eszközökkel számolták fel az

³² Az első *vörösgárda* mint fegyveres testület az 1905–1907. évi oroszországi polgári demokratikus forradalom idején jött létre. Szervezése az 1917-es februári forradalom idején újra megindult, de nagyobb erővel csak 1917. októberében bontakozott ki. A bolsevik párt vezetésével működő gárda eredményesen küzdött a forradalmi harcokban. Tagjainak többsége az 1918-ban létrehozott *Vörös Hadsereg* tagja lett.

ellenforradalmi mozgalmakat, szervezkedéseket.³³ Ehhez sokban hasonló *terror* 1948-at követően a *Rákosi-rendszer Államvédelmi Hatóságának (ÁVH)* törvénysértő akcióit jellemezte, valamint az 1956-os forradalom és szabadságharc leverése után a *Kádár-rendszer karhatalmának*, a „*pufajkásoknak*” a működését. (Vö. Berki [1993])³⁴

A második világháború alatt *gárdáknak* nevezték a Szovjetunióban azokat a katonai egységeket, amelyek kitűntek hősiességükkel. De az ilyen alakulatok nagyban különböztek pl. az USA *Nemzeti Gárdájától (National Guard)*, a hadsereg mellett működő félig *milícia* rendszerű katonaságtól. Legfőbb különbség köztük, hogy ennek tagjai a kötelező szolgálatból fél évet töltöttek egyfolytában a csapatoknál, utána pedig polgári foglalkozásuk mellett lakóhelyük szerint részesülnek rendszeres katonai továbbképzésben. A szovjet gárdacsoportok viszont nem egyszer az egész világháborút végigharcolták a hadsereg kötelékén belül.

A *milícia* rendszerint fegyveres szolgálatot teljesítő polgárokból álló karhatalmi szervezet, a magyarban talán a *polgárőrség* a megfelelője. Egyes államokban így nevezik a *rendőrséget* is. E fegyveres erő tagjai békeidőben polgári foglalkozásuk mellett teljesítenek fegyveres szolgálatot. A *milicisták* egyenruhájukat, felszerelésük és fegyverzetük egy részét otthonukban tartják. Laktanyával, közös körlettel nem mindig rendelkeznek. Magyarországon a *Kádár-rendszerben* a *Munkásőrség* hasonlóképpen működött.³⁵

A *karhatalom* a társadalmi és közrendet sértő kísérletek megghiúsítására és leverésére szervezett fegyveres erő. Magyarországon az 1956-os forradalom bukása után a kormány által megszervezett fegyveres erőt, a „*pufajkásokat*” is karhatalmistáknak nevezték. Feladatuk az „ellenforradalmi” cselekmények megghiúsítása és a hatalomra került rendszer védelme volt. Tagjai főként katonatisztek, rendőrök, ÁVH-sokból és korábbi partizánokból verbuválódtak. (Vö. Berki [1993] pp. 12-13) Egységeiket 1957-ben, a Munkásőrség felállítását követően számolták fel.

A *harci rohamosztagok* felállítása a 20. század elején a politikai *(szélső)baloldali* és a *(szélső)jobboldali* mozgalmakat egyaránt jellemezte. Előképeik a frontokon már az első világháborúban körvonalazódtak, hivatalosan, hadseregen belül létrehozott egységek formájában. Ezek az alakulatok az esetek többségében később is megőrizték megkülönböztető szimbólumaikat, pl. a speciális feladatokat végrehajtó csapatok halálfejes jelvényét. Szabó László írja könyvében: a német hadseregben az 1916-os verduni tapasztalatok alapján állították fel a *rohamzászlóaljakat*, 1917-ben pedig az Osztrák–Magyar–Monarchia szervezett hasonló *rohamcsapatokat*. Ezek a csapatok alaposan kiképzett és továbbképzett egységek voltak. A

³³ A tanácsköztársaság bukását követően tagjai közül többeket kivégeztek, másokat bebörtönöztek.

³⁴ Sajátos jelenség volt a magyar rendvédelem történetében az ún. *R (Riadó) csoport* létrehozása is, amelyet 1946-ban azért alakítottak meg a rendőrségben belül, hogy az utcákat uraló banditizmus felszámolják.

³⁵ A „*népi demokrácia*” védelmére 1957 elején létrejött önkéntes fegyveres tömörülés. A Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány rendelete alapján a munkáshatalom védelmezőinek köréből rekrutálódott. Tagjai a „szocializmus fegyveres védelmére” esküdtek fel. Fegyveres kiképzést munkaidő után kaptak, együttműködtek a hatóságokkal és a fegyveres testületekkel. A Munkásőrség ezredekre, zászlóaljakra és századokra tagozódott. Havonta megjelenő képeklapja is volt: a *Munkásőr*.

„rohamisták” közé elsősorban önként jelentkező erős, egészséges, a fáradalmakat jól viselő katonákat vettek fel. A rohamalakulatok tagjai jobb és több ételmet, ellátmányt kaptak, minden más munka és foglalkoztatás, igénybevétel alól felmentették őket. Hiszen a rohamvállalkozások végrehajtása nem volt veszélytelen feladat. Miként az sem, hogy a támadó csapatok előtt kézigránáttal, lángszóróval törjenek utat. (Vö. Szabó [1985] pp. 62-63) A hatékonyság érdekében kiképzésük tartalmazta a lövést fekvő, álló és térdelő testhelyzetből, különböző célpontokra. Nagy gondot fordítottak a géppuskafészek leküzdésének gyakorlására, valamint a kézigránátdobásra gázálcban és anélkül. A rohamcsapatok gyakorolták a szuronyharcot, a kézigránát-összdobást, a lövészárókugrást, a gyorsakadályok felállítást, illetve leküzdését. Fő követelmény volt a katonák feszes, kemény fegyelme, a feltétlen hűség és alárendeltség tudatának naponkénti súlykolása, az ellenséggel szembeni fölény érzésének, illetve a győzelembe vetett hitnek az elmélyítése. (Szabó [1985] p.49)

Náluk vezették be először az új mintájú egyenruhát és az acélsisakot, bár 1918-ra e csapatok felállításának és kiegészítésének súlyos tárgyi és anyagi akadályai voltak. Nemegyszer előfordult, hogy a rongyos, foltos ruhában járó katonák elvették és magukra öltötték a hadifoglyok egyenruháját, lábbelijét. Hiába tiltotta a hadvezetés az ilyesmit, a katonák ruhája „hasonlítani” kezdett az ellenség uniformisára, mert abban jártak, amiben lehetett. (Vö. Szabó [1985] p. 25) Az 1918 végén bekövetkezett a katonai összeomlás után mégis többnyire elfogadták azt az álláspontot, amelyet elsőként *Hindenburg* hangoztatott 1918 novemberében, hogy a hadsereg „tördőfés” (*Dolchstoss*) áldozata lett.³⁶

³⁶ A „tördőfés” legenda rendkívül hatékony stigmatizációs mintának bizonyult; alibit jelentett a német *establishment* mentesítésére a felelősség alól, és bizonyos esetekben okot adott a harchoz. Ez mentette fel Hindenburgot és a császári rezsimet a vereségért és annak a népet sújtó következményeiért őket terhelő felelősség alól is. A „tördőfés” legenda a vereség súlyát olyan társadalmi csoportokra hárította át, amelyeket nem tartottak egyenrangúnak, és amelyeknek a háború következtében megnövekedett a hatalmi státusza. Más esetekhez hasonlóan a stigmatizáció ereje megfelelt annak, ahogy a hatalom a körön belüliek és kívüliek között megoszlott.

3 Politikatudományi háttér - Alapfogalmak

3.1. Mi a politikai radikalizmus?

A 20. században válaszul az első világháború után születő baloldali tömegpártokra és mozgalmakra, a jobboldal egy része új módszerekhez nyúlt. (Vö. Huntington [1991] pp. 13-26) Így a két világháború között a jobboldali radikális mozgalmak változatos formában jelentkeztek. Az instabil világrendben egyidejűleg volt megfigyelhető a fennálló erőviszonyok megváltoztatására törekvő hatalmak fokozott aktivitása (pl. Németország, Olaszország) és az erőviszonyokat tartósítani akarók viszonylagos hanyatlása (pl. Nagy-Britannia, Franciaország). Az időlegesen mellőzött Németország és Szovjetunió próbálkozásai mellett a politikai felelősséget elutasító feltörekvő nagyhatalom (USA) volt jelen a nemzetközi életben.

A „jobb” és a „baloldal” kifejezés a 18. századtól telítődött politikai tartalommal. (Vö. Romsics [2009] p. 7) A politikai paletta jobb- és baloldalra osztásával pedig minden szereplő, amely a spektrum szélső pólusain helyezkedett el joggal lett szélsőségesnek nevezhető. Ha csak a jobboldalt nézzük, ott történelmileg mindig lett egy újabb, az előzőeknél is jobboldalibb csoport vagy párt, vagy még egy annál is szélsőjobboldalibb képződmény. A jobboldali radikalizmusok között pedig a modern szélsőjobboldal lett egy lényegében új típus, amely a parlamenten kívül kezdett működni mozgalmi alapon. A politikai élet szereplőinek ilyen elhelyezkedése tehát inkább a véletlen műve volt, bár manapság szinte előírászerű, hogy a parlamentekben az ellenzék a baloldalon foglal helyet, szemben a konzervatív jobboldallal. E szokást egyesek az *angol parlamenthez*, a *tory*, vagyis *Udvari Párt (Court Party)* és a *wigh*, vagyis a *Vidék Párt (Country Party)* küzdelmeihez, mások az *1789-es francia nemzetgyűlés* vitáihoz kapcsolják, s a történelmileg kialakult két nagy tábor politikai küzdelmeinek megjelöléséhez kötik. (Romsics [2009] p. 7-10) Ebből a szempontból az angol parlamentarizmus mindig pragmatikusabb volt, hiszen a gyakori pártváltoztatás még *Winston Churchill*nél is tettenérhető volt. Ő a konzervatív és a liberális pártban is megfordult.

A jobb-bal felosztást a szokások tették általánosan alkalmazottá: a fennálló viszonyok megváltoztatásának hívei hagyományosan a baloldalon foglalnak helyet a parlamentben, míg a konzervatívok, a lassú, megfontolt reformok hívei a jobboldalon helyezkednek el. A 19. század jelentős részében a „liberális”, „demokrata” vagy „köztársasági” jelzők a baloldalhoz kötődtek. Ezek fejezték ki leginkább az *államforma átalakítására* irányuló szándékokat. A jobboldalon ellenben azok helyezkedtek el, akik körében hosszú ideig jelen volt a meghaladott állami és kormányzati formák restaurációjának (vagy megtartásának) igénye. (Vö. Szabó [1995] pp. 52-54) Miután ez lekerült a napirendről, hasznosabbnak, progresszívebbnek tűnt az a felfogás, hogy a

társadalomban örökös törvények hatnak, így annak fejlődése csak szerves, a törvényeknek megfelelő, lassú és óvatos lépésekben képzelhető el. Roger Scruton írja művében a manapság is befolyásos konzervatív irányzatról, hogy az a társadalmat szerves egységként fogja fel, amely nem nélkülözheti történelmi vezető csoportjait (pl. a hagyományos *elitet*), de nem nélkülözheti azt a szellemi-lelki iránymutatást sem, amelyet a vallási-egyházi-teológiai tanítások tartalmaznak. (Vö. Scruton [1995] pp. 224-225) De népszerű maradt a Browne és Diamond által említett álláspont is, amely bár az embereket (legalábbis jogilag) egyenlőknek deklarálta, de a jobboldalon akár mély minőségi különbségeket is feltételezett a különböző társadalmi rétegek, csoportok, osztályok, illetőleg a vezetők és vezetettek között. (Vö. Browne-Diamond [2006]) Ezen felül, ahogy Romsics Ignác – ifj. Bertényi Ivánra hivatkozva – írja: az „*elnyomás*” vádját általában a jobboldali kormányokkal szemben fogalmazták meg, „*míg a baloldalon mindig a »szabadság és a nép barátai« ültek.*” (Romsics [2009] p. 12)

A szélsőség terminusában a „*szélső*” megjelölés értelme szintén sokat változott az idők során. Ez kapcsolatban állt azoknak az új politikai erőknek a feltűnésével, amelyek a politikai palettán a 19. században jelentek meg. Ezek legbefolyásosabb tömegpártjai elsőként nem a parlamentben, hanem azon kívül, a szélesebb értelemben vett politikai (köz)életben, és elsősorban a baloldalon jelentek meg. Olyan irányzatok voltak, amelyeket a politikai mozgósítás tekintetében valóban szélsőségesnek lehetett nevezni. A *szociáldemokrata* és a *munkáspárti* irányzatok közül azután néhány a 20. századra *de facto* is elfoglalta helyét az európai nemzeti parlamentek szélsőbaloldali széksoraiban.

A baloldal gyakran *Karl Marx* és *Friedrich Engels* írásaira vezeti vissza nézeteit. Ám a német tudósok legfontosabb gondolatait többféleképpen lehet értelmezni. Így alakultak ki különböző csoportok az irányzaton belül (*marxizmus*), amelyek egyúttal eltérő elméleti alapokra is helyezkedtek. Az egyik áramlat megmaradt a radikális forradalmi elvek mellett (kommunisták), míg egy másik mind döntőbb rész mérsékeltté vált (szociáldemokraták). A 20. század elejére a baloldalt két fő pártcsoport, a 19. századi végi munkásmozgalomból kinőtt *szociáldemokrata*, *szocialista* és *munkáspártok*, valamint az 1917-es szakadás nyomán kivált *radikális–forradalmi marxisták csoportjai*, a *kommunisták* kezdték jelenteni. Ez a reformisták (revizionisták) és radikálisok közti szakadás máig megosztja a politikai baloldalt. (Vö. Enyedi-Körösényi [2001] p. 76) A 20. század elejére tehát a baloldal részint differenciálódott, részint a szociáldemokraták és a szocialisták révén a parlamentekben a liberálisok és a demokraták közelében foglalt helyet. Ekképpen a széksorokban a mérsékeltabb politikai erők és a demokratává vált radikálisok egyaránt jelen voltak.

A „radikális” elnevezés etimológiai szempontból angol eredetű. (Hobsbawm [1964] p. 125) A „*politikai radikalizmus*” fogalma viszont a francia forradalom eseménytörténetéhez

köthető, s a politikában sűrűn megtestesülő érzületté vált. Ennek kapcsán *két radikális kérdésfelvetést* szokás megemlíteni, melyek jól jellemzik a radikális politikai világkép egyszerűségét és monolitikus jellegét. Ezek: 1. „*ki a bűnös?*” (Alekszandr Ivanovics Herzen elbeszélésének címe alapján), illetve 2. „*mi a teendő?*” (Vlagyimir Iljics Lenin (Uljanov) pamfletje nyomán). E kérdések a radikális szellemiség útján próbáltak eljutni a mitologikus feladat-kijelölésig, eszközválasztásig, illetve a „végcél” elérését megalapozó „harc módszerekig”. Szilágyi Ákos jól jellemzi ezt írásában. Szerinte a radikalizmus „*tűlfeszített lényeglátás*”, mivel a radikális nem ismer könyörületet és megalkuvást, ha a lényeg kimondásáról van szó. Hisz abban, hogy a világnak van lényege, erre minden visszavezethető, s ha ez a lényeg rossz, a javasolt módon és eszközökkel kiiktathatóvá válik. Helyét a „jó” foglalja el, amelynek éppen a radikális a legfőbb letéteményese. (Szilágyi [1998])

A 20. századra a modern propagandagépezetek megjelenésével a média vette át az egyház korábbi „*mágikus ördögűző*” szerepét. Ez változásokat idézett elő a humanizáció folyamatában. (Gerbner [2000] pp. 11-16) A „*történetmesélés iparosítása*”, a kulturális környezet szabványosítása pedig odavezetett, hogy a tömegkommunikáció egyes társadalmi csoportokat „*ellenségként, gonoszként*” állított be. Vagyis a média segítséget nyújtott az új politikai erőknek ahhoz, hogy adott esetben „*keresztülhazudhassák magukat*” a vélt „*igazsághoz*”. E tendenciát magam a „*felvilágosult rasszizmus*” fogalmával fejezném ki, amikor a média torzítóhatása akképpen érhető tetten, hogy egyes nemzeti és etnikai kisebbségeket úgy mutatnak be a tömegkommunikációs eszközök és intézmények révén, mint a *többségi társadalom* deprivációjának „*torz*” okait. Ez figyelhető meg pl. a mai tömegművelődési sugározta tartalmak nem reális „*romaképében*” is.

Az európai államok egy része a 20. században az „*ellenség*” és a „*megtestesült gonosz*” kitesztését (olykor elpusztítását) a társadalmi csoportok tervszerű kitelepítésére vagy kiirtására szerveződött „*modern megsemmisítőipar*” révén képelték el vagy valósították meg. Ennek oka Szilágyi szerint, hogy a „*modern politikai radikalizmus*” a 19. századra *három elemet* egyesített: 1. a „*mágikus hit*” vallásos elemét, 2. az *eszmamegvalósító* és 3. a világmegsemmisítő *aktivizmust*, amelynek végrehajtása a *modern bürokratikus racionalitás* gépezetére (*állam*), a technika modern vívmányaira, az új technológiákra és a technikai berendezésekre maradt. (Szilágyi [1998] pp. 18-19)

A „*Ki a bűnös?*” és a „*Mi a teendő?*” teológiai eredetű kérdések. Felfedezhetők a zsidó–keresztény hagyományokban, a bibliában, ahol az embert bűnös lényként ábrázolják, akinek bűnhődnie kell, hogy kiérdemelje az isteni megbocsátást. De a vallásokban a válasz mindig „*rám*” vagy „*miránk*” irányul, és általában pozitív kimenetelt sejtet, vagyis a „*bűn bocsánatát*” sejteti. Ezzel szemben a radikális kérdésfeltevés a válaszokat a politika szférájába helyezi át. Ott

pedig nem éppen pozitívak a válaszok, hanem „*ítéletek*” születnek a kollektívum (pl. a *nemzet*, „*faj*”, a *párt*, az „*állam*”, az „*osztály*”) mint „*döntőbíró*” nevében. A bíró rámutat egy-egy társadalmi csoportra, rájuk kiosztja a „történelmi gonosz” szerepét, s ahogy Kovács András írja: az eredeti kérdésre a radikális politikai ideológiák fenyegetően válaszolják, hogy „*ők*”! „*Ők*”, vagyis az „*idegenek*”, akik megfosztják a „*többséget*” a történelemtől, a nyelvtől, és megtevesztik, hogy uralkodhassanak „*rajta*”, vagy mindent elpusztítsanak, ami ennek a célnak az útjában áll. (Kovács [2005a])

Charles Darwinnak a „*fajok eredetéről*” szóló könyve utat talált a *jobboldali radikálisokig*. Azok pedig a *szociáldarwinisták* fő következtetéseihez hasonlóan diszkriminatív, kirekesztő módon helyeztek az „*idegen*” kategóriájába mindenkit, akit magukra nézve veszélyesnek tartottak. „*Rákos daganathoz*” hasonlították őket, akiket a „*nemzet testéből*” el kell távolítani. „*Rágcsálókra, férgek*” emlékeztettek velük kapcsolatban, és a társadalomból való eltávolításukat irányozták elő. Úgy érveltek, hogy a természetben elő fajokhoz hasonlóan az „*emberfajok*” keveredése is káros és veszélyes.

A „*többség–kisebbség*” antiszemita diskurzusa az első világháború végére egyre markánsabban osztotta meg az európai és a magyar értelmiséget. (Gyurgyák [2007] p. 490) Magyarországon a két világháború között az „*urbánus*” egykettőre a „*polgár*” és az asszimilálódott „*zsidó*” kettős értelmében jelent meg. A „*keresztény*” pedig nem vallást jelentett, hanem a „*zsidó*” ellentétét, de nem az izraelita vallását, hanem a zsidó „*polgári elemét*”. Így a „*keresztény*” a *modern politikai antiszemitizmust*, illetve a „*nemzeti*”, a „*nacionalista*” jelleget kezdte jelenteni. (Szabó [1995] p. 243) Kovács András ehhez kapcsolódva a következőket írja: a hazai közírók jóvoltából az „*urbánusok*” és a „*népiek*” ellentétében mint konfliktusban, szintén megjelent a „*mi*” és az „*ők*” dichotómiája, az „*úri*” és „*polgári*”, a „*magyarok*” és a „*zsidók*” kettősségeiben, a hatalmat megragadó kisebbség és a hatalomból kiszorított többség konfliktusaként interpretálva. (Kovács [2005a] pp. 60-75; Hanák [1978]; Bibó [1984] pp. 135-294; Szabó [1995]; Fejtő [2000]) Egedy Gergely ehhez azt is hozzáteszi: modernizációs koncepciójuk a parasztság felemelésén túl egyfajta „*demokratikus szocializmust*” irányzott elő, de nem az internacionalista-marxista változatban, hanem olyanban, amely a lehető legszorosabb összhangban áll a nemzeti hagyományokkal. (Egedy [2001] p. 191) Ez a politikai törésvonal a háború után a radikális antikapitalista ideológiák „*polgárelenességében*” is tovább érvényesült, a kommunisták terminológiájában pl. a *kispolgár* szitokszóvá vált. (Vö. Ständeisky [2007] p. 15) Az antiszemita diskurzust sem nélkülöző vita e formája a demokratikus átmenetet követően

megint újraéledt, új történelmi szituációban, de a két világháború közti vita fogalomkészletéhez igazodva.³⁷

A „mi” a radikálisok szótárában a „vesztéseket, áldozatokat” jelentette, akiknek ráeszmélése a valóságos helyzetre – s szembefordulása a láthatatlan elnyomókkal – maga a radikális fordulat. Ezért válaszuk is a következő: nem „belső” változás kell, hanem „külső”, vagyis ahogy Szilágyi írja: tisztogatás, a „bűnösként” azonosított társadalmi csoportok eltávolítása. Ezt egészíti ki a radikálisok gondolkodásában a „gyökér” metafora, ez a konzervatív fogantatású kép, amelyet úgy vettek kölcsön, hogy többé ne az emberi létezés módjára utaljon, hanem a „felszín alatti, rejtett lényeg” megragadására, annak „gyökerestül” való eltávolítására. (Szilágyi [1998] p. 20)

A politikai radikalizmus elvont *forma-meghatározása* szerint a radikalizmus minden ideológiai irányzatára érvényes. Radikálisnak lenni annyi, mint a lényegénél megragadni valamit. S mivel a radikalizmus nem az „embert”, hanem a „fajt”, a „nemzetiséget” és a „társadalmi osztályt” tekintette gyökérnek, ezért az „ártó” társadalmi csoportokat „idegen gyökerűnek”, „gyökértelennek”, „élősködőnek” tartotta, s ki akarta „gyomlálni” azokat a nemzet „testéből”, hogy „kártékony” hatásuk ne érvényesülhessen tovább. Míg azonban a *jobboldali radikális* a „nemzetidegent”, a *baloldali* az „osztályidegent” akarta kiszakítani a „népből”. Azokat tekintette „gyökértelennek”, és ez még a parlamentáris tradíciójú, de demokratikus hagyományok nélküli körülmények között is végzetesnek bizonyult.

Ernst Nolte szerint a bolsevikok az „osztálygyilkosság” (*Klassenmord*), a nácik pedig a *fajgyilkosság* (*Rassenmord*) eszközehez nyúltak a 20. században. Ez pedig a két eltérő társadalmi tradíciójú és fejlődésű országok esetében egyaránt kiterjedt kultúrsokkhoz és patológikus félelemhez vezetett. (Nolte [1963, 2003]) Mivel a „rossz” előidézője egyaránt lehetett „faji–nemzeti” vagy „osztály alapú”, esetükben az „ők” kategóriájába az „idegen” mellett a „gazdag”, a „kapitalista” is megjelent – pontosabban ezek együtt személyesítették meg azokat a társadalmi csoportokat, amelyeket a radikális ideológia a társadalomra nézve károsnak ítélt, és a társadalomból el akart távolítani.

A *jobboldali radikalizmus* az elit csoportok közül a „mi gazdagjainkat” nemzetiként, sajátként igazolta, s igyekezett privilégiumokat juttatni nekik. A *baloldali radikalizmus* pedig gyakran a „szociális idegent” és a „szociális rokont”, vagy az „osztályidegent” és az

³⁷ Itt kell megemlítenem, hogy az antikvitásban az ember még annyiban volt szabad, amennyiben része volt az államnak, a „mi” és az „én” viszonyában a polgár teljesen a „mi”-ben oldódott fel. A modern államok és demokráciák esetében viszont az individuális „én” már elvileg megköveteli a maga „védett területének”, magánszférájának elismerését. Az „úri” és „polgári” elit küzdelme, azonban igyekezett meghiusítani egy egységes polgárság létrejöttét. Pedig a „nemzet” szélesebb történelmi perspektívában való felfogása elválaszthatatlan a „tagság” érzésétől, ahogy a „saját” és az „idegen” csoport világos elhatárolása is az azonosulás elsődleges alapját szolgálja. Ez az összetartozásra és szolidaritásra vonatkozó igény olyan mélyen gyökerező, hogy akkor is hat, ha a politikai berendezkedés a tagok nagyobb része számára nem vonzó. A „nemzet” sikere abban rejlik, hogy a dinasztikus és vallási kötelékek felbomlását, háttérbeszorulását ellensúlyozva is képes alternatív közösséget teremteni. Az elmúlt évszázad fényében aligha vonható kétségbe, hogy a „nemzet” erősebb hívószó, mint a „faj” vagy az „osztály” nehezen átékelhető kategóriája. (Vö. Egedy [2001] p. 153)

„osztálytestvért” ismerte el. Ahogy Tamás Gáspár Miklós írja: ma szintűgy jellemző a „legalsóbb osztályok (az underclass) megkettőzése (a globális underclass külföldön plusz a »heterogén« semmirekellők itthon), az underclass egyik (»hazai«) részének szembeállítás a (»külföldi«) másikkal, amely persze az ellenség. ... Nincs kegyetlenebb ellensége a bevándorló »vendégmunkásnak« vagy menedékesnek, mint a hanyatló lumpenproletariátus, amely nyilvánosan a futballpályák kemény magjának szélsőjobbos huligánjai között mutatkozik meg.” (Tamás [2000] pp. 20-21)

A jobboldali radikalizmus nyitott a „gazdagok” csoportjai felé, főleg ha azok a „fajnemzethez” tartoznak, és zárt a külső és belső „idegenek” csoportja előtt. A baloldali radikalizmus viszont nyitott a más nemzetiségűek, más fajtájúak felé, ha azok „szociálisan rokonok”, és zárt a „gazdagok” csoportja előtt, mivel esetükben az „osztályközösség” és az „osztályellenség” is „nemzetközi” értelemmel bír. Azonban a jobboldali radikalizmus számára csak az „ellenség”, vagyis az „idegenek” csoportja nemzetközi, amelyben szerinte éppen a „megmételvező hatás” rejlik. Így a „nemzetközösség” vagy „fajközösség” természete szerint csak egyetlen „nemzetet” vagy „fajt” ismer el sajátának, függetlenül attól, hogy minden egyes nemzet jogát elismeri-e erre, vagy csak egyetlenét, a „felsőbbrendű” nemzetét. (Vö. Szilágyi [1998] p. 21-22)

Ian Kershaw szerint a politikai radikalizmusok gyakran kapcsolódtak *pseudovallási irányzatokhoz*, vagy a *vezéreszméhez*, s ezek az elemek keveredhetnek is egymással. Ez részben a tekintély hagyományos elfogadásának, részben a megváltásba vetett keresztény hit szekularizálódásának a következménye. (Vö. Adorno et al. [1969]; Choe [2003] p. 4; Billiet–De Witte–Scheepers [1995ab]; Mayer–Perrineau [1992]; Falter–Klein [1994]; Altemeyer [1988]; Duriez–Van Hiel [2002]; Pratto [1999]) Különösen a német protestánsokra volt ez érvényes, akiknek az egyházhoz kötődése a 19. századra gyengülőfélben volt, és inkább a tekintély, az állami tekintély elfogadása jegyében szocializálódtak. Mint Kershaw írja: Németországban a *völkisch-nacionalista* jobboldal által hirdetett vezéreszme az „üdvözülésbe vetett hit egyfajta szekularizált” változatát nyújtotta. Magán a protestáns egyházon belül pedig, amelyet immár a „hit válságába” torkolló teológiai megosztottságok marcangoltak, létrejött egy sajátos irányzat: ebben a *völkisch* politikai eszmék szentségtelen, pogány keverékbe ötvöződtek a keresztény megújulással. Az ilyen érzületek terjedése előkészítette a talajt arra, hogy az átlag protestánsok is fogékonyakká váljanak az olyan „politikai üdvözülés”-sel kecsegtető elképzelések iránt, amelyeket csak egy „valódi nemzetvezető” nyújthat, és amelyek a „keresztény újjászületéshez vezetnek.” (Kershaw [2003] pp. 35-36) Ezt az érzületet érdekes módon Magyarországon sem a katolicizmus adta (szemben Lengyelországgal), hanem a magyar *kálvinizmus*, amely a két világháború között a *népi mozgalom* háttérét is jelentette. (Vö. Scruton [1995] p. 189)

Németországban, a weimari korszakban a vezérhez kötődő völkisch-nacionalista várakozások szakítottak először az *uralkodó–alattvaló viszony* hagyományos képzetével. (Elias [2002]) Ezt egyrészt a „vezér” és „követői” közötti kapcsolat „újfeudális”, másrészt „áldemokratikus” felfogásával helyettesítették. Nem véletlen, hogy a 19. század végén éledő, s a 20. század elején felszínre törő szélsőséges ideológiákat paradox módon egyszerre jellemezte a „mítoszok” és „aranykor” irányába fordulás, illetve a „modernség” csodálata, a technológiai haladásba vetett hit. Az „új messianizmusok harcát”, amelyek akár vallási, akár más, pl. az új technológiákhoz fűzött reményeken, illetve ma egy „információs forradalom” előmozdításán nyugodnak (*technológiai messianizmus*), „lángoló”, szélsőséges üzenetek szimbolizálták. Ezeket felhasználva is igyekeztek visszaadni a méltóságát olyan embereknek, akiknek nem volt semmijük, vagy akiket már senki sem szólított meg, s akiket korábban senki sem tartott „meggyőzésre érdemesnek”. Az új médiumok felhasználásával ezek az „új messianizmusok” sikeresen alkalmazták a modern adathordozó eszközöket is propagandaüzeneteik hatékony terjesztésére. A különböző mozgalmak aktivistái mesterien kezelik az új technológiákat, sőt roppant ügyesen terjesztik azokat a szokásos médiahálózatokon kívül is. Nem véletlen, hogy a nagy európai konfliktusok és a lokális háborúk előkészítésében, valamint a szankciók kiszabásában ezen eszközök embargója előkelő helyet foglal el.

Az új messianizmusok identitásmegújító törekvéseiben gyakran az „etnikai-faji” hovatartozás helyettesítette a polgárok („citoyens”) közösségét. Ez azokban az országokban is jelentkezett, amelyek utóbbiakat maguk teremtették meg. Az „új identitás” gyakran tudatosan művi volt, hiszen azt a célt szolgálta, hogy egy kirekesztő jellegű „érvelési közösség” jöjjön létre. Phillip Breton írja: a „deszakralizált messianizmusok” mai változataiban is jelen van az, hogy „az ember előbb szerb vagy breton, latin-amerikai vagy zsidó, kelta vagy baszk” mint annak a társadalomnak a tagja, amelyben él. (Breton [2000] p. 52)

A 18. és a 19. századi radikalizmusok sokáig *progresszivisták, haladáspártiak* voltak, mivel törekvéseiket a *demokrácia kiszélesítéséért és elmélyítéséért* vívott harc jellemezte. Ám szempontjukból a „reakciós” kitörések hamar megjelentek. A helyzet – legalábbis Németországban – 1870 tájékán fordult meg, mikoris a völkisch irányzat egyértelműen szélsőségesen nacionalistává vált. De John Lukacs könyvében azt is megjegyzi: „napjainkban még az amerikaiak körében is gyöngül a haladásba vetett, fenntartás nélküli hit; és a megmaradt liberálisok, valamint azok a kevesek, akik nem felszínes konzervatívok, már nem bíznak vakon a műszaki haladás áldásaiban.” (Lukacs [2008] p. 58)

Németországban a 19. század végétől az az antidemokratikus felfogás vált egyre inkább uralkodóvá: az, hogy a „vezér” tekintélyelvű módon képviseli a „nép” akaratát. Ez a „vezér” az elképzelések szerint már nem úgy áll a nép felett, mint egy uralkodó vagy egy korábbi diktátor.

Az eszményi vezető a népből érkezik, s tulajdonságaival a küzdelmet, a konfliktusokat, nemegyszer a „harcterek” értékeit testesíti meg. Kemény, könyörtelen, eltökélt, megalkuvásuktól mentes és radikális; szétzúzza a régi kiváltságok, osztályok mentén szerveződő társadalmat, új kezdetet teremt, s az embereket egy etnikailag tiszta és társadalmilag harmonikus „nemzetközösségben” egyesíti. Ez tökéletes ellentéte a „vezér nélküli” demokrácia eszményének, vagyis a radikálisok által a „megvetésre” méltó politikusok, pártfunkcionáriusok, bürokratákvezette megosztó rendszernek. Benne ugyanis a demokráciáról való gondolkodás ellentéte fedezhető fel, nem az, amit 1863-ban *Abraham Lincoln a gettysburgi temető felavatásán* hangzatott: „*A demokrácia a nép kormányzata, a nép által, a népért.*” Vagyis nem a néppel és a népért való ténykedés fogalmazódott meg benne, hanem a nép nevében megvalósuló uralom („*of the people, by the people, for the people*”). (Vö. Lijphart [1999] pp. 1-2)³⁸

A „népből, a néppel, a népért” fordulat Németországban egyértelműen azt kezdte jelenteni, hogy „*a német, csakis a német néppel, a német nép érdekében*” történhet minden. Ily módon a „vezér” és a „nép” fogalmai egy és oszthatatlan, szerves egységet kezdtek alkotni, amelyben a „vezér” a nemzet megszemélyesítőjeként lépett elő. (Ez jelent meg nyilvánvalóan a náci „*Ein Volk, ein Reich, ein Führer!*” szlogenben.) S mint John Lukacs írja: „... Tocqueville egy újfajta, a demokratikus korra jellemző zsarnokságnak: a többség zsarnokságának közeledtét látta. Hitler sajátos módon nem is annyira a többség zsarnokságát, mint inkább a többség révén létrejött uralmat valósította meg.” (Lukacs [1998] pp. 126-127) Hitler tehát a szerző szerint nem tipikus diktátor volt – már csak azért sem, mert pártja az 1920-as évek közepén a demokrácia eszközeivel küzdött a demokrácia felszámolásáért, illetőleg a demokratikus választások során, választói felhatalmazás alapján szerezte meg a hatalmat, s azután alakította át azt egyre korlátlanabb és totálisabb diktatúrává.

Európában a *legújabb kort* a demokráciák és a monarchiák vetélkedései és együttélései határozták meg. A 20. század elejére a monarchiák befolyása csökkent, a demokráciáké pedig növekedett. Természetesen utóbbiak sem jelentettek és nem is jelentenek korlátlan többségi uralmat. Ám érdekes módon éppen egy, a *népfelség elvével* szembenálló, korlátlan, a nép nevével visszaélő többségi uralom felé nyítják meg az utat. Az alkotmányos monarchiákban és más demokratikus rezsimekben egyre népszerűbbé váltak a radikalizmusok, s ezzel az említett vetélkedés a végéhez is közeledett. Ám ez újabb problémát vetített előre: a többség korlátlan uralma veszélyeztetheti a demokratikus szabadságjogokat. Vagyis: mivel a *népuralom* vagy *népi többség* esetében a „nép” kifejezés csak absztrakcióként van jelen, nehezen lehet megkülönböztetni, mikor halljuk a „nép hangját”, és mikor szólnak a nép nevében. A néphangulat bizonyítékai pedig manipulálhatók, mivel összetettebbek és mások, mint az egyes emberek

³⁸ Ezt a mondatot egyébként sokan *Abraham Lincoln* elnöknek tulajdonítják, pedig ő is *Kossuth Lajostól* vette át, aki az Egyesült Államokban tett látogatása során hangoztatta azt.

tetteiből vagy szavaiból merített források. John Lukacs méltán véli úgy: „Így kerülünk »a nép« lényegének és jelenlétének politikai-történeti problematikájához. ... Száz évvel előttünk, ... máshol mindmáig a nép és a nép uralma kiterjesztésének szószólói általában az úgynevezett »baloldaltól« származtak. De a legutóbbi száz év során – bár persze nem mindenütt és mindig – a »nép« és a »népuralom« leghatározottabb és legerősebb szószólói már nem a hagyományos »baloldalt«, hanem az úgynevezett »jobbboldalt« képviselik.” (Lukacs [2008] p. 6)

Mivel a demokrácia nem a *nép általi*, hanem a *nép nevébeni uralmat jelenti*, ezért nem egyszerűbb, hanem komplikáltabb kormányzati forma a történelemben létezett eddigieknél. Közkeletű megfogalmazás szerint: a *többség uralma*. De mindig kérdéses: hogyan tevődik össze a többség, illetve kiből áll? Ezért a *demokrácia* gyakorlatában a *liberalizmus* az, amely a többség uralmát igyekszik mérsékelni, mégpedig a kisebbségi és egyéni jogok törvényi garanciájával. Ha ez a mérséklés gyenge, hatástalan vagy népszerűtlen, akkor a demokrácia könnyen populizmussá, mégpedig *nacionalista-rasszista jellegű reakciós populizmussá válhat*. (Vö. Canovan [1981] pp. 8-16) Ez viszont sokak olvasatában újabb kérdést vet fel: van-e létjogosultsága a hagyományos demokráciának, ha annak klasszikus liberális értékei elenyésznek?*

A radikálisok politikai és ideológiai megfontolások mentén kezdték eloszlatni Európaszerte a „nemzeti egységhez” és integrációhoz fűzött korábbi illúziókat, és kezdték jelezni, hogy egy adott „rendszeren” belül nem egyszerűen tovább élnek a szélsőségesen radikális elképzelések, hanem azok egyre nagyobb rokonszenvet keltenek a „vezérhiányos”, karizma nélküli politikai gyakorlatban. Ekképpen a politikai és a szellemi válság a jobboldali interpretációknak kezdett kedvezni, s az első világháború után – főként a polgári forradalmakat, demokratikus próbálkozásokat és a kommunista hatalomátvételi kísérleteket követően – egyre gyakrabban következtek be jobboldali radikális fordulatok, hatalomátvételi kísérletek Európában. (Vö. Ormos–Incze [1976]; Ormos [1998]) E kettős kötésű folyamatok közepette a „kommunista” csoportokat a „fasiszta” csoportok készítették erőszakra, és ez fordítva is így volt. (Elias [2002] p. 201) Az egymással szemben állókat tehát, akik e folyamatok részesei voltak, ez a csapda arra kényszerítette, hogy a másik fél terrorjától való félelmükben maguk is erőszakot alkalmazzanak.

A „karizmatikus vezetés” iránti igény nem az alkotmányos rendszerek lényegéből, hanem inkább azok válságából, valamint az ún. *népi romantikus* gondolkodásból következett, amely a vezért a „*sors adományaként*” képzelte el. Maga Norbert Elias még a különböző szabadcsapatok elvadult tagságát is „romantikus kalandorok társaságának” tartotta, akik körében a „zsoldosszokások dívtak”. (Elias [2002] p. 179) Hiszen a szabadcsapatok tagjai úgy érezték, hogy elszakadtak a „rothadó” társadalomtól, kívülállók lettek. „Megváltást” vártak a vezértől, mert

* Balázs Zoltán is lényegében e problémának az alapjaira utal könyvében, amikor azt fejtegeti, hogy „[a] szabadság egyik ellentétpárja a hatalom. ... Szabadságukkal ugyanis számosan visszaélnek, ezért az ő szabadságuk a közösség érdekében – hatalommal – korlátozandó. Ez a korlátozás azonban nem erőszak, amely lényegénél fogva érzéketlen a szabadsággal szemben, ... de vele szemben olyan viszony, amelyet az ember nehezen visel, amittől igyekszik megszabadulni: lázadás, átalakítás, átértelmezés révén.” (Balázs [2003] p. 19)

szerintük azt a „gondviselés” választja ki, küldi el, hogy az adott országot kivezesse „a szégyenteljes békéből”, a nyomorúságból, valamint helyreállítsa az ország nagyságát, amelyben szocializálódtak és fenőttek. Ő számol majd le a gyűlöletes köztársasággal, demokráciával, a parlamenttel, „a disznóóllal”, „a pofázókkal” és az immáron számos intézményben befolyásos pozícióban ülő baloldaliakkal. A *bolsevikokkal* szembeni gyűlölet pedig alig maradt el a „a kommunisták által felheccelt munkásokkal” szembeni érzelmektől.

Németországban, a *weimari köztársaság* idején, nemcsak a széles társadalmi konszenzust alkotmányosan megfogalmazó liberális elvek, hanem a védelmi- és különféle titkos szövetségek, vagy egyéb erőszakcselekményeket elkövető csoportok is jellemzők voltak. A *polgárság széles körei* nem alkalmaztak ugyan az állami monopóliumon kívüli erőszakot a belső harcokban, de nem is haboztak minden lehetséges eszközzel támogatni azokat. Ahogy Székely Gábor írja: „A weimari köztársaság alapja széles politikai konszenzus volt, amely a konzervatív jobboldaltól a baloldalig tartott. ... Az alkotmányt, amely egy „decentralizált egységállam” koncepciójával fogalmazódott, három párt fogadta el a berlini felfordulások miatt a békésebb Weimarba távozva: Németország Szociáldemokrata Pártja, a Centrum Párt és a Német Demokrata Párt. E pártokat nevezi a történelem weimari koalíciónak ...”. (Székely [1999] pp. 79-80) Ám a „vezér”, mint a nép szükségleteinek és vágyainak megtestesülése, attitűdjei szerint szöges ellentétben állt a demokráciák kompromisszum-kereső politikusaival. Képességei és politikai ereje, felhatalmazása révén pedig immáron határozottan és merészen dönthetett, követői úgyis csodálattal és áhítattal adóztak neki. A „hősi” vezérbe vetett hit az 1920-as évek elején legszélsőségesebb formájában a német szélsőjobboldalt jellemezte, de egész Európában általános volt ez az érzület és várakozás, még az új demokráciák esetében is. Az ilyesfajta érzelmek nem voltak távol azoktól sem, akik korábban a hagyományos konzervatív-polgári pártokat támogatták. Ám a „hősi” vezetés gondolata csak az 1920-as évek végén, a politikai és gazdasági válság közepette, a demokráciák kudarcai és a politikai rendszer válsága hatására mozdult el végérvényesen a politikai szélsőségek felől a centrum irányába. Ekkortól színes személyi kultuszok kezdték uralni a közép-, dél- és kelet-közép-európai országokat. (Vö. Ormos-Incze [1976]; Romsics [2009])

A szélsőjobboldaltól távolságot tartó, mérsékelt jobboldal „hazafias” szervezetei is ösztönzést merítettek a hatalomra jutott „nemzeti diktátorok” példájából. (Ormos [2003]; Gyurgyák [2007]) A „hősi” vezér eszméje akkorra már nemcsak áthatotta az európai társadalmakat, hanem párosult is a reakciós-romantikus, pszeudo-vallási elképzelésekkel, vagy az ipari társadalom teljességgel anyagi megfontolásaival, amelyek a gazdaság helyzetének a megoldását is a vezér fellépésétől várták. Az 1920-as évektől e radikális pártok programjai és ideológiái először tartalmazták a felismerést, hogy a tömegek tudatának formálása, befolyásolása a „politikacsinálás” feladata. Nagy szerephez jutottak az identitástudat újraformálásának

szempontjai, a nacionalizmus kérdésköre, eszméje, amely a fellépő, heterogén szociális összetételű pártoknak az összekötő kapcsot szolgáltatták. E radikális mozgalmak megjelenése ideológiai vonatkozásban két, egymással összefüggő folyamatot indított el: egyrészt egyfajta identitásértelmezést nyújtott arra nézve, hogy „*kik vagyunk?*”, másrészt a politikai cselekvési programokban is megjelent, hogy „*mit akarunk?*” és „*merre tartunk?*” Ezeket pedig sikeresen hozták összhangba a „*nemzetépítés*” céljaival.

A jobboldali (nemzeti) radikálisok számára a nemzet „*termelő osztályokat*” kezdett jelenteni, amelyekbe a parasztság, a munkásság, a kispolgárság, de a nemzeti burzsoázia és a nemzeti földbirtokosság is beletartozhatott. (Vö. Szabó [2003]) Ha gyors előretörésüket és sikereiket szemléljük, látható, hogy azok a nemzet újradefiniálásának új és fő áramát, fő hullámát fejezték ki. Nemegyszer a „*faji aspektus*” korábbi nyelvezetét használva erős és vonzó nemzetfelfogást fogalmaztak meg, amellyel igen könnyen lehetett azonosulni. (Vö. Vonyó [2001]; Vonyó [2004]; Gyurgyák [2007]) Új és homogén képletet alakítottak ki e pártok, és ezáltal szorosan és szervesen összekapcsolták a „*nemzet-állam-párt-nép*” fogalmakat, amiben az azonosulás lényegi elem lett. E folyamatot kísérte az a jelenség, amelyet Grajczjár István a „*meritokratikus felfogás kettős mércéje*” fogalmában tömörített, vagyis hogy a társadalmak radikalizálódó csoportjai, s főként az egzisztenciálisan fenyegetett csoportok tagjai úgy érezték: egyrészt kutasztották őket a társadalomból, ám másrészt el is határolódnak az „*élősködőktől*”, a kisebbségektől. E csoportok hierarchikus rendet követeltek, amelyben megbecsülik őket, és megtalálhatják helyüket a társadalomban. (Vö. Grajczjár [2007])*

Már a 19. század radikális elképzeléseihez is szorosan kapcsolódott a *modern politikai antiszemitizmus* megjelenése. Jobboldali és baloldali változata is ismert. (Vö. Karsai [1992] pp. XI-XXVIII; Kovács [1999]; Katz [2001]; Krausz [2004] pp. 8-22; Kovács [2005a] pp. 18-26; Gyurgyák [2007]; Ständeisky [2007]) Az „*antiszemitizmus*” szó neologizmus, amely a század utolsó harmadában keletkezett. Bár az antikvitás, illetve a korai kereszténység óta létezett *zsidóellenesség* (*antijudaizmus*) Európában, de azt inkább vallási ellentétek jellemezték. Később az antiszemita érzületek és nézetek következményeikben, tartósságukban és elterjedtségükben jelentősen különböztek más előítélet-rendszerektől. Mások lettek, mert a társadalmak különböző szintjein, a legkülönbözőbb helyzetekben és állításokkal együtt mindig az adott helyzet szabta funkciót töltötték be. Ennek folytán az antiszemitizmus alkalmas lett: 1. *politikai ideológiaként politikai célok igazolására és nagy társadalmi csoportok mozgósítására*; 2. *antikapitalista indulatok megjelenítésére*; 3. *antikommunista*, 4. *antimodernista vagy anti-tradicionalista nézetek*

* E jelenség paradox módon a második világháborút követő szélsőjobboldali emigrációs csoportok körében is megjelent, hiszen ahogy Borbándi Gyula és Tóth Tibor is megjegyzi könyveikben: az emigráns hungaristák szintén *kétszeresen kutasztottnak* érezhették magukat; nemcsak a hazájukba nem térhettek vissza, de a többi emigrációs szervezet is „*szalonképtelennek*” minősítette őket. (Borbándi [1989] pp. 139-140; Tóth [2008] p. 251)

kifejezésére; 5. szélsőségesen nacionalista ideológiák részévé, vagy származékává válhatott, de megjelenhetett 6. az *anticionizmus formájában* is (mint pl. baloldali radikális nacionalizmus-ellenes tétel). (Vö. Fritzsche [2006] pp. 195-202)

Az „antiszemitizmus” szó újfajta zsidóellenes mozgalmat jelölt. Ám Reinhard Rürup és Thomas Nipperdey szerint annak ellenére, hogy a fogalom és a mozgalom „bölcsője” Németország, az irányzat a 19. század végén gyorsan terjedt Ausztriában, Magyarországon, Franciaországban, és más feltételekkel Kelet- és Délkelet-Európában, illetve a cári Oroszország területén. (Rürup-Nipperdey [1999] p. 37; Katz [2001] pp. 321-338; Szabó [2003]; Gyurgyák [2007]; Romsics [2009]) A 19. század végére a „szemita” zsidókép többet kezdett jelenteni mint pusztán „*etnológiai szempontból*” szemlélt zsidóságot. Főként a nyomtatott sajtó jóvoltából a „zsidó” szinonimája vagy oka lett a kapitalizmusnak, a rendi keretek felbomlásának, a szekularizált polgári-liberális társadalomnak, e társadalom antagonisztikus-plurális struktúrájának. A zsidó oka lett a hagyományok felbomlásának, az irodalmárok tradíciókat bíráló kritikáinak, a média hatalmának, a balliberális, nyugati demokratikus, mi több, a szocialista eszméknek is, illetve a „materializmusnak”, a civilizáció elsekélyesedésének, a nemzeti integráció vélt hiányosságainak, a „*valódi nemzeti lét*” tökéletlenségeinek.

A zsidóság emancipációja és a modernizáció egy időben történt. Ezzel egyidejűleg az emancipáció részint a polgári társadalomba való belépést, részint pedig a hagyományos zsidóságtól való belső elszakadást jelentette. Rürup és Nipperdey írják: a folyamatok „*új zsidóságot teremtettek*”, miközben a szociokulturális asszimiláció még nem zárult le teljesen. Tagadhatatlan, hogy a zsidók részesedése a tőkés rendszer működtetésében, a kritikai jellegű újságírásban és az irodalmi világban, valamint a politikai baloldal vezető csoportjaiban magas volt, így a zsidóság „*karakterisztikusan közel állt*” a modernség intézményeihez. (Vö. Gyurgyák [2007] p. 490) Ám a zsidóellenesek által kezdeményezett azonosítás nemcsak a „közelségre” adott válaszreakciót jelentette, hanem meghatározóbb volt benne a „régizsidóellenességnek, a kisebbségekkel szemben táplált előítéleteknek és a modernséggel ... való szembenállásnak.” (Rürup-Nipperdey [1999] pp. 42-43)

A 19. század utolsó harmadára a „szemitizmus” kifejezésben és az ennek megfelelő szavak használatában már az a fundamentális kritika fejeződött ki, amely a modern liberális társadalom elveit és megjelenési formáit érintette. Ebben a modernitást kritizáló értelemben aligha meglepő, hogy Európában az antiszemitizmus azidő tájt a „gazdasági válság”, a „kulturharc” és a „liberalizmus alkonya” érzetének hatására rendkívül gyorsan terjedt. Hamarosan a „szemitaság” „*új német zsargonná*” vált, és csak idő kérdése volt, hogy a konzervatív centripárti publicisták által képviselt zsidóellenes mozgalom egy másik fogalmat is megalkosszon. A „*filoszemita*”

kifejezés az antiszemita által alkotott ellenfogalom lett, miáltal a radikalizálódó zsidógyűlölők, de a semleges megfigyelők is „*antiszemita*ként” jellemezheték a zsidóellenes tendenciák valamennyi képviselőjét.

A nyelvtudományban akkoriban jelentek meg az „*indoeurópai*”, az „*indogermán*” és az „*árja*” kifejezések is. E fogalmak a 20. század jobboldali radikalizmusainak politikai szórárába is bekerültek. A nyelvcsoportokat immáron népcsoportokként állították szembe egymással, miáltal a különféleség értékkülönbséget kezdett jelenteni, s a „szemitaság” az indoeurópai, illetve az árja népek pozitívan ábrázolt lényegének sötét háttérévé vált. Az orientalista Paul de Lagarde és Adolf Wahrmund Németországban már e tudománytörténeti hagyományból fejlesztette ki határozott zsidóellenességét. Mások minden más népcsoport elé az „*árjakat*” vagy a „*szemitákat*” emelték, előbbieknek pozitív értéket tulajdonítva, utóbbiakat pedig negatív módon jellemezve. Terjedt az a nézet is, hogy az „*árjak*” hivatottak a világalomra és a civilizáció terjesztésére. Gobineau vagy Chamberlain pedig úgy gondolta, hogy mindkét népcsoport faj, biológiai származási egység. (Vö. Chamberlain [2001]) E fejlődéssel egyidejűleg megváltozott a „*zsidó*” és a „*zsidóság*” fogalmának tartalma is. A 18. század végéig a „*zsidó*” mint fogalom egy vallási közösséghez való tartozás meghatározására szolgált, illetve emellett *szitokszó* volt. A század végére azonban a kifejezés szekuláris, a rendiséghez immár nem kötött politikai jelentésre tett szert.³⁹

Az antiszemita a *felvilágosodást*, a *liberalizmus protestáns teológiáját* és *vallásfilozófiáját*, valamint a *kereszténység újraértelmezésére* irányuló kísérleteket „*zsidó örökségnek*” tartották. Lerombolták volna 1789 vívmányait, velük szembefordulva akartak érvényt szerezni a „kereszténység” tulajdonképpeni „*igazának*”. Ahogy Vajda Mihály is írja: „[i]gen karakterisztikus Goebbels megállapítása a náci hatalomátvételt illetően: »Ezzel az 1789-es évet kitöröljük a történelemből!«” (Vajda [1995] p. 50)

A teológia és az ébredő *politikai katolicizmus* is támogatott hasonló törekvést, ha kimondottan *antijudaizmusról* volt szó. Ám a zsidóság nem pusztán vallási, hanem „antropológiai kategóriává” is lett. Magyarországon az előbbi nézetet képviselte Prohászka Ottokár püspök, az Országos Keresztényszocialista Párt parlamenti képviselője, akinek „*hungarizmus*a” a „*keresztény magyarság önvédelmé*t” jelentette, bár a zsidóellenesség mellett a társadalmi reformok szükségességét is meghirdette. A püspök egy helyen azt írta: a hungarizmus „nem antiszemitaizmus, ... nem hajsza, nem felekezeti széthúzás, ez nem a szociáldemokráciának elpáholása a zsidóság hátán, hanem nemzeti önvédelem. Nevezzék így! ... Nekünk nem az antiszemitaizmus a mesterségünk, hanem igenis a hungarizmus a kötelességünk, s ez alatt, mint

³⁹ A fajelmélet kezdetei szintén a 18. századig nyúlnak vissza. A francia forradalom következtében a polgárság minden ember egyenlőségéért (formális jogi egyenjogúságáért) harcolt, és bírálta a feudális kiváltságokat, a feudális rendi egyenlőtlenséget. Amikor a nemesség elvesztette gazdasági és politikai uralmát, elvesztette középkori társadalmi funkcióit is, ezért igyekezett legalább ideológiailag megvédeni a kiváltságait. Ebből alakult ki a fajelmélet. Ennek ideológusai azzal az érveléssel védelmezték az emberek rendi egyenlőtlenségét, hogy az csak jogi kifejezése az emberfajták, a fajok meglévő természetszerű egyenlőtlenségének, s ezért mint „természeti tény” nem szüntethető meg semmiféle intézmény által anélkül, hogy ne veszélyeztetné az emberiség legfőbb értékeit.

már mondtam, azt értem, hogy fel kell ráznunk a keresztény népet s rá kell azt állítanunk a haladás, a munka s a verseny terére – föl kell ébresztenünk energiáit, s rámutatnunk a honfoglalásra, mely folyik.” (Prohászka [2003] pp. 114-117)

Hajnal István egyszer azt mondta: „minden társadalomnak olyan az osztálytartalma, amilyen a rendisége volt.” (Idézi Petrás [2006] p. 46) Ennek fényében a megkonstruált zsidó „szellem”, túl a vallási szférán, immáron a zsidóság politikai, szociális, kulturális életének egészét volt hivatva magyarázni. A zsidóság szellemét mint „népi” és „nemzeti szellemet” (vagy mint „világtörténeti elvet”), és e szellem kritikai irányultságát sem korlátozták immáron az *Ószövetség* zsidóságára. A „zsidóság” fogalma levált a vallásról, és a filozófiában vagy a tudományokban egyre gyakoribbá vált, gyakran mint negatív értékakcentussal közölt kifejezés. A nacionalista „népfelfogás” egyre radikálisabb értelmezése pedig kedvezett a *jobboldali radikális politikai ideológiák* népszerűségének, amelyek egész Európában számos politikust rabul ejtettek.

Az új politikai antiszemitizmusnak volt néhány megkülönböztető vonása is. Kezdte határozottan összekapcsolni a „zsidó szellemet” a kapitalizmussal, a zsidók szembeötlő jelenlétét hangoztatta a nagykereskedelemben és a nagytőkében, amelyet egy rejtélyes „zsidó világhatalom” (összeesküvés-elmélet) bizonyítékként emlegetett. Ezt fejezte ki Szergej A. Nyil „*Cion bölcseinek jegyzőkönyvei*” című pamfletje is, melyet állítólag az 1897-es bázeli, első cionista kongresszuson tettek közzé, ahol *Theodor Herzl*, a modern cionizmus atyja elnökölt. Ez a mű a szocializmust, a kapitalizmust és a liberalizmust egyaránt jellegzetesen „zsidó találományként” állította be, amelyek aláássák a hagyományos európai életformát. (Vö. Katz [2001] pp. 382-392; Szabó [2003b]) De a 19. század végén a zsidók *Afrikába* vagy *Palesztinába* költöztetésének gondolata is megjelent, Magyarországon a dualizmus korában a *politikai antiszemitizmus* jegyében.⁴⁰ Propagálója *Istóczy Győző* volt, aki a *Deák-pártból* és *Tisza Kálmán Szabadelvű Pártjából* kilépve *Országos Antiszemita Pártot* is alapított. (Gyurgyák [2007] p. 135)

Hazánkban azonban csak a Horthy-rendszerben figyelhető meg a modern politikai antiszemitizmus egész társadalomra kifejtett hatása. (Vö. Hanák [1978]; Bibó [1984] pp. 135-294; Szabó [1995]; Fejtő [2000]) A *numerus clausus* után pedig az 1935-ös *nürnbergi faji törvények* mintájára – 1938 és 1944 között – több „zsidótörvény” is született. Ezek fokozatosan korlátozták és megszüntették a zsidók állampolgári jogait, kizárták őket a politikai jogok gyakorlásából. 1944-ben, a német megszállás után tömegesen kezdték deportálni a zsidókat a koncentrációs és megsemmisítő táborokba (elsősorban *Auschwitzba*), ahol többségüket elgázósították.

A gazdasági és társadalmi modernizáció szülte új tendenciák az általános nyelvhasználatban is terminológiai differenciálódással jártak. Bár a „vallási” hovatartozás megjelölésére a hivatalos „*izraelita*” megnevezés vált uralkodóvá, emellett mind a keresztények,

⁴⁰ Az európai zsidók *Madagaszkár* szigetére történő deportálását (kivándoroltatását) pl. a 20. század elejéig a brit, a lengyel és a magyar antiszemita egyránt felvetették. (Vö. Karsai [2001] p. 23)

mind a zsidók körében megmaradt a „*zsidó*” szó használata, amelyen gyakran többet értettek, mint vallási hovatartozást. A zsidók és a keresztények továbbra is „zsidónak” nevezték a kikeresztelkedetteket, és mint a 19. század végén, a „szemita” megjelölést egyre gyakrabban használták a „zsidó” divatos, féltudományos szinonimájaként, mivel a szó nyelvileg kifejezte a fogalom újfajta, származás meghatározta megközelítését, illetve egy új típusú antiszemitizmust, amely számos jellegzetességében eltért az azt megelőző zsidógyűlölettől (*judeofóbia*).

A zsidók emancipációjáról folytatott vita során a „zsidó” fogalma fokozatosan szekularizálódott. Már a 18. századtól valamiféle különös „*nemzeti karakterrel*” bíró „*nemzetként*” kezdték jellemezni a zsidóságot. Az emancipáció szószólói viszont e különös jelleget az elnyomás következményének tekintették, és úgy akarták megszüntetni, hogy a zsidóságot pusztán vallásnak állították be. Az emancipáció ellenzői azonban a zsidó „*nemzeti jellegnek*” éppen azt a karakterét emelték ki, amelyet nem a külső nyomás kényszere hozott létre. A vallás mellett a „*nemzetiség*” jelleget hangsúlyozták, amelyet fokozatosan a vallás fölé emeltek, hogy végül elválasszák attól. Úgy tekintettek a zsidókra, mint „népre a népben”, „államra az államban”, „nemzetre a nemzetben”. „*Tipikusan idegen népnek*” írták le őket, amelynek eredményeképpen a „*nemzetiség*” fogalmát, valamint később a „*faj*” fogalmát is a származási közösség értelmében kezdték alkalmazni.

A zsidók „szellemét, karakterét”, tehetségük és teljesítményeik összességét, kultúrájuk típusát már sokan elemezték. J. A. Comte de Gobineau a „*faj*” fogalmának terminológiai rögzített használatával a nyelvészeti-etnológiai vonalat alapozta meg. Általa a történeti népkarakterből *fajkarakter* lett. Houston Steward Chamberlain pedig a nacionalista, középosztálybeli, kultúrkritikai és antiliberális tendenciákat fogta egybe a faji alapú antiszemitizmussal. (Chamberlain [2001]) A „faji alappú antiszemitizmus” a fajelmélet egy tipikus formája, alete lett. Ezek a fogalmak gyakran szinonimaként jelennek meg. Ám míg az „antiszemitizmus” továbbra is „*zsidóellenességet*”, „*zsidógyűlöletet*” jelentett, már megjelent benne a csoport szempontjából: 1. a *személyes érzület*, 2. a *csoportidentitás egyik alkotórésze* és 3. a tételesen kidolgozott *világnézet*. Az antiszemitizmus tehát janusarcú jelenséggé vált, amelynek számos változata ismert. Világnézetté, „*izmussá*” vált a modern világ szinte minden államában, politikai ideológiák, befolyásos személyek gondolkodását meghatározó eszmerendszerré lett. (Vö. Nolte [2003])

Etimológiailag az *antiszemitizmus* eredetileg a minden *sémítával* szembeni gyűlöletet sugallta, ám csak a zsidókkal szemben lett használatos. S annak ellenére, hogy a „*Nagy Háború*” kezdetben leküzdeni látszott a belső társadalmi feszültségeket és megosztottságokat, és egy új horizont feltárulásával kecsegtetett, valójában tovább mélyítette a társadalmi törésvonalakat, amelyek végül az 1918-as forradalmakhoz vezettek. Egykori katonák, munkások érezték úgy,

hogy rosszul irányították őket. Emiatt a radikálisok támogatottságát a „lövészárók-tapasztalat”, a katonahűség, bajtársiasság csak erősítette, s mindinkább radikálizálta, vagy átalakította a létező „hősi” vezérideálokat. 1918 után a szabadcsapatoknak a „személyes hűségbe” vetett hite már tényleges ellenforradalmi politikához kapcsolódott. A világháború végének traumái – a katonai összeomlás, a „régí rend” bukása, a „birodalmi ellenség”, a szociáldemokraták hatalomra kerülése – a jobboldalon a tekintélyelvű „hősi” vezér látens, de nem elevenen élő képzetéből ellenforradalmi erőt hozott létre. Ez az erő később a polgári pártok politikai rendszerével szemben is alternatívát jelentett.

Norbert Elias szerint a politikai terrorista csoportok tagjainak útja a következő volt az 1920-as években: 1. a vilmosi hadsereg katonájaként, tisztjeként kezdte (vagy, ha ehhez túl fiatal volt, hadapródként a porosz hadtestületben); 2. valamely szabadcsapat tagja lett (többnyire részt vett a kudarcba fulladt balti hadjáratokban); 3. valamely terrorista jellegű, konspiratív titkos szövetség tagjává vált, illetve 4. végső állomásként belépett a nemzetiszocialista pártba. Az NSDAP pedig a csapatától elszakadt, deklaszálódástól féltő egykori szabadcsapatagnak megadta a visszakapaszkodás és a politikai remények beteljesülésének esélyét. Ezért sem alaptalan az állítás, hogy Hitler felemelkedése az egykori szabadcsapatok tagjainak támogatása nélkül aligha következhetett volna be. (Elias [2002] p. 178) Ezt az új „*forradalmi*” látásmódot csak erősítették a radikális plakátok rikító piros árnyalatai, amelyeket *szimbólumként* a történelmi munkásmozgalomtól kölcsönöztek, akárcsak az egyenruhák fekete színei, amelyeknél a fasisztákat az anarchisták által használt szín ihletette meg. A harci rohamosztagok (mint amilyenek az *SA*, a *fasciók* és a *squadrók* is voltak) legkorábban a *baloldalt* és a *kommunisták* mozgalmait jellemezték. Mindezek együtt jelezték, hogy a munkásmozgalmi *jelképek* közül több „vándormotívumként” átkerült a baloldaltól a jobboldal radikálisainak eszköztárába.

A politikai radikalizmus tehát a 20. századra önálló ideológiává, sajátos tartalommal és programmal szerveződött, amelyben nem a jobboldaliságnak és a baloldaliságnak az előjele a „*radikális*”, hanem fordítva: a „*jobbboldali*” és a „*baloldali*” vált a radikalizmus előjelévé. Ez nem furcsa, hiszen az elmúlt évszázadokban a „*liberalizmus*” is előjelet váltott, *baloldali típusa* mellett megjelent *jobbboldali változata* is, mint ahogy a szocializmus szintén átváltozott, elsőként a *történelmi szociáldemokráciává*, másodjára pedig *sztálinizmussá*. Ezek a változások szükségképpen meg hasonlóságokat szültek. A politikai baloldalból könnyen lett jobbboldali, és a liberális politizálás is válhatott szélsőségesé, amelyre a *Haider* előtti osztrák *Szabadságpárt* szolgáltathat példát. Nincs azonban olyan eszme, amely meg hasonlása után, ha politikai értelemben véve baloldali volt, ne a fennállóval szemben, a baloldalra kerüljön újra, s a politikai értelemben jobbboldali ne a fennálló elfogadásáig jusson el. *A baloldaliság a modernitás történetében az eszmemegvalósító kísérletek történeteként fogható fel, amely politikailag a*

liberalizmusban nyerte el mai alakját, míg a jobboldal a konzervativizmusban. Így mindkettő önmaga tagadásává is vált. A megvalósult szocializmussal megjelent a „*konzervatív szocializmus*” ideológiája, ezért a „*létező szocializmus*” doktrínájával a politikai baloldal azóta is nehezen tud új eszmét szembeállítani. Ennek eredménye az eredeti eszmével való szembeállítás, amely kedvez a jobboldali (nemzeti) radikalizmusok előretörésének, mert a radikalizmusok általában azzal áztatnak, hogy túlvannak a bal- és a jobboldalon, az ellenzéki ségen és a kormánypártiságon, miközben egyszerűen csak a világ lényegét tagadják. Margaret Canovan egyik írása ezt úgy summázta, hogy „*ahol demokrácia van, ott populizmus is van.*” (Canovan [1999] pp. 2-16) Én ezt úgy módosítanám, hogy *ahol demokrácia van, ott radikalizmus is van.* Nem túlzás azt állítani, hogy a demokráciák szinte kényszerítik és mobilizálják a demokratikus rendszer és az alkotmányosság ellenlábasainak fellépését. Hiszen a radikális mozgalmak a demokratikus rezsimek potenciális kritikái és kritikusai is egyben. (Vö. Betz [1994]; Kitschelt [1995]; Kriesi [1999])

3.2. Neokonzervativizmus és „új jobboldal”

Már az 1980-as évek közepén is sokan vitatták, hogy új helyzetekben van-e értelme a *jobboldal–baloldal* dichotómiának. Úgy érveltek, hogy a baloldal és a jobboldal közti határok elmosódtak, közeledés tapasztalható a különböző áramlatok között. (Köpeczi [1985] p. 165) Magam úgy vélem, hogy szükség van ugyan a jobboldali politikai kultúrával való szembesülésre, de ez még nem indokolja a meglévő határok figyelmen kívül hagyását, mivel éppen ezen irányzatok mai rekonstrukciós kísérletei bizonyítják, hogy a megkülönböztetés feltétlenül szükséges. Valamint az, hogy az „új” irányzatok számos képviselője éppen a neoliberalizmusból és baloldalból érkezett, amellyekkel anélkül szakított, hogy bizonyos gondolkodási és magatartásformákat feladott volna. Egedy Gergely könyvében azt is írja: az új jobboldal a liberális konzervatívoknál határozottabban áll ki bizonyos tradicionális értékek mellett (pl. család, haza stb.). (Egedy [2001] p. 47)

Érdekes, de Köpeczi Béla, az állampárti időszak egyik fő teoretikusa is úgy gondolta, hogy a *neokonzervativizmus* és az „új jobboldal” között sok közös eszmei vonás és politikai kapcsolat fedezhető fel, ezért a kettő egymástól el nem választása módszertanilag indokolt lehet, csak az egyes országok és a bennük jelentkező eszmei-politikai mozgalmak sajátos feltételeire, valamint ezen belül a neokonzervativizmus és az új jobboldal egymás közti változó kapcsolataira kell alaposan odafigyelni. (Vö. Köpeczi [1985] p. 3) A modern politikai ideológiák kutatói közül pedig többen az „új jobboldalt” egyenesen a „neokonzervativizmussal” azonosítják. (Egedy [2001] pp. 45-47) Ezért az alábbiakban magam is így fogok eljárni.

Roger Scruton, a neokonzervativizmus ismert teoretikusa is leszögezi könyvében, hogy a jobboldal–baloldal dichotómia kapcsán nehéz nem skatulyákban beszélni, mivel a probléma

magát a politika világát jelenti. A politikusok korán felismerték, hogy aki hatalmába keríti a nyelvet, a gondolkodás határait tekintve uralkodhat a gondolkodás felett is. A múlt elemi kettősségeiben való gondolkodásra pedig a legjobb precedens a jobboldal–baloldal, kommunista–fasiszta, szocialista–kapitalista fogalmak használata. Scruton szerint: ez öröklött „vitaalap”, hiszen aki eltér a „baloldaltól”, az „jobboldali”, ami elválaszt a fasizmustól, az kommunista, aki a gazdasági és politikai rend szempontjából nem szocialista, az csakis a kapitalizmus híve lehet. (Scruton [1995] p. 118)

Az imént említett rendszerek „univerzálisak”, mivel a legtöbb szocialista nyíltan vállalt eszménye a nemzetközi szocializmus, a liberálisoké viszont a nemzetközi liberalizmus. Mások viszont joggal gondolják, hogy nem az egyetemes törekvések, hanem a helyi kötődések a fontosabbak, nem valamiféle világot átfogó „szolidaritás”, hanem a szociabilitás, az olyan kapcsolatok a fontosak, amelyek nem választják el őket embertársaiktól, vagyis a nemzet, a nemzeti történelem, a vallás, az anyanyelv vagy a legitimitás alapját képző egyéb „szokások”. (Vö. Szabó [2003] p. 18) A konzervatívok ezért úgy gondolják, hogy a szocializmus és a liberalizmus végülis *egalitárius rendszerek*. Csak a szocialisták vélhetik úgy, hogy az emberek szükségleteikben egyenlők, így az egyenlőség számukra elsősorban az igények kielégítésének egyenlő lehetősége. A liberálisok ellenben azt hangoztatják, hogy az emberek a jogaikban egyenlők, tehát abban kell egyenlőséget biztosítani nekik, ami társadalmi és politikai helyzetüket befolyásolhatja.

A konzervatívok számára általában utóbbi érvelés elfogadható, ugyanis a 18. század elején az angol *Edmond Burke* által elsőként megalapozott filozófia tiszteletben tartja az emberi cselekvést, illetve igyekszik összebékíteni a politikai létezést az állandó veszélynek kitett politikai szabadságjogokkal. A legtöbb konzervatív számára azonban a szocializmus és a liberalizmus csak egy a filozófiai rendszerek közül, ezért nem is adnak kimerítő magyarázatot az ember valós politikai létezésére. Ezen az alapon kérdőjelezi meg azok legfontosabb axiómáit is, mivel úgy érvelnek: a *politikai létezés* korántsem szekuláris, hanem *spirituális*: nem absztrakt, hanem *konkrét*, nem univerzális, hanem a *különbözőségeen nyugszik*, ezért óhatatlanul az *egyenlőtlenség*, a *kiváltság* és a *hatalom* jellemzi.

A második világháború óta egyre népszerűbbek lettek a neokonzervatív gondolatok. Bár az O’Sullivan által „reakcióként” minősített konzervativizmus, amely a politikai egység érdekében kizárta a kulturális pluralizmust, markánsan antikapitalista, kompromisszum képtelen volt, és a világot végletesen leegyszerűsítve láttatta (így a pluralista demokráciákkal sem volt összeegyeztethető), valamint a „forradalmi” konzervativizmus, amely nemegyszer a totális hatalmat igényelte és „új pogányságot” hirdetett, a „barát” és „ellenség” dichotómiájában gondolkodott, s amelynek képviselői később az „új jobboldal” vonzáskörében is feltűntek, sokáig

hátráltatta a „mérsékelt” irányzat „ébredését”. (Vö. Egedy [2001] pp. 43-45) A neokonzervatív gondolkodók az 1970-es évek végétől Angliában, az 1980-as években az USA-ban (a republikánusok, ahol a „hagyományos” konzervativizmusnak nem volt táptalaja), illetve 1982-től (Nyugat-)Németországban az ún. *kereszténypártok* eszmeiségének megfelelően kezdték egyre hangosabban hirdetni, hogy a világ, amelybe születünk, áldozatokat kíván. A szocialista és a liberális narratívákkal szemben pedig az „élő szövet”, a valós, eleven társadalom (az „élőlény” amely „fejlődni” kíván) gondolatisága alapján hangoztatták, hogy az erőforrások természetesen oszlanak meg egyenlőtlenül a társadalomban. Ezt az „egyenlőtlenséget” pedig csak olyan mechanizmus árán lehetne megszüntetni, amely végül önmagát kérdőjelezné meg.

A vitatható politikai nyelvezetek, a valósággal folytatott teoretikus küzdelmek, a realitásokat néha ahistorikusan leíró elképzelések hatására, mintha azok bármikor és bárhol létrejönnének, utaltak arra a problémára, hogy a masszív keresztény gyökerekkel rendelkező lengyel „*Szolidaritás*” miért lett részint „liberális demokrata”, részint pedig „valamiféle szocializmus”. (Vö. Scruton [1995] p. 121) Nem vetették el azonban, hogy létezhetnek olyan általánosítások, amelyek mögött partikularitások bújhatnak meg, hiszen a „legitimitás” fogalom alternatív kidolgozása kapcsán pl. elfogadták, hogy az igenis a liberális gondolkodókhoz köthető. Elfogadták tehát azt az alternatív legitimitás-fogalmat, amely megkérdőjelezte a történelmi címek jogosultságát, és amelyeket a polgári forradalmakat követően el is töröltek. Ezt indulásakor a „feudális reakció” képviselői, a konzervatívok elutasították. A neokonzervativizmus azonban – bár sok mindent megőrzött korai ideológiájából – alkalmazkodott az új körülményekhez, szemben, mondjuk a kommunizmussal, amely egyetlen döntéssel söpörte el a korábbi legitimitásokat. A konzervativizmus ekképpen elfogadta azt is, hogy a liberálisok bizonyos elképzeléseit a legitim kormányzás egyetlen filozófiai elmélete sem nélkülözheti. Egedy Gergely szerint a nemzetközi szakirodalomban ennek hatására legalább négy különböző, egymástól független interpretációval találkozhatunk ma a fogalom kapcsán: a konzervativizmus megjelenik az arisztokrácia ideológiájaként, pragmatikus, szituációhoz kötött álláspontként, lelki alkatként vagy mentalitásként és egy többé-kevésbé kidolgozott ideológiaként. (Egedy [2001] p. 37)⁴¹

A legitimitás és a legalitás, illetve az autoritás „hagyományos” és „legális-rationális” módzatainak (Max Weber) tradíciói szerint a legalitás csak akkor tekinthető a legitimitás alternatívájának, ha a jogot absztrakciók rendszereként fogják fel. (Vö. Weber [1987]; Weber [1995]) A konzervatívok szerint azonban az inkább a partikularitás megtestesülése, így az absztrakt jognak, éppen absztrakciója révén, nincs tartós ereje. Ezért a legitimitás egészen egyszerűen a politikai vezetéshez való jogot jelenti. Emiatt a „nép” döntésének felvetése e

⁴¹ A konzervativizmust a politikai pragmatizmus sajátos formájának tekintő interpretáció alapján, amely azt elvek nélküli doktrinaként, az éppen uralkodó társadalmi és gazdasági berendezkedés védelmezőjeként fogja fel, szokás pl. a különböző pártok „konzervatív szárnyáról” is beszélni.

kérdésben figyelmen kívül hagyja azt a tényt, hogy annak mérése csak durva eszközökkel lehetséges, és a döntések is csak a legesetlegesebb dolgokra vonatkozhatnak. A konzervatívok narrációja szerint: a pápai enciklikák is igyekeztek túllépni a politikai jobb- és baloldal dichotómiáján, mert azt hirdették, hogy az a legitim rend legkívánatosabb formája, ami történelmileg adott az olyan emberek számára, akiket „közös sors, közös kultúra és az életüket irányító értékek közös eredete köt össze.” (Scruton [1995] p. 122) Érvelésük alapján a politikai rend gyökereinek újrafelfedezésével el kell fogadni azokat a külső kötelezettségeket is, amelyek politikai identitást adnak, és egyrészt a múlt eltörlésére irányuló vállalkozásokat, másrészt a politikai elkötelezettségeket is olyan alapra helyezik, amelyek a jelenre és a jövőre is nyitottak.

A neokonzervativizmus mellett az „*új jobboldal*” gondolatvilága alapvetően két forrásra vezethető vissza: 1. a *szabadpiac elméletére* és 2. a „*szociál-konzervativizmus*” megjelenésére. (Vö. Köpeczi [1985]; Scruton [1995], Betz [2004]) A posztkommunista régióban viszont úgy látszik, hogy a szabadpiaci és a szociál-konzervatív gondolatok – a „létező szocializmus” feltételeiből kiindulva – közös töről fakadnak. Gondolatai azonban tényleges tartalmukat tekintve igen közeliak ahhoz, amit a „nyugati” társadalmakban „*új jobboldalnak*” hívnak. Itt azonban a társadalom „depolitizálására” tett kísérletek, a felelős elszámoltatás igénye és az újra élt történelmi identitás kérdései egyszerre vannak jelen a nemzeti és az európai kérdésekkel.⁴²

Az „*új jobboldal*” bizonyos eszméi korábbiak, mint ahogy az irányzat kialakult volna. Hiszen éppúgy merít a természettudományokból, mint az amerikai genetika, az *eugenika*, a természetes szaporodásba való politikai és tudományos beavatkozás gondolatából, valamint a szociobiológiából. Ma az értelmiség egy része úgy érzi, hogy a baloldallal való szakítás történelmi szükségszerűség, az átállás megfelel a gazdaság és a társadalom megváltozott helyzetének, a társadalmi várakozásoknak; s bár a konzervativizmus sokáig megbélyegző címke volt, ma sok értelmiségi büszkén vállalja a jobboldaliságot, és az eszme révén kész erősíteni a konzervatív politikát is. Ehhez járul hozzá, hogy a konzervatív politikai hullámhoz kulturális jelenségek kapcsolódnak, amelyek a tömegkultúrában közvetlenül politikai célokat szolgálnak, az ún. elitkultúrában pedig a romantikus vagy posztmodern kísérleteket idézik fel. Itt persze szó sincs a történelmi szélsőjobb feltámadásáról, hiszen az másféle jobboldaliságként jelentkezett egykor, az új jobboldal politikai és gazdasági elitizmussal társul, amely szemben áll az antiarisztokratikus és „népi” ihletésű nemzetiszocializmussal – mégis e rémképet idézheti, ha kisebbségek elleni akciókra használja fel annak üzeneteit.

Annak megítélése, hogy e trend mennyire veszélyes, nagyon különböző lehet. Mégis tény, hogy az új konzervativizmus és új jobboldal ideológiája a többi eszmerendszernél sokkal inkább készen kapott sémákba, hagyományokba és gondolati rendszerekbe illeszkedik. Sokszor

⁴² Az „*új jobboldallal*” közel azonos időben jelent meg Európában a politikai porondon az „*új baloldal*” is, amely a háború utáni gazdasági fellendülés és az európai „béke” szülötte. Ennek fő ikonjai azonban zavarosabb időköt is megélték.

érezhetjük úgy emiatt, hogy az „új” jelző használata felesleges. Pedig mégis szükséges, mert ezek az irányzatok részint mégiscsak a mai kor valóságában jelennek meg. Ha a jelzőt nem használnánk, hajlamosak lehetünk rá, hogy a régi eszmerendszereket meghaladottnak írjuk le, olyanoknak, amelyek megújulásra képtelenek, és már nem fejezhetik ki a társadalom egyes rétegeinek vagy csoportjainak marginális érdekeit. Mert manapság is tapasztalható, hogy a polgárság egyes rétegei a válságjelenségek hatására nem előre, hanem visszafelé tekintenek, s az elveszett „boldog” idők hangulatában kísérlik meg igazolni céljaikat. A hiedelmek, előítéletek és szokások pedig időtállóak, még ha az objektív folyamatok néha ellent is mondanak a régi tartalmaknak. A 20. század történelme arra figyelmeztet: a működő társadalmi mozgalmak megtalálják kifejezési módjukat a régi formák elemeiben.

Egyes új jobboldali irányzatok ma közömbösnek tűnnek a tudományos-technikai haladás teljesítményeivel szemben. De: 1. továbbra is a filozófiai antropológia hívei; 2. a különbözőséghez való jogot védelmezik (a kultúrán belül, de nem a fajelmeélet alapján); 3. szembefordulnak az ökonomizmussal és a politika autonómiáját, primátusát hirdetik; valamint 4. elítélik a „történelem végét” hirdető irányzatokat. Nem *újfasiszták*, nem képviselnek *új divatot*, hanem egy fiatal nemzedék értelmiségi mozgalmának képviselői az idősebb nemzedékekkel szemben. Nem tardícionalisták, royalisták, bonapartisták – ily módon a tradicionális jobboldaltól is elhatárolódnak. Új elitközpontú gondolkodás kialakítói – ezt a hagyományos mítoszokkal és „népszellemmel” akarják táplálni. A multinacionális tőke korlátozását kívánják – ekként a gazdasági életet a politikának akarják alárendelni. A politikát egy hierarchikus társadalom eszménye alapján szeretnék megreformálni – s ezt a természet adta egyenlőtlenségekkel, a velünk született ösztönös magatartásról szóló tételekkel, illetve a magatartásgenetikai kutatásokkal igyekeznek illusztrálni.

Az új jobboldal egyre nagyobb súllyal jelentkezik a többség ideológiájában, mert olyan politikai közösséget vizionál, amely magát a „*mi*”-ként azonosítja. Elutasítja a vallásokról folyó vitákat, de a hősök kultusza és a fatalitás vállalása fejében a kereszténység előtti legendákhoz, eposzokhoz nyúl vissza. Nem genetikai okokból, de a kultúrák egyenlőtlenségét hirdetheti, viszont tartózkodik azok változatosságának tagadásától. A tudomány általánosan elismert eredményei helyett olykor feltételezésekhez, ellenigazságokhoz folyamodik, ám mérsékeltebb aktoraik a radikálisokkal szemben úgy vélik, hogy a „*mi*” nincs „*ők*” nélkül, s bár az ellenségesség és az elkülönülés eshetősége már a politikai létezés alapjaiban kimutatható, de ez nem jelenti, hogy minden közösség egyformán veszélyes lenne a másakra. Vagy, hogy tárgyalások és kompromisszumok útján ne lenne mód a határok meghúzására, illetve az összetartozás azon érzetének kialakítására, melyeket a korábbi társadalmak rendszerint háborúk révén értek el. (Vö. Scruton [1995] p. 129) Harcot hirdetnek a szélsőjobb ellen is, mégpedig a középutasok, a

határozatlanok, a nyitottak megnyerése, a vallás hitelének visszaállítása által. Hitük szerint a politikai döntés megelőzheti a technokrata jellegűt, ezért esetükben a populizmus olykor az elitizmussal is összeütközésbe kerülhet.

Az új jobboldal és az új konzervativizmus politikai filozófiája azokat az elemeket használja fel, amelyeket a társadalomtudományok, a filozófia és a biológia az elmúlt századokban kitermelt. Mindkettő követi a korábbi arisztokratikus felfogást, de vallja az elit és a „nép” közti kohézió és a karizmatikus vezető szükségességét a társadalmak megmentése érdekében. Scruton szerint: a szociál-konzervatívok is a folyamatosság, a hagyomány, az intézmények és a megerősített jogállamiság hívei. Ám egyértelműen elutasítják a szocializmust; de míg előbbi kettő a szabadság nevében teszi azt, a szociál-konzervatívok a rendre hivatkoznak. Előbbiek a szabadpiac hívei, ezért az egyén szuverenitását védik mindennemű külső autoritástól; ezzel szemben a szociál-konzervatívok az autoritás mellett foglalnak állást, az egyenlő elosztásra és egyenlő hatalom elnyerésére irányuló szocialista agitáció ellenében. (Vö. Scruton [1995] p. 153)

Az álláspontok persze össze is kapcsolódhatnak egymással. Összekapcsolhatja őket a baloldali-szocialista törekvések elutasítása. Összeegyeztetésük fontos kérdés a politológusok számára, mivel lényeges feladat az új jobboldal hatásainak feltárása Kelet-Közép-Európában, hiszen általánosan nem ismertek a jobboldali gondolkodás iménti áramlatainak jellegzetességei és az őket szembeállító feszültségek sem. Pedig az új jobboldali álláspontok gyakran megjelennek a kelet-közép-európai értelmiségiek írásaiban, valamint a „Nyugaton” divatos bírálatokban és politikai elemzésekben.

A magyar ellenzék a második világháború után ismét két táborra szakadt: az *urbánus* (gyakran zsidó) „*liberális-demokratikus iskolára*”, amely a nemzetek feletti, a „jó társadalom” univerzalista fogalmaira helyezte a hangsúlyt, valamint a vidéki bázisú „*népiekre*”, akik megőriztek egyfajta félhivatalos identitást még az állampárti időszakban, mondjuk a *Hazafias Népfront* keretein belül is. (Vö. Scruton [1995] p. 121) Ámde meglepő, hogy Magyarországon a népi mozgalom háttérét a keresztényszocialista tradíciók ellenére sem a katolicizmus adta (az inkább a szélsőjobbot jellemezte), hanem Lengyelországtól eltérően megint a magyar kálvinizmus lett az alapja. A népi mozgalom így nem annyira antimarxista, antikommunista volt, hanem inkább nem marxista, „harmadikutas”. Kívül állt azokon a vitákon, amelyek fontosnak tűntek – *Roger Scruton* szavaival – a „*nagy szocialista kísérlet*” híveinek és ellenfeleinek szemében. (Vö. Scruton [1995] p. 189)

A szerző ezt írja: „a Sztálin és tanácsadói által kiötlött „szocialista törvényesség” hazugság, és számtalan szempontból ... igencsak távol esik a valódi legalitástól, hiszen nem nyújt megbízható védelmet az állampolgár számára.” (Scruton [1995] p. 158) Ezért 1989 legalább olyan fordulópontot jelentett az európai történelemben, mint 1789, 1917 vagy 1945. Bár a „*hivatalos*

marxizmus” végül kivonta mindazt az ideológiájából, ami elősegítette volna a forradalmi érzület fellángolását. A marxizmus-leninizmus hivatalos ideológiájában ugyanis a forradalmi mentalitás hiánya nem tekinthető a marxizmus, sem más világnézet kizárólagos alapfeltételének. Bármely tan megfelelő lehet arra, hogy mozgásba lendítse és autorizálja a pusztítás erőit, és ne ismerjen megalkuvást.

A „Nagy Szocialista Kísérletnek” ezért éppen az a legfőbb tanulsága, hogy a törvényesség, a tulajdon és a piac felszámolása menthetetlenül azoknak a szolgáskorba taszításához vezet, akiket közvetve védeni igyekezett. Így a totalitarizmus múlt századi összes hatalomra jutását lényegében a forradalmi mentalitás számlájára kell írni. Ez esetben tudniillik a politika már nem az élet részeként, hanem az egészeként jelent meg. A politikai végét ígérő filozófia a politikusokat és a politikát tette az egyetlen emberi célá, ezáltal valamennyi intézmény és szövetség alárendelődött a forradalmi célnak, és mivel az elérni vágyott cél így sem jött el (világforradalom), a rezsim kénytelen volt bel- és külföldi ellenséges álösszeesküvéseket felmutatni. A szükségállapot fenntartásához látványos események kellettek: kirakatpercek, kivégzések, letartóztatások, propaganda, katonai parádék; a harmadik világháború és egyéb lokális beavatkozások állandóan életben tartott rémképe, s végrehajtott intervenciók. (Vö. Scruton [1995] p. 201)

Am 1989 aktivistái különböztek 1789 és 1917 forradalmáraitól. Hiányzott belőlük elődeik fanatizmusa. Általános igényként fogalmazták meg a szabad társulások és az állami ellenőrzéstől mentes civil társadalom létrehozását, amely azt okozta, hogy amikor a „konzervatív” szó elhangzott, sokan egy ásatag nacionalizmusra gondoltak, amely korábban gyakran jellemezte az országot. Vagy a nemzettel kapcsolatban olyan megszállottságokra gondoltak, mint pl. *Csurka István* és támogatói antiszemita kitételei.

Az „politikai szótár” megválasztásának legalább akkora szerepe van a bal- és a jobboldal szembeállításában, mint az őket övező címkék használatának. A baloldal ma általában elfogadja a piacgazdaságot, ám továbbra is a társadalmi egyenlőtlenségek kiigazításán dolgozik. Ezek a jobboldaliak számára általában adótnak, sérthetetlennek, természetesnek vagy elkerülhetetlennek tűnnek. A baloldal „politikai erkölcsét” olykor még mindig a „*harcos jobbító szellem*” hatja át, amely erkölcs nemegyszer *individualizmusellenes*, és a kölcsönösségen és szolidaritáson alapuló élethez való visszatérést ígéri. S bár a jobboldal is és a baloldal is a felvilágosodás korának szülötte, így abból az elképzelésből fogant, miszerint az ember saját sorsának kovácsa, ám a baloldallal szemben a jobboldal ezt nem gyors, hanem inkább lassú folyamatként fogja fel. Tiszteletben tartja a társadalmi örökség tekintélyét, nem mintha tökéletesnek vélné azt, de belátja, hogy egyedül ez az, ami adótnak tekinthető.

Scruton szerint a jobboldal abban az értelemben tényleg *reakció*s (s ez olykor indokoltnak is tekinthető), hogy 1789-ben és ma is szükséges fellépni a kollektívista nézetekkel, a „szabadság, egyenlőség és testvériség” hangzatos, csábító jelszavaival visszaélőkkel szemben, hiszen mindezek maradéktalan valóra váltása egyet jelentene a létrehozott történelmi kompromisszumok és eredmények feláldozásával. (Vö. Scruton [1995] p. 236) E nézet alapján nem meglepő, hogy a jobboldal gyanakvással tekint minden olyan törekvésre, amely nagymérvű állami-politikai beavatkozást feltételez. Nem mintha lebecsülné az államot, hanem azt hangoztatja, hogy a társadalmat többre tartja. Azokat az intézményeket, amelyek a társadalmi intézmények spontán megnyilvánulásaiként alakultak ki, s amelyeknek gyökerét a felelősségtudat, a tisztelet és a tekintély alkotja (pl. a tulajdon, a vallás, a jog). Scruton írja: a jobboldal éppen olyan antiindividualista mint a baloldal, csak éppen más a képe a társadalom természetéről, és elveti a „szolidáris életformákat”. Fontosnak tartja a jótékonytságot, de kétli, hogy az állam képes lenne megtestesíteni vagy helyettesíteni azt. Elveti az állami atyáskodást, és természetesen az egyenlőségre törekvést is. (Vö. Scruton [1995] p. 237)

Mint a szerző hangsúlyozza: a politika és az erkölcs szférája a baloldal gyakorlatában gyakran egybemosódott. A jobboldallal való önkényes szembeállítás az azonban olykor nem más mint „ördögűzés”, nem a nézetek ütköztetése, vita, hanem küzdelem, harc. Felfogása szerint: az erkölcs és a politika szférája, ha vannak is átfedések, különbözik egymástól. A politika csupán az egyik rétege a társadalmi életnek, amelynek feladata a társadalmi konfliktusok kezelése és a közjó érvényesítése. Steven Lukest idézve állítja: a múlt század heroikus társadalmi kísérlete, a „létező szocializmus” egy dolgot világossá tett: a baloldal szempontjából helytelen, ha elfoglalja a teljes politikai teret, mert jobbító törekvése tévútra csúszik, és olyan elnyomó és igazságtalan társadalmi rendet hoz létre, mely állandó reformokra szorul. (Vö. Scruton [1995] p. 239) S valóban: a totalitárius kísérletek következtében az egykori „szocialista táborban” olyan „keleti despotikus”, antiszocialista baloldal jelent meg, amelynek kapcsolatait még a régi múltú nyugati szocialista baloldal mozgalmával és pártjaival szemben is a gyanú és a kétségek árnyékolták be.

3.3. A jobboldali radikalizmus terminusa

Sokan elemezték már a *jobboldali (nemzeti) radikális pártok* választói támogatását, programjaikat, a velük kapcsolatos politikai attitűdöket, érintkezésüket a *szélsőjobboldali pártokkal (far right-wing parties)*. A pártcsaládról szóló cikkek és könyvek után azonban még mindig sok a megválaszolatlan kérdés azzal kapcsolatban, hogy miként is kell jelölni ezt a pártcsaládot, és pontosan hogyan kell a „jobboldali radikalizmust” definiálni. Abban sincs konszenzus, hogy mely pártokat kell a radikális jobboldal részeként osztályozni. Ahogy Cas Mudde írja: „A vita nagy része arról szól, hogy egy párt része, vagy sem a szélsőjobboldali

pártcsaládnak, azonban az valójában csak az eltérő vélemények eredménye, hogy részét képezi-e az a jobboldali szélsőségek definíciójának.” (Mudde [1996] p. 235) A jelenség analízise Kelet-Közép-Európa szempontjából igen lényeges, mivel térségünkben számos olyan pártot találunk, amelyek meghatározása bizonytalannak tűnik. Ilyen, pl. a *Szlovák Nemzeti Párt*, a *MIÉP* és a *JMMP*.

Pavla Dočekalová szerint „számos oknál fogva a radikális jobboldali pártcsalád meghatározása nehezebb, mint egyéb más pártoké. Elsődlegesen azért, mert a „szélsőjobb” jelensége nagyon különbözően és szélesen értelmezhető. Magában foglalja a különböző radikális jobboldali pártokat, amelyek jelen vannak a törvényhozásokban és (néhány párt sikerének okán) ott vannak a kormányokban is, valamint ugyanúgy, ahogy a szélsőjobbboldali mozgalmak és csoportok, küzdenek az establishment ellen is.” (Dočekalová [2006] p. 9) A helyzetet bonyolítja Paul Hainsworth megállapítása szerint, hogy a szélsőjobboldal sem „egységes típus, amely, bár alapvetően homogén jellemzőkkel bír”, ám leírható „egy olyan politikai családként, amelynek alkotóelemei számos közös vonást mutatnak fel, de mégis altípusokra oszthatók.” (Hainsworth [2000] pp. 4-5)

E pártok érthetően óvakodnak attól, hogy a „*radikális jobboldal*” kifejezést használják, mivel ezáltal az ide tartozókat könnyű lenne mint pártcsaládot definiálni. Többségük nem él olyan közös elnevezéssel, mint amilyen pl. a „*zöld*”, a „*kommunista*” vagy a „*szocialista*”. Eatwell és Mudde ennek kapcsán jegyzi meg: a név ismerv, amely ez esetben azért sem igazít el, mert e pártok nem ismerik el olyan kategóriába sorolásukat, amely hátrányos lenne számukra. Gyakran visszautasítják azon megjelölésüket is, hogy a jobboldal szélső oldalán helyezkednek el. Az sem véletlen, hogy rendszerint „*harmadik pozícióban*”, „*harmadik pártokként*” (*third party*) határozzák meg magukat (Vö. Eatwell [2000] p. 410; Mudde [1996] p. 233) Ezekre a pártokra jellemző a nemzetközi együttműködés hiánya is, hiszen más pártcsaládoknak vannak nemzetközi „szövetségeik”, kiterjedt nemzetközi kapcsolataik, és e pártok politikai programjaikban azt is kinyilatkoztatják, hogy európai szinten a megfelelő pártcsaládokhoz tartoznak. Ez nem jellemző a jobboldali radikálisokra, náluk inkább elvétve találunk kísérleteket hasonló összefogásokra.

Számos nevet használtak az eddigiekben a *jobboldali radikális* pártcsoport megjelölésére. Ilyenek voltak pl. a „*radikális jobboldal*”, a „*szélsőjobboldal*”, a „*szélsőségesen jobboldali pártok*”, a „*populista jobboldal*”, a „*neofasiszta pártok*”, a „*neonáci mozgalmak*”, az „*ultrajobboldali pártok*”, a „*far-right*”, a „*radikális jobboldali populisták*” és a „*rasszista pártok*” elnevezések. S bár e megnevezéseknek nem mindegyike szinonim és nem is mindig felcserélhető, de néhány esetben jól használható a pártcsalád megjelölésére. Mégis sokkal célszerűbb, ha különböző *alcsoportokat* hozunk létre, amikor ezeket a pártokat megvizsgáljuk. Bár mint Mudde megjegyzi, néha a „*szavak csatájában*” nem könnyű megkeresni e pártcsaládok

számára a „megfelelő” nevet. (Mudde [1996]) Hiszen olykor kevés idő van alaposan körüljárni a fogalmakat, analizálni a mozgalmak működését, így sokan a „*radikális jobboldal*”, a „*szélsőjobboldal*”, vagy a nemzetközi szakirodalomban a „*far right*” „*extreme right*”, „*right-wing party*” kifejezéseket használják mint „*esernyőfogalmakat*” (*umbrella terms*), ha heterogénnek tűnő jelenségeket határoznak meg. (Dočekalova [2006] p. 10) E nevek tehát többé-kevésbé szinonimáknak tekinthetők, de felcserélhetők is, főként stilisztikai-publicisztikai megfontolásokból.

Így a jobboldali radikális pártok tanulmányozásánál szükségszerű áttekinteni *ideológiai* és „*programatikus*” jellemzőiket (*programmatic features*). Főként meg kell magyarázni azok hasonló *politikai stílusának* és *politikai diskurzusának* okait. A szakirodalomban sokan egyetértenek abban, hogy e pártok és mozgalmak egyik közös jellemvonása a (*neo*)*nacionalizmus*, amelyet gyakran kísér *etnocentrizmus* és *etnopolarizmus*. Olykor csak a „*saját*” nemzetüket minősítik „pozitívan”, és minden idegen behatást és kultúrát úgy érzékelnek, mint „fenyegetést” a nemzetre. Mindettől távol kell maradni szerintük, hogy a nemzet megtarthassa saját kvalitásait. A radikális jobboldal más jellemzői, amelyekre gyakran hivatkoznak: a *xenophobia*, a *rasszizmus* (képviselőik gyakran támaszt keresnek az erős államban), valamint a „*jóléti sovinizmus*” (amely a *multikultúra*- és a *bevándorlás-ellenességben* találja meg a helyzet kezelésének lehetőségét). (Vö. Eatwell [2000] p. 412; Mudde [1999] p. 187; Hainsworth [2000] p. 12; Fieschi [2000] p. 519)

A *jobboldali radikális pártok* általában populisták. Kai-Olaf Lang tanulmányában megállapítja róluk: populista stílusuk gyakran tartalmazza a következő elemeket: 1. az emberek akarataira való hivatkozást; 2. az „*erős anti-estabilista*” hozzáállást; 3. a problémák „*túlegyszerűsítését*”; 4. a lehetséges „*megoldások felvázolását*”; és 5. az „*ők*” és a „*mi*”, a „*köztük*” (*estabilisment, bürokrácia*) és a „*köztünk*” („*nép*”) kettősségeket, amelyek a társadalmi (szociális) osztályok, rétegek között és a magas szinten perszonalizációdott politika, valamint az „erős” vezetők személyei között húzódnak meg. (Lang [2005] p. 7) Ezért a jobboldali radikális pártok gyakran húznak hasznát a „*népi elégedetlenségből*” a többi mérsékelt párt rovására. (Hainsworth [2000] p. 9) E pártok ugyanis kommunikációjukban elsősorban az érzelmekre igyekeznek hatni, illetve túlhangsúlyozzák az „*ellenségek*” jelenlétét a társadalmakban. Sztereotípiákat és előítéleteket élesztgetnek nyilatkozataikban, illetve képviselőik gyakran alkalmazzák a *politikailag inkorrekt* és társadalmilag elítélt kifejezéseket, miáltal gyakran túl is lépik a demokráciák *szólás- és véleménynyilvánítás-szabadságának határait*.

Lang általánosságban a populizmus két kategóriáját különbözteti meg: 1. a „*puha*” (*soft*) és 2. a „*kemény*” (*hard*) formát. Szerinte a „*kemény populizmus*” további három csoportra osztható: a) a „*nemzeti-populizmusokra*”, b) az „*agrárpopulizmusokra*” és c) a „*baloldali populizmusokra*”. (Lang [2005] pp. 7-8) Szerinte a „*nemzeti populista csoport*” foglalja magában

a kelet-közép-európai *jobboldali radikális pártokat*, így ebben a csoportban említi meg a szerző a *Szlovák Nemzeti Pártot (SNS)*, a magyar *MIÉP-et*, valamint a cseh republikánusokat és a *Lengyel Családok Szövetségét (LPR)* is. A magunk részéről tegyük hozzá, hogy korábban idetartozott hazánkban az *FKGP*, és idetartozik a *Magyarországi Gazdakörök Országos Szövetsége (MAGOSZ)* is, hiszen utóbbi magát mint „*politikamentes érdekképviselőt*” hirdeti. Ide sorolható a *Kósa Gyula* vezette *Mezőgazdasági Termelők Érdekvédelmi Szövetsége (METÉSZ)*, valamint a „*baloldali-nemzeti populizmus*” egy furcsa szimbiózisát jelenti a *Thürmer Gyula* vezette *Munkáspárt*, vagyis a *Magyar Kommunista Munkáspárt (MKMP)*, amely a *marxista-leninista* érvrendszer alapján a „*nemzeti sajátosságoknak*” is hangsúlyt próbál adni. (Vö. Kiss-Malkovics [2001] pp. 500-522)

3.4. A jobboldali (nemzeti) radikalizmusok és a szélsőjobboldal

Romsics Ignác könyvében történeti és ideológiai szempontból a jobboldali radikalizmusok három nagy típusát különíti el. Ezek a következők: 1. a 19. század első felében kialakult, s a polgári berendezkedéssel megbékélt, ám a demokráciától idegenkedő konzervativizmus, amely különböző pártalakzatokban a 20. században is tovább élt; 2. a 19. és 20. század fordulóján alakot öltött antiliberalis és antiparlamentáris *nacionalista új jobboldal*, amely az első világháború után erősödött meg; s végül 3. az ennél is radikálisabb szélsőjobboldali mozgalmak, amelyek a '20-as és a '30-as években szerveződtek meg. S bár a tipizálás nehéz, de e mozgalmak bázisát alapul véve, azokon belül is két nagy csoportot lehet elkülöníteni: 1.) a *nyugat-európai*, valamint 2.) a *kelet-közép-európai*. (Romsics [2009] p. 20-21)

A szerző a hasonló gazdasági-társadalmi fejlettséget tükröző premisszákból kiinduló Ernst Nolte nyomán további négy nagy csoportot is említ: 1. a délkelet-európai, amelybe a magyarországi szélsőjobboldal is tartozik; 2. a kelet-európai, beleértve a finn és balti mozgalmakat is; illetve 3. a közép-európai (német, olasz, osztrák, cseh, svájci)⁴³; ezeken kívül 4. az észak- és nyugat-európai (a spanyol és portugál mozgalmakkal együtt). Az első két csoportban a társadalmi előfeltételek még, a negyedikben pedig már nem voltak adottak ahhoz, hogy a mozgalmak megerősödjenek és hatalomra jussanak. Ezek a feltételek csak a közép-európai országokban voltak adottak. (Romsics [2009] p. 22)

Más alapokon Ormos Mária és Ince Miklós tipológiájára utalva Romsics három nagy típust azonosít: 1. a német, az olasz és általában a közép- és dél-európai szélsőjobboldalt, amelyek a nemzeti sérelmek és célok, valamint a forradalmi fenyegetettség mellett a gazdasági fejlesztés

⁴³ Ezek közül Ormos Mária szerint a náciakat nemcsak az különböztette meg a többi szélsőjobboldali alakzattól, hogy egy nagyobb ország nagyobb gazdasági és katonai potenciálja felett rendelkeztek, hanem az is, hogy a náciak a fajelméletet állították a totális diktatúra, a totális nemzeti mozgósítás és a totális háborúra irányuló célok szolgálatába. Így a rokonlelkű diktatúrák és mozgalmak között is különbséget tettek aszerint, hogy a fajelméletet elfogadják, vagy sem. Végül a visszaszoruló olasz fasiszta befolyást követően valamennyi szövetségesükkel és kollaboráló párttal és mozgalommal elfogadtatták a fajelmélet zsidókra vonatkozó eljárás módjait, beleértve ebbe Olaszországot és a *Ducét* is. (Ormos [1998] p. 15)

nemzeti céljainak rendelődtek alá; 2. a nyugat- és észak-európai mozgalmakat, amelyek gazdasági színezetűek voltak, és a gazdasági modernizáció programjával léptek fel. Végül 3. a finn, az észt, a lett és a román változatokat, amelyek egy-egy polgárosodó réteg áttörési kísérletei voltak, egy a hatalmat kezében tartó, de társadalmi bázissal nem, vagy alig bíró elitcsoporttal szemben. (Romsics [2009] p. 22)

A második világháborút követő helyzet vonatkozásában Cas Mudde politikatudományi elemzéseiben a szélsőjobboldal két fő válfaját különíti el, úgymint: 1. a *régi, hagyományos neofasiszta*, és 2. az új, *posztindusztriális* jellegű pártok csoportját. (Mudde [2000] p. 16) Szempontomból jól használható e tipológia, hiszen azt jelzi, hogy a *szélsőjobboldaliság* napjainkban tapasztalható lényege leginkább a *jobboldali (nemzeti) radikalizmusokkal* való összevetéséből érthető meg. A jobboldali radikalizmus jellemzője ugyanis, hogy el kíván határolódni a szélsőjobboldal irányzataitól, annak *demokrácia-ellenességtől*, és egy „*valódi demokrácia*” megteremtését tűzi ki célként. A *képviselési demokrácia hiányosságait* igyekszik ellensúlyozni, pl. népszavazások és referendumok szorgalmazásával. (Betz [2004] p. 89)

Ezen túlmenően az jobboldali radikalizmus elutasítja a „rég” szélsőjobbnak az erőszakhoz való vonzódását is. A „*posztfasizmus*” – ahogy *Tamás Gáspár Miklós* nevezi – olyan politikák, gyakorlatok, rutinok és ideológiák sorát jelenti, amelyeket „mindenütt megtalálunk a mai világban, és amelyeknek Kelet-Európát kivéve nincs, vagy csekély közük van a náci örökséghez: nem totalitáriusok, csöppet sem forradalmiak, nem erőszakos tömegmozgalmak és irracionalista, voluntarista eszmerendszerek kinövései, s még tréfából sem játszadoznak az antikapitalizmus gondolatával.” Sőt, könnyen megtalálják helyüket a globális világban: nem borítják fel a demokratikus intézményrendszert és a képviselési kormányzás alakváltozatait. (Tamás [2000] p. 5)

Antiszemitaként, szélsőjobboldaliként besoroltatni ma stigmával ér fel, és több országban jogi szankciókkal jár. A jobboldali (nemzeti) radikalizmus terminusa így éppen azt a különbséget fejezi ki, amely az új, mérsékeltabb és modernebb szélsőjobboldal, valamint a hagyományos (történelmi) fasizmus között van. Az ilyen új típusú szervezetek radikálisak, bírálják a fennálló társadalmi-kulturális viszonyokat, ellenkeznek az individualizmussal, a szabad piaccal, rendet és erős államot követelnek, de nem vitatják a demokrácia, a demokratikus kormányzás legitimitását. Ahogy Bayer József írja: politikailag radikálisak, de politikai eszközeikben ritkán szélsőségesek. „*Posztfasiszták, reformfasiszták*”, akiknél a történelmi szélsőjobboldalnak csak néhány jellegzetessége örökölt meg, mint pl. a rasszista előítélet, a nyílt idegenellenesség – az antiszemitizmus azonban már „rejtett” módon jelenik meg náluk. (Bayer [2002] p. 70) A „*tudományos antiszemitizmus*” helyét pedig nemritkán az *etnocentrizmus* gyakorlata veszi át.

Phillipe Breton a szélsőjobb megújulása kapcsán fejti ki könyvében: ez Európán kívül az USA-ban, de Izraelben is megfigyelhető, más-más formában. Ám a demokratikus rendszerek nagyvonalúan tűrik a propagandáját, amely két téma körül körvonalazódik: 1. a *demokrácia kritikai felülvizsgálatában* (pl. Ausztriában, Franciaországban, Belgiumban, az USA-ban e pártok hívei erőteljes kampányokat folytatnak, hogy megnyerjék azokat a választópolgárokat, akiknek hite megingott a demokratikus értékekben), és 2. az „idegen” mint a nemzeti vagy etnikai közösség megrontásának forrása tárgyában. Ez általában kirekesztő formát ölt, a problémák azonnali megoldását forszírozza, oly módon, hogy az idegent „kitaszítaná” abból a közösségből, amelynek romlását okozza. (Breton [2000] p. 53)

A szélsőjobb gyors térnyerése mindenütt azon alapszik, hogy az emberekben kétségek élnek a *demokrácia egyes erényeit* (pl. az „emberi jogok” eszményeit, a „humanizmus” elvont ideáit) illetően. Maga a *demokrácia* csak ritkán képezi kritikájuk tárgyát, hiszen az egyrészt a világban sok helyen jelen van, ezért viszonylag kevesen érvelnek ellene, másrészt, mert éppen a demokráciának van meg az a sajátossága, hogy keretein belül helyet biztosít másnak is, nemcsak a „*demokratikus beszédnek*”, hanem a szélsőjobboldali propagandának is.

Ha a *szélsőjobboldali tendenciákat* és a jobboldal radikalizmusát vizsgáljuk, azt látjuk, hogy a *jobboldali radikalizmus* (*Rechtsradikalismus, Radical Right*) és a *szélsőjobb* (*Rechtsextremismus, Extrem Right*) fogalmai néha szinonim formában jelennek meg a szakirodalomban. Egyesek pedig az európai jobboldali radikális pártokról szóló diskurzusban a *neofasizmus* vádját fogalmazták meg a jobboldali extrémizmus és a szélsőjobboldaliság kategóriái mellett az „új jobboldal” szemben is. (Vö. Bayer [2002] p. 69; Betz [2004] p. 85; Dočekalova [2006] pp. 8-11; Curpesus [2006] pp. 43-45) E pártok azonban nem minden esetben felelnek meg a szélsőjobboldaliság kritériumainak. Hiszen általában sem a demokratikus játékszabályokat, sem az egyéni szabadságjogokat, sem a politikai közösség minden tagjára vonatkozó személyi és jogegyenlőséget nem utasítják el. Nem akarnak diktatúrát (pl. faji, vallási, nemzeti hovatartozás alapján), és a bel- és külpolitikai célok elérésének eszközeként sem támaszkodnak erőszakra, háborúra. E pártok vonzóak a szélsőjobboldali tendenciákat követők számára is, így néha nehezen lehet elválasztani a szélsőjobbot a jobboldali radikalizmustól. Ám könnyen elképzelhető, hogy a hasonló ideológiai motívumok csak a szélsőséges támogatók mozgósítását szolgálják, vagy a politikai színpad elvárásai miatt fogalmazódnak meg esetükben.

Ma a „*szélsőjobboldal*” fogalma alatt általánosságban: 1. a *nemzetiszocialista, fasiszta* és egyéb *antidemokratikus, szélsőséges jobboldali pártokat, mozgalmakat*, vagy 2. a második világháború után jelentkező *proteszt társadalmi mozgalmakból* kifejlődött szervezeteket értik. És bármekkora legyen is a hasonlóság ezek és a jobboldali radikálisok között, utóbbiak kapcsán egészen új jelenséggel állunk szemben, megváltozott történelmi szituációban. (Vö. Bayer [1998])

p. 151) Az a leglényegesebb különbség köztük, hogy a jobboldali radikális pártok egy időben érték el sikereiket az európai democráciákban, és azóta is eredményesen hallatják hangjukat a politikai diskurzusban. Minden eddiginél sikeresebbek a politikai posztok és pozíciók megszerzésében, és többségük sikeresen szabadult meg a „régí fasizmus” nyomasztó terhétől. Olyan rugalmas politikai stratégiára nyergeltek át, amely a *vállalkozói politizálás*, a *verbális radikalizmus* és a *szimbolikus politizálás*, illetve a *politikai PR* és *marketing* modern módszereinek segítségével továbbítja a választókhoz e pártok politikai üzeneteit. (Betz [2004] p. 84)

A jobboldali radikalizmus mai formájában tehát „szalonképes” kíván lenni, mérsékeltebb történelmi előképeinél. S bár itt a határok megvonása nehéz, de szükséges, mert míg a szélsőjobboldal az utcára viszi a politikát, gyakran nyílt erőszakkal lép fel, elveti a jogállamiság elveit, a jobboldali radikálisok, ha demonstrálnak is, kerülnek a törvény- és alkotmányellenes eszközöket. Ezen túl karizmatikus politikusaik a sajtó-tájékoztatókon, a politikai show-műsorokban és híveik körében egyaránt magabiztosan mozognak. (Bayer [1998] p. 152)

A jobboldali radikalizmus és a szélsőjobboldal – ennek ellenére – egyaránt a „népközösség” eszméjére hivatkozik, őrzik a *tekintélyelvűség* hagyományait, s esetenként a „biopolitika” gondolatával is foglalkozik. Mindezek megjelennek Magyarországon is, pl. a szélsőjobboldal és a jobboldali (nemzeti) radikalizmus határán lavírozó JMMP törekvéseiben. A jobboldali radikálisok elvethetik az *univerzális normákat* (pl. az *emberi jogokat*) és konkrét közösségekben (pl. *népközösség*, *nép nemzet*) gondolkodhatnak. A társadalmat olyan sorsközösséggként fogják fel, amelynek egységét csak bizonyos csoportok kirekesztése árán lehet megőrizni. Eszmevilágukban azok a „kiválasztottak”, akik a nép vezetésére termettek. Ezek szűk elitje többnyire önjelöltekből áll, és körüket általában a tagság megkérdése nélkül bővítik. Más politikáik a nép „*biológiai-genetikai állapota*”, a „*népességfogyás*” és a „*nemzethalál*” miatti aggodásban öltenek testet, de tartalmazhatják az *eugenika*, valamint a természetes szaporodásba való politikai és tudományos beavatkozás gondolatát is.

A jobboldali radikalizmus a szélsőjobboldallal szemben kerüli a *fajelmélet* fogalmait és elfogadja a világ sokszínűségét. Az *etnikai pluralizmus* (*etnopluralizmus*) elve szerint gondolkodik, kulturális rendezőelvében *minden nép kultúrája jó, ha az a hazájában marad*. Ahol pedig több kultúra találkozásával (*multikulturalizmus*) szembesül, ott inkább a szegregációra, mintsem az integrációra hajlik. Ez is okozza, hogy a radikális pártok az *Európai Parlamentben* (EP) elsősorban az *euroszeptikusok* frakciójában foglalnak helyet.

E pártok és mozgalmak közös jellemzője lehet egyfajta „*programatikus radikalizmus*” és „*populista vonzerő*”: a társadalmi, gazdasági és kulturális viszonyok megváltoztatásának hirdetése, a háború utáni nyugat-európai berendezkedés, valamint a demokratikus konszenzus

felrúgása, egy kollektivista „népi, közvetlen demokrácia” elvárásai alapján. Az egyes országok specifikus problémái mellett a jóléti- vagy a paternalista állam működésében beállt változásokat, a transznacionális tőkét, a nemzetközi pénzvilágot és a brüsszeli EU-bürokráciát bírálják.

A jobboldali radikalizmus a „népharag” mobilizálására alapozza politikai stratégiáját. Ennek kitüntetett célpontjai: 1. a *mérsékelt, demokratikus pártok*; 2. a „*politikusok osztálya*” vagy 3. a *bevándorlók, menekültek* és a *nemzeti kisebbségek*. A „kínálat” persze országról országra változik. A történelmi szélsőjobbal és a háború utáni jobboldali radikális kezdeményezésekkel szemben a mai radikális jobboldali pártok és mozgalmak egy része elfogadja a szabad piaci gazdálkodást és a kapitalista rendszert. A vállalkozásba, az egyéni kezdeményezésbe vetett hitet hirdetik, amelynek középpontjába a kis- és középvállalkozók kerülnek, akiket kulcsszereplőknek tartanak a demokráciák jövőbeni gazdasága és jóléte szempontjából. Hans-Georg Betz írja: mindez egy olyan „ideológiai konstrukciót” eredményez, „amelynek társadalomképében a termelő, adófizető többség áll szemben a munkájának gyümölcseit leszakító politikusok, bürokraták és kiszolgálók kisebbségével.” (Betz [2004] p. 88)

A legsikeresebb jobboldali radikális pártok és mozgalmak az adócsökkentés, az iparnak és a mezőgazdaságnak nyújtott támogatások megvonása, az egyes szektorokra költött pénzek csökkentése, valamint a széleskörű privatizáció ellen szerveződnek, és a kisebbségek támogatását célzó programokkal szemben is gyakran lépnek fel. A társadalmi követeléseknek és a „*valódi demokrácia víziójának*” egyedüli őszinte képviselőinek hirdetik magukat, a képviseleti demokrácia hiányosságainak ellensúlyozása érdekében pedig a „népi kezdeményezések” szószólóiként állnak elő. E törekvések hátterében az állam szerepének radikális korlátozása áll, hogy általa megfosszák a politikai pártokat és a „politikai osztályt” erőforrásaitól. (Ezek a vonások a mérsékelt liberális pártoknál szintén megjelennek.) Némelyikük a „*gazdasági nacionalizmus*” és „*gazdasági populizmus*” révén nyugtalanságot igyekszik szítani, mely új célpontokat kínál az elégedetlenkedőknek a nemzetközi élet számos közszereplője személyében.

A mai jobboldali radikális pártok és a szélsőjobboldal talán legfőbb céltáblái az *idegenek* és a *bevándorlók*. Ezek a „jövevények” szerintük elveszik a társadalom többsége elől a munkalehetőségeket, ésszerűtlenül olcsó bérekért dolgoznak, kimerítik a szociális ellátórendszereket, felverik az ingatlanárakat, és a fogadó ország gazdasági függetlenségét veszélyeztetik. Érvelésükben a multinacionális cégek „*gyarmatosító politikát*” folytatnak, és a szintén „*idegen*” gazdasági csoportok mellett a nem európai országból érkezők fenyegetik leginkább a kulturális örökség megtartását, a nemzeti identitást és az ország szuverenitását.

A *szélsőségesen nacionalista* érzelmek a menekültek befogadása kapcsán is nagy szerephez jutnak programjukban. Ez pedig a *gazdasági nacionalizmussal* együtt különösen veszélyes stratégia lehet. Mára ugyanis Európában a gazdasági válság, az általános

elbizonytalanodás légkörében a hagyományos, mérsékelt pártokba, politikusokba és a politikai rendszerbe vetett bizalom megrendülni látszik: megszorodnak a politikai botrányok, erősödik a korrupció, s az így kialakult helyzettel a mérsékelt politikai erők nehezen megbirkóznak meg. A velük szembefordult közhangulat általános bizalmi válságot eredményez. Ez megint kedvez a *status quo* megváltoztatását célul tűző radikálisoknak. Betz szerint: ez elsősorban a fiatal, felsőfokú képzettséggel nem rendelkező férfiak között lett általános attitűd, akik „*kékgalléros munkát*” végeznek a magánszektorban és városi környezetben élnek. De az egzisztenciájában veszélyeztetett középosztály, a kisvállalkozók, egyes üzletemberek, sőt bizonyos értelmiségi csoportok is megjelennek a jobboldali radikális szervezetek támogatói és szimpatizánsai körében. (Betz [2004] pp. 85-88)

Európa „*keleti*” és „*nyugati*” részén a jobboldali radikalizmusok több rokon vonására bukkanhatunk, bár azok társadalmi „*gyökerei*” és a társadalmi fejlődés módozatai el is térhetnek egymástól. Térségünkben a politikai pluralizmus megjelenése teret adott a szélsőjobboldali csoportosulásoknak is, amelyek hangos kisebbségként, „*törpe minoritásként*”, a demokrácia „*játékszabályait*” kihasználva szerveződtek meg. Ennek ellenére nincs esélyük a politikai hatalom megszerzésére. (Megszerveződésükben az 1990-es évek óta az „*új médium*”, az internet is szerephez jutott.) A jobboldali radikálisokhoz hasonlítanak abban, hogy létrejöttük okait nem a *régmúltban*, hanem a *jelen problémáiban* lehet megtalálni. Nyugat-Európában a legfontosabb okok között szerepel: 1. a *jóléti állam válsága*; 2. a *neoliberális gazdaságpolitika „csődje”*; 3. a *globalizáció okozta konfliktusok*; 4. a *fokozott mértékű migráció*; 5. a *jóléti állam válsága*; 6. a *politikai elitbe vetett bizalom megingása*; 7. a *korrupciós ügyek felszínre kerülése*.

Kelet-Közép-Európában viszont – a tekintélyuralmi tradíciókon túl – meghatározóbb okok: 1. a *demokratikus átmenetek traumája*; 2. a *spontán privatizációval összekapcsolódó korrupció*; 3. a *demokratikus átmenetek ígéreteinek beváltatlansága*; 4. az *életszínvonal drasztikus csökkenése*; 5. a *fokozódó társadalmi egyenlőtlenségek*; 6. a *munkanélküliség, az állandósuló alulfoglalkoztatottság*; valamint 7. a *társadalmi értékek változó rendje*.

A radikálizálódás „veszélye” nem hiába ejti rabul a zszurnalisztákat, hiszen az részt a történelmi szélsőjobboldal rémképét idézi fel, részt pedig a politikai gondolkodás deformálódott hagyományaira utal. Ma a jobboldali radikálisok egyre meghatározóbb szerepet játszanak Európában. Azonban Bayer József szerint Nyugat-Európában még jó választási eredmény ellenére is szembesülni kénytelenek 1. a *demokratikus politikai nyilvánosság kritikájával* 2. és rendszerint nélkülözik az általános *társadalmi elismertséget* is. 3. Szembesülnek azzal, hogy a *konzervatív demokraták is rendre elhatárolódnak tőlük*; korábban pedig 4. *esetleges politikai győzelmüket a demokratikus országok kilátásba helyezett szankciói követték*. Fontos sajátosság esetükben, hogy 5. *néha saját pártjaik „szabadulnak” meg a legradikálisabb felfogású*

politikusaiktól. Ezzel szemben Kelet-Közép-Európában az ilyen jellegű pártok 1. provinciálisabbak, régimódibbak, mint nyugati változataik; 2. a kommunista uralom előtti populista hagyományokból merítik példáikat, illetve 3. a jobboldali radikális hagyomány a mérsékelt pártokban is jelen lehet, így azoknak és a szélsőséges politikai csoportoknak a határai is gyakran egybemosódnak. Végül: 4. a konzervatív pártok a demokratikus baloldallal szembeni politikai küzdelmeik során nemegyszer alkalmazzák a radikális szövegeket; 5. míg a jobboldali radikális pártok a nyugati demokráciákban peremjelenségek, Kelet-Közép-Európában kisebb koalíciós partnerként jelen lehetnek a jobbközép pártok kormányaiban, illetve: 6. a parlamenti többség megszerzése érdekében „szövetségesként” számíthatnak rájuk. (Bayer [2002] p. 73)

A jobboldali radikalizmus és a szélsőjobboldali tendenciák újbóli megjelenése tehát Európa-szerte a jóléti állam válságával vagy a kommunista rendszerek bukásával függ össze. Nyugat-Európában a posztindusztriális korszak beköszöntött, a posztmodern értékváltozás, a globalizációs folyamatok és kihívások, valamint az EU (korábban az EGK) létrejötte állt a változások mögött, illetve hogy a gazdasági dekonjunktúra miatt a jóléti szolgáltatások köre sem bővült tovább. Kelet-Közép-Európában viszont, bár a demokratikus átmenet felszámolta a korábbi egypártrendszert – minek következtében új mozgalmak és pártok jöttek létre, s a civil társadalom is újraszerveződött –, a változás kedvezett a jobboldali radikalizmusok éledésének is. A társadalmi változások ugyanis a tömegek egzisztenciális biztonságérzetét érintették, így a társadalomban addig lappangó szélsőséges és radikális indulatok újjáéledtek. Ismét megjelent régiókban a szélsőséges nacionalizmus (sovinizmus), a rasszizmus, az antiszemitizmus és a xenophóbia. Népszerűségük részben a kelet-közép-európai politikai kultúra tradícióira vezethető vissza, részben pedig a baloldali diktatúra bukására, a baloldal delegitimálódására. A célkitűzéseiben meghasonult baloldal helyett így a nemzeti radikálisok állíthattak politikai alternatívát a globális piacgazdasággal szemben.

Kelet-Közép-Európában a radikalizálódás fő okai a következők: 1. a két háború közötti szélsőjobb tradíciói iránti „nosztalgia” (hiszen azt a kommunista diktatúra elnyomta); 2. a nyugati emigráció megnövekedett befolyása; 3. a gazdasági transzformáció hatásai; 4. a magas eladósodottság; 5. a versenyképtelen gazdasági szerkezet radikális átalakításának következményei; 6. az infláció és az eladósodás; 7. a növekvő munkanélküliség és az alulfoglalkoztatottság; 8. a reáljövedelmek radikális csökkenése; 9. a szociális polarizáció és az elszegényedés; 10. a régi vagy az új elitek felszították a nacionalizmust legitimációs céljaik érdekében; 11. a demokratikus pártokkal szembeni ellenségesség („elitellenesség”); 12. a korrupciós ügyek felszínre kerülése; 13. a demokráciák politikai „vezéreinek” populizmusa; és végül 14. a nyers, demagóg közéleti diskurzus.

Kelet-Közép-Európában a két világháború közti jobboldali radikális és szélsőjobboldali hagyományok ellenére mégsem a *tekintélyuralmi nosztalgia* a szélsőségek újbóli megjelenésének legfőbb oka. Sokkal erősebben hatnak a *demokratikus átmenet okozta problémák*, a gazdasági, politikai, szociális és kulturális krízisek, a szociális biztonság megrendülése: mindez fokozza az intoleranciát a kisebbségekkel, az „idegenekkel”, a más vallásúakkal szemben. Ezek a „*kéznel lévő*” társadalmi csoportok alkalmasak arra, hogy a társadalmi változások miatt frusztrálódottak kivetítsék rájuk indulataikat. A szélsőségesen nacionalista attitűdök egy szélesebb közösséggel kínálnak azonosulási lehetőséget, ezért a nacionalista, neotradicionalista attitűdök ott a legerősebbek, ahol a régiek helyén új államok jöttek létre, s ezekben az országokban az új identitás ideológiai és kulturális támogatásra szorul (pl. Szerbia). Mivel Kelet-Közép-Európában nemcsak a demokratikus átmenetek, hanem azoknak politikai feltételei is különbözők voltak, azok a politikai szélsőségek mellett kedveztek a politikai konfliktusok olyan emberiségellenes megnyilvánulásainak is, mint a délszláv háborúk „*népirtásai*” (*genocídium*).

A jobboldali radikálisok számára az „*ők*” és „*mi*” az „*idegenek*” és a „*nemzetbeliek*” megkülönböztetése során jelenik meg. A nemzethez tartozók érdekeinek és szolgálatának felvállalása pedig a „*nép csoportok*” közötti versenyt idézheti elő. Ez, ha összefüggésbe kerül a belső csoportképző tényezőkkel, kedvez az emberek „*pozitív*” *saját csoport (in-group)* identitása kiépítésének, miáltal megkülönböztethetik magukat a „*negatív*” tulajdonságokkal felruházott *idegenek csoportjától (out-group)*. (Tajfel–Turner [1979]) Ebből következően a bevándorlókval kapcsolatos előítéletekről folyó „*törzsasztal-diskurzus*”-ban (*Stammtisch-Diskurs*) az idegenek bírálata kapcsolatba kerül a *munkanélküliséggel*, a *korruptióval*, a (*multinacionális*) *tőke* és a *nemzeti burzsoázia* ellentétes érdekeivel, a *romló közbiztonsággal*, a *vallás (egyház) csökkenő szerepével*, az *erkölcsi romlással*, a *hajléktalanproblémával*, valamint a *környezetszennyezéssel* is. (Vö. Mudde [2000]; Bayer [2002] p. 266)

A nyugat-európai jobboldali radikális pártok közül a *francia Nemzeti Frontot* 1972-ben alapította Jean-Marie Le Pen. A Front az egykori *Action française*, *Pétain* és *Laval* „nemzeti forradalmára” nosztalgiával gondoló nacionalistáit, antiszemitáit, a dekolonializáció veszteseit, az idegengyűlölőket és más új jobboldali csoportokat tömörítette. A *Dán Néppárt* vagy az *Osztrák Szabadságpárt* a bevándorlás ellenzésére helyezte a fő hangsúlyt. Magyarországon a *MIÉP* vagy a *JMMP* viszont inkább *nacionalista* és *etnocentrista* jelszavakkal operál – utóbbi a választásokon komoly sikereket ért el ezek tematizálásával. Grajczjár István tanulmánya szerint hazánkban az *etnocentrizmus* és a *sovinizmus* minden területen elsőbbséget hangsúlyoz a magyaroknak, s alkalmas arra, hogy a rendszerváltás nyerteseinek körében is egyfajta felsőbbrendű, jóléti soviniszta attitűdöt alakítson ki. Igyekszik kijelölni a magyar vállalkozások számára a régi-új kizsákmányoló ellenséget, az EU-t, valamint a globalizációs folyamatokat irányító „*idegen szívű*”

zsidókat, kommunistákat és liberálisokat. Erre az etnocentrista nacionalizmusra jellemző az a fajta összeesküvés-elmélet is, amely szerint a korábbi kommunista elit összefogott a liberálisokkal és a nemzetközi zsidó tőkével azért, hogy közösen felszámolják a magyar nemzeti kultúrát és identitást, az országot pedig „palesztinizálják”. E pártok diskurzusában kitüntetett helyre került a környező országokban élő magyarok sorsa, s a trianoni szerződés igazságtalansága. (Vö. Grajczjár [2007] p. 29)

A jobboldali radikális pártok szigorú morális értékeket foglalnak programjaikba. Ezekben megfogalmazzák a jogrend vagy a „rend” helyreállítását, de megengedik, hogy a „normabetartók” fellépjenek a „deviáns” magatartású személyekkel (pl. a romákkal) szemben is. A rendpárti, autoriter attitűdökre rájátszó programok e pártok politikai napirendjének szerves részei. Mint Grajczjár írja, sikerük ezért szoros kapcsolatban áll a modernizáció folyamatainak hatásaival, az egyén társadalmi kötődéseinek lazulásával vagy éppen felszámolódásával, amely kihat az emberek voksolási szokásaira. A szociális dezintegráció miatt megnőtt a hajlandóság, hogy a politikát az utcára vivő pártokra szavazzanak, és a helyét nem találó, krízishelyzetben lévő választó gyakran kiábrándul a meglévő politikai struktúrákból. Krízishelyzetben fogékonyság mutatkozik az új pártokra, az új integrációs lehetőséget nyújtó struktúrákra, amelyekről sokan azt remélik, hogy segítségükkel reintegrálódhatnak a társadalomba. (Grajczjár [2007] p. 31)

A *szociális dezintegráció* folyamata tehát csak felerősíti a szélsőségesen nacionalista, *sovinishta* pártok iránti vonzódást. Az egyén a tényleges szociális integráció helyett így pótlékot kap: egy *képzelt* közösségbe, a „nemzetbe” vagy a „népbe” tartozhat. (Vö. Billiet-De Witte [1995a] pp. 232-252; Billiet-De Witte [1995b] pp. 181-202) Azok, akiket hátrányosan érintenek a gyors társalmi-gazdasági változások, elégedetlenek lesznek, és úgy érzik, hogy politikailag nem képesek artikulálni érdekeiket, illetve érdemben befolyásolni a politikai folyamatokat. A politikai pesszimizmus és elégedetlenség attitűdje azt eredményezi, hogy a választók nem bíznak többé a hagyományos politikai elitekben, legyenek azok kormányzati vagy ellenzéki pozícióban. Van den Brug és Tillie szerint ez vezet a *protest-szavazathoz*, mikoris a választók olyan pártokra is szavaznak, amelyek azelőtt „marginális” helyzetben voltak a politikában. (Van den Brug–Tillie [2000] pp. 77-102) A potenciális szavazók elégedetlensége kiterjedhet a hagyományos pártokra (munkáspártokra) és a szakszervezetekre is, mert azokat a *politikai elit* érdekeit védő apparátusoknak tartják.

Persze a tiltakozó szavazás attitűdje önmagában nem magyarázza a jobboldali radikális pártok sikerét. Annyi azonban bizonyos, hogy a „nemzeti radikális” oldalra szavazók nagy része lényegileg vonzódik a szélsőjobboldali szervezetek programjaihoz. Ezt a vélekedést számos tanulmány osztja. (Falter–Klein [1994], Billiet–De Witte [1995]; Billiet–De Witte–Scheepers [1995]) Bár ahogy Hans-Georg Betz írja: ma egyik jelentős nyugat-európai párt vagy mozgalom

sem felel meg teljesen a szélsőjobboldaliság klasszikus kritériumainak, azonban e pártok és mozgalmak mégis vonzzák a szélsőjobboldali elemeket. Jelentős részük ugyanis szélsőjobboldali tendenciákat is mutat, amelyeket a verbális radikalizmus jellemez. (Betz [2004] p. 86)

A jobboldali radikálisok leginkább sajátos *egalitárius* és *hierarchikus* felfogásuknak köszönhetik a sikereiket. (Pratto et al. [1994] pp. 741-763) Ez az alá-fölérendelt társadalomértelmezés iránti fogékonyság azt jelenti, hogy e pártok szimpatizánsai részint a saját csoportjukon belüli egyenlőséget elősegítő, részint a csoporton kívüliekkel szemben, a különbségek fenntartására irányuló politikai programokat támogatják. (Vö. Altemeyer [1998]; Duriez–Van Hiel [2002]). *A mások feletti uralom* attitűdje pedig szoros összefüggésben áll a *nacionalizmussal*, a *sovinizmussal*, a bűnözőkkel szembeni erőteljes fellépéssel, a „rendpártisággal”, illetve az erős hadsereg megteremtésére irányuló programokkal. (Pratto [1999])

A *SIREN EU-5 projekt* kutatási jelentéséből is kitűnt, hogy Magyarországon ezenkívül a siker záloga: 1. a *családi szocializáció*; a vallásos, nemzeti érzelmű, tekintélyelvű neveltetés; a Horthy-rezim tisztelete; a revizionista elképzelésekben való hit; az antikommunizmus; az 1950-es évek terrorja miatti családi törések feledhetetlensége; a család helyzetének romlása és/vagy a család tagjait ért fizikai-lelki megaláztatás, amely a jobboldali kontinuumban való elhelyezkedésben, illetve a szélsőségek iránti nyitottság kialakulásában lehet mérvadó. 2. A *munka világában szerzett negatív tapasztalatok* ugyancsak felgyorsíthatják a radikalizációs folyamatot, amely a megfelelő politikai hívószavak hatására erős jobboldali radikális szimpátiát vagy aktív választói magatartást eredményez. Végül: 3. léteznek olyan *életűtminták*, amelyekben a *tipikus élethelyzetek* (pl. *munkaerőpiaci helyzet*) és a *szocializációs tényezők*, valamint a kettő együttes hatása kapcsolódik össze a kialakuló attitűdökkel. (Vö. Grajczjár [2007] p. 33)

Érdekes, hogy a jelentés szerint pl. a *sovinizmus* és az *idegen- vagy bevándorlás-ellenesség* attitűdjei szintén szoros összefüggést mutathatnak az MSZP 2006-ra kialakult megítélésével, a demokratikus rendszerrel szembeni bizalmatlansággal, valamint azzal, hogy sokan az MSZP-t az egykori kommunista terror felelősenek gondolták. Jellemző attitűd az is, hogy sokan a rendszerváltást és a demokráciát „színjátékként”, a politikát a „*korruptió melegágyaként*”, a politikusokat pedig „*idegen érdekek*” kiszolgálóiként értékelik. De jelen vannak a radikalizációs folyamatban a *globalizációellenesség*, az *összeesküvés-elméletek*, az *antiszemizmus*, az *EU-pesszimizmus*, a *fogyasztói társadalommal szembeni szkepticizmus*, valamint az *etnocentrikus világkép*, a *sovinizmus*, a *trianoni békeszerződéssel* elszakított területek visszaszerzésének vágya, a határokon túli magyarság sorsa miatti aggodalom, a *xenofóbia* és a *paternalizmus* is, illetve az a meggyőződés, hogy a *magyarok saját hazájukban kisebbségi sorsra jutottak*. Végezetül a „törvények és a rend társadalmának utópikus víziója”, amely a *liberalizmust*

és a liberális demokráciát „káoszként” aposztrofálja, egy karizmatikusvezető eljövételének szükségességét hirdeti, s elutasítja az etnikai és egyéb kisebbségeknek (pl. a romáknak, a „melegeknek”) a többivel azonos jogait. (Grajczjár [2007] p. 33) A vizsgálat azt is bizonyította, hogy a megkérdezettek jelentős része vélte úgy: a „békés rendszerváltás” ára az államszocialista rezsim politikai, kulturális és gazdasági elitjének, valamint a régi elit szimbolikus tőkéjének sikeres „konvertálása” volt, illetve hogy a korábbi rendszer „kiszolgálói” nem „bűnhődtek meg bűneik miatt”, sőt saját hatalmuk „átmentésével” inkább további befolyást szereztek. A „kommunista elit” tehát nem lett „kiszorítva”, sem a politikai, sem a gazdasági életből, sem pedig a médiából. Ezért a szélsőségesekkel való szimpátia csak részben vezethető vissza a kommunista rezsim alatt elszenvedett pl. családi meghurcoltatásokra, hiszen annál sokkal lényegesebb momentum a „befejezetlen rendszerváltás” okozta *frusztráció*, annak ellenére, hogy a családi szocializáció körülményei, a jelenlegi társadalmi és munkaerőpiaci helyzet is jelentős hatást gyakorol a politikai nézetek változásaira.

Grajczjár azt is írja, hogy a rendszerváltás óta eltelt idő politikai eseményei, valamint a munka világában bekövetkezett változások, a globalizációs folyamatok, a multinacionális vállalatok növekvő súlya, az erősödő munkaerőpiaci verseny, a növekvő munkanélküliség és a létbizonytalanság, illetve az EU-csatlakozással kapcsolatos pesszimizmus csak felerősítette a sovínisza és etnocentrista attitűdöket. (Grajczjár [2007] pp. 28-45) Ezekből érthető meg talán leginkább Toroczkai László (eredeti nevén Tóth László) politikai aktivitása is, aki a HVIM egyik alapítója volt. Toroczkai Nagy Sándor József aradi vértanú leszármazottja, felmenőit az első világháború után a románok az erdélyi *Torockóról* és *Kolozsvárról*, a szerbek pedig a *Bácskából* telepítették ki. Ezért is vette fel a *Toroczkai* nevet. Nagypja csendőr volt, aki a második világháborúban részt vett a Trianonban elszakított területek visszacsatolásában, később a Don-kanyarban harcolt. Családi szocializációja folytán tehát szinte szükségszerű volt, hogy 1996-ban politikai pályája a *MIÉP*-ben indult, és egy ideig a *Magyar Fórum* parlamenti tudósítója volt.

A radikális üzenetek befogadását a *SIREN EU-5 projekt* bizonyos élethelyzetekhez és attitűdcsoportokhoz (*mintázatokhoz*) is kötötte. Ezek a következők: 1. a *felívelők*; 2. a *küzdők*; 3. a *bizonytalanok*; és 4. a *vesztesek* csoportjai. A *vesztesek* azok, akik leginkább fogékonyak a szélsőségesen nacionalista hívószavakra, körükben a „*meritokratikus kettős mérce*” is megjelenik, vagyis magukat kitaszítottnak érzik a társadalomból, de elhatárolódnak az „*élősködőktől*” (pl. a kisebbségektől, a hajléktalanoktól). Hierarchikus rendet szeretnének, amely „*megbecsüli*” őket és „*megmutatja helyüket*” a társadalomban. (Vö. Grajczjár [2007] pp. 34-35)

4 Gárda típusú szervezetek „nyugati” és „keleti” dimenzióban

E fejezetben a demokratikus átmenetek előtti, alatti és utáni irreguláris, katonai jellegű egységeket mutatom be. Ezek közül délszláv milíciaalapítások eredményezték, hogy az Európában megint sor került genocídiumokra, déli határainktól nem messze. Foglalkozom a környező országok közül az újra egyesült Németország, valamint Ausztria, Lettország, Olaszország és Lengyelország politikai kultúrájával is, ahol részint az USA *Nemzeti Gárdájához*, részint a *Magyar Gárdához* hasonló alakulatok működnek. S bár több országban rigorózus törvények tiltják a „gyűlöletbeszédet”, a posztkommunista országok többségében mégis közös jelenséggént lépett fel a „gárdaalapítási láz” – Lengyelország és a Baltikum kivételével. A rokon vonások terén szembetűnő, hogy ezek az illegálisan működő szervezetek többségükben „magyarellenese”. Ilyen szempontból a *Magyar Gárda* „magányos”, „társtalan” képződmény régióinkban.

Természetesen a térség gárdái és a délszláv háborúban részt vevő milíciák között léteznek közös vonások. Ezek a szervezetek ugyanis: 1. *nacionalisták*, 2. *idegenellenesek* és 3. *hajlamosak az erőszakra*. De lényeges különbségek is vannak közöttük. A *Magyar Gárda*, a *Slovenská pospolitost'*, a *Noua Dreaptă* vagy a *cseh Nemzeti Gárda* ugyanis nem (polgár)háborús helyzetek szülöttei. A *szerb csetnikek*, *Arkan kapitány Tigrisei*, *Vojislav Seselj csetnik vajda Fehér Sasai*, *Ratko Mladic Skorpiói* viszont az állampárti időszak korlátozott autonómiái és a „háborúk gyermekei”. Bár e „gárdákra” együttesen jellemző a *nemzeti és etnikai kisebbségekkel szembeni bizalmatlanság*, csak a délszláv gárdák jutottak el a *tömegmészárlásokig*. Végül a szlovák és a román „gárdákat” összevetve a magyarral: előbbieket a hazaiaknál sokkal inkább merítenek a két világháború közti szélsőjobboldali hagyományokból, így bizonyos szempontból jobban hasonlítanak a nálunk felosztatott, szélsőjobboldali szkinhed szervezetekhez, pl. a *Vér és Becsület Kulturális Egyesülethez (VBKE)*, mint a *Magyar Gárdához*. Bár az is igaz, hogy a *Slovenská pospolitost'* alapszabályát olvasva sok átfedést találhatunk a gárdáéval.

A magyarországi gárdák és az azokat létrehozó szervezetek nemcsak azért nem hivatkoznak Szálasi-ra vagy a nemzetiszocialistákra, mert akkor a múlt nyomasztó terhével kellene szembesülniük, hanem azért sem, mert a nyugati emigráció maradéka sem támogatta szívesen a kinézetükben náciakra hasonlító egységeket. E szervezetek inkább *Gömbös Gyulára* és fajvédő társaira utalnak, vélhetően ezért is vette fel a *Magyar Gárda Tolna megyei* egysége Gömbös nevét, s igyekszik az 1920-as évek fajvédő vezérének emlékét ápolni, kultuszát feléleszteni. Ebből érthető meg az is, hogy a gárda mögött álló *JMMP* miért kívánt Békés megyében emléket állítani *Bajcsy-Zsilinszky Endrének* szülői háza emlékmúzeummá alakításával. Hiszen Bajcsy-Zsilinszky, aki egykor Gömbös fajvédő társa volt, és bár a háború alatt *antifasiszta ellenállóként* aktív

politikai ellenfele lett a nemzetiszocialistáknak, ám fajvédő álláspontját mindvégig megőrizte, hiszen a magyar fajvédelem eredetileg sem zárta ki a németellenességet. (Vö. Vigh [1992]).

4.1. Reguláris és az irreguláris gárdák „nyugati” nézetben

Az első világháború vége Közép- és Kelet-Közép-Európában nem csupán az államhatárok drámai megváltoztatását hozta, de tudati téren is súlyos pusztítást okozott. Szélsőbaloldali és szélsőjobboldali mozgalmak és pártok erősödtek meg, amelyek a liberális demokráciákat alkalmatlannak tartották a kor problémáinak megoldására. A politikai életben a demokratikus rezsimek ellenreakciójaként új típusú szélsőjobboldali, fasiszta és náci típusú mozgalmak jelentek meg, majd érték el jelentős sikereiket. Így a szélsőjobb skálája immár a tradicionális, ellenforradalmi jobboldaltól a módszereiben, eszközeiben és szervezetében is új szintet hozó parlamenten kívüli szerveződésekig, „eredeti” motívumokat hozó és külföldi példákat egyaránt utánzó epigon pártokig és mozgalmakig terjedt.

A sokszínű radikalizmusok Közép-, Dél- és Kelet-Közép-Európában tömegtámogatásra is szert tettek, főként az olyan országokban, amelyekben a világégés nem oldotta meg a belső társadalmi-gazdasági ellentmondásokat (pl. Olaszország), vagy amelyek a viszálykodásból vesztésként kerültek ki (pl. Németország, Magyarország). Ezek az országok a demokratikus hagyományok híján voltak, bár volt parlamentjük és alkotmányosságuk. A jelentős eltéréseket mutató, szűkebb értelmű szélsőjobboldalt mindenesetre már ekkor fontos volt elkülöníteni a 20. század többi jobboldali radikalizmusától vagy a parlamentáris berendezkedésekbe integrálódott „elitista” jobboldaltól. A radikális jobboldal pártjai kezdtek betagozódni a parlamentáris jobboldalba, ám a szélsőjobboldal nem tartozott a hagyományos jobb- és baloldali kategóriákba, néha tudatosan el is utasította azokat. „Forradalminak” tekintette magát, bár létrejöttének egyik oka éppen a baloldali forradalomtól való rettegés volt. Elvetette 1789 vívmányait és a parlamentáris rendszer bevezetésének megakadályozására, illetőleg annak megdöntésére törekedett. Ideológiáit segítette a liberális-demokratikus politika deficitje, az inproduktív gazdaságpolitika, a nemzeti pacifizmus térnyerésétől való idegenkedés, a megmerevedett társadalmi struktúra és az antikommunizmus terjedése. E pártok végül polgárháború, puccs, „jobboldali forradalom” vagy legális választások eredményeként jutottak hatalomra, miután részint korábbi célkitűzéseiknél mérsékeltebb, autoriter, részint pedig radikálisabb formában (fél)totális államot hoztak létre.

Az „ordas eszmék” Észak-Európában és az USA-ban is megjelentek: csakhogy ott, mint Magyarics Tamás írja: „nem az európai kontinens legyengült államszervezeteivel és szélsőségek ellen immunitással nem rendelkező népekkel vagy népcsoportokkal kerültek szembe.”⁴⁴ A

⁴⁴ Magyarics Tamás (2010) Szélsőjobboldali radikalizmusok. *Rubicon*, 3. szám, p. 47.

liberális demokráciák közül Nagy-Britanniában a *Brit Fasiszták (British Fascisti)* mozgalomból kiválló *Nemzeti Fasiszták (National Fascisti)* hordtak elsőként fekete inget. A legerősebb szélsőjobboldali párt Angliában a Munkáspártból kivált *Oswald Mosley* vezette a *Fasiszták Brit Uniója (BUF)* volt, amely magas taglétszáma ellenére nem jutott be soha a Westminsterbe, mint ahogy arra a többi „operettalakulatnak” sem volt reális esélye. (Vö. Ormos-Incze [1976] p. 144)⁴⁵ A *BUF* szervezetének voltak őrző-védő egységei is, amelyek fekete egyenruhát viseltek. Ezt „vezérük” a német SS-egyenruha mintájára tervezette meg.⁴⁶ Érdekes módon a brit feketeingesekkel kezdetben *G. B. Shaw* és *H. G. Wells* is szimpatizált. (Vö. Ormos-Incze [1976] p. 160)

Angliában a „Nagy Háború” kataklizmája után csak egy törpe kisebbség csatlakozott a szélsőségesekhez, akik izolációt, protekcionizmust, idegenellenességet és „rendet” követeltek. Ennek egyik oka az volt, hogy a brit hatóságok óvatos figyelemmel kísérték a szélsőségesek tevékenységét, s nemcsak felvonulásait, hanem a politikai egyenruha viselését is betiltották. A háború kitörése pedig gyakorlatilag véget vetett e mozgalmaknak.⁴⁷ Az antifasizmus generációs érzületté vált, így 1945 után szószólóik teljesen eltűntek a brit politika porondjáról. Ekkorra nagyot változott a világ. Ernst Nolte írja: „nem úgy, mint Hitler a zsidók, de sok zsidó ellen Winston Churchill is fogalmazott meg vádakat.” (Nolte [2003] p. 15) Korábban a brit értelmiségi körökben is divat volt kinevetni és kritizálni a zsidókat. Ám a háború után Nyugat-Európa nagy részében megváltozott az etikett, szinte csak a zsidók meséltek antiszemita vicceket. Ha bárki más zsidóellenes megjegyzéseket tett, azt rendkívül rossz néven vették, mivel a holokauszt során kb. hatmillió zsidót gyilkoltak meg a németek, horvátok, litvánok, lettek és a kollaboránsok. Auschwitz után senki nem lehetett klasszikus értelemben vett antiszemita, *rasszista*, mert annak nyílt felvállalása az egyén vagy a csoport elszigetelődéséhez vezetett volna. Ehhez társult a brit társadalom és a középosztály második világháborús generációs „tapasztalata”, amely tradicionális antifasizmussá vált. Richard Rose nem véletlenül írja: a politikai szocializáció legszembetűnőbb jegye az országban a politikailag releváns társadalmi törésvonalak kis száma. Angliában nem találkozhatunk az amerikai faji megosztottságokhoz, kanadai nyelvi különbségekhez vagy az észak-írországi vallási konfliktusokhoz fogható problémákkal. Ennek ténye a választók aránylag stabil politikai meggyőződésében is kifejeződésre jut. A politikai preferenciák tekintetében az angol társadalom háromnegyede a centrumba vagy a centrum közelébe húz, és valamivel több mint egytizede tartja magát mérsékelt jobboldalinak vagy baloldalinak. A választói társadalom uralkodó véleménye a „középutas konszenzuson” alapszik, ezért a politikai pártok arra

⁴⁵ Sőt, a háború kirobbanása után a brit nácibarátok többsége az „eszmével” szemben inkább saját hazáját választotta.

⁴⁶ Bár a Fasiszták Brit Uniójának (BUF) szelektív antiszemitizmusához az is tartozott, hogy ugyanúgy voltak zsidó tagjai, mint az olasz fasiszta szervezetnek, ám a Nagy-Britanniával szemben nem lojális zsidókat kiutasította volna *Madagaszkárra* vagy *Ugandába*. (Vö. Magyarics [2010] p. 53)

⁴⁷ Bár a brit *Imperial Fascist League (Császári Fasiszta Liga)* vezetője, *Arnold Leese*, szervezete több tagjával, a szovjet háború kitörésekor Németországba ment és csatlakozott a *Waffen-SS*-hez.

törekednek, hogy a széles tömegeket szólítsák meg választási programjaikkal. (Rose [1996] pp. 221-239)

A 20. században az erőszak és a forradalmak egymást követték Európában, és az előbbi nem kímélte az USA-t sem. Angliában ellenben már több száz éve félretették ezeket az eszközöket, és a politikai konfliktusokat békés úton igyekeztek megoldani. Az országban a legnagyobb politikai töke a folyamatosság és a hagyomány lett. Angliában ez több évszázados örökség. A képviseleti kormányzás során a legalapvetőbb problémák korán megoldódtak, így az állam elleni erőszakos fellépésnek sincsenek hagyományai – nem úgy, mint Európa más, erős forradalmi hagyományokkal bíró országaiban. A nemzeti identitás is fél évezredes múltra tekint vissza, s ez önmagában kijelöli a nacionalista-szeparatista mozgalmak helyét a politikai élet perifériáján. Más európai országokban ezek az erők a közélet centrumában helyezkednek el. Az angoloknak tehát régóta nem kell tartaniuk az autoriter fordulattól. Ehhez járul még, hogy bár a közvélemény ellenzi a nem fehérek bevándorlását, és a kormányzatok az 1960-as, 1970-es években korlátozó törvényeket hoztak, ugyanakkor támogatták a rasszok közti megbékélést, és diszkriminációellenes jogszabályokat fogadtak el. (Vö. Rose [1996] p. 193)

A skóciai, a walesi és az északír nacionalista pártok sem vetik el Nagy-Britanniában a parlamentáris kormányzatot, noha elutasítják a *Westminster-rezsimet*. Észak-Írországot leszámítva az országban elenyésző volt a jobboldali és a baloldali szélsőséges pártokra szavazók aránya. Ez is magyarázza *Mosley* kudracát: a háború után, 1947-ben megpróbálta *Union Movement (Unió Mozgalom)* néven újraszervezni mozgalmát az európai fehér fajúak egyesítésének programjával, de az 1960-as évek választási kudarcait követően feladta terveit, és Franciaországba emigrált. A szigetországban csak az 1970-es évektől tűntek fel újra – elsősorban a fiatalok körében népszerű – szélsőjobboldali szervezetek, de harci rohamosztagokat már nem szervezhettek, csupán ellenállási frontokként működhetek tovább. Ezek közé sorolható a szélsőjobboldali *Brit Mozgalom (British Movement)*, a szélsőségesen nacionalista, szkinhed *Vér és Becsület (Blood and Honour)* mozgalom, vagy az *Enoch Powell* vezette legálisan működő brit *Nemzeti Front (National Front)*, amely elődeinek társadalmi támogatottságát meg sem közelítette. Nem véletlenül célozta meg a bőrfejű ifjúsági szubkultúrát és a futbalultrákat, igyekezve azokat újra „rohamosztagként” integrálni szervezetébe. Az *NF* nemzetközi kapcsolatok kiépítésére is törekedett, s otthonosan mozgott a *Ku-Klux-Klan (KKK)* köreiben is. Ám politikai marginalitásából nem tudott kitörni. Hasonlóan csekély befolyással bírt a londoni székhelyű nemzetközi szervezet, a *White Power* is. Nagy-Britanniában talán a legnagyobb sikert 2009-ben *Nick Griffin* könyvelhette el, aki szélsőjobboldali *Brit Nemzeti Pártja (BNP)* élén két képviselőt juttathatott az *EP-be*.

Franciaországban egykor a legbefolyásosabb szélsőjobboldali szervezet az *Action Française* volt, amelyet *Charles Maurras* alapított meg a 19. század végén. Radikális, antiszemita

és antikapitalista programmal lépett fel. (Vö. Nolte [2003] pp. 198-199) A mozgalom hatása *de Gaulle*-tól *Pétain*-ig, *Aragontól* *Anatole France*-ig, sőt *François Mitterrand*-ig érezte hatását. Hívei a német megszállás alatt egyaránt megtalálhatók voltak a *vichyi táborban* és az *ellenállási mozgalomban*. Az *Action Française* egyébként az elsők között hozott létre az első világháború előtt fiatalokból álló „*rohamcsapatot*”, a *Camelots du roi*-t (*A Király Rikkancsait*), amely szervezet még ma is létezik. (Vö. Ormos-Incze [1976] p. 100) Royalista, nacionalista és szuverenista mozgalomként, EU- és globalizációellenes szervezetként működik. Az antiszemizmust, a xenofóbiát eltávolította programjából. Hívei közül többen csatlakoztak ahhoz a *Jean-Marie Le Pen* vezette *Nemzeti Fronthoz* (*Front National – FN*), amely a *Pierre Poujade* alapította *poujadeista mozgalomnál* szervezettebb, jobboldalibb és sikeresebb is; számára a „törvény”, a „rend” és a bevándorlás kérdései továbbra is a rasszizmusra és az etnikai tudatra apellálva válnak a legfontosabb prioritásokká. (Vö. Perrineau [2003] pp. 227-242)⁴⁸

Maurras hívei Mussolini ihletésére már az 1920-as években egyenruhában, rohamcsapatként mentek ki az utcára. Ormos Mária és Incze Miklós írják könyvükben, hogy akkor számos harci szervezet, *liga* működött az országban, amelyek volt katonai elemeket, frontharcosokat tömörítettek. (Ormos-Incze [1976] p. 101) Ezt a hagyományt a két világháború között a *Camelots du roi* módszereit átvevő *Jeunesses Patriotes* (*JP – Hazafias Ifjúság*) vitte tovább, amely nem öltött pártformát, hanem az „utcáról” kívánt nyomást gyakorolni a parlamentre és a képviselőkre. Gondolatvilágát a frontharcos egység, a patriotizmus, a nemzeti felemelkedés és a harci szellem ápolása hatotta át. Nacionalista, bonapartista tagjaik paramilitáris csoportokat is alakítottak. (Magyarics [2010] p. 57)

Franciaország másik befolyásos antiparlamentarista, nacionalista, militáris szervezete volt a *Croix de Feu* (*Tűzkeresztesek*) mozgalma, amely sportegyesületeket és látványos tömegdemonstrációkat szervezett. Ez az organizáció megalakulásakor program nélküli frontharcos szervezet volt, majd paramilitáris ligává, politikai párttá vált, amely először öltött a baloldali pártokra jellemző szervezett, mindennapos akciókat lebonyolító, erőt sugárzó, de nem túl veszélyes tömegpárti jelleget. Miután pedig az 1930-as években betiltották, tagjai *Parti Social Français* (*PSF – Francia Szociális Párt*) néven jelentős tagságú párttá alakultak. Ez a formáció elvetette a gazdag–szegény, felső–alsó rétegek szembeállítását, a társadalmi osztályok közötti materiális és hierarchikus különbségeket. A frontharcos szervezet számára a lövészárkok „társadalmi egyenlősége” adta a példát a társadalmi harmónia és a francia nemzeti dicsőség megőrzésére; ilyen szempontból hasonlított a német szabadcsapatokhoz.

A kevésbé jelentős mozgalmak közé tartozott a *Faisceau* (*Vesszőnyaláb*). Négy *fascésre* tagozódott: a légió- és frontharcosok, a korporációkba tömörült termelők, a fiatalok (a Fasiszta

⁴⁸ Annak ellenére, hogy 1974 óta gyakorlatilag nincs bevándorlás az országba. (Vö. Ehrmann-Schain [1996] p. 297)

Ifjúság és az egyetemi ifjúság), valamint a civilek csoportjára. Paramilitáris felvonulásokat tartottak, kék inget viseltek, mivel úgy vélték, az egyenruha elfedi a társadalmi különbségeket. Tagjai megszólították a marxista munkásokat is. A „vezérelvet” vallották, várták a nemzeti vezér, a „diktátor” eljövetelet, Mussolini *Marsu su Romájának* példájára Reimsből Párizsba akartak vonulni. Tagjaik közül sokan visszatértek a baloldali szindikalizmushoz, és részt vettek az ellenállási mozgalomban. Hasonlóképpen jelentéktelenebb mozgalom volt a *Francisme v. Parti Franciste* elnevezésű (a „*francisque*” „*a frankok harci kardját*” jelenti). Tagjainak egyenruhája a kék ing, kék nyakkendő, öv, szíj és vállszíj volt.⁴⁹ Olasz módra felemelt karral köszöntötték egymást. Ez a vezérkultusz, az erőszak, a rendpártiság jegyében formálódó áramlat nemcsak az olasz fasiszták pénzügyi támogatását bírta, hanem 1934-ben részt vett a nemzetközi fasiszta kongresszuson is Montreux-ben. Végül megemlítem a *Jacques Doriot* vezette *Parti Populaire Francais* (*Francia Népi Párt*) szervezetét. Róla elég annyi, hogy Doriot a második világháború alatt a szovjet fronton harcolt német egyenruhában, az általa léterhozott *Légion des Volontaires Francais* (*Francia Önkéntesek Légiója*) élén. (Ormos-Incze [1976] p.103)

Franciaországban a két világháború közti szélsőjobboldal sajátja volt, hogy vezetői közül többen – Mussolinihoz és néhány nyilas politikushoz hasonlóan – a szélsőbalról, nacionalista fordulattal az anarchoszindikalistáktól, a kommunistáktól jutottak el a fasiszta és náci minták követéséig. Sokan kezdetben antifasiszták voltak, majd utóbb a Vichyi Köztársaság jobboldali-konzervatív kollaboráns kormányának és a német megszállóknak a kegyeltjei lettek. Előfordult, hogy a szélsőjobboldali kitérő után valaki visszatért az anarchoszindikalista kiindulópontához, s voltak olyanok is, akiket a náci francia ellenállóként koncentrációs táborokba internáltak, és ott vesztették életüket. Mindenesetre Franciaországban a német nemzetiszocializmus hívei helyett jelentős számban maradtak meg az olasz fasizmust követők; ennek oka a szélsőjobboldali problémamegoldás igényének és a hagyományos németellenességnek az ellentmondásában rejlik. Mindenesetre az országban létrejött egyik szervezet, a *Nemzeti Szocialista Milícia* tábora a megszállás alatt kettészakadt, s egyik része *pétainista*, másik pedig *gaulle-ista* lett. Mivel ahogy *Raymond Aron* írja, a francia szélsőjobboldali mozgalmak nemigen hivatkozhattak sem a náci németekre, sem az olasz fasizmusra, „*mert azonnal az a vád érte volna őket, hogy az ellenséggel cimborálnak.*” (Aron [1998] p. 79)

A második világháborút követően Franciaországban létrejöttek ugyan szélsőjobboldali mozgalmak, de „rohamcsapatok” nem működhettek tovább. Erre az országra is inkább az ellenállási frontok lettek jellemzők, mégpedig a háborút követő erős baloldali konjunktúra hatására. (Vö. Ehrmann-Schain [1996] p. 301) A diáklázadások idején, az 1960-as években tűntek

⁴⁹ A *La Solidarité Française* (*Francia Szolidaritás*) nevű szervezet egyenruhája szintén a kék ing, a csizma, övszíj és a karszalag volt.

csak fel azok a bőrfejük, akik az újbaldal virágkorában nem a baloldali munkástradíciók mentén exponálták magukat, hanem a baloldali diáklázadók és az afrikai francia gyarmatokat feladni akaró politika ellen léptek fel. Jobboldali, sőt szélsőjobboldali eszméket vallottak, felelevenítették az *Action Française*, a *Croix-de-Feux*, valamint a többi frontharcos szervezet eszmei hagyományait, és nem riadtak vissza a baloldaliakkal vívott utcai összecsapásoktól sem. Ezek a szkinhedek hamarosan rasszista és antiszemita retorikával léptek elő, de tartózkodtak az olyan szélsőségesen nacionalista és sovinszta szemlélettől, amely később Nagy-Britanniában jellemezte az *underclass* számára egyre népszerűbb szkinhed-mozgalmat.

Russell J. Dalton szerint a történelmi Németországra mindig jellemzőek voltak az éles törésvonalak, amelyek politikai konfliktusokat generáltak. Az országot sokáig mély társadalmi ellentétek osztották meg. Az NSZK megalapítása óta ezek az ellentétek újra strukturálódtak, megváltoztak, csökkentek; csak a német újraegyesítéssel körvonalazódott a veszély, hogy az említett történelmi megosztottságok újraélednek. (Dalton [1996] p. 333) Ezt alapozta meg *Nyugat-Németországban*, az egykori NSZK-ban a második világháborút követően, az 1970-es években megjelent a szkinhed-mozgalom is, amely összefonódott a neonáci politikai erővel. Elsősorban *Bajorországban* és *Nyugat-Berlinben* volt divatos e szubkultúra, de a német újraegyesítés után az egykori NDK területén is megjelentek csoportjaik. Szervezeteikhez számos keletnémet fiatal csatlakozott, akik Hitler 100., majd 101. születésnapján jelentős neonáci demonstrációkat tartottak Berlinben, ahol a randalírozókat rendőrök kergették szét. A drezdai neonácik pedig valóságos háborút indítottak a külföldiek és a pornóüzletek ellen, amire válaszként a „szexmaffia” 1991 nyarán meggyilkolta a német neonácik legismertebb vezetőjét, *Rainer Sonntagot*. Temetése hatalmas neonáci (erő)demonstrációvá vált.

Portugália két világháború közti történetének érdekes epizódja volt, hogy bár a katonai puccsból kifejlődött modern diktatúrában nem jutottak jelentősebb szerephez a szélsőjobboldali csoportok, de a *Nemzeti-Szindikalista Mozgalom (Movimento Nacional-Sindicalista)* *Francisco Rolão Preto* vezetésével mégis tömegeket tudott mobilizálni, nagygyűlésekkel és néha erőszakos utcai megmozdulásokkal volt képes felhívni magára a figyelmet. Volt vezérkultusz, félkatonai jelleg, harcok indulók és egyenruha. Bár a mozgalom elhatárolódott a fasisztától, és nem voltak rasszista és antiszemita vonásai sem, a tagok „római módra” üdvözölték egymást és kék formaruhát hordtak (erről „*kékingeseknek*” nevezték őket). Ez a portugál munkások viseletéből átvett ruhadarab militáns külsőt kölcsönzött az aktivistáknak, mint ahogy a karszalagjukon megjelenő, a portugál tradíciókról árulkodó embléma is: a *Krisztus-rend stilizált keresztje*. Preto (egyébként spanyol emigrációban) fellépett *António de Oliveira Salazar* portugál autoriter rezsime ellen, aztán *José António Primo de Rivera* vendégeként részt vett a spanyol *falangista program* kidolgozásában, s a francoisták oldalán harcolt a spanyol polgárháborúban. Végig bírálta

a salazari rendszert, részt vett egy összeesküvési kísérletben, és szoros kapcsolatokat tartott az ellenzéki körökkel is. Ennek okán a *Portugál Köztársaság elnöke, Mário Soares* 1994-ben posztumusz kitüntetést adományozott neki. (Szilágyi [2010] p. 63)

A történelmi múlt néha nyomasztó mellékvágányai ellenére manapság a külföldi, nyugat-európai fegyveres erők gyakorlatától egyáltalán nem idegen a *milícia típusú* erők alkalmazása. Ezeken a törvényesen működő erőkön belül békében olyan kiképzés folyik, amely a legszükségesebb katonai ismereteket biztosítja. Az egységek a gyakorlatok időszakára, illetve mozgósítások során állíthatók fel, főként a lakóhelyhez közel. Ezért is találó tagjaikra a „*polgárkatona*” elnevezés. A milícia típusú szervezetek, az önkéntes döntés alapján, a hivatásos állomány egyik fő utánpótlását képezik. Európában ma az országok egy része fontosnak tartja, hogy az önkéntességen alapuló hivatásos hadseregek mellett más típusú erői is legyenek, s egy részük rendelkezik is ilyen területiális védelemre alkalmas szervezetekkel. Így a hadkötelezettségen alapuló hadseregek megszüntetése, a hadkötelezettség eltörlése (vagy felfüggesztése) után a hivatásos hadseregek mellett milícia típusú szervezeteket is alkalmaznak, s ekképpen „*vegyes haderőrendszerek*” jönnek létre, amelyek együttes vagy külön-külön alkalmazása a kialakult helyzettől függhet. (Vö. Hautzinger [2002] p. 31)

Európa szinte minden országában megtalálhatók az amerikaihoz hasonló területi védelmi alakulatok. Ugyanolyan következtetéseket is lehet levonni róluk, mint az USA Nemzeti Gárdájáról. Példának okáért azt, hogy a nyugat-, kelet-közép-európai országokban önálló szervezetekként működő „*milíciák*” általában a védelmi minisztériumok alárendeltségébe tartoznak, vagy hogy a haderő részeként a hadseregbe tagozódnak be. Minősített esetekben általában a haderőnemi vezérkarok alárendeltségében működnek. Kialakításuknál fontos rendező szempont a „*területi elv*”, s ami tipikus: e szervezetek fő feladatai közé tartozik a reguláris haderő támogatása s bizonyos feladatok átvállalása. A területvédelmi feladatok esetében pedig a legtöbb országban felfedezhető, hogy a reguláris haderő keretében alakítanak ki milíciákat. Ez lényegi feladataik tekintetében nem, viszont szervezetileg annyiban különbözteti meg őket az önálló (nemzeti) keretekben működő Nemzeti Gárdától, hogy szükség esetén a hadsereg keretében végzik tevékenységüket. Alkalmazásuk másik formája, amikor a szárazföldi erők szervezetében hoznak létre önkéntes tartalékosokból álló erőket. Erre példa a brit területiális védelem, amelyet a 2001. szeptember 11-i eseményeket követő társadalmi vita után az Egyesült Királyság területén még hatékonyabbá akartak fejleszteni.

A területiális feladatok végrehajtását tekintve az európai országok haderőiben az alábbi típusokat különböztethetjük meg: 1. a társadalom széles köreit átfogó, „*totális*” védelmi feladatokat ellátó Nemzeti Gárda típusú önálló szervezetek (Skandináv országok, Balti-államok); 2. a haderőnemekkel közel azonos, vagy azonos feladatokat ellátó szervezet (USA, Nemzeti

Gárda); 3. a hadsereg állományába tagozódó, annak részét képező „keretalakulatok”, amelyeket mozgósításuk után korábban kiképzett tartalékos állománnyal töltenek fel, s jellemzően a haderő részei, még ha néha más elnevezésük van is (Szlovákia); 4. a területvédelmet alaprendeltetés szerint, az ország reguláris fegyveres erőinek összességével, a szükséges kiegészítéssel megoldó szervezetek (Ausztria); 5. végül Európában egyedülként Svájc, ahol a teljes haderő a milíciára épül, és annak csak minimális kerete működik békében, amely a teljes felkészítést szervezi, s szükség esetén gondoskodik a haderő (vagy részei) mozgósításáról. (Hautzinger [2002] p. 32)

A Szovjetunió utódállamai közül a NATO-aspiráns Ukrajnában megalakult *Nemzeti Gárdát* az államfő 1999 végén hivatalosan feloszlatta. E gárda szükségessége a Szovjetunió felbomlása, a függetlenség kikiáltása után, 1991-ben merült fel, minthogy az új kormányzat nagyfokú bizalmatlansággal viseltetett a jórészt orosz nemzetiségű fegyveres erőkkel és testületekkel szemben. A megbízható Nemzeti Gárda első alakulatait tehát a független állam első intézkedéseivel hozták létre. Feladatköre kiterjedt a belbiztonsági és a határőrizeti, illetve a bűnüldözési és az államvédelmi területekre; így a rendvédelmi szervezetekkel párhuzamos tevékenységet végzett. Az 1990-es évek végére, ahogy a fegyveres erőkn belül tisztázódtak a viszonyok, a gárda jelentősége csökkent. Felszámolását sürgette az is, hogy elmúltak azok a belső és külső veszélyek, amelyek korábban a szervezet létjogosultságát igazolták, s fenntartása jelentősen megterhelte az ország költségvetését. Így, mivel a szervezet politikailag és szervezeten is elvesztette jelentőségét, felszámolták. Ez is bizonyította azt az elvet, hogy a társadalom csak olyan katonai szervezetet fogad el és támogat, amelynek a védelem szempontjából értelmét látja. Ezért Ukrajna a jövőben sem tervezi önkéntes haderő felállítását, hiszen a reguláris haderő alkalmas területvédelmének ellátására.

Észak-Európában, Skandináviában a reguláris erők mellett igen jellemzők a gárda típusú, önkéntesen szerveződő fegyveres erők, amelyek a hadsereget támogató szerepet töltenek be. Ezek a második világháború alatt vagy az azt követő nemzeti ellenállásban fegyveresen küzdőkből alakultak ki. Nevezett térségben ma is a totális védelemre való berendezkedés a követendő irányvonal. A *svéd Honi Gárda* mellett még a *Balti államokban* működnek skandináv minta alapján hivatalos gárda típusú erők is, amelyek úgy jöttek létre, hogy a Szovjetunió felbomlása után függetlenné váló államok jelentős segítséget kaptak védelmük megszervezésére a skandináv országoktól.

Svédországban a második világháború elején nyugtalanságot szült a lengyelországi *szovjet–német* fellépés, amely a *Molotov–Ribbentrop paktumból* következett. Félelmet keltett az is, hogy esetleg az ország belesodródik a háborúba.⁵⁰ Ezért a kormány 1940-ben döntött a

⁵⁰ 1944-re az önkéntesekből álló svéd „honi gárda” nevű új szervezet igen népszerűvé vált az országban, valósággal tömegmozgalmi jelleget öltött. A Svédország semlegességének védelmét célul tűző haderő Stockholm-környéki gyakorlatainak megszervezésében a svéd hadsereg 1776-45-30-as számú egykori őrmestere, Raoul Wallenberg is részt vett. (Ő egyébként 260 napos önkéntes katonai évét 1930 és 1931 között,

Hemvarnet megszervezéséről. Ezt a *Honi Gárdát* a háború után átszervezték, és az 1990-es években kormányzati döntésekkel többször megerősítették feladataiban. (Vö. Hautzinger [2002] p.42) Ma a gárda a területvédelmi erők része, s minden 19. évét betöltött állampolgár szerepet vállalhat benne. A *Honi Gárda* katonája önkéntes és mindig helyi lakos; kötődik szülőföldjéhez, amely motiválja feladatainak ellátásában. Kitűnő kapcsolata van a többi állampolgárral, s mivel megbízható személy, fegyverét is joga van otthon tartani. Mindez abból is következik, hogy ha valakit felvesznek a gárda soraiba, alapos ellenőrzésen esik át, amelyben mind a rendőrség, mind volt katonai alakulata (ha volt ilyen) és a helyi szociális iroda részt vesz. A gárdába egyébként sok volt hivatásos katona is felvételét kéri a hadseregből.

Az *Általános Honi Gárda*, ugyancsak a helyi védelemre létrehozott szervezet, egy esetleges háborúban a szárazföldi csapatok részét képezi. Feladatai közé tartozik a védelem szempontjából fontos létesítmények, harcálláspontok, csomópontok, kikötők, raktárak őrzése, védelme, műszaki és partvédelmi feladatok végrehajtása, illetve esetlegesen a lakossággal együttműködve *partizántevékenységben* való részvétel. Békében katasztrófavédelem, belbiztonsági feladatok, kutató-mentő szolgálat és a rendőrség, illetve a tűzoltóság egységeinek segítése. A *Honi Gárda* alapvető működési egysége tehát a „terület”. A gárdista kiképzése alatt egyébként napi térítésben részesül – ez adómentes jövedelem és beleszámít a nyugdíjba –, mint ahogy katasztrófa idején is kap pótlékot. Étkezése térítésmentes, utazása vonaton és repülőgépen ingyenes. Betegség esetén táppénz, baleset esetén térítés és a károk teljes megtérítése jár. Kórházi ápolás során a teljes díjat a védelmi erők fizetik meg. Külön érdekesség, hogy a gárda feladatait önkéntes csoportok (klubok) segítik. Hautzinger Gyula ezek közül néhányat meg is említ: A „*»Kék csillag« honvédelmi szolgálat esetén ellátja az üresen maradt gazdaság körüli teendőket, Rádióamatőrök, magánhajó-tulajdonosok, motorkerékpárosok, teherautó-tulajdonosok, repülősök, de még kutyatulajdonosok is, ha szükség hozza, önként állnak a hon védelmére. Ugyanúgy, mint a „Lottorna” (szabadon fordítva „Bözsikék”), akik ... szervezetükkel – ha kell – óvóhelyeket üzemeltetnek, vizet biztosítanak, eligazítási feladatokat látnak el.*” (Hautzinger [2002] p. 43) Az *Általános Honi Gárdán* kívül az *Ipari Honi Gárda* alap gondolata abból származott, hogy minden szervezetnek aktívan kell részt vennie a saját védelmében. Ennek feladatai: elsősorban a fontosabb objektumok őrzése-védelme (pl. Svéd Államvasutak, a posta és egyéb hírközlőszervek, a telekommunikáció, a közigazgatás és egyes katonai egységek létesítményei).

Svájcra talán elsőként a *Svájci Gárda* (*Päpstlichen Schweizergarde, Guardia Svizzera Pontificia, Pontificia Cohors Helvetica*) jut eszünkbe, amely kis létszámú katonai alakulat, testőrség és tulajdonképpen a Vatikán hadereje. A középkori Európában a svájci zsoldosok keresett katonák voltak. Bátorságuk, hűségük és gyalogos harcmódoruk miatt ütőképes

az *Örebro*-ban, a testőrségnél szolgálta le.) A Külügyminisztérium utasítására e feladatkör betöltése után indult arra az útra, amely később legendássá tette nevét. (Lévai [1988] pp. 13-20)

gyalogságot alkottak. A mai gárda elődjét a 15. században állították fel a *Svájci Konföderáció* segítségével, de csak az 1929-es *lateráni szerződés* után hozott a svájci Szövetségi Tanács határozatot arról, hogy a gárda nem számít külföldi fegyvereserőnek. Így a svájci állampolgároknak jelenleg nem kell engedély kérniük a Szövetségi Tanácstól arra, hogy a pápai testőrségben szolgáljanak. A gárda tevékenysége egyébként négy területre összpontosít: 1. a *biztonsági szolgálatra*; 2. a *díszőrségre*; 3. a *rendfenntartásra* és 4. a *testőrségi teendőkre*.

Azonban a *svájci haderő* is egyedülálló jelenségnek számít az európai hadseregek között. Az országban ugyanis az ország védelmét a *hadkötelezettség alapján működő milícia típusú fegyveres erő* biztosítja. Az országnak tehát békében lényegében nincs hadereje, az csak háborúban létezik. Békeidőben csak felkészítés folyik. Ennek mély történelmi hagyományai vannak. Az ország ugyanis az elmúlt évszázadokban kimaradt az európai háborúkból. Biztonságát a napóleoni háborúkat lezáró *Bécsi Kongresszus* idejétől a háborúban győztes hatalmak garantálták. Ezt 1920-ban a *Népszövetség* is megerősítette. A második világháború során az ország minden szomszédja belekeveredett a háborúba, Svájc azonban semleges maradt. 1955-ben a *Moszkvai Memorandum* ezt egyenesen követendőnek tartotta pl. Ausztria esetében is. (Vö. Hautzinger [2002] p. 44)

Svájc sokat tesz biztonságáért. Az alkotmány is kimondja, hogy minden egészséges férfi hadköteles. E rendszerhez hozzá tartozik, hogy minden falunak és városnak, kötelezően van lötere, és évente egyszer minden hadkötelesnek lögyakorlatra kell mennie. A katonai rendszer tehát tipikusan a területvédelemre, a katasztrófa-elhárításra alkalmas, de technikai adottságai miatt felhasználható az ország teljes védelmét biztosító feladatok ellátására is. A svájci példa ekképpen egyetlen más európai országra sem jellemző: komplex egysége a patriotizmuson alapuló szilárd honvédelemnek, amely a mai katonai fenyegetettség alacsony szintje ellenére is masszív alapja az ország biztonságának.

4.1.1. Az Angol Királyi Testőrségtől (Household Division) a Honi Gárdáig (Home Guard)

Európában a koronás uralkodók és családjaik, magas közjogi méltóságok, illetve szakrális tárgyak környezetében már a késői középkortól találunk díszes küllemű, fegyveres csapatokat. A testőrök feladatai között a legfontosabb volt a „test őrzése”, a vigyázott személy épségének megóvása, tágabb értelemben pedig az uralkodói rezidencia biztonságának szavatolása. Az ilyen egységek külleme természetes módon szolgálta az udvari (állami) reprezentációt, a testőrségeket és gárdákat az uralkodói koronák „tartozékának”, a birodalmakat alkotó országok és tartományok sajátos szimbólumainak tartották.

Ha a vörös zubbony, a fekete medvebőr kucsma és London kerül szóba, a régi múltra visszatekintő elitalakulat, az angol királyi testőrség, a Household Division neve jut eszünkbe.⁵¹ Köztudomású, hogy a *brit királyi testőrség* hét alakulata a királyi ceremóniák díszkíséretét és bizonyos épületek őrzését látja el. Ám az már kevésbé ismert, hogy ezek a reguláris alakulatok, a *Brit Hadsereg* hosszú múltra visszatekintő egységei is. A gárda tehát a reguláris hadsereg része, nem pusztán turistalátványosság. Díszegység és elsőlépcsős harci alakulat. Egységei Afganisztánban a tálibokkal szemben is bevetésre kerültek. A díszelgés és harc készenlét közti fontossági sorrendet mutatja, hogy az 1995-ben rendszeresített új típusú karabélyok bevezetésekor nem a látványos fegyverfogások megtartása élvezett prioritást, hanem a díszelgő mozdulatsort igazították a korszerűbb fegyverekhez.⁵²

De Nagy-Britanniában régi hagyományai vannak a brit-szigetek szervezett védelmének is. Az állampolgárok mai, korszerű, önkéntességén alapuló milíciaszerű területvédelmi gyakorlata a 18. századig nyúlik vissza, amikor a forradalmi Franciaországtól, Napóleontól való félelem készítette a kormányt, hogy katonai fegyellemmel működő, alkalmazás esetén díjazásban részesülő önkéntes haderőt hozzon létre. A második világháborúban aztán a honi területvédők legalább olyan hősieken küzdöttek, mint a brit szigetektől távol harcoló „expedíciós” erők. Ma az országban a jogszabályok betartatására nincs szükség nagyobb rendvédelmi erőkre és hálózatokra, így újabb gárdákra sem. Richard Rose írja: az ország összlakosságához viszonyítva kb. harmadakkora a rendőri erők száma, mint az USA-ban, Németországban vagy Franciaországban. Az utcai gyilkosságok és az erőszak nem megszokottak a politikai életben, a bűnözés társadalmi, mintsem államellenes ügy. A politikai büntett fogalma szinte ismeretlen Angliában, csak Észak-Írországból fordult elő, hogy a törvényeket politikai megfontolásokból megsértők államellenes célokat tűztek ki maguk elé. A politikai tevékenység új formái – a tiltakozó menetek, a sztrájkok, az ülősztrájkok, valamint a személy és tulajdon elleni erőszak szaporodása – ellenére az angolok zöme meg van győződve arról, hogy a politikai játszmákat konvencionális szabályok között lehet tartani. A „jog uralma” (*rule of law*) jegyében a rendőrség szerepe is jól mutatja a kormányzók és a kormányzatok közti bizalmat. (Rose [1996] pp. 210-212)

A rendőrök fegyvertelenül járőröznek, közmegebecsülésnek örvendenek, és sokan vélik úgy, hogy a hatalmával visszaélő rendőr atipikus eset. Bár az utóbbi időben több rendőri túlkapásra derült fény, a baloldali csoportok fizikai összeütközést is provokáltak a rendőrséggel a demonstrációkon, sztrájkok során, és a bevándorlók lakta városrészekben is vegyes érzületeket keltett a kialakult helyzet, sok bevándorlót is nyugtalanít a bűnözés, védelmet keresnek a rendőreiknél, még ha a törvény emberei nem is járnak el korrekten minden esetben, ha a bevándorlókról

⁵¹ A gárda díszegyenruhájának legjellegzetesebb része a magas medvebőr kucsma. Ez *Waterloo* öröksége, I. Napóleon császári gárdájának legyőzése emlékére hagyta jóvá *Wellington*, hogy a gárda a legyőzött ellenfél jellegzetes fejfedőjét viselhesse. Azonban egyedül a krími háborúban hordták a harcmezőn, különben ceremonális viselet.

⁵² Vö. Az Angol Királyi Testőrség (Household Division). http://leml.blog.hu/2009/11/30/az_angol_kiralyi_testorseg_household_division.

van szó. (Vö. Rose [1996] p. 212) Angliának nincs szüksége olyan félkatonai biztonsági szolgálatokra, amelyek Európában létrejöttek, s amelyek kikényszeríthetnék a törvényeknek való engedelmeskedést. Nincs az amerikai *Nemzeti Gárdához* hasonló szervezet sem, amely bevethető lenne a belpolitikai zavargásokban. A hadsereg (flotta) a vezető fegyveres erő, amely a lakosságtól is igyekszik izolálódni. Azt jó ideje nem alkalmazták a polgári életben, csakis sürgős segítségkérésnél, mondjuk természeti katasztrófák alkalmával. Észak-Írországból a protestánsok és a katolikusok ulsteri polgári jogi zavargásai voltak a kivételek, ahol a problémamegoldás „*nem angol*” formájához kellett folyamodni. (Rose [1976] pp. 247-291)

Angliában a medvekucsmás *Királyi Testőrség* mellett csak a partvédő *Coast Guardok*, vagy a brit honi őrség, a *Home Guard* voltak olyan alakulatok, amelyek a második világháború előtt és alatt a miliciaszerű katonai alakulatok sajátosságait mutatták, és amelyeket a reprezentáció mellett a német invázióvesztől való félelem miatt hívtak életre. Az önkéntes tartalékosok fokozott szerepvállalásáról csak 2001. szeptember 11-e után élénkült fel a társadalmi vita. 2002-től kezdődően a reagáló erők önkénteseinek szervezeti keretét a *Területvédelmi Hadsereg körzeti lövészsászlóaljai* – mint befogadók – adták meg. (Vö. Hautzinger [2002] pp. 41-41)

A világháborús brit *Honi Gárda* egyébként nagymértékben hozzájárult a szigetországban ahhoz, hogy a hadsereg újra-felfegyverzése közepette, főként a légvédelem segítésére, valamint az egyes települések védelmére pótolni lehessen a hadsereg hiányzó állományát. Felderítő egységeiknek feladata vidéken az volt, hogy egy esetleg behatoló kis létszámú ellenséges csapatokat megsemmisítsenek. Így a második világháború során a gárda számos úttorlaszt emelt, hogy blokkolni tudja az ellenséges partraszállási kísérleteket. Ezen egységekre azért is szükség volt, mert a partok és a szigetek egyes részein a reguláris hadseregnek egyszerűen nem jutott embere a helyőrségek fenntartására, így a német ejtőernyős csapatok támadásától tartva, szinte szükségszerűen vezették be a *Helyi Önkéntes Védelmet*, amelynek alakulatai a lokális közösségek védelmi rendszereinek felügyeletét és biztosítását látták el, mentesítve ettől a brit hadsereget.

Nagy-Britanniában a Kelet-Közép-Európaiakhoz hasonló egységeket csak egy illegális *terrorszervezet*, az *IRA (Ír Köztársasági Hadsereg)* hozott létre. Így a *Northern Ireland* versus *Ulster* Észak-ír gyakorlatában szintén megjelent egy legális szervezet, amely a politikai szárny szerepét vállalta magára, valamint egy (fél)katonai, irreguláris, önkéntes alapon működő szervezet, amely vele karöltve vett részt a „politikacsinálásban”. Így napjainkra a szélsőbaloldali *Sinn Féin* és az *IRA* precedense a párhuzamosan működtetett jobboldali radikális, félkatonai csoportok mintájává vált a kelet-közép-európai régióban is.

4.1.2. Franciaország: a *Guard Nationale* és a *francs-tireurs*, a „szabad vadászok”

A Franciaországban egykor szolgálatot teljesített gárdák közül (*Királyi Testőrség*, *Svájci Gárda*) talán a *Testőrség Muskétásai* (*Mousquetaires de la Garde*) a legismertebb csapat. Az abszolutizmus idejének harcoló százada, *Alexandre Dumas* híres regényének köszönheti európai népszerűségét.⁵³ Mellette a másik alakulat az I. Napóleon vezette „*régi gárda*”, amely a „Nagy Hadsereg” (*Grande Armée*) gránátosaiból, gyalogos vadászaiból és lovasaiból állt. Egyik zászlóalja a szövetségesek engedélyével még a Földközi-tengeren lévő *Elba szigetére* is elkísérte a császárt, mint annak testőrsége, illetve a maroknyi csapat a „*száz napos*” visszatéréskor is követte vezérét. (Manfred [1981] p. 476)

A radikális népi mozgalom a 18. század arisztokratikus, feudálisan hierarchizált közegében új jelenségeket produkált a forradalmi Franciaországban. A forradalmi erőszak-monopólium alkalmazásának egyik eszköze – a jakobinista testvéri társaságok és hálózatok mellett – a *sans-culotte mozgalom* volt, amelyben a városi néptömegek sajátos jellege és politikai cselekvésük autonóm természete mutatkozott meg. (Vö. Soboul [1983] p. 11.) Idetartoztak a *Lafayette* márki nevéhez köthető önszerveződő „polgár-katona” egységek is, vagyis a francia forradalmi haderőben jelentős szerepet betöltő *Nemzeti Gárda* (*Guard Nationale*). A hagyomány a francia–porosz háborúban ismét szerephez jutott, amikor a párizsi kommun alatt újra megalakult a Nemzeti Gárda. Főként lakóhely szerint toborozták, egy-egy zászlóalj tagjai nem pusztán a szervezeti tagság, hanem a szomszédsági viszonyok alapján kapcsolódtak egymáshoz. (Albert-Dávid [2000])

Franciaországban az emberi és szabadságjogok respektálásának, a demokratizálódásnak mély történelmi-forradalmi hagyományai vannak. Ezek a felvilágosodásig, illetve az 1789-es nagy francia forradalomig vezethetők vissza. Mindez meghatározta azoknak az önszerveződő (irreguláris) alakulatoknak a természetét is, amelyek az országban megjelentek, bár a forradalmak, a *francia gloire* és a *gyarmatbirodalmi* jelleg, vagy a német katonai megszállás produkált kivételeket az állami monopóliumon kívül alkalmazott erőszak alkalmazása kapcsán.

A *Guard Nationale* mellett az 1870–1871-es porosz–francia háborúban már feltűntek a német csapatokkal összezapásokat provokáló „*francs-tireurs*” fegyveres ellenállók. (Vö. Elias [2002] p. 168) Ezek az egységek az állami monopóliumon kívüli erőszak egy speciális típusát képviselték a 19. és a 20. században. Belgiumban és Franciaországban. A francia forradalom idején a franc-tireur alakulatok betagozódtak a könnyű gyalogságba, amely külön szerveződött a reguláris hadseregtől. A spanyol „*francotirador*” szó és a portugál „*franco-atirador*” jelentése

⁵³ Az osztrák császári hadseregben – mint ahogy a spanyolban, az oroszban, a svédben, a britben és a lenyelben is - megtalálhatók voltak a 17. század végén a muskétások, azok a zsoldosok, akik lőfegyverekkel voltak felszerelve. Ekkoriban a hadseregnek csak egy bizonyos részét látták el, e fegyvernem katonái elitalakulatnak számítottak (a tüzérség mellett, amit ekkor még „mesterségnek” tartottak).

egyébként „mesterlövész” vagy „orvlövész”, amely szavak a „franc-trieur” szóból származnak. Ezek a „lövészek” kezdetben lövészklubokban tevékenykedtek, vagy a nem hivatalos katonai társaságokban, amelyek Kelet-Franciaországban alakultak az 1867-es luxemburgi válság idején. Legfőképpen lögyakorlatokkal foglalkoztak, de a háborúban is lehetett rájuk számítani mint könnyű gyalogosokra. Nem viseltek egyenruhát, ám a legjobb fegyverekkel voltak felszerelve, s ők választották meg a saját tisztjeiket. Egyszerre voltak értékes részei a francia fegyveres erőknek, és képviseltek lehetséges veszélyt a belpolitikára.

„Szabad vadászok” (*free shooter*) voltak a partizán ellenállók is, olyan speciális katonák, akik a gerillahadviselést és a partizán harcmodort képviselték hazájuk védelmekor. Amikor megjelentek önszerveződő (irreguláris) egységeik, a nevük azoknak a polgári ellenállóknak a leírásra szolgált, akik önként szembeálltak az ellenséges hadseregekkel, megsértve ezzel az akkor szokásos háborús jogot. Rajtuk kívül az első világháború idején így nevezték azokat a belga polgárokat, akik orvtámadásokat intéztek a német hadsereg ellen, amikor az semmibe vette a semleges állam szuverenitását.

A „szabad vadászok” kifejezést tehát valaha a nem reguláris katonai alakulatokra használták, amelyeket Franciaország állított hadrendbe. De alkalmazták azokra a gerillaharcosokra is, akik az érvényes hadi jogon kívül – azt nem figyelembe véve – küzdöttek. Végül a kifejezést tartalmilag megújították, és úgy használták a francia partizánok, hogy *Francia Ellenállási Mozgalmukat* elhatárolják a németek ellen küzdő más erőktől a második világháború alatt.

Ám Franciaország esetében nemcsak a nemzeti függetlenség és a területi integritás megvédésére találunk példát a történelemben, hanem másra is. Nem annyira a „neókra” („neoszocialisták”), hanem az algériai gyarmati uralom fenntartásának igényére térnek itt ki. Ennek egyik eszköze az 1960-as években a szélsőjobboldali *Titkos Hadsereg Szervezete* (*Organisation Armée Secrète – OAS*) volt, amely terrorista módszerekkel harcolt Algériában, sőt a szervezet a gyarmati országban és Franciaországban is egyaránt működött.

4.1.3. Egyesült Államok: a Nemzeti Gárda (*US National Guard*)

A *Nemzeti Gárda* előképei az észak-amerikai polgárok közös védelmi szervezetei, a milíciák voltak. Történetük a *Függetlenségi Nyilatkozat* előtti időkbe nyúlik vissza. A 18. századi angol kolóniákon a farmerek, kereskedők és polgárok fegyvert fogtak a közösségeiket fenyegető külső veszélyek ellen. Ez összhangban állt azzal, hogy Nagy-Britanniának sokáig nem volt állandó, reguláris hadserege, ezért a katonai védelmet a szolgálatra kötelezett polgár-katonák látták el. Ennek révén az USA hadserege Nemzeti Gárdájának története „1636. december 13-án kezdődött el, amikor a Massachusetts közeli öbölben található kolónia három milícia ezredet szervezett az

ún. *Pequot-indiánok egyre növekvő fenyegetésének kivédésére.*” Az „1636-ban Massachussets környékén megalakított csapatokat később országszerte több száz követte, így ezeknek a szervezeteknek jelentős szerepük volt az anyaországtól, Angliától való elszakadás gondolatának népszerűsítésében, majd a későbbi fegyveres összeütközések során is.”⁵⁴

E gárda létrejöttének alapja tehát az angol milíciarendszer volt, amelynek kialakítását Angliában a 16. század végi *Erzsébet Statútum* tette lehetővé. E hivatalosan, törvényesen működő milíciarendszerben minden 16 és 60 év közötti férfi mozgósítható volt, akik zsoldot kaptak tevékenységükért. Ezt a brit kezdeményezést, később más területeken is bevezették, ami elősegítette bizonyos közösségek, hasonló védelmi jellegű szervezeteinek megalakulását. (Vö. Hautzinger [2002] pp. 45-46)

A franciák és az indiánok elleni gyarmati háború után a milíciák az amerikai függetlenségi háborúban jutottak újra fontos szerephez. (Kocsis [2010]; Hautzinger [2002] p. 39) A reguláris hadseregben parancsnokló *George Washington*, aki korábban maga is milíciában szolgált, szorgalmazta a polgári védelmi szervezetek tagjai közül való toborzást. A milícia már ekkor az állandó katonai erők legfontosabb kiegészítését és hatékonyabbá tételét szolgálta, főként fegyelmezhetősége révén. Így az amerikai milíciák története azt is bizonyítja, hogy civil önkéntesekből képzett katonai erőt lehet faragni. Ez máig megalapozza a Nemzeti Gárda hagyományait és hírnevét.

A függetlenségi háború után, mivel az állampolgárok kitüntették magukat a fegyveres harcokban, a milíciák véleményét is kikérték a kormányzás karakterének kialakításáról. Nem volt könnyű a föderalisták és a konföderalisták számára egyaránt elfogadható egyensúlyt teremteni. Német József említi munkájában, hogy a föderalisták erős, centralizált kormányzást és állandó, a milíciával kiegészített haderőt kívántak szövetségi irányítás alatt, míg a konföderáció hívei az önálló államokat, a kicsiny reguláris erőket és az államok ellenőrzése alatt álló milíciákat részesítették előnyben. E vita azzal zárult, hogy az amerikai elnök lett a fegyveres erők főparancsnoka, a kongresszus pedig megkapta az adók katonai kiadások miatti megemelésének, valamint a háborús kérdésekben való döntésnek a kompetenciáit. A milíciák szempontjából is jellemző lett a hatalommegosztás, így az egyes államok megkapták a jogot a toborzásra, a kiképzésre, de a szövetségi kormány volt felelős az általános előírások megalkotásáért és betart(tat)ásáért. Németh szerint a 18. század végén a Kongresszus törvényt alkotott, amely úgy döntött, hogy a 18 és 45 év közötti férfiak besorozhatók a milíciákba. Lehetővé vált az is, hogy az önkéntesek megvásárolják egyenruhájukat és felszerelésüket. A szövetségi kormány ekkor alakította ki a szervezeti felépítés alapjait is, valamint biztosította a fegyverek és lőszerek megvásárlásának anyagi fedezetét. Ám a honatyák nem rendelkeztek arról, hogy milyen

⁵⁴ Németh József (én.) Az USA Nemzeti Gárdájának kialakulása és fejlődése a történelmi események tükrében.
http://www.biztonsagpolitika.hu/userfiles/file/PDF/nat_guard_alk.pdf.

következményei lehetnek a fenti előírások be nem tartásának vagy megszegésének; ennek hiánya folytán az államok többségében a milíciák szervezettsége és hatékonysága igen alacsony volt.⁵⁵

A 19. század elejére a reguláris haderő miliciarésze feltöltésre várt. Ezért az államok önkéntes jellegű egységei egyre jelentősebb szövetségi támogatást kaptak. A USA déli részén bázisuk a városi lakosság volt: hivatalnokok, iparosok és gazdák. Az egységek maguk választották tisztjeiket, általában a polgárság módosabb, illetve legelismertebb tagjai közül. A század közepére az európai bevándorlók is létrehozták a maguk egységeit, vagyis a gárda etnikai alapon is megszerveződött (pl. az ír *Jasper Greens* vagy a német *Steuben Guards* révén). Ám a Nemzeti Gárda egységei igazából a mexikói háborúra növekedtek meg. Ekkortól az egységek már „külföldön” is harcoltak, ami a reguláris hadsereg tisztjei és a milíciák önkéntesei között nézeteltérést szült. A milícia tisztjei ugyanis magasabb beosztásba kerültek, mint a regulárisak, annak ellenére, hogy az önkéntes csapatok körében a fegyelem meglehetősen laza volt. Ezt a helyzetet a vezetés elméletének megváltoztatása oldotta meg úgy, hogy a milicisták harci morálja fennmaradt. Hatása már az amerikai polgárháborúban is megmutatkozott.

A nagy véráldozatot követelő és hosszan elhúzódó polháború idején *Abraham Lincoln* amerikai elnök, hároméves szolgálatra kötelezte az önkénteseket és számos milíciát újraszerveztek. A polgárháború végeztével a déli államok milícia-felállítási jogát egy időre megvonták, mindaddig, amíg nem állítottak fel az északiak által is elfogadható kormányokat. Erre a déli államok „*fekete milíciákat*” kezdtek szervezni, melyek helyét később *fehér egységek* vették át. A 19. század végén a milíciák a polgári rendzavarások elhárítását végezték, s ez a kormányzatot további szervezetek felállítására ösztönözte. Bázisokat építettek számukra, s ekkortól kezdték az államok milíciáit „*Nemzeti Gárdának*” nevezni. (Vö. Hautzinger [2002] p. 39) Az elnevezés eredete egyébként a francia *Lafayette*-ig vezethető vissza, aki a francia forradalomban a „*Garde Nationale*” főparancsnoka volt.

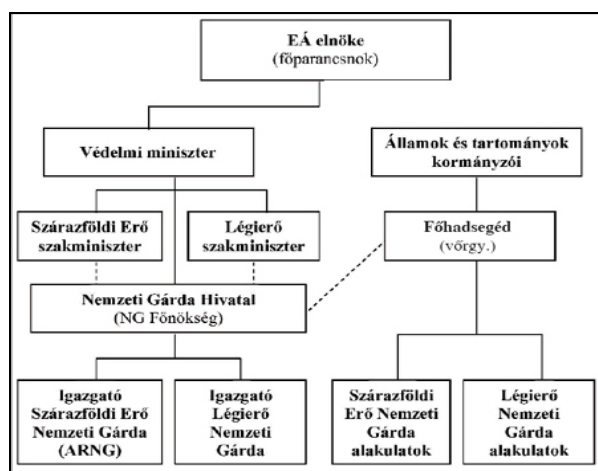
A Spanyolország elleni háború idején, mivel a Nemzeti Gárdát a határokon túl törvényesen még nem lehetett bevetni, annak önkéntesei „magánszemélyként” mentek Kubába, és ott szervezték meg egységeiket. Akkor, a spanyol uralomtól szabadulni kívánó Fülöp-szigeteken engedélyezték először az amerikai csapatok külföldi állomásoztatását. Ez a háború mutatott rá arra a problémára is, hogy az USA-nak békeidőben nagyobb reguláris haderőt kell fenntartania. A századfordulós törvényalkotói és modernizációs folyamatok tisztázták a szövetségi jogköröket is, s a megnövelt szövetségi költségvetéssel a gárda egységeit feltölthették a jogszabály által előírt szintre. A gárdistákat évenkénti szolgálatra, illetve gyakorlatra kötelezték, amiért fizetést kaptak. Az első világháború idején pedig megszületett az a törvény, amely garantálta az állami milíciáknak, hogy a hivatásos haderő tartalékát képezik. (Vö. Hautzinger [2002] p. 39) A gárda

⁵⁵ Németh József (én.) Az USA Nemzeti Gárdájának kialakulása és fejlődése a történelmi események tükrében.
http://www.biztonsagpolitika.hu/userfiles/file/PDF/nat_guard_alk.pdf.

tisztjeinek rangját a hadsereg iskoláiban kellett megszerezni, s az egységeket a *Háborús Hivatal* (*War Department*) ellenőrizte, a reguláris erőkkel szemben támasztott követelményekkel megegyezően.

Woodrow Wilson elnöksége idején, 1917-ben, a *Nemzeti Védelmi Törvény* (*National Defense Act*) alapján az államok hadosztályokba szervezett egységei a határvédelem mellett az amerikai expedíciós erőkben is jelentős erőt képviseltek. A háború vége után jött létre a *Légierő Nemzeti Gárdája* (*Air National Guard*), majd a második világháború kitörése és Franciaország megszállása után a gárdát újra mozgósították. Így a *Pearl Harbornál* elszenvedett japán támadás idején már teljes készenlétben állt. A második világháborúban a Nemzeti Gárda csapatai már nemcsak az európai, hanem az afrikai és a távol-keleti hadszíntereken is harcoltak.

A *Nemzeti Gárda* a koreai háborúban újra szerepet kapott. Az 1950-es években ugyan csak részlegesen mozgósították, mint ahogy a *berlini fal* megépítése idején is, de a vietnami háborúban egyes egységei a harctéren szolgáltak, s jelentős szerepük volt az otthoni háborúellenes tüntetések és zavargások megfékezésében is. Ekkorra az etnikai egységesítés hatására a gárda tagjai között már számos afro-amerikai volt, sőt, a gárdában immár az egészségügyi szolgálat mellett a nők más posztokon is megjelentek.

6. ábra. Az USA szárazföldi tartalékos alakulatai: a Nemzeti Gárda szervezete
Forrás: Urbán [2007]

Az Egyesült Államokban egyébként a vietnami háború óta nem sorozott, hanem nagy létszámú hivatásos-szerződéses haderő tevékenykedik. Alakulataiknak európai mércével mérve hatalmas tartalékaik vannak. Ma az *USA Nemzeti Gárdája* (*USNG*) két alapelemből tevődik össze: a *Szárazföldi Haderő Nemzeti Gárdából* (*Army National Guard – ARNG*) és a *Légierő Nemzeti Gárdából* (*Air National Guard – ANG*). (Vö. Urbán [2007])⁵⁶ Az *USA szárazföldi erők* (*US Army*) kötelékében számos „tartalékos” (*Federal Reserve*) és „gárdista” (*National Guard*) alakulat is

⁵⁶ Az ANG a légierő tartalékát képezi.

megtalálható. (Ezek voltak 2005-ben az Irakot megszálló amerikai erők helyi tartalékai is.) A Nemzeti Gárda szövetségi szinten tehát békeidőben a Szövetségi Hadsereg (US Army) egyik tartalékos ereje (azért az egyik, mert mint írtam, az országban vannak kifejezetten szövetségi tartalékos erők). A gárda fenntartásának nagy részét a szövetségi költségvetés fedezi, felszerelése modern, mint a szövetségi hadseregé, a kiképzés feltételeit és mértékét, katonai szervezeti felépítését a szövetségi kormány írja elő, egységesen és kötelezően. A gárda tagjai mind a szövetségi kormánynak, mind saját államuk kormányának hűségesküt tesznek. Ez a gárda afféle tartalékos *rendőrség* vagy *milícia* is. Főleg szükségállapot idején, természeti katasztrófák során, vagy polgárjogi és diákmozgalmak ellen, illetve a négergettők zavargásai alkalmával vetik be. Erre került sor 1965-ben a Los Angeles-i Watts negyed híres gettőlázadásakor, 1968-ban Martin Luther King polgárjogi vezető meggyilkolását követően kitört zavargások idején, illetve nemrégiben a Georgia állambeli Forsythe megyében, ahol egy békés polgárjogi felvonulást fenyegettek meg előzetesen, ezért a kormányzó kirendelte a Nemzeti Gárdát a felvonulók védelmére.

A Nemzeti Gárda „rendőri” funkcióban a demokratikus-alkotmányos (helyi vagy szövetségi) hatalomnak alárendelten pl. helyreállítja a közrendet, megszünteti az erőszakot, s így működése politikamentes abban az értelemben, hogy egyik politikai párthoz és ideológiához sem köthető (vagyis nem demokrata vagy republikánus párti, nem a feketék vagy a rasszisták ellen lép fel, hanem a közrend megbontói ellen, akik a társadalmi problémák megoldását nem az alkotmányos csatornákon keresztül, hanem az erőszak alkalmazásának állami erőszak-monopóliumán kívül keresik). A Nemzeti Gárda ily módon nem „*pártrohamosztag*”, hanem a demokratikusan hatalom alkotmányos törvényeinek alárendelt eszköz. Éppen ezért belföldi alkalmazásának törvényességét még azok sem vonják kétségbe, akik esetenként azonosulnak a zavargókkal vagy lázongókkal.

Az amerikai *National Guard*hoz hasonló katonai alakulat gondolata egyébként Magyarországon többször is feltűnt, nevezetesen a rendszerváltáskor, a munkásőrség esetleges átszervezése kapcsán. *Mark Palmer* budapesti nagykövet állítólag így akarta elérni, hogy a karhatalom ne avatkozzon be az utcai demonstrációkba.⁵⁷ Végül a „*négy igenes népszavazás*” előtt, amely legitimálta volna a munkásőrség feloszlását, az utolsó állampárti parlament kimondta utódszervezet nélküli felszámolását, s az ötlet okafogyottá vált.⁵⁸

2000 őszén *Simicskó István*, akkori államtitkár vetette fel (véltetően az amerikai önkéntesek analógiájára) egy hasonló erő, a *Nemzeti (Honi) Gárda* ötletét. Indítványát a

⁵⁷ Vö. Bokor László (2010) Fegyverrel – „Ügyes” húzás a Magyar Gárda főkapitányától - A gárda és a gárdák. 168 óra, július 16. (péntek). <http://www.168ora.hu/itthon/a-garda-es-a-gardak-58078.html>.

⁵⁸ Ezt a népszavazást négy párt kezdeményezésére (az SZDSZ, a FIDESZ, az FKGP és az MSZDP) írták ki, a köztársasági elnök választásának módjáról, a Munkásőrség megszüntetéséről, az MSZMP (majd MSZP) vagyonelszámolásáról és a munkahelyi pártszervezetek megszüntetéséről.

honvédelmi bizottság vitára is alkalmasnak találta. Ám az alakulat létrehozásának terve, a politikai pártok közti ellentétek mellett, a haderőreform miatt is mellékvágányra került. A *Magyar Honvédség (MH)* ugyanis közben fokozatosan eltávolodott a „veszélyorientált” (ellenségorientált tömeghadsereg) elképzeléstől a „képességorientált” hadsereg irányába, melyet a NATO-csatlakozás során célként ismertek el. (Vö. Hautzinger [2002] p. 76; Kladek [2005]) A „nemzetőrségi” vagy „területvédelmi” kezdeményezés azonban nem töltötte be a hozzá fűzött reményeket.⁵⁹ Ez részben a pénzhiányon, részben pedig az új fegyveres erő szükségletenségére hivatkozó *MSZP–SZDSZ kormány* elutasító alapállásán múlt. Az USA tradícióira visszatekintő szisztéma tehát lekerült a politikai napirendről. Ebben egy új „párthadseregtől” való félelem is szerepet játszott. Csak erősítették azok a vélekedések, amelyek az amerikai rendszer működésének értelmét abban látták, hogy a szuperhatalom a modern kor „kihívásainak”, katonai misszióinak pusztán egy professzionális hadsereggel nem tud megfelelni, azt mindenképpen ki kellett egészítenie egy nem főállású, ám gyorsan mozgósítható tartalékos haderővel. Ám hazánk, regionális középhatalomként egészen más helyzetben van, mint az USA; természetesen ez nem jelenti azt, hogy ne lenne szüksége a hátszág- és a területvédelmi szisztéma további átalakítására. (Hautzinger [2002] pp. 75-80) Ezt katonai és szakpolitikusok azóta hangsúlyozzák. (Vö. Hautzinger [2002], Kladek [2005]; Kern [2007])

4.1.3.1. Észak- és Latin-Amerika: radikális milicista mozgalmak és gerillák

Az USA-ban a politikai radikalizmus nemegyszer „milicista” mozgalmakkal karöltve jelenik meg. (Vö. Breton [2000] p. 53) Ezek közül az ismertebbek a nevükben és külsőségeikben is felvállalják a hagyományokat, és nemegyszer az állami monopóliumon kívüli erőszak jogát is megsértik. Mint Konok Péter írja: a Ku-Klux-Klan (KKK) örökségét pl. a KKK Birodalmi Lovagjai, az Amerikai Lovagok Temploma és az Árja Lovagok Szövetsége őrzi. „Se szeri, se száma a különféle zavaros csapatoknak, fasisztoid csoportoknak, gárdáknak és rohamosztagoknak. És bár valószínűtlen, hogy a Ku-Klux-Klan olyan politikai mozgalomként éledjen újra, amely ismét valódi tömegeket képes mozgatni, ... a 2008-as elnökválasztás eredményének következtében megsokszorozódott a régi névvel operáló csoportok akcióinak száma.” (Vö. Konok [2008] p. 29)

A „fekete és fehér radikalizmus” azóta az amerikai társadalom alapvető problémája, mióta az első rabszolgákat szállító hajók kikötöttek az amerikai partoknál. A rabszolagatartók és a rabszolgaság-ellenesek ugyanis gyakran radikális fegyveres bandákba tömörülve terrorizálták egymást. Majd 1861-től, az *amerikai polgárháború* idején az Unió hadserege befogadta a szökevény rabszolgákat, így az *Emancipációs Proklamációt* követően számos fekete önkéntes

⁵⁹ Persze joggal merülhet fel a kérdés, hogy a sorkatonaság megszüntetésén kívül eredményezett-e átfogó változásokat a hadseregben a haderőreform, és hogy az tekinthető-e egyáltalán valódi haderőreformnak.

alakulat jött létre a hadseregen belül. Ez új konfliktus csírája lett. (Vö. Hahner [2008] p. 20-21) Hamarosan összecsaptak a feloszlott déli hadsereg katonáiból, egykori bajtársakból összeverődött fosztogató bandák és a frissen felszabadított, helyüket még nem találó feketék csapatai – akiknek az északi győzelem jogokat adott ugyan, de létbiztonságot nem. Sőt, miután a jogszabály kimondta a törvény előtti egyenlőséget, a korábbi rabszolgatartó államok egy része a rabszolga-felszabadításra válaszul ún. *fekete rendszabályokat* léptetett életbe. (Vö. Magyarics [2008] p. 15)

A félelem a feketék bosszújától, a déli veteránok unalma és dühe, valamint a tény, hogy a rabszolgatartók szinte kizárólag fehérek, a rabszolgák pedig afrikai eredetű feketék voltak, a rabszolgaságot faji alapú érveléssel támasztotta alá. 1865-ben a rabszolgaságot elvető északi államok győzelmével nemcsak a polgárháború ért véget, hanem ez volt az az év is, amikor a faji alapú terrorizmus megjelent az országban. A „fehér radikalizmus” számtalan klub, szövetség, egyesület jött létre, amelyek élvezettel leckéztették meg a babonás feketéket. Nemsokára az ijesztgetés erőszakba torkollott, és terrorista rohamosztagok garázdálkodásáig züllött. A határozott politikai irányvonalat követő, politikai célokat kitűző agresszív szervezetek célpontjainak listája is kibővült: a feketék mellett az északról betelepülő vállalkozók, a központi kormányzat tisztviselői, a „niggerbarát” fehérek és a katolikusok jelentek meg mint potenciális ellenségek. Ez a déli államokban a rettegés magas fokát alakította ki. A 20. század elejére a KKK radikálisai *Fekete Légión* néven önnálósodtak, akiket az amerikaiak többnyire a nációkkal azonosítottak. Ezek fennen hangoztatták rokonszenvedésüket a náci Németországgal is. (Vö. Konok [2008] pp. 22-29)

A „*fekete radikalizmus*” a 19. századi USA északi államainak afro-amerikai népességére volt hatással. Ezek 1886 és 1898 között a néger farmerek, résztulajdonosok és mezőgazdasági munkások révén szervezték meg szövetségeiket, védekezésül az ún. *Jim Crow-törvények* ellen. Mozgalmuk hamarosan regionális méreteket öltött, és heves ellenállásba kezdett a „fehér ültetvényesekkel” és a gazdasági elittel szemben, annak ellenére, hogy a *Demokrata Párt*, a bíróságok „családias” hálózatai, a milíciák, a serifek és a sajtó a gyakorlatban szoros kontrollt tartottak fent felettük. A hírhedt Jim Crow-törvények egyébként állami és helyi szinten 1876 és 1965 között voltak érvényben az USA déli és határos területein. Ezek garantálták az országban az „*elkülönült (szeparált), de egyenlő*” státust a fekete amerikaiak számára, mely bánásmód a valóságban mindig egyenlőtlenebb volt, mint a „fehér amerikaiak” esetében. A *Jim Crow-időszak* (vagy *Jim Crow-éra*), vagyis a szegregáció időszaka mindvégig ezekhez a törvényekhez igazodott. Austin Ranney szerint ugyanis a *WASP (fehér-angolszás-protestáns)* dominanciája az „*uralkodó osztály eszköze volt a kisebbségek elnyomására*”. (Ranney [1996] p. 735)

A polgárháború kimenetele és a rabszolga-felszabadítás tehát egészen új helyzetet teremtett. A feketék elnyomásának fenntartására irányuló törekvések mellett kialakult az új „*fekete radikalizmus*”, majd a „*fekete nacionalizmus*” is, amely kilépett a korábbi vallási keretek

közül. A „*fekete radikalizmus*” ellen szerveződött meg 1865-ben a *Ku-Klux-Klan (KKK)*, amely a fehérek felsőbbrendűségét hirdető, a feketékkel, az indiánokkal, a katolikusokkal és később a zsidókkal szemben erőszakosan fellépő titkos társaságként főleg a déli államokban volt befolyásos szervezet. A létrehozók politikai motivációi közé sorolhatjuk a háborús vereséget, a „*fehér felsőbbrendűségbe*”, az *egyéni (természetesen fehér) szabadságba*, illetve a „*Dél újjáélesztésébe*” vetett hitet.

Gerald Gaither a fekete radikalizmus legfontosabb céljait a következőképpen foglalta össze könyvében: 1. a gazdálkodási és gazdasági módszerek megváltoztatása; 2. több pénzt az iskoláknak; 3. mindenkinek legyen lehetősége az újságkiadásra; 4. „jobb törvényeket” kell kijárni; 5. a mezőgazdaság állami támogatása; 6. magasabb munkabérek; 7. tiltakozás az ítélkezés rendszere és a lincselések ellen; 8. tiltakozás a feketéket sújtó törvények ellen (a feketék jogvédelme); 9. a helyi politikai reformok elősegítése és a választások föderális felülvizsgálata; 10. a független és „együttes” kampányok folyamatos megszervezése. (Vö. Gaither [2005])

A fekete radikalizmus a korai agrárius mozgalmakban is megjelent. Szervezetei között felsorolhatjuk a *Colored Agricultural Wheelst*, a déli *Knights of Labort*, a *Cooperative Workers of Americát* és a *Colored Farmers' Alliance-t*. Mivel azonban a választási rendszer miatt maguk a feketék nem valósíthatták meg a reformokat, a fekete radikalizmus hívei a *Populista Párt* és az *Egyesült Államok Népi Pártja (People's Party)* segítségére siettek, majd a *Republikánus Párt* „középbálja” használta fel őket kampányai során. Később, mivel a Republikánus Párt jobbra mozdult el, és az 1960-as évekre a *Demokrata Párt* délen szakított a „fehér radikálisokkal”, az afroamerikai szavazók a demokraták jelöltjeit kezdték támogatni. Sokáig ugyanis a republikánusok az iparosodottabb észak, vagyis a *jenkik* érdekei támogatták, míg a Demokrata Párt a déli, az egykori rabszolgatartók érdekeit képviselte.

A 20. század közepén a fekete radikalizmus gondolata a „*Black Power!*” (*Fekete Hatalom*), a fekete nacionalizmus pedig a „*The Black Nation*” (*Fekete Nemzet*) és a „*Black is beautiful*” (*A fekete gyönyörű!*) jelszavakban élt tovább. Az 1950-1960-as évektől egészen napjainkig, további egymástól igen eltérő fekete (és fehér) radikális és polgárjogi mozgalmak jelentkeztek. Ide tartoztak pl. a *Fekete Párducok* (az *Önvédelem Fekete Párduc Pártja–Black Panther Party for self Defense*) és azoknak „fehér” megfelelője, a baloldali radikálisokat és hippiket tömörítő *Fehér Párduc Párt*, valamint a *fekete feministák*, illetve az 1969-ben a *Jamaicai Köztársaság* nemzeti hőségé avatott *Marcus Mosiah Garvey* is, aki a „*fekete nacionalizmus*”, a „*fekete birodalomépítés*” és a „*faji monarchia*” gondolatát dédelgette.

Garvey, aki *Libériát* szeretne volna megálmodott birodalmának központjává tenni, a *rasztafárik* által prófétaként tisztelt politikai vezető, az 1920-as években még a *KKK* vezetőivel is találkozott *Atalantában*, hogy azok legyenek segítségére az amerikai feketék önálló afrikai

birodalmának megteremtésében. A „*fekete faj tisztaságában*” és a „*fehér faj tisztaságában*” érdekelt vezetők között a szegregáció kérdésében tehát nem volt ellentét. (Vö. Konok [2008] p. 28) Az elsőként 1871-ben felosztatott, majd az 1930-as évek végén adótartozás miatt megszűnt KKK egyébként sokáig nem éledt újjá egységes szervezetként. Utoljára 1988-ban tűnt fel, amikor *David Duke* kampányát segítette. A *Szélsőjobboldali Hazafiak (Right-wing Patriot)* mozgalmának szervezője, *Bo Gritz* is támogatta Duke szereplését, egyengetve ezzel a fehér „felsőbbrendűség” képviselőjének karrierjét.

Kubában, illetve *Bolíviában* ismert *gerillaszervezetek* tevékenykedtek az 1950-es évek közepétől. Vezérekből posztmodern ikonok, politikai mítoszok és depolitizált áruvédjegyek váltak. Konok Péter *Fidel Castróról* és *Che Guvaráról*, a „*spontán népi felkelések*” példáiról azt írta, hogy máig megosztják a közvéleményt tetteikkel. Az ügyvéd Castro már Kolumbiában is részt vett katonai puccsot követő zavargásokban. Az 1950-es években Kubában politikai pályára lépett, és az *Ortodox Párt* képviselője lett. Miután a választási vereségét érző *Fulgencio Batista* a hadsereg nacionalista tisztjeivel államcsínyt hajtott végre és katonai diktatúrát vezetett be, uralmával szemben felsorakoztak a kubai társadalom széles rétegei. Batista élvezte az USA támogatását, amely 1954-ben demokratikus látszatot megőrző választásokat íratott ki ugyan a diktátorral, ám gondoskodott róla, hogy ne legyen kétséges a kimenetelük. Az elnök ezáltal legitimálhatta hatalmát.

A Batistával szembeni elégedetlenséget fejezte ki a *Moncada laktanya* elleni támadás, amelyet a fiatal Fidel Castro és testvére, Raúl vezetett. Az ellenállók 1953-ban amatőr módon megszervezett akciója kudarcba fulladt, a harcokban sokan életüket veszítették, míg másokat meggyilkoltak. Castrót – aki ez időben inkább liberális nacionalista volt – halálra ítélték, majd a katolikus klérus, a belső és a nemzetközi tiltakozás hatására, közvetlenül a kivégzés előtt börtönbüntetésre változtatták az ítéletét. Amnesztiával szabadult, majd élére állt a moncadisták alapította *Július 26-a Mozgalomnak (M-26-7)*, amelyhez további ellenzéki csoportok csatlakoztak. Főhadiszállása Mexikóvárosban volt, ahol a szervezethez kapcsolódott egy fiatal argentin orvos, *Ernesto „Che” Guevara*.

1956-ban Castro körutat tett az USA-ban, ahol meglátogatta a kubai emigránsok közösségeit, és pénzt gyűjtött egy újabb felkelés céljaira. Ekkor Castro még a szabadsághős *José Martí* gondolatai által inspirált „*martíanus*” forradalmár; a felkelés céljára kapott pénzből megvette a *Granma* nevű hajót, amelyen hamarosan a kubai partokra vezette harcosait. A kis csoportot Batista csapatai visszaverték, szórványaik a *Sierra Maestra* hegyei közé menekültek. Ott Castro ismét megszervezte a felkelőket. Egyre többen csatlakoztak hozzá, ezért 1957-ben ismét katonai akcióra szánta el magát. Lawrence Freedman írja: 1958-ban a *Felkelő Hadsereg* sikerei láttán Batista lemondott, és távozott az országból. A gerillacsoportok és az azokkal

együttműködő kommunisták átvették a hatalmat Kubában. Castro, aki a hadsereg főparancsnoka, majd miniszterelnök lett, államosításba és a latifundiumok földreformjába kezdett.⁶⁰ A Szovjetunió közeledése és az államosítások, valamint a megtorlások hatására az USA elfordult az új hatalomtól, amelyet addig támogatott. A döntést az emigrációs hullám is erősítette. Az ekkor még antikommunista, demokratikus és alkotmányos elveket valló Castrónak hamarosan szembe kellett néznie a Disznó-öbölben a CIA támogatásával partra szálló kubai emigránsokkal, akiket egy Castro-ellenes felkelés támogatott volna az országban. Ám 1961-ben az akció kudarcba fulladt. Castro akkor vett marxista–leninista fordulatot, a Szovjetunió felé fordult, és kikiáltotta a szocialista Kubát. (Vö. Freedman [2002] p. 203; illetve Konok [2006] pp. 16-21)

Harcostársa, *Che Guevara* az egyik legismertebb argentin a világon. Róla a rosszul kezdődő *Granma*-akció során derült ki, hogy elsőrangúan ért a *gerilla-hadviseléshez*. A felkelő hadseregben a „*commandante*” (kb. az őrnagy megfelelője) rangot kapta, amelynél csak Fidelé volt magasabb. Számos pozíció betöltése után a Kína felé nyitó, „*maoistává*” váló Che a kubai vezetés második embere, 1965-ben, titokban, álnéven elhagyta a szigetországot, hogy Kongóban harcoljon a forradalomért, ahol 1959 óta polgárháború dúlt. Az országban kiképzőként és stratégiai tanácsadóként támogatta a *Laurent Désiré Kabila* vezette gerillákat, miközben a másik oldalon belga, dél-afrikai zsoldosok, a CIA emberei és kubai emigránsok harcoltak. (A magát marxistának valló Kabila végül 1997-ben *Mobutu* uralmát döntötte meg, s lett a *Kongói Köztársaság elnöke*, ám 2001-ben egy puccskísérlet során meggyilkolták.)

Kongót elhagyva Che utolsó küldetésére, Latin-Amerikába készült. A bolíviai gerillák mögött azonban a keletnémet és szovjet titkosszolgálat, vagyis a *Stasi* és a *KGB* állt, amely szervezetek helytelenítették a „*maoista*” forradalmár érkezését, és gyanús körülmények közt folyt gerillacsapatának kubai felkészítése is. „*Guevarista*” kemény mag került ugyanis a csoportba, s ez felvetette annak gyanúját, hogy a kubai vezetés ekképpen akar megszabadulni „*baloldali ellenzékétől*”. Che és társai 1966-ban érkeztek Bolíviába, miután a CIA és az amerikai hadsereg gerillaellenes szakértőket, valamint kiképzőtiszteket küldött az országba, *Barrientos* elnök hadserege számára, akik jóvoltából a bolíviai hadsereg elit egységei végül felmorzszolták a

⁶⁰ Számos európai és latin-amerikai állam nemcsak abban rokon a 20. században, hogy a katonai vezetők közül sok saját politikai céljait igyekezett az állami monopóliumon kívüli erőszak segítségével követni. (Vö. Vitári [2006] p. 139) Abban is, hogy Latin-Amerika ugyanúgy a modernizáció problémáival találta magát szemben, mint pl. a magyar; mindkét területen fennmaradt a nagybirtokrendszer, amely a társadalmi mobilizációt és modernizációt gátolta. Megjelent az *elitellenesség* is, amely a „*régi*”, s nem elsősorban az „*új elitek*” ellen fordult. A „*régi elitek*”, főként a földbirtokosok „*oligarchikus liberalizmusával*” szembeni ellenséges hangvételnek a *nagybirtokok dominanciája* volt az oka, s az elmaradt vagy felemás módon lefolyt *földbirtokrendezés (földreform)*. Indultak ugyan mindkét esetben földreformok a kormánypártok kezdeményezésével, így Anderle Ádám szerint: a viszonylag heterogén társadalmi bázis, a közös nemzeti, antiimperialista érdekeltség, a „*harmadik út*” keresése, a gazdasági-társadalmi fejlődés deformációinak, függőségeinek felszámolása egyaránt jellemezték e társadalmakat. Nem véletlen az sem, hogy mindkét esetben számoltak az állam központi szerepével. A „*népi*” mozgalmak belső heterogenitásuk miatt pedig a „*reformista*” erőkhöz túl a „*forradalmiakat*” is tömörítették. Ekképpen érthetők meg a pártok és mozgalmak „*cikcakkjai*”, s adott esetben politikai fogalmak eltérő értelmezései is. (Vö. Anderle [2002] p. 506) Az antiliberalizmus szintén a régi elitek „*oligarchikus liberalizmusa*” ellenében fogalmazódott meg Latin-Amerikában, szemben az USA-val. A radikális mozgalmaknak még a politikai hatalmat is megszerezték, majd hatalomra kerülvén *protest, autoriter jellegű nemzetállamokat* teremtettek meg. Ennek reprezentánsai Braziliában *Getulio Vargas*, Argentínában a *Peron-féle mozgalom*, illetve a *peronizmus* voltak. (Vö. Anderle [2002] pp. 407-543) Az USA-val összehasonlítva, azonban a latin-amerikai radikalizmusok indulásukkor a társadalmi válságok sorozataira reagáltak, mégpedig az oligarchikus társadalomból a modern tömegtársadalommá való átalakulás útján.

felkelőket. Che Guevarát kivégezték, és mivel a gerillavezér halálhírének korábban többször terjesztették, egyik kezét levágták azonosítás céljából. (A hivatalos jelentések szerint harcban esett el.) A forradalmár mártírhála után még ismertebbé vált, mint azelőtt volt. Ellentmondásos személyiségéből romantikus, lelkesítő szimbólum lett, manapság is sokak szimpátiája kíséri. (Vö. Konok [2006] pp. 28-41)

Latin-Amerikában a fasiszmusjelenségek *Umberto Eco* féle „*minimáldefinícióját*” a második világháború előtti és utáni diktatúrák törekvések esetében is alkalmazhatjuk. Itt ugyanis már a háború előtt alakultak apró szélsőjobboldali pártok, amelyek *Alan Knight* szerint a maguk ízlésének megfelelő színű inget viseltek. Ezek a csoportok többnyire katolikus háttérűek voltak, mint a mexikói *Sinarquistas*, és *Franco falangista* pártját másolták. De Bolíviában feltűntek olyan középosztályi nacionalista pártok is, mint a *Forradalmi Nemzeti Mozgalom* vagy a *hadsereg egyes radikális jobboldali* csoportjai, amelyek a háború alatt a tengelyhatalmakat támogatták. Ám egyes „fasisztoid” rezsimek – amilyen a bolíviai *Villaroel-kormányzat* is volt – a belpolitikában sokkal reformistábbnak és populistábbnak bizonyultak, mint a baloldali és a jobboldali-konzervatív riválisok. Latin-Amerikában a brazil *Vargas* is fasisztoid köntösben lépett elsőként fel, *Perón ezredes* viszont a baloldaliságát erőteljes nacionalista-reformizmusra cserélte fel, és karizmatikus feleségével, *Evítával* együtt 1955-ig vezette nacionalista, populista kormányát, mígnem a hadsereg konzervatív erői megbuktatták. (Vö. Knight [2002] p. 352)

A térségben a háború végén diszkreditálódtak a fasiszta jellegű rezsimek, s rövid ideig tartó demokratizálódás indult meg. Ám a demokratizálódó országokban hamarosan betiltották, törvényen kívül helyezték, széttűzték a szélsőbaloldali pártokat. A dél-amerikai Chilében erős kommunista befolyás érvényesült sokáig. Itt a fordulat érdekes problémából következett. Az országban 1970 után az *Alende-kormány* politikájának és az *Unidad Popular (Népfront)* növekvő vonzerejének következtében ugyanis eltolódtak az uralom tömegek lojalitását érintő alapjai. Reális lehetőséggé vált, hogy a szocialista erők a parlamenti viszonyok között döntő súlyra tegyenek szert. Ezért a belföldi erők akut veszélyeztetettségük tudatában, a hegemonisztikus pozíciójából kiszorítani látszó USA-val és a CIA-val szövöttek, majd a puccs eszközéhez nyúltak. 1973-ban a katonaságra, valamint a titkosrendőrségre támaszkodva államcsínyt követtek el, széttűzték a szocialista mozgalmat, és a parlamentáris-demokratikus rendszert felváltotta a terrorrezsim. Ez a történet kísértetiesen hasonlít a fasiszmusjelenségekről tudottakra, noha e helyütt nem kívánok a történelmi fasiszmus túlélésével kapcsolatos spekulációkba bocsátkozni.

4.1.4. Olaszország: a „vörösingések”, a fasciók és a squadrók

Az állami monopóliumon kívüli erőszak alkalmazásának Itáliában is régi hagyományai vannak. Legismertebb példái a forradalmi 19. század közepéig nyúlnak vissza. *Giuseppe Garibaldi* az

1830-as évek elején az *Iffú Itália* nevű titkos forradalmi társasághoz csatlakozott, majd az egyik forradalmi akció kudarca után emigrált. 1860-ban két gőzhajóval és *vörösingeseivel* – köztük több magyar önkéntessel, a *Klapka-légió* katonáival - indult el azzal a céllal, hogy elfoglalja Szicíliát és Nápolyt. A meghódított területeket *Viktor Emánuel szárd királynak* adta át, így az egységes Olaszország a *Savoyai-dinasztia* uralma alatt jött létre.

A nemzeti egységmozgalom, a *Risorgimento* első jelentős képviselője *Mazzini* volt. Az ő eszméit követte *Garibaldi* is, aki Dél-Amerikában sajátította el a később Európában sikerrel alkalmazott *gerilla-hadviselést*. Ő szervezte meg Montevideóban az *Olasz Légiót*, amelynek tagjai voltak az első vörösingesek. A vörösinges vezér utolsó hadjáratára 1870–71-ben került sor a francia–porosz háborúban, Poroszország ellen, miután haláláig visszavonulva élt. Az olasz példa dolgozatom szempontjából tehát nemcsak azért érdekes, mert a szabadságharcot követően Itáliában a *Magyar Sereg Olaszhonban* elnevezésű légio megalakult, hanem azért is, mert *Garibaldi* „vörösinges” önkéntesei között, a nemzetközi dandárokban számos magyar emigráns szolgált.

A következő példát az államon kívüli erőszak alkalmazására és az önszerveződő (irreguláris) egységek működésére az olasz történelem első világháborút követő szakaszában találunk példát. Olaszország az antant szövetségeseiként győztesen került ki a világháborús konfliktusból, ám nemcsak hogy nem oldódtak meg a belső politikai problémái, hanem azok a háború hatására tovább súlyosodtak, kiélezték az országban már meglévő társadalmi ellentmondásokat. Az ország előtt két radikális alternatíva körvonalazódott: vagy „*úgy tenni, mint az oroszok*”, vagyis gyökeres politikai és szociális változásokat kicsikarni az társadalmi privilégiumok felszámolásával, vagy visszaállítani a konzervatív uralmat bármilyen áron.⁶¹

A háború után Itália az imperializmus egyik „*leggyengébb láncszemének*” bizonyult; a fejlődés két lehetséges radikális útja bonyolult és éles küzdelmet, politikai válságok sorát, polgárháborús helyzetet teremtett, amely átalakította Olaszország politikai szerkezetét. A létrejött szervezetek közt mind nagyobb szerepet kezdett játszani az ún. *combattentista mozgalom*.⁶² Ez a mozgalom a volt frontharcosokat tömörítette, akik a harctéri szolidaritás alapján egyesültek. Szervezeteik nacionalista elveket vallottak, de belpolitikájukban az „osztálybékét” hirdették. A mozgalmon belül több irányzat létezett. Kis Aladár művében a legszélsőségesebb csoportok között említi az ún. *ardistákat*, a frontokról hazatért katonákat, akik a világháborúban speciális alakulatokban, *rohamosztagokban* szolgáltak.⁶³ Szövetségük politikai vezérkarát a szélsőségesen

⁶¹ Mussolini a későbbi fasiszta diktátor és politikus az első világháború alatt vált szocialistából szélsőségesen nacionalista demagóggá. Az általam felvetett dilemma feloldása kapcsán pálfordulását „*Mussolini-jelenségként*” is szokás hívni.

⁶² *Combattimento* = ütközet, harc.

⁶³ A *combattentista* és *arditista* mozgalmak mellett számos fascio létezett Olaszországban. Ezek közé tartozott a *Németellenes Liga*, a *Hazafias Fascio*, a *Bolsevikellenes Népegyesülés*, a *Latin Ifjúsági Liga*, az *Új-Olaszország Fasciója*, a *Felszabadított Olaszország*, a *Pro Fiume* és a *Pro Dalmácia* stb. (Kiss [1970] p. 358)

nacionalista *futuristák* alkották. Harci módszerük, politikai praxisuk az elejétől kezdve az erőszak alkalmazásában merült ki.

1919-re a frontharcosok katonai jellegű politikai mozgalmai mellett hasonló célokat követő szervezetek egész sora jött létre. Ezek között két mozgalom játszott fontos szerepet. Az egyiket *Gabriele D'Annunzio* mozgalma és annak fegyveres csoportjai alkották. Ők voltak az ún. *kékinges légionáriusok*. (Vö. Kis [1970] pp. 48-49) D'Annunzio e csapatok élén „Olaszország nevében” vette uralma alá a Jugoszláviának átadni szándékozott *Fiumét*, ott megszervezte államát, amelynek a neve *Quarnerói Olasz Kormányzóság* lett. A legfelsőbb hatalmat, mint *Il Comandante* (*Parancsnok*), a saját kezében összpontosította. (Vö. (Kis [1970] pp. 78) Egyéves uralmának végeztével légionáriusai más fasciókhoz csatlakoztak, amelyek a kormányzóság végnapjaiban indultak rohamos fejlődésnek.

D'Annunzio gyűléseinek rituáléi később a fasizmus ceremóniáiban köszöntek vissza. Az egyening – bár Mussolinit a baloldalon, az anarchisták által használt fekete szín ihlette meg –, a tör, a vasalt bot a háborúban harcoló rohamosztagosok egyenruháját és fegyverzetét idézte. Ezeket a *D'Annunzio*hoz csatlakozott rohamosztagosok is viselték. Indulójuk volt a „*Giovinezza*” volt, és tőlük származott a fasizmus későbbi ún. „*római köszöntése*”, a jobb kéz magasba lendítése. (Ha a parancsnok a katonákhoz kérdést intézett, a katonák az „igent” e kéztartással jelezték.) (Vö. Kis [1970] p. 359)⁶⁴

A másik mozgalmat *Benito Mussolini* indította el, aki a *Duce* (*Vezér*) nevet vette fel.⁶⁵ A *Fascio di Combattimento* (*Fasiszta Harci Szövetség*) tagjait eleinte *sansepolcristáknak*, később a szervezet jelvénye után *fasisztáknak*, magát a mozgalmat pedig *fasizmusnak* nevezték el.⁶⁶ (Kis [1970] pp. 49) Ez a szervezet lett az 1921-ben létrejött *Partio Nazionale Fascista* mozgalmi háttere. Mint Ormos Mária írja: a kifejezést tehát az olasz diktatúra harcosai, a Duce és társai találták ki, s ők alkalmazták magukra egészen rendszerük második bukásáig. (Vö. Ormos [1998] p. 14)

A fasiszta mozgalom kezdetben kis csoportokra támaszkodott, ám több rohamcsapatra is támaszkodhatott. Ahogy a *fasciók* szaporodtak, megváltozott a jellegük. Eredetileg *politikai körök* voltak, ám hamarosan harci szervezetekké, irreguláris alakulatokká váltak, amelyek alegységeit a fegyveres csoportok: a rohamosztagok, a büntető csoportok, a szabadcsapatok és a terrorista egységek képezték. Ezek jelentették a fasizmus legfőbb szervezeti formáit. Az első fasiszta magok

⁶⁴ A Vér és Becsület Kulturális Egyesület honlapjának egyik képaláírása szerint a fotón látható személy „*jelentkezik*”. Vélhetően e hagyományt használta fel a szervezet annak kikerülésére, hogy ne legyen meggyanúsítható szélsőjobboldali szimbólumok használatával.

⁶⁵ A „*mi Führerünk*” kifejezés 1921 végétől vált egyre gyakoribbá Németországban. A kifejezés akkoriban annyit jelentett, hogy az „*NSDAP elnöke*”. Ezt Mussolini 1922. októberi „*római menetét*” követően alkalmazták először az olasz „*Duce*” megfelelőjeként. *Hermann Esser* egy pártösszejövetelen Hitlert „*Németország Mussolinijének*” is nevezte. (Vö. Kershaw [2003] p. 40)

⁶⁶ A „*fascio*” szó a latin „*fascies*” olasz megfelelője. Jelentése *vesszőnyaláb által körülfont bár*. A fascies a római lictorok (állami testőrök) diszfegyvere volt, és az egységben és összefogásban rejlő erőt szimbolizálta. E tradíció alapján sok olasz szervezet vette fel a *fascio* elnevezést, a *fascist* pedig emblémául választotta. *Munkások fasciójának* nevezték az I. Internacionáléhoz tartozó olasz munkásszervezeteket is, és a 19. század végén a Szicíliában megalakult paraszt- és munkásszervezetek is ezen a néven működtek. (Vö. Kis [1970] p. 358)

községi szinten jelentek meg, majd városi, körzeti és tartományi szinten, rendszerint egy frontharcos katonatiszt vezetésével. Mint Kis Aladár írja: a *squadra* a rohamcsapatok neve (*squadrók*) volt, a fegyveres csoportok tevékenységét pedig a „*squadrizmus*” kifejezéssel illették. (Kis [1970] pp. 105) A fasciók kocsmákban és házakban teljeítették szolgálatot, innen vezették akcióikat. Elég volt egy telefonhívás, és rövid időn belül fegyveresekkel megrakott tehergépkocsikat indítottak útnak a falvakból. Emellett támogatták a felosztatott szervezetek helyébe lépő fasiszta „érdekvédelmi” szervezeteket (*korporációk*), amelyek alternatívát kínáltak a politikai és szociális problémák megoldására. A fasiszta szakmai szervezetek ugyanis törekedtek arra, hogy más szervezetek, tagságukat megőrizve, az ő szervezeteiké alakuljanak át. Egyebek mellett e törekvések előlegezték meg azt – ahogy S. P. Huntington írja –, hogy az 1922-ben kezdődött *római meneteléssel* (*marcia su Roma*) a fasiszták „könnyen megszabadultak Olaszország törekeny és meglehetősen korrupt demokráciájától.” (Huntington [1991] p. 17)

Manapság a „hagyományos neofasiszta” mozgalmak szellemi előfutáraként gyakran szokás a *nemzetiszocialista* hagyományra hivatkozni, mivel ez az irányzat vált a második világháború után a *fasiszmus ideáltípusává*. Ebben nem kis szerepet játszottak a *totalitarizmus*- és *fasiszmuselméletek*. A sztálini Szovjetunió érdekeit leginkább a *szocializmuselméletek* eredményei sértették, hiszen azokban a hangoztatott *bal*- és *jobboldali* dimenziók ellenére, a „létező szocializmus” *osztály*alapon legitimált ideológiája gyakran közös keretbe került a *nemzeti (faji)* alapon legitimált szocializmusával. (Vö. Bihari [2005]) A totalitarizmus elméletek szempontjából a közös kategóriába még kevesebb általánosítható vonás fért bele, mint a *fasiszmusjelenségek* fogalmába, ezért egy ideig a rossz terminológia használata okozta, hogy a nyugati értelmiség csak jelentős késéssel ismerte el: Sztálin diktatúrájának voltak totalitárius vonásai, sőt a *totális uralom* valójában csak a *Szovjetunióban* valósult meg. (Lukacs [1998] pp. 123-130) Ennek ellenére az antifasiszta Hannah Arendt, Charlton Hayes, C. J. Friedrich, valamint Karl Popper a szélsőjobboldali pártok és mozgalmak („*fasiszmusok*”) strukturális rokonságát hangoztatták, mondván: azok hasonló veszélyt testesítettek meg a demokratikus „*szabad világ*” számára.

A gazdasági világválság idején úgy látszott, hogy a polgári liberalizmus nem képes felvenni a versenyt a „*forradalmi jobboldal*”, illetőleg a „*jobboldali szocializmusok*” szociális demagógiájával. A hatalomra segített radikális jobboldali ellenzék tudniillik nemcsak az „*új civilizációról*”, az „*új európai rendről*” szőtt ábrándokat, hanem az olasz fasiszmus, majd a német nemzetiszocializmus – az USA *New Deal*-je mellett – végrehajtható „gyógyírt” is kínált a válságra, valamint a munkanélküliség társadalmi problémáira az állami redisztribúció rendszerének módosítása révén.

Tagadhatatlan, hogy a nemzetközi *forradalmi jobboldal* egyik első új képviselője, az olasz *fasiszmus* „*nemzeti és szociális forradalmat*” hirdetett, „*reformokat*” ígért, a társadalmi kérdések

„gyökeres rendezésének feladatát”, egy „új világ” megalapozását kezdeményezte. Ám az olasz fasizmus történeti elsősége még nem lehet ok arra, hogy más totalitárius mozgalmakat is fasizmusként határozzunk meg. Ormos Mária írja: a „*fasiszta*” jelzőt minden rendszerre és politikai személyre alkalmazták, ha valamilyen diktatórikus vonása volt, illetve a náci Németország oldalán vett részt a háborúban. (Ormos [1998] p. 13) Csakhogy maga az *olasz fasizmus* is kusza totalitarizmus képét mutatta, mivel nem fogta össze egységes ideológia. Változatos gazdasági, politikai és filozófiai eszmék kollázsa volt. Umberto Eco szerint a következő ellentmondások jellemezték: Mussolini ateizmusa és a katolikus egyházzal való kiegyezés; a totalitárius mozgalom a monarchiát párosította a „forradalommal”; a királyi hadsereg és Mussolini személyes testőrsége; az egyháznak juttatott privilégiumok és az erőszakot eszményítő állami nevelés; valamint a teljes kontroll és a „szabadpiaci” működés együttese. Az olasz fasiszta párt születésekor új forradalmi rendet hirdetett meg ugyan, de végül a konzervatív földbirtokosokra támaszkodott, akik „ellenforradalmat” vártak tőle. A fasizmus kezdetben republikánus volt, majd a királyhoz való hűségét deklarálta, így történhetett meg, hogy a „Duce” még a „császár” címet is felkínálta a királynak. (Eco [2007] p. 33)

Hasonló „kuszaság” mutatkozott meg a *fasiszmusjelenségek* ideológiai oldalán is. Az olasz fasisztákat és a náciakat ugyanis nemcsak az különböztette meg egymástól, hogy egy kisebb ország kisebb gazdasági és katonai teljesítőképességét ragadták meg, hanem hogy a náciizmus a fajelméletet állította totális diktatúrája, a totális nemzeti mozgósítás és a totális háborús célok szolgálatába. Végül persze minden európai diktatúra antiszemita lett kisebb-nagyobb mértékig, de a fasiszta mozgalom mentes volt a fajelmélettől és az antiszemitizmustól. (Vö. Ormos [1998] p. 15) Ezért célszerű beszélni egy tágabb és részleteiben kétségtelenül pontatlanabb *fasiszmusjelenségről*, mivel az „olasz doktrína nem tartalmazott fajelméletet, és az 1938-as, német hatásra hozott zsidótörvényekig nem ismerte az antiszemitizmust sem.” (Ormos [1998] p. 14)⁶⁷ Mint egy folyóiratnak nyilatkozta a történész: az olasz fasiszták „*nagyon tiltakoznának ..., hogy őket nácioknak tekintsék*”.⁶⁸

Hannah Arendt azt állította a totalitarizmus gyökereiről, hogy a modern világban az ilyen elfajulás veszélyei nem a civilizációnkon kívülről érkeznek, hanem azon belül jelentkeznek. (Arendt [1993]) A diktatúrák között voltak autoriter és totális diktatúrák; voltak, amelyek élén *karizmatikus vezető* állt (Olaszország, Németország); vagy konzervatív-autoriter rendszer alakultak ki (Magyarország); máshol királyi (Románia, Bulgária, Görögország), illetve

⁶⁷ Asher Cohen is megjegyzi: a fasiszta vezér, Benito Mussolini egy alkalommal „*barbár antiszemita teutonoknak*” nevezte a németeket. Ennek oka az volt, hogy a német–olasz kapcsolatokban hosszú ideig szóba sem került a „zsidó kérdés”. Olaszországban a zsidóság ugyanis jobban asszimilálódott, mint bárhol máshol Európában. A fasiszta mozgalomban is találni zsidó alapító tagokat. Többek közt ezért, a párt néhány antiszemita tagja sem volt képes befolyásolni a Duce-t, hogy diszkriminatív törvények szülessenek Itáliában. Csak 1938 júliusában, a rasszista *Manifesto* nevezte elsőként a zsidókat „asszimilálhatatlan fajnak”. Így az olasz fasizmus törvénybe foglalta az antiszemitizmus irányába tett fordulatát. (Vö. Cohen [1994] p. 24)

⁶⁸ Vö. Még nem végeztünk Hitlerrel. *Demokrata*, 2. évfolyam, 29. szám. (1998. július 23.)

kabinetdiktatúra (Litvánia, Lettország, Észtország) jött létre. Katonai puccsból szintén fejlődött ki modern diktatúra (Portugália, Spanyolország), és végül több is hatalomra került külső kényszerrel, német segítséggel (pl. olyan bábállamok, mint a *Szálasi-rendszer*). (Vö. Ormos-Incze, 1976; Ormos [1998] pp. 13-14)

A kisebb országok pártjai, mozgalmi és a már létrehozott diktatúrák azonosulási alapot kerestek és találtak is az *olasz fasizmussal*, majd a konkurens *nácizmussal* (*hitlerizmus*). Pedig ahogy Ormos írja: „egy német nemzetiszocialista [is] kikérte volna magának, ha valaki lefasisztázza”. És joggal tette volna, hiszen a náciizmus egyedülálló volt Európa diktatúráinak mindegyike és nemzetiszocializmusai között. (Vö. Ormos [1998] pp. 14-15) Umberto Eco ezért úgy véli: csak egy náciizmus volt, hiszen Franco „*hiperkatolikus-klerikális*” falangizmusát nem nevezhetjük annak, mivel a náciizmus vagy alapvetően pogány, politeista és keresztényellenes, vagy pedig nem náciizmus. (Vö. Kovács [2002] p. 83; Eco [2007] pp. 25-47)

A *fasizmusjelenség* az az „*Eternal Fascism*” („*Ur-Fascism*”), tipikus vonásait tekintve sokféle lehet. Ám a *náciizmus*, a *fasizmus*, a *falangizmus* és a *hungarizmus* egyedi jelenségek voltak. Közös jellemzőiket nehéz rendszerbe foglalni, hiszen közülük sok kölcsönösen ellentmond egymásnak, vagy más típusú önkényuralomra is jellemző. Eco írja: elég azonban, ha a vonások közül egy felbukkan, máris kiviláglik a fasizmus „ködképe”. Melyek ezek a vonások? 1. a *hagyománytisztelet*; 2. a *tradicionalizmus* (a modernitás elutasítása, bár a fasiszták és a náciik istenítették a technológiát); 3. az *irracionalizmus*; 4. a *türelmetlenség és a kritika elvetése*; 5. a „*másságtól*” való *félelem*; 6. az *egyéni vagy társadalmi frusztráció*; 7. az „*ugyanabban az országban születettek*” privilégiumai; 8. a „*megalázottság*” tudata, illetve a *szlogenek állandó váltakozása* (miáltal az ellenség egyszer túl erős, másszor túl gyenge, vagyis az ellenség erejének nem tárgyilagos felmérése); 9. az *antipacifizmus* (mivel azok nem az „*életért harcolnak*”, hanem a „*harcért élnek*”); 10. az *elitizmus* (a „*populáris elitizmus*”, a „*minőségelvű populizmus*”, a „*tömegelitizmus*”); 11. a *heroizmus* és a *halálkultusz* (a *falangisták* mottója pl. a „*Viva la muerte!*” volt); 12. a *permanens háború* és a „*macsóizmus*” (ebbe beletartozik a nők megvetése, a nem hétköznapi szexuális magatartás, az önmegtartóztatás és a homoszexualitás iránti *intolerancia*, valamint a fegyverek szinte fallikus pótlékokká válása is); 13. a „*kvalitatív populizmus*” (amely az egyénnek nem juttat jogokat, a „*nép*”-et tekintik kvalitásnak, monolitikus egységnek, amely a „*közakaratot*” kifejezi, s mivel pedig az embertömeg nem rendelkezhet „*közös akarattal*”, a vezető magának sajátítja ki az irányítás jogát); 14. végül tipikus vonása az, amit Orwell „*újbeszél*”-nek nevezett (vagyis hogy szövegeik szegényes szókincssel és a legelemibb mondattannal íródnak, miáltal korlátozzák a komplex és kritikus gondolkodást). (Vö. Klemperer [1984]; Eco [2007] p. 37-45)

A *fasizmuselméletek* közül Klaus Fritzsche a *fasizmusjelenségek* további vonásait is általánosan érvényesnek tartotta: 1. azok a *kapitalista rendszer válságának kifejeződéseként, tényezőjeként és terrorista megoldási kísérleteként* máig veszélyes esélyek maradtak, s mindez addig tart, amíg maguk a társadalmi viszonyok fennállnak; 2. a *jelenség dimenzióinak megértéséhez olyan elméleti erőfeszítésekre van szükség, amelyek egyrészt a fasizmust nem engedik ki a történelmi diskurzus fogalomköréből, másrészt nem vágják el a fogalomnak a jelen és a jövő viszonyaira alkalmazásának lehetőségét, s harmadrészt szembe kell nézni a jelenség teljes valóságával.* (Fritzsche [2006] pp. 195-202)

El lehet hagyni tehát a *fasizmusjelenségek* egyedi sajátosságaiból bizonyos vonásokat, de attól még azok a rendszer részét fogják képezni. Ha az *imperializmust* hagyjuk el, megkapjuk *Francót* és *Salazart*. Ha a *kolonializmust*, akkor megkapjuk a *balkáni szélsőjobbot*. Ha az olasz fasizmust megfejeljük radikális antikapitalizmussal (amely sohasem vonzotta Mussolinit), megkapjuk *Ezra Poundot*. Adjunk hozzá kelta mitológiai kultuszt és a *Szent Grál miszticizmusát* (amelyek teljes mértékben idegenek a fasizmustól), akkor megkapjuk az egyik legtekintélyesebb *tradicionalista filozófust: Julius Evolát.* (Eco [2007] pp. 44-47)

A német nemzetiszocializmus „*fasizmus utáni jelenség*”, mint ahogy az a *Franco tábornok*-féle diktatúra is. Közös vonásaik e rendszereknek is voltak, ám megkülönböztető specifikumuk, hogy *Spanyolország* a második világháború alatt zsidómentő politikát folytatott, és ebből a szempontból problematikus *Szálasi*t is fajvédő antiszemitaaként meghatározni. Utóbbi ugyan fanatikus zsidógyűlölő volt, de nem „*anti-*”, hanem „*asszemita*”. Nem tervezte a zsidók teljes kiirtását, sőt a háború végén Budapest „*zsidótlánítását*” sem. Még bizonyos kompromisszumokra is hajlandó lett volna rendszere nemzetközi elismertetése érdekében.⁶⁹ Hungaristaként azt is elutasította, hogy ideológiája „*magyar fasizmus*” lenne.

Már említettem, hogy eltérő volt e rendszereknek a valláshoz való viszonya is. A *falangista* és a *hungarista mozgalmak* a katolicizmus dogmáinak szellemében fogantak. A *német nemzetiszocializmus* az egész germánságot képzelte el az „*új európai rend*” vezető elitjének, míg *Szálasi* a „*nemzetiszocialista Európa*” vezetésére az „*Európa-törzset*” hozta volna létre, amelyben *Hitler*, *Mussolini*, *Franco* és más szélsőjobboldali vezérek is helyet kaptak volna. Ezen túl a náci a román, a szlovák és a magyar szélsőjobboldal hatalomra kerülését – előbbieket egyébként a *magyarellenesség* is jellemezte – csak abban az esetben tartották elfogadhatónak, ha az megfelelt politikai céljaiknak. Az öntevékeny szélsőjobboldali mozgalmak „*tervszerűtlen és elhamarkodott*” antiszemita akciói pedig nemegyszer veszélyeztették a német szövetségesek zavartalan kormányzását, illetve a náci által eltervezett tömeggyilkosságok végrehajtását. (Vö. Karsai [2001] pp. 176-191)

⁶⁹ Erről lásd: Karsai László (2008) Reflektor a sötétbe. Szálasi Ferenc naplója, 1943. szeptember 15. – 1944. július 18. – I. rész. *Beszélő*, 2008. március, 13. évfolyam, 3. szám. <http://beszelo.c3.hu/cikkek/reflektor-a-sotetbe>.

Sipos Péter azt írja, hogy az ideológiai hasonlóságok ellenére ezekre a mozgalmakra a németeknek „*utolsó tartalékként*” volt szükségük, különben nem fordítottak figyelmet rájuk. Jobban megfelelt terveiknek az államgépezet, a hadsereget és a gazdaságot a hadviselés szempontjainak megfelelően működtető németbarát „*bábkormány*”, mivel annak stabilitása biztosította, hogy a szükséges anyagi eszközök fennakadás nélkül álljanak rendelkezésre. (Vö. Sipos [1997] pp. 9-10)

A *fasiszmusjelenségek* kisebbségpolitikai tekintetben is különböztek. Míg a náci *fajelmélet*, amelyben az antiszemitizmus csak „*aleset*” volt, a faji hierarchiában megkülönböztette az „*uralkodó-, a szolga- és a kiírtásra ítélt népeket*”, Szálasi hungarizmusában ennek az elméletnek kisebb volt a befolyása. Csak egy sajátos magyar változata volt jelen. Gyurgyák János szerint: a *konnacionalizmus* az „*önrendelkezési jog*” részleges tiszteletben tartásával szervezte volna meg a hungarista államot: a magyarság által megteremtett és annak irányításával működő „*Hungarista Magyar Birodalmat*”, amelyben a kisebbségek politikai-, gazdasági és nemzetiségi önkormányzatisághoz jutottak volna. (Gyurgyák [2007] p. 274) A hungaristák szélsőséges nacionalizmusa tehát sem *patrióta*, sem a régi módon *sovinisza* nem volt. Hittek a magyarság vezető szerepében, azonban a „*zsidó nélküli*” nemzetiszocialista „*Új Európában*” és a „*Hungarista Államban*” a területi autonómiák föderatív egysége vagy a „*nép csoport-automiák*” révén oldották volna meg a nemzetiségi kérdést. (Tilkovszky [1984] pp. 350-352)

Az olasz fasizmus az „*új civilizáció*” és az „*új ember*” jegyében törekedett egy csoport és osztályérdekeket meghaladó totális diktatúra megteremtésére, előbb a nemzet felemelkedését, majd birodalmi méretű expanzióját tűzve ki a nemzeti erők mozgósításának céljaként. Számos fasiszta jellegű mozgalom, pártideológia, sőt diktatúra került az olasz példa hatása alá, amíg a német nemzetiszocializmus befolyása felül nem múlta azt. Ormos Mária írja: volt idő, amikor a Duce politikáját nemcsak a diktatúrát szervező vagy azzal kacérkodó csoportok igyekeztek ellesni, hanem a konzervatív politikai vezetők egy része is szemmel tartotta azt okulás céljából. Többek között *Winston Churchill* és *Bethlen István*. (Vö. Ormos [1998] p. 14) Karsai László azt is megemlíti: az 1920-as évektől az európai demokráciák nagy válságkorszakában sokáig úgy tűnt, hogy a hatalomra került jobboldali kollektivista tömegmozgalmak *Olaszországban* és *Németországban* sikeresebben oldhatják meg a gazdasági és társadalmi problémákat, mint a nyugat-európai demokráciák. (Karsai, 1992: XX)

Az 1960-as évektől a parlamentáris-demokratikus rendszereket – mint pl. az USA-t, az NSZK-t és Franciaországot – a szocialista országok *népi demokráciáinak* vezető politikusai nemegyszer fasisztának bélyegezték.⁷⁰ Ezek olyan rágalmak voltak, amelyeket a kommunista rendszerek koholtak a „*polgári demokráciákkal*” szemben. Természetesen a nyugat-európai

⁷⁰ A „*népi demokrácia*” elnevezés a „*kapitalista polgári demokráciával*” szemben képviselt alapállást. Persze az elnevezés csak egy korábbi politikai szóhasználat maradványa volt.

országokban is voltak olyan szervezetek, amelyek az állam erőszakmonopóliumával szemben a *terror* eszközéhez nyúltak. De voltak olyanok is, amelyek azt állították, hogy az antifasiszta ellenállás mítosza nem egyéb, mint kommunista hazugság, s a társadalmi megosztottság tragikus korszakát hozta. Ám *Olaszországban* sem az *Olasz Szociális Mozgalom* (*Movimento Sociale Italiano – MSI*), az ötvenes évek elején alakult szélsőjobboldali párt, sem az abból sarjadt *Alleanza Nazionale*, az 1993-ban indult mozgalom és 1995-ben megalakult párt sem lehet azonos a történelmi fasizmussal. S bár aggasztóak az Európában felbukkanó nácibarát mozgalmak (ideértve Oroszországot is), azonban sem a fasizmus, sem a náciizmus nem ütheti fel többé a fejét eredeti, egész nemzetet magával sodró formájában. (Vö. Eco [2007] pp. 29-30) Azok, akik ma a jobboldali radikalizmusban a hagyományos fasizmus újraéledését látják, nem tudják, hogy még *Le Pen* vagy *Bossi pártja* is különbözik egymástól, illetve a hagyományos szélsőjobboldaltól. Más a képe, ahogy lényegét tekintve más a mai nyugati szélsőjobboldal viszonya is a tradíciókhoz és a modernitáshoz, mint ami a történelmi szélsőjobboldali pártokat jellemezte. A legfontosabb azokban, hogy nem vetik el a modern piacgazdaságot, sőt legtöbbjük gazdasági programját tekintve szélsőségesen liberális. Kovács András írja: „a mai szélsőjobboldal nem elitista, hanem – mint általában a populizmus – kifejezetten antielitista.” (Kovács [2002] p. 85) Ráadásul a körülmények, amelyek közt napjaink szélsőségei megerősödtek, és a politikai környezet is különbözik az első világháború utánitól. Új jelenséggel van tehát dolgunk, amely csak ideológiájában őriz bizonyos folytonosságot. (Vö. Bayer [1998] pp. 147-167; Kovács [2002] p. 85; Betz [2004] p. 86) Még a szélsőjobboldali mozgalmak is szembekerültek egymással, hazánkban pl. az *Magyar Nemzeti Arcvonal* (*MNA*) és a *Vér és Becsület Kulturális Egyesület* (*VBKE*) tagjai csak „hónaljzagú bölcsészpicsaként” minősítették *Bácsfi Diánát*, és elhatárolódtak tőle, de ugyanezen szervezetek *Szabó Albertet* és a *Magyar Népjóléti Szövetséget* (*MNSZ*) is „barna bolsevistáknak” titulálták, és kritizálták kollektivistá-egalitárius elképzeléseiket. De volt úgy, hogy az *MNA* tekintetté alkoholistá bőrfejűeknek a *VBKE* szimpatizánsait.

4.1.5. Németország: szabadcsapatok, SA és „fekete elitgárda”

Népmozgalmak felkelői már a *lutheri reformációt* követően, a *német parasztháború* idején, illetve *I. Napóleon* hadserege ellen is harcoltak Németországban. Az állami monopóliumon kívüli erőszak gyökerei az országban mégis inkább a *vilmosi Német Birodalomig* nyúlnak vissza. Az önszerveződő (irreguláris) alakulatok, szabadcsapatok „*virágkora*” az első világháború utáni weimari Németország volt. Létrejöttükben a háborút és lövészárkokat megjárt fiatalabb korosztályok játszottak fontos szerepet.⁷¹ A tiszti és diákmozgalmak frontszolgálatról hazatérő

⁷¹ Ez a fiatalág Szovjet-Oroszországtól az USA-ig, Nagy-Britanniától Indiáig, Vietnámtól Jugoszláviáig, Franciaországtól Olaszorszáig jellemezte a 20. század alakítóinak és meghatározó személyiségeinek életkorát. (Vö. Hobsbawm [2004] p. 9)

tagjainak és vezetőinek életkora alacsony volt. Guido Knopp írja: a náci valóban fiatalok voltak, Göring 1932-ben 39, Goebbels 36, Himmler 30, Hitler 43 éves. A weimari idők idős politikai elitjével szemben e „*fiatal mozgalom*” valóban a fiatalos lendülettel hatott. Ezek a „*barnainges fiatal férfiak egész egyszerűen a hatalmat akarták*”. (Knopp [1997] p.169) A „*hatalom akarása*” volt az is, amely a német radikalizmust jobbról (de természetesen balról is) megigézte. Ez tartotta fenn, töltötte be tagjai életérzését, akiknek Klaus Harpprecht szavaival: „*a „mozgalom” jelentette ... a rejtőzködést és ezzel együtt egy kevéske biztonságot*”. Később a totális állam többet is nyújtott ennél: sikert, dicsőséget és pénzt, valamint ígéretet minden becsvágy kielégítésére. (Harpprecht [1989] p. 17)

Németországban a világháború után számos formailag pártsemleges alakulat létezett. Ezek közé tartoztak a *Spartacus-lázadás idején* a jobboldali-nacionalista szabadcsapat-különítmények, köztük a *Ritter von Epp-féle szabadcsapat* és a *Stahlhelm (Acélsisak)* veterán kommunistaellenes frontharcos szervezet. De működött szociáldemokrata színezetű alakulat is; a *Reichsbanner Schwarz-Rot-Gold (Fekete-Vörös-Arany Birodalmi Zászló)*, valamint kommunista szabadcsapat, a *Roter Front Kämpfer Bund (Vörös Frontharcos Szövetség)*, illetve a *Német Nacionalista Párt* által szervezett ifjúsági csoport, a *Kampf Ring Junger Deutsch Nationaler*. E szabadcsapatok kötelékében számos egyetemista katonáskodott. (Vö. Elias [2002] p. 205)

Az irreguláris szervezetek felvonulásokkal, mások demonstrációinak szétverésével, „saját” rendezvényeik harcias védelmezésével erőszakos és zajos szereplői voltak a korszak közéletének. Ormos Mária szerint a különböző politikai nagygyűléseken gyakran került sor botrányokra és verekedésekre. Ennek hatására kezdték megszervezni a náci harci alakulatokat is, amelyeknek feladata az volt, hogy védelmezzék a szónokokat, vezetőiket, és a gyűlésekről kiverjék az oda beszivárgó baloldali személyeket és csoportokat. Miután az *NSDAP* felvásárolta a *Reichswehr* által olcsón kínált barna ingeket, ezeket ingyen osztogatták az osztagokba belépő fiataloknak, úgyhogy a barna uniformis hamarosan egyénruházattá vált. Ám sokan azért „öltöztek be”, mert a rohamosztagtól legalább ruhát és egy kis pénzt kaptak. (Ormos [1994] p. 151) Az izmosodó csapatok kisvártatva nemcsak a védelmet látták el, de nemegyszer maguk is kezdeményeztek támadást. Hitler leírt a *Mein Kampf*-ban egy ilyen jelenetet, amelyet utóbb a rohamosztagok igazi születésnapjaként ünnepelt. (Vö. Ormos [2003] p. 25)⁷²

Hitler 1921-ben kaparintotta meg a nemzetiszocialista párt egy személyi vezetését. (Amiről 1924-ben kis időre taktikai okból lemondott.) Az *NSDAP* akkoriban kezdett torna- és sportszervezeteket felállítani, így a *Sport- és Tornaosztagot (Sport- und Turnabteilung)*. Ez alkotta a *Sturmabteilung (SA)*, azaz a rohamosztag alapját. (Vö. Ormos [1994] p. 74) Az *Emil*

⁷² Louis Hagen interjúkötetében Fritz Muehlebach a következőket nyilatkozta: „Egyénruhára sem telt, amit nagyon szégyelltem. A mi sturmunkban (létszáma kb. egy katonai századéval egyenlő. M. T.) a tagok legalább az egyénruha egy részét megszerezték, nekem meg csak horogkeresztes karszalagom volt. ... Novemberben az egyetlen cipőm szétment, ... a Sturmbannführerem (százados. M. T.) azonnal átkísért az SA-hivatalba és ingyen kiutaltatott nekem egy teljes egyénruhát.” (Hagen [1999] p. 14)

Maurice órás vezette osztag, a katonai elem dominanciájával, a pártnak is mintául szolgált, hiszen rövid idő alatt jelentős országos hálózatot épített ki. Rendeltetése már kezdettől fogva nem csupán a náci gyűlések és a vezérszónokok védelme volt, hanem a hatalomért folyó erőszakos harc eszközének is szánták. Tagjai felesküdték Hitlerre, de az elsődleges lojalitás mégis inkább *Ernst Röhm*hez és saját helyi osztagparancsnokaikhoz kötötte őket. Hitler ezért tartotta szükségesnek, hogy rendelkezék egy kifejezetten hozzá hűséges, kizárólag neki engedelmeskedő csapattal. A későbbiekben ezt a feladatot látta el az *Schutzstaffel (SS)*, amely gondoskodott személyi biztonságáról, és szükség esetén felhasználható volt a párton belüli vetélytársak kiiktatására is. Amikor a szabadcsapatokat és a félkatonai szervezeteket kezdték feloszlatni, az SA, a Röhm vezérkari százados fémjelezte szervezet, a politikai munka támogatása mellett, alámerülési lehetőséget teremtett a korábbi szabadcsapat-tagoknak. Így került a szervezet élére a hírhedt *Erhardt-szabadcsapatból* érkező *Hans Ulrich Klintzsch* is. (Vö. Vitári 2006] p.139) Egyébként *Heinrich Himmler*nek szintén volt szabadcsapatos múltja. A *Reichskriegsflagge (Birodalmi hadilobogó)* szabadcsapat tagjaként részt vett az 1923-as sörpuccsban, majd belépett a náci pártba, és gyors karriert futott be mint birodalmi *SS-vezető (SS-Reichsführer)*, államot hozva létre az államban. (Vö. Harpprecht [1989] p. 32)

Az SA-n belül már a kezdeti években kialakult egy külön, Hitler védelmét biztosító csapat, a *Törzsőrség (Stabswache)*, amely régi pártkatonákból állt. Ez a szervezet hagyta örökölni a fekete színt a későbbi *SS*-re. Feladatait nem sokkal később az *Adolf Hitler Rohamcsapat (Stosstrupp Adolf Hitler)* vette át. (Vö. Vitári 2006] p.151) Ennek tagjai a barna SA-inghez fekete nyakkendőt, csizmanadrágot és sapkát viseltek, utóbbin ezüst halálfejes jelvénnel. Horogkeresztes karszalagukat fekete szegély övezte. A sikertelen müncheni államcsínykísérletet követően a bajor kormány betiltotta az SA-t, a Stosstruppot és a náci pártot is.

Hitler, miután kiszabadult landsbergi börtönéből folytatta mozgalmi szervezését, és agitációs körútjaihoz nélkülözhetetlennek tartotta testőrségének újraalakítását. 1925-ben gépkocsivezetője, *Julius Schreck* a volt Stosstrupp tagjaiból toborzott embereket, közöttük a hírhedt *Sepp Dietrich* őrmestert, akit Hitler személyi testőrének választott. A minigárdának valószínűleg *Hermann Göring* első világháborús repülőtiszt, a szervezés egyik irányítója adta az *SS* nevet, emlékezésül az őt kísérő első világháborús repülőgépekre, amelyek a Richthofen-ezred kötelékében oltalmazták harci bevetéseit. Göring hamar terhesnek érezte az egykori szabadcsapat tagok túlzott befolyását, ezért az SA-nak is egy vezérkarhoz hasonló felső vezetést adott, amivel teljesen saját befolyása alá helyezte azt. Ennek ellenére a szervezet még a *Deutscher Kampfbund (Német Harci Szövetség)* részeként vett részt a *müncheni sörpuccsban*.

Röhm a szabadcsapatos harciszellem és harcmodor megőrzése érdekében, az SA betiltása idején életre hívta a *Frontosztagot (Frontbann)*. Az új szervezetet az NSDAP-ra eskette fel, így

hajlandó volt az SA újjászervezését is végrehajtani. Nem volt azonban hajlandó a védszövetségi formákat feláldozni egy fegyelmezett, propagandacélokat szolgáló, az állam hatalmát „*utcai gerillaként*” nem megkérdőjelező párttagozatért. De mivel a sikertelen puccs után az újraalapított náci párt immáron legális eszközökkel kívánta a hatalmat megszerezni, s a rendszert saját eszközeivel próbálta megdönteni, Hitler és Röhm nézeteltérése elmérgesedett. A *Führernek* olyan félkatonai szervezetre volt szüksége, mely teljes mértékben a párt ellenőrzése alatt áll, míg *Röhm* olyan szervezetben gondolkodott, amely idővel a reguláris birodalmi hadsereg, a *Reichswehr* segédhadserege lehet, ide akarta ugyanis beolvasztani a párttól függetlenített SA-t. Kettejük vitája először úgy végződött, hogy Röhm mind az SA, mind a Frontosztág vezetéséről lemondott, majd 1928-ban Bolíviába ment, ahol az ottani hadsereg kiképzésében vett részt. (Vö. Vitári [2006] p.143)

Hitler 1930-ban hazahívta Röhmöt, s újra ő látta el az SA vezérkari főnöki beosztását. S bár 1933-ig ez volt a párt legfontosabb ütőereje a hatalomért folytatott harcban – hiszen a rohamosztágok ott masíroztak az utcákon, propagandakampányoltak, terrorizálták a politikai ellenfeleket –, a *Machtergreifung* (hatalomátvétel) után az osztagok csak mint „segédrendőrség” működhetek a diktatúra ellenzékével szemben. A hatalmas szervezet vezetői és tagjai persze nem érték be ennyivel. A tagok zöme ugyanis a náci párt „*baloldalaként*”, „*barna bolsevikként*” komolyan vette a „*nemzeti forradalom*” radikális szociális jelszavait, és folytatni kívánta a szociális fordulatot. Röhm ekkor a már a többsszázezres tömegből új fegyveres erőt kívánt formálni, amely magába olvasztja, illetve feleslegessé teszi a *Reichswehrt* mint reguláris hadsereget.

A Hitlert addig támogató és kormányra segítő konzervatív-jobboldali körök – Hindenburg birodalmi elnök környezete, valamint a *Reichswehr* vezetői – határozottan figyelmeztették az új kancellárt, vessen véget az SA tevékenységének, kímélje meg a hadsereget, mert kockára teszi hatalmát. Hitler döntését megkönnyítette, hogy az időben már rendelkezésére állt saját pártján belül az az eszköz, amellyel leszámolhatott az SA-val. Így nem kényszerült arra, hogy fékezhetetlen és rebellióra hajlamos híveivel szemben egy még nem teljesen nácifikált, hagyományos katonai erőszakszervetnek tegyen gesztust.

A rohamosztág felső vezetéséből kikerült *Védőrség* vagy *Védosztág*, vagyis a *Schutzstaffel* (SS) vezérkara akkorra már a náci párt elitalakulata lett (az SS-tag pedig a párt „legpéldamutatóbb” tagja). Bár az alakulatot kezdetben azért hozták létre, hogy a párt prominenseit védje (vö. Ormos [1994] p. 125), hamarosan a pártkörzetekben is SS-csapatok jöttek létre. A szigorú felvételi követelmények jelezték, hogy az SS-be csak a mozgalom elitje kerülhetett be: 25-35 év közötti, erős fizikumú, józan életű férfiak, akik legalább öt éve egy helyben laktak, és két megbízható párttag ajánlotta őket. Hitler a nyilvánosság előtt is deklarálta,

milyen jelentőséget tulajdonít az SS-nek: 1926-ban a náci párt weimari kongresszusán őrizetébe adta a mozgalom „szent ereklyéjét”, a „*vérszászlót*”, amely az 1923-as puccskísérletben az élen menetelők rendőrsortúz által kiontott véretől vált foltossá. Noha a legálissá vált SA megint tömegmozgalommá fejlődött, jól látszott, hogy az új szituációban csak „*sorgyalogság*”, a „*gárda*” szerepét az SS fogja betölteni. Az SA vezetőinek likvidálása után pedig az SS egyre nagyobb befolyásra tett szert, hatáskörébe került a politikai börtönök és a koncentrációs táborok felügyelete, amelyeket aztán az *SS-Totenkopfverbände*-k (*SS-halálfejes alakulatok*) láttak el. (Vö. Ormos [1994] p. 277)

A történelemben mindig léteztek gárdák. A perzsáknál, a görögöknél Nagy Sándornak, Napóleonnak, vagy éppen Nagy Frigyesnek is megvolt a saját védelmét ellátó testőrsége. Az új Németország „császári” gárdája az SS lett. Hamar kibővült a kompetenciája, megkaparintotta a birodalom teljes belső védelmét, s a háború alatt nagyméretű gazdasági impériummá nőtte ki magát. Végül létszámának drasztikus emelkedésével végérvényesen megkérdőjeleződött elitalkulat jellege. Módosult a vezetés koncepciója is a szerepéről. *Walter Schellenberg* emlékiratai szerint: ez a szervezet amúgy elit szervezetnek számított a náci párt alakulatai között. „*Hitler testőrségének ... inkább a társadalmi, mint politikai szervezetét jelentette. Ezért az ún. jobb emberek, ha beléptek a párt valamelyik alakulatába, az SS-t választották.*” (Harpprecht [1989] p. 20) Ebben természetesen a külsőségek is szerepet játszottak, sokkal inkább, mint az egyhangú kiképzés, amelyen minden újoncnak át kellett esnie: katonai súlykolás, a hétvégén nagyobb kivonulások stb.

Az ambíciózus Himmler a szervezetből olyan új erőszakszervezetet formált, amely csak a náci párthoz tartozott, függetlenedett az államtól, kívül és felül állt a jogrenden, és csak Hitler akaratát ismerte el mint egyetlen „törvényt”. Engedelmes végrehajtó lévén tervei összhangban álltak a hitleri elképzelésekkel. Ő ugyanis a weimari időkben szétagolt tartományi politikai és közrendvédelmi rendőrséget nem csupán centralizálni akarta, hanem a központosított és mindent átfogó rendőrséget is az SS vonzáskörébe akarta vonni. Ily módon Hitler saját ellenőrzése alá helyezte a birodalom teljes biztonsági apparátusát, amelyet Himmler és az SS révén a náci párt szerveként kezelhetett, kiemelve azt az államapparátusból. Nem véletlenül hangsúlyozta az SS különleges szerepét azzal, hogy azt „*jezsuita rendjének*”, vezetőjét pedig a maga „*Loyola Ignác*”-nak tartotta.

Himmlert sikeres pályafutásában két tulajdonsága segítette: kiváló szervezőkészsége és feltétlen lojalitása a pártvezérhez. Pályafutása összefonódott az SS dinamikus fejlődésével, az „*általános-SS*” (*Allgemeine-SS*) létrehozásával, valamint a speciális feladatokat ellátó „*biztonsági szolgálat*”, az *SD* (*Sicherheitsdienst*) kialakításával. Csakhogy okkult bolondériáira, jellemének misztikus oldalára is fény derült. A katolikus vallással szembeni beállítottságát jól kiegészítette az

a képzeletbeli világ, amellyel körülvette magát: az ónémet hősiesség eszményített kora, ahol *Siegfried*, *Hagen*, *Berni Dietrich* voltak a főszereplők, a középkori lovagvilág egyes eszményképei. A Szent Német-római Birodalom mítosza pedig nemcsak Hitler képzeletével, hanem a német társadalom mítikus megváltásban való hitével is egybecsengtek. Walter Schellenberg szerint: övé volt az egyik legnagyobb könyvtár a jezsuita rendről, s a terjedelmes irodalmat éveken keresztül tanulmányozta. Az SS-szervezetét a jezsuita rend alapelvei szerint építette ki. Mint írta: „[a]z alapot Loyolai Ignác rendszabályzata és lelkigyakorlatos útmutatásai jelentették, legfőbb törvény a feltétlen engedelmesség volt, minden parancs ellentmondás nélküli teljesítése. Himmler, az SS birodalmi vezetője volt a rend generálisa. A vezetőség felépítése a katolikus egyház hierarchikus rendjére támaszkodott. Paderbornban, Vesztfáliában kiépített egy középkori várat, a Weserburgot. Ez volt úgyszólván a nagy „SS-kolostor”, ahova a rend generálisa évenként egyszer a titkos konzisztóriumot egybehívta.” (Harpprecht [1989] p. 31)

Az SS-en belüli minőségi differenciálást mutatta, amikor Berlinben *Sepp Dietrich*, Hitler személyi testőre válogatott SS-ekből megalakította a fegyveres testőrséget, amely már teljesen fekete egyenruhát viselt. A csapat 1933-ban megkapta a *Leibstandarte-SS Adolf Hitler* (*Adolf Hitler testőrezred*) nevet.⁷³ (Vö. Vitári [2006] p. 151) A halálfejes csapatok, a Leibstandarte és a politikai kommandók 1939-re együtt alkották az SS fegyverekkel felszerelt három csoportját, amelyet *Waffen-SS*-nek neveztek. Ez a háború végén megszállt területekről toborzott és sorozott frontokon harcoló katonai divíziókkal egészült ki.

A második világháború utáni Németországban egyedül a hadsereg és a rendőrség birtokolhatja a legális erőszak monopóliumát. Ezért annak ellenére, hogy manapság Ausztria és Németország közvéleménye aggodalommal figyeli a kelet-közép-európai és magyarországi gárdaszervezkedéseket, és szélsőjobbaldali mozgalmak e két országban is léteznek, az újra egyesült országban a szigorú törvények és a hatósági kontroll olyan súlya nehezedik rájuk, hogy az állami monopóliumon kívüli erőszak nem testesülhet meg irreguláris, paramilitáris alakulatokban.

4.1.5.1. Kisegítő alakulatok és európai önkéntesek: „nemzeti” *Waffen-SS* légiók

Az SS soraiban a második világháború alatt köztörvényes bűnözők is harcoltak, köztük *Oskar Dirlewanger* brigádja, akik számos véres gázottat követtek el. Ez a csapat banditákból és szadistákból állt. Azonban számos megszállt európai ország önkéntesei, illetve hadifoglyok is csatlakoztak meggyőződésből vagy kényszerből a Szovjetunió elleni háborúhoz. Ennek hatására az SS végleg elvesztette elit jellegét, sőt az ahhoz való csatlakozás formája is

⁷³ Az SA-ban és az SS-ben a „Standarte” az ezred egyenértékét jelentette.

nagymértékben lazította a korábbi *faji kritériumok* továbbélését. A szervezet zászlaja alatt több új önkéntes alakulat jelent meg, amelyek immáron nemcsak a germánokat, hanem az árjakat, sőt az „*alsóbb rendű*” szlávokat, muzulmánokat és magyarokat is tömörítették.

A németek a bolsevikok elleni „keresztesháború” jelszavával Nyugat-Európa legyőzött államaiban önkénteseket toboroztak. 1941-ben kezdték el megszervezni a „*nemzeti légiókat*”. A germán származású önkéntesek – a hollandok, a norvégok, a dánok és a flamandok – felett a SS vállalt védnökséget, és „nemzeti” ezredeket, dandárokat, később *Waffen SS* hadosztályokat szervezett belőlük. A többi árja származású légióst – franciákat, vallonokat, horvát, spanyolokat – kezdetben a Wehrmacht vette át. A német alakulatokkal később arab önkéntesek is harcoltak. Ezeket különböző okok indították a csatlakozásra: vagy a háború utáni új hitleri Európában akarták biztosítani maguknak a helyet, vagy elfogadták a faji ideológiát, vagy antibolsevista indulatok késztették őket az önkéntes jelentkezésre. A *Légion Wallonie (Vallon Önkéntes Légio)*, a franciák és a spanyolok körében a marxizmus, az ateizmus és a kommunizmus gyűlölete volt leginkább megfigyelhető. (A spanyol önkéntesek *Kék Hadosztály* parancsnoka *Munos Grandes* tábornok, majd *Don Emilio Esteban Infantes* volt.)

A francia önkéntes légiók felállítását a francia szélsőjobb kezdeményezte. A leszerelt katonákból, kalandorokból álló légiót francia ezredes vezette, s Wehrmacht-szabványok szerint szerelték fel őket. A háború végén a légiósokból, az SS-be jelentkezőkből, a Vichy-rendőrség tagjaiból, valamint az *Organization Todt* és a haditengerészet (*Kriegsmarine*) tagjaiból szervezték meg a *Charlemagne (Nagy Károly)* dandárt, majd hadosztályt.

A semleges, de németbarát Spanyolországban a francóista *Falange* önkénteseiből megalakították a *Division Azul*, illetve a *Division Espanola dos Voluntariost*. Ez utóbbi szervezet a Hitler iránti hálából született, amiért a polgárháború idején Németország segítséget nyújtott *Franco tábornoknak*. Később a szövetségesek nyomására Franco visszavonta a hadosztályt Spanyolországba, így az arcvonalban csak az *Azul Légio* egy része maradt.

A *Vallon légio* a Belga Királyság francia nyelvű önkénteseiből alakult *Léon Degrelle*, a szélsőjobboldali belga politikus kezdeményezésére, a Wehrmacht gyalogos-zászlóaljaként. Ez az egység később SS-dandárrá vált, majd a *Panzer-Division Wikinghez* csatolták, illetve Ormos Mária és Incze Miklós szerint a keleti fronton harcolt. (Vö. Ormos-Incze [1976] p. 106)

Germán származású és egyéb nemzeti légiók sorra alakultak a szovjet hadjárat során. Ezek saját zászlók alatt és saját parancsnok vezényletével harcoltak. Formailag az SS-hez

osztották be őket, de teljesen soha nem olvadtak be oda. Ám végülis a *dán Frikorps Danmark*, a *norvég Norska Legion*, a *holland Legion Nederland* és a *flamand Legion Flandern*, mint „germán” légiók, sem az önkénteseknek, sem az SS-nek nem váltották be a reményeit.

Himmler kezdeményezte a *Nordland SS-ezred* megalakítását is skandináv önkéntesekből. Ebben dánok és norvégek is részt vettek. Flamand és holland önkéntesekből jött létre a *Westland SS-ezred*. Ezekből az egységekből alakult meg a *Wiking-hadosztály*, kiegészülve finn, svéd, svájci önkéntesekkel. Harcoltak a keleti arcvonalon, a Kaukázusban, de Lengyelországban és Magyarországon is. A *Nordland SS önkéntes hadosztály* szintén velük harcolt, de még Horvátországban is. Megemlítendő, hogy Tito partizánjai ellen bevetették a romániai, a vajdasági, a bánsági és a horvátországi Volksdeutsch-okból álló *Printz Eugen SS-hadosztályt*, valamint a magyarországi „népi németekből” és a nyilaspárt tagjaiból összeállított *SS-hadosztályokat*, köztük az elsőként létrejött magyar SS-alakulatot, az *SS-Kampfgruppe „Deák”-ot*, vagy a *Hunyadi és Gömbös (majd Hungária) magyar fegyveres SS-alakulatokat*. (Vö. Frank [1977] p.146)

A toborzás a Waffen-SS-be a balti államokra is kiterjedt. Észti csendőrzászlóaljából szintén alakítottak fegyveres SS-hadosztályokat, de *Lett Waffen-SS légió* is alakult. Az ukrán „segédek” nagy buzgalmat mutattak a „*zsidó kérdés végleges megoldásakor*”, SS alakulataik a koncentrációs táborok őrzésében is tevékenykedtek; a litván örök mellett néhány szovjetunióbeli Volksdeutsche alkotta, szintén fekete egyenruhában a tábori őrseget. (Vö. Karsai [2001] p. 113) A keleti front helyzetének romlásakor Himmler enyhített az SS-felvétel kritériumain, így balkáni muzulmánokból (a *Waffen-SS bosnyák egysége*) és albánokból is toboroztak önkénteseket. Sőt a Wehrmacht vezetői is verbuváltak a foglyokból kiegészítő szolgálatra jelentkezőket. Kezdetben csak nem szláv származásúak léphettek ezek sorába, majd megszüntették a korlátozásokat, ám a „*hivisek*” (*Hilfswillige – önkéntes kiegészítők*) száma soha nem volt túl magas a haderőben. Ezek kezdetben tényleg kiegészítő munkákat végeztek, majd fegyvert kaptak, foglyokat, raktárakat és közlekedési vonalakat őriztek. A háború vége szerencsétlenségbe döntötte a szláv, ázsiai és „szovjet” önkénteseket, a jaltai egyezmény alapján ugyanis a szövetségesek kiadtak minden Szovjetunióból származó önkéntest az NKVD-nek.⁷⁴

A *Cseh–Morva Protektorátusban* a *Regierungstruppe (Vládni vojsko)* volt a németek által létrehozott és ellenőrzött hadsereg. Ám a prágai felkelés idején egy orosz alakulat is a felkelők segítségére sietett. Ez volt az *Orosz Felszabadító Hadsereg, a ROA (POA – Russzkaja Oszvobogyityelnaja Armija)*. A német hadseregben a szétszórt orosz önkénteseknek sokáig nem volt saját parancsnokságuk. Himmler az orosz önkénteseket csak a háború vége felé ismerte el

⁷⁴ A VCSK („Cseka”) jogutódjának, a GPU-nak egyébként már az 1920-as években volt egy különleges egysége, a CSÖN. Az NKVD-nek pedig, amelyhez a határőrizet és a belügy tartozott, a határőrségen belül működött egy olyan speciális alakulata, amely az ellenséges területeken a hadsereg támadása előtt diverzáns tevékenységet folytatott.

hivatalosan „szövetséges hadseregnek”. A felkelők segítségére siető *ROA*, azaz a *vlaszovisták* parancsnoka *Andrej Vlaszov* volt, akinek nem volt más választása: a németek ellen kellett fordulnia, hogy nyugati fogságba kerüljön. Neki és katonáinak ugyanis a Vörös Hadsereg fogságába kerülése az azonnali halált jelentette volna.

Vlaszov Prágában egy, a kommunistákhoz nem kötődő „*harmadik fegyveres erőt*” akart létrehozni. Célja Csehszág elfoglalása volt, s a Vörös Hadsereg elleni harc mindaddig, amíg az amerikai csapatok meg nem jelennek. Az *Oroszországi Népek Felszabadító Bizottsága (KONR)* a protektorátus területére akarta gyűjteni a *ROA* ausztriai és horvátországi egységeit. Vlaszov hadseregében egyébként a gyalogos egységek mellett kozákok is voltak. Végül az egységek az amerikaiak előtt tették le a fegyvert, akik átadták őket a szovjeteknek. A *ROA* több tisztjét agyonlőtték, a katonákat pedig különleges szibériai táborokba szállították. A *vlaszovisták* többségére halál vagy hosszú „*átnevelés*” várt. Vezetőjüket 1946-ban halálra ítélték és kivégezték. Hiába álltak tehát át a *ROA* katonái 1945-ben a cseh felkelők oldalára Prágában, az NKVD bosszút állt rajtuk hazaárulásért. Vélhetően azonban a *ROA* harcoló katonái sem voltak biztosak jövőjükben; tudták, soha nem bocsátják meg nekik, hogy átálltak a németek oldalára, hogy a bolsevizmus ellen harcoljanak. Azt is sejtették, ha az NKVD kezére kerülnek, biztos halál vár rájuk.

Andrej Vlaszov egyébként érdekes figurája a második világháború történetének. Miután bevonult a Vörös Hadseregbe, gyorsan haladt felfelé a ranglétrán. Elkötelezett híve volt a bolsevik forradalomnak, de igyekezett magát távol tartani a politikától. Megúsza a sztálini tisztogatásokat, és Kínába került politikai tanácsadóként a japánok ellen harcoló *Csang Kai-sek* csapataihoz. A második világháború elején Kijevet védte vezérőrnagyként, áttört a német gyűrűn. Sztálin parancsára részt vett Moszkva védelmének előkészítésében. Visszaverte a németeket a főváros alól, kitüntették, és altábornagynak léptették elő. Majd Leningrád felmentésére vezényelték, ám a németek bekerítették hadseregét. Sztálin lemondott róla, s ezután a Vörös Hadsereg egyik legkiválóbb tábornoka német fogságba esett. A „gazda” embertelen döntéséről értesülve Vlaszov szorgalmazta a németeknél, hogy hozzanak létre egy orosz hadsereget, amely a németek oldalán harcol a sztálini diktatúrától mentes, szabad Oroszországért. Megalapította az Orosz Felszabadító Hadsereget (*ROA*), de a németek megtagadták, hogy a Wehrmachtban szolgáló egykori vöröskatonákat a parancsnoksága alá rendeljék. Csak hadifogoly-táborokból toborzott propagandistákat képezhetett ki.

Csak a háború végén engedte meg Himmler Vlaszovnak, hogy megszervezze hadosztályait, de kizárólag hadifogolytáborokból és munkatáborokból toborozhatott oroszokat. A tábornok nem viselhette különben egyenruháján a *ROA* rangjelzéseit, sem német jelzéseket és jelvényeket. Különleges egyenruhája volt, amelyet neki varrtak. Csak sapkarózsáján szerepeltek a

cári Oroszország színei. Az *Ostlegiók* ezért is határolódtak el a „nagyorosz” érzelmű Vlaszovval való együttműködéstől. A ROA hadosztályainak harci értéke és erkölcsi állapota csekély volt, felszerelésüket a németekhez hasonlóvá tett holland eredetű zubbony, a ROA parolinjával és vállapjával, illetve német hadizsákmány-raktárakból származó tartozékok jelentették.

4.2. Két jellegzetes példa „Keletről” a gárdák kapcsán – „Lenni vagy nem lenni?!”

4.2.1. Lengyelország: a múlt „gárdái” és a rendszerváltás sajátosságai

Lengyelországban egyáltalán nem létezik olyan félkatonai szervezet, mint amilyen Romániában, Szerbiában, Csehországban, Szlovákiában, Bulgáriában, Magyarországon vagy Olaszországban a közelmúltban alakult. Persze vannak politikai pártokhoz kötődő, radikális vagy szélsőséges fiatalokból álló csoportosulások, ám ezek nem tömörülnek irreguláris, paramilitáris szervezetekbe, hanem kizárólag politikai téren tevékenykednek. E csoportok szükséghelyzetben, katasztrófák esetén minden bizonnyal bevetethetők lennének, ám aktivitásuk, szellemiségük egyáltalán nem hasonlítható össze pl. a Magyar Gárda vagy a környező országok hasonló szervezeteinek szellemiségével és tettekésségével. Felfegyverzésüket pedig a törvények egyértelműen tiltják. Ezek a tények a sajátos lengyel történelemből következnek, hiszen az országban a „katonai diktatúrákon”, a vallásos *antijudaizmuson* és a *Mussolini-féle* fasiszta mozgalom iránti érdeklődésen kívül nem volt semmiféle vonzódás a nemzetiszocializmushoz. Mint tudjuk, a német–lengyel viszony többnyire feszült volt, s miután pedig az ország függetlenségét, szuverenitását megsértette a Harmadik Birodalom, a lengyeleknek a német *fajelmélet* társadalmat sújtó hatásaival kellett szembesülniük, amelyek *antifasiszta ellenállást* váltottak ki. Az ateista fasizmusnak és a pogány nemzetiszocializmusnak amúgy sem lehetett kellő társadalmi bázisa a hagyományosan vallásos, „katolikus” Lengyelországban.

Az országban tehát a „gárdanélküliség” a lengyel ellenállás tradícióiból következik, mivel még az autoriter állam kiépítése is a területi szuverenitás megteremtéséhez kötődött, és a korábban szocialista szimpatizáns *Pilsudski marsall* nevéhez volt köthető; ekképp széles és heterogén társadalmi támogatottságot élvezhetett. (Ormos-Incze [1976] p. 174) A demokratikus átmenetek során pedig a rendszerváltó szervezeteken belül a jobboldali radikalizmusok ezen irányzatai sem juthattak jelentősebb szerephez. Ezt vélhetően a szovjetekkel és később az újra egyesült Németországgal való tárgyalásokra való tekintettel sem engedték meg. A jobboldali radikalizmusok tehát eltérnek más kelet-közép-európai típusoktól, s hatásuk, ahogy az *anarchista mozgalomnak* és a *zöldeknek* is, igen csekély a közvéleményben. (Tálas [1993] p. 259) Az antiszemitizmus mint *kulturális kód* azonban a mai napig megmaradt. Bár a második világháború után nem jelent meg hivatalos, állami szinten képviselt politikaként, de a *judeofóbia*, a *rasszizmus* vagy az *anticionizmus* az 1950-es és 1960-as években, majd a globalizálódó világban egyre

globálisabb jelleget öltött, és napjaink Lengyelországában az „*antiszemitizmus zsidók nélkül*” formában él tovább.

A múltban többször felosztott lengyelek függetlenségi törekvéseihez szorosan hozzátartoztak a különböző gárdák, s a 18. századtól egészen a 20. századig, a második világháború lezárásáig jellemezték az országot. Annak megértéséhez, hogy manapság miért nincsenek ilyen alakulatok az országban, célszerű egy kicsit részletesebben áttekinteni a lengyel történelem egyes szakaszait, amelyek sok hasonlóságot, de számos különbséget is mutatnak a magyar történelemmel.

Lengyelországban a rendiség időszakát végig kísérték a különböző gárdaalapítások. A lengyelek, miközben a 18. század elején az európai országok többsége intenzív hadseregfejlesztésbe kezdett, hittek abban, hogy a „*nemesi felkelés*” intézménye elégséges az ország határainak biztosításához. Ezért a lengyel történelem a század utolsó harmadában drámai módon alakult. Miközben a „nemesi köztársaság” végzete felé haladt, az országban olyan erőfeszítések történtek, amelyeket joggal nevezhetünk „forradalminak”. A lengyel nemesi, rendi struktúra sokban hasonlított a magyarországihoz, ezért gyakran találkozhatunk az analógiák túlhangsúlyozásával is, s bár a két ország nemességének politikai magatartása nem különbözött lényegileg egymástól, a helyzetük egészen más volt.

1795-ben Európa térképét a nagyhatalmak átrajzolták. Az orosz megszállás alá került lengyel területeken sokakat börtönbe zártak, de erős oroszosító tendenciák nem érvényesültek. A nemességnek nem kellett a hadseregben szolgálnia, katonáskodnia, s a területi önkormányzatiság is tovább érvényesült. Miután azonban *Kościuszkót* és más neves felkelőket szabadon engedték, az országban jelentős ellenállási mozgalom bontakozott ki, amely a harmadik felosztást követően azonnal megindult, de meglehetősen gyenge maradt. A nemesi fiatalokra támaszkodó mozgalom a lengyel és német ifjakat a francia forradalom támogatásának reményében is próbálta megszervezni, így néhány lelkes jakobinus *paraszthadsereget* kívánt létrehozni. Az emigrációban élő Kościuszkóval ápolt kapcsolatok a nemzet fennmaradását a fegyveres felkelésre való előkészületekkel kapcsolta össze. (Vö. Szokolay [1997] p. 87)

„Forradalmi” tény volt pl. a *Lengyel Légiók* megalakulása, amelyek az európai háborút kihasználva megpróbálták visszaszerezni az ország függetlenségét. A *Kościuszko-felkelést* követően ugyanis sok Franciaországban keresett menedéket. A *Direktórium* az osztrák hadseregből fogságba esett vagy szökött katonákból lengyel egységeket hozott létre, s végül *Napoleon* döntött úgy, hogy a *Lombard Köztársaság* fegyveres erejeként megalapítja a *Lengyel Légiókat*. Ezeket azután felhasználták az olasz felkelések leveréséhez, vagy más lázadások megfékezéséhez, s akciók során igen sok lengyel meghalt. Ekkor született meg a „*Dabrowski-mazurka*” („*Légiós ének*”), amely 1831-től nemzeti himnusz, 1926-tól pedig állami himnusz lett.

Szokolay Katalin szerint: a „légiós dal »lengyelek leszünk« megfogalmazása napjainkig vitatott. A kortárs lengyelek többségének számára a lengyel nem etnikumot jelentett, hanem egy – pillanatnyilag éppen elveszett – közösséghez tartozást. Nézeteikben érdekesen fonódtak össze a liberális eszmék, a nemzeti gondolkodás új elemei és a hagyományos nemesi ethosz. A ... légiós legendák ... a hazafiság és a demokratizmus nagy iskolái voltak, és a lengyelek jó hírét erősítették a közömbösnek tűnő Európában.” (Szokolay [1997] p. 88)

A politikusok reménykedtek Bonaparte Napóleonban, bíztak abban, hogy megteremti a független Lengyelországot. Nem sokan figyeltek Kościuszkóra, aki már koránt megfogalmazta: a nemzet csak saját erejére támaszkodhat, felkelés útján, felfegyverzett népi hadsereggel szerezheti vissza szuverenitását. Bonaparte nem ígért semmit, de szüksége volt a *lengyel hadseregre*, mely a porosz–orosz hadjáratban rendelkezésére is állt. S mivel a Varsói Hercegség léte a hadi helyzet függvénye volt, az 1812-es hadjáratban is több ezer lengyel katona harcolt a franciák oldalán. Ez az esztendő újabb tragédiával végződött, mivel a lengyelek a *Grande Armée* visszavonulását fedezték, és a *lipcsei csatában* végérvényesen leverték őket.

Az újabb, 1831-es felkelés áterjedt Litvániára, Belorussziára és Volhíniára; országos felkeléssé nőtt, amelynek során a hónapokig létező független Lengyelország képes volt megszervezni a *partizánháborút*, a közigazgatást és a háborús hátországot, így a cári hadsereg vereségei komoly válságba sodorták az orosz kormányzati politikát. Ezt követően a „Nagy Emigrációnak” komoly hatása lett a lengyel nemzeti fejlődésre, s Európa kulturális érdeklődését is az ország felé irányította.

1848-ban Itáliában *Mickiewicz* szervezett *lengyel légiót*, de az abszolutista rendszerek megrendülése Berlinbe, Bécsbe és Magyarországra is vonzotta a lengyel hazafiakat. A „*Népek Tavasza*” összekapcsolódott a „*Mi a Ti szabadságotokért*” gondolattal, sőt Galíciában *Nemzeti Gárda* megalapítására is sor került, amely a végleges kapituláció után oszlott fel. (Vö. Szokolay [1997] p. 103)

Az 1863-as felkelés bukását követő társadalmi megrázkódtatás még mélyebb csalódást szült, mint amilyet az 1795-ös. A dráma tragikus eleme az volt, hogy a lengyelek felismerték: Európa támogatására nem lehet számítani, mert a lengyel kérdés kikerült annak politikai látószögéből. Nem csoda, hogy 1905-ben a konzervatív erők és a realisták nyíltan vállalták a cári politika támogatását. A lengyel nemzeti demokraták is rokonszenveztek *Miklós cár manifestumával*, és elítélték a szocialisták ellenkezését. Létrehozták a *Nemzeti Munkásszövetséget* (*Narodowy Związek Robotniczy*) harci csoportjait, és véres belső harcot is vívtak a szocialistákkal. (Szokolay [1997] p. 122)

A 20. század elején *Pilsudski* és hívei nemzeti, lengyel célokat tűztek maguk elé, s ennek érdekében alakították meg a *Harci Szervezetet* (*Organizacja Bojowa*). Nem hittek Oroszországgal

demokratizálódásában, hanem inkább abban, hogy azt fegyveres forradalommal, de nem „à la Moscou”, hanem minden társadalmi erőt felhasználva kell fegyveres felkeléssel elérni. Ennek jegyében fegyveres csoportjaik merényleteket követtek el, spicliket likvidáltak. Harci szervezeteikben nevelődött ki az új politikai elit, amely a következő évtizedekben meghatározó szerepet töltött be a politikai életben. Számos politikus távolodott el a szocialista mozgalomtól, és összpontosította figyelmét a függetlenségi harc előkészületeire. Az újonnan létrejött illegális szervezet, az *Aktív Harci Szövetség (Związek Walki Czynnej)* mellett sorra alakultak meg a legális paramilitáris „lövészegyletek”, a későbbi harcok aktív aktorainak kiképzésére. A konzervatívok vegyes érzelmekkel figyelték a *Lengyel Lövészegyesületeket*, főleg azért, mert félték Pilsudski szocialista múltjától és túlzott önállóságától.

Az első világháború kitörésével a három nagyhatalom lengyel területei potenciális hadszínterré váltak, de a fejlemények reményt keltettek arra is, hogy a lengyelek katonai egységeket szervezhetnek. Ezt az orosz kormányzat leállította, nehogy a központi hatalmak oldalán oroszellenes tevékenységbe kezdjenek. Pilsudski kis csapata élén mégis behatolt Orosz-Lengyelország területére, s állítólagos *Nemzeti Kormány*a nevében felkelésre szólította fel a lakosságot, meghirdetve a „lengyelek háborúját” Oroszország ellen. Elhamarkodott akciója veszélybe sodorta az Osztrák–Magyar Monarchia iránt lojális politikai erőket, és az osztrákok bizalma is megrendült az ígért lengyel felkelés, az orosz-lengyel területeken folytatandó diverzió esélyeit illetően. Ám megalakult a *Nemzeti Főbizottság (Naczelny Komitet Narodowy)*, amely azokat a politikai erőket egyesítette, amelyek a Monarchia átalakítását akarták, s aktívan együttműködtek az osztrák kormánnyal.

A Nemzeti Főbizottság égisze alatt *Wladyslaw Sikorski* vezetésével megindult a *lengyel légiók* szervezése, amelyek formálisan az osztrák hadsereghez tartoztak, de a köztudatban a *lengyel nemzeti hadsereg* kezdeményét jelentették. Pilsudski lövészeiből alakult meg az első dandár; ő nem mondott le ugyan függetlenségi elképzeléseiről, de egyelőre a háborús hadszíntéren szorgalmazta a lengyel légiók elismerését. Ennek során a légiók további dandárokkal gyarapodtak. A lengyel légiók egyébként a Kárpátokban is harcoltak, sőt Magyarországon légiós kórház alapult. (Vö. Szokolay [1997] p. 127)

A várakozásoknak megfelelően a légióknak erősíteniük kellett volna a lengyel pozíciókat a nemzetközi politikai téren. Ám a mozgósítás idővel megszakadt, mivel Németország és Ausztria nem nyilatkozott a lengyel függetlenség kérdéséről. Pilsudski 1916-ban lemondott egysége parancsnokságáról, és megszervezte az illegális *Lengyel Katonai Szervezetet (Polska Organizacja Wojskowa – POW)*, abból a célból, hogy idővel kezébe vehesse az egész katonai erő irányítását.

A lengyel haderő mozgósítására tett kísérletek nem jártak sikerrel. A hadseregteremtés azért sem vezethetett eredményre, mert abban az idegen hatalmak továbbra is monopolhelyzetet

követeltek maguknak. A lengyel tisztek viszont az államapparátus megteremtését szabták feltételül a hadsereg felállításához. A helyzet csak akkor változott, amikor 1918-ban az orosz *Ideiglenes Kormány* a *wilsoni elveknek* megfelelően elismerte a lengyelek önrendelkezési jogát (noha, Szokolay Katalin szerint ezt Lengyelország és Oroszország „szabad katonai szövetségén” belül képzelte el). Megújultak a korábban Oroszországban működő lengyel katonai szervezetek, amilyen az *I. Lengyel Hadtest* is volt. Megtörtént a szakítás a központi hatalmakkal, miután 1917-ben Franciaország területén sor került egy *lengyel hadsereg* felállítására, amelynek politikai irányítását a *Lengyel Nemzeti Bizottság* hatáskörébe utalták. (Szokolay [1997] p. 132)

A világháború befejezése után *Józef Piłsudski* mint ideiglenes államfő egészen a törvényhozás (Szejm) összehívásáig diktatori szerepet töltött be. Lengyelországot forradalmak vették körül, így a nemzeti demokraták sem szándékoztak megfosztani őt a hatalmától. Megindult az új államrend kiépítése. A törvényhozó hatalmat egyelőre a kormány gyakorolta dekrétumok útján, amelyeket az ideiglenes államfő hagyott jóvá. Piłsudski első kísérletei közé tartozott az új állam nemzetközi elismertetése is. A versailles-i béke nem váltotta be a lengyelek minden elképzelését, de meghatározta és nemzetközi garanciákkal biztosította Lengyelország nyugati határait. A keleti határokat viszont ugyanez nem érintette. Ott három ellenfél is megjelent: a szovjet *Vörös Hadsereg* és a létrejött ukrán államok. Utóbbiak közül az *Ukrán Népköztársaság* vezetője, *Semen Petlura*, a szovjetek előretörését követően, 1919-ben aláírta a lengyel–ukrán háborút lezáró fegyverszünetet.⁷⁵ Ám 1920-ban új háborúval kellett szembenéznie az országnak: a lengyel–szovjet háború jelentős veszteségeket eredményezett, és úgy látszott, Lengyelország „*napjai meg vannak számlálva*”.

Piłsudski, a „Komendant” élvezte a korábbi légiós tisztek bizalmát, s mint Szokolay írja: „A politikusok egy része a kemény kéz politikáját követelte. A nemzetközi háttér, Mussolini hatalomra kerülése is ennek a megoldásnak a híveit erősítette. Különösen jobboldali, nemzeti demokrata körökben kacérkodtak sokan a fasizmussal.” (Szokolay [1997] p. 151) Ilyen körülmények között Piłsudski és hívei a demokrácia védelmezőinek bizonyultak, még a kommunisták számára is. 1930-tól a hatalom az ún. *ezredesek csoportjának* kezébe került, akik Piłsudski legközelebbi munkatársai voltak. (Szokolay [1997] p. 158)

A második világháború elején a szeptemberi hadjárat még be sem fejeződött, s a lengyelek már földalatti ellenállás megszervezésébe kezdtek a németek ellen. Illegális katonai és polgári bizottságok alakultak ellenzéki politikusok részvételével. Létrehozták az *SZP (Sluzba Zwyciestwu Polski – Lengyelország Győzelmének Szolgálat)* nevű szervezetet, magyarországi fútarútukat építették ki, de megalakult a *ZWZ (Zwiazek Walki Zbronej – Fegyveres Harci Szövetség)* is. A

⁷⁵ Érdekes, de amikor Kelet-Galíciában az ukrán és a lengyel csapatok között háború dúlt Lemberg birtoklásáért, a magyar kormány az érintett területen tartózkodó magyar hadifoglyok hazahozatalának megszervezése érdekében a helyszínen bizottságot hozott létre. A működéséhez szükséges pénzt a hadügyminisztérium külügyi futárszolgálati részlegénél állományban lévő Szálasi Ferenc és egy tisztára vitte ki. (Vö. Sipos [1997] p. 13)

szervezet egyelőre semmilyen fegyveres akciót nem engedett meg az ország területén; olyan nemzeti összefogássá, pártokon felül álló fegyveres függetlenségi szervezetté kívánt válni, amely hosszú távon előkészíti a fegyveres függetlenségi küzdelmet. (Vö. Szokolay [1997] p. 181-182)

A Szovjetunió megtámadása után Sikorski Moszkvában Sztálinnal tárgyalt, aki azt megelőzően minden megtett, hogy megnehezítse a lengyel hadsereg felállítását, ellátását, illetve minimálisra csökkentse a Sikorski-kormányzat befolyását. Eközben Varsó mellett létrehozták a *Lengyel Munkáspártot (Polska Partia Robotnicza)*, majd a *Népi Gárda* fegyveres szervezetét, amely végeredményben a szovjethatalom eszköze volt az emigráns kormány befolyásának csökkentésére és az oroszok Lengyelországra vonatkozó terveinek megvalósítására. Szovjet területeken megalakult egy *lengyel hadsereg* is, amely azután távozott, s Irakban és Iránban készült fel a háborús részvételre. A következő években jelentős haditetteket vitt véghez a szövetségesek oldalán; Olaszország területén, majd a *normandiai partraszállás* idején is kitüntette magát a harcokban.

A *ZWZ Honi Hadsereggé (Armia Krajowa)* alakult át, amelyhez csatlakoztak a legjelentősebb politikai pártok aktívan tevékenykedő harci szervezetei, így a néppártiak *Paraszt Zászlóaljai* és a nemzeti demokrata *Nemzeti Katonai Szervezet (Narodowa Organizacja Wojskowa)* is. Csak a radikális *Nemzeti Fegyveres Erő* és a kommunisták által létrehozott *Népi Gárda* nem csatlakozott. A Honi Hadsereg ugyanis London közvetlen irányítása alá tartozott, amelynek Sikorski halála után *Kazimierz Soskowski* tábornok lett a főparancsnoka. Az ellenállási mozgalom irányításának másik centruma a *Kormánydelegáció (kormányképviselet)* volt, amelynek szervezése illegitimitásban folyt.

Lengyelországban 1943-ban megérett az idő a fegyveres felkelésre. Létrejött a *Diverziós Parancsnokság*, amely a szövetségesek számára folytatott felderítést. Különösen kitűntek egyes akcióikkal a *cserkészalakulatok*, az ún. „*Szürke Seregek*” (*Szare Szeregi*). A Honi Hadsereg egységei, a *Paraszt Zászlóaljak*, ekkorra szintén jelentős akciókat hajtottak végre, ahogy a kommunisták által szervezett *Népi Gárda* egységei is. A partizántevékenység hamarosan kiszélesedett, ám „*hogy ki melyik szervezethez csatlakozott, sokszor a véletlen műve volt, s attól függött, melyiknek sikerült a közelébe kerülnie.*” (Szokolay [1997] p. 190)

A gettókból szintén önálló ellenállási mozgalmak szerveződtek, a lengyel szervezetekkel szorosan együttműködve, azoktól némi fegyvert és külső segítséget is kapva. A halálra szánt zsidóság egyik legnagyobb felkelése 1943. április 19-én a *varsói gettófelkelés* volt. A varsói zsidóság harcához hasonlóan más gettókból, haláltáborokból ugyancsak voltak zendülések, így a gettófelkeléseket sok tekintetben az 1944-es varsói felkelés előzményeinek tekinthetjük. Sok tanulsággal szolgáltak ugyanis a *városi háború* szempontjából, amelyek közül az egyik, hogy csakis a megszállók elleni harccal lehet életben maradni.

1943 nyarán négy párt közös nyilatkozatban hangoztatta a függetlenség kivívásának szükségességét. A négy párt koalíciója demokratikus, parlamenti rendszer bevezetését irányozta elő az országban. A deklarációt követően harmonikusabbá vált a kapcsolat a *Kormánydelegáció* vezetője és a *Honi Hadsereg főparancsnoka* között, amelynek hatására kezdetben a lengyel kommunisták szervezetei, a Lengyel Munkáspárt és az irányítása alatt álló *Népi Gárda* sem volt ellenséges a többi alakulattal szemben.

1943-ban a Szovjetunióban elkezdődött a *Kosciuszko Hadosztály* megszervezése is. Ennek tiszti gárdája részben orosz volt, részben a lengyel kommunisták közül került ki. A hadseregbe való belépés sok lengyel számára a táborokból, börtönökből való kiszabadulás lehetőségét villantotta meg, és azt a tudatot, hogy valamilyen formában kivehetik részüket a hitlerizmus elleni háborúból, még ha az orosz tisztek sokszor ellenszenvet váltottak is ki a katonák körében. Szokolay Katalin szerint: „[a] hadosztály első bevetésére Belorussziában, Leninóban került sor. Később az egység Lengyel Hadsereggé épült ki, s a szovjet hadsereg oldalán vett részt az 1944–1945-ös offenzívában, Berlinért és a cseh Prágáért folytatott harcokban.” (Szokolay [1997] p. 192)

A Népi Gárda nevében *Népi Hadsereggé* alakult át, amely a szovjetek közeledtével mind aktívabb, mind látványosabb akciókat hajtott végre, a szovjet partizánok, illetve az oldalukon szerveződött lengyel partizánegységek segítségével. A Honi Hadsereg vezetői eredetileg nem egyszeri felkelés kirobbantásában gondolkodtak, hanem folyamatos akciókban, közvetlenül a front mögötti területeken. Első akcióik sikeresek voltak, de a front előrehaladtával a szovjet parancsnokság azt követelte, hogy a harcoló egységek lépjenek be a Szovjetunió oldalán küzdő lengyel egységekbe. Miután ezt megtagadták, lefegyverezték és fogolytáborokba zárták őket, ahol nagy részük életét vesztette. Akik életben maradtak, csak évtizedek után szabadultak ki onnan.

A Szovjetunió oldalán harcoló lengyel egységek végül *Lengyel Hadsereg (Wojsko Polskie)* néven egyesültek. Kiáltványuk kihirdetésének napja az elkövetkező évtizedekben Lengyelország nemzeti ünnepe lett. Közben a megszállt területeken bonyolult helyzet alakult ki. A Honi Hadsereg ugyanis annak reményében, hogy a szovjet hadsereg eléri Varsót, felkelést robbantott ki 1944 nyarán a városban. A felkelés Lengyelország függetlenséghez való jogát kívánta manifesztni, továbbá az emigráns kormány és hadserege jelenlétét, készségét a németek elleni harcra. A felkelőknek azonban nem volt tudomásuk arról, hogy a nyugati szövetségesek nem ismerik el a felkelésben részt vevő lengyel egységeket harcoló katonai alakulatoknak, ahogy arról sem, hogy Teheránban a nyugati hatalmak megegyeztek a Szovjetunióval: nyugati határai a *Curzon-vonallal* azonosak.

A varsói felkelésben a lengyel civil társadalom elszántsága nyilvánult meg. Az elkeseredett küzdelemben az egész város lakossága, a legkülönbözőbb politikai áramlatok vettek

részt. Ám a szovjet hadsereg, amely a felkelés kirobbanásakor a főváros előterében volt, visszatartotta előrenyomulását. Csak akkor indított támadást, amikor a felkelés a végéhez közeledett. Szokolay Katalin azt írja: *Rokossowski* marsall egyszerűen letartóztatta a Honi Hadsereg futárait, akik csak évek múltán kerültek haza. S bár a „*kosciuszkisták*” önhatalmúlag átkeltek a Visztulán, miután a szovjetektől nem kaptak tűzérségi támogatást, nagy részük odaveszett a harcokban. A Honi Hadsereg vezetői pedig aláírták a németekkel a kapitulációt. (Szokolay [1997] p. 195)

A hazájáért küzdő lengyel társadalom a világháborúban megérte második nagy vereségét. De a felkelés figyelmeztetett rá, hogy a lengyelekkel óvatosan kell bánni, fenn kell tartani függetlenségüket, még ha az látszatfüggetlenség is. A felkelés ugyanis feltartóztatta a szovjet csapatokat, így azok később csak Németország egy részét foglalhatták el. (Ennek ellenére a Szovjetunió Európa legerősebb hatalmaként, a Vörös Hadsereg pedig a legerősebb hadseregeként került ki a világhézagból.)

A Szovjetunióval szemben magukra maradt lengyelek kompromisszumkészek voltak. 1945 elején feloszlatták a Honi Hadsereget, s csak néhány csoport, pl. a „*Nie*” (*Niepodleglosc – Függetlenség*) maradt meg illegalitásban. Az emigráns kormány képviselői úgyszintén hajlandók voltak a szovjet hadsereg vezetőivel tárgyalni, elfogadták a „*tizenhatok*” perét is, amelyben a vád szerint a Honi Hadsereg és az emigráns kormány hazai képviselete „törvénytelenül” tevékenykedett és diverziót követett el a megszállók ellen. A per mindenestre figyelmeztette az ellenállás volt tagjait, hogy a szovjet hadsereg jelenlététől semmi jót nem várhatnak. A per megrendezését amúgy is akkorra időzítették, amikor megindultak a tárgyalások az *Ideiglenes Kormány* felállításáról. (Szokolay [1997] p. 197)

Lengyelország a háború végével formálisan függetlenné vált. Helyzete azonban lényegében egy katonai és ideológiai birodalmon belüli „autonómiának” volt tekinthető, hiszen a szovjet „külső birodalom” részeként, a szovjet hadsereg jelenlétével a *Lengyel Munkáspárt* dominanciája nem hagyott kétséget a felől, hogy az ország függetlensége korlátozott. Ezt a szovjetek jóvoltából hatalomra kerülők kezdettől fogva elfogadták. Érdekes, de a hasonló sorsra jutott kelet-közép-európai országok esetében Sztálin jobban figyelt a látszat megőrzésére.

Németország kapitulációja után Moszkvában, nagyhatalmi kényszerre az *Ideiglenes Kormány* és néhány emigráns politikus tárgyalóasztalhoz ült. Angol és amerikai közreműködéssel, az emigráns kormány tiltakozása ellenére létre jött a *Nemzeti Egység Ideiglenes Kormánya*, egy fiktív kormánykoalíció. A „három nagy” potsdami értekezletére a lengyel kormány is meghívást kapott. Az értekezleten a „három nagy” hangsúlyozta, hogy az Odera–Neisse-határ Lengyelország történelmileg indokolt határa, s a legrövidebb és legbiztonságosabb lengyel–német határvonal. Ez a terület egyben kárpótlás is volt az elvesztett keleti részekért.

A nagyhatalmak potsdami határozatai a németek kitelepítéséről, az új nyugati határokról újratemtették a feszült német–lengyel viszonyt, amely a lengyel külpolitikát kiszolgáltatta a Szovjetunióknak, annál is inkább, mivel a határ pontos megállapítására a szovjet kormány vállalt garanciát. Ez sokáig éltette azt a hiedelmet, hogy Lengyelország biztonságát a német revizionista törekvésekkel szemben csak a Szovjetunió védheti meg. Az új határok között megalakult ország, saját államisággal, az önállóság látszatával, ám tényleges függetlenség nélkül soknemzetiségű országból *egynemzetűvé* vált, amelynek természetesen maradt nemzeti kisebbség a területén, de az elenyésző volt. A keleti vegyes lakosságú területeket a Szovjetunió kebelezte be, s a határok mentén élő ukránok egy részét a „*Visztula-akció*” keretében a nyugati területekre telepítették.

Az új Lengyelország területe jelentősen kisebb lett mint a háború előtti, azonban természetes határait tekintve kedvezőbb alakot vett fel, mint a háborút megelőző időszakban. A bonyolult területi átalakuláshoz és társadalmi mozgásokhoz a többi kelet-közép-európai országhoz képest szövevényesebb politikai viszonyok társultak. A polgári demokrácia és a balközép pártjai kikerültek a hatalomból, csak egy szűk csoportjuk tért vissza az országba, a többiek, számolva az új helyzettel, inkább külföldön maradtak. Akik hazatértek, nem ritkán börtönbe kerültek; ilyen körülmények között a volt *katonai ellenállás csoportjai* is inkább az illegalitást vagy a *fegyveres ellenállást* választották, amely 1946–1947-ben a belháború elemeivel terhelte a lengyel állam megszilárdulását.

Erre az időre *három* jelentős irányzat nyomta rá a bélyegét: 1. a radikális szovjet- és kommunistaellenes *NSZ (Narodowe Sily Zbrojne – Nemzeti Fegyveres Erők)*, amely még a háború idején jött létre. 2. A volt *Honi Hadsereg* soraiból verbuválódott irányzat, amelynek célja a kommunisták felülkerekedésének megakadályozása volt. (Az 1947-es amnesztiával számos taguk élt.) 3. Az *UPA (Ukrainska Powstancza Armia – Ukrán Felkelő Hadsereg)*, amely ukrán nacionalista szervezetként egyaránt harcolt Hitler és Sztalin ellen, és a lengyelekkel is konfliktusba került. Ezek az egységek a Kárpátokon keresztül Csehszlovákia felé hagyták el az országot. (Szokolay [1997] p. 201)

Az 1947-es parlamenti választásokon a Lengyel Munkáspárt a Lengyel Szocialista Párttal és több kisebb párttal indult választási blokkban, amely szövetség a biztonsági szervek, az elhárítás aktivitása és a választások meghamisítása eredményeként jelentős győzelmet aratott. A választásokat követően a szocialista *Józef Cyrankiewicz* lett a miniszterelnök, akinek alakja azért érdekes, mert míg a szocialistákat lassan kiszorították a hatalomból, ő egészen 1972-ig miniszterelnökként vagy államelnökként a lengyel állam egyik első embere lehetett.

1948 végén a Lengyel Munkáspárt és a Lengyel Szocialista Párt egyesült *Lengyel Egyesült Munkáspárt (Polska Zjednoczona Partia Robotnicza – PZPR)* néven. Az egyesülést megelőzően tisztogatás indult el a szocialista pártban, amely megpecsételte a párt további sorsát. A vezetésben

működő szovjet tanácsadók meghatározó szerephez jutottak az ország életében. 1949-ben a Szovjetunióból hazatérő *Konstanty Rokossowskit marsallt* – az I. Belorusz Front korábbi parancsnokát – is kooptálták a KB-ba és a PB-be, illetve hadügyminiszter lett, s körülvette magát szovjet tisztekkel és tanácsadókkal. Mint a szovjet blokkhoz tartozó országokban, Lengyelországban is elindult a társadalmi és politikai élet „etatizálása”. Kialakultak a felülről létrehozott egységes és kötelező ifjúsági szervezetek, szakszervezetek. Formálisan Lengyelország megmaradt ugyan többpártrendszerű országnak, de a két hivatalosan működő *szatelitpárt*, amely 1949-ben a Néppárt és a Lengyel Néppárt egyesüléséből létrejött Egyesült Néppártot, valamint a Demokrata Pártot jelentette, nemcsak hogy egyeztetette politikáját a LEMP KB-val, hanem vezető testületeiben a LEMP beépített emberei is dolgoztak. Az 1950-es évekre a külföldön maradt lengyel emigráns tábor is szétesett. Egymással versengő politikai központok alakultak ki: közülük a legjelentősebb a londoni volt, amely kulturális, tudományos és irodalmi tevékenysége mellett, sokáig az emigráns kormány szerepét is beöltötte.

1956 nyarán az országban terítékre került „a hibák és torzulások” kijavításának programja, felülvizsgálata, a szocialista törvényesség visszaállítása. Ígéretes belpolitikai változások érlelődtek 1956 októberére, az egységes *Lengyel Ifjúsági Szervezet (ZMP)* rétegszervezetekre esett szét, az üzemekben alakuló munkástanácsok nemegyhelyen leváltották a kompromitálódott vezetőket. A falvakban felbomlottak a termelőszövetkezetek, a poznani munkástüntetés utcai összecsapásokba torkollott. A kommunisták iránti bizalom azonban még nem rendült meg, a közvélemény hitt a társadalmi igazságosság lehetőségeiben, és az 1957-es választásokon az egyház is támogatta a látszólag demokratizálódó politikát. Ám 1958-ban a hatalom hozzányúlt a munkástanácsokhoz, és törvényben rendelte el: a *Munkás Önkormányzati Konferenciákat* alá kell rendelni az üzemi pártbizottságoknak. S mivel 1956 valójában nem érintette a rendszer alapjait és a Szovjetunióhoz való viszonyt, a rendszer lassú bomlásnak indult, s a társadalom tudatosan megpróbálta saját céljaira felhasználni az új helyzetet, lehetőség szerint szervezett formában kitágítani a mozgásterét.

1956 bizalomébresztő politikája összeomlott. A LEMP-ben erősödött az antiszemita–anticionista hangulat is, különösen az 1967-es arab–izraeli háborút követően. Agresszív támadás indult a zsidó körök ellen, cionista összeesküvés vádjával. Ez a hangulat terjedt a munkás–paraszt származású fiatal értelmiségiek körében, akik a hatalom generációs átvételét kívánták. Ennek kapcsán rosszul sikerült kísérletek történtek a filoszemitizmus és az antiszemitizmus elleni „kétoldalú” harc jegyében. A „zsidókérdés” ekképpen az 1968 tavaszán kirobbant diáktüntetésekben kulminált. Párhuzamosan kiméletlen támadás indult a rádióban és a sajtóban az állítólagos cionisták ellen, s amikor Dubček szimpátiáját fejezte ki a lengyel diákok mozgalma iránt, az szerepet játszott abban, hogy a lengyel hadsereg minden ingadozás nélkül kapcsolódott

be a *Varsói Szerződés* tagállamainak Csehszlovákia-ellenes intervenciójába (Magyarországgal egyetemben), amely akció Brezsnyev „korlátozott szuverenitás” doktrínájának érvényesülését jelentette.

1970 decemberétől földindulásszerű folyamatok kezdődtek. A rádióban felolvasták a LEMP KB Politikai Bizottságának határozatát az árak emeléséről, az árstruktúra átalakításáról, s a Leninről elnevezett gdański hajógyár munkásai tiltakozásba kezdtek, amelyhez a gdyniai hajógyár munkásai is csatlakoztak. „Gördülősztrájk” terjedt a tengeremelléken; a hatóságok erőszakkal próbálták megtörni a munkások ellenállását. A társadalmi válság drasztikus lezárása arra figyelmeztetett, hogy a munkásság mellett az értelmiség és a párttagság körében is fokozódik az elégedetlenség. 1976-ra aktivizálódtak és megszerveződtek az ellenzéki csoportok. A „*második Lengyelország*” jegyében létrehozták a legjelentősebbet, a KOR-t (*Komitet Obrony Robotników – Munkás Védelmi Bizottság*), amely a legkülönbözőbb értelmiségi és ellenzéki köröket tömörítette, s a meghurcolt munkások védelmében lépett fel. A KOR 1977-re átalakult, felvette a KSS KOR (*Komitet Samoobrony Społecznej KOR – Társadalmi Önvédelmi Bizottság KOR*) nevet, és az üldözöttek védelme mellett a személyiségi és állampolgári jogok védelmét is felvállalta.

A lengyel ellenzék küzdelmeinek nagy lendületet adott, hogy 1978-ban *Karol Wojtylát II. János Pál* néven pápává választották. Ez visszadta a lengyelek önbecsülését, méltóságérzetét, és csapást mért a párt ateizáló törekvéseire. 1979-ben a hatóságok nem tudták megakadályozni, hogy a pápa hazalátogasson, mert az egyházi vezető hatalmas tömegek bizalmát élvezte. Közreműködésével ugyanis a lengyel társadalom először érezhette szabadnak magát, megtapasztalva a világ megbecsülését is, illetve joggal hihette, hogy a modern Európában a passzív ellenállás néha hatékonyabb eszköz, mint a fegyveres felkelés. Így 1976 és 1980 között a kontroll kicsúszni látszott a hatalom kezéből. 1980-ban a *Szabad Szakszervezetek* közreműködésével újabb sztrájkokra került sor, amelyekhez gdański üzemek is csatlakoztak. A kormány tárgyalni kényszerült, és megállapodás született arról, hogy hozzájárul a független szakszervezetek megalakításához. Ennek hatására sorra alakultak a helyi független szakszervezetek, és folytak a viták új önkormányzati struktúrákról.

Bár Lengyelországban a politikai hatalom akadályozta az új szakszervezetek beiktatását, az NSZZ „*Szolidaritás*” (*Niezależny Samorządny Związek Zawodowy „Solidarność” – Független Önkormányzatú Szakszervezet „Szolidaritás”*) megalakulása önmagában is jelezte a *civil society* hagyományait. A „Szolidaritás” kezdetben területi, majd miután megalakult *Országos Egyeztető Bizottsága*, országos hatáskörrel rendelkezett. Így az erjedés lassan áterjedt a párttagság soraira is, bár éles konfliktusra került sor a *Parasztzsolidaritás* (NSZZ „*S*” RI) és a *Független Főiskolás Szövetség* (NZS) létrehozása kapcsán, amely szervezeteket 1989-ben a LEMP-pel való tárgyalások során az elsőként ismertek el. (Vö. Tálas [1993] p. 324)

A kormányt a nemzetvédelmi miniszter, *Wojciech Jaruzelski* vette át, aki a sztrájkok felfüggesztését kérte. De a kormány részéről atrocitásokra is sor került. Ekképp a „Szolidaritás” a három legfőbb sérelmére – az osztály-, a nemzeti és a vallási sérelmekre – hivatkozva mégis mozgósítani tudta a lengyelek többségét. Szinte hetek alatt hatalmas és dinamikus, szakszervezeti formában megjelenő tömegmozgalom indult, amelyhez bárki csatlakozhatott. Ezt követően 1981-ben az NSZZ „Szolidaritást”-t már olyan szervezetként határozták meg, amely egyaránt magán viseli a szakszervezeti mozgalom és a kiterjedt társadalmi mozgalom jegyeit. Programjában ugyanis a gazdasági válság elleni harcot, a gazdasági és demokratikus közintézmények reformját ígérte, s javasolta, hogy hozzanak létre társadalmi bizottságot a nemzetgazdaság irányítására. E tanács feladata lett volna máskülönben a kormány gazdasági javaslatainak felülvizsgálata, az ellenjavaslatok elkészítése, s a véleményalakítás a médiumok adta nyilvánosságban.

1981-ben Jaruzelski bejelentette a hadiállapotot. Betiltott minden pártot, szervezetet, médiumot, kivéve a LEMP KB központi lapját, a *Trybuna Ludu*t. Megtiltott minden sztrájkot és tiltakozást, szünetelt a tanítás, az üzemeket militarizálták, az utcákon tankok és páncélautók cirkáltak. A kijárási tilalom megbénította az országot, habár nagyobb ipari központokban kísérletek történtek sztrájkok és tiltakozó megmozdulások szervezésére. Ezek közül a bányászsztrájkok halálos áldozatokkal is jártak, s több munkás börtönbüntetést kapott. A drákói intézkedések ellenére azonban a „Szolidaritást” nem sikerült szétverni. A vezetők és aktivisták letartóztatása ellenére illegálisan fennmaradtak szervezeteik, a tagok fizették a *Szolidaritás-bélyegeket*, amelyekből a szervezet családokat segített. A „földalatti társadalom” működése mellett a kormány és a pártvezetés nem tudott úrrá lenni a helyzeten, a gazdasági és politikai konszolidáció nem sikerült igazán. 1983-ban megszüntették a hadiállapotot, így *II. János Pál pápa* is zárandoklatot tarthatott az országban (engedélyezésének külpolitikai okai is voltak).

Az USA gazdasági szankciókat fogatosított a „katonai diktatúra” ellen. Ennek hatására *Lech Wałęsát* 1982-ben kiengedték a börtönből, és Nobel-békedíjat kapott. Erősödött az a meggyőződés, hogy a „Szolidaritás” visszatér a politikai életbe. Amikor pedig 1986-ban, nemzetközi nyomásra, szabadlábra kerültek a Szolidaritás még börtönben lévő tagjai, az *Ideiglenes Tanács* megteremtésével megindult a küzdelem a szervezet legalizálásáért. Két földalatti szervezet egyesítésével legális vezetőség alakult *NSZZ Szolidaritás Országos Végrehajtó Bizottsága* néven, s Wałęsa meghirdette a hatalommal való párbeszéd politikáját. A hatóságok ismét felléptek Szolidaritással szemben ugyan, de a korábbinál kevésbé agresszív módon. Változóban volt a világ. Moszkvában új politikai vezetés jött létre *Mihail Gorbacsovval* az élén, s ez elbizonytalanította a lengyel politikai vezetést. 1985-ben Jaruzelski lemondott miniszterelnöki pozíciójáról, és államfő lett. Az új miniszterelnöknek pedig a társadalom hármas

követelésével, a gazdasági, társadalmi és politikai pluralizmus bevezetésének igényével kellett szembenéznie.

1988-ban újabb sztrájkhullám söpört végig az országon, a sztrákolók béremelést és a „Szolidaritás” legalizálását követelték. A közeledő választások, a politikai befolyás elvesztése gondolkodóba ejtette a kormányt; felmerült a tárgyalások lehetősége. 1989 elején a LEMP KB határozatot hozott a szakszervezeti pluralizmus visszaállításáról, így a „*kerekasztal-tárgyalások*” esélye realitássá vált. 1989 februárjában megindultak a tárgyalások, amelyek során a tárgyaló feleknek komoly akadályokat kellett leküzdeniük. Sokszor annyira kiéleződött a helyzet, hogy majdnem szakításra került sor. A megállapodások fontos politikai engedményekre kényszerítették a kormányt: szabad választásokat tartanak, legalizálják a „Szolidaritást”, és visszaállítják a köztársasági elnöki funkciót. A választásokon a „Szolidaritás” elsőprő győzelmet aratott; vezetői kénytelenek voltak mandátumaik jelentős részéről lemondani, hogy biztosítsák a kerekasztal-megbeszéléseken aláírt megállapodás betartását. (Vö. Szokolay [1997] pp. 226-228) Ezzel elkezdődött Lengyelország történelmének új szakasza, a demokratikus átmenet korszaka.

A fentiekből is látszik, hogy a lengyel függetlenség kivívása milyen szoros kapcsolatban állt az antifasiszta ellenállás gyakorlatával, illetve a demokratizálódás érdekében tett erőfeszítésekkel. Néhány példától eltekintve – az antiszemitizmus elterjedtsége ellenére – ezért sincs az országban mély hagyománya a történelmi „fasiszta” jelenségeknek, hiszen az ország széttagoaltsága, a világháborús német katonai megszállások, a nemzeti identitás őrzése, a *civil society* hagyományai szinte lehetetlenné tették, mondjuk a nemzetiszocialista minták átvételét, utánzását, nemzeti sajátosságokkal való vegyítését. A sajátos geopolitikai helyzet pedig azt is eredményezte, hogy a jobboldali (nemzeti) radikalizmus egészen más formában lett jelen az országban, mivel az idegen elnyomás nem a megszállókkal szembeni szimpátiáknak, hanem a *nemzeti ellenállási mozgalmaknak* kedvezett. Ilyen szempontból Magyarország és Lengyelország között jelentős politikatörténeti és társadalomtörténeti különbségek találhatók. Ehhez joggal tehetjük hozzá: a neo-nacionalizmus és a neo-tradicionalizmus gárdákban is kifejeződő formáit egyébként sem tolerálta volna az országgal szomszédos két nagyhatalom.

4.2.2. Magyarország: a Magyar Királyi Nemesi Testőrségtől a Köztársasági Őrezredig

Magyarországon az állami erőszakmonopóliumon belüli, hivatalosan működő gárdák története a rendiség előtti korig nyúlik vissza. A honfoglaló törzsek vezetőit védelmező férfiakat – a fegyveres kíséret szűkebb részét – már joggal nevezhetjük testőrségének. II. Rákóczi Ferenc is szervezett nemesifjából *Nemesi Társaságot*, egyfajta biztonsági szolgálatot.⁷⁶ A történelmi emlékezetben nagy respektusa van a *Magyar Nemesi Testőrségnek*, illetve a *Magyar Királyi*

⁷⁶ Vö. Fazakas László (2010) Magyar testőrségek. *Rubicon*, 2. szám, p. 56.

*Testőrségnek és a Magyar Királyi Koronaőrségnek.*⁷⁷ A nemesi testőrség rövid megszakítással közel másfél évszázadon át működött. Soraiban sikeres életpályát befutó személyiségek, katonák, a jakobinus eszmék hívei, közéleti emberek, tudósok, írók és költők fordultak meg. Történetük két korszakra oszlott, az 1849 és 1867 közti szünettel: az első a megalakulástól (1760) az 1848–1849-es forradalmakig, a második a kiegyezéstől a Habsburg-birodalom 1918-as felbomlásáig tartott.

A 18. század közepén *Mária Terézia*, jutalmul a magyar nemzetnek, amiért a hétéves háborúban segítette az uralkodóházat felállította a *Magyar Királyi Nemes Testőrséget* („palotaőrséget”). Ezzel emelte a királyi udvar pompáját, és a magyar nemes ifjakat a fölvilágosodás szellemében nevelte. Az alapításban annak is szerepe volt, hogy az uralkodó a császárváros udvarának közvetlen hatása alá akarta vonni a magyar középnemességet. Az 1848-1849-es forradalom és szabadságharc idején a testőrök tömegesen mondtak le s léptek át a nemzeti hadseregbe, a megalakuló *Magyar Honvédségbe*. A főtisztek közül *Görgey Arthur* és *Klapka György* volt testőr korábban. (A magyar testőrök bécsi palotáját a szabadságharc végén az akkor alapított *Cs. kir. Csendőr-testőrség (Leibgarde-Gendarmerie)*, majd az önkényuralom alatt a *Cs. kir. Hadiiskola (K. u. K. Kriegsschule)* foglalta el.⁷⁸ A testőrséget végül 1850-ben császári rendelettel hivatalosan is feloszlatták.

1867-ben királyi leirattal ismét felállították a *Magyar Királyi Testőrséget*. Ebbe a történelmi Magyarországról bármely főtiszt kérhette a felvételét, aki 45 évesnél nem volt idősebb, illetve legalább 174 centi magasra nőtt, és tudott lovagolni. A felvétel már önmagában is a kifogástalan szolgálat jutalma volt, így a testőrségnél lényegében már megszűnt az előmeneteli lehetőség. Tagjai azonban a hadseregben viselt rangjuknak megfelelően pótlékot kaptak a fizetésen túl, testőri szolgálatuk fejében. Azok a tisztek, akik az alaposabb és magasabb katonai kiképzés reményében lettek testőrök, négy évig szolgáltak a gárdában. A testőrség egyébként az udvari szolgálat alatt a király első udvarmestere alá volt rendelve. A kiegyezés folyamatának lezárása után az intézmény fenntartását az udvar dotálta. A napidíjakat a közös hadügyminisztérium fizette, a felszerelésre, az elhelyezési körlet rendbentartására, rendkívüli kiadásokra pedig a gárda alapítványi jövedelméből jött pénz.

A két világháború között újjáéledt a *IV. Károly* által feloszlott testőrség. 1920-ban állították fel *Magyar Királyi Testőrség* névvel a kormányzó hivatalos testőrségét. (Vö. Fazakas [2010] p. 64) A testület a királypuccsok idején lojális maradt a kormányzóhoz, s fennállása alatt következetesen hűséges volt az államfőhöz. Fő feladata a kormányzó és családja, illetve a királyi

⁷⁷ Magyarországon a koronázási jelvények és a magyar korona mindig különös védelmet élveztek. Őrzésükről a király és az országgyűlés előtt felelős két koronaőr és a koronaőrök őrcsapat gondoskodott. Előbbi méltóságok betöltői a 16. századtól ketten voltak, és különböztek a koronázási jelvények fegyveres őrségétől. A *Magyar Királyi Koronaőrséget* 1751-ben hozták létre, s az önálló csapatot a következő évszázadokban a császári, majd a honvéd reguláris hadseregekből szerveződött. (1918-19-ben az őrség annak ellenére is teljesítette kötelességét, hogy előbb a *nemzeti testőrszázadba*, majd a *Vörös Őrségbe* tagolták be.) Lásd részletesebben Bakay Kornél [1982] A koronaőrség végnapjai. *História*, IV. évfolyam, 6. szám, p. 32., valamint Fazakas [2010] pp. 62-63.

⁷⁸ Ennek a hajdani bécsi *Kriegsschule*-nak a mintájára hozták létre azt a budapesti hadiiskolát a trianoni békeszerződés után, amelynek később Szálasi Ferenc is hallgatója lett. (Vö. Sipos [1997] p. 14)

várban működő kormányzósági hivatalok biztonságának szavatolása volt. 1944-ben három alkalommal vált az események részesévé: 1. márciusban a német megszálláskor a testőrök megőrizték a Budai Vár de jure intaktságát a német fegyveresektől; 2. nyáron a németek támogatta csendőrpuccs megghiúsítói közt voltak; és 3. a fegyverszüneti proklamáció és a nyilas hatalomátvétel napjaiban, amikor a testőrök kisebb csatát vívtak a Várat megszállni készülő német és nyilas csapatokkal. A nyilas hatalomátvételt követően a testőröket frontszolgálatra osztották be. Fazakas szerint a felszabadulás is vízválasztó volt a kormányzói testőrség életében, hiszen szétszéledt. A *Magyar Királyi Testőrség* tehát utoljára a Budai Várban, az ország szuverenitását megsértő, megszálló, puccsista német és nyilas alakulatokkal szembeni harcban látta el feladatát. A háború után egységes testőrség nem jött létre, de a pártok különböző csoportokat szerveztek vezetőik és a kormánytagok mellé. „Állami” testőrséget csak *Tildy Zoltán* köztársasági elnökké való kinevezése után szerveztek. Ez a testőrség védte a köztársasági elnök rezidenciáját is. Az egység parancsnoka 1948-tól *Maléter Pál őrnagy* lett. (Fazakas [2010] p. 64)

Speciális őrség volt az *1912. évi LXVII. törvénycikk* alapján létrehozott *Képviselőházi Őrség*, amely a 20. század elején egyre rendszeresebbé váló ellenzéki rendszértések megakadályozását célozta meg. A szerző szerint ennek az őrségnek kötelessége volt, hogy a *T. Ház elnökének* utasítására, akár erőszakkal is fellépjen a képviselőkkel szemben, a rendbontókat az ülésterem elhagyására kényszerítse, vagy meggátolja belépésüket az Országház épületébe. Amikor 1944 végén a Szálasi-kormány Sopronba távozott, az őrség is teljes személyi állományával velük utazott. A Képviselőházi Őrség 1945-ben, amikor a magyar kormányzati szervek elhagyták az országot, végleg feloszlott. Tagjai közül sokan a Vörös Hadsereg fogságába estek, s a székesfehérvári fogolytáborba kerültek. (Vö. Fazakas [2010] p. 65)

A második világháború után az *Ideiglenes Nemzeti Kormány* honvédelmi minisztere elrendelte egy őrzési feladatokat ellátó egység felállítását, hogy a Vörös Hadsereg öregységeitől átvegye a használatba vett objektumok, ipari létesítmények őrzését. Az egység feladata lett a kormány székhelyének, a HM-nek és a Pénzügyminisztériumnak a biztosítása. Az így kialakult *Nemzetgyűlési Őrség* tekinthető a háború utáni időszak első „testőrségének”. *Fazakas* írja: amikor a kormány Budapestre költözött, egységük törzsszázad elnevezéssel megkezdte az Országház, a miniszterelnöki, a honvédelmi miniszteri rezidencia és a Honvédelmi Minisztérium épületének az őrzését. A *Nemzetgyűlési Őrség* soraiba az őreket 1946-tól a honvédség önként jelentkező hivatásos tiszthelyettesei közül alapján válogatták ki. Fontos ismerv volt az erkölcsi, politikai megbízhatóság és a 178 centis testmagasság. Ezt az őrséget 1949-ben a *Belügyminisztérium Államvédelmi Hatóságának (ÁVH) öregysége* váltotta fel, s később a Kádár-rendszerben a *Kormányőrség* objektumőrsége töltötte be funkcióit. (Fazakas [2010] p. 65)

A demokratikus átmenet folyamatában, a Magyar Köztársaság kikiáltása után a hajdani „testőrtvékenységhez” hasonló feladatokat – az objektum- és személyvédelmet, a díszőrséget és a koronaőrzést – jogutódként az 1992-ben létrehozott *Köztársasági Őrezred* teljesítette, amely ekkortól viseli ezt a nevet is. Az alakulat az *őrezred* és a *testőrség* funkcióját ellátó egység. A „*Semper Fidelis*” („*Örök hűséggel*”) mottó szellemében a *Magyar Királyság* idejéig vezeti vissza hagyományait. Elődszervezeteinek tartja a Mária Terézia által alapította Magyar Nemes Testőrséget, illetve a későbbi funkciójukban és feladatukban részben azonos, részben eltérő három utódszervezetet, úgymint a Magyar Királyi Nemesei Testőrséget, a Magyar Királyi Darabont Testőrséget⁷⁹, vagy a Magyar Királyi Koronaőrséget. A Köztársasági Őrezred védi ma a Magyar Köztársaság államfőjét, a köztársasági elnököt, és a parlamentben kiállított Szent Koronát, valamint a koronázási jelvényeket. Az őrezred mostani parancsnoka: *Dr. Dobozi József* rendőrvézérőrnagy.

4.2.2.1. Karhatalmisták és tiszti különítmények

Magyarországon – Németországhoz és Olaszországhoz hasonlóan – az első világháború után sorra alakultak az állami erőszakmonopóliumon kívüli, irregulárisan szerveződő szabadcsapatok, félkatonai egységek. Ezek közül a *(Magyar) Nemzeti Hadsereg* alárendeltségében tevékenykedő, valójában gyenge fegyveres csoportokat, a *tiszti századokat* a hatalom megragadása, a *vörösteror* elleni küzdelem és a rend helyreállítása céljából szervezték meg. A *tiszti különítmények* Magyarországon 1919-ben, a tanácsköztársaság ideje alatt *Szegeden* kezdtek megszerveződni. Ennek hírére tömegesen érkeztek a városba a monarchia hadseregének egykori hivatásos és tartalékos tisztjai, altisztjei, illetve a *Vörös Hadseregből* dezertált katonák. Ők adták az ellenforradalom megbízható bázisát. A *tiszti terrorkülönítmények* elsősorban a kommunistákat, a munkástanácsok volt tagjait, a szociáldemokratákat, a polgári radikális értelmiségieket, illetve a szocializmustól valódi emancipációt remélő zsidókat üldözték. (Hasonló jellegű *szabadcsapatok* a világháborút követően Németországban is alakultak.)

A *különítmények* 1919 és 1921 között a *vörösteror* hatására számos *fehérterrorista* akciót hajtottak végre. Később, amint a Horthy-rendszer konszolidálódott, a csendőrökből, rendőrökből, tartalékos tisztekből és jobboldali radikális érzelmű önkéntesekből a Dunántúlon, majd Budapesten megszervezett katonai egységeket a *karhatalmi alakulatokkal* együtt feloszlatták. (Vö. Dombrády [1985] p. 264) Ennek oka elsősorban az országos és a nemzetközi közvélemény nyomása volt, a *Prónay*-, az *Ostenburg–Moravek*- és más különítmények brutális gyilkosságai

⁷⁹ A *Magyar Királyi Darabont Testőrséget* I. Ferenc József 1904-ben állította fel, azzal a céllal, hogy a budai Várban a királyi palotát őrizze. Tagjait Magyarországról, a katonai képzettséggel rendelkezők közül válogatták ki, önkéntes jelentkezés alapján. A felvétel feltételei között szerepelt még a tekintélyes külső, a legalább 174 centis magasság és a nőtlenség. A szolgálati idő négy év volt. A budai Váron kívül Gödöllőn adtak szolgálatot, feloszlatusukra 1918-ban került sor, miután a testőrök egy része 1919-től a *Vörös Őrség* állományában szolgált tovább. (Vö. Fazakas [2010] p. 58-59)

miatt, illetve az, hogy a társadalmi és gazdasági konszolidáció konzervatív megalapozottságú folyamata szempontjából, a politikában domináns helyzetbe került „történelmi” középosztály gyanakvással és ellenérzéssel viseltetett a „forradalmisággal” azonosított minden strukturális változtatás iránt. Elutasította annak nemcsak baloldali, hanem jobboldali „forradalmi” elképzelésekre vonatkozó nézeteit. Ezek képviselőit „kikapcsolták” a hatalomból. (Egedy [2001] p. 189) A tisztek többsége a honvédség *vadászszázalójaiban* tevékenykedett tovább, amely alakulatok megbízhatóságukban, fegyelmiükben és a feladat-végrehajtásban példamutatók voltak. E csapatok korábbi különítményes jellegüket leplezték, ám ahogy *Dombrády Lóránd* írja: „[a] századok neve megváltozott, de szerepük ugyanaz maradt.” (Dombrády [1985] p. 265) A volt tagok beépültek a hadseregbe, a hivatalosan működő karhatalmi szervekbe, a minisztériumokba és más állami hivatalokba, valamint a közigazgatás különböző szintjein nemegyszer vezető posztokat kaptak. Többen aktív politizálásba kezdtek, közülük *Gömbös Gyula* a miniszterelnökségig, *leveldi Kozma Miklós* a *Magyar Távirati Iroda (MTI)* vezető posztjáig vitte. Ténykedésük sok esetben a szélsőjobboldal megerősödésének, az irredentizmus és sovinizmus, valamint a szélsőjobb új pártjainak magyarországi térhódításának kedvezett.

Történeti vélekedések szerint a különítmények terrorja, a fizikai erőszak alkalmazása a tanácsköztársaság bukását követően a vörösteror ellenreakciójának fogható fel. A társadalmi helyzetüket tekintve lesüllyedő, a háborús vereség, a forradalmak radikális reformjai vagy a területvesztés miatt egzisztenciálisan lehetetlen helyzete került, nemritkán „*kettős marginalizáció*” által sújtott csoportok visszahatása volt ez, s a korábbinál sokkal radikálisabban tört felszínre. Németországban és Ausztriában szintén jelentkeztek hasonló indulatok. Mary Fulbrook Noltéra utalva írja: ezeket megelőzték a „bolsevik büntettek, mind kronológiailag és bizonyos értelemben okszerűen (kauzálisan) is”. Ez az állítás egyébként fő témájává vált az ún. „*történešzvitának*” (*Historikerstreit*). (Vö. Fulbrook [2001] p. 174)

E vitában *Nolte* úgy vélte, hogy a szélsőjobboldali mozgalmak a *marxizmusra* és a *leninizmusra* adott válaszként foghatók fel. Hiszen – s ezt nem árt hosszabban idézni – „a háború utáni első évek fasiszta Mussolinije, ellentétben hajdani elvtársaival, akiknek »polgári« pacifizmusa »leninista« marxizmussá alakult, ... egyáltalán nem ütközött teljes elutasításba, és az új fasiszta mozgalom győzelmében egy bár nem elkerülhetetlen, de mindenképpen a korhoz és a szituációhoz jobban illő eseményt láttak, mint amilyen ... a marxizmus esetleges diadala lett volna. De ha lehetségessé váltak is fasiszta típusú forradalmak fejlett társadalmakban, ezekre a marxizmus még kifordított formában is rányomta a bélyegét, Hitler szociáldarwinizmusát ... »a partikularitás és a biológia nyelvére lefordított marxizmusnak« nevezzük. ... Tehát itt is szorosan összefonódik egymással ellentét és egybecsengés, ... amely a polgári társadalom transzcendentális természetének felfedezésében és ugyanakkor következményeinek

»radikálreakció« elutasításában nyilvánul meg. Ha a fasiszta mozgalmakban ... elsősorban a marxizmus kiváltotta reakciók testesülnek meg, miközben az megváltozott vagy eltorzult formában mégis áthatotta őket, kézenfekvő ... föltenni azt a kérdést, hogy reakció volt-e a marxizmus is, és ha igen, miképpen – vélhetően egy volt a többi, jellegzetes módon megragadott és feldolgozott reakció között.” (Nolte [2003] p. 10)

4.2.2.2. A Rongyos Gárda (Héjjas-különítmény)

Az 1920-as évek elején a német szélsőjobb számára még Magyarország számított példaképnek. Nem véletlen, hogy a mai magyar gárdák is egyik előképüknek tekintik a bolsevizmus és a trianoni békediktátum ellen fegyveres szolgálatot vállaló szervezetet, a „Rongyos Gárdát”. Ezt az önszerveződő (irreguláris) fegyveres csoportot 1918 novembere és 1919 április eleje között hozták létre világháborút megjárt tisztek, katonák (pl. a *Székely Hadosztály* maradványai), diákok és parasztgazdák.⁸⁰ Az irreguláris fegyveres csoport radikálisan jobboldali nézeteket vallott, így nem csoda, hogy a terrorista módszerektől sem riadt vissza.⁸¹

Már említettem, hogy a félkatonai szervezetek megjelenése hazánkban összefüggött a hadsereg tisztikarának háború végi helyzetével és állapotával. Egy hadsereget nem egyedül a katonák tömege, hanem annak rendszere, a benne érvényesülő hierarchia is jellemezi, amely megszabja a stratégiát, az arra épülő operációs tervet, valamint a parancskiadás és a végrehajtás láncolatát. Ha ez a láncolat megszakad, összeomlik, úgy hadseregről már nem lehet beszélni, esetleg csapatokról, csoportokról, különítményekről. 1918 után ebből számos hírhedt példa akadt az országban.⁸² A helyzetet csak rontotta, hogy a magyar tisztikar működése korábban sem volt ideális. Hajdu Tibor írja, hogy a magyar tisztikar két részre oszlott: 1. a *közös hadseregben (k.u.k)* és 2. a *honvédségben* szolgálókra. A két hadseregnek sem a testülete, sem a mérete, sem a feladatrendszere, sem a felszereltsége nem volt azonos, sőt a mentalitása sem. (Hajdu [1999] pp. 38-40) (A honvédség szolgálati nyelve ezen felül a magyar volt, a horvátok kivételével, akik külön hadkerületet képeztek a honvédségen belül a védelemről és honvédségről szóló 1868: XL., XLI., XLII. törvények értelmében, amelyek elfogadásával – a Magyarország és Erdély egyesítését szabályozóval együtt – lezárult a kiegyezés műve.) De mint korábban említettem, még a háború alatt és után is mély szakadék választotta el egymástól az *aktív* és a *tartalékos katonatiszteket*.

⁸⁰ Az első tiszti különítményt egyébként *Prónay Pál* szervezte, vezette. Ez a különítmény a *Nemzeti Hadsereg* kötelékében a tiszti egységek koordinálását is ellátta. Ide integrálódott a Héjjas-különítmény, s lett *Héjjas Iván*, *Prónay Pál* reguláris-félreguláris különítményének egyik alvezére.

⁸¹ A gárda történetének utóéletéhez tartozik, hogy *Budaházy György* felesége a *Rongyos Gárda* nyugat-magyarországi kapitányának az unokája. Vö. Varró Szilvia (2009) *Budaházy György és a Magyarok Nyilai* – Valaki rá vallhatott. *Magyar Narancs*, június 25, p. 10.

⁸² Az ismertebbeken kívül 1919 nyarán, elsősorban katonatisztekben szerveződött meg egy felkelőcsoport a Tisza-parti városban, Szolnokon. A *Fehér Gárda* tagjait Szamuely forradalmi törvényszéke elé állították, majd nem egyszer brutális módon végeztek velük. (Vö. Cseh [2011] pp. 32-33)

Amikor 1918-ban a Károlyi-kormány elfogadta a nagyhatalmak jegyzékét, amelyben a *Felvidék* kiürítését követelték, és demarkációs vonalat jelöltek ki, „*értelmes katonapolitika*” hiányában olyan tisztek jelentek meg a nyilvánosságban, mint az egykori vezérkari százados, *Gömbös Gyula*, vagy *Prónay Pál*, *Héjjas Iván* és *Héjjas Endre*.⁸³ Közülük *Gömbös* 1919-ben már „*magyar nemzeti szocialistának*” titulálta magát egy újságcikkben. (Vö. Vonyó [2004] p. 46) E tisztek többsége a hadsereg iskoláinak szigorú drilljében, a Musil és Ottlik által megjelenített spártai szellemben szocializálódtak. Az otthon és a „*cögeráj*” (a katonai nevelőintézetek közös neve) szelleme, valamint a *tisztikar* monarchiabeli magas presztízse miatt, a háborút követően hamar mind a demokratizálódás, mind a forradalmak ellenlábasai lettek.⁸⁴ Társadalmi méretű feszültséget okozott a tisztek korábban kivételezett helyzete, valamint az, hogy a katonatiszt úgy tartozott a középosztályhoz, hogy annál többnek, az „*úri becsületelv*” hordozójának érezte magát. Mivel pedig a magukat túlértékelt tisztek számára a felfelé ívelő mobilitás fő pályái, a *katonai* (Horthy esetében a haditengerészi) pálya kilátásai lezáródni látszottak, a kettős marginalizáció által sújtott csoportokban fenyegetettségérzés alakult ki. Ezt tetézte a hagyományos iskolai nevelés tradícióinak megszüntetése, a házasság és vagyonszerzés adta, valamint a politikai pályafutás mobilizációs (karrier)útjainak beszűkülésétől való félelem.⁸⁵

Ha a különítményes tisztek közül *Héjjas Iván* múltját vesszük példaként, ő bátor, többszörösen kitüntetett világháborús katona volt. Kecskeméten született, de ősei a Segesvár környéki *Héjjasfalváról* származtak. Katonai pályafutása a balkáni háborúk idején kezdődött, amikor az albániai *Durazzóban* *Wied albán fejedelem* mellett harcolt a hegyek között. (NN [1999] p. 31) Itt sajátította el a gerilla hadviselésben való jártasságot, amelyet a Rongyos Gárda harcaiban később kamatoztatott. A világháború alatt közismert katonai repülő volt, könnyen összegyűjthette a forradalmak idején a Duna–Tisza köze „hazafiait”, akik az egalitárius eszméket hirdető kommunista tanácsköztársaságot, valamint a k.u.k. hadseregben korábban karriert nemigen befutó, megszálló kisantant tiszteket és hadseregeket tartották fő ellenségeiknek.⁸⁶

Héjjas Iván birtokán azután jött létre a szervezet, hogy névadója hazatért repülőszázadával az összeomló frontról. (NN [1999] pp. 31-33) A trianoni békediktátumot elutasító gárda nevét onnan kapta, hogy más különítményekkel szemben nem volt egyenruhája. Az alakulat részt vett

⁸³ Lindner Béla hadügyminisztert szerencsétlen mondata, miszerint „*Soha többé katonát nem akarok látni!*” a közvélemény előtt a hadsereg felbomlásának felelősségé, örökös bűnbakká tette, a háborúvesztés igazi felelősei helyett.

⁸⁴ Megemlítettem Ottlik és Musil művét. Érdekes, de a Monarchia hadserege nem volt annyira elzárkózó, ellenséges a szocialistákkal, demokratákkal szemben, mint a porosz hadsereg, ahol önkéntesi kedvezményt is nehezen kaptak. A gyakorlat azt mutatta ugyanis, hogy éppen azokat igyekeztek katonai szolgálatra kényszeríteni, akik vonakodtak attól. Ennek ellenére a k.u.k. hadseregben könnyű volt a katonai szolgálat alól kibújni, „*alkalmatlan*”, „*póttartalékos*”, „*családfenntartó*” kategóriákba kerülni, s ezzel a lehetőséggel az antimilitaristák gyakran éltek is, olykor korrupció révén, amely szinte a rendszer része volt. (Vö. Hajdu [1999] pp. 120)

⁸⁵ Ebből a szempontból érdekes a magyarországi dzsentrik helyzete, vagy ahogy *John Lukacs* nevezi: a „*dzsentrinacionalizmus*”. (Vö. Lukacs [1999] pp. 200-202)

⁸⁶ Mint Hajdu Tibor idézi könyvében: „I. Napóleon az ausztriai hadseregben soha nem vitte volna többre, mint kapitányságra, azonban valószínű, hogy már mint hadnagyot elcsapták volna. ... [A]z egész ausztriai birodalom eddigi alakja olyan volt, hogy egy egységes hadsereg nemzetiségi alapon nem volt képzelhető, s nem maradt egyéb hátra, mint az ausztriai hadsereg alapjául a formát választani és ezen alapon a jelen korig megtartani. Azért az ausztriai hadsereg az első hadsereg a világon – békében.” (Hajdu [1999] p. 65)

az elcsatolásra ítélt nyugati területek egy részének elfoglalásában, valamint Prónay Pál szabadcsapatával együtt a Csehszlovákia és Jugoszlávia közötti, Nyugat-Magyarországon áthaladó „szláv korridor” tervének megghiúsításában. Ahogy Dombrády Lóránd és Tóth Sándor megírja, a reguláris csapatok Sopron környéke kivételével, amelyet rendfenntartás címén az Ostenburg-különítmény szállt meg, kivonultak. De a kormány titkos jóváhagyásával Prónay és Héjjas különítményei vonultak be a helyükre, s honmentés ürügyén terrorista módszerekkel rémuralmat teremtettek. (Az akcióhoz egyébként bosnyák és albán önkéntesek is csatlakoztak *Durics Hilmi Huszein* vezetésével.) Prónay 1921-ben a megszállt területeken „Lajtabánság” néven önálló tartományt hozott létre, saját vezetésével. Miután pedig a kormány a különítmények visszavonását antant-engedményekhez kötötte, a kérdés kiéleződését elkerülendő, a nagyhatalmak hajlandóak voltak rá, hogy olasz közvetítéssel rendezzék a magyar és az éppen hadsereget építő osztrák fél vitáját. Magyarország vállalta a bandaharcok befejezését, a területkiürítést; ennek fejében Sopron hovatartozásának eldöntését népszavazásra bízták. A lezajlott népszavazáson a város és környéke lakossága Magyarország mellett döntött („*Civitas Fidelissima*”). A nyugat-magyarországi helyzet megoldását sürgette a második királypuccs terve, mivel arra még a harcokban részt vevő, legitimista Ostenburg-zászlóalj és más szabadcsapatok kivonása, tervezett felosztatása előtt sort akartak keríteni. (Dombrády-Tóth [1985] p. 271)

IV. Károly 1921-es „második királypuccsának” hírére a korábban legitimista Prónay Horthy mellé állt, mint ahogy Héjjas is a „rongyosgárdájával”. A Budakeszi–Törökbálint–Budaörs–Nagytétény vonalban lezajlott „budaörsi csata” a király kudarcával ért véget. A Rongyos Gárda egy időre kikerült a figyelem középpontjából. A gárda 1938-ban a bécsi döntést megelőzően szerveződött újjá, s a „rongyos” önkéntesek bekapcsolódtak a felvidéki fegyveres incidensekbe. Átszivárgtak a határon, nyomást igyekeztek gyakorolni a csehszlovák kormányra és a nemzetközi közvéleményre. Telefon- és távírókábeleket vágtak el, gerillaakciókat hajtottak végre szlovák katonai alakulatok ellen, később Lengyelországba vonultak. (NN [1999] p. 214) Egyik legismertebb akciójuk az volt, amikor 1939 elején, Munkácson felvették a harcot a csehszlovák haderővel, s megállították a Latorca hídján áthaladó csapatokat. Ekkor a gyengén felfegyverzett „rongyosok” a helyi lakosság támogatásával verték vissza a Kárpátalján állomásozó csehszlovák haderő támadását. (NN [1999] p. 28)

Amikor az 1939-es *téli háborúban* – amely nagymértékben hozzájárult a Finn Köztársaság háború utáni semlegességhez – a Magyar–Finn Társaság „*Testvér a testvéért*” akciója mellett a magyar kormány is önkéntesek toborzásába kezdett és felállította a *Magyar Önálló Önkéntes Zászlóaljat*, abban a Rongyos Gárda tagjai újra feltűntek. (Vö. Pergel [2010] p. 125) A felvidéki harcokban kipróbált, fegyelmezett katonák egy fővárosi cserkész táborban történt kiképzésük után „turistaként” érkeztek a Szovjetunióval vívott harcokban szinte teljesen magára maradt

Finnországba, mégpedig példás szervezettségben.⁸⁷ Ütközetben azonban (önhibájukon kívül) nem vettek részt.⁸⁸ A gárda tagjai közül sokan küzdöttek a második világháború végén Lengyelországban, a *Honi Hadsereg (Armia Krajowa)* oldalán, a németek ellen. Szerepüket az ezredforduló után túlértékelik hazánkban, elsősorban a jobboldali radikális orgánusok, illetve a szélsőjobboldal. A gárda létszáma ugyanis a burgenlandi felkelés idején is csupán párszáz fő volt, így a gerillaharc-technikával nem tudott volna ellenállni nagyobb reguláris erőnek.

Az 1920-as évek elején Ausztriában a Monarchia haderejét felcserélendő, még csak szerveződött az új hadsereg, a *Landwehr (Volkswehr)*; elsősorban ezért is lett Burgenland a gárda tevékenységének célpontja. A tanácsköztársaság ellen szervezkedők és az ellenforradalmi kormányok támogatói közül sokan lettek tagjai a Rongyos Gárdának: *Héjjason* és *Francia Kiss Mihályon* kívül pl. *Kémery Nagy Imre* a gárda egyik alparancsnoka. Ám egészen nyilvánvaló, hogy a gárda tevékenysége alapján nem volt legális, viszont a tetteiket a jobboldali radikálisok hőstettként ünnepelték, és ünneplik ma is.

A bandaharcokban részt vevő különítményes, Prónay Pál neve utoljára Buda 1944-es ostrománál tűnt fel (1945-ben elfogták, a Szovjetunióba vitték, kényszerszolgálatra ítélték. A Gulagon halt meg, s 2001-ben az Orosz Föderáció rehabilitálta, mint politikai üldözöttet). Tabajdi Gábor szerint akkor sok, fővárosban maradt, tragikus sorsú egyetemista a Szálasi Ferencre felesküdt *honvédségbe* való bevonulás helyett a „*nemzetszolgálatba*” vagy a nyilas „*pártszolgálatba*”, illetve a *Prónai-különítménybe* lépett be. (Tabajdi [2004] p. 35) A különítmény névadója ezekben a harcokban tűnt el. Utóbb a kommunista rendszer a „*Rongyos Gárda*” szellemiségét olyan mélyen gyökerezőnek tartotta a magyar társadalomban, hogy szerinte az földalatti mozgalomként tovább működött. 1948-ban a még élő „rongyosokat” fegyveres összeesküvés vádjával bíróság elé állították, és az utolsó parancsnokot, az „orgoványi vérengzésről” elhíresült *Francia Kiss Mihályt* 1957-ben kivégezték. Ezzel zárult le „rongyosok” története.

4.2.2.3. Nyilas rohamosztagok és gárdák

A szélsőjobboldaliság gyökerei Magyarországon a dualizmus koráig, illetve a két világháború közti antidemokratikus pártokig, mozgalmakig nyúlnak vissza. Magyarországon azonban a rendszerváltás előtt mégsem volt nyoma jobboldali (nemzeti) radikális vagy szélsőjobboldali tendenciáknak, de utána sorra alakultak az ilyen jellegű szervezetek. Közülük a *Magyar Nemzetiszocialista Akciócsoport*, későbbi nevén a *Magyar Nemzeti Arcvonal (MNA)* elnevezésű szélsőjobboldali szervezet vezette be rendezvényein a fekete „egyenruhában” vagy „bocskában”

⁸⁷ Mivel a finn hadsereg elsősorban pilótákban szenvedett hiányt, gróf Almásy László, az „Angol beteg” címűfilm hőse, önkéntes pilótaként utazott az országba. (Vö. Pergel [2010] p. 123)

⁸⁸ Vö. Vilisics Ferenc–Niina Ala-Fossi (2009) A téli háború. Magyar önkéntesek Finnországban. *Rubicon*, 9. szám, pp. 4-15.

való megjelenést, mint ahogy tagjainak militáris megszervezését és fegyveres kiképzését is. Így amikor 2007 augusztusában, a *Budai Várban* az első gárdák bemutatkoztak, öltözetük láttán sokan joggal gondoltak az SS-ekre, illetve a nyilas pártszolgálatosokra. Célszerű tehát röviden megnézni, hagyományaikat tekintve milyen történeti összefüggések és különbségek voltak a szervezetek és mozgalmak között.

Hazánkban az 1929–1933-as gazdasági világválság előtt a szélsőjobboldal a *jobboldali radikális fajvédőket* és a *radikális kereszténypártokat* jelentette, akik a jezsuita *Bangha Bélát* és *Prohászka Ottokár püspököt*, az *Országos Keresztényszocialista Párt* parlamenti képviselőjét tartották szellemi előképüknek. (Nemrégiben felmerült, hogy utóbbit boldoggá avatják.)⁸⁹ *Szálasi Ferenc* nyugalmazott vezérkari őrnagy az 1930-as években jelentkező új típusú szélsőjobboldali áramlatok közül az európai nemzetiszocialista ideológia magyar változatát honosította meg, s a német náci okkult egyházellenességével szemben a keresztény vallást (*krisztianizmus*) integrálta eszmerendszerébe, amelyet a soknemzetiségű Kárpát-medence politikai „közös alapjává” („*politikai eszperantójává*”) akart tenni. (Vö. Tilkovszky [1984])⁹⁰

A német mintát másoló nemzetiszocialista pártok előképeiket *Szabó Dezsőben*, a népi mozgalom „*atyamesterében*”, a „*parasztromantikus harmadik út*” propagálójában, valamint a „*szegedi gondolatban*”, sőt *Széchenyi István* és *Kossuth Lajos* néhány írásában is megtalálni vélték. Ez pedig már akkor is komoly különbséget jelentett a német nemzetiszocializmushoz képest, amely előfutárait a fajelméleti szellemtudományban lelte fel. (Vö. Tóth [2008] pp. 89-91) Vizsgálatuk azt bizonyította, hogy az ilyen típusú mozgalmak egyszerre voltak hazai gyökerűek, „nemzeti” jellegüket hangsúlyozók és egyszerre követték a külföldi példákat. (Vö. Vonyó [2001] p. 150; Gyurgyák [2007] p. 253; Paksa [2009] p. 275)

Az első világháború utáni Magyarországon az 1920-as évek elején olasz mintára több követő fasiszta párt alakult, amelyek politikailag a fajvédőknél *jelentéktlenebb* szerepet játszottak. Egyrészt ugyanis a fajvédőkre az 1930-as évekig erősen támaszkodott a *Gömbös-féle* politikai szárny, másrészt viszont az 1920-as évek végéig a magyar politikai-gazdasági helyzet stabilizálódásáig, a szélsőjobboldal új pártjai nem szolgálhattak táptalajul a radikális eszméknek. (Vö. Paksa [2009] p. 282; Gyurgyák [2007] p.253)

Hazánkban a „*nemzeti irányú szociálista mozgolódás*” az első világháborút követően jelent meg. A nyilas mozgalom „kommunista szárnyához” tartozó *Török András* pamfletjének mozgalomtörténeti részében azt állítja, hogy már „1922-ben létezett ... nemzeti szociálista párt. Ennek alapítója egy bizonyos Perley nevű egyén, aki nem tudott eredményeket elérni.” (Török

⁸⁹ A *hungarizmus* kifejezés is Prohászka Ottokár püspöktől, a hazai katolicizmus teoretikusától származik. A kifejezés Prohászka felfogásában a keresztény magyarság „jogos nemzeti önvédelmét” jelentette, s az antiszemitizmus mellett különböző társadalmi reformokat hirdetett. (Vö. Prohászka [2003] pp. 114-117)

⁹⁰ A köznyelv „*náci*” („*nazi*”) pártnak rövidítette le Németországban a *Nemzetiszocialista Német Munkáspárt* (*Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei – NSDAP*) nevét.

[1941] p. 10) A *Magyar Nemzeti Szocialista Párt* megalapítására tett kísérlet sikertelen próbálkozásnak bizonyult. Mindenesetre 1923-ban egy kormányrendelet megtiltotta a közigazgatásban tevékenykedő tisztviselőknek, hogy tagjai legyenek olyan szélsőséges szervezeteknek, egyesületeknek, amelyek tőlük külön esküt vagy fogadalmat kívánnak. A „titkos társaságok” hatalmának megtörése egy időre visszatartotta a külföldi mintákat másolni vágyókat. Csakhogy e társaságok megtalálták a módot tevékenységük legális folytatására, létrehozták pl. a *Magyar Tudományos Fajvédő Társaságot*, a *Héjjas-féle Alföldi Brigádot*, a *Kettőskereszt Vérszövetséget*, amelyek hivatalosan a *Nemzeti Munkavédelmi Hivatal* tartalékai lettek. Utóbbi évente seregszemlét tartott Szegeden, és rendezvényein a nacionalista hangulatkeltés mellett gyakran szó esett az olaszországi „eredményekről”, valamint az „építő fasizmusról”.

1927-ben az *Ébredő Magyarok Egyesületéből (ÉME)* kivált tagok kezdtek olasz mintájú szervezésbe; a legelszántabbakat „halállégiókba” akarták tömöríteni. 1928-ban alapították meg a *Nemzeti Szocialista Pártot* és a *Magyar Fascista Pártot*, amelynek tagjai a volt nyugat-magyarországi felkelőkből, egykori frontharcosokból és kisiparosokból verbuválódtak. Ebbe a pártba már munkások is beléptek. A fekete ingbe bújt, többségükben foglalkozás és munkanélküli párttagok igyekeztek másokat is beszervezni, munkájukat azonban nem kísérte rokonszenv, hiszen az aktív tagok közt sokan büntetett előéletűek voltak. 1929-ben betiltották a pártot, vezetőjét pedig rendőri ellenőrzés alá vonták. (Vö. Vonyó [2004] p. 47)

Részben a lenini szocializmus reakciójaként, részben Török szerint a „népek új életrend utáni vágyaként” létrejött „módosított szociálizmusok” között megjelentek olyan jobboldali radikalizmusok is, amelyeket hol „nemzeti-szociálizmusnak”, hol „fascizmusnak, falangizmusnak” neveztek. Szász Béla és Csomóss Miklós, a *Wesselényi Reform Klub* tagjai által alapított szervezet, a *Nemzeti Szocialista Párt* is ezek közé tartozott, amely kevés sikert hozott, mindössze klubszerű formában fejtette ki tevékenységét. Ám a szociáldemokratákat utánozva már a „Barátság!” helyett a „Bátorság” köszöntéssel üdvözölték egymást, és zöld inget viseltek, a szociáldemokrata sportolók kék ingének változataként. (Jelvényük a kettőskereszt volt karddal.) (Vö. Török [1941] p. 10)

Komolyabb sikereket csak az 1929–1933-as gazdasági válság, valamint az 1930-as években Németország megerősödésének hatására könyvelhettek el az új szélsőjobboldali irányzatok. Ezeket összefoglalóan *nemzetiszocialistáknak* szokták nevezni; egymással összevetve több különbséget is mutattak mind radikalizmusukban, mind programjukban. Térhódításukkal párhuzamosan a korábbi fajvédők beolvadtak az új típusú szélsőjobboldali mozgalmakba, vagy azok ellenfelei, vetélytársai lettek. Ezek a sorra alakuló náci típusú pártok többnyire egy személy vezette szervezetek voltak, és olyan kormány szélsőjobboldali ellenzékét képezték, amely maga is totális diktatúra kiépítését tervezte.

A nemzetiszocialista pártok és mozgalmak a német példát akarták követni, vagyis választások útján meg akarták szerezni a parlamenti többséget, majd a hatalom birtokában felszámolni a konzervatív-autoriter Horthy-rendszert, annak korlátozott parlamentarizmusát és a többpártrendszerét (valójában hegemon egypártrendszerét). „Szociális rendszerváltást” ígértek híveiknek; a céljaikat szolgáló nagyszabású propaganda-hadjárataikhoz pedig német támogatást kaptak, mind „erkölcsi”, mind anyagi értelemben.⁹¹ Németországi „tanulmányútjaik” konklúziójaként sajátos magyar faji ideológia kidolgozásához fogtak. Ez ugyan soha nem vált egységessé, de kezdeményei idealizálták a „magyar faj” erényeit, olykor még fajvédő, mérsékelten németellenes módon is.

A „fajvédő” hagyományokhoz híven az állampolgárságból kizárták volna a nem „*turáni* vagy *árja*” fajúakat, és Magyarország régi dicsőségének visszaállítására egyedül a nemzetiszocializmust tartották alkalmasnak. Bírálták a fennálló gazdasági-politikai rendszert, szociális demagógiájukban mindenért a „zsidót” tették felelőssé, s német mintára fizetett alkalmazottakat foglalkoztató pártjaik mögé mozgalmat szerveztek. A helyi pártösszejöveteleken (nemegyszer söntések hátsó termeiben), vagy a „nyilasházakban” rendszeresen gyülekeztek, illetve tömegdemonstrációkat, díszfelvonulásokat szerveztek, amelyeken a hűséges párttagok szervezett, egyenruhás-fegyveres „rohamcsapatai” vonultak fel. Gyurgyák János úgy tudja, hogy gróf Festetics Sándor futballcsapatból szervezett rohamosztagos különítményt. (Gyurgyák [2007] p. 258)

Csoportjaik nyilvános és engedély nélküli titkos gyűléseket egyaránt tartottak. Gondolatviláguk jelentősen különbözött a német nemzetiszocializmustól a tekintetben, hogy a magyar mozgalmak keresztény alapokon álltak és fontosnak tekintették a vallást. Egyedi jellemző volt az is, hogy *Németországgal, Olaszországgal, Spanyolországgal és Portugáliával* ellentétben nálunk nem jött létre tartósan egyetlen egységes nemzetiszocialista párt vagy mozgalom sem. Viszont közös „vezérlő tanácsot” alakítottak, s az országot „bánságokra”, „főkerületekre” osztották fel egymás között. (Vö. Paksa [2009] p. 287)

A *Böszörmény-mozgalom* kezdetben a horogkeresztet és a barna inget használta, majd a *kaszáskeresztet* rendszeresítette, s e szimbólum miatt a párttagokat *kaszáskeresztéseknek*, a pártot pedig *kaszáskeresztes pártnak* nevezte a közvélemény.⁹² Meskó Zoltán, korábban kormánypárti országgyűlési képviselő pártja a zöld inget és a horogkereszt betiltása után a nemzetiszocialista pártok között később igen elterjedt *nyilaskeresztet* használta.⁹³ Támadásaik fő célpontja a zsidóság, a zsidó nagytőke és nagybirtok volt, s élénk „antibolsevista” propagandát is kifejtett.

⁹¹ Ormos Mária egyik könyvében viszont azt írja: bizonyított, hogy korábban az NSDAP kapott pénzt külföldről, 1920-ban az Ébredő Magyarok Egyesülete által befizetett összegből. E támogatás abból a pénzből származott, amely a Ludendorff-féle bajor-osztrák–magyar–orosz elvetélt összeesküvés támogatásából jutott a náci pártnak. (Ormos [2003] p. 34)

⁹² A kaszáskereszt mellett a *buzogánykereszt* is megjelent a kor nemzetiszocialistáinak szimbólumtárában.

⁹³ Meskónak állítólag Hóman Bálint egy középkori ábrázolás alapján ajánlotta a nyilaskeresztet, amely még nem jelent meg a párt nevében, csak jelvényében: vörös alapon, fehér körben, zöld nyilaskereszt. Az árpádászavokat pedig először a Szálasi-féle irányzat használta.

Vonyó József azt írja róluk: a szociális demagógiára épülő, nemegyszer agresszív szélsőjobboldali propaganda a városi politikában sokáig marginális maradt, ám a vidéki népesség körében, a falvakban, valamint a tanyavilágban, főként az agrárszegények, a cselédek, a szegényparaszti rétegek, valamint a munkanélküli bányászok körében terjedt; a középrétegeknek csak egyes csoportjai támogatták őket, főként olyanok, akik állandó munkát és egzisztenciális biztonságot reméltek tőlük. (Vö. Vonyó [2001] pp. 150-175)

Böszörmény Zoltán az elszegényedett dzsentricsaládból származó, első világháborút megjárt önkéntes, 1919-ben Prónay Pál tisztikülönítményének tagja, a német példát követve személyi kultusz kiépítésére is törekedett. 1932. augusztus 20-án barnaingesei élén felvonult a Budai Várban, majd a hagyományos István király-napi körmeneten antantszijas, horogkereszt-karszalagos párttársai élén, a *Horst Wessel Lied* dallamára masírozott Budapest utcáin. (Vö. Gyurgyák [2007] p. 258) Erre válaszul a *Belügyminisztérium (BM)* előbb az egyenruha viselését, majd 1933-ban a német felségjelvénné vált horogkereszt használatát tiltotta be. 1934-ben pedig feloszlatta a katonai jellegű szervezeteket. (Vö. Paksa [2009] pp. 284-285) Később Böszörmény az Alföldről Budapestre vonuló osztagaival irreális fegyveres puccsal kísérletezett, amiért őt és „vezérkarát” letartóztatták, a „nemzeti kaszásskeresztes királyság” létrehozásának terve miatt pedig perbefogták és feloszlatták a pártját.

A nemzetiszocializmussal németországi „tanulmányútja” során megismerkedő enyingi nagybirtokos, gróf Festetics Sándor, valamint gróf Pálffy Fidél, illetve ifj. Balogh István „civisgazda” és az előbb tárgyalt mozgalmak programjai számos szociális követelést tartalmaztak: a munkás-érdekvédelmet, a társadalombiztosítást, az egészségügy széles körű kiterjesztését, a családok fokozott támogatását, valamint a be- és kivándorlás megfékezését követelték, illetőleg a zsidók további bevándorlásának megtiltását szorgalmazták. Mélyebb nyomot azonban nem hagytak a magyar politikai gondolkodás történetében. Az új típusú szélsőjobboldali pártok vezetői közül egyedül a katonai karriert otthagyó Szálasi Ferenc „pártvezér” (a nyilas terminológia szerint: „Pártvezető Testvér”) volt, aki nem vette át minden változtatás nélkül az olasz fasiszta, spanyol falangista és német náci gondolati sémákat, szimbólumokat, illetve mozgalmi gyakorlatot. Csak ideológiai kiindulópontként szolgáltak számára, hogy megteremtse azokkal egyenrangúnak vélt magyar ideológiáját.

Szálásinak katonaként volt gyakorlata a katonai jellegű alakulatok létrehozásában. A Nemzeti Hadsereg tisztjeként, a román megszálló csapatok mellett ugyanis már szervezett *kisegítő-rendfenntartó polgári nemzetőrséget*. (Sipos [1997] p. 13) 1935-ben megalapította a *Nemzet Akaratának Pártját (NAP)* és mellé mozgalmat szervezett (*Hungarista Mozgalom – HM*),

valamint bevezette a tömeges párttagságot.⁹⁴ „Két lábra” állította ezzel szervezkedését, mert ha pártjait betiltották, mozgalma illegálisan tovább működött. A szigorú hatósági kontrol ellenére képes volt „eredeti” magyar nemzetiszocialista ideológiát létrehozni, jóllehet eredeti elgondolása, nagy ideológiai rendszere sosem készült el, elvi konstrukcióját sosem dolgozta ki alaposabban. Egyes elkészült részletei pedig túlságosan bonyolultak, követhetetlenek voltak. *Hungarizmus* eltért a többi szélsőjobboldali ideológiától. A náci ideológiától abban, hogy annak központi eleme a fajelmélet volt, míg Szálasi hungarizmusáé a „totális nemzet”. (A helyzet tragikomikuma, hogy a *hungarizmus* totalitása csupán a bukás időszakában valósult meg.)

A hungaristák egyébként elutasították, hogy ideológiájuk „magyar fasizmus” lenne. Szerintük a nemzetiszocializmus *generálclausula*, míg a fasizmus és a hungarizmus ennek *differentia specificája*. Ahogy Tóth Tibor írja: a hungaristák nem a jelző nélküli, hanem a „német” jelzőjű nemzetiszocializmussal vonták magukat párhuzamba. Számukra a nemzetiszocializmus gyűjtőfogalom volt, egy ideológiai és politikai „*koráramlat*” összefoglaló neve. A gyűjtőfogalom és annak válfaja pedig nem vethető össze egymással, de a nemzetiszocializmus német válfaja annak magyar válfajával, a hungarizmussal igen. Szembetűnő különbség volt a német nemzetiszocializmushoz mérten, hogy a hungarizmusból hiányzott a náci „*faji töltés és mítosz*” (vagyis a fajelmélet, amely árjakra és nemárjakra osztja a világot). Nem a „*nép-nemzet*”, hanem a „*pluralista*” nemzet, a „*több személyiségből álló nemzet*” volt a kerete, amelyet nemzetiszocialista társadalmi tartalommal töltöttek meg. Ez a különbség a hazai német kisebbség kérdésében német–magyar ellentétet szült, mivel a hungarista ideológia két összetevője a nemzetiszocialista társadalom elve (ebben a nacionalista jelleget a parasztság, a szocialistát pedig a munkásság jelenítette meg), illetve a hungarista nemzetkoncepció volt, míg a német nemzetiszocializmusban a fajelmélet volt a legfontosabb. (Tóth [2008] pp. 89-91)

Különbözött a hungarizmus a nácizmustól abban is, hogy ha vázlatosan is, de volt „*világkoncepciója*”. Hitlernek vagy Mussolininek nem volt ilyen. Ők birodalmat építettek, s e folyamatban először a diplomáciának, később a háborúnak szántak fő szerepet. Ettől eltérően Szálasi a Hungarista Birodalom létrehozása mellett, a japán–magyar gazdasági kapcsolatok szorosabbra fűzését is mérlegelte,⁹⁵ valamint egy nemzetiszocialista „*Európa-közösségben*” és az „*Európa-törzs*” létrehozásában gondolkodott.⁹⁶ (Vö. Frank [1977] pp. 71–76)

⁹⁴ A *Nemzet Akaratának Pártja* a „népfelség” szavainak kezdőbetűiből, a rovásírás *HIT* betűiből alkotta meg szimbólumát, az „*Ősföld keresztjét*”.

⁹⁵ Ungváry Krisztián szerint: Szálasi „1944. november 2-án, amikor az Üllői út végén már szovjet páncélosok vívták halálos csatájukat, többórás előadást tartott a Vár nagytermében összegyűlt katonai és polgári méltóságoknak a japán–magyar kereskedelmi kapcsolatok fejlődéséről, melyet fontosabbnak tartott, mint a hadi helyzetet, mert arról egy szót sem ejtve távozott ...” Vö. Ungváry Krisztián: „Nagypéntek nélkül nincs feltámadás”: Szálasi Ferenc külpolitikai elképzelései.

<http://www.rev.hu/html/hu/tanulmanyok/1945elott/szalasi.htm>.

⁹⁶ Szálasi „*Európa-közösségről*” vizionált, amelynek fontos testülete lett volna az „*Európa-törzs*”. A „nemzetvezető” próbálta megvalósítani az európai nemzetiszocialista pártok „kongresszusát”, illetve e pártok vezéreinek tanácskozását, ahol az „egyenlők tanácsában” Hitler elnökle mellett *Mussolini*, a renegát *Vlaszov tábornok* (akit ő a szláv népek lehetséges vezérének tartott, és akit Hitler mélyszéges megvetéssel emlegetett.), *Degrelle*, *Horia Sima* (akit Szálasi ki akart békíteni *Antonescuval*), valamint más nemzetiszocialista vezetők tisztázták volna az „*Európa-közösség felépítésének időszerei kérdéseit*”. (Vö. Frank [1977] pp. 71-76)

Szálasi a Horthy-rendszer üldözöttjeként, bebörtönzött politikai „mártírként” sikeres politikusként bizonyult, aki bár kezdetben Mussolini példáját tekintve meghagyta volna Horthyt az államfői pozícióban, de a „rendszer váltás” reményében mégis időlegesen egyesíteni tudta a magyar szélsőjobboldali, nemzetiszocialista irányzatokat, párttörödelméket. Ez utóbbit 1937-ben, a budai Vigadóban nyilvánosan is deklarálták, amikor a kisebb frakciók létrehozták a *Magyar Nemzeti Szocialista Pártot (MNSZP)*. Ez a széles körű integráció igazi sikernek számított az atomizálódott szélsőjobboldalon. Szálasi előtt ugyanis senki sem volt képes egyesíteni a széttörödezett csoportokat. (Vö. Sipos [1997] p. 33) A különböző nemzetiszocialista pártokból kivált csoportok csatlakozásával aztán a nyilas mozgalom 1938-ban erőteljesen fellendült, így a párt az 1939-es választásokon komoly sikereket ért el.

Számtalán eredményként könyvelhette el Szálasi, hogy pártjainak a korábbi agrárbázisú szervezkedésekkel szemben, sikerült megszólítani a városi munkásságot, a kispolgárságot és a (segéd)hivatalnoki réteget is. Szervezkedési formái szintén eltértek a korai nemzetiszocialista pártok gyakorlatától. A pártszerű keretek és a rohamosztatok mellett ugyanis mozgalmat szervezett, s német segítséggel ugyan, de 1944 októberében egyedül neki sikerült megkaparintania a hatalmat. Tudniillik 1944-ben egyedül a *Nyilaskeresztes Párt – Hungarista Mozgalomnak* volt hivatásos tisztek által kiképzett és vezetett saját karhatalma, állami, katonai és gazdasági posztja jelöltjei, valamint határozott terve a hatalom megragadására és a kormányzásra. „Nemzetvezetőként”, zsugorodó „birodalma” kormányában, helyreállította a nyilaskeresztesek, a nemzetiszocialisták és a volt kormánypárti szélsőjobboldal egységét, ha csak időlegesen is.⁹⁷

A szélsőjobboldali mozgalmak kelléktárának fontos része volt a *rohamosztatok*-alapítás. Ez sem hiányzott Szálasi pártjának gyakorlatából: megvolt a *fegyveres pártszolgálat*, a *fegyveres nemzetszolgálat*, a *Nemzeti Számonkérő Különítmény* és a „Szálasi Gárda”. Mellettük a *Hungarista Mozgalom* keretein belül folytatott széles körű, titkos szervezkedés révén, már 1938-ban megalapította az „*Elit Gárda*” elnevezésű illegális karhatalmi szervezetet is, amelynek tagjait számokkal jelölték. (Vö. Frank [1977] p. 147) *Dalbosfalvy-Pitia Illés*, a *BSZKRT* főtisztviselője szervezte meg az „*Országos Pártrend és Pártvédelmi Osztályt*”, amely a rend fenntartását, a párt, valamint a párttagok vagyonvédelmét tűzte ki fő céljaként, ám stratégiája valójában a hatalom megragadására és a párt hadsereg politikai erőként alkalmazására irányult. A német *SA* mintáját követő titkos csoportok alakultak meg a *BSZKRT*-nál, a *MÁV*-nál, a honvédelmi minisztérium katonai garázsaiban és a javító műhelyekben is. (Vö. Sipos [1997] p. 39)⁹⁸

⁹⁷ Paksa Rudolf megvizsgálta a Horthy-korszak elitjének alternatívájaként hatalomra került politikusok, a *Szálasi-kormány*, a *kormányzótanács*, a *Nyilaskeresztes Párt* és *Szálasi környezetének* politikusait. Arra jutott, hogy a korábban marginális helyzetű politikusok átlagéletkora viszonylag fiatal volt, a legidősebb *Beregfy Károly* és *Szász Lajos*, a legfiatalabbak *Jancsuskó Gábor* és *Kemény Gábor* voltak. (Vö. Paksa [2007] pp. 66-71)

⁹⁸ Mint említettem egyes források szerint – ahogy a két világháború között az ÉME is – a *JMMP* nemrég igyekezett stratégiai befolyást szerezni a vasutasoknál és a postai alkalmazottaknál, olyan körökben, ahol néhány aktivista komoly káoszt képes okozni.

A második világháború végén egyébként, amikor a lakosságot 12 évestől 70 éves korig mozgósították, a lakosságot fegyveres szolgálatra és hadimunkára, a hungaristákat pedig arra utasították, hogy 18 évtől 30 éves korig mint *Hungarista Szabadságharcosok* jelentkezzenek bevetésre, arcvonal mögötti feladatok ellátására. Szálasiék tehát *partizánmozgalom* szervezésébe is kezdtek, amely azonban nem igazán számíthatott volna a lakosság támogatására. (Vö. Frank [1977] p. 148) A háború után az egymásban sem nagyon bízó hungaristák emigrációba vonultak. Szórványaik bűvőhelyeiket Dél-Amerikában, Kanadában, az USA-ban, Ausztráliában, Európában az NSZK-ban és Ausztráliában lelték meg. Mozgalmukat 1947-re újrászervezték. Henney Árpád egykori tűzértiszt, szolgálaton kívüli altábornagy, mint a *Hungarista Mozgalom (HM)* vezetője 1951-ben exponálta magát az emigrációs médiumok adta nyilvánosságban. (Vö. Borbándi [1989] p. 54–55; Tóth [2008] p. 41) Ő kezdeményezte 1953-ban egy „nemzeti haderő”, a *Hungarista Légio* felállítását.⁹⁹ Az emigráció ugyanis az adott körülmények között nem rendelkezhetett hadsereggel. Törzskar-kerettel viszont igen, amely a frontharcos *Magyar Harcosok Bajtársi Közössége (MHBK)*, a *HM* és a *Magyar Szabadság Mozgalom (MSZM)* főtisztjeit jelentette.¹⁰⁰ Rendszeresen kezdtek újságcikkeket megjelentetni a légio felállításáról, valamint egy korábbi harci szervezetről, a *Hungarista Ifjúsági Légioról*. 1954-re megindultak a jelentkezések a *Hungarista Légio*ba, amelyben az ausztráliai hungaristák szórványai járta elől. Elindították a *Hungarista Légio Összejövetel*ek nevű akcióttervet és „országjárásokat”, amelynek során Henney felkereste az egyes szórványokat, jelentkezőkkel beszélgetett. (Vö. Tóth [2008] p. 60) A „*pártlégio*” megemlékezéseken, ünnepségeken gyakorolta az „egybetartást”. Tagjai fogadalmat tettek. Kanadában a *Francia Idegenlégio* magyar légionáriusai közül sokan kértek belépési nyilatkozatot, amelyet a *Lélek (Leszerelt Légiosok)* című újság vállalt magára.

Tóth Tibor könyvében rámutatott egy érdekességre: *Vjekoszlav Luburien („Drinjanin”)* tábornok, a *Horvát Nemzeti Ellenállás* főparancsnoka már 1943-ban „*Kis Hungarista Légionak*” nevezte magyar származású katonáit. A *Hungarista Mozgalom Horvátországi Szárnya* több városban székhelyet, a kommunizmus elleni harc előkészítésére ideológiai és információs központot tartott fenn. A tábornok szerint: amikor a magyar kormány e Hungarista Légio feloszlását követelte, beolvasztották a német–magyar katonai egységekbe, illetve az *Usztasa Hrvatska Oslobodilacke Pokret (Usztasa Horvát Felszabadító Szervezet)* alakulataiba. Csak Szálasi hatalomra kerülése után szervezték őket külön egységgé, „*hungarista megkülönböztető jelzéssel*”. Laktanyájukon ezután ismét a „*Hungarista Légio*” felirat állt. (Tóth [2008] p. 61–62)

⁹⁹ Egy önkéntes, „világnézetben szervezkedő” hungarista légio gondolata már 1941-ben megfogant a nyilas vezetők fejében. A magyar és német ajkúakból álló zászlóalj Németországban alakult volna meg, magyar parancsnokság és vezényszó alatt harcolt volna, korszerűen felszerelve ott, ahol azt a német hadvezetőség a legcélszerűbbnek ítéli. Am miután a magyar kormány hadat üzent Jugoszláviának, a kérdés lekerült a napirendről. (Karsai [1978] p. 53)

¹⁰⁰ Utóbbi félkatonai, félpolgári szervezet a nemzetközi környezetben részt vett különböző antikommunista tömörülésekben. Elsősorban a formálisan 1943-ban nyolc nemzet (ukránok, baltiok, szlovákok, horvátok stb.) részvételével megalakult Antibolszevita Nemzetek Blokkja (Antibolszevic Block of Nations – ABN) tevékenységében, amely szervezet 1952-ben már 22 szervezetet tömörített. (Borbándi [1989] p. 83)

1956 novemberére a *kanadai Hungarista Légió* készen állt a bevetésre. Henney pedig a nyugat-európai szórványok meglátogatása során Spanyolországban a *Falange* főtitkárhelyettesénél, *Diego Salas Pombo* államtitkárnál is járt. Látogatásának eredményeként *Franco tábornok*, vagyis *Francisco Franco Bahamonde* államelnök, a „*Caudilló*”, hadianyagot és harceszközöket ajánlott fel neki. Tóth szerint: a spanyolok vállalták volna a szállítást is, de az NSZK nem engedélyezte, hogy a szállítógépek üzemanyagot vegyenek fel az ország területén a visszaúthoz. *Eisenhower* amerikai elnök pedig figyelmeztette *Francót* és *Adenauert*, hogy nem tűr el egy esetleges beavatkozást. Ezt követően Spanyolország leállította az előkészületeket, köztük a *Hungarista Légió* felfegyverzését. A kanadai légió mellett Európa országaiból több magyar csoport érkezett Ausztriába, tanúbizonyságot téve harci elszántságáról. Henney egy újságíró társaságában a magyar határt is átlépte, hogy a helyszínen tájékozódjon a politikai helyzetről. Tóth Tibor emigrációs kutatásaiból az is kiténik, hogy a sebtében, önkéntes jelentkezés útján felállított „*Magyar Légióba*” Kanada és az USA területéről több ezren, főleg magyarok, de kanadaiak és amerikaiak is jelentkeztek. (Tóth [2008] p. 72) Végül a szovjet intervenció után az egység magyarországi bevetésének terve lekerült a napirendről.

1990-ben *Györkös István* – aki 1956 után a börtönben ismerkedett meg egykori nyilasokkal – megalapította a *Nemzetiszocialista Akciócsoportot*, amely Szálasi és a hungarizmus örökébe kívánt lépni. Miután a szervezetet feloszlatták, 1992-től mozgalommá alakult át, és *MNA* néven folytatta működését. Györkös Henney Árpádot és a Németországban élő *Tarjányi-Tatár Imrét* (a *Korona Tanács* egykori tagját) követte mint a *HM* kiszemelt vezetője, egyes vélemények szerint már 1989-ben, mások szerint csak 1993-ban.¹⁰¹ Az *MNA* 1992 októberében már hallatott magáról a *Göncz Árpád* elleni tüntetésen. Az észak-amerikai székhelyű hitleri utódpart, az *NSDAP/Auslander Organizacion (NSDAP/AO)* magyar részlegének támogatását élvező szervezet tagságát szigorú „*fajvédelmi előírások*” szerint válogatták ki; eredetileg csak 180 cm-nél magasabb fiatalokat vettek fel. Katonai kiképzéseikhez az első demokratikus kormánytól vásárolták meg a Győr melletti löteret. A csoport 260 fővel a délszláv háborúban is részt vett, pl. a vukovári csatában, ahol tizenegy hungarista fiatal halt meg. A katolikus horvátok oldalán egyébként nemcsak az *NSDAP/AO*-val kapcsolatokat ápoló magyar, hanem német, osztrák, angol és francia önkéntesek, *NS-kommandók* is harcoltak az „*ortodox szerbek*” ellen. (Vö. Bartus [2001] pp. 358-369)

A demokratikus átmenet után, 1994-ben Magyarországon létrejött egy illegális hungarista szervezet, amely a *Szálasi Gárda (Parancsnoksága)* nevet viselte. Ez hajtotta végre a Dohány utcai zsinagóga elleni bombariadókat és más vallási objektumok elleni támadásokat. A gárdát egy *Mengele* névre hallgató szkinhed vezette. A társaság gyakran részt vett a *Magyarok Nemzeti*

¹⁰¹ Vö. Kovács Tamás (2008) A nyilas emigráció 1945-1998. *Rubicon*, 1. szám, pp. 64-67.

Szövetsége rendezvényein, és bejárt a kisgazdapárt Belgrád rakparti székházába (ahol interjút adott a *Magyar Hírlap*nak). A bőrfelületek mögött Szálasi Ferenc egykori környezetéhez tartozó nyilasok álltak, akik a „nemzetvezető” kivégzésének évfordulójára megemlékezéssel készültek a Budai Várban. (Vö. Bartus [2001] pp. 67-69) E szervezet azonban rövid életűnek bizonyult.

5.1. Nyugat-Európa: ahol „csak” ellenállási frontok működnek

Manapság Nyugat-Európában, így Ausztriában és Németországban sem működhetnek hivatalosan az állami erőszak-monopóliumon kívül létrejött irreguláris egységek. Ennek egyik oka, Wolfgang Rudzio szerint, hogy empirikus vizsgálatok alapján arra lehet következtetni: Németország „»megérkezett« a nyugati demokráciákat jellemző normalitásba.” (Rudzio [2002] p. 123) A másik pedig az, hogy a történelmi tapasztalatok megmutatták: a fizikai erőszak állami monopóliumai mindig kétarcúak, és veszélyes fegyvert jelenthetnek a politikai kalandorok kezében. A második világháborút követően Németországban így egyedül a hadsereg (*Bundeswehr*) és a rendvédelmi szervek birtokolhatták az állami legális erőszak monopóliumát. Ezért manapság *Ausztria* és *Németország* közvéleménye aggodalommal figyeli a kelet-közép-európai gárdaszerveződéseket. Bár szélsőjobboldali mozgalmak e két országban is vannak, ám a törvények szigora és a hatóságok kontrollja miatt szinte lehetetlen önszerveződő, paramilitáris alakulatot létrehozni.

5.1.1. Ausztria

Ausztriában rögtön a második világháború után törvény született a náciizmus újraéledésének megakadályozására. Ebben a törvényalkotók megtiltották a Wehrmacht, az SS vagy a náci párt, az NSDAP egyenruháinak viselését, a vészkorszakra emlékeztető jelképek és szimbólumok használatát. Így amikor néhány osztrák katona ittas állapotban karlendítéssel köszöntötte egymást – erről mobiltelefonnal készült videóklip, amely az interneten is megjelent – a védelmi miniszter, Norbert Darabos rögtön utasította az államügyészséget, hogy járjon el a büntetőtörvénykönyvbe ütköző cselekedettel szemben.

Az *Osztrák Szabadságpárt (FPÖ)* funkcionáriusainak környezetében sem volt ritka a náci múlt és kapcsolatrendszer. Vezetőjükről, *Heinz Stracherről* az 1990-es években olyan fotók jelentek meg az *Österreich* nevű napilapban, amelyeken hírhedt neonácikkal együtt hadgyakorlaton vett részt, illetve a később betiltott neonáci szervezettel, a *Wiking-Jugenddel* rendezett közös akcióban szerepelt. Ezeknek a cselekményeknek meglett a sajtóvisszhangja. Az FPÖ tehát nem véletlenül nem szervezett „*osztrák gárdát*” – részint azért nem, mert nem volt ilyen terve, részint pedig azért nem, mert azzal sokat veszített volna népszerűségéből. Választóiknak többsége előtt ugyanis egyáltalán nem voltak népszerűek az utcai demonstrációk, az erőfitogtatások és a terrorcselekmények. Ennek ellenére az osztrák hatóságok évek óta figyelik, hogy mely neonáci szervezetek és miért utaznak Ausztriából Magyarországra, ahol lényegesen több dolgot megengedhetnek maguknak, mint saját hazájukban.

Mindemellett Ausztriában és az *Oszták Szövetségi Hadseregben* régóta kiemelt helyet foglal el a *területvédelem* kérdése, amely széles társadalmi konszenzust követően mentes a nem hivatalosan működő jobboldali (nemzeti) radikális színezettől. Az országban hivatalos keretek közt érvényesül a civil-katona koncepció. A *Varsói Szerződés* működése idején az ország katonaföldrajzi adottságaira építve, a reális erőviszonyokkal kalkulálva, építette fel az ország egész fegyveres erejét kihasználó területvédelmét. A hadsereg összetételét is ennek megfelelően kialakították ki, két szervezeti típusból: 1. a *territoriális csapatokból*; 2. az *azonnali készenléti csapatokból*. (Vö. Hautzinger [2002] p. 33)¹⁰² A demokratikus átmenetek, a Varsói Szerződés (VSZ), a Szovjetunió és Jugoszlávia felbomlása után pedig az oszták politikai és katonai vezetés gyorsan reagált a változásokra. Feladták a területvédelmi koncepciót, és áttértek a határmenti védelem, illetve a határbiztosítás elvére. A megváltozott politikai helyzetben radikálisan csökkentették a hadsereg létszámát, minek következtében felszámolták a territoriális csapatokat is. Ma az oszták szárazföldi erők összefegyvernemi harcászati egységei mellett csak egy önkéntesekből álló gyors reagálású kontingenst tartanak készenléten, amely a honvédelmi miniszter irányítása alatt áll. A megmaradt csekély számú területvédelmi erő feladata továbbra is a harcoló csapatok támogatása, illetve különböző területbiztosítási feladatok ellátása. A területvédelem magában foglalja a területek őrzését, személyek biztosítását, objektumok védelmét, adott esetben az ellenséges haderő által elfoglalt objektumok visszafoglalását. E tevékenység során elsősorban a hadsereg gyalogsági erőivel számolnak, ezért alapvető harc eljárás a *vadászharc*, amelyet a védelemre kiképzett különleges erők is támogatnának ott, ahol ellenséges erők átszivárgására lehet számítani.

5.1.2. Az újraegyesült Németország

Németország reguláris fegyveres erejében történelmileg nem fedezhető fel a *Nemzeti Gárda* típusú hivatalos katonai szerveződés. Csak a *nép felkelés* intézménye működött az első és a második világháború előtt és alatt. A reguláris hadsereg mellett korábban is a *Landwehr* típusú szervezés volt a területvédelem szempontjából meghatározó. Hautzinger szerint: a két Németország egyesítését követően pedig a *Bundeswehr* egészét, így a német territoriális erők helyzetét is befolyásoló változások, csökkentések és leépítések következtek be. (Hautzinger [2002] p. 43) De a területvédelmi erők továbbra is a hátszági területek biztosításáért maradnának felelősek egy esetleges konfliktusban. A német véderő szerkezete persze nem végleges, további racionalizálás, átszervezés várható, a szervezeti és a területvédelmi erőket is fejleszteni fogják.

¹⁰² A territoriális csapatok keretalakulatok voltak, így azok a tartalékosok mozgósítása után váltak hadra foghatóvá.

Ebben az országban ugyancsak törvény szabályozza a fasiszta szimbólumok, jelképek és egyenruhák viselését. A német újnácik és a szélsőjobboldali *Német Nemzeti Demokrata Párt (NPD)* azonban rendszeresen szervez olyan tüntetéseket, amelyeken SS-egyenruhákhoz hasonló öltözetbe bújtatott tagok biztosítják a rendet. Az országban tiltott a karlendítéses köszöntés, a holokausztagadása (*Horst Mahler* éppen utóbbi miatt került bíróság elé). Ám annak ellenére, hogy éppen a korábbi *Német Demokratikus Köztársaság (NDK)* hangoztatta a szocialista toleranciát és az antifasizmust, valamint a szélsőségek minden formájának elutasítását, az *NPD* támogatottsága meglepő módon éppen a keleti tartományokban, a korábbi szocialista állam területén a legnagyobb. Ma egyesek nyíltan felvállalják, hogy azért szavaznak az *NPD*-re, mert azt ideológiájában a nemzetiszocializmus örökösének tartják. Az egykori *NDK* területén egyébként rendszeresek a rasszista, idegenellenes, főként a színes bőrűek ellen elkövetett atrocitások, és egyes körzetekben az „idegenek” megjelenése életveszélyes cselekményeket eredményezhet. Habár Németországban – ellentétben Ausztriával és Magyarországgal – nincs olyan releváns politikai erő, amely élénk kapcsolatokat tartana fenn a szélsőjobboldal legcsekélyebb módon is militáns (vagy paramilitáris) szervezeteivel. Ennek oka Bayer József szerint, hogy Nyugat-Európában ma szélsőjobboldaliként besorolhatni megbélyegző, és súlyos jogi következményei vannak. (Vö. Bayer [2002] p. 70)

5.2. Dél-Európai „kakukktojás”: az Olasz Nemzeti Gárda

Az irreguláris, nem hivatalosan létrejött gárdákról szólva egyedül Dél-Európát említhetnénk olyan kivétalként, amely a „nyugati” gyakorlat szabályát erősíti. Olaszország területén ugyanis a hivatalosan működő vatikáni testőrség, a vatikáni *Svájci Gárda* mellett 2009-ben egyedülként alakult meg a kelet-közép-európaiakhoz hasonló, szélsőjobboldali tradíciójú gárda. Persze az országban a romló közbiztonság miatt régóta megfogalmazott igény volt, hogy felállítsanak egy önkéntes alapon működő, központilag szervezett alakulatot, amely a rendőrség munkáját is támogatja. Ám ez az igény sokáig csak a javaslatok szintjén maradt. Egészen 2009 júniusáig, amikor az – 1995-ben megszűnt, majd újjáalakított – *Olasz Szociális Mozgalom (M.S.I.)* és *Gaetano Saya* védnögsége alatt létrejött az *Olasz Nemzeti Gárda („Fekete Gárda”)*, amelynek rövid története sokban hasonlít a Magyar Gárda körül itthon kialakult helyzetre. Milánóban mutatták be, hiszen ez, a „polgárőrség” részének tekintve magát, a városban és környékén járőrözött a közbiztonság fenntartása végett. „Non profit” és „politikamentes” szervezetnek mondta magát, ám kérészetének bizonyult: megalakulása másnapján az ügyészség vizsgálatot indított ellene „a fasizmus éltetésének vádjával”, és elrendelte feloszlását.¹⁰³

¹⁰³ Vö. Sárkozy Júlia (2009) Egy napig masírozhatott az Olasz Gárda. *Népszabadság online*, június 16., http://www.nol.hu/kulfold/egy_napig_masirozhatott_az_olasz_fekete_garda+Egy+napig+mas%C3%ADrozhatott+az+Olasz+G%C3%A1rda&cd=1&hl=hu&ct=clnk&gl=hu.

Ez a gárda erősen megosztotta a közvéleményt. Az *Északi Liga* belügyminisztere, *Roberto Maroni* „csak” a gárda színét és emblémáját kritizálta, mivel az egység célját abban látta, hogy polgárőri feladatokat lásson el, amelyek elsősorban területellenőrzésben és a rendőrség munkájának segítésében nyilvánulnak meg. Ám az erősen asszimilálódott zsidó közösség, a baloldali ellenzék és a rendőrszakszervezetek azonnal felléptek a gárda ellen. Az olasz törvényhozás pedig, bár döntött a polgárőrségek létrehozásáról, de szóba sem hozta az *Olasz Nemzeti Gárda* legalizálását, így azt megalakulása után szinte azonnal betiltották. A gárda sorsát egyébként megpecsételte az illegális bevándorlásról szóló törvény is, amely a polgárőrségről szóló határozatot tartalmazta: ez a határozat ugyanis a polgárőr-szervezeteket a helyi önkormányzatok alá rendelte, s megtiltotta, hogy pártokhoz, mozgalmakhoz kötődjenek és egyenruhát viseljenek. Csak *Nápolyban* alakulhatott meg hivatalosan egy másik „őrség”, egykori elítéltekből. Feladatuk a turisták megvédelmezése volt: a jó magaviselettel szabadult egykori elítélt zsebtolvajok sárga mellényt kaptak, s a város központjában segítettek az úttesten való átkelésben, s emellett elkísérték a kíváncsi külföldieket olyan sikátorokba, ahova nem volt biztonságos belépniük. Mindezért 500 eurós fizetést kaptak az olasz államtól.

5.3. Kelet-Közép-Európa: illegálisan szerveződő gárdák

A második világháború idején a németek által megszállt országokban nemcsak a *Waffen-SS* kötelékébe tartozó „nemzeti légiók” és kisegítőcsapatok szervezése kezdődött meg, hanem – bár különböző intenzitással – kiépült az *ellenállás* is. A civil kurázsiról tanúskodó szembenállás, vagyis a *Resistance* a nem szélsőjobboldali irreguláris fegyveres szervezetek konjunktúráját is hozta. E belső erőknél a konszenzusa a kommunistáktól akár a konzervatívokig terjedhetett. Az ellenállásnak több formája kínálkozott: a *szabotázs*tól egészen a *fegyveres harcig*. Az egyes országokban e mozgalmak nagyban hozzájárultak az ellenséges haderő pozícióinak, utánpótlásainak gyengítéséhez, a diadal kivívásához.

A *Szovjetunió* megszállt részein a többihez nem hasonlítható *partizánháború* alakult ki. Ennek két forrása volt: 1. A német támadás következtében visszavonulni nem képes elszakadt alakulatok, amelyek nem adták meg magukat, hanem partizántevékenységbe kezdtek (fegyverrel, hadianyaggal, emberrel).¹⁰⁴ 2. A németek és szövetségeseik közül sokan olyan kegyetlenül bántak az ukrán és az orosz lakossággal, hogy ezek a partizánokat támogatták.¹⁰⁵ Katonai hatékonyságukon túl ezeknek az erőknél morális szerepük is volt, mert a megszállók állandó nyugtalanítása mellett erősítették a lakosság hitét a győzelemben.

¹⁰⁴ Ennek érdekes változata volt a németek ellen, majd velük harcoló, már említett *Vlaszov tábornok* és katonái esete.

¹⁰⁵ Ennek ellenére a Szovjetunió megszállt területein működő *SS különleges akciócsoportokkal*, az *Einsatzgruppék* és a *rendőr segédszolgálatokkal* számos *litván és ukrán kollaboráns* működött együtt. Ezek mint örök a koncentrációs és megsemmisítő táborokban is tevékenykedtek. (Karsai [2001] p. 86)

A szovjethez képest kisebb létszámú, de meghatározó jelentőségű volt a jugoszláv *partizánhadsereg* és az *ellenállási mozgalom*. Ámde Jugoszláviában már tapasztalható volt a kelet-közép-európai ellenállási mozgalmak belső ellentmondása is: vagyis hogy az *emigrációba* kényszerült addigi kormányzatok és a megszállás alatt szervezkedő, nagyrészt az addigi ellenzékéből, benne a kommunistákból összeálló hazai ellenállás kapcsolata ambivalens volt. Jugoszláviában *Titóval* az élén egyfelől kialakult a kommunisták hegemoniájával szerveződő *partizánhadsereg*, amely egyben az általa felszabadított területek politikai irányítását is megszervezte, másfelől az emigráns kormány híveit tömörítő fegyveres ellenállás, a *csetnikek mozgalma*, akik egy ideig az angolok támogatását élvezték.¹⁰⁶ A két irányzat szinte kezdettől fogva szembenállt egymással, bár az új Jugoszlávia vezetése a Tito-féle partizánhadsereg és az emigráns kormány átmeneti kompromisszumára épült. Amikor pedig 1944-ben kezdték kivenni a németeket Jugoszláviából, az ország jelentős részét a Tito vezette hadsereg szabadította fel; ám az *usztasák* vezette Horvátország felszabadulása még váratott magára, s a bábállamot végül a szovjet csapatokkal közösen náciítlanították.¹⁰⁷ A Balkánon Görögországban és Bulgáriában is hasonló fegyveres ellenállási mozgalom bontakozott ki, így a jugoszláviai felszabadító harcokban a bolgár hadsereg is részt vett.

Lengyelországban a kapitulációt követően a *Sikorski-kormány* irányításával az egész országot behálózó illegális ellenállási szervezet jött létre. Ez nagyrészt a korábbi hadsereg maradványaira támaszkodott. Az elsőként megszerveződő és legbefolyásosabb szervezet az emigráns kormány által irányított *Honi Hadsereg (Armia Krajowa)* volt, amely a különböző politikai irányultságú partizánegységeket koordinálta. A szovjetekkel való korábbi konfliktusok következtében csak megkésve szerveződött újjá a lengyel kommunista párt; ennek vezetésével és szovjet támogatással alakult meg a *Népi Gárda*, amely bár sokkal kisebb erejű volt, mint a *Honi Hadsereg*, de nagy áldozatokat hozott a háború alatt. Több országtól eltérően Lengyelországban nem sikerült sem a háború alatt, sem utána együttműködést kialakítani a két ellenállási irányzat

¹⁰⁶ A *csetnik* kifejezés eredetileg olyan harcost jelent a szerb nyelvben, aki a 19. században a törökök ellen felkelő, gerilla harcmódot alkalmazó egységben, a *csetában* önkéntesen harcolt. Ahogy az első világháború végén is történt, a Jugoszlávia elleni német támadás megindulásakor Draža Mihailović ezredes csapatával a közép-szerbiai hegyekbe menekült és egyfajta szerb nemzeti ellenállásba kezdett, főként azért, hogy a tengelyhatalmak veresége esetén Szerbiának legyen katonai ereje. Szabotázsakciókat hajtottak végre, nagyobb átfogó hadműveletekbe nem kezdtek. Mozgalmuk kifejezetten szerb nacionalista jellegű volt, ellenségesen tekintettek Jugoszlávia többi nemzetiségére. Vezetőik olyan nagy Szerbia létrehozását kívánták, amelynek részei lettek volna azok a területek is, ahol szerbek élnek. A háború alatt gyakran erőszakosan léptek fel a lakossággal szemben, tagjaik – a partizánokkal szemben – nem kívánták az államot és a társadalmi viszonyokat megváltoztatni. 1941-re eldőlt, hogy ellenállási mozgalmuk és a partizánok között nem jön létre együttműködés. Ettől kezdve ellenségként tekintettek egymásra, fegyveres harc kezdődött közöttük, amely hamarosan polgárháborús méreteket öltött. A londoni szerb emigráns kormány a *csetnikeket* hazai hadseregnek ismerte el, ám a szövetségesek – amiért a *csetnikek* számos esetben együttműködtek a németekkel –, inkább a partizánokat támogatták, őket tekintették harcoló félnek. 1945-ben a *csetnik* csapatokat leverték a partizánok, Mihailovićot pedig 1946-ban halálra ítélték és kivégezték.

¹⁰⁷ Az *usztasa* felkelőt jelent a horvát nyelvben. Mozgalmukat, az *Usztasa Horvát Forradalmi Szervezetet* 1929-ben hozták létre emigráns horvátok Olaszországban Ante Pavelić vezetésével. A mozgalom tagjai elégedetlenek voltak a horvátok helyzetével a királyi Jugoszláviában, túl békésnek vélték a horvát párt fellépését a szerbekkel szemben a horvát érdekek miatt. Az *usztasák* célja az volt, hogy fegyverrel harcoljanak a horvátok felszabadulásáért, valamint az általuk lakott területekből független horvát államot akartak létrehozni. Főként terrorcselekményeikkel hívták fel magukra a figyelmet. Jugoszlávia 1941-es megszállása után Olaszország nyomására őket tették hatalmi pozícióba az önálló Horvátország területén. Az *usztasák* az ország gazdasági erőit a németek szolgálatába állították, szerb-, zsidó- és cigányellenes törvényeket hoztak, koncentrációs táborokat működtettek (pl. Jasenovacban). A háború végén az *usztasa* vezetők egy részének, így Pavelićnek is sikerült külföldre menekülnie. A horvát hadseregben szolgáló katonák jó részét viszont elérte a megtorlás.

között, így azok nemegyszer egymás ellen is harcoltak. Az ország azt is súlyos tragédiaként élte át, hogy 1944-ben a szovjet hadsereg közeledésének hírére, a *Honi Hadsereg* kezdeményezésére kitört a *varsói lázadás*, amely felkeléssé bővült. A szovjet hadsereg taktikai okokból viszonylag közélről szemlélte az eseményeket, így módon a varsói tragédia a nemzetközi és a lengyel ellenállás megosztottságának jelképévé is vált.

Csehszlovákia még a háború kitörése előtt különböző politikai egységekre bomlott. A *Szudéta-vidéket* a Német Birodalomhoz csatolták, a *Felvidék* déli része Magyarországhoz került *Kárpátaljához* hasonlóan. Csehszlovákia szlováklakta területeiből Pozsony fővárossal létrejött a *Tiso* vezette *Szlovenszko*, a német bábállam. A cseh és morva részeket pedig protektorátusként a németek kormányozták. Az ellenállásra elsősorban *Szlovákiában* kínálkozott lehetőség. A Szovjetunióban a háború kezdetén megalakult az első *csehszlovák zászlóalj*, ám a szlovák ellenállás csak a háború utolsó szakaszában bontakozott ki, akkor azonban népfelkelés tört ki; amelyben magyar nemzetiségű lakosok is részt vettek. *Bulgáriában*, *Romániában* és *Magyarországon* szintén csak a háború utolsó szakaszában alakultak ki a polgári-katonai (nemzeti) ellenállás reális feltételei.

Dél-Európában, a fasiszták kormányozta Olaszországban már korán megkezdődött az ellenállás, amelyet főként az emigrációból szerveztek meg. Ám az észak-olaszországi központú szélesebb nemzeti ellenállás csak a front közeledtekor bontakozott ki. *Nyugat-Európában*, *Franciaországban* a *Resistance*, az ellenállás szintén két vonalon szerveződött: a hazait elsősorban a kommunisták irányították, míg a külföldit *de Gaulle tábornok* fémjelezte. *De Gaulle* főként a francia gyarmatokra és a szövetségesekkel való együttműködésre épített, így került sor az ellenállásban a kommunista, szocialista, szociáldemokrata, polgári demokrata és kereszténydemokrata erők összefogására, illetve a katonai szervezetek egységének létrehozására. Nyugat-Európában kuriózum, hogy a *Resistance* 1944-re, a szövetségesek franciaországi partraszállását megelőzően egységes szervezetet hozott létre. A *Francia Belső Erők* fegyveresei szorosan együttműködtek a *De Gaulle* vezette külső ellenállással, s miután az ellenállás általános felkeléssé változott, a franciák maguk szabadították fel Párizst és környékét. Megalakult a *Szabad Franciaország* koalíciós kormánya, amelyben rövid időre, 1944 és 1947 között az antifasiszta ellenállásban betöltött szerepük miatt a kommunisták, a szocialisták és a kereszténydemokraták együttesen vettek részt. (Ehrmann-Schain [1996] p. 301; Rémond [1998] p. 167; Enyedi-Körösi [2001] p. 81)

Ma a régióban a demokratikus átmenetek hatására számos nem hivatalos, illegális, irreguláris katonai jellegű alakulat jött létre. Azonban manapság a társadalmak többségének kifejezett igénye, hogy ezeknek a (fél)katonai szervezeteknek gátat szabjanak. A posztkommunista országokban ugyanis hangosodó, s egyre merészebb jobboldali radikális

formációk jelentek meg a politikai színpad szélső felén. Az elmúlt években jelentősen megerősödtek, jobban szem előtt vannak, mint korábban; ennek egyik oka a kelet-közép-európai gazdasági és politikai krízis és a demokratikus átmenetek okozta kiábrándultság, a másik pedig az államhoz való viszony átalakulása, a polgári társadalom autonómiájának egyes sérülései. Hiszen olykor a civil társadalom legautonómabb szférája, a gazdaság kerül az állam hálójába, az a szektor, amelynek a politikával ellentétben éppen nem szabadna a kormányok függvényévé válni; meg kellene őriznie az állammal szembeni önállóságát. Az állam beavatkozása a gazdaságba a politikai szerepét is átértékelheti, a civil társadalomhoz és annak egyéneihez való viszonyát is átalakíthatja. Mindez utat nyithat a tekintélyelvű tendenciáknak, a radikalizmus így korunk befolyásos politikai áramlatává válhat. A „*kétharmados társadalmak*” „*törvényes rendjének*” megbontói híveket szereznek maguknak azok körében, akik a kritikus élethelyzetbe kerülnek, illetőleg a „szerepzavarral” küzdő értelmiségiek közül is sokan hozzájuk húznak. A radikálisok látványos jelenléte a mindennapok részévé vált, akárcsak a jelenség felszámolására tett kísérletek. A politikusok elleni nyílt és egyre merészebb támadásaik azt a benyomást keltik, hogy a „bírák szeme” mintha elnéző lenne irányukban. Mindez az állampolgárok számára kiábrándítóan, a szélsőségesekre nézve pedig ösztönzően hat.

Mint láttuk, hasonló csoportok nem az elmúlt néhány évben jelentek meg Európa országaiban. Csak a történelmi baloldal konspirációs eszközeit alkalmazva olykor „alámerültek”, olykor „felbukkantak”, így nem feltétlenül a számuk nőtt meg mostanra, hanem inkább stratégiájuk változott meg idővel. Ez fakadhatott pl. 1. a jogi szankciók szigorának hiányából, illetve 2. a „nemzeti hőssé” válás csalóka reményének illúziójából is. A különböző politikai szélsőségek gyakran jelennek meg (vagy erősödtek fel) válságok idején, főképp mert felkarolják a reményvesztettek ügyét. (Vö. Lipset [1995] pp. 152-153) Ezért a demokratikus átmenetek nyomán szinte szükségszerűen kerültek felszínre olyan mozgalmak, ideológiák és előítéletek, amelyeket a múlt rendszerben, az államszocializmusban erősen korlátoztak (vagy tiltottak). A radikális csoportok ekképpen közvetlenül az átmenetek után követően kezdtek szerveződni. Az azokat reprezentáló-demonstráló és a mai indulatokat felkorbácsoló *gárdák* azonban szinte semmi újat nem találtak ki, csak a történelmi és a politikai szituációkat figyelembe véve, az eddigiekhez képest egyedülállóan nyíltabb, tartósabb, szervezettebb (fél)katonai szervezeteket hoztak létre.

Európában *önkéntesekből álló, többnyire nem hivatalos jellegű katonai alakulatok, szabadcsapatok* azelőtt is harcoltak, pl. *Napóleon* hadserege ellen, Magyarországon pedig az 1848–1849-es szabadságharcban a *népfelkelő alakulatok* is megjelentek. Jelentős szabadcsapatot szervezett pl. *Perczel Mór, Perczel Miklós, Noszlopy Gáspár* és *Vasvári Pál*, de az első világháborús csatáterein úgyszintén megjelentek az ún. *népfelkelők, a nem hadköteles népességből* kikerültek, akiket a rendkívüli helyzetben ideiglenesen, többé-kevésbé önkéntes alapon szerveztek

fegyveres erővé. Ma Kelet-Közép-Európában és Magyarországon a politikai radikalizmusnak alapjában két válfaja ismert. Az egyik a rendszerváltás utáni *radikális jobboldal*, amely a politikai sajtóban és az elektronikus médiumokban is képviselteti magát. Ez visszafogottabb és „civilizáltabb”, mint a másik, az „útszéli” forma, a szélsőjobboldal, azonban így vagy úgy, de minkét válfajt utol érte a „gárdaalapítási láz”. Ebben a többször említett gazdasági bajok mellett nagy szerep jutott a *politikai populizmus* hatásának is.

Magyarországon és számos szomszédos országban az is megfigyelhető, hogy a politika beszédstílusa átalakult. Ez a tendencia nemcsak az ellenzéki köröket, hanem a kormánypártokat is jellemzi. A populista kampánnyal hatalomra került egykori ellenzék pedig általában törvényszerűen okoz csalódást a választóknak, s társadalmi értelemben újabb kiábrándultságot eredményez. Mindezt tetézi a 2004 óta folyamatosan romló beszédstílus a pártok között, aminek egyik oka lehet, hogy a társadalomban sokáig nagy reményeket tápláltak a *NATO-csatlakozással* kapcsolatban, a politikai elit jelentős részét pedig az európai integrációhoz való csatlakozás megegyezésre sarkallta. Mivel pedig ezek az integrációk nem igazolták a társadalom egyes csoportjainak szociális várakozásait – sőt a demokratikus átmenetek kárvallottjai az EU-integráció vesztesei is lehetnek hosszú távon –, a radikalizálódás folyamata a korrupciós ügyek és a kormányzati kommunikációs kudarcok hatására mindinkább felerősödtek.

Manapság a radikalizmus a társadalom egyre növekvő részét jellemzi, elsősorban a 35 év alattiakat és az 50 évesnél idősebbeket.¹⁰⁸ Ám a mérsékelt többségnek mégis az az igénye, hogy e csoportosulások tevékenységének az állam és a rendőrség kell gátat szabjon. A különböző gárdák feloszlását mégsem lehet össztársadalmi igényként felfogni, hiszen a jobboldali (nemzeti) radikális vagy szélsőjobboldali csoportok mára megteremtették azok mítoszát. A szólás- és véleménynyilvánítás szabadságára, a demokratikus (állam)polgári jogokra hivatkozás tovább erősítette pozícióikat, amit hazánkban a tradicionális „*kurucos-betyáros*” attitűd újjáéledése, s a velük kapcsolatos adminisztratív (rendőri) fellépés megint felfokozott. Így a problémát utóbbi alkalmazása sem oldhatta meg alapjaiban, mivel a velük szembeni eszközök a korábban mérsékeltabb gondolkodású polgárok egy részének szolidaritását is gyakran kiváltotta.

Ennek ellenére az öntörvényűség és erőszakhoz való vonzódás ma szinte egész Európát jellemzi.¹⁰⁹ A kontinens számos országában működnek különböző félkatonai szervezetek, amelyek közös jellemzője a *nacionalizmus*, az *idegengyűlölet* és az *erőszakra való hajlam*. Ám a különböző gárdáknak mindennapokra gyakorolt hatása meglehetősen eltérő. Magyarországon egyes szerb szabadcsapatok korábbi tevékenységével összehasonlítva a *Magyar Gárda* inkább „operettfázisban” van, hiszen előbbieket a balkáni háborúban merényleteket és

¹⁰⁸ Vö. Több fiatal szavazott az idén (MTI). Metropol, 2010. április 14, szerda. <http://www.metropol.hu>.

¹⁰⁹ Vö. Öntörvényűség és erőszakhoz való vonzódás - Gárdák Európa-szerte. In. *Hetek*, online, 2007. szeptember 14. <http://www.hetek.hu/?q=node/13679>.

tömeggyilkosságokat követtek el. Romániában ezek a mozgalmak főként tüntetéseik és a nemzetiségek elleni atrocitásaik révén váltak ismertté, míg Szlovákiában a *Slovenská pospolitost'* cigányellenes támadásaival hallatott magáról. Az alábbiakban az európai gárdákat részletesebben is bemutatom.

5.3.1. Románia: *Noua Dreaptă*

A posztkommunista országokhoz hasonlóan Romániában is jelentős hadseregreform ment végbe az elmúlt években. Felmerült az is, hogy amerikai mintára létrehozzanak egy *Nemzeti Gárdát*, de a megvalósítására eddig nem történtek lépések. Ám mivel „Nagy-Románia” expanzióval történő létrejöttének legagresszívabb szószólója a két világháború között a szélsőjobboldali *Vasgárda* (*Mihály Arkangyal Légiója*, vagyis a *Legionárius Mozgalom*) volt, nem véletlen, hogy ez egyben a mai szélsőjobb szervezetek és paramilitáris egységek történelmi előképe is.

Románia területén egyébként a modern *nemzeti mozgalmak* története 1848-ig nyúlik vissza. Ám az 1918 végi erdélyi parasztmozgalmak kirobbanása és terjedése okai között inkább a Monarchia háborúvesztését, az Ausztria-Magyarország és az antant közötti fegyverszünetet, a bécsi és pesti forradalmakat, a Károlyi-kormány beiktatását, a magyar hadsereg leszerelésére vonatkozó rendeletet, valamint a Magyarország és a szövetségesek közötti külön fegyverszüneti tárgyalásokat szokás megemlíteni. (Vö. Muresanu [1998] pp. 2067-2068)

Ekkor a frontról, a háborúból hazaérkező, vagy egységeiket önkényesen elhagyó katonák tömegeiben, akik többségükben megtartották fegyvereiket, elhatalmasodott a felháborodás. A személyes leszámolásoktól és bosszúvágytól a fosztogatásokig, a katonák hatalomvágyának megnyilvánulásáig terjedt az erőszak skálája. Egyes katonák a parasztokhoz csatlakoztak, de ahol a háborúból hazatérő egységek népi összetételükben homogén csoportot alkottak, ott a közülük való tisztek meggyőzhették őket arról, hogy saját elhatározásból belépjenek a román politikai kormányzat által létrehozott *nemzeti gárdákba*.

A parasztmegmozdulások általában a hivatali túlkapások ellen, a pénz- és élelmiszerhiány miatt, a magyar államhatalom helyi képviselői ellen irányultak. E megmozdulások Erdélyben 1919. tavaszára fokozatosan megszűntek. Ez több okra vezethető vissza. Egyrészt arra, hogy az ellenségeskedések célpontja, vagyis a régi államigazgatás és elnyomó hatalom különböző hivatali szintjein álló, különböző rangot betöltő tisztviselők rétege felmorzsolódott, másrészt a román hadsereg bevonulása az erdélyi területekre ugyancsak pacifikáló tényező lehetett. A román hatóságok ideiglenes szervei az 1918. decemberi *gyulafehérvári „nemzeti gyűlés”* előestéjére, majd azután is igyekeztek a parasztmozgalmakat a román nemzeti ügy szolgálatába állítani. (Vö. Raffay [1987] pp. 115-168)

A felállított a *nemzeti gárda*, és a lakosság elvárásai, reményei révén sikerült helyreállítani a rendet. A német és a magyar lakosság köreiben sem bontakozott ki erős belső ellenállási mozgalom, így az 1919 januárjában megkezdődő béketárgyalások egyfajta várakozási állapotot teremtettek. Várták, hogy megerősítsék a jelentős területi és állami változásokat Magyarország hátrányára, a szomszéd államok: Románia, Csehszlovákia és a jövőre Jugoszlávia javára. A román *nemzeti bizottságok* is hatékonyan kezelték a megmozdulásokat, az egységes román nemzetállam eszméje alá rendelve az elégedetlenséget. Mindez a román haderő védelme alatt történt, amely 1918 végéig hatalmát kiterjesztette egész Erdélyre. Ez persze nem azt jelenti, hogy az 1918 őszi katasztrofális katonai-politikai válság nélkül, a társadalmi és nemzeti mozgalmak, a *nemzeti gárdák* képesek lettek volna megdönteni az *Oszták-Magyar Monarchiát*.

A Vasgárda légionáriusai voltak a két világháború között azok, akik az állami erőszakmonopóliumon kívüli eszközök alkalmazásától, a *terrorisztikus eszközöktől* sem riadtak vissza. 1939-ben ők gyilkolták meg az ország akkori kormányfőjét, *Armand Călinescut*, majd egy évvel később a történész *Nicolae Iorgát*, aki egyébként 1931 és 1932 között az ország miniszterelnöke is volt. Ez a „gárda”, a két világháború közti szélsőjobboldali mozgalmak román megfelelőjeként szélsőségesen antiszemita volt, és az ország totalitárius átalakítását tervezte. Egyedül a román nemzetiségűeket tartotta alkalmasnak a soknemzetiségű állam vezetésére, és az 1940-ben elcsatolt területek visszaszerzésére törekedett. (Vö. Ormos-Incze [1976] p. 97; p. 198) A „magyarellenesség” mellett, *rasszista* és *antiszemita* nézeteitől vezettetve, Karsai László szerint a háború alatt a németeket felülmúló vehemenciával és brutalitással kapcsolódott be a *zsidóság kiirtásába* is. (Karsai [2001] pp. 176-177)

A második világháború után a Legionárius Mozgalmat betiltották. Egykori tagjai 1989 után újrászervezték, s rövid időn belül nagyszámú fiatal lépett be soraiba. A mozgalom manapság legálisan működik; egyik legaktívabb szervezete a 2000 elején alakult *Új Jobboldal (Noua Dreaptă)* nevű csoport. Ennek a jelképe a *kelta kereszt*, amely idegengyűlölő, homofób, antiszemita, sőt mára NATO- és EU-ellenes szimbólummá vált. A szervezet a Vasgárda eszmei hagyományait követi, politikai programját a legionárius érzelmű román értelmiség ideológiájából kölcsönzi. Tagjai fekete egyenruhájukban számos (fél)katonai táborban vagy „polgári akció” során tűnnek fel országszerte. Érdekes, de a Legionárius Mozgalom politikája alig különbözik néhány erdélyi magyar szervezetétől. Az *Erdélyi Magyar Ifjak (EMI)* elnevezésű egyesület rendezvényein pl. ugyanúgy megszokott a katonaruhás *Székely–Magyar Nemzetőrség* felvonulása. E szervezet tagjai között egyébként mind erdélyi, mind magyarországi fiatalok megtalálhatók, akiknek hosszú távú terveik között a trianoni békediktátum előtti határok visszaállítása, a rövid távúak között pedig a székelyföldi autonómia megteremtése szerepel.

A Magyar Gárdát számos alkalommal érte az a vád, hogy a környező országokat veszélyként értékeli. E tekintetben érdemes megvizsgálni a román védelmi stratégiát is, amelyben a NATO keretein belül elvileg szövetséges Románia Magyarországot ugyancsak „*biztonsági kockázatként*” értékeli. A területi viták emléke még mindig él. Így az sem csoda, hogy a román *Új Jobboldal* is veszélyforrásként ítéli meg Magyarország és a magyar szélsőségesek politikai aktivitását. Nem hiába hangoztat két világháború közti politikai elveket, s nem hiába tartja fontosnak az „*erkölcsi megújulás*” jegyében a demokrácia elvetését és a liberális intézményrendszer felszámolását, a kapitalizmus „megszüntetését”, és teszi annak helyébe a mozgalom ideológiai alapjait, vagyis a rasszizmust, az antiszemitizmust, a kisebbség- és magyarellenességet, valamint a román paraszti életmód kultuszával vegyített ortodox miszticizmust. A mai szélsőjobboldal nyíltan vállalja az „ősök” örökségét – nemcsak külsőségekben, hanem politikai eszméiben is. Ez a hagyomány Karsai szerint a két világháború közti időszak egyik „*legmisztikusabb és legeredetibb*” szélsőjobboldali mozgalmát igyekszik átörökíteni. (Karsai [2001] pp. 179)

Az Új Jobboldal a legionárius hagyományokhoz híven felvonulásokat rendez, illetve nyári táborokat szervez. Ezeket „munkatáboroknak” hívják.¹¹⁰ A csoport vezetői egyébként 25-30 év körüli fiatalok – menedzserek, vállalkozók, alkalmazottak, újságírók –, valamint szélsőséges és radikális érzelmű értelmiségiek. Szimbólumukat, a „kelta keresztet” büszkén viselik pólóikon, mint ahogy a legionárius mozgalom alapítójának, *Corneliu Zelea Codreanunak*, a Vasgárda „atyjának” a képmását is. Az Új Jobboldal tagjai 2003-ban részt vettek az *Európai Nemzeti Front* megalapításában, amely mint szélsőjobboldali összefogás, a spanyol, olasz, német és más sovíniszta csoportok ernyőszervezeteként jött létre.

Romániában az Új Jobboldal „*fehér sovíniszta*”, de a román egyházi körök által is támogatott szervezet.¹¹¹ A „szórolapokat osztogató mozgalom” szerint „*a Székelyföld mindig román föld volt, és az is marad.*” Ezért csatlakozásra hívtak fel a „magyar szeparatizmus ellen”, a „nemzeti egységért vívott harchoz”. Elsősorban Brassóban és Kovászna megyében aktív a mozgalom, amely az „egységes nemzetállam” gondolatát honlapján, a www.nouadreapta.org című internetes felületen is propagálja. Céljai között előkelő helyen szerepel még az „elnemzetlenítés folyamatát elszenvető” *Hargita* és *Kovászna* megyei románok helyzetének rendezése.

A 2000-ben megalakult szervezet évente emlékezik meg Codreanuról, s ünnepli meg a román legionárius mozgalom létrejöttének évfordulóját. A magyarországi *Kárpátia* együttes kolozsvári koncertje után pedig büntetőjogi feljelentést tettek az Erdélyi Magyar Ifjak szervezete

¹¹⁰ Vö. Gárdák a szomszédos országokban - *A magányos Gárda*. 2007. szeptember 1. <http://szakdolgozatprojekt.blogspot.com/2007/09/grdk-szomszdos-orszogokban.html>.

¹¹¹ Vö. *Noua Dreapta - nesztek egy román gárda*. 2007-09-02. In. <http://kuruc.info/r/6/15902/>.

ellen, amelyet az alkotmány megsértésével vádoltak. Tüntettek Bukarestben a *Székelyföld autonómiája* ellen, 2005-ben pedig ellentüntetést szerveztek a *Bolyai Egyetemet* követelő magyar egyetemisták fellépésére. Tiltakoztak a Kovászna megyei magyar prefektus ellen, Trianon-felvonulást tartottak, és a magyar kisebbséggel szemben a szervezet felszólalt a Székelyföldet jelölő tábla kihelyezése miatt is. Ennek kapcsán „*Székelyföld román föld*” című közleményükben kijelentették, hogy mivel a hatóságok tolerálják „*Székelyföld elkülönülését*”, kampányt szerveznek annak érdekében, hogy felhívják a figyelmet a magyar szeparatizmus veszélyeire.

A mozgalom az új Moldova államot sem kíméli. Célja a „*két román állam*” (Románia és Moldova) egyesítése, a határon túliak segítése, a fiatalság nacionalista és keresztény szellemű nevelése, a hagyományos családmodell védelme. Az Új Jobboldal nyári „*munkatábort*” szervezett abból a célból, hogy felépítsék *Szent Mihály Arkangyal kápolnáját* egy moldovai román katonai temetőben, mivel tagjai az akciók mellett rendszeresen megemlékeznek a „legionárius panteon” legnagyobbjairól. Végül célul tűzték ki, hogy a *Román Ortodox Egyházat* támogatják az új szektákkal szemben. A szervezet ezenkívül elutasítja a neoliberalizmust, a fogyasztói társadalmat, az abortuszt és ezekkel szemben a nemzeti érdekeket, értékeket védelmezi. Egyszerre kíván szembeszállni az „*amerikai imperializmussal*”, a „*radikális iszlámmal*”, valamint a „*totalitárius és bürokratikus európai szuperállammal*”.

A román legionáriusok ma legális körülmények között működnek, szemben vasgárdista elődeikkel. Az atrocitásokon túl azonban nem követnek el politikai gyilkosságokat. A magyarországi szélsőjobbhoz hasonlóan az Új Jobboldal is rendszeresen tiltakozik a homoszexuális felvonulások, a bukaresti melegparádék ellen, és tagjai ilyenkor a tettelegességtől sem riadnak vissza. Kisebb incidensek rendszeresen kísérik a demonstrációikat, egy-egy akciójuk során a „*Románia nem Szodoma*” jelszó is feltűnik az általuk hordozott transzparenszen.

5.3.2. A jugoszláv utódállamok és Szerbia: polgárháború, gárdák, milíciák és szabadcsapatok

Szerbiában régi múltra tekintenek vissza az irreguláris, félkatonai szervezetek. Közülük több a második világháború idején a nemzeti ellenállás és az önvédelem jegyében alakult meg. Jellegzetesek voltak a *csetnikek* és a *Tito-féle partizánok*; utóbbiak, mint szó volt róla internacionalista (bár nacionalista érzületet sem nélkülöző) hadsereggé nőttek. Az első, tisztán etnikai és nacionalista alapon szerveződött szabadcsapatok a *szerb csetnikek* és a *horvát usztasák* voltak, akik világháborús rémtetteiket nemzeti-ideológiai alapon követték el.

A Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság (JSZSZK) felbomlása óta az utódállamok más-más utakon fejlődtek. Fontos közös előzmény, hogy az 1968-as csehszlovák események után a tagköztársaságokban területvédelmi rendszert hoztak létre a Varsói Szerződés esetleges támadása elleni védekezésül. Ez a rendszer később sajátos fejlődésen ment keresztül, és beépült a

tagköztársaságok védelmi rendszerébe. Ám történelmi paradoxonként a területiális erők (a rendőri milíciákkal együtt), amelyek a közös, szövetségi biztonság érdekében jöttek létre, utóbb nagymértékben hozzájárultak Jugoszlávia felbomlásához, illetve Szlovénia és Horvátország függetlenné válásához.

A szövetségi köztársaság időszakában a hadseregben a jugoszláv (szerb) katonai vezetők voltak a meghatározók, akik közvetlen kapcsolatban álltak a jugoszláv vezérkarral. Jugoszlávia szétesése után a következőképpen alakult a helyzet. Hautzinger szerint a területvédelmi erők Szerbiában és Horvátországban a fegyveres erők részévé váltak, integrálódtak. Jelenleg egyik ország sem rendelkezik ilyen néven területvédelmi erőkkel. Ám a *balkáni háborúk* alatt mindkét országnak voltak olyan *paramilitáris erői*, amelyek segítették a nemzeti, nacionalista célok megvalósítását. Ma e szervezetek hivatalosan nem létezhetnek. De említésre méltó a két köztársaság polgári védelmi rendszere, amelyben a tagok a nemzetközi egyezményeknek megfelelően fegyvertelenül töltik be szerepüket. Példa lehet erre az 1999-es bombázások időszaka, amikor fontos és hatékony munkát végeztek a légicsapások következményeinek elhárításában. Talán ez is okozza, hogy ezekben az országokban nem tervezik Nemzeti Gárda típusú szervezetek felállítását. (Vö. Hautzinger [2002] pp. 37-38)

Az egykori tagköztársaságok közül *Szlovéniának* van a legfiatalabb fegyveres ereje, amelynek nagyobbik részét a területvédelmi erők alkotják. 1968-tól egyébként a szlovén területvédelmi alakulatokat olyan sikeresen építették ki, hogy a szlovének hamarosan maguknak érezték a nemzeti nyelven működő, de a *Jugoszláv Néphadsereg* részét képező erőket. Ez kiváltotta a kommunista vezetés gyanakvását, ezért a területvédelmi erők kulcspozícióit szerb hivatásos tisztekkel igyekeztek betölteni.

Az 1990-es demokratizálódási folyamat idején a területvédelmi erők hivatásos állományának jelentős része lojális maradt a szlovén vezetőkkel szemben, szabotálta Belgrád utasításait, és a szlovén területvédelmi erők szervezése is felgyorsult. A területvédelmi erőkből és rendőrökből megalakuló fegyveres erők első próbatételére a függetlenség kikiáltását, 1991 júniusát követően, a „*tíz napos háború*” után került sor, az új hadsereg teljes győzelmével. Napjainkra a szlovén területvédelmi erők – a közelmúlt történelme, a nemzetté válás és az ország függetlenségének fegyveres kivívása miatt – a szlovén fegyveres erő fontos alkotó elemeivé váltak.

A jugoszláv államszövetség felbomlása után különböző félkatonai csoportok, osztagok és szabadcsapatok jelentek meg az ország területén, amelyeknek a befolyása nyíltan kezdett érvényesülni a belpolitikában is. Nevükhöz fűződnek a délszláv háború leghírhedtebb bűncselekményei, amelyek több ezer ártatlan ember életét követelték. A balkáni háborúk idején e csapatok azért élvezhették a Milosevics-rezsim nyílt támogatását, mert a rendszer érdekeivel

megegyezően a „*Nagy Szerbia eszméért*” harcoltak. Közülük talán a legismertebb csoportot *Arkan kapitány* vezette. Bár a *Tigriseket* 1996-ban hivatalosan feloszlatták, azok Dél-Szerbia területén ma is aktív fegyveres állománnyal rendelkeznek. Vezetőjüket, Arkant, valóságos gerillalegenda övezi hazájában és sokan nem hiszik el, hogy 2000 januárjában merénylők végeztek vele Belgrádban. Hívei ma is úgy gondolják, hogy él, és ha kell, visszatér Szerbiába.

Hasonlóan ismert szervezet volt a *Vojislav Seselj csetnik vajda* vezette *Fehér Sasok* csoportja, amely a háború során több száz áldozatot követelő mészárlásokat hajtott végre horvát és koszovói területeken. *Seselj* jelenleg a *hágai törvényszék* előtt áll, ő volt ugyanis a Milosevics-rezsim alatti *terrorcselekmények* elkövetésének fő ideológusa és vezetője. *Ratko Mladic Skorpiói* szintén kétes hírnévre tették szert világszerte. Részt vettek a nyolcezer civil áldozattal járó 1995-ös *srebrenicai mészárlásban*, sőt 1999-ben Koszovóban ugyancsak bevetették őket. Ennek a gárdának egyetlen tagját sem ítélték el háborús bűnök miatt, parancsnokuk ma is népszerű a boszniai Szerb Köztársaságban, pedig a hágai ügyészség szerint ő a második legkeresettebb háborús bűnös hazájában.

A *Vörössapkások* eredetileg a jugoszláv hadsereg deszantos hadosztályának elit egységét alkották, ám a boszniai háborúban már önálló katonai egységként harcoltak, mégpedig *Arkan kapitány* félkatonai alakulatával együtt. Tagjaik 2003-ban *Zoran Djindjics miniszterelnök* meggyilkolásában is főszerepet játszottak, ám ekkor már a „*Zimonyi klán*” nevű maffiaszervezet tagjaiként tevékenykedtek. Ezeken kívül számos kisebb csapat működött még az 1990-es években az egykori Jugoszlávia területén. Ilyenek voltak: pl. a *Krajina Brigád*, a *Daruvari egység*, a royalista *Szerb Sasok*, *Dragan kapitány egységei*, a *Szerb Sólymok* és a rettegett gyilkosokból álló titokzatos muszlim csoport: a *Szürke Farkasok* is. E félkatonai egységek életre hívását kétségtávon kívül nagyban befolyásolta a délszláv háború, a kaland, a szabad rablás lehetősége, az éledő nacionalizmus és tardicionalizmus, de kapcsolatuk a hatalmon lévő pártokkal, illetve az ortodox egyházzal is tagadhatatlan volt. Ennek ékes bizonyítéka a *Lázár Fejedelem Gárdája* is, amely Milosevics utódpártjának támogatását élvezte. Egyik alapítója, *Željko Vasiljević*, a *Szerbiai Veteránok Mozgalmának elnöke* és a *Szerbiai Szocialista Párt* parlamenti képviselője részt vett a horvátországi Vukovár ostromában. E gárda létszáma igen tekintélyes volt; tagjai gazdag tapasztalatokat szereztek a háborúban, s feladatukat egyfajta „*hitvédő harcnak*” tartották. Egységeiket „*keresztény milíciáknak*” nevezték, pl. a koszovói háborút is a szerb „*keresztények*” és az albán „*iszlámisták*” közötti élethalálharcoként fogták fel. Megalakítói között ott voltak a Jugoszláv Néphadsereg magas rangú nyugalmazott tisztjei is. Ezt a *Szent Lázár Cár Gárdájának* is nevezett paramilitáris szervezetet, amely radikális követeléseiről volt hírhedt, azért tiltották be Koszovó területén, mert a *KFOR* és az *UNMIK (United Nations Mission in Kosovo – ENSZ Koszovói Békfenntartó Misszió)* kivonulását követelte a tartományból. Sürgette továbbá a

koszovói rendőri erők felosztatását, valamint az *UCK* (az *albán Koszovói Felszabadítási Hadsereg*) leszerelését. Az *UNMIK* emiatt is közölte, hogy nem tűri a *Szent Lázár Cár Gárdájának* jelenlétét Koszovóban.

5.3.3. Csehország: a cseh Nemzeti Gárda

Az egykori *Csehszlovákia* csehek lakta területein a gárdahagyományok szempontjából fontosak a nemzeti szuverenitás kérdéseivel összefüggő *nacionalista tradíciók*. Szinte egyedülálló módon a cseh szélsőjobboldal egyáltalán nem merít a két világháború közti, pontosabban a háború alatti hagyományokból, annál kevésbé, mivel *Csehszlovákia felosztása* után csak *Szlovákia* lett náci befolyás alatt működő *bábállam*, a tulajdonképpeni cseh területek *Cseh-Morva Protektorátusként* a Német Birodalomhoz tartoztak. Az ország csak a háború után nyerte vissza önállóságát, egyesült ismét Szlovákiával. A cseh szélsőséges nacionalisták idegengyűlöletében ezért jelenik meg a *németellenesség* mellett az *antikommunizmus* is.

A cseh *Nemzeti Gárda* a demokratikus átmenet után jött létre, félkatonai szervezetként. 2007 nyarán alakult meg – a Magyar Gárdával párhuzamosan –, de létét a *cseh állam* nem fogadja el. A szervezet egyik célja, hogy példát szolgáltasson a szlovák ultranacionalistáknak, s ez a mozzanat vélhetően a két nép „*közös nemzetállami*” történelméhez köthető. A Nemzeti Gárda szervezete Prágában működik. A Vencel téren, 2007. október 28-án, a Csehszlovák Köztársaság kikiáltásának 89. évfordulóján tartotta első eskütételét. Parancsnoka *Michal Kubík*. A szervezetnek egyébként Prágán kívül Brnóban is van egysége.¹¹² A cseh Nemzeti Gárdát Csehországban a szélsőjobboldali *Cseh Nemzeti Párt* hozta létre, mert úgy gondolta: 1. a rendőrség nem tud hatásosan fellépni a bűnözéssel szemben, 2. a kormány felszámolta az egyéb katonai „mentőegységeket”, s ezért egy ilyennek a létrehozása feltétlenül szükséges volt, és 3. úgy látta, hogy a lakosság többsége fél a kisebbségektől és a bevándorlóktól. *Petra Edelmannová* pártelnök – aki ellen eddig is indult vizsgálat a romákat sértő kijelentései miatt – több médiumban hangsúlyozta: a félkatonai szervezet nem pusztán a nagygyűléseken akar szolgálatot teljesíteni, hanem esetleges katasztrófák alkalmával is részt kíván venni a mentésben.

A Nemzeti Gárda első parancsnoka, Kubík, tagja a Cseh Nemzeti Pártnak is, így nem csoda, hogy többször úgy érvelt: a gárda elsősorban azért jött létre, hogy „segítsen a cseh nemzetnek”, továbbá őrző és védő feladatot lásson el mindenütt, ahol azt az „*elnyomott és veszélyeztetett cseh illetve morva*” népesség kéri.

A Nemzeti Gárda megalakulása semmiféle visszhangra nem talált a cseh közvélemény és a politikusok körében. Egyedül *Ivan Langer* belügyminiszter jelentette ki, hogy számára a gárda megalakulása elfogadhatatlan esemény. Ez következhet abból is, hogy Kelet-Közép-Európában

¹¹² Megalakult a cseh Nemzeti Gárda. 2007. október 30. In. http://www.fn.hu/kulfold/20071030/megalakult_cseh_nemzeti_garda/.

Ausztria mellett Csehországnak vannak komolyabb demokratikus hagyományai a két világháború közti időszakból, így e gárda eredete inkább a Nyugat-Európában ismert *proteszt-mozgalmakig*, sem mint a szélsőjobboldali tradíciókig nyúlik vissza.

A szélsőjobboldali, nemzeti-konzervatív Nemzeti Pártnak egyébként, amely 1998 óta legálisan működő szervezet Csehországban, főként az észak-morvaországi településeken vannak hívei. A párt politikája ellenzi Csehország európai uniós és NATO-tagságát, és a semlegességet támogatná. Ideálja az erős nemzetállam, ezért elutasítja az amerikai radarállomás telepítését az országban, hiszen azt a nemzeti kiszolgáltatottság jelképeként értékeli. A párt rendezvényeit a rendőrség több esetben törvénysértésre hivatkozva oszlatta fel; ilyenkor néha rendőri erőszak alkalmazására is sor került.

5.3.4. Szlovákia: *Slovenskú Pospolitost' - Národnú Stranu (SP-NS)*

Szlovákia „gárdája”, a *Szlovák Testvéri Közösség*, 1995-ben alakult meg, majd tagjai tíz évvel később, 2005-ben pártot alapítottak *Szlovák Testvériség – Nemzeti Pártja* néven. E szervezet 2006-ig legálisan működött. Majd a *Szlovák Alkotmánybíróság* kezdeményezte a feloszlását, mert tevékenysége ellentétes volt az alkotmánnyal; 2006 márciusa után civil szervezetként működhetett tovább. A szervezet szellemiségét talán az alábbi hitvallás tükrözi a legjobban: „Nem vagyunk bőrféjúk, nem vagyunk rasszisták, mi vagyunk a Slovenská Pospolitost. Nem hagyunk fel ideáljainkkal, mi mindig a szlovák nemzetért harcolunk. Elég ellenségünk van, minden oldalról szüntelenül támadások érnek, belülről úgymond, „saját” kisebbségeink rágnak szét.”¹¹³ Joggal gondolható tehát, hogy a *Szlovák Testvériség* emiatt inkább a két világháború közti és alatti fasiszta jellegű tradíciókra alapoz. A szlovák neonacionalisták által előképnek tartott Hlinka-gárdát és *Hlinka Ifjúságot* egyébként 1938-ban alapították náci mintára. Ez *Hlinka Szlovák Néppártja (HSLs)* mellett a párt fegyveres félkatonai, irreguláris, önszerveződő, rendfenntartó alakulatát képezte. Legfőbb sajátossága volt, hogy nem lehettek magyar nemzetiségű tagjai, s a gárdisták nacionalista-soviniszta propagandája egyaránt támadta a cseheket és a magyarokat, mint ősi ellenségeket. Ezen kívül jellemző volt rájuk a nagyfokú antiszemitizmus is.

A 2006-ban politikai pártként betiltott szélsőséges Szlovák Testvériség vezetői 2008-ban bejelentették, hogy ismét szeretnének visszatérni a politikai színtérre, indulni akarnak a közeljövőben a választásokon, de még kérdéses, hogy milyen párttal együtt tennék ezt. Elképzelhetőnek tartják azt is, hogy saját pártot alapítanak, illetve hogy egy már létező párttal karöltve vágnak neki a megmérettetésnek. *Ivan Sýkora*, a szervezet „vezére” a 2006-os parlamenti

¹¹³ Vö. A „Szlovák Gárda” újra színrelép. 2008. május 23. In. http://kitekinto.hu/karpat-medence/2008/05/23/a_szlovak_garda_ujra_szinrelep.

választások eredményeként a korábban parlamenten kívüli, de ezúttal bejutott *Szlovák Néppárt (Slovenská ľudová strana)* listáján kapott helyet.

A Szlovák Testvériség több alkalommal felhívta magára a figyelmet. Úgy például, hogy egy pedofilügy miatt sajtótájékoztatót tartott, ahol Sýkoráék bejelentették: feljelentést tesznek ismeretlen tettes ellen, aki szerintük *Daniel Liddel* néven az interneten olyan írásokat közölt, amelyek népszerűsítették a pedofiliát, így veszélyeztetve a szlovák ifjúság erkölcsi nevelését.

A szervezet 2005-ben élte fénykorát. Akkor még a hírhedt *Marián Kotleba* vezetése alatt, Dél-Szlovákia magyarlakta városaiban tartott több erődemonstrációt. Rozsnyón pl. leköpködték *Kossuth Lajos* szobrát, míg Komáromban a *Matica slovenská* székháza előtt tüntettek. Ekkor magyar ellentüntetőik zavarták meg a provokatív összejövetelt, ám a nagy erővel kivonuló rendőrség végül megvédte az egyenruhás Szlovák Testvériséget, és az ellentüntetőket zavarta szét.

Tagjai 2003-tól egészen a 2006. márciusi feloszlításig a *Hlinka-gárda* egyenruháját viselték, sapkájukon sassal. Szlovákia több városában demonstráltak olyan egyenruhában, amelyben a hitleri bábállam, Szlovákia félkatonai militarista szervezete is masírozott.¹¹⁴ Az utóbbi időben újra aktív lett a szervezet. A Koszovó függetlensége elleni tüntetésekkel keltett figyelmet, de a szólásszabadságért is demonstrált. Egyik ilyen pozsonyi akcióján pl. *Ján Čarnogurský* volt szlovák kormányfő is részt vett, mondván: nem tudja, ki szervezte a tüntetést, de ő is úgy gondolja, hogy „Koszovó a szerbeké”. Egyébként a szervezet 2009-ben az EP-választások során is kampányolt.

A Hlinka-gárda hagyományait felelevenítő Szlovák Testvériség nevű „civil mozgalom” és a Szlovák Néppárt közti kapcsolat egyébként nem olyan szoros, mint Magyarországon a JMMP és a Magyar Gárda között. A szervezethez köthető sajtóorgánium címe is beszédes: *Prúty (Vesszők)*, amely egyértelműen a fasiszta „vesszőnyalábra”, a *fasces*re utal, bár a nacionalizmus jegyében inkább a fasiszta tradíciókat idéző „teutonellenes” szimbólumot idézi.

A Szlovák Testvériség célkitűzései igen érdekesek. Honlapjukon nem nevezik magukat rasszistának, ellenben elismerik, hogy legfőbb vágyuk lenne az ország „megtisztítása a bevándorlóktól, a kisebbségektől, főleg a magyaroktól és a bűdös és megromlott kisebbségektől”.¹¹⁵ A szervezet nem beszél erőszakról, „csupán” a szlovák nemzetet akarja megvédeni az „idegenektől”. „Idegenek” a gárda szerint az olyan személyek és népcsoportok, akik és amelyek nem szlovákok, vagyis: „a nemzet ellenségei”. Leginkább a magyarok ilyenek, hiszen „egyetlen céljuk az ország déli régióinak visszacsatolása Magyarországhoz”. A magyarellenességben talán csak a *nyitrai Szlovák Gárda* különbözik a többi szervezettől, mivel egyes internetes *chat-fórumok* bizonyága szerint: ők „testvéreiknek” tekintik a magyarokat, legalábbis a kommunisták és a cionisták elleni harcban.

¹¹⁴ Szlovák Gárda. 2007.08.27. In. http://szlovensko.blog.hu/2007/08/27/szlovak_garda.

¹¹⁵ Vö. *Kto sme? Čo chceme?* <http://www.pospolitost.org/onas.html>.

A Szlovák Testvériség céljai között egyetlen szóval sem említi a kisebbségek eltávolítását az országból, vagy más nemzetek gyűlöletét, ám kétségtelen: ha alaposabban ismernénk a belső kommunikációját, abban az idegenellenesség bizonyosan fő attributumként szerepelne. A nemzeti évfordulókon katonás rendben vonuló csoportok ellen nem véletlenül tiltakozott a szlovákiai főrabbi. Egyebek mellett ennek hatására is kezdeményezték az állami intézmények a szervezet feloszlását. Az alkotmánybírák azzal indokolták döntésüket, hogy a szervezet céljai között a választójog korlátozása is szerepelt.

A Szlovák Testvériség a betiltása óta is tart kisebb létszámú koszorúzásokat rendőri kíséret mellett, azonban már nem a többször előállított (és antifasiszta csoportok által megvert) *Marián Kotleba* besztercebányai tanár vezetésével, és nem is a második világháború időszakában hírhedtté vált egyenruhákban. A tagok rendszeresen találkoznak a martini temetőben a Tiso-emlékhelynél, amelyet a közelmúltban állítottak fel, de „szemináriumot” is tartottak a Quo vadis nevű épületben. Ellátogattak a pozsonyi Igazságügyi Palotához, ahol a volt elnököt felakasztották, végül a Blumentál templomban vettnek részt egy misén, amelyet a volt államelnök lelki üdvéért celebráltak. Ezen kívül rendszeresen gyűlésezik a *Dr. Jozef Tiso Szervezet* is, mert kevésbé ismert, hogy *Jozef Tiso*t Bécsben a morálteológia doktorává, illetve professzorává avatták. (Vö. Ormos-Incze [1976] p. 95) A „testvérek” legutóbb 2008 áprilisában gyűltek össze szlovák fővárosban, hogy megemlékezzenek a náci Németország csatlós államaként működő első Szlovák Köztársaság elnökéről, *Tisoról*, kivégzésének évfordulóján.

A Szlovák Testvériség alapszabályban foglalt hivatalos teendői nagyon hasonlítanak a Magyar Gárda által deklarált célokhoz, bár a szervezetek jellegükben különböznek is egymástól.¹¹⁶ Alapjában azért rokonítható nehezen a két szervezet, mert a Szlovák Testvériség leginkább a *Vér és Becsület Kulturális Egyesületre (VBKE)* hasonlít és nem a *Magyar Gárdára*. A kettő közti rokonságot mi sem jellemzi jobban, mint az, hogy a magyar hatóságok az előbbi képződményt kimondottan szélsőjobboldali tevékenységéért oszlatták fel, akárcsak a szlovák hatóságok a Szlovák Testvériség - Nemzeti Pártot.

Ha a nem rokon vonásokat nézzük, a Magyar Gárda nem szélsőjobboldali szkinhed-szervezet. Ám mint a szlovák egyesület, ez is fő feladatának tartotta a *tagok testi és lelki épülésének támogatását*, az elmélyült és „valós” ismertek megszerzését a „nép” és a „nemzet” történelméről, szokásairól, illetve az „együvé tartozás” hirdetését. Ezen túlmenően a szlovák szervezet síkraszállt a szláv kultúra és tradíciók megőrzéséért, az együttműködésért a *Matica Slovenskával*, a *Štúr-társasággal* és más (köztük határon túli) szervezetekkel. Védni akarták a „közérkölcset” és megakadályozni az „alkohol, a prostitúció, valamint az uzsora terjedését”, óvni a természetet, segíteni a műemlékvédelmet és a régészeti kutatásokat, de támogatták volna

¹¹⁶ Vö. Szlovák Gárda vs. Magyar Testvériség. 2007. szeptember 3. <http://korkep.blogspot.com/2007/09/szlovk-grda-vs-magyar-testvrsg.html>.

kulturális- és sportesemények rendezését, valamint folyóiratok, könyvek, hang- és képhordozók publikálását is, főként a „szlávság” témakörében.

A *Magyar Gárda* célkitűzései nem álltak messze az iménti elgondolkodásoktól. Tény, hogy mindkét csoport nagy súlyt helyezett a fizikai és a lelki egészségre, szívén viselte a kultúra és a történelmi tudat ápolását, igyekeztek védeni a természetet és még a szociális segélyezésre is gondoltak. Ilyen törekvései azonosak voltak, a *Magyar Gárda* is megfogalmazott hasonlókat programnyilatkozatában. Sőt, ha megcserélnénk a „magyar”, illetve „szlovák” jelzőket, a két dokumentum akár kölcsönösen elfogadható lenne a tagok többsége számára. Mindkettőnél ugyanaz az alapötlet: a *demokrácia* és a *hazaszeretet* köntösébe bújtatni a *xenofóbiát* és a *sovinizmust*, s lehetőleg rejtett módon tálni azt a társadalom többségének.

Érdekes még egy pillantást vetni a Szlovák Testvériség alapszabályára. A szervezet deklaráltnan tiszteletben tartja az emberi jogokról szóló nemzetközi dokumentumokat, de a történelmi hagyományok miatt a szlovákok és a szlávok „küldetéséről szóló ismereteket” kívánják inkább propagálni, vagyis az „össz-szláv” kölcsönösség érdeke szerint eljárni. Mint említettem, a Magyar Gárda is hasonló célokat tűzött ki alapító nyilatkozatában.¹¹⁷ Lényeges különbség azonban, hogy míg a Magyar Gárda főként utcai jelenlétével és masírozással „küzdött” az emberi jogokért, addig a szlovák „testvérek” lögyakorlatokkal tették ugyanazt. A tagfelvételi nyomtatványukon ugyanis – amely emlékeztet a Magyar Gárda jelentkezési lapjára – a szervezet érdeklődik aziránt, hogy a jelentkezőnek van-e fegyverviselési engedélye, saját fegyvere, illetve hogy jártas-e a harcművészetekben, üz-e valamilyen sportot, vagy van-e autója. A magyar gárdisták esetében mindössze a sorkatonai szolgálat iránt érdeklődnek, a saját fegyver nem jelent sem előnyt, sem hátrányt a felvételnél. A saját autó, a nyelvtudás és a fizikai állapot viszont fontos kritérium. Bár sajtóközlemények szerint a *Magyar Gárda* győri *Wass Albert Zászlóalja* a közelmúltban éles lőszerrel is gyakorlatozott.¹¹⁸

Mindenesetre a környező országok „gárdáival” összevetve a Magyar Gárdát egy valami különböztette meg a többi hasonló szervezettől, mégpedig, hogy „*magányos*” és „*társtalan*”. A szlovák és román szervezetek kiterjedt nemzetközi kapcsolatrendszerrel rendelkeznek, és a nemzeteik egymás ellen fordulása helyett ideológiai alapú baráti viszonyban állnak egymással, illetve a cseh, a szerb, a lengyel, a litván, az orosz és más hasonló európai szervezetekkel. Szomszédaink „gárdistáit” összeköti – az ideológiai közösség mellett – a magyarellenesség, azaz a „magyar veszély” elleni „védekezés”. Itt nem egy Magyarország elleni katonai akció összehangolási kísérletére kell gondolnunk, hanem inkább a „magyar szeparatizmus” elleni küzdelemre. Ez együttműködési formát is öltött pl. 2005. június 4-én Temesváron: a Szlovák Testvériség küldöttsége és a román Új Jobboldal helyi tagozata megállapodást kötött egymással.

¹¹⁷ Vö. Magyar Gárda „Alapító nyilatkozat”. <http://fejergarda.hu/index.php?page=page&id=2>.

¹¹⁸ „A győri Magyar Gárda tartott lögyakorlatot”. MTI, 2009. január 7., szerda. <http://index.hu/belfold/garda0107/>.

Közös fellépésükre is volt már példa: az egyezmény megkötése idején Szlovákiában, Szerbiában és Romániában összehangoltan emlékeztek meg a trianoni békekötésről, mintegy válaszul a „sovinisza és revizionista jellegű” magyar akciókra és megemlékezésekre. Mikor pedig *Csáky Pál*, a szlovákiai *Magyar Koalíció Pártjának (MKP)* elnöke egy magyarországi napilapnak azt nyilatkozta, hogy pártja kezdeményezni fogja a szlovák parlamentben a *Beneš-dekrétumok* magyar kárvallottjainak kártérítését és azt, hogy a szlovák állam kérjen bocsánatot a második világháború után történelemért, a szélsőséges jobboldali *Szlovák Nemzeti Párt (SNS)* azonnal reagált, ellenlépéseket ígért, és ezek nem is maradtak el. A párt kezdeményezésére szeptember 20-án a szlovák parlament elfogadta a dekrétumok megerősítéséről szóló parlamenti határozatot, s a döntés ellen csupán a magyar nemzetiségű képviselők szavaztak. Szlovák ellenszavazat nem volt, mindössze egyetlen képviselő tartózkodott a szavazáskor.

Ebben az esetben a Szlovák Testvériség támogatta a parlamenti pártokat, mint ahogy az a két párhuzamosan futó, azonos tartalmú is elnyerte tetszését, amelyek közül az egyiknek a címe így hangzott: „Andrej Hlinka mint a nemzet atyja”. A javaslatokat egyébként a *Szlovák Kereszténydemokrata Mozgalom (KDH)* és a Szlovák Nemzeti Párt nyújtotta be. Megint eléggé groteszk módon a *KDH* javaslatát első olvasatban elvetette a szlovák parlament, ám elfogadta és további vitára alkalmasnak találta a Szlovák Nemzeti Pártét. Ez azért is problematikus a szlovák politika tekintetében, mert *Andrej Hlinka*, a két világháború közötti szlovák politikai élet méltán hírhedt és befolyásos alakja katolikus papként aktív politikai tevékenységet folytatott, parlamenti képviselőként pedig számos beszédet mondott, amelyekben élesen kirohant a szlovák evangélikusok, a magyarok, a csehek és a zsidók ellen. *Hlinka* végletesen intoleráns szereplője volt a két világháború közti politikai életnek, gondolkodására erősen hatottak a kor szélsőjobboldali eszméi, elsősorban az olasz fasiszmus és a német nemzetiszocializmus (de gondolkodását a lengyel példa is befolyásolta). Bár nem érhette meg a „független” *Szlovák Állam* megszületését, de egyáltalán nem tekinthető véletlennek, hogy a legrettegettebb szlovák szélsőjobboldali szervezet, a *Hlinka-gárda*, az 1938-ban elhunyt politikus nevét vette fel, illetve az általa alapított „*Hlinka Néppártja*” a háború befejezéséig a kollaboráns, extrém nacionalista szlovák rezsim élén állt. (Vö. Ormos-Incze [1976] p. 95)

A Szlovák Nemzeti Párt ideológiájáról el kell mondani, hogy az eddig említett szélsőséges örökségektől egyáltalán nem áll távol. Így e politikai hagyományok parlamenti megjelenítése csak erősítette a párt pozícióit a közéletben, stabilizálta, sőt ki is tágította a szavazóbázisát. Ugyanakkor a voksokért folyó küzdelemben nyilvánvaló lett, hogy a párt behajszolta a többi pártot egy olyan versenybe – a magyarelles nacionalista szélsőségesség jegyében –, amelyet azok egyike sem fordíthatott a javára. A két keresztény párt, a *Szlovák Kereszténydemokrata Mozgalom* és a *Mikulás Dzurinda* egykori miniszterelnök vezette *Szlovák Demokratikus és*

Keresztény Unió (SDKÚ), a szélsőségesen nacionalista kezdeményezések támogatása következtében nem növelte támogatói körét. Nemzetközi presztízsüket is jelentősen megrongálta az eset. Bár tagadhatatlan, hogy Dzurinda és pártja többször bevetette a „*magyar kártyát*”, így akkori közreműködését felfoghatjuk úgy is, hogy ő volt az, aki a mérsékelt jobboldalról gyakorlatilag előkészítette a terepet egy ilyen jellegű szélsőséges akcióhoz.

A *Magyar Koalíció Pártja (MKP)* sem jött ki erkölcsileg győztesként a játszmából. Egyedül szavazott ugyan a dekrétumok hatályának megerősítése ellen, ám *Duray Miklós* – az előzetesen egyeztetett magyar állásfoglalástól eltérve – a *KDH* Hlinkáról szóló határozattervezetét, feltehetően a két világháború közti szélsőjobb „atyjának” autonomista politikájára való tekintettel, a végszavazáskor megszavazta. S bár az MKP az ellene irányuló, szélsőséges megnyilatkozásokban bővelkedő politikai kampány következtében megerősíthette szavazóbázisát, mégis kényszerpályára került, és a koalíciós potenciál szempontjából fontos pozíciót veszített.

A parlamenti határozat egy összefüggő folyamat egyik állomása volt. A *Szlovák Nemzeti Párt* által vezetett oktatási minisztérium ugyanis már korábban hivatalosan is kifejtette azon álláspontját, hogy a magyar nyelvű szlovákiai tankönyvekben a földrajzi nevek nem írhatóak le magyarul, csak szlovákul (pl. a Duna helyett Dunaj, a Magas Tátra helyett Vysoké Tatry szavakkal). Ezek a törekvések a féltotális rezsimek időszakának gyakorlatát idézték, ugyanúgy, mint amikor a Csehszlovák Szocialista Köztársaság magyar nemzetiségű állampolgárainak még saját nevük leírását sem engedélyezték anyanyelvükön, vagy megtiltották a nemzetiségi nyelv használatát a napi ügyintéзésekben. E törekvés azért is volt aggályos, mert nem egyeztethető össze az *Európa Tanács* alapidokumentumaival, az *Európai Regionális és Kisebbségi Nyelvek Chartájával*, valamint az *európai kisebbségi keretegyezménnyel* sem.

A szlovák politika tehát radikalizálódott, hiszen elfogadta az egyik legradikálisabb jobboldali párt versengésre szóló kihívását a szélsőséges nacionalizmus szempontjából. Ez messze esik az európai politizálás fő vonulatától. Figyelmeztettek erre a veszélyre szlovák újságírók, politikai elemzők, sőt, újságolvasók is, amikor egyesek aggódva, vagy élesen magukból kikelve elutasították a parlament lépéseit, s egyértelműen megfogalmazták, hogy milyen veszélyeket és hátrányokat hozhatnak azok Szlovákia nemzetközi megítélése szempontjából. A Hlinkáról szóló határozat ellen pl. nemcsak a szlovákiai zsidó hitközségek központi szövetsége tiltakozott, hanem a Szlovák Evangélikus Egyház is, mondván, hogy Hlinka egyaránt vulgárisan nyilatkozott a honi evangélikusokról, zsidókról, csehekről és magyarokról is. Ellenségnek, „szennynek” és „tetveknek” nevezte őket, s ezzel, mint Hitler és Mussolini csodálója, nem hogy egységesítette volna a soknemzetiségű államot, hanem éppen ellenkezőleg, megosztotta azt.

A szlovák és a magyar gárdák kapcsán azt is érdekes megjegyezni, hogy Szlovákia lakosságának többsége kedvezőnek találja a húsz évvel ezelőtti átmeneteket, illetve az utána bekövetkezett társadalmi változásokat, ám annak évfordulóján mégis csak kevesen mentek el megemlékezni a pozsonyi köztársasági elnöki palota előtti térre. Így ott a pártként betiltott, de civil szervezetként ma is működő *Szlovák Testvéri Közösség* aktivistái jelentek meg többségében, és csekély egyenruhás felvonultatásával követelhették, hogy Szlovákia büntetőkódexéből töröljék a faj- és nemzetgyalázást tiltó rendelkezéseket, szüntessék meg a holokauszt tagadásának büntethetőségét, illetőleg a parlamenti honatyák „dobják ki” a szélsőségek és a terrorizmus elleni törvény tervezetét. De nemcsak ezért volt veszélyes a demonstráció, hanem azért is, mert a Szlovák Testvériség szinte védelmébe vette a Magyar Gárdát, amikor „vezérük”, *Ivan Sykora* kijelentette: megfelelő tájékozódás híján korai volt a Magyar Gárda elleni szlovák tiltakozás-sorozat, mivel nincs abban semmi rossz, ha valakik védelmezni kívánják a saját nemzetüket.

Ennek ellenére a hivatalos, törvényes területvédelemnek – miután Szlovákia a 1938-as bécsi döntést követően, 1993-ban másodjára önállóvá vált – széles társadalmi elfogadottságon alapuló bázisa van az országban. Hiszen 20 éve Csehszlovákia felbomlása után az önálló nemzeti haderő megteremtése lett a tét, amelynek persze más alternatívái is körvonalazódtak. 1994-ben a Szlovák Nemzeti Párt (SNS) javaslatára a kormányprogram honvédelemmel foglalkozó részében már rögzítették a *domobrana (területvédelmi erők)* felállítását.¹¹⁹ Ez szervezetenként a szárazföldi haderő része. Békében kislétszámú haderőt jelent, amelyet mozgósítás útján töltenének fel. Alakulatai egyrészt a hátszág katonai és polgári létesítményeit, másrészt a szárazföldi csapatokkal való együttműködés feladatát látják el. A domobrana csapatok a hangsúlyt a diverziós tevékenység felszámolására helyezik, valamint a harcoló alakulatok elleni küzdelmet gyakorolják. Fontos motivációja az állománynak, hogy elsősorban területvédelemre szánják, közel a lakhelyhez tehát minden katona saját „házát, lakhelyét” védi; ugyanakkor a megalakítási körzeten kívül is bevetethők ezek az erők. Mint *Hautzinger Gyula* írja, a dombrana erők kialakítása 1996-ban fejeződött be. S mivel az ország nem került be első körben a NATO-bővítésbe, annak jelentősége „tömbön kívülként” újra felértékelődött. 1998 után a haderőreform a NATO-kompatibilis haderő létrehozását tűzte ki célként, így 2001-ben felállították a *Szárazföldi Erők Parancsnokságát*, amelynek alárendeltségébe került a *Területvédelmi (domobrana) Erők Parancsnoksága*. Ezután a klasszikus feladatok kiegészültek a katasztrófavédelemben való részvétellel is. (Vö. *Hautzinger* [2002] p. 35)

¹¹⁹ A honvédelmet, a haza védelmét, az ország védelmének össznépi jellegét fejezi ki a *dom* (ház) és az *obrana* (védelem) szóösszetétel.

5.3.5. Bulgária: a Bolgár Nemzeti Gárda

A Magyar Gárdával szinte egy időben, 2007 augusztusában, Bulgáriában is megalakult egy egyenruhás félkatonai szervezet, a *Bolgár Nemzeti Gárda*. Ezt gyakran összemossák az alapítás mögött megbúvó szélsőjobboldali *Bolgár Nemzeti Unióval (BNU)*, amely a gárda vezetőjének, *Bojan Rasaténak* marginális helyzetű pártja. Európa számos országához hasonlóan azonban a bolgár törvények sem teszik lehetővé a nem hivatalosan működő gárdák megalakítását, ezért a bolgár gárda mint „sportklub” működik. A hasonló működtetéseknek már hagyománya van az országban. Az első világháború után szintén „sportklub” formájában szerveződött a bolgár hadsereg, mint ahogy Európa számos országában is ilyen szervezeti keretben folyt a rejtett hadseregszervezés.

Bulgáriában a *Bolgár Nemzeti Gárda* mellett létezik még egy jobboldali radikális szervezet, az *Ataka (Támadás)*. Itt elég sajátos munkamegosztás körvonalazódik: az Ataka a kisebbségellenes retorikájával jelentős arányú szavazatokat gyűjt, míg a gárda az állampolgárok megfélemlítésére alkalmas, és arra, hogy a fasisztáktól megriadt nyugdíjasok a posztkommunista pártra szavazzanak. A félkatonai szervezet tagjai ugyanis a Magyar Gárdához hasonlóan egyenruhát viselnek, pogány bolgár szimbólummal hímzett zászló alatt masíroznak, a többpárti demokrácia ellen uszítanak, és törökellenes, cigányellenes, Izrael-ellenes, NATO-ellenes, EU-ellenes és Amerika-ellenes nyilatkozatokat tesznek. Propagandájukat a *youtube*-on is kifejtik, ahova a gárdisták több propagandavideót is feltettek. Ennek ellenére a bolgár gárda inkább a Szlovák Testvériséggel és a román Új Jobboldallal rokon, bár egyes verbális szimbólumhasználatában a cseh Nemzeti Gárdát is idézi.

A Bolgár Nemzeti Gárda megalapításának hátterében az állt, hogy Szófia egyik városrészében, *Kraszna Poljanában* roma zavargások kezdődtek. Legalábbis a szélsőjobboldal egyik vezetője, *Bojan Raszate* szerint, aki kijelentette, hogy ez a kérdés közel két évtizede „nem rendezett”, az állam is passzívan kezeli, s az országban ma már szinte „cigányterrorról” lehet beszélni. A gárda megalapítását vita követte a közéletben. Az országos főügyész vizsgálatot rendelt el az ügyben, a bolgár zsidóság szervezete tiltakozott, a délnyugat-bulgáriai romák pedig ellenlépésként saját gárda megalapításával fenyegetőztek. *Rumen Petkov* belügyminiszter a gárdát „barna beütésű félkatonai struktúrának” minősítette, amelynek „törvényessége bizonyításra szorul”.¹²⁰

A gárdának Szófia mellett főként *Veliko Trnovo*, *Jambol* és *Plovdiv* városában vannak alakulatai. Ezek tagjai az egykori nemzetiszocialista rohamosztagek (SA) „barnaingeseként” egyenruhájára emlékeztető öltözetben jelennek meg, és azzal keltenek feltűnést, hogy Bulgária

¹²⁰ Vö. Nádor Virág Anikó (2007) Játék a tüzzel. *Hetek*, XI. évfolyam 40. szám (10. 04.)
http://www.hetek.hu/velemeney/200710/jatek_a_tuzzel.

legmagasabb hegyén, a Musalán felvonják a bolgár zászlót. Jelmondatuk: „*Bulgária a bolgároké*”. (Ezzel a szlogennel már a bolgár szélsőjobboldal pártja, az *Ataka* is népszerűséget szerzett magának.) Nem fukarkodik a cigány- és törökellenes kirohanásokkal sem, mivel Bulgáriában köztudottan jelentős török kisebbség él. A magyarországi JMMP-hez hasonlóan igyekszik bűnbakot csinálni a cigányságból, s megszólítja a rendvédelmi szervek veteránjait is. Mindezen túl a balkáni és a pannon radikálisoknál közös vonás a „*gárdakérdés*” napirenden tartása, a „*harmadik erő*” demonstrálása és az is, hogy az „*önvédelmi gárda*” sűrűn menetel az utcákon.

Az Ataka rendszerint jól teljesít a választásokon a jobboldal, a szocialisták és a török kisebbség érdekvédelmi szervezete mögött, nemzeti radikális jelöltjük pedig 2006-ban második lett az elnökválasztáson. A párt ezért is igyekszik beállítani magát a harmadik legjelentősebb erőként. Megnyilvánulásaira egyébként jellemző, hogy az Ataka európai parlamenti képviselője, *Dimitar Sztojanov* 2006-ban, a brüsszeli intézményben – ahol országa uniós csatlakozása előtt megfigyelőként dolgozott – egyik e-mailjében cigány prostituálthoz hasonlította a fideszes *Járóka Líviát*.

Az Atakát közvetlenül a 2005. júniusi nemzeti parlamenti választások előtt alakították meg a volt kommunista állambiztonság tisztjei, kisebb „*patrióta*” pártok emberei és tartalékos katonák, tehát kezdettől szoros kapcsolatban állt a fegyveres testületek veteránjaival. Ez is rokonította a JMMP-vel, amelynek rendvédelmi, illetve katonai szakértőkhöz fűződő kapcsolatai szintén ismertek. Ám amíg az Atakt eleve ez jellemezte, így is jött létre, addig a Jobbikhoz tartozók csak nemrég nyitottak a korábbi rendőr és honvéd főtisztek felé. Vélhetően ezért módosították kongresszusukon az alapszabályt úgy, hogy csak az MSZP-, SZDSZ- és 2006 utáni MDF-tagokat tilos felvenni a pártba, az MSZMP tagjait viszont fogadják. Ezzel nyílt meg a politikai karrier útja olyanok előtt is, mint pl. *Osvát László* nyugállományú rendőr ezredes, a terrorelhárító szolgálat egykori parancsnoka. Hasonló a helyzet *Tián József* egykori honvéd ezredessel, a *Csapatok Érdekvédelmi Szövetsége* elnevezésű katona-szakszervezet elnökével. A JMMP honvédelmi kabinetjének másik irányítója szintén tagja volt az MSZMP-nek. De több egykori főtiszt is jobbikos karriert kívánt befutni. Ezek közé tartozott *Gál Sándor* ezredes, korábbi vadászpilóta, a rendőrségtől alezredesként leszerelt *Papp László*, a JMMP nemzetbiztonsági kabinetjének tagja, s a csendőrség újjászervezése ügyében aktív *Molnár József*, nyugalmazott határőr alezredes is.

A bolgár radikális párt létrejöttékor szintén hangoztatta az „*új rendszerváltás szükségességét*”, s a hazai nemzeti radikálisokhoz hasonlóan az átmenetekben csalódottakhoz szólt. Az Ataka karizmatikus „vezére”, *Volen Sziderov* egyébiránt korábban valódi showmester volt. Fotósként kezdte pályáját, s a demokratikus átmenetet követően a *Demokratikus Erők*

Szövetségének (DEU) lapjánál dolgozott, amelyet szerkesztett is. (E párt az *MDF* megfelelője volt Bulgáriában.) Majd együtt dolgozott a posztkommunistákkal jó viszonyt ápoló sajtómágnással, *Petyo Bluskovval*. Sziderovot az ország egy kábeltévé show-műsorából ismerhette meg, ahol az *Ataka* című műsor adásait vezette. (Innen a radikálisan jobboldali politikai tömörülés neve, amelynek élére lépett.) A tömeggyűléseken is magabiztosan szereplő néptribun beszédeiben később ugyancsak kamatoztatta rutinját, ügyesen kombinálta a hazafiúi jelszavakat a posztmodern médiavilágból ismert néhány másodperces „igazságokkal”.

Az *Ataka* oroszbarát jobboldali (nemzeti) radikális politikai szervezet. Így Sziderov minden lehetséges alkalommal kiáll Moszkva mellett. Javasolta már Oroszország EU-tagságát, és az energiavitákban is rendszeresen ostromozta az EU-t, valamint az USA-t. E kérdésben a párt hasonlít a JMMP-hez, hiszen *Balczó Zoltán* európai parlamenti képviselő már többször felszólalt Brüsszelben a magyar érdekként is azonosítható *Nabucco* vezeték ellen, a Moszkva szorgalmazta *Déli Áramlat* mellett érvelve. Ez persze önmagában még nem bizonyítja az orosz elkötelezettséget, de mindenesetre elgondolkodtató, hogy míg a halálbüntetéstől a politikusi korrupción át a „cigánybűnözésig” a JMMP népszerű kérdésekkel szerez híveket, a „gázkérdésben” érezhetően nem ez a helyzet.

Az *Ataka* nemcsak NATO-, hanem EU-szkeptikus is. A párt síkraszállt Bulgária kilépéséért a NATO-ból, és csökkentette volna az Európai Unióval való kereskedelmet is. Utóbbi helyett a balkáni ország „elveszített piacait” szerezne vissza: Oroszországot, Szíriát, Vietnámot és Líbiát. (*Vona Gábor* a *Heti Válasznak* adott 2009. januári interjújában szintén hasonló nézetet fogalmazott meg, sőt pártjának politikusai minden, az USA-val szembenálló gazdasági és politikai szereplőről, így Iránról és Venezueláról is hasonlóképpen vélekedett. Sőt, *Szegedi Csanád* európai parlamenti képviselő a „szkíta-avar hagyományra” építve egyenesen Kazahsztánt tette volna hazánk stratégiai partnerévé.)

Ezenkívül *Volen Sziderov* 2002-ben Moszkvában előadást is tartott holokauszt-tagadókból, illetve orosz sovínisztákból álló közönségnek. Egyes lapkommentárok ily módon összefüggést vélelmeztek a politikai fellépést megelőző moszkvai kapcsolatok és az *Ataka* finanszírozása között. Bizonyítékkal azonban eddig senki nem szolgált, az orosz nagyhatalmi érdekek támogatása viszont ténykérdés esetükben. (Hasonló véleményekkel a JMMP-nek is szembe kellett néznie, amikor *Vona Gábor* 2008 végén Moszkvában járt, s ahogy fogalmazott: „egy értelmiségi kör” előtt tartott előadást Oroszország és Európa kapcsolatáról. A Jobbik „oroszbarátsága” azért is érdekes, mert ebben a kérdésben jellemzően egyetért a magyarellenes közép-kelet-európai radikálisokkal Szlovákián és Szerbián át, egészen Bulgáriáig.)¹²¹

¹²¹ Vö. Ablonczy Bálint (2010) Cigány prostituáltakkal vetette össze a fideszes Járóka Líviát - Bolgár, magyar: két jó barát? *Heti Válasz*, <http://hetivalasz.hu/itthon/bolgar-magyar-ket-jo-barat-25999>.

A belpolitikában az Ataka azért sikeres, mert olyan problémákat jelenít meg, amelyeket a mérsékelt pártok kerülnek. Ezért az sem véletlen, hogy a bolgár radikális párt legnépszerűbb témája a cigányokkal kapcsolatos. De a legfőbb különbség a balkáni és a magyar radikálisok között, hogy előbbiek viszonylag későn alapítottak milíciát. Gárdájuk – amely 2007 nyarán jött létre – vezetője *Bojan Rasate* lett, aki már az Ataka alapításánál is feltűnt, de útjai elváltak Sziderovtól. Rasate egyébként az ősi múlthoz való ragaszkodásának tanúbizonyságaként még egy pogány uralkodó nevét is felvette. Rasatének egyébként műsora van egy alacsony nézettségű kábeltévén, amelynek tulajdonosa közel áll a szocialistákhoz, és a diktatúra idején az állambiztonság ügynöke volt.

5.4. Lengyelország: „csak” radikális és szélsőséges csoportok a rendszerváltás után

A demokratikus átmenet folyamatában, Lengyelországban is megjelentek a politikai pártokhoz kötődő, radikális vagy szélsőséges fiatalokból álló csoportosulások, ám ezek nem tömörültek nem hivatalos, irreguláris, katonai jellegű szervezetekbe. Azok kizárólag politikai eszközökkel tűnnek ki a közéletben. Mivel a katolikus befolyás és a civil társadalom igen erős az országban, a *cserkészmozgalom* is kiterjedt. Az utcákon gyakran látni cserkészruhába öltözött fiatalokat, ám ezek ideológiája össze sem hasonlítható a Magyar Gárda által képviselt nézetekkel. Nem veszélyeztetik a fennálló rendet, nem félemlíthetik meg az ország lakosságát, vagy bizonyos csoportokat. Bár néhány cserkészcsapat szervez olykor-olykor „túlélőtábornak” nevezett kirándulásokat, amely természetesen kölcsönöz némi katonás „íz” a cserkészletnek, de ezek a rendezvények – éles fegyverek híján – maximum csak a *paintball*-összezsapásokig jutnak el.

Lengyelországban működik a szkinhedmozgalom. Szélsőséges elveket valló csoportok is vannak, ám ezek politikailag marginálisok, így legálisan működő „szabadcsapataik” sem jöhettek létre. Csakhogy mint minden európai országban, Lengyelországban is megerősödtek a jobboldali radikális szimpátiák, és itt történt meg, ami a régióban – Ausztria és Románia kivételével – sokáig elképzelhetetlen volt: ezek bekerültek a kormányba is. (Vö. Dočekalová [2006] p. 17) A 2001. áprilisában megalakult „far-right” *Lengyel Családok Szövetsége* (*League of Polish Families, Liga Polskich Rodzin*, rövidítve: *LPR*) tulajdonképpen a lengyel megfelelője a francia *Le Pen* pártjának: a *Front National*nak. S bár e párt a háború előtti klerikális, antiszemita és nacionalista „nemzeti demokráciát” képviseli, de ifjúsági szervezetének tagjai mégis a náci karlendítéssel köszöntik egymást. Paradox módon tehát szellemiségükben a háború előtti autoriter hagyományokig nyúlnak vissza, ám külsőségeikben a lengyel taradíciókat egykor felszámolni igyekvő szélsőjobboldali szimbólumokat használják.

A *Lengyel Családok Szövetsége* jobboldali radikális párt, amely több csoportosulás egyesülésének eredménye. Ezek közé tartoznak a *Nemzeti Demokrácia*, a *Lengyelország*

Újjáépítése, a *Nemzeti Katolikus Mozgalom*, a *Lengyel Megállapodás*, a *Szövetség Lengyelországért* nevű szervezetek és mozgalmak. A közös vezetőséget az LPR I. Kongresszusán, 2001 májusában választották meg. Fontos szerepet töltött be e párt életében a rendszerváltáskor létrejött *Összlengyel Ifjúság (Młodzież Wszechpolska)* nevű szervezet is. Megalakulását 1989 decemberében *Roman Giertych*-nek köszönhetette, aki 1989 decemberétől 1994-ig az *Összlengyel Ifjúság*, majd (2006 márciusa és 2007 októbere között) a *Lengyel Családok Szövetségének* elnöke volt. Egyre több botrány tört ki egyébként az ifjúsági szervezet körül, ezért 2006 decemberében *Giertych* elhatárolta magát az *Összlengyel Ifjúságtól*, és megalapította az *LPR Fiataljainak Mozgalmát*, amely a párt szempontjából átvette az előbbi szervezet szerepét, vagyis a párttal együttműködő ifjúsági egyesület lett.

Lengyelországban a nemzeti jellegű szerveződések előszeretettel hivatkoztak a 19. századi nemzeti önállóságért küzdő nacionalista mozgalmakra. Az első ilyen nemzeti politikai szervezetek, a *Lengyel Liga (1887–1893, Svájc)* és a *Nemzeti Liga (1893–1928)* az oroszok megszállta területen működtek. A 20. század végétől két új csoportosulás alakult hasonló elnevezésekkel: 1. a *Lengyel Nemzet Szervezete–Lengyel Liga* (amely a lengyelek és a külföldön élő lengyelek politikai pártja lett, és amelyet 2000-ben *Jan Pyszko* hozott létre), valamint 2. a *Családok Ligája*. Ennek megalakítása *Witold Hatka* nevéhez köthető s a dologról a *Mária Rádió (Radio Maryja)* is tudósított 2001-ben. A *Lengyel Családok Szövetsége* megalakulásakor felhasználta mindkét szervezet nevét, összekapcsolva a két elnevezést, ám ugyanakkor több esetben kizárták a szervezésből a *Lengyel Nemzet Szervezete – Lengyel Liga* és a *Családok Ligája* egyes tagjait és vezetőit.

A lengyel belpolitikában a *Mária Rádió* különleges és vitatott szerepet játszik. Mint a katolikus médiabirodalom más orgánumainak esetében is történik, adásait országszerte többmillióan hallgatják rendszeresen. Társadalmi vonzereje jelentős, hiszen ez az egyetlen olyan médium, amely fórumot engedett azoknak, akik a demokratikus átalakulás veszteseinek a „pártját” fogták. A szegényebb, nemegyes esetben munkanélküli vagy alacsonyan képzett, konzervatív, hagyománytisztelő rétegek a demokratikus átalakulást nemegyeszer a „szent értékek” elleni támadásként értékelték, amely őket az átmenet „vesztesei” közé sodorta. A *Mária Rádió esetenként* fel is használta ezeket az embereket, főként szélsőséges politikai programok támogatására, az antiszemita indulatok gerjesztésére, ami miatt a Vatikán is megrótt a lengyel püspököket.

Ezért *Andrzej Lepper* pártjának, a *Lengyel Köztársaság Önvédelmi Pártjának (Self defence, Samoobrona, rövidítve: SO)*, vagyis az *Önvédelemnek* még az európai radikálisok között sincs igazi megfelelője. Tagjai között vallási fundamentalistákat és szélsőjobboldali érzelmű tagokat egyaránt lehet találni. (Lepper 2004-ben csodálatát fejezte ki Hitlernek a

munkanélküliséget felszámoló módszerei miatt, ugyanakkor az EU-hoz való csatlakozást az ország 1939-es annektálásához hasonlította.) A 2001-es parlamenti választásokon az Önvédelem, mint *EU-ellenes farmerpárt*, és a Lengyel Családok Szövetsége, a magát *EU-ellenesnek hirdető „katolikus nacionalista”, antiszemita* szervezet, együtt indultak, és a szavazatok mintegy 20%-át szerezték meg. A 2007. októberi választásokon pedig az Önvédelem 1,53%-ot, a Lengyel Családok Szövetsége 1,3%-ot kapott, azonban a 2004. júniusi EU parlamenti választásokon utóbbi párt már a 15,9%-ot érte el. (Vö. Juberias [2007] p. 38) A Lengyel Családok Ligája egyébként egyik nagy sikerét akkor könyvelhette el, amikor 2009 januárjában a közszolgálati televízió elnöki székébe a 31 éves, szélsőjobboldali, szkinhed múlttal rendelkező *Piotr Fartalt* ültethette, akinek elmozdítását *Lech Kaczynski* államelnök vétóval akadályozta meg.¹²²

5.5. Magyarország: a jobboldali radikalizmus stratégiaváltás és a gárdaalapítások

A jobboldali radikális csoportok az elmúlt évtizedben többé-kevésbé szabadon tevékenykedtek Közép- és Kelet-Európában. Szervezeteikben egyre jobban elkülönültek a radikálisok, és immáron nem nagyobb jobboldali vagy antikommunista gyűjtőszervezetekben működtek. A térség ilyen szervezeteinek többsége a posztkommunista időszak akut kérdéseire (pl. korrupció, kisebbségi ügyek, EU-bővítés) kísérelt meg válaszokat találni, és nem a kommunista periódus vagy az azt megelőző időszak problémáihoz nyúltak vissza, hiszen a közép- és kelet-európai országokban a politikai szervezetek tagsága csak kis részét képezte az antikommunista mozgalmaknak. A jobboldali radikalizmus újraéledése elsősorban a kommunista rezsimek összeomlásával függött össze, ahol Szabó Máté szerint a radikalizálódó politikai gondolkodást kétféle tevékenység jellemezte: 1. a *saját szervezetek alapítása* vagy 2. az *antikommunista gyűjtőpártok keretei közötti politizálás*. (Vö. Szabó [1997])

A szabad választások után a posztkommunista gyűjtőpártok fejlődése jelentősen eltért egymástól, és a szélsőjobbhoz való viszonyuk sem alakult egyformán. Egyes országokban (mint Csehszlovákiában) a pártok az első szabad választások után széthullottak, és új politikai pártok – köztük az új jobboldal és az új konzervativizmus – jelentek meg. Más országokban tovább fennmaradtak a pártok, de megszűnt meghatározó szerepük a politikában (mint Magyarországon az MDF-é, melyet pártszakadások, illetve *Csurka István* MIÉP-jének megalakulása, valamint a Fidesz megújulása gyengített). Végül néhány országban a gyűjtőpártok képesek voltak megszilárdítani vezetőszerepüket, csökkentve ezzel a szélsőjobboldal választási mozgásterét (mint Lengyelországban a Szolidaritás Választási Akció). Ezekben az országokban tovább tartott, hogy egy jobboldali (nemzeti) radikális párt bejusson a parlamentbe.

¹²² Vö. Politikai huzavona Lengyelországban. Adnak, kapnak. HVG, 2009. augusztus 15.
http://hvg.hu/hvgfriss/2009.33/200933_PoLITIKAI_HuZAVoNA_LENGYELoRSZAGBAN_Adnak_k.

A jobboldali (nemzeti) radikalizmus igen változatos képet mutat Kelet-Közép-Európában, így nehéz kimutatni jellemző fejlődési irányokat. Ám egyik csoportba Cas Mudde szerint mindenképpen azok az országok tartoznak (pl. Bulgária, Észtország, Lettország és Litvánia), ahol a jobboldali (nemzeti) radikális pártok nem értek el komolyabb sikereket a parlamenti választásokon. A radikálisok időnként bejutottak ugyan a törvényhozásokba, de vagy nem pártlistán (pl. Bulgária), vagy csak néhány egyéni választókerület képviselőiként (pl. Litvániában). Az országok másik csoportjában a jobboldali radikális pártok elérték választási sikereket, de nem tudták szervezeteiket és választói támogatottságukat megszilárdítani (pl. Csehszlovákia Republikánus Pártja két egymást követő ciklusban is bejutott a parlamentbe, a MIÉP pedig 1998-as választási eredményét azóta sem tudta megismételni). Magyarországon és Szlovákiában ezek a pártok sokáig parlamenten kívül rekedtek, és vagy jelentéktelen választási tényezőként voltak jelen a pártpalettán, vagy a velük egykor választási szövetséget kötött párt (mint a JMMP) tudott csak 2010-ben komolyabb sikereket elérni. Szlovéniában a Szlovén Nemzeti Párt ugyan 1992 óta jelen van a parlamentben, ám mégsem volt képes figyelemre méltó választási győzelmet produkálni. Lengyelországban viszont e pártok képesek voltak megőrizni helyzetüket. Bár Andrzej Lepper és az Önvédelem, valamint a Lengyel Családok Ligája szempontjából sokáig kétséges volt, hogy képesek-e pozícióikat tartani, ezért a lengyel radikálisokat sajátos átmenetként értékelem e tipológiában. A harmadik csoportban olyan pártok helyezkednek el, amelyek meghatározó politikai tényezők tudtak maradni. Romániában a Nagy Románia Párt ma is a legstabilabb és legnagyobb ellenzéki erőnek számít. (Bár a Szlovák Nemzeti Párt 2001-es szakadásáig Szlovákia is ebbe a csoportba tartozott, hiszen kétszer kormánypárti pozíciót töltött be, de sokáig kétséges volt, hogy képes-e vezetőit, illetve választóit újból egyesíteni.) (Vö. Mudde [2005])

A jobboldali radikális pártok sokáig nem jelentettek számottevő politikai erőt Közép- és Kelet-Európában. Hiszen a nyugat-európai pártokkal összehasonlítva szélsőséesebbek voltak, és kevésbé sikeresek is. Nyugat-Európában pl. Ausztriában az Osztrák Szabadságpárt és Olaszországban az Északi Liga kormányzati erőként is megjelent a politikában, ám a tíz új EU-tagállamban csak Romániában és Lengyelországban történt meg ez, szemben a tizenöt régi EU-tagállam közül Ausztriával, Belgiummal, Dániával, Franciaországgal és Olaszországgal.

A jobboldali radikális „incidensek” előfordulása, azok jellege, valamint az állam és az állampolgárok reakciói is különböznek. Mudde szerint a helyi rendőrségeknek meghatározó szerepük van a jobboldali radikális jelenségek kezelésében. Ám e tekintetben is eltérések mutatkoznak, és nemcsak az országok közötti összehasonlításban, hanem az országokon belül is. A Cseh Köztársaság nyugati részén, Bohémiában pl. a rendőrség sokkal aktívabban lép fel, mint a keleti részben, Morvaországban. S a *vidék–város* relációban sem minden esetben igaz, hogy a

rendőrség a városi körzetekben professzionálisabb módon kezeli a radikálisok fellépéseit, mint vidéken. Ez annak tulajdonítható, hogy a kisebb közösségekben a rendőrségnek sokkal szorosabb a kapcsolata a helyi közösségekkel, ezáltal elnézőbbek lehetnek a jobboldali radikális atrocitásokkal szemben. Ám az országok többségében az ombudsmani hivataloknak, amelyek hatáskörbe az ilyen jellegű esetek is tartoznak, csak a teendők kis részét teszik ki az ilyen esetek a napi munkában (kivéve Lengyelországot és Szlovéniát), így az állampolgári jogok biztosainak ténykedése sokkal aktívabban fordulhat a diszkrimináció felé, nemcsak az állami, hanem az állampolgári esetekben is.

A magas beosztású állami tisztségviselők, köztársasági elnökök és miniszterelnökök is sűrűbben foglalnak állást a problémás kérdésben, ami arra is visszavezethető, hogy egy részüket közvetett módon választják meg (a parlament által), s így kevésbé függnék a közvélemény külső támogatásától. Az esetek többségében e megnyilvánulások a kisebbségek kárára elkövetett fizikai támadások, öldöklések, vagy nagy publicitást kapott antiszemita és szélsőjobboldali demonstrációk után hangzanak el. A „*hétköznapi fasizmus*” azonban sokkal kevesebb figyelmet kelt, és néha e beszédek címzettje inkább a nemzetközi közvélemény, mintsem a hazai, így a politikusok is inkább a pénzügyi, banki szféra reakcióira figyelnek, mintsem az erkölcsi normákra.

Ha Közép- és Kelet-Európa jobboldali (nemzeti) radikalizmusait összehasonlítjuk Nyugat-Európáéval, azt látjuk, hogy Közép- és Kelet-Európa – legalábbis ez idáig – kevésbé volt befogadója a radikális hívószavaknak. A politikai pártok szempontjából is kevésbé szembesült térségünk azokkal a problémákkal, mint a Nyugat (kivéve talán Romániát és Lengyelországot). Bár Magyarországon a JMMP a „*anticionista kártya*” mellett/helyett nagyon hatékonyan vezette be a köztudatba a „*cigánykérdés*” ügyét, mégpedig a „*cigánybűnözés*”, illetve a „*cigányok munkába állítása*” ürügyén, ami komoly sikereket hozott a pártnak. Így a jobboldali radikális szervezetek és szubkultúrák szempontjából, bár a helyzet egyes országokban nyugtalanságra adhatott okot, a jelenség legalább annyira érvényes volt a nyugat-európai országokra is, mint a kelet-közép-európaiakra. Mindenesetre a jobboldali radikalizmus előretörése ma súlyosabb probléma Közép- és Kelet-Európában, mint Nyugaton, mivel a posztkommunista országokban a demokratikus gondolkodás hagyományai kevésbé adóttak. Nyugat- és Kelet-Közép-Európa a politikai kultúra szempontjából sem homogén. Svédországnak is más a politikai kultúrája, mint pl. Olaszországnak vagy Görögországnak, és a „demokratikus gondolkodás” szempontjából Észtországnak és Szlovéniának is több közös vonása van Bulgáriával, Magyarországgal vagy Romániával, mint mondjuk Finnországgal vagy Ausztriával.

Kelet-Közép-Európában a radikálisok nem igazán izoláltak; egyes országokban a civil szervezetek maguk is vagy megjelenítenek hasonló színezetet, vagy kimondottan együttműködnek

ilyen szervezetekkel. A demokratikus átmenet után Magyarországon, vagy Litvániában még a szélsőjobboldali szkinhed szubkultúrával is kimutathatók voltak a kapcsolataik. A civil társadalom kialakulatlansága miatt pedig a rasszizmusellenes és a multikulturalizmust támogató csoportok is ritkák, erőtleneek, vagy éppen külső segítségre szorulnak, más szervezetek pénzügyi támogatásától függenek.

Kelet-Közép-Európa tekintetében az Európai Unió csatlakozás megint új feszültségeket hozott, de új szövetségeket is eredményezett. Közülük talán a legnyilvánvalóbbak: 1. az *euroszepticismus* és 2. a *bevándorlás-ellenesség*. Ez, noha „nemzeti sajátosság” színezi, kapóra jöhet az EU korábbi tagállamaiban működő jobboldali radikális szervezeteknek. Fentiek miatt 2006-ra egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy szervezeti szempontból újra stratégiát váltott Magyarországon a jobboldali radikalizmus és a szélsőjobboldal. A követendő *négy fő* minta számukra: 1. a „szalonképes” hagyományok kiválasztása (pl. 1848–1849-es *Nemzeti Őrsereg* mint hivatkozott történelmi előkép felhasználása), és a vállalhatatlan történelmi előképek elvetése (pl. a két világháború közti hungarista szélsőjobb paramilitáris alakulatai); 2. a jobbközép Fidesz–MPSZ korábban alkalmazott taktikájának újraértelmezése (pl. a korábbi *Polgári Körökhöz* hasonló szervezetek létrehozása, alkalmasint a kódolt gyűlöletbeszéd); 3. az egykori észak-írországi ellenállás és a palesztin példák („*párhuzamos társadalom*” építése) beemelése a stratégiába; valamint 4. az iszlám fundamentalisták gyakorlatának átvétele (pl. karitatív, szociális-jogi segítség az emberek bizalmának megnyerésére, a „*nemzeti önvédelem*” hangoztatása).

Az addig jobbra a belső szervezeti életre, a tagok és szimpatizánsok elkötelezettségének erősítésére összpontosító jobboldali radikális és szélsőjobboldali csoportok, 2006-tól a társadalom magatartásának együttes befolyásolására törekedtek. Ám 2007-ben még sokuknak meg kellett győződnie arról, hogy (retorikájukat kölcsönvéve) egy szélsőjobboldalról indított „*forradalomnak még nincs itt az ideje*”, előkészítését az „*alapozással*” kell megkezdeni. A magukat „*magyarnak*”, „*nemzetinek*” vagy „*nemzeti keresztényszocialistának*” nevező csoportok tehát ismét befelé, saját szervezeti életük felé fordultak, s ebben nagy szerepet játszott az is, hogy akkori közvélemény-kutatások szerint társadalmunk jelentős része elutasította a radikális megnyilatkozásokat, valamint az erőszakos utcai rendbontásokat.¹²³

A magát megmutató, de szervezeti életére koncentráló jobboldali radikalizmus és szélsőjobb frigyéből jött létre a *Magyar Gárda* is. A kapcsolódási pontokat két „forradalmi” modellel lehet érzékeltetni. Az egyik közvetlenül a rendszerváltás folyamatában körvonalazódott, ezt Szabó Máté a „*mozgalom a szervezeten belül*” pozíciónak nevezi; a másik egy újabb politikai nemzedék feltűnése után fogalmazódott meg, és 2002–2006 között lett alternatívája az előzőnek,

¹²³ Vö. a Medián Közvélemény- és Piacutató Intézet felmérése eredményeivel, a Ki mint fél, úgy ítél - A radikális jobboldal megítélése című publikációval. (2007. augusztus 30.) <http://www.median.hu/object.9eed0a8-efc2-4286-81ea-4fe22cc801af.ivy>.

mégpedig a HVIM és a JMMP politikai aktivizálódásával, utóbbi párttá alakulásával. E modell a „*saját, önálló arculatú szervezetek pozíció*” kiépítése volt, amelyben a nemzedéki szubkultúrától kezdve a „felnőtt” jobboldali radikalizmuson át a még sejtjeiben meglévő emigrációig összegződtek a mozgósító ingerek. (Vö. Szabó [1997]) Utóbbi esetben a korábbi szervezeti működéstől és retorikától különböző, sokkal rugalmasabb, élénkebb és agresszívabb viselkedés regisztrálható a politikai életben, és ami a legaggasztóbb: az utcán.

Annak ellenére, hogy az új „*jobboldali radikális generáció*” megőrizte a régivel való kapcsolatait – pl. egyértelműen kimutatható volt a kapcsolat a MIÉP ifjúsági tagozatával –, szükségleteit már nem elégítették ki a hangzatos szózatok, a verbális radikalizmus. *Csurka István*ék „*népies*” hevületét is felváltotta egy inkább technokrata szellem, amely a szaktudás birtokában lévő „új generáció” szempontjából a „*kulturális szabadságharcos-forradalmi hangvételt*” elsősorban a tömegek mozgósítása érdekében tartotta meg. Többet ért a demonstráció és a tirádák helyett a tett. Ezt bizonyította az ún. *hídi csata* vagy a tévészékház ostroma. 2006-ra bekövetkezett, amit legkorábban a hazai szélsőjobboldal határozott meg stratégiai célként: az új jobboldali radikálisok a rendszerváltás folyamatában alakult nemzeti radikális pártok helyébe és örökébe léptek. A számukra helyet biztosító, a demokrácia körülményei között tevékenykedő „*elődöktől*” egy fontos elemet megtartottak; ezt Pavla Dočekalová a következőképpen fejezi ki: „e pártok nem érdekeltek abban, hogy használják a »radikális jobboldal« elnevezést.” (Dočekalová [2006] p. 9)

A két világháború közti Magyarországgal összehasonlítva a szélsőjobb és a jobboldali radikalizmus kapcsolatrendszer, szimbólumrendszere analóg, de nem megegyező. Hiszen a jobboldali radikálisok nemcsak névválasztásukkor ügyelnek kínosan a történelmi ballaszt takargatására, a szélsőjobbos kötődések nyilvános felvállalására, de diktatórikus vágyakat sem dédelgetnek nyíltan. Bár egy ideális állam (*Hunnia*) vágyálmát babusgatják, amely persze tekintélyuralmi jegyeket viselne, s azt jelenítik meg az internetes honlapokon is.

Mára a szélsőjobboldali, elsősorban szkinhed szubkultúra sokat veszített népszerűségéből. Nem divat. (Vö. Malkovics [2010]) Ám egy nyilvánvaló összekötőkapocs megmaradt a radikális jobboldal és a szélsőjobb kapcsolatrendszerében: az emblematis, *karizmatikus vezetőkhöz* való vonzalom, illetve a politikai terminológia rokonsága. A „*rend*” és az „*erős vezető*” eszménye, amely pl. Gömbös Gyula honvédelmi miniszter (utóbb miniszterelnök) vagy Zsilinszky Endre esetében éppúgy megjelent egykori szélsőjobboldalon, mint Király B. Izabella és Csurka István esetében, vagy a másik oldalon Szálasi Ferenc és „*utódai*” tekintetében, pl. Szabó Albert és Bácsfi Diána esetén.

Az „új nemzedék vezérei” elsősorban a HVIM tiszteletbeli elnöke, *Toroczka László* és mellette a „*mártír*” Budaházy György, vagy a JMMP vezére, *Vona Gábor* lettek. Ők tudták

ugyanis mind a történelmi, mind a „nyugati” tapasztalatokat és stratégiákat a leghatékonyabban interpretálni a hazai környezetben, sajátosan „magyar” szint és aspektust adva törekvéseiknek. Szélsőjobboldali kötődéseik felvállalása nem nyilvános önvallomások tárgyai ugyan, de szinte nyilvánvalónak tűnnek. *Vona, Morvai Krisztina és Szegedi Csanád EP-választási sikere* is nagyban függött attól, hogy személyükben mennyire hitelesek a szélsőjobboldali érzelmű szavazók számára. Ebből következett az a tény, hogy miként az 1990-es évek óta az európai demokráciákban, hazánkban is új szélsőséges előretörés tapasztalható (vö. Betz [1998]; Mudde [1999]; Dočekalová [2006]). Számukra az is problematikus volt, hogy az EP-n belül, mint Dočekalová írja, a radikális jobboldal nem, vagy igen nehezen tud csak létrehozni közös képviselőcsoportot. (Dočekalová [2006] p.17) Az utóbbi időkhöz ott csak kevés ilyen jellegű politikai szervezet tudott képviselőhöz jutni, Kelet-Közép-Európából pl. csak a katolikus, szélsőségesen nacionalista, „nemzeti ultrakonzervatív” elkötelezettségű Lengyel Családok Szövetsége. Mára a parlamenten belül nem csak az *EU-szeptikus*, hanem más frakciókban is megtalálhatók azok a csoportok, amelyek korábban ott nem képviseltették magukat.

A történelmi példákkal nagyfokú hasonlóságot mutat az is, hogy a demokratikus átmenetet követően hazánkban a reorganizálódó erők – 1989 és 1993 között – a kormánypártok háza táján kerestek (és találtak is) kapcsolódási pontokat, annak ellenére, hogy a jobbközép pártok többségét a szélsőjobboldaliak többsége akkor és azóta is „szalonkonzervatívnak” tartja. A jobbközép pártok többsége számára persze nyilvánosan vállalhatatlanok e kapcsolatok. Érthető okokból igyekeztek elhatárolódni e szerfelett kínos „rokonságtól”, így a kötelek csak bizonyos politikusokon keresztül, és inkább mozgalmi szinten voltak nyilvánvalók. Az ún. *rendszerváltó pártokban* a legmarkánsabb „keresztshülők” elsősorban az FKGP-ben és az MDF-ben, majd később a MIÉP-ben politizáltak. Az MDF szempontjából Király B. Izabella került kapcsolatba szkinhed fiatalokkal, de az is ismert tény, hogy az FKGP bőrfelúj fiatalokra bízta a párt rendezvényeinek biztosítását. A nemzeti-konzervatív MDF-ben – és később a MIÉP-ben – a „népi író”, Csurka István volt az a karizmatikus figura, akinek írásai, szónoklatai, majd a nemzetközi radikális jobboddallal – mint amilyen pl. a Jean-Marie Le Pen, a French National Front (FNF) vezetője által kezdeményezett *Euronat*, vagyis az 1997-ben a nacionalista és radikális pártok részéről kezdeményezett európai méretű összefogási kísérlet volt – fenntartott élénk kapcsolatait vívták ki a szélsőjobboldal elismerését. (Vö. Dočekalová [2006] p. 19)¹²⁴ Természetesen Bayer József is utal rá: az MDF-ből eltávolított radikálisok pártját, a MIÉP-et, amely „nacionalista párt”, „nem lehet mint neofasiszta pártot minősíteni, bár használ számos fordulatot, amelyet a

¹²⁴ Az *Euronat* projektben, vagyis az európai nacionalista, patrióta radikális jobboldali pártok szervezetében, amelynek Jean-Marie Le Pen, az FNF vezetője volt a fő támogatója, a MIÉP nem jelent meg tagként, de Csurka a francia pártvezérrel ápolta jó kapcsolata révén mégis meghívást kapott a szervezet konferenciájára. (Vö. Dočekalová [2006] p. 16)

náci szókinszből vett át, mint amilyenek az „élettér” és a „judeobolsevikok” kifejezések is.” (Bayer [2002] pp. 274–275.)

Nyugat-Európában szokatlan jelenségként a magyarországi *mérsékelt jobboldali pártok* nemcsak befogadták a politikai szélsőségeket, hanem – a Szabó Máté által is tárgyalt „mozgalom a szervezeten belül modell” értelmében – felhasználták bizonyos funkciók ellátására is a „magyar ifjakat”. (Vö. Szabó [1997]) Mára e kapcsolatok elhalnak, az egykor a politizálás legális terepét nyújtó pártokat pedig a szélsőségesek bírálják és elutasítják. Korábban az illegálisan működő politikai csoportok gyakran együttesen léptek be ezekbe a szervezetekbe. Ez okozta, hogy e legálisan működő politikai szervezetekben megtalálhatók voltak a szélsőjobb oldali frakciók. Ám a korábbi radikális jobboldal, ha demonstrált is, igyekezett a tüntetések és más tiltakozások ellenére, a törvényes keretek között tartani a politikai indulatok megnyilvánulásait. 2006-ban az „új erő”, politikai befolyásának bizonyítékeként, ezeket az indulatokat szabadította el, így konvertálódhatott a politikai tiltakozás nyílt utcai harccá.

A főként illegális, laza hálózatos szélsőjobb oldali mozgalmaktól – legálisan nem működtethető szélsőjobb oldali párt hiányában – többek figyeleme így fordult a törvényesen működő jobboldali (nemzeti) radikális politikai szervezetek felé. A szkinhed szubkultúrában tevékenykedő fiatalok pedig joggal gondolják, hogy amikor kiöregednek a nemzedéki szubkultúrából, és más nemzedékeknek adják át a helyüket, az őket befogadó új pártokban és szervezetekben megvalósíthatják kitűzött céljukat: politikai tényezőkké válhatnak, illetve politikai karriert futhatnak be. Ezt a folyamatot megkönnyítette az a tényező, amelyet Cas Mudde „*egyedi ügy jelenségnek*” nevez vagyis, hogy a radikális jobboldali pártok és a szélsőjobb csoportjai jellemzően egyetlen ügy képviselőire szerveződnek. Ahogy Mudde fogalmaz: e „pártok *single-issue* pártok, egészen egyszerűen a bevándorlás ügyétől függnék”. (Mudde [1999] p. 266) Az „*idegenügy*” kérdése, főként ha az egy határokon belüli etnikai kisebbség kérdésével is kapcsolatba hozható, közös világnézeti alapnak számít a radikális gondolkodásúak számára. Ha nincsenek kisebbségek, „teremtene” ilyeneket. A jelenség kapcsán az is nyilvánvaló, amit Mudde úgy fogalmaz meg: ezeknek a szervezeteknek tulajdonképpen: „1. nincs ’valódi’ ideológiájuk; 2. irodalmuk és propagandájuk címettség csak egy ügy; és 3. csak egyetlen téma bázisát (és pozícióját) választják”. (Mudde [1999] p. 265.)

5.5.2. Honi Gárda vagy Magyar Gárda?

Magyarországon a gárdaalapítások indítékát Simicskó István (KDNP), a Fidesz-MPSZ parlamenti képviselője és egykori titkosszolgálatokért felelős államtitkár nevéhez lehetne kapcsolni. Simicskó ugyanis 2001-ben – még az általános hadkötelezettség idején – nagyon realista módon az 1848-as *Nemzeti Őrsereg* mintáját alapul véve fogalmazta meg egy önkéntes, tartalékosokat

honvédelmi ismeretekre kiképző *Nemzetőrség* gondolatát, teljesen törvényes formában.¹²⁵ Akkor az MSZP és az SZDSZ elutasította a kezdeményezést, hiába ismételte meg később a képviselő – az *Egyesült Nemzetek Alapokmányával* és a Washingtonban, 1949 áprilisában megkötött, az *Észak-atlanti Szerződés (NATO)* alapját képező egyezményvel harmonizáló – javaslatát előbb *Kiegészítő Védelmi Erő*, majd 2007 tavaszán *Honi Gárda* elnevezésekkel.

A kereszténydemokrata politikus biztonságpolitikai szempontokkal érvelt, mondván, hogy egyelőre nem várt nemzetközi konfliktus esetén a magyar reguláris haderő létszáma nem elegendő az ország megvédéséhez, így szükség van egyéb gyorsan mozgósítható tartalékokra is. Az MSZP és az SZDSZ hivatalosan a honvédelmi költségvetés szűkösségével indokolta döntését: 2007 nyarán Pécsen még a radikálisok is bírálták Simicskót azért, hogy „*a szalon-jobboldaliak ne szervezzenek a kommunistákkal közösen*” nemzetőrséget. Ráadásul a megelőző hónapokban több, egy-egy paramilitáris szervezet magvát hordozó csoport már megalakult az országban. Első pillantásra tehát úgy tűnt, hogy Simicskó ötletét a JMMP tette magáévá, jóllehet Vona Gábor pártelnök és a hangzatos *Bethlen Gábor-program* nem szólt ilyen alakulatokról, hanem egy kimondott „magánhadseregéről” beszélt. Toroczka László és Budaházy György viszont 2007 áprilisában már egyértelműen ilyen alakulatokban gondolkodott, és ezzel egy időben elkezdtek szervezni a „*párhuzamos Magyarországot*” is (*Hunnia-terv*).

Sem a Jobbik, sem Toroczkaiek nem találtak ki semmi újat: ők csak legális politikai keretekben igyekeztek létrehozni alakulataikat. A „*szabadcsapat-alapítási láz*” ötlete ugyanis a hazai szélsőjobboldalon már megfogant. A demokratikus átmenet után, az 1994. április 21-én megalakult *Hungarista Mozgalom Magyarországi Szárny (HMMSZ)* egyik „pilléréről”, a győri *Györkös István* vezette *MNA* nevű csoportról ugyanis köztudott volt, hogy nagy hangsúlyt helyez tagsága körében a fegyelemre, a katonai kiképzésre, a sportrendezvényeknek álcázott hadgyakorlatokra, a *paintball (festékgolyós)* hadijátékokra. E szerveződés másik két „pillére”, a *Szabó Albert-féle Világnemzeti Népuralmista Párt* (majd *Magyar Népjóléti Szövetség – MNSZ*), illetve az *Ekrem Kemál György* vezette *Kommunizmus Üldözöttjeinek Szövetsége (KÜSZ)* viszont már kevésbé törekedett a katonai jellegre.¹²⁶

A legálisan működő pártokat és mozgalmakat megelőzve tehát a félig vagy teljesen illegálisan működő szélsőjobboldali szervezetek már paramilitáris alakulatok megszervezésébe kezdtek. Az *Magyar Nemzeti Arcvonal (MNA)* „katonái” pl. *Vukovárnál* és *Eszéknél* is harcoltak a horvátok oldalán a jugoszláviai polgárháborúban. Az *MNA*-nak – amely a „budavári menetek” gerincét is adta – volt a *Hungarista Mozgalom Magyarországi Szárnyán* belül a legjobban

¹²⁵ Simicskó István a megalakulást követően elhatárolódott a Magyar Gárdától. Sőt, őva intett mindenkit attól, hogy „fegyveres bandériumot szervezzek”. A Nemzetbiztonsági Bizottság elnöke úgy vélte: nem szerencsés, ha politikai erők gárdákat toboroznak és a honvédelmi feladatokat jobboldali szélsőségesek vagy egy „új munkásőrség” tagjai a maguk elképzelései alapján látják el.

¹²⁶ A Hungarista Mozgalom Magyarországi Szárnyának megalakulását 1994. április 27-én, a három szervezet közös sajtótájékoztatóján jelentették be, Budapesten. Másnap több tucat „mozgalmárt” a rendőrség őrizetbe vett, a sajtótájékoztatót elhangzott kijelentéseik miatt Szabó Albertet és Györkös Istvánt közösség elleni izgatásért perbe is fogták, de a Legfelsőbb Bíróság végül felmentette őket.

szervezett és kiképzett, legnagyobb militáns ága is.¹²⁷ Indokai hasonlóak voltak a gárda későbbi indokaihoz; önmagát „nemzeti és nemzetvédelmi jellegű” civil szervezetként határozta meg.

A fegyveres kiképzést és a katonai gyakorlatokon egyenruhát hordó MNA-tól eltérően a másik két „pillérnél” a militáns vonás kevésbé érvényesült, ám tagadhatatlanul megvolt. A Szabó Albert-féle MNSZ, amelynek jelképei és követeléseik a hagyományos szélsőjobbaldaltól származtak, közepesen szervezett militáns csoport volt, bár az általa működtetett őrző-védő cégen belül fegyveres egységek is voltak. Legkevésbé talán az Ekrem Kemál György vezette KÜSZ (később *Magyar Nemzeti Szabadság Párt – MNSZP*) foglalkozott a katonai kiképzéssel, ami abból fakadt, hogy tagsága javarészt ötvenhatos „nagy öregekből” és olyan idősebb civilekből verbuválódott, akik nem igazán bizonyultak „hadra foghatónak”.¹²⁸ Az ő szerepük 1994 után jórészt a budapesti tüntetések megszervezésére korlátozódott, illetve a megmozdulásokon ők alkották „a tömeget”.

A szélsőjobbaldal paramilitáris alakulatairól 1998 nyara után kevesebbet hallani. Ennek fő oka az volt, hogy az addig is csak csordogáló emigrációs támogatások hirtelenjében elapadtak. Az MNSZ fel is morzsolódott 2000 őszén, amikor Szabó Albert Ausztráliába távozott. Az emigrációs pénzek megcsappanása Ekrem Kemálék szervezetét szintén súlyosan érintette, akiken az sem segített, hogy egyesültek a Szabó-féle párt maradék csoportjával a *Magyar Nemzeti Szabadság Pártban*. E párt szigorú nemzetbiztonsági felügyelet alatt állt, így jelentősebb politikai aktivitásra nem volt módja. Nem roppant meg viszont az MNA, amelynek tagjai folytatták tevékenységüket, sőt saját gazdasági társaságot alapítottak, egy könyv- és videokazetta-kiadót.

2000 végére a szélsőjobbaldal paramilitáris alakulatai visszaszorultak a marginalitásba, vagy szimpatizánsaik a szélsőségek és a jobboldali radikalizmus között „ingázva” keresték az új szervezeti kereteket. S mivel a baseballütős, verekedős vagy iszákos neonácikat egy szervezetben sem látták szívesen, a Magyar Gárda megalakítása kapóra jött azoknak, akik „viselkedni tudnak”. A gárda megalakításában tehát nem is annyira szimbólumaik asszociációi a riasztók (bár azok is), hanem az a tény, hogy a szélsőjobbaldalnak legális működési keretet biztosít, s ilyen módon a demokráciát veszélyezteti. Saját internetes kutatásom eredményei is azt bizonyították, hogy számos szélsőjobbaldali honlap kedvelt linkjei közé tartozik a Magyar Gárda hivatalos portálja.

Az említett Nemzeti Őrseregen és Magyar Gárdán kívül számos szervezet alakult meg, amelyek nevükben a „nemzetőrség” vagy „gárda” elnevezést használják. Az ismertebb radikális jobboldali személyek közül pedig néhányan, így pl. *Papp Lajos* szívsebész (az első ciklusban még MDF-es képviselő), majd *Csurka Istvánnal* a pártból kizárt *Zétényi Zsolt* is megalapította a

¹²⁷ A MNA egységei a budai Várban - Budapest ostromára emlékezvén - három éven át rendeztek az évfordulón erődemonstrációt.

¹²⁸ A Magyar Nemzeti Szabadság Párt elnevezés kapcsán nehéz nem gondolni a nyilasokhoz áttált és Szálasi-ra felesküdt kisbarnaki Farkas Ferenc vezérezredes vezette, emigrációs *Magyar Szabadság Mozgalomra*, a párt rövidítése szempontjából (MNSZP) pedig az 1937 és 1938 között működő szélsőjobbaldali, fajvédő vagy nemzetiszocialista párttörödékeket egyesítő *Magyar Nemzeti Szocialista Pártra*. (Vö. Karsai [1978] p. 16; Borbándi [1989] p. 50)

Kárpát-Haza Nemzetőrséget, amely szervezet neve nyilas terminológiai áthallásoktól terhes. Ez a képződmény azonban inkább tűnik hagyományörző egyesületnek, mint paramilitáris egységnek.

A sajtófigyelem, amely a Magyar Gárda megszervezését övezte, egy másik csoport létrejöttét elhomályosította. Ez a *Nemzeti Gárda* volt, amelynek születésénél a parlamenti döntéssel állami támogatásától megfosztott, *Patrubány Miklós* vezette *Magyarok Világszövetsége* bábáskodott, és amely szervezetet az alakulófélben lévő Magyar Gárda-alapítók minden fórumon bíráltak. A Nemzeti Gárda 2007 júliusának elején, egy gyáli fesztiválon jelent meg először a nyilvánosság előtt, ahol zárt alakzatban „*ősi magyar harcászati bemutatót*” tartott. (Ez a szervezet volt az is, amely védelmébe vette a magát a magyarországi szélsőbaloldaltól fenyegetve érző kerepesi polgármestert, *Franka Tibor* egykori újságírót.)

Kronologikusan a legkésőbb, 2007. augusztus 25-én, a *Budai Várban* a Magyar Gárda mutatkozott be, református, evangélikus és katolikus papok által celebrált zászlószentelés közepette.¹²⁹ Az ünnepségen a gárdisták *Bencsik András* zászlóadományozó,¹³⁰ *Wittner Mária* 1956-os halálraítélt, zászlóánya, *Für Lajos* egykori honvédelmi miniszter, valamint *Pörzse Sándor* televíziós műsorvezető (akkor *ECHO TV*) előtt tettek fogadalmat. A gárdisták *Usztics Mátyás* színművész,¹³¹ megbízott gárdaparancsnok előolvasásával tették le az esküt, majd egyenként, név szerint szólítva okleveleket vettek át Für Lajos „honvédelmi minisztertől”. Ily módon tett esküt az első 56, azaz 55 gárdista, mivel egyiküket ezt megelőzőleg egy gázpisztollyal megsebesítették.¹³²

Az avatáson az egységek három – egy keleti, egy közép-magyarországi és egy nyugati – szakaszra osztva álltak fel. Ez a szervezeti beosztás azonban csak erre az alkalomra volt érvényes. Az augusztustól megindult országos toborzásnak ugyanis az volt a célja, hogy megyénként legalább egy szakasz rövid időn belül felálljon. A gárdának országos központja is alakult (sőt országos parancsnokságot terveztek), de maga a gárda területi alapon szerveződött meg. A gárdisták egyenruhája fekete színű lett, amelyen jelzésként az Imre királytól kölcsönzött Árpádsávós pajzs volt látható, oroszlánokkal, amelyek „erényeket” szimbolizálnak. Az

¹²⁹ Később az egyházak rendre elhatárolódtak a papok közreműködésétől vagy kivizsgálták az esetet. *Csuka Tamás* református lelkész volt tábori püspök ügyében, aki pl. egyháza engedélye és tudta nélkül jelent meg a Magyar Gárda első avatásán, és vitatható kijelentéseket tett, vizsgálat indult. Nem így *Dévényi Ferenc* katolikus pap és *Bálintné Varsányi Vilma* evangélikus lelkész részvétele kapcsán, akik ellen nem indult egyházi vizsgálat. Csukáról egyházi eljárója, *Szabó István* püspök megállapította: az egyház „jó rendjét mellőzve vett részt” az avatón. A vizsgálat során *Csuka Tamás* „tévedését belátta”. Eljárója vizsgálta kijelentését is, miszerint „az én imádságom az, hogy ezek a zászlók jelentsenek félelmet mindazok számára, akik anyagilag, szellemileg vagy fizikailag a kisujjukat is mozdítják Magyarország ellen”. Erről vizsgálati beszámolójában a püspök azt közölte, hogy „rendkívül félreérthető, mi több, a református hitelvekkel ütköző” kijelentés. Vö. *Vizsgálja egyháza a gárdaáldó lelkész*. <http://www.origo.hu/itthon/20070830-vizgalja-egyhazi-csuka-tamas-lelkesz-aki-megaldotta-a-magyar-garda.html>; *Intést kapott a Magyar Gárda zászlaját megáldó református lelkész*. <http://www.parameter.sk/rovat/kulfold/2007/10/18/intest-kapott-magyar-garda-zaszlajat-megaldo-reformatus-lelkesz>.

¹³⁰ A gárda egyébként a radikális jobboldalról kritikát is kapott *Bencsik András* közreműködése miatt. Vö. *Tökön szúrta magát a Magyar Gárda: Bencsik kiszűrné a „szélsőségeket”*. <http://www.kuruc.info.hu>.

¹³¹ *Usztics Mátyás*, színművész-rendező a *Nemzeti Kamara Színház* igazgatója, illetve a *Magor-mozgalom* tagja is.

¹³² A felavatásra kijelölt gárdisták létszáma természetesen nem volt véletlen, számuk az 1956-os forradalom és szabadságharc évszámára utalt.

egyenruhát a gárdistáknak meg kellett vásárolniuk, amely így a tulajdonukba került. A rangjelzéseket az egyesület adta.

A rendezvényen *Vona Gábor*, a JMMP és a gárdát létrehozó egyesület elnöke mondott beszédet. Az esemény számos újság szerint: „a két háború közti revizionizmus színpadiasságával” vetekedett. A Jobbik elnöke arról beszélt, hogy a gárda feladata lesz megvalósítani az „*igazi rendszerváltást*”, és „*megmenteni a magyarságot*”. Hangsúlyozta, hogy a „gárdának voltak elődei a rendszerváltás után”: ezek közé sorolta a *lakitelki mozgalmat* (amelyet az MDF), a *Magyar Út Köröket* (amelyet a MIÉP) és a *Polgári Köröket* (amelyet a Fidesz hozott létre), de amelyeket „eltérítettek eredeti céljuktól”. A jobbikos elnök nem titkolta, hogy a milícia révén akarja „befejezni az elkezdett, de be nem fejezett munkát”, vagyis végrehajtani a „valódi rendszerváltást”. Vona a várbeli rendezvényen azt is hangoztatta, hogy „*Gyurcsány Ferenc hazánk állatorvosi lova*”, a „*magyarság szégyene*”. Ezt mi sem bizonyítja jobban, mint hogy egy „óvoda is kérte felvételét a gárdába”. Ez pedig vélekedése szerint azért van, „mert a miniszterelnök már a gyerekektől is elvette a gyerekkorukat”. A rendezvény színpadán állók – *Tom Lantos* gárdát bíráló kijelentésére reagálva – lemondanak az amerikai vízumról is.¹³³ Vona Gábor azt is mondta: szeretné, ha a „Kárpát-medence ismét gyerekgőgicséléstől lenne hangos”. Ezután a Nemzeti Őrsereg és a Magyar Gárda alakulatai „bajtársi szövetséget” kötöttek, és a közönség „*Vesszen Trianon!*” bekiabálásai közepette elmasíroztak a helyszínről.

5.5.1. „*Primus inter pares*”: a Magyar Gárda

Az *Ideiglenes Nemzeti Kormány* 1945. február 26-án rendeletileg feloszlatta a radikális jobboldali és szélsőjobboldali, „fasiszta” szervezeteket, köztük a Horthy-korszak kormánypártját, a *Magyar Élet Pártját* (MÉP) (528/1945. M.E.sz.r.). Elrendelte a háborús bűnösök, illetve az ilyennek minősített politikusok felelősségre vonását. Létrehozta a „*népbíróságokat*” („*néptörvényszék*”), amelyeknek tagjait a pártok delegálták, csak az elnöke volt hivatásos bíró. Ezek *Szálasi Ferencet* (aki még a börtönben is úgy látta, hogy a választások „csonkák”, mert a Nyilaskeresztes Párt–Hungarista Mozgalom kizárták a választási küzdelemből) *Imrédy Bélát*, *Bárdossy Lászlót*, *Sztójai Dömét*, *Jány Gusztávot*, illetve számos nyilas politikust és másokat is halálra ítélték, majd kivégeztek. *Horthy Miklóst* a *nürnbergi perben* tanúként idézték meg, majd haláláig Portugáliában élt. (Vö. Zinner-Róna [1986] pp. 74-80) Ezután hazánkban az erőszak állami monopóliumát a rendszerváltásig senki nem kérdőjelezte meg, azt a magyar állam, majd a kommunista fordulatot követően az állampárt birtokolta.

¹³³ A Magyar Gárda egyébként perrel is megfenyegette Lantost, amiért az terroristaként beszélt róluk, és kijelentette, hogy listát készítene az egyesület tagjairól.

A második világháború idején hazánkban az *ellenállási mozgalom* nem jutott el a fegyveres nemzeti felkelésig. Ám Európa több országában – pl. Jugoszlávia, Szlovákia, Lengyelország, Szovjetunió és Franciaország – sok magyar harcolt az ellenállásban. *Bajcsy-Zsilinszky Endre* vezetésével létrejött ugyan illegálisan a *Magyar Nemzeti Felkelés Felszabadító Bizottsága* és egy annak megfelelő katonai szervezet, de az ellenállás vezérkarát 1944 végén letartóztatták, és a tiszteket – *Kiss Jánost*, *Nagy Jenőt*, *Tartsay Vilmost*, valamint *Bajcsy-Zsilinszkyt* – *Sopronkőhidán* kivégezték. (Vö. Vigh [1992] p. 260) Az ellenállási mozgalom lefejezése miatt a szórványos *partizánalakulatokat* nem sikerült összefogni. Kárpátalján *Uszta Gyula* vezetésével harcolt egy partizánosztog, a szlovák nemzeti felkelésben szintén fegyvert fogtak magyarok; a borsodi iparvidéken a *Magyarországi Kommunisták Antináci Komitéja* (*MOKAN Komité*); a salgótarjáni szénmedencében *Nógrádi Sándor* csoportja, a Börzsönyben a *Görgey-zászlóalj* harcolt. *Pálffy György* létrehozta a kommunista párt katonai bizottságát, amely partizáncsoportokat működtetett a fővárosban és Budapest környékén (Újpesten, Kőbányán stb.). Legnagyobb ereje a *Demény Pál* irányította csoportnak volt; hatékonyan harcolt a kisegítő karhatalmi alakulatokban (*KISKA*) működő antifasiszta katonai csoport is; mellettük több polgári antifasiszta csoport is küzdött a nyilasok és a németek ellen. Így az ellenállási mozgalom egyrészt a fegyveres akciókban jelent meg, másrészt a honvédség korábbi tagjaiból szervezett *Budai Önkéntes Ezred* formájában, amely a szovjet csapatokkal együtt harcolt a Budai Vár felszabadításáért. (Vö. Gergely [1990] pp. 106-107)

A második világháború vége óta – az 1956-os forradalom időszakát kivéve – 2007 nyarán volt ismét hangos a magyar sajtó a radikális, féllegális, irreguláris gárdák megalakulásától. Ám ez az újabb fejezet már egyértelműen a jobboldali (nemzeti) radikalizmus rendszerváltás óta tartó térnyeréséről, az antiszemitizmus és más indulatok terjedéséről szólt a társadalmi-politikai disputák tükrében.

A milleniumot követően elsőként a *Nemzeti Gárda*, majd a *Kárpát-haza Nemzetőrség* és a *Magyar Gárda* jelentette be megalakulását. Az önmagukat hagyományörző és kulturális egyesületként meghatározó organizációk, főleg a JMMP szervezeti kereteit felhasználó Magyar Gárda, kitüntetett feladatként fogalmazták meg a nemzeti önvédelem hagyományos külsőségeinek kialakítását és egy esetleges intervenció esetén a haza védelmét. Álláspontjuk szerint ma az állam egyaránt képtelen a tényleges katonai, valamint a szellemi honvédelemre. (Vö. Kern [2007] p. 82) E gárdák, az Egyesült Államok *Nemzeti Gárdája*, illetve a Kádár-rendszer *Ifjú Gárdája* között azonban jelentős különbségek vannak. Az USA-ban ugyanis a Nemzeti Gárda a hadsereg része, katasztrófák és háborúk esetén is bevethető, kormányzói irányítás alatt álló szervezet, amelynek működését törvények szabályozzák. Az Ifjú Gárda pedig a Kádár-korszakban a pártállam egyik félkatonai szervezete volt, állampárti ifjúsági szervezet, a *Kommunista Ifjúsági Szövetség* (*KISZ*)

ideológiai irányítása alatt álló egység, amely elvileg a „hazafias-honvédelmi nevelést” erősítette, és szükség esetén beilleszthető lett volna a Magyar Néphadsereg (MN) szervezetébe is. A *Magyar Gárda* viszont, amely egyetlen párthoz kapcsolódott, bizonyos tekintetben jobban hasonlított az Ifjú Gárdához, és Országos Parancsnoksága (OPK) révén a *Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP)* égisze alá tartozó *Munkásőrség*hez, mint a hivatalosan működő milíciákhoz, nemzeti gárdákhoz vagy területvédelmi erőkhez. Főként, hogy előbbiekkal szemben működött vitatható státuszú szervezetként.

Így nem csodálható, hogy a hazai állami vagy pártellenőrzés alatt álló egységek problémája neuralgikus pontnak számít. Hiszen Magyarországon az országgyűlés 2004-ben eddig példátlan módon úgy törölte el a sorkötelezettséget, hogy nem gondoskodott annak helyettesítéséről. Azóta a honvédség, hivatásos és szerződéses katonákból áll, tartalékosok nincsenek. Fontos szempont volt itt a költségcsökkentés. Csak egy törvénymódosítás értelmében kerülhet majd sor arra, hogy 2012-től tartalékos haderőt hozzanak létre.¹³⁴ Kényszerkompromisszum született tehát, amely szakmailag komoly vitát generált. Ám ahogy Gyene, Halasi és Répási is írják egyik tanulmányukban: a demokratikus átmenet követően „elkerülhetetlenné vált a szovjet mintára szervezett Néphadsereg gyökeres átalakítása; »reform« címén azonban csupán leépítésre került sor, a politikai viták pedig a sorkatonaság eltörlésénél vagy fenntartásánál leragadtak. A modellváltás elmaradt, pedig hazánk NATO-csatlakozása kitűnő lehetőséget adott volna arra, hogy akár a sorozáson alapuló, akár a tartalékos erőkkel kiegészített professzionális mintát követve új korszakba léphessen a magyar hadsereg is.”¹³⁵ Az átalakításnál több külföldi modellt is figyelembe lehetett volna venni. Az egyik ilyen a *német rendszer* lett volna, amelyben a sorkatonákból áll haderőt tartalékosok egészítik ki. Ebben a sorkatonai szolgálatát letöltött *Zeitsoldat* nemcsak a jogszabályok miatt lesz tartalékos, hanem azért is, mert szociális kompenzációval és munkaerőpiaci garanciákkal az állam jelentősen motiválja a kiemelt tartalékos kötelezettségeket. Fenti szerzők szerint ezek a következők: évi 15 nap kiképzés, háromévente pedig 72 nap katonai szolgálat, valamint magas szintű készenlét.¹³⁶ Egy másik modell a vietnami háború óta hivatásos-szerződéses haderővel rendelkező Egyesült

¹³⁴ A disszertáció leadását követően jelent csak meg a hír, hogy 2011 január 1-jén léptek szolgálatba az első önkéntes tartalékos katonák, akik a jövőben országszerte őrzési, védelmi feladatokat látnak el. Az első önkénteseket *Benkő Tibor* vezérkari főnök köszöntötte a Petőfi laktanyában. Ezek a civil őrző-védő szolgálatok helyett 57 laktanyát és más területeket védenek majd. Az év elejétől egyébként mintegy 2000 tartalékos kezdheti meg a szolgálatot, miután rövid általános katonai, lövészeti és egészségügyi kiképzésen esnek át. Az önkéntesek egyenruhát és fegyvereket kapnak. A katonák igénybe vehetők lesznek más jellegű feladatok ellátására is (pl. katasztrófaelhelyeztetben). Ez a képesség pedig nemcsak létszámgyarapodást jelent a honvédség számára, hanem olyan képességnövekedést is, amely lehetővé teszi, hogy minőségi őrzés-védelem valósulhasson meg. Simicskó István honvédelmi államtitkár 2010 december 13-án is arról beszélt egy sajtótájékoztatón, hogy az önkéntes tartalékos rendszerbe jelentkezők szerződést kötnek a HM Elektronikai, Logisztikai és Vagyongazdálkodási Zrt.-vel és a honvédséggel. A szerződések időtartama eltérő lesz, az a munkáltató és a munkavállaló megegyezésétől függ, de akár határozatlan idejű is lehet. A műveleti tartalék kiépítése 2012 elejétől indulhat meg, és remények szerint 2014-re állhat fel a teljes, 6000-8000 főnyi önkéntes tartalékos rendszer. Ez a rendszer az eddigieknél olcsóbban látja el a feladatát, és sokkal átláthatóbb, kiszámíthatóbb, valamint a társadalom számára is elfogadhatóbb lesz, mint minden eddigi alternatíva. Vö. Szolgálatba léptek az önkéntes katonák, *MTI*, 2011. január 2. vasárnap, HírExtra. <http://www.hirextra.hu/2011/01/02/szolgalatba-leptek-az-onkentek-katonak/>.

¹³⁵ Gyene István-Halasi Endre-Répási Krisztián (2010) A Nemzeti Gárdától a Magyar Gárdáig. Múltanyosság Politikaelemző Központ. <http://www.gondola.hu/cikkek/69082>.

¹³⁶ Uo.

Államoké. (Természetesen e két modell között még számos elképzelhető megoldást találhatunk a nemzetközi gyakorlatban.) Az USA hadügyminisztériuma két különböző típusú tartalékos haderő felett rendelkezik a *szárazföldi haderő (US Army)* kötelékében; ezek a tartalékosokból álló 1. *Army Reserve*) és 2. a *National Guard*. Az említett erőket nem főállású, de gyorsan mozgósítható tartalékos katonák alkotják, akik a határokon túl a megszálló feladatokat is végrehajthatják.

Megemlíteném még a *svéd modell* (amelyre vélhetően a 2012-től hatályba lépő magyar elképzelés is hasonlít majd). E rendszerben a reguláris hadsereget az amerikai modellre hasonlító *Honi Gárda (Hemvärnet)* egészíti ki. Vagy a *lett rendszer*, amely a hivatásos és szerződéses katonákból álló haderő mellett létrehozta a *Nemzeti Gárdát (Zemessardze)*, ezt a tulajdoképpeni amerikai képletet. A lett és a svéd rendszer azért is elgondolkodtató, mert a gárdákat kiegészítik – a „zsoldot” szintén biztosító – Zemessardze és Hemvärnet nevű tizenévesekből álló *kadétegységek* is. S míg a *lett Nemzeti Gárdába* minden nagykorú állampolgár beléphet (még olyan is, aki korábban nem részesült katonai kiképzésben), Svédországban a *Honi Gárdába* való belépés előfeltétele a katonai alapkiképzés teljesítése. A lényeg, hogy e két rendszer meglehetősen hatékonysággal működik manapság is.

A nemzeti gárdáknak minden rendszerben az a feladata, hogy háborús időkben a reguláris hadsereget segítségk, békeidőben pedig elsősorban a polgári védelmet lássák el. Lettorszában az általuk adott díszőrség a nemzeti ünnepeken is megjelenik, illetve állami vagyonvédelmi feladatokat teljesítenek, és gondozzák a nemzeti emlékhelyeket. Bizonyos esetekben a gárdák külföldi missziókban vesznek részt, példa lehet erre a Zemessardze, amelynek tagjai szerepet vállaltak a koszovói, az afganisztáni és az iraki békefenntartó műveletekben.

Érdekes egy pillantást vetni Olaszországra. Ott a romló közbiztonság miatt régi igény egy önkéntes alapon működő, központilag szervezett paramilitáris erő felállítása, amely a rendőrség munkáját támogatja. Ezt az úrt próbálta kitölteni a posztfasiszta *Olasz Szociális Mozgalom (MSI)*, amely megalakította az *Olasz Nemzeti Gárdát*. Ennek kérészetű működése sokban hasonlít a *Magyar Gárdára*. Ám ez a gárda inkább a polgárőri feladatokat látott el, a területellenőrzésben vett részt és a rendőrség munkáját segítette volna, s nem az ideológiai munkával és kamánytevékenységgel foglalkozott. Nem véletlen, hogy az alakulatot nemcsak a parlamenti ellenzék, hanem a rendőrszakszervezetek is támadták. Vállalt tevékenységét ugyanis a hivatalos polgárőrszervezetek ugyanúgy betöltik, ezért e gárda kettős értelemben is kakukktójas Nyugat-Európában. Csakhogy esetében a fasisztákéra hasonlító egyenruha viselésének betiltása a Magyar Gárdával szembeni eljárásra emlékeztetheti az elemzőt.

Magyarországon sűrűn felmerülő kérdés volt a demokratikus átmenet követően, hogy a kötelező katonai szolgálat eltörlése és a profi hadseregre való áttérés után a társadalom szempontjából elegendő-e, hogy biztonságára csak a professzionális haderő, a polgárőrségek és a

rendvédelmi szervek vigyázzanak. Hautzinger Gyula egyik tanulmányában úgy látta, hogy e kérdésre történelmi, morális alapon, a környezetet is figyelve kell választ találni. Ellentétben néhány érzékelhető, minimális kisebbség által támogatott nézettel. Persze a haza védelme nem lehet csak az arra közvetlenül, önként vállalkozók kizárólagos feladata, hiszen a honvédelem ügye, a történelem során mindig is össznemzeti ügy volt. Ezért az 1994/1998. (XII.29.) országgyűlési határozat is kimondja a Magyar Köztársaság biztonság- és védelempolitikájának alapelveiről, hogy a „Magyar Köztársaság a honvédelmet az állampolgárok közös felelősségvállalásán alapuló nemzeti ügynek tekinti.” Szerinte: ennek az állampolgári részvételnek mindenképpen önkéntes vállalásokon is kell alapulnia. Ez lehet, pl. az önkéntes tartalékos szolgálat. Ennek egyik összetevőjét nevezhetik „Nemzetőrségnek is, a másik összetevőjét a hivatásos haderőből kikerülő tartalékosok képezhetik. ... Ezért üdvözölhető kezdeményezés a Magyar Tartalékosok Szövetsége (MATASZ), amely társadalmi szervezetként soraiban kívánja egyesíteni mindazokat, akik a jövőben a honvédelem bármely területén tartalékos szolgálatot vállalnak.”¹³⁷

De mi ennek a vállalásnak az alapja? A szerzők általában ezt az önkéntességhez kötik, legyen az nemzetőr vagy nemzeti gárdista. Aki a közösség védelmét vállalja, az önként, nem hivatásszerűen, de szervezeten, társaival együtt készül fel és látja el feladatait. Tevékenységéért pedig a tartalékosoknak évente járó juttatáson túl nem kap állami fizetést. De olyan kedvezményekben részesülhet, amelyek a hivatásosokat is megilletik; ez csak meghatározott esetekben és területeken vehető igénybe. Külföldön nem vethető be a nemzetőr. Vállalt szolgálata akár egész életen át tartó elkötelezettséget jelenthet. Ez a fajta önkéntesség rokon, de nem ugyanaz, mint az önkéntes hadsereg tartalékosáé. Ilyen szempontból a *Magyar Tartalékosok Szövetsége (MATASZ)* és más, a fegyveres erőkkel kapcsolatban álló társadalmi szervezet híd lehet az önkéntes haderő és a magyar társadalom között. A felsorolt ismérvek azonban a végül megalakult nem hivatalos, jobboldali radikális gárdákra nem jellemzők maradéktalanul. Bárhogyan nevezzük is az így létrejött gárdákat, azok társadalmi integrációjához szükséges lenne, hogy megfelelő legyen a jogi feltételrendszerük. Ehhez pedig az alkotmányt és a többi törvényt kellene módosítani. Szükséges tehát, hogy a hivatalosan létrehozott gárdák körül a legnagyobb fokú konszenzus alakuljon ki, amely biztosítéka a nagyfokú társadalmi támogatottságnak is. Mindehhez szervezett tájékoztató és felvilágosító munka szükséges, hogy az állampolgárok megértsék és elfogadják az új intézményt, így személyes részvételükkel is támogassák az új típusú fegyveres erőt. Fő cél azt tudatosítani, hogy az önkéntes tartalékos olyan civil-katona, aki elsősorban honvédelmi ismereteket szerez, és mindenki által elfogadott magatartásformákat sajátít el, amelyek a munkájában is segítik.

¹³⁷ Hautzinger Gyula (2002) Önkéntesség alapján szerveződő új típusú fegyveres erő. *Hadtudomány*, 3. szám, pp. 52-62.
<http://www.zmne.hu/kulso/mhht/hadtudomany/2002/3/hautzingergyula/chapter1.htm>.

Vélhetően Kelet-Közép-Európában, így Magyarországon sem merült volna fel a különböző nemhivatalos gárdák megalakításának igénye, ha a társadalmakban nem alakult volna ki bizalmatlanság és félelem az akkor még sorozott, később hivatásos hadseregek professzionalizmusával, vagy az egyéb rendvédelmi szervek alkalmasságával kapcsolatban. Ilyen környezetben jelent meg az önkéntes hadsereg, a milícia típusú „polgár-katona” ideája is, amelyet a meglévő történelmi példák üzeneteinek jelentéstartományai csak tovább erősítettek, de deformáltak is. Mivel ameddig a honvédség nem tudja biztosítani a haza védelmét, addig is szükség van ilyen csapatokra és szervezetekre. Szomorú tény, de tagadhatatlan, hogy a hivatásos hadseregre való áttéréssel a honvédelem elvesztette jó néhány olyan képességét, amely korábban lényeges eleme volt a haza védelmének.

Önkéntes hadsereghez vagy *Nemzetőrséghez, Honi Gárdához* kapcsolódó szociológiai-empirikus kutatás ismereteim szerint még nem készült el, ezért az azokkal kapcsolatos társadalmi véleményekre csak más kutatók elemzéseiből lehet következtetni. Mélyreható szociológiai vizsgálatok nélkül pedig a honatyák sem ismerhették fel a kérdés égető voltát. Ez pedig jó esélyt teremtett akkor, amikor a parlamenten kívüli politikai erők közül a JMMP felismerte a gárdákkal kapcsolatos igényeket – akár a juttatásoktól mentes szerepvállalás igényét a különböző „nemzetőrségekben” –, a kisebb közösségek (falvak) lakosságának egyre radikalizálódóbb attitűdjeit, pl. a nemzeti-etnikai kisebbségek társadalmi-szociális helyzetéből következő cselekményei kapcsán. E feladatok ellátásának igénye viszont a célok pontos megfogalmazása és a hatékony kommunikáció hiánya miatt előre nem igazán látható folyamatokat eredményezett.

A Nemzetőrség, a Honi Gárda megalakítását a honatyák biztonsági oldalról látták szükségesnek, ám ezt a politika nem megfelelő módon közvetítette. Ehhez kapcsolódott a társadalom bizonyos csoportjainál a polgári védelem igénye, s itt intézményeken kívüli eredmények is születtek. A probléma eldöntése tehát nem pusztán szakmai-katonai, hanem társadalmi feladat is lenne.

Egy új típusú fegyveres erő, de egy nem hivatalosan létrejött gárda is csak akkor válhat a társadalom integráns részévé, ha azt a polgárok többsége személyes részvételével támogatja. Ebben megint fontos szerep juthat a kommunikációs stratégiáknak, amelyet szintén csak széles konszenzus alapján kialakított, elfogadott elvek mentén lehet és szabad folytatni. Ez esetben nagy szerep juthat a társadalmat leginkább megjelenítő mérsékelt parlamenti pártoknak, amelyek nemcsak az ország meghatározó többségét reprezentálják, de talán közöttük van meg leginkább az az alapvető nézetazonosság az alapkérdésekben, amely a nem kívánt folyamatoknak gátat szabhat. E szempontból is nagyon fontos a társadalommal folytatott folyamatos párbeszéd, amelynek hatását közvélemény-kutatásokkal, felmérésekkel lehet igazolni. Ez azonban elmaradt, ami öncélú tendenciáknak kedvezett.

Magyarországon az általános sorkötelezettség eltörlését követően, 2007-ben öt párti egyeztetéssel határozattervezet született a honvédség fejlesztésének irányáról. De a tartalékos erő megszervezése továbbra is váratott magára. Bár egy önkéntes – vagy kötelezően sorozott – tartalékos erő felállításának ötlete közel sem volt újdonság a demokratikus átmenetek után. Az arról szóló politikai vita már régóta jellemezte a magyar politikai közéletet. (Hovatovább 2010 januárjában Szabó János a *Magyar Népszavában* cikket is megjelentetett, „Állítsuk vissza a sorkatonai szolgálatot!” címmel. Ebben kifejtette, hogy a *Szociáldemokrata Párt (SZDP)* 2010-es közbiztonsági programja szerint a honvédelmi ismeretek oktatására, a sorkatonai szolgálat és a tartalékos katonai szolgálat visszaállítására, a Határőrizeti-, Idegenrendészeti és Bevándorlásügyi Főhivatal, Vidékrendőrség felállítására, valamint az Államrendőrség régiós rendszerben történő kialakítására lenne szükség.)¹³⁸

Az időszerű ügyet 2000 őszén *Simicskó István* kereszténydemokrata képviselő – a Fidesz és az MDF támogatásával – vetette fel elsőként: Nemzetőrséget kell felállítani. (Vö. Kern [2007] p. 83-85)¹³⁹ Az elképzelést a *Farkas Henrik* ügyvezető és *Vida István* ügyvivő nevével fémjelzett *Hadkötelezettséget Ellenzők Ligája*¹⁴⁰ elutasította, mivel úgy vélte, az a sorkatonaságot kívánja „Nemzetőrség” vagy „Nemzeti Gárda” formájában mesterségesen életben tartani, valamint azt is feltételezte, hogy a terv ideológiai célokat szolgál.¹⁴¹

Az Országgyűlés Honvédelmi és Rendészeti Bizottsága 2007-ben tárgysorozatba vette a Honi Gárdáról szóló határozati javaslatot,¹⁴² de általános vitára nem találta alkalmasnak. Pedig a 100/2001. (XII. 21.) országgyűlési határozat a Nemzetőrség létrehozásáról szóló döntésében egyszer már leszögezte: „A Magyar Köztársaság Országgyűlése a Nemzetőrség létrehozása érdekében az alábbi határozatot hozza: 1. Az Országgyűlés a haderőreform végrehajtásával párhuzamosan szükségesnek tartja létrehozni önálló fegyveres erőként a Nemzetőrséget. 2. Az Országgyűlés felkéri a Kormányt, hogy ... hozzon létre előkészítő bizottságot a Honvédelmi Minisztériumban a Nemzetőrség rendeltetésének, feladatainak, szervezeti felépítésének, irányítási rendjének, finanszírozásának vizsgálata, illetve kidolgozása érdekében. A bizottság készítse elő a Nemzetőrségről szóló törvényjavaslatot, továbbá a Nemzetőrség létrehozásával kapcsolatos

¹³⁸ Szabó János (2010) Állítsuk vissza a sorkatonai szolgálatot! Vitaindító az SZDP 2010-es közbiztonsági programjához. *Magyar Népszava*, január 2.

¹³⁹ Az Iromány adatai: *H/3107 A Nemzetőrség létrehozásáról*. <http://www.c3.hu/~farkashe/hel/01Nemzetorseg.html>.

¹⁴⁰ A szervezet 2009. április 25. megszűnt.

¹⁴¹ Vö. A Hadkötelezettséget Ellenzők Ligája elutasítja a kötelező nemzetőrség tervét. 2001-10-12.

<http://www.c3.hu/~farkashe/hel/ny011012.html>.

¹⁴² Ezt a kezdeményezést egyébként *Demeter Ervin*, a Fidesz-kormány titkosszolgálati minisztere is bejelentette. Az Országgyűlés Nemzetbiztonsági Bizottság tagja azt mondta, hogy ennek a szervezetnek nincs köze a Jobbik által létrehozott Magyar Gárdához. A szervezet a Honvédség keretein belül, azt kiegészítve működne, mint más NATO-országokban. Egységei békeidőben katasztrófavédelmi feladatokat is elláthatnának. A politikus szerint az is az alakulat szükségességét mutatja, hogy az állam már a kormány tagjait sem képes megvédeni, hiszen a Köztársasági Örezred is magán biztonsági szolgálatokkal dolgozik együtt. Éppen ezért támogatják a KDNP-s Simicskó által kezdeményezett szervezet felállítását, amelyről a határozati javaslat a parlament elé került. (*Szemle*. Készült a HM Kommunikációs és Toborzó Főosztály megbízásából. Honvédelem a magyar médiában. 2007. augusztus 13. hétfő.)

<http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:JlyISsEjSyUJ:www.hm.gov.hu/files/9/8730/hm0813.doc+Demeter+ennek+a+szervezetnek+nincs+k%C3%B6ze+a+Jobbik+%C3%A1ltal+l%C3%A9trehozott+Magyar+G%C3%A1rd%C3%A1hoz&cd=1&hl=hu&ct=clnk&gl=hu>.

további törvénymódosításokat. 3. Az Országgyűlés felkéri a Kormányt, hogy az előkészítő bizottság munkája alapján kidolgozott törvényjavaslatot és a szükséges törvénymódosításokat ... terjessze az Országgyűlés elé.”¹⁴³

Simicskó István a döntést követően hangsúlyozta: a létszámában lecsökkent Magyar Honvédség elsősorban nemzetközi feladatokban vesz részt, egyre inkább specializálódik, így az ország védelmi feladatait kevésbé tudja ellátni, mivel a határokon kívül folytat preventív háborúkat. Ezért a reguláris haderő lekötöttsége miatt szükség lenne egy jól képzett – megyénként mintegy ezer-ezer emberből álló – Honi Gárdára, amely kiegészítené a honvédséget, és segédkezne a természeti katasztrófa-elhárításában is.¹⁴⁴

A Honvédelmi Minisztérium (HM) sajtóközleményben is tudatta álláspontját a kérdésben. E szerint a Magyar Honvédség feladatait az alkotmány, illetőleg a honvédelmi törvény határozza meg. Ezekben rögzítik az országvédelmi feladatokat, hazánk nemzetközi szerepvállalását, a katasztrófavédelemben való részvételt. Emiatt „a Magyar Honvédséget belbiztonsági feladatokra nem lehet alkalmazni, ezért, amennyiben a Honi Gárdával kapcsolatos elképzelés abba az irányba mutatna, hogy az belbiztonsági feladatokat lásson el, akkor annak ügye nem a Magyar Honvédség és nem a Honvédelmi Minisztérium kompetenciájába tartozik. Vannak olyan állami és civil szervezetek, pl. Katasztrófavédelem, Tűzoltóság vagy a Polgárőrség, amelyek belbiztonsági feladatot látnak el.”¹⁴⁵

Nem véletlenül írta Végh Ferenc sem PhD-értekezésében a következőket a kérdésről: „[a]z ország területének biztosítását, védelmét erősítheti, ha a honvédséget szükség esetén az erre a célra önkéntesség alapján szerveződő erők is segítik. Több fejlett demokráciában sikeresen működik ilyen jellegű, a lakosság széles rétegeiből megalakuló szervezet. Vizsgálataim, tapasztalataim alapján javaslom, hogy a távlatokban hazánkban is kerüljön létrehozásra a Honi Gárda (HG). Ez a szervezet milicrendszerű, területvédelmet ellátó alakulatokból állna, amelyek létrejöttét a lakosságnak (tartalékos katonáknak) a haza, a szűkebb környezet védelmével összefüggő pozitív gondolkodásmódja motiválhatja. A Honi Gárda életközelsébe hozhatja a lakosság számára a haza védelmének szellemét és gyakorlatát, ébren tarthatja a lakosság védelmi elkötelezettségét. A katasztrófák okozta károk szakszerű elhárításában jártas területvédelmi (műszaki, vegyivédelmi, akadályelhárító) alegységek létrehozását az országosan jellemző katasztrófaveszélyeztetettség is indokolhatja.”¹⁴⁶ És Szigeti Lajos is úgy vélte: „a tisztán önkéntes haderő (békeidőszaki) bevezetése elkerülhetetlen. Ennek kapcsán viszont lépni kell annak

¹⁴³ Törvények és OGY-határozatok a CompLex Kiadó Kft. Közlöny adatbázisában (2001). <http://www.complex.hu/kzlcim/ogya01.htm>.

¹⁴⁴ A KDNP ötpárti egyeztetést kezdeményez a Honi Gárdáról. *Dunatv.hu/MTI*, 2007.06.01. (péntek). <http://www.dunatv.hu/itthon/akdnppartiegyeztetestkezdemenezahonigardarol.html?query=%C3%B6tp%C3%A1rti>

¹⁴⁵ HM-álláspontra a Honi Gárdáról (sajtóközlemény) 2007. <http://www.honvedelem.hu/rovat/10/kozlemenyek.html>.

¹⁴⁶ Végh Ferenc (1999) A Magyar Honvédség feladatai és struktúrája az ezredforduló után, a biztonság alakulásának függvényében. *Hadtudomány-Hadügy*, IX. évf. 1. szám (március). <http://www.zmne.hu/kulso/mhtt/hadtudomany/1999/ht-1999-1-4.html>.

érdekében (is), hogy ennek a békeidőszakban fenntartott önkéntes haderőnek a – kétségtelenül meglévő – hátrányait kiküszöböljük.”¹⁴⁷

Ám ezt követően kevés helyen sikerült (újja)szervezni a polgárőrségeket úgy, hogy az említett részfeladatokat elláthassák. Ilyen esetre volt példa *Simontornyán*, ahol önerőből ütőképes, elsősorban a vandalizmus megfékezésére szerveződött egység jött létre.¹⁴⁸ Mivel azonban a valóban komplex, vélhetően a kérdés megoldását kínáló politikai vita olyan hosszan eltartott, hogy közel tíz évig szinte parttalannak bizonyult, a helyzet odavezetett, hogy a JMMP egy saját meghatározása szerint „*majdan felállítandó Nemzetőrség gerincét képezni kívánó*” egység felállításával rukkolt elő, amely a jobboldali radikálisok támogatásával, de elsősorban a szavazatsákmányolás céljából valósult meg. A Magyar Gárda 2007. augusztusi megszervezésével, valamint a csendőrség újbóli felállításának ígéretével az akkor még parlamenten kívüli erő azt a légüres teret töltötte be, amelyet a parlamenti pártok nyitva hagytak neki. Mindez különösen érdekes, ha figyelembe vesszük, hogy egyes politikusoknak és katonatiszteknek már évekkel a hivatásos hadsereg létrejötte előtt meggyőződése volt: a hivatásos-szerződéses haderő mellett szükséges lenne egy sorozott, tartalékos állományra is.

Mint láttuk, 2000 őszén Simicskó István akkori államtitkár ezek közé tartozott. Az új fegyveres erő létrehozásának terve pedig a Fidesz-MPSZ 2002-es választási programjában is megjelent, csak a gyakorlatban nem valósult meg belőle semmi. A Nemzetőrség megalakítása, az önkéntesség alapján szerveződő tartalékos-utóképzés, továbbá a katasztrófa-elhárításban való részvétel tervei egyébként arról szóltak, hogy a hivatásos hadsereg létrejöttét követően minden 18. életévét betöltött férfinak két-három hónapos kiképzésre kell bevonulnia. Ám az előterjesztést még 2002-ben elutasította az MSZP-SZDSZ kormány – részben pénzhiányra, részben pedig az új fegyveres erő szükségtelenségére hivatkozva.

Simicskó 2004-ben újra megfogalmazta az önkéntességen alapuló területvédelmi „kiegészítő védelmi erő” felállításának tervét, amelyet akkor a kormányzat ismét elutasított. A képviselő 2007 áprilisában – a Magyar Gárda megalakítása előtt – a *Honi Gárda* megszervezésének ügyében megint a parlamenthez fordult. Elképzelése a *Honvédelmi Minisztérium* keretein belül működő, megyénként körülbelül ezer önkéntesből álló, kiképzett, tartalékos haderőt foglalt magában, amely nemcsak a honvédségnek képzett volna tartalékot, hanem bármilyen ipari-természetvédelmi katasztrófa esetén is bevethető lett volna. S bár a Honi Gárda megalapítására vonatkozó javaslatról 2007 szeptemberében ötpárti tárgyalások kezdődtek, ezek semmilyen eredményre nem vezettek, pedig az indítványt elvben az MSZP is támogatta, csak az SZDSZ nem. Így az állami felügyelettel hivatalosan működő gárda létrehozásának tervére,

¹⁴⁷ Szigeti Lajos (????) A nemzetőrség megalakításának kérdései. *Hadtudomány*, X. évfolyam, 4. szám. http://www.zmne.hu/kulso/mhtt/hadtudomany/2000/4_6.html.

¹⁴⁸ Wessely Gábor (2009) Ütőképes az újjászervezett gárda, *Tolnai Népiújság*, július 28. <http://www.teol.hu/tolna/kozelet/utokepes-az-ujjaszervezett-garda-247702>.

főként a *Magyar Gárda* megszületése után, egyik parlamenti párt sem tért vissza. Pedig könnyen lehet, ha a parlamenti pártoknak sikerül konszenzust kialakítaniuk a kérdésben, akkor a JMMP mellett működő szatellit szervezetről vagy a médiafelületet biztosító (*Új Magyar Gárdáról*) ma nem beszélhetnénk. Ezt egyebek mellett a Jobbik 2007-es *Bethlen Gábor Programja* is bizonyítja, amelyben szó sem esett a párt alá közvetlenül rendelődő félkatonai szervezetről, csak az önkéntesen szerveződő haderőről. A politikai elit konszenzus-képtelenségét tehát a Jobbik sikeresen használta ki. 2009 decemberében az országgyűlés elfogadta az önkéntes tartalékos haderő felállításáról szóló törvényjavaslatot, amelyet 2012-től szerveznének meg oly módon, hogy az önkéntesek megtartanák civil foglalkozásukat. Így az ügy végére látszólag pont került, azonban a kialakult helyzeten már nem igazán lehetett javítani.

Az ügy kapcsán végül az is elmondható, hogy az önkéntes katonaság bevezetése előtt Magyarországon nem léteztek jelentős tartalékos erők, hiszen a korábbi modellben nem volt szükség rájuk. Így a sorkötelezettség eltörlésével mindenképpen katonapolitikai modellváltást is végre kellett volna hajtani, ami viszont nem következett be. Ez a felelőtlenség csak akkor lett volna kiküszöbölhető, ha az elit átlátja a komplex kérdés fontosságát, és azt tudatosítja a társadalomban is. A kormányoknak tisztázniuk kellett volna, hogy vissza kívánják-e állítani a sorkötelezettséget, vagy ha ezt nem teszik, legalább figyelmet kellett volna fordítaniuk a rendszer legfőbb problémáira. Pótolniuk kellett volna egy megfelelő létszámú tartalékos erő hiányát, hiszen a sorkötelezettség, illetve az önkéntes tartalékos haderő nélkül a fegyveres erők nem, vagy csak korlátozottan képesek ellátni a társadalmi (pl. katasztrófaelhárítás, a leszakadó rétegek integrálása, az egyenruha iránti vonzalom kielégítése) és a katonai (pl. stratégiai tartalék képzése, területvédelem, külföldi missziós tevékenység) feladataikat. E problémák mindenkit megnyugtató megoldása viszont csak a mérsékelt politikai erők kooperációjával lett volna lehetséges.

Ma a magyarországi jobboldali (nemzeti) radikálisok társadalmi támogatottságának kérdése megosztja a közvéleményt.¹⁴⁹ Ennek ellenére a gárdák utcai masírozásairól a „*politikai eseménygyártók*” előszeretettel adnak hírt. A Magyar Gárda megalakításának gondolata Vona Gábor, a JMMP elnöke és Bencsik András, a *Demokrata* című újság főszerkesztője fejében fogant meg. Még be sem mutatkozott a szervezet a nyilvánosság előtt, máris a politikai publicisztika kedvelt célpontjává vált. A *Magyar Gárda Egyesületet* 2007 júniusában civil szervezetként jegyezték be. Farkas Anikó szerint: tíz alapítóval jegyeztette be Vona Gábor, a Jobbik elnöke. (Farkas [2009] p. 74) Megalakításának az volt a célja, hogy egy majdan felállítandó nemzetőrségnek az alapja legyen. Ám nem egyedül ez a szervezet kívánt a 19. század közepi hivatkozott előkép, az 1848. március 15-e után alapított *Nemzetőrség (Nemzeti Őrsereg)* örökébe lépni. A gárdával egy időben mutatkozott be a fővárosban a nyíregyházi alapítású, északkelet-

¹⁴⁹ Vö. *Ki mint fél, úgy ítél - A radikális jobboldal megítélése.* (2007. augusztus 30.) <http://www.median.hu/object.9eed0a8-efc2-4286-81ea-4fe22cc801af.ivy>.

magyarországi *Nemzeti Őrsereg* nevű szervezet is, amely ugyancsak hasonló ambíciókat táplált. Ez a szervezet kísértetiesen a gárda mintáján jött létre, hiszen életrehívója a *Nemzeti Őrsereg Hagyományőrző és Polgári Egyesület* volt.

A polgári forradalom szülöttét és a demokrácia vadhajtasait azonban csak a nevük köti össze. Utóbbi organizációk ugyanis egy másik történelmi szituáció termékei. Míg az 1848-as előképet a „régí” abszolutizmus, addig a mai szervezeteket a „fiatal” demokrácia ellentmondásai termelték ki. Ideológiájukban, társadalmi szerepük is alapjában különböznek egymástól, tagságuk létszáma és világnézeti vonatkozásaik is eltérők. A 19. századi formációt a polgári átalakulás vívmányainak megőrzése hívta életre, utóbbiakat a demokratikus átmenet hatásaként megszilárdulni látszó „*vadkeleti viszonyok*”-ból fakadó illúziók elvesztése, az elégedetlenség, a frusztráció és a kiábrándultság szülte, egy szóval a politikai mellett jelentkező gazdasági krízis. Ez is okozta, hogy napjaink „őrseregeinek” tagjai megkérdőjelezzik a politikai rendszerváltás tényleges megtörténtét, és a kialakult viszonyokat – ha a demokratikus intézmények összességét nem is vitatják – „forradalmi módon” átalakítanák. Szimpatizánsaik többsége bár nem diktatúrában, totális államban, de mindenképpen egy erős, *prezidenciális kormányzati rendszer* megteremtésében gondolkodik, amely tekintélyelvű elemeket sem nélkülöz. Erre pedig a parlamenti többség birtokában akár lehetőség is van.

A 19. századi Nemzetőrség, legitim, országos szervezet volt. A Magyar Gárda – és utódszervezete – országos szervezetségű ugyan, ám pl. az észak-magyarországi Nemzeti Őrsereg lokális jelenség maradt. Több helyi szervezete, egysége működik, de mégsem mondhatjuk tömegesen, országosan szervezetnek.¹⁵⁰ Ezen kívül a *Magyar Gárda Mozgalom* bírósági feloszlásával, majd *Kiss Róbert*, a feloszlott gárda főkapitánya által kezdeményezett újbóli megalapításával sajátos féllegális státusba került.

Jelentősen különbözik a történelmi és a mai alakulatok arculata is. Sőt, a támogatottsága is, hiszen ma a magyar társadalom nagy része, így a releváns politikai elit – különösebben mély és tartós kül- vagy belpolitikai krízishelyzet híján – elutasítja az ilyen jellegű alakulatok támogatását. Az egyenruhák látványa pedig nem hogy az azonosulás érzését, hanem éppen ellenkezőleg, megbotránkozást vált ki sokakban. Ez érthető is, hiszen a mai gárdákkal szembeni bizalmatlanság oka egyértelműen a két világháború közti félkatonai szervezetekhez való ideológiai és egyenruházati hasonlóságból vezethető le. Bármennyire hangoztatta is *Rajkai Zsolt*, a *Pannon Nemzeti Gárda* alapítója – egykori kispazda országgyűlési képviselő – a nyíregyházi Nemzeti Őrsereg Szabolcs községi szervezetének eskütételén, hogy „gárdák, őrseregek mindig akkor alakultak, amikor bajba került az ország, belső és külső ellenségek ellen egyaránt küzdeni kellett”,

¹⁵⁰ Még az sem okozott tömeges belépési kedvet, hogy – egyesek szerint – a Nemzeti Őrsereg megalakulása óta rendszeresen menetel Nyíregyháza utcáin.

manapság – a hasonló szervezeteket és a diplomáciai botrányokat nem leszámítva – Magyarországnak semmiféle fenyegetéssel nem kell szembenéznie.¹⁵¹

Az oly sokszor hangoztatott előképet a maiakkal összehasonlítva az is szembetűnő, hogy az első spontán szerveződő magyarországi milíciát az 1848-as *áprilisi törvények XXII. törvénycikke* hozta létre, pontosabban szentesítette működését, a mostaniakét viszont parlamenti döntés nem törvényesítette. A márciusi forradalom *12 pontja* közül már kettő a társadalmi és nemzeti érdekek megvédését követelte, korunk félkatonai alakulatai működését viszont nem ilyen széles társadalmi konszenzuson alapuló deklarációk, hanem szűk egyéni és csoportérdekek alapozták meg.¹⁵² Bár 1848 áprilisának utolsó harmadában a Nemzetőrség spontán szerveződött meg országszerte, működésének egyetlen eleme sem sértett semmiféle jogszabályt.

Az eredeti *Nemzeti Őrseregnek* – a „*Nemzetőrségnek*” – a feladata elsősorban „*a személyes és vagyonbiztonság, a közcsend és belbéke biztosítása*” volt, amelyek felett való örökösödést az országgyűlés az ország polgáraitra bízta. Az őrseregbe 20 éves koruktól 50 éves korukig (kezdetben census nélkül) lehetett bevonulni, majd csak azokat vették be, akik gazdai hatalom alatt nem álltak, és *minimális birtokot* vagy *100 forint* jövedelmet tudtak igazolni. Gyermekekoriaknak vagy nyugdíjas „veteránoknak” a besorozása pedig még a politikai szónoklatokban sem jelent meg! Kizárattak soraikból azok, akik rablás, lopás, csalás, hitszegés, gyújtogatás, vagy gyilkosság miatt büntetve voltak. (Vö. Bona [1984] p. 456)

A kormány a létszámában jelentős erőt – politikai értelemben megbízható bázist, ám döntően felszereletlen egységet – elsősorban a belső, karhatalmi funkciók ellátására hívta életre. Kezdetben úgy tűnt, többre nincs is szükség, mert az áprilisi törvények értelmében a császári-királyi hadseregnek az országban lévő része elvileg a magyar kormány felügyelete alatt állt. Ám ennek az intézkedéseknek a gyakorlatban csak hosszú huzavona után és részben sikerült érvényt szerezni. Végrehajtásakor Magyarországon és a kapcsolt részeken állomásozó főparancsnokságok valóságos előjárója a magyar kormány hadügyminisztere, vagyis Mészáros Lázár volt. A Nemzetőrség a szabadságharc leverése után megszűnt. Az *1867. XI. törvénycikk* végleg felfüggesztette a róla szóló törvényt, és a véderőről szóló későbbi törvények az intézményt más formában nem elevenítették fel.

A 2007-ben alakult szervezeteknek, így a *Nemzeti Őrseregnek* sincs semmi köze a történelmi előképként emlegetett alakulat feladataihoz. Ennek legfontosabb oka az, hogy a közrend és a közbiztonság fenntartása a törvényben meghatározott fegyveres testületek (pl.

¹⁵¹ Vö. Egy földvár mellett tett esküt a Nemzeti Őrsereg új alakulata. Index/MTI, 2007. október 22., hétfő. <http://index.hu/belfold/orsereg1022/>. A beszéd tartalmi kritikájához tartozik, hogy a 20. század folyamán létrejött gárdák sem a külső ellenséggel szemben fejtették ki tevékenységüket (lásd. Horthy Nemzeti Hadseregét és a különítményeket, amelyek akkor vonultak be az ország különféle területeire, mikor onnan az antant, illetve a fővárosból és a Dunántúlról a román csapatok kivonultak), hanem a más világnézetet vallók, más nemzetiségűek, más vallásúak és más társadalmi osztályhoz tartozók voltak a potenciális, „belső ellenség” a számukra. Talán egyedül a *Rongyos Gárda* került bevetésre külföldi egységekkel szemben.

¹⁵² Ez a kiáltvány volt annak előzménye, hogy a pozsonyi országgyűlés határozata alapján a Nemzetőrség megalakult.

rendőrség, határőrség) feladata. A *Magyar Köztársaság Alkotmánya* 63. § (2) bekezdése pedig megtiltja politikai célt szolgáló fegyveres szervezetek létrehozását az egyesülési jog alapján és egyéb nemzetközi szerződések (pl. az *1947-es párizsi békeszerződés* is tartalmazzák ezt).¹⁵³

A kommunikációs szignálok szempontjából a Nyíregyházán megalakult paramilitáris szervezet inkább a *levantéket* idézi a két világháború közötti évekből, mintsem a forradalom és szabadságharc fegyveres alakulatát. A „*nemzetvédelmi feladatot*” ellátó egység esetében érdekes ellentmondás, hogy egyenruháján furcsa módon a román nemzeti színek jelennek meg, mikor a „hont” éppen pl. e nemzet „nacionalista törekvései” ellen védené az alakulat. A Magyar Gárda öltözetében pedig a fekete nadrág, a fehér ing és fekete sapka az SS-eket, karszalagja, Árpád-sávjai (az aranyoroszlánnal) a nyilasokat juttatják eszünkbe. Ezt a fazon- és színválasztást, a hivatalos verzió mellett, a fiatal belépők „kultikus” ízlésétől a nyugati emigráció elvárásáig igen széles skálán lehet magyarázni. (Vö. Tóth [2008] p. 222)

A gárdák megalakulása idején éles helyzetet teremtettek az olyan nyilatkozatok, mint Vona Gáboré, a JMMP vezetőjéé, aki a Magyar Gárda Egyesület elnöke is egyben. Szerinte a jelenlegi – Magyarország számára „látszatbiztonságot” garantáló – *status quo* nem maradhat fenn örökké, és a jobboldali (nemzeti) radikálisok nem tartják sem barátoknak, sem szövetségeseeknek az „*Árpádok szállásterületét bitorló*” szomszédos országokat, amelyek között mellesleg NATO-tagállamok is vannak. Szembetűnő tehát, hogy a szerveződő alakulatok elhanyagolható részben foglalkoznak a hagyományok őrzésével, azaz a hagyományörzés náluk nem a nemzeti és kulturális kincs megőrzését, hanem a két világháború közti ideológiai tradíciók folytatását jelenti.

Belső rendfenntartó és vagyonvédelmi feladatuk sem igen lehet, mert annak ellátására törvény szerint a *rendőrség*, egyéb fegyveres testületek és az engedéllyel működő vagyonvédelmi cégek, valamint a polgárőrség hivatottak. Sokkal inkább feltételezhető, hogy alapítói a félkatonai szervezeteket nem „*környezetvédelmi katasztrófahelyzetre*” gondolva hozták létre, hanem a szélsőjobboldal berkein belül is megjelenő rasszista, cigányellenes, idegengyűlölő félelmek és indulatok „becsatornázására”. Mindenesetre a nyíregyházi *Nemzeti Őrsereg* olaszliszkai demonstrációja vagy más felvonulások erre engednek következtetni. Nem véletlen, hogy a *Der Spiegel* egyik cikkében úgy vélekedett a szervezetről, hogy az a „*nemzetiszocialista párt fegyveres szervezetéhez, az SA-hoz hasonló »gárda-formáció«*.”¹⁵⁴ A *Die Zeit* pedig 2009-ben „A fasiszták zászlaja alatt” címmel közölt egész oldalas elemzést, amelyben a Magyar Gárda egyik budapesti masírozását, a felvonulókat a náci idők magyar fasisztáihoz hasonlította. Majd beszámolt arról, hogy a *Kurucinfo* honlapján *Tamás Gáspár Miklós* filozófus fényképe látható egy sírkereszten, s felidézte a honlapon szereplő „*zsidók és más idegenek*” lakcímét, telefonszámát és ismeretségi körét tartalmazó listát. Beszámolt az elmúlt két év romaellenes támadásairól, majd

¹⁵³ Vö. 1949. évi XX. törvény, A Magyar Köztársaság Alkotmánya. <http://jab.complex.hu/hjegy.php?docid=94900020.TV>.

¹⁵⁴ Vö. *Hatszáz új gárdistát avattak*. Népszabadság online, <http://www.nol.hu/cikk/468727/>. (2007.10.21.)

megemlítette azt is, hogy számos MSZP-politikus házáat próbálták felgyújtani a magyar radikálisok. A cikkíró szerint az országot a demokratikus átalakulás során egyre inkább hatalmába kerítő tragédia már korábban kirajzolódott. A gazdasági hanyatlás azonban önmagában még nem magyarázza a jobboldali radikalizmus társadalmi térnyerését. Magyarországon ehhez hozzájárul a történelem manipulálása is, az első világháborút követő mítoszok útvesztőjében való tévelyegés. *Christian Schmidt-Häuer* ennek kapcsán megemlítette a trianoni szerződést, amelynek nyomán Magyarország területének kétharmadát, lakosságának pedig több mint a felét elvesztette. Szerinte e területek visszaszerzésének reménye vezette az országot Horthy Miklóssal az élén Hitler oldalára; a magyar nacionalizmus ideológiája minden baj forrásának a liberálisokat és a kommunistákat tekintette, a zsidókat pedig a magyar kultúra „elveszejtőiként” bélyegezte meg. Mint írta, manapság megint egyre többen vélekednek ugyanígy; számukra Horthy a történelem legnagyobb magyarja, s úgy vélik, hogy a történelemnek legitimálnia kell az önvédelmet és az ezt célzó harcot. A cikkíró hangsúlyozta: Európa minden országában masíroznak szélsőjobboldaliak. A legtöbb helyen azonban a civil kezdeményezések és jogszabályok karanténba tudják zárni ezeket a mozgalmakat. Magyarországon viszont nincsenek szervezett tiltakozások, a szélsőségesekkel szemben nem alakult ki demokratikus konszenzus. Köztük és a konzervatív többség között elmosódtak a határok, eltűnnek a rasszista és nacionalista szóvirágok mocsarában. *Orbán Viktorral* kapcsolatban pedig elmondja: ő hasonlóképpen kezeli a jobboldali (nemzeti) radikalizmus térnyerését Magyarországon, sok szemponttól úgy, mint *Horthy Miklós*, hiszen egyik beszédében jelezte, adna nekik „két pofont”, azt jónapot.¹⁵⁵

Összegzésként elmondható: a hazai gárdaalapítási láz első milíciája a nyíregyházi vagy másképpen északkelet-magyarországi *Nemzeti Őrsereg* volt: ezt a *Magyar Gárda* követte. A szabolcsi alakulat első nyilvános szereplésére 2007 júniusában került sor, amikor azok a cserkészekre és leventékre kísértetiesen hasonlító egyenruhákban megkoszorúzták a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Olaszlisztkán meglincselt *Szögi Lajos*, tiszavasvári tanár emlékhelyét. A szervezet egyik alakulata ezután augusztusban tűnt fel a *Magyar Gárda* fővárosi zászlóbontóján, stratégiai szövetségre törekedve.

5.5.1.1. A Magyar Gárda Székely Szakasza

2007 októberében a csíkszeredai *Csibi Barna* felvetette egy magyarországi szélsőségekről szóló cikk hozzászólásában, hogy szívesen megszervezné a Magyar Gárda mintájára és testvérszervezeteként a *Székely Gárdát*. Részleteket is közölt az elképzeléséről, és alapító tagok

155 Vö. A magyar szélsőjobboldalról - Die Zeit: „Ez lenne Magyarország, a legendás emlékek hazája?” *Hvg.hu*. (2009. május 10.), http://hvg.hu/velemeney/20090510_die_zeit_fasisztak_zaszlaja_alatt.

jelentkezését várta. Noha az ügy nem fajult komolyabb politikai botránnyá, a román közvélemény mégis felbolydult.

A *Székely Szakasz* témája 2010 januárjában került a figyelem középpontjába, amikor bizonyos orgánumok, a Magyar Gárda betiltását követően, annak „*Székelyföldre költözéséről*” számoltak be.¹⁵⁶ A székely fiatalok alkotta szervezet tagjai kocsmákban vagy a természetben tartották összejöveteleiket, nemzeti színű jelvényeket hordtak, katonai jellegű egyenruhát, rendfokozatokat és beosztásokat viseltek.

A titokzatos szervezet a győri *Wass Albert-zászlóalj Székely Szakasa* volt. Ennek a csekély létszámú szakasznak volt az egyik fő szervezője *Csibi*, aki rendszeresen foglalt állást a román állam ellen, és „kulturális egyesületnek” nevezte szervezetét. Érdekes, de a szakasz magát „székelynek” és nem „magyarnak” vallotta, mondván: a kettős állampolgárságról szóló névszavazás során a magyarok elárulták a határokon túli kisebbségeket. A szervező egyébként síkraszállt Székelyföld függetlenségéért, mint mondta ez személyes célja.

Keresztes Nándor, a Székely Szakasz „sajtókapcsolatokért felelős tisztje” azonban elsősorban a magyar hagyományok ápolására helyezte a hangsúlyt, és Csibivel ellentétben magyaroknak nevezte a székelyeket. Sőt, a székelyeket sokkal magyarabbnak tartotta, hiszen nekik nem „romlott a vérük”, és „jobban megőrizték hagyományaikat”. A szervezet tevékenységét polgári teendőkben, vagyis a tűzoltásban, a karitatív célú gyűjtések szervezésében nevezte meg. Az önvédelmi kiképzés csak a felkészültséget célozta.

A szervezet létrejötté több szempontból aggodalomra adhatott okot. Először is kiszámítható volt, hogy a paramilitáris módon szervezkedő szervezet egészen más reakciókat vált ki az atrocitások során a román állam részéről, mint a Magyar Gárdáé hazánkban. A nacionalista hisztéria elkerülése érdekében ugyanis a román állam garantáltan komolyan lép fel ilyen esetekben. Úgy, ahogy a HVIM erdélyi szerveződési törekvései kapcsán is tette. Másodszor: a szervezetet nehéz lett volna román civil szervezetként bejegyezni; s ha mégis megtörténik, a mozgalmat a titkosszolgálatok minden eszközzel figyelik, tagjait akár lehetetlenné is teszik. Eskütelételt, katonai kiképzést vagy mindennemű hasonló rendezvényt azonnal betiltottak volna.

Harmadszor: a székelység Romániában összességében nem kíván a magyar néptől különálló „népként” létezni. Tehát a székelyeknek a „fennmaradásra” nem akkor van esélye, ha a magyarságtól elszakad, s független, önálló nemzetként határozza meg önmagát, hanem éppen fordítva. Mivel pedig székely „nemzet” jogilag – 1867 óta, Erdély és Magyarország uniója óta – nem létezik, s korábban is csak egy különleges középkori jogi státusról volt szó, a székelyeknek nincs feltétlen joga a „nemzeti” függetlenséghez. A felvetés irracionálisát mi sem bizonyítja

¹⁵⁶ Vö. „Székely szakasz” - Erdélyben nyomul a Magyar Gárda (Hírszerző). http://www.hirszerzo.hu/cikk/szekely_szakasz_-_erdelyben_nyomul_a_magyar_garda.136534.html. Illetve: A Székely szakasz: a Gárda Erdélyben - A betiltott szervezet Székelyföldre költözött. 2010. január 12. http://mandiner.hu/cikk/erdelyben_nyomul_a_garda.

jobban: ha a székelyek valóban „elszakadnának” a magyar nemzettől, akkor anyaország nélküli népcsoporttá válva megfosztatnák magukat mindenféle gazdasági, kulturális, politikai és jogi támogatásától, segítségtől. (Ehhez hasonló, szomorú példát szolgáltatottak már a történelemben pl. a palesztinok és a kurdok is.)

Negyedszer: a gárda kiképzéséről szóló elképzelések meglehetősen megmosolyogtatók. A szervezet tagjai ugyanis a jelenleg még ki sem alakult „*baránta*” nevű „magyar harcművészetet” tanulták volna. Ezt a „harcművészetet” az 1990-es években néhány magyarországi nemzeti érzelmű hagyományörző csoport találta ki. A baránta legfontosabb fegyvere az íj, a szablya, a kard, a rövid és a hosszú bot, a lándzsa, a kopja, a fokos, a pajzs, a csatabárd, az ostor, a hajítófegyverek és a kés. Nem sok fantázia szükséges ahhoz, hogy a gárda szablyság legénységének harcértékét valójában megbecsüljük.

Ötödször: a román állam azt sem tűrné el, hogy területén egy nemzeti kisebbség paramilitáris szervezet keretében képezze ki magát. Hatodszor: mivel Csibi szerint a gárdatagok „*szellemi képzése*” a román, a magyar és a nemzetközi jog tanulmányozásából állna, könnyen átlátható, hogy az milyen forradalmi vívmány is lenne esetükben. Hiszen Erdélyben a magyar, a román és a nemzetközi szabályozások jelenleg is teljes szabadsággal tanulhatók. Ehhez nem szükséges gárdát alapítani. Ugyanakkor a magyar jog ismerete ezen túl Erdély szempontjából csak akkor releváns ismeret, ha a székely fiatalok pl. Magyarországon tanulnak, vagy dolgoznak.

A Székely Gárda tárgyában néhány hozzászólás és egy-két újságcikk jelent meg a médiumokban. Megálmodójának csak nagyon kevés társa van. A szervezet megemlézése mégis talán azért lehet érdekes, mert jól illeszkedik a 20. század *Székely hadosztályainak*, „*Székely Felszabadító Hadsereginek*” sorába, a székely gerillaharcosok romantikus történeteibe, a *Székely Köztársaságokról* és azok létrehozásáról alkotott illúziók közé. Meg kellett említeni azért is, mert létrehozásának motiválója a Magyarországon megvalósult példa volt, hiszen a székelyföldi fiatalság egy része érthetően nacionalista, más része pedig radikálisan jobboldali retorikája miatt vonzódik pl. a HVIM és a Jobbik politikájához. (Az egyenruha viselése pedig általában van hatással bizonyos társadalmi csoportok szimpátiáira, hiszen az részint a militáns külső miatt vonzó, részint alkalmas arra, hogy látszólag elfedje a társadalmi különbségeket.)

Ám a kezdeményezés sok veszélyt is rejtett magában. Ezek közül megemlítendő az a tény, hogy a román közvélemény még az olyan minimális követelésekre is érzékenyen reagál, mint a kulturális autonómia kérdése. Egy magyar paramilitáris szervezet létrejötte mindenképpen bonyodalmakhoz vezetett volna, illetve az olyan reális küzdelmeknek is kerékkötőjévé válhatott

volna, mint a kisebbségi törvény, a területi autonómia, a magyar egyetem vagy anyanyelvhasználat ügye.¹⁵⁷

5.5.1.2. A Magyar Nemzeti Gárda

A Magyar Nemzeti Gárda Mozgalom (MNGM) a JMMP országgyűlési képviselőcsoportja által szervezett 2010. júniusi Trianon-megemlékezésen, Budapesten alakult meg. A Szabadság téri rendezvényen *Szegedi Csanád*, a párt alelnöke, országgyűlési és EP-képviselő azt is bejelentette, hogy a politikai szervezet *Marosvásárhelyen* az első magyarországi pártként irodát nyit, de kilátásba helyezte, hogy egy éven belül irodát nyitnak a *délvidéken*, *Zentán* és *Szabadkán* is. Beszédében hangsúlyozta: a párt nem határokon átnyúló, hanem határok nélküli nemzetegyesítést akar. Ezt a személyes kapcsolatok szorosabbra fűzésével, testvérvárosok kialakításával és iskolák közötti kapcsolatfelvétellel képzelik el. Majd a trianoni döntés 90. évfordulóján tartott parlamenti megemlékezés és szentmise után a jobbkios képviselők szimpatizánsaikkal a *Szent István Bazilikából* a Szabadság térre vonultak, ahol azt követelték, hogy a téren állítsák vissza eredeti helyére az *Ereklyés Országzászlót*. A JMMP elnöke, Vona Gábor, beszédében az állami megemlékezésekről szólva azt mondta: egyedüli eredménynek azt tekinti, hogy a parlament összeülése óta megszületett a kettős állampolgárságról szóló, illetve a június 4-ét Trianon-emléknappá nyilvánító törvény. Azonban ezeket is csak „fél úton járó” törvényeknek nevezte, mondván: a határon túliak szavazati jogának megadásáig és a Trianonnal kapcsolatos ismeretek kötelező oktatásáig nem nyugodhat pártja.¹⁵⁸

A rendezvényen nagyszámú terepruhás, egyenruhás fiatal is részt vett. Előttük jelentette be Kiss Róbert – a betiltott Magyar Gárda egykori főkapitánya –, hogy megalakítják a Magyar Nemzeti Gárda Mozgalmat. A mozgalom magánszemélyek közössége lesz, meghatározott célokkal. Nem működik rendszeresen, és nem lesznek nyilvántartott tagjai. A mozgalom célja, hogy tegyen az ország jövőjéért, valamint a „nemzet szabadságáért”. Ezt törvényes keretek között, „alkotmányos ellenállással” akarják megvalósítani. Ez a valóságban nem jelent mást, mint hogy minden alkalommal, amikor úgy érzik, sérelem éri az országot, spontán, bejelentés nélküli demonstrációkat szerveznek, a parlamenti képviselőknek beadványokat és panaszokat írnak. Kiss erősen bírálta Orbán Viktort és a Fideszt is, és hangsúlyozta: a mozgalom „ott lesz a tereken”, s „hangosan vagy némán demonstrál”, ha külföldiek kezére adják a magyar földet, vagy ha a „hazaárulók nem nyerik el a részükre visszaállítani kívánt legszigorúbb büntetést”.

A rendezvényen közfelkiáltással megszavazták a mozgalom vezetőjének Kiss Róbertet, aki 2005 nyarán lett a *Nemzet, Haza, Család Polgári Köréből* alakult egyesület tagja. Az egyesület

¹⁵⁷ Vö. Czika Tihamér (2007) Székely Gárda: a veszélyes kocsmaalom. <http://www.fgyelo.ro/panorama/szekely-garda-a-veszelyes-kocsmaalom.html>.

¹⁵⁸ Vö. Megalakult a Magyar Nemzeti Gárda Mozgalom. FH (2010. 06. 05.) <http://www.mixonline.hu/Cikk.aspx?id=39535>.

névében rövid beszédében bejelentette a nemzeti mozgalom megindítását, amely a Trianonban „megcsonkított és megalázott hazánk nemzeti, keresztény értékeink, hagyományaink, unokáink örökségének ápolását, védelmét hivatott szolgálni”.¹⁵⁹ A *Magyar Nemzeti Gárda (MNG)* a Rákóczi-lobogó mintájára választotta árpádsávós jelképét, és jelszava is a Rákóczi-szabadságharcra utalt: „*Cum Deo Pro Patria Et Libertate*” („Istennel a Hazáért és Szabadságért”).

Látható volt, hogy az elnevezésen túl a jogi konstrukció is hasonlít ahhoz, amit már a *Magyar Gárda* esetében is regisztrálni lehetett. Adott volt ugyanis egy bíróságon bejegyzett szervezet – a *Nemzet, Család, Haza Polgári Egyesület* –, amelyhez kötődik, de formailag attól függetlenül működik. Az egyesület székhelye Balatonalmádiban volt, jelenleg Veszprémben van. A „főkapitány” programadó beszédében a nemzeti vagyon és az állam „elidegeníthetetlen és megterhelhetetlen tulajdona” mellett kardoskodott. Követeléseik közt szerepelt a magyar filmipar helyzetének javítása; fontosnak tartották, hogy törvény védje a „magyar nemzetet, mint államalkotó tényezőt”. A MNG fellépett azért is, hogy „Mária Országából a nemzet- és hazaáruló kufárok kiűztesse”, vagyis a mozgalom vezetője egyes társadalmi csoportok diszkriminációját hirdette meg. A mozgalomhoz csatlakozókat – akik közt nem mindenki volt korábban a Magyar Gárda tagja – országos vezetőség kívánja összefogni. A szervezet az „egyenruha” elnevezést is a „formaruhára” cserélte fel, amely *military* terepszínű nadrágot, valamint terepszínű vagy fekete pólót jelent.

Végül Kiss Róbertet hamarosan Ináncsi József követte az MNG kapitányi posztján. Ináncsit egyesülési joggal visszaélés miatt gyanúsítottként hallgatta ki a rendőrség, mert a JMMP 2010. augusztus 20-i kampánynyitó rendezvényén a korábban felosztatott szerevezt nevét, valamint jelképeit viselte a pólóján, és a rendőrök felszólítására sem vette le azokat. A rendőrségi eljárás során kiderült, hogy Ináncsi a bíróság által felosztatott szervezet vezetésében vesz részt, és ezért bűncselekmény miatti kihallgatása indokolt volt. Az MNG vezetősége egyébként 2010. augusztus 13-i értekezletén választotta Ináncsi Józsefet a mozgalom új országos vezetőjévé, miután Kiss Róbert, a gárda korábbi főkapitánya egy leleplező cikket követően magánéleti okokra hivatkozva lemondott a posztjáról.¹⁶⁰ Érdekes, hogy a gárda parancsnokai közül – a tagsággal együtt – többen távoztak lövészkörökbe, Kiss Róbert pedig biztonsági céget alapított, amely a legális fegyvertartás jogát is birtokolja.

Összegzésként elmondható, hogy Magyarországon a 19. és a 20. század folyamán (1848-ban, 1919–1920-ban, 1944-ben, 1956-ban, 2007-ben) létrejött milíciászerű alakulatok általában a hadsereg keretein kívül, de mindig a törvényes döntéseket megelőzve jöttek létre, s csak később, a

¹⁵⁹ Vö. Megalakult a Magyar Nemzeti Gárda - Kiss Róbert beszéde. (2010-06-05), <http://barikad.hu/node/54755>.

¹⁶⁰ Gyanúsítottként hallgatták ki a Magyar Nemzeti Gárda kapitányát. *hvg.hu*. (2010. augusztus 21., szombat), http://hvg.hu/itthon/20100821_magyar_nemzeti_garda.

különböző szintű és formájú döntések után, vagy egyáltalán nem tagozódtak be a reguláris hadseregek kereteibe. Létrejöttük tehát rendre megelőzte a jogszabályok megszületését. A 20. században a felbomló hadseregek, a forradalmak, a radikális eszmék eredményezték megalakulásukat, így tevékenységükre egyaránt igaz volt a törvényekhez való alkalmazkodás, a terrorisztikus eszközök felhasználása, vagy éppen a parádézó „operett jelleg”, amely gyakran megkérdőjelezte egységeik valódi hadrafoghatóságát vagy erkölcsi tartását. Hazánkban tehát történelmileg sem adott az a szituáció, amely a demokratikus hagyományokkal bíró országok esetében megvan, vagyis az érvényes törvények tisztelete. Ekképpen országunkban a milíciászerű gárdaelképzelések fő motivációja nem a területvédelmen, hanem a politikai tradíciókon nyugvó aktuális, neuralgikus társadalmi törésvonalakból következik. Ezáltal gyakran ellentétbe kerülnek a demokratikus szabadságjogok, a törvények tiszteletével, az alkotmány és a nemzetközi megállapodások maradéktalan betartásával, illetőleg a nemzeti és etnikai kisebbségek jogainak tiszteletével. S bár a NATO megalakulása óta tiszteletben tartja s a nemzeti ügyek közé sorolja a honvédelem megszervezésének kérdéseit, úgy gondolom, hogy az állami erőszakmonopóliumot megkérdőjelező nem hivatalosan működő, irreguláris alakulatok kérdésköre nem elsősorban a katonapolitikai, hanem a megoldandó problémák közé sorolható büntetőjogi természetű kérdés, amelynek kapcsán a megoldást a környező országok gyakorlatát is követő, tervként megfogalmazott Honi Gárdáról való parlamenti döntés hozhatná meg.

Az is szembeötlő, hogy hivatalosan működő, politikai pártoktól független, a hadseregekbe tagozódó vagy mellettük működő Nemzeti Gárdatípusú vagy milícia típusú szervezetek Nyugat-Európa országaiban is megtalálhatók, és ezek a területvédelemben szervezeten és hatékonyan részt is vesznek. De nem hivatalosan működő „párthadseregek” Nyugaton nem létez(het)nek, ilyesmire csak Olaszországban volt példa. Ugyanakkor az európai országokban figyelmet szentelnek a hátszág és a honi területek védelmének. Ezek a feladatok ugyanis történelmi előzményekre nyúlnak vissza, így a megoldások is nagymértékben eltérők lehetnek. A hivatalos, „nemzeti” vagy „honi” elnevezéssel működő szervezetek általában jól azonosító történelmi dátumok tiszteletéhez kapcsolódnak, s mélyek a hagyományaik.

A hivatalosan működő Nemzeti Gárdatípusú szervezeteknél tetten érhető a történelmi beágyazódás és az a pillanat, amely létre hozta a legitim honvédelmi, önkéntes katonai erőket. Az országok közül *Ausztria* békében is reguláris csapatokkal szervezi meg területvédelmét. *Svájcban* a milícia típusú területvédelmi alakulatok az ország totális védelmét is ellátják. Esetében megjelennek a hátszági támogatási formák, és a területvédelmi alakulatok – más országokhoz hasonlóan – a szárazföldi haderő alárendeltségében találhatók meg. Feladatuk a támogatás. Európa más országaiban is megjelennek a hasonló elvek, azonban míg Svájcban az alkotmány értelmében minden egészséges férfi hadköteles, a többi országban a területvédelemben való

tevékenykedés az önkéntességen alapul. Az önkéntesség mellett pedig kitüntetett szerephez jut a hazafias nevelés.

Ugyanakkor jellemző lehet még a tartalékképzés során a reguláris erőktől való elkülönülés is (p. USA, Nagy-Britannia), valamint, hogy a milícia típusú területvédelmi erők egy része akár azonnal is mozgósítható haderőt jelent. Ezek békeidőben alkalmasak a katasztrófa-védelemre is, illetve annak következményei felszámolására. Ez szinte minden országban szerephez jut 2001. szeptember 11. után. A hivatalos milícia típusú erőknél általános jellegzetesség, hogy az önkéntesség fejében tagjaik jelentős kedvezményekben részesülnek. Ebből a legtöbbet az USA Nemzeti Gárdája nyújt. De előfordul olyan példa is, amikor a gárdát az állampolgárok klubbszerű szervezetei segítik (Svédország). S bár a *NATO* országokban a területvédelmi jellegű alakulatok kialakítására nincs közösen egyeztetett forma, a területvédelem kérdései, illetve a hivatalosan működő gárdaalapítások témája a kelet-közép-európai országok szinte mindegyikében napirenden van. Ezen elhatározások keresztülvitelére pedig egyebek mellett azért is szükség lenne, hogy a patrióta szellemet, illetve a fegyverek iránti érdeklődés törvényes keretek között, ideológia-mentesen lehessen megtartani.

5.6.3. A Magyar Országos Véderő Egyesület újraalakulása

A 2008 tavaszán létrejött *Magyar Országos Véderő Egyesület (MOVE)* a két világháború közti organizáció nevét választotta, amelynek akkor jelentős támogatói voltak, köztük *Gömbös Gyula*. Az „eredeti” MOVE-t a második világháború végén feloszlatták, az új szervezet első „fellépésére” 2008 szeptemberében került sor. A „nemzeti radikális” szervezet ideológiájaként Gömbös, illetve Bajcsy-Zsilinszky Endre irányvonalát jelölte meg, és a *sumér-szkíta-kelta-hun-magyar* „őshagyományok” folytatójaként határozta meg magát, mint aki e népek „unióját” tervezi. Szellemisségében az egyesület a „*turáni-jézusi erkölcsöt*” hirdette, s ennek jegyében akart küzdeni a „magyarság létszámcsökkenése” ellen. A szervezet Trianon „*revízióját*” és a *privatizáció* felülvizsgálatát tervezte. Ezenkívül a *Szent Koronát* tekintette a magyarság alkotmányának, amint az *Koncz Hunkürthy Attila*, a szervezet „*országos főispánja*” nyilatkozataiból kitűnt.

„*Hun-Magyarok Teremtő Istene*” nevében a szervezet főispánja toborozásba is kezdett. A jövőendő tagok közt „*minden hűséges turáni fiát és lányát*” látni szeretné, ha a fiú 65 kiló feletti, és a lány 50 kiló feletti testsúlyú, jó fizikai állóképességű, 16 és 35 év közötti életkorú és elkötelezett a „*hazája iránt*”. A szervezet egyenruhája: az *acélbetétes bakancs*, a *fekete gyakorló*, a *zöld ing*, az *antantszij*, a *rangjelzés* és az *árpádsáv*os *karszalag* lettek.

A szervezet alapítói már 2008. augusztus 17-én részt vettek a „*Turul-megemlékezésen*”, a Magyar Gárda és a Nemzeti Őrsereg mellett.¹⁶¹ Jelezték, hogy szeptember 6-án is ott lesznek a

¹⁶¹ Eszes Tamás, MOVE Főkapitány- helyettes levele. <http://www.l88.hu/about3203.html>.

Hősök terén, ahol a „nemzeti radikális” oldal az „őszödi beszéd” kiszivároztatásának évfordulójára emlékezik. Ezt a rendezvényt már ők is „biztosították”. A *Magyar Önvédelmi Mozgalom (MÖM)* rendezvényén felszólalt volna *Toroczkai László*, *Budaházy György* és *iff. Hegedűs Lóránt*. A mozgalom *Vona Gábor*t is a térre várta, amire ígéretet is kapott. *Gyurcsány Ferenc* miniszterelnök erre válaszul hirdette meg e napra a „jogos nemzeti önvédelmet”, vagyis a *Demokratikus Charta* mozgalmi utódjaként életre hívott szervezetet: a *Magyar Chartát*. Az éleződő helyzetben a MÖM felszólította szimpatizánsait, hogy legyenek ott szeptember elején a helyszínen, és várják meg a „Kárpát-medence minden részéről érkező szurkolói csoportokat, hiszen este világbajnoki selejtezőt játszik válogatottunk a Puskás Ferenc Stadionban”. A MOVE szintén megerősítette, hogy szolidaritást vállal a rendezvénnyel, és elindul a korábban egyeztetett útvonalon a Hősök terére. Ám a konfrontáció elkerülése végett a mozgalom vezetői, *Budaházy Györggyel* és *Toroczkai Lászlóval* egyeztetve, „lefűjták” a demonstrációt. Csak *Morvai Krisztina*, *iff. Hegedűs Lóránt* és *Vona Gábor* jelezték, hogy részt vesznek a tüntetésen. A szervezők kijelentették, hogy ott akarnak lenni, ahol a *Magyar Demokratikus Charta* tüntet; erre nem kérnek engedélyt, de demonstrálni fognak.

Szeptember 20-án a Charta demonstrációjának résztvevői a budapesti Kossuth térre vonultak. Eközben a MOVE elnöke a nemzeti radikálisok összefogásáról szónokolt, mivel szerinte a magyar emberek jelentős része ehhez az oldalhoz tartozik. Az elnök kijelentette: Magyarországon a Fidesz „piros–fehér–zöldbe bújtatott csoportjához” csapódóknak is a radikálisokkal kellene összefogniuk. Kikelt az internetes *kurucinfo* nevű hírportál ellen, amely működtetőit „*kaftánosoknak*” titulálta. Mindez meglehetősen pontossággal bizonyítja, hogy a hazai jobboldali radikalizmus – a két világháború közöttihez hasonlóan – megosztott hazánkban, és ez gátolja a hatékony és közös fellépést.

Összegzésként a MOVE újjászervezéséről elmondható, hogy létrejött ellenkezik mind az alkotmánnyal, mind a párizsi békeszerződéssel, és sérti az egyesülési jogról szóló törvényt, valamint más hatályos jogszabályokat. Hiszen már a nemzetgyűlési választásokról szóló *1945. évi VIII. törvény* kimondta, hogy a választójogból ki van zárva az a személy, aki a „fasiszta” és „revizionista” szervezeteket feloszlató rendeletben megnevezett és taxatív felsorolt egyesületek, pártok vagy egyéb szervezetek tagjai. Így a MOVE működése törvényt sért, mint ahogy a tagtoborzása is. Ellentétes a szervezet létrejött az alkotmány azon rendelkezésével is, hogy a Magyar Köztársaság „tartózkodik a más államok függetlensége vagy területi épsége ellen irányuló erőszak alkalmazásától, illetőleg az erőszakkal való fenyegetéstől ...”, továbbá, hogy „... az európai népek szabadságának, jólétének és biztonságának kiteljesedése érdekében közreműködik az európai egység megteremtésében.”¹⁶²

¹⁶² Vö. 1949. évi XX. törvény, A Magyar Köztársaság Alkotmánya. <http://jab.complex.hu/hjegy.php?docid=94900020.TV>.

Az 1947-es párizsi békeszerződés visszaállította hazánk 1938 előtti határait, és helybenhagyta a „fasiszta és revizionista szervezetek feloszlatását”, kimondva, hogy ilyenek a jövőben nem működhetnek az ország területén. Nem mellesleg ez a becikkelyezett, s így törvényerőre emelt békeszerződés ma is hatályban van. Az egyesülési jogról szóló, a *Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának* rendelkezéseivel összhangban lévő, valamint az *Európai Parlament* és az *Európa Tanács* irányelveivel harmonizáló 1989. évi II. törvény szerint is tilos, hogy olyan társadalmi szervezetek működjenek, amelyek fegyveres szervezeteket hoznak létre. Persze nem mindig fejtik ki pontosan, hogy mit kell és mit nem lehet fegyvernek minősíteni, mert azt a bíróságok mindig a helytől, az időponttól és a helyzettől függően, szakértők bevonásával állapítja meg. Ám a MOVE kapcsán könnyen igazolható, hogy a 2008 novemberében kettészakadt egyesület fenyegető, erőszakos célokért jött létre, s erre a szervezet harciasabb feléből megalakult *Véderő Honvédei Nemzeti Felszabadító Front* honlapja is több bizonyítékkal szolgál.

5.6.4. A Betyár Sereg

A Betyár Sereg 2009 nyarán lépett először a nyilvánosság elé. Ám a benne szervezkedő, arcukat fekete kendővel elfedő, csikósruhás, karikásostoros fiatalok már korábban is részt vettek különböző megmozdulásokban, zavargásokban. Egyebek mellett a 2009-es „melegfelvonulás” alkalmával, amikor a Jobbik mellett a *Nemzeti Garancia* találkozón részt vevő Magyar Gárda, a HVIM és a Betyár Sereg is közösen demonstrált. Vona Gábor és Zagya Gy. Gyula (aki akkor a Betyár Sereg szóvivője volt) mára jobbikos honatya lett, Budaházy György pedig előzetes letartóztatásban van terrorcselekmény gyanúja miatt, ám akkor akcióegység bontakozott ki köztük e kérdésben.¹⁶³

A Betyár Sereg nem gárdaként vagy őrsereggént határozta meg magát, hanem „önvédelmi mozgalomként”. Érdemes röviden szólni róla. Jelképe csikóskalapos halálfej alatt keresztbe tett fokosok, a jelmondata pedig a „Ne bánts a magyart, mert pórul jársz!” 2009 februárjában lehetett először olvasni róla, mégpedig a *Szent Korona Rádió* honlapján Toroczka László „Védjük meg magunkat! Szerveződjünk klánokba!” című cikkéből.¹⁶⁴ Mindez a veszprémi Cozma-gyilkosság után történt. Toroczka cikkének apropóját éppen a román *Marian Cozma* halála és a horvát *Ivan Pesics*, valamint a szerb *Zsarko Sesum* megtámadása adta. Ám az írásban a szerző azt is leszögezte, hogy a „cigánytámadások végső megoldása” csakis a politikai elit és a liberális-demokratikus rendszer „elsöprése”, illetve megváltoztatása után képzelhető el, mivel kizárólag

¹⁶³ Melegfelvonulás: idén is tartanak a rendezvényektől. *Népszava online*, 2010. július 21. (szerda).

<http://www.nepszava.hu/articles/article.php?id=321386>.

¹⁶⁴ Vö. Toroczka László (2009) Védjük meg magunkat! Szerveződjünk klánokba! http://szentkoronaradio.com/belfold/2009_02_10_vedjuk-meg-magunkat-szervezodjunk-klanokba.

„tekintélyuralmi rendszerben lehet a cigányságot kordában tartani”. Szerinte ugyanis a nemzeti erők hatalomra kerüléséhez több, egymással párhuzamosan futó út is kínálkozik, parlamenten belül és kívül egyaránt. Ehhez a nemzeti radikálisok együttműködése szükséges, miáltal a siker „borítékolható”. A hatalomváltáshoz ugyanis az összeomló pénzügyi-gazdasági rendszer válsága és az elnyomó politikai elit tevékenysége fogja az okot szolgáltatni. A 2006-os „hibákból” való tanulságokra is felhívta a radikális politikus a figyelmet, amelyek között kitüntetett helyen említette a „szervezettebbé válást”. Hiszen – ahogy vélte – „amíg magát a rendszert nem tudjuk megváltoztatni, önvédelemből szerveződnünk kell.”

Toroczkai nem alkotmányozó nemzetgyűlésre és bizottságokra gondolt, hanem „*magyar harcosok szerveződésére*”. Mint írta: ez időre szerte az országban voltak tíz-tizenöt fős csoportok, akik a cigányok között helyi szinten komoly hírt szereztek maguknak. Az akaratérvényesítés fő eszközének a *klánokba* tömörülést nevezte meg, mert e klánok a „*tekintélyuralom mentén*” laza szövetséget, ha úgy tetszik „*vérszövetséget*” alkottak egymással. Ily módon az összetartó tömeg, vagyis egy száz-kétszáz fős sereg felvonultatásával értelmezése szerint az erőszak is elkerülhető lenne. Azonban Toroczkai László szerint az sem volt mindegy, hogy kik alkották az ilyen klánokat, és azoknak szövetségbe tömörült seregét. Úgy ítélte meg, hogy tagjai között nem lehetnek nyugdíjasok, sem vézna tinédzserek, sem pedig nők. Kizárólag küzdősportokban jártas, jó fizikumú, verekedésektől sem visszariadó férfiebre van szükség, akiknek ily módon a tekintélyük is adott. Nem véletlenül írják a „sereg” tagjai honlapjukon magukról: „Kik vagyunk? Nem szentéletű emberek és nem kiscserkészek. Betyárok vagyunk a szó szoros értelmében. A mi szemünkben a köztársaság törvényei nem sokat érnek, a pusztai ősi törvényeit azonban bármilyen körülmények között betartjuk és betartatjuk. Éppen úgy, mint az egykori betyárokat, minket is a hatalom kényszerített arra, hogy törvényen kívüliek legyünk. Büszke muszájbetyárok vagyunk. Nem fogadjuk el a kettős mércét, az elnyomást, idegenek uralmát, mert a puszták népének fiaiként szabadnak születünk és azok is maradunk még a rabságban is. Hiszünk Istenben és a legösibb íratlan törvényekben, tiszteljük a betyárbeccsület-kódexet, soha egymást el nem áruljuk. Szeretünk élni, szeretjük a jó bort, pálinkát, a szép nőket, de a harcot, a férfias küzdelmet is. S mindenekelőtt szeretjük a hazánkat, gyönyörű, nagy Magyarországot. Nem vagyunk egyenruhás reguláris hadsereg, sem bejegyzett egyesület. A puszták szabadcsapatai vagyunk, így fel sem oszthatnak minket a Köztársaság kutyái. A Betyárseregnek nincs egyszemélyi vezetője, de természetesen ez nem azt jelenti, hogy itt valamiféle anarchia uralkodna. Ellenkezőleg: a Betyársereg tekintélyelvű, önszerveződő klánok laza szövetsége, amely a pusztai ősi magyar törvényei szerint, az eurázsiai civilizáció hagyományai alapján működik. Rózsa Sándor egykori seregét tekintjük elődünknek, példaképünk, vezérsíllagunk nem is lehetne más, mint maga az örökös betyárkirály. Betyárok az egész Kárpát-medencében vannak, de ma is kiemelkednek az

olyan hagyományos térségek, mint az Alföld, a Bakony vagy Somogy, a Betyársereg fészke pedig a tradíciókat őrizve a Szeged környéki legendás tanyavilág”.¹⁶⁵

A Betyársereg a „klánszerű” csoportok laza összefogásában a legfontosabb elemnek a közösségteremtést tekinti. Minden összeszokott, „harcokban edződött” kisebb csoportoknak megvannak a maga választott előljárói, akire a többiek hallgatnak. Ezeket a klánokat igyekszik összefogni a sereg vezetője. Toroczkai saját bevallása szerint addig kb. húsz ilyen „klánt” ismert, vagyis legalább kétszáz fős egységet, akikből összeállt a *Betyár Sereg*. A szervezés tekintetében elképzelhetőnek tartotta az ezekhez való csatlakozást, de az önszerveződésre is biztatott. A szabadcsapatokat nem kell bejegyeztetni, közgyűléseket sem kell tartaniuk, és szavazásokat sem, hiszen azok hierarchiája „magától alakul ki”.

A magyar történelemben az ilyen klánszerű önszerveződésnek megvan a hagyománya. Már ősidőktől fogva jellemző volt a magyarokra. De *Rózsa Sándor* betyárserege is fontos példakép, s ez nem véletlen, mivel Toroczkai szegedi illetőségű. Sőt, a szerző arra hivatkozva, hogy a 19. századi betyárvezér bandája sem volt makulátlan előéletű emberek csoportja, kijelentette: őt sem zavarja, ha valaki politikai vagy becsületbeli, netán önbíráskodási ügy miatt büntett előéletű.

A Betyár Sereg és a hozzá hasonló „önvédelmi mozgalmak” felállítását tehát azért is fontosnak tartotta Toroczkai László, mert általa kívánt felkészülni a jövőre, egy esetleges káoszra, mikor „családunkat, vagyonunkat a felfegyverzett hordákkal szemben kell megvédenünk, de szükség lesz ilyen seregekre akkor is, amikor a dühös magyar tömegek élére kell állni”. Vagyis a Betyár Sereg a 2009-es nyári, szegedi Nemzeti Garancia-találkozón nem véletlenül képviseltette magát az *Ópusztaszeri Nemzeti Emlékparkban* tartott nemzeti radikális egyeztetésen.¹⁶⁶ S talán a *jobbikos* parlamenti képviselő, egykori szóvivő sem véletlenül lett *Zagyva Gy. Gyula*, s mellette sem véletlenül foglalt helyet *Tyirityán Zsolt*.

A Szent Korona Rádió egyébként 2009. június 5-én beszámolt a Betyár Sereg első határokon túli akciójáról is a trianoni gyásnapon, amikor a diktátum 89. évfordulóján a sereg tagjai a balassagyarmati határátkelővel szembeni szlovák oldalon, Tótygyarmaton, nagyméretű trikolorált helyeztek el a rádiótornyon. Ezt az akciót saját fényképpel is dokumentálták.

¹⁶⁵ Lásd a honlapot: *Kik vagyunk?* <http://betyarsereg.hu/kik-vagyunk>.

¹⁶⁶ *Szélsőjobbbs összefogás. Szegedi gondolatok. HVG*, 2009. június 20.

E fejezetben nem a vizsgált szervezetek egyéni jellemzőinek, hanem kapcsolathálózatuk jellemzésével, *network-analízis* segítségével próbálom bizonyítani a jobboldali (nemzeti) radikális pártok és mozgalmak, valamint egyesületek kapcsolathálózaton belüli pozícióit, és azok központi vagy izolált helyzetét. Ez ugyanis az esetek többségében jobban magyarázza a pozíciók megszerzéséhez köthető jelenségeket, mint bármilyen más lehetséges paraméter. Vagyis esetükben nem az aktorok jellemzői (kiinduló paraméterek), hanem a strukturális helyzetek (erőforrások) a nagyobb magyarázó erejűek. Ezek John F. Padgett szerint mindenkor a „politikacsinálás” (*policy making*) meghatározó elemei is egyben. (Vö. Padgett [1993] pp. 1259-1319) Célom ezzel a vizsgálattal *nem* egy mindenre kiterjedő elemzés elkészítése volt, hanem csupán a disszertációban nevesített jobboldali radikális és szélsőjobboldali szervezetek honlapjai alapján rekonstruálható kapcsolati hálózatok strukturális felmutatása, illetve a Nemzetbiztonsági Hivatal (NBH) éves beszámolóiban szereplő azon megállapítások átgondolása, miszerint a hazai szélsőjobboldali szubkultúrák szervezetei ma Magyarországon teljességgel izoláltan, a jobboldali radikális pártoktól elzártan, „magányosan” működnek.¹⁶⁷

6.1. A kapcsolathálózati kutatás mintájának elemzése

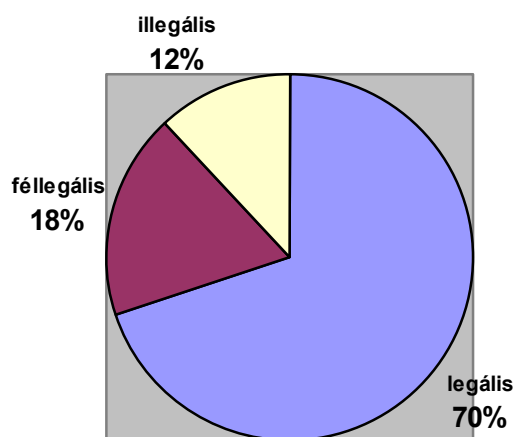
6.1.1. A mintába bekerült szervezetek

Dolgozatomban azt a 68 szervezetet, a kiindulómintában szereplő *pártokat, mozgalmakat, egyesületeket, alapítványokat*, illetve *érdekszervezetet és szakszervezetet* vettem alapul, amelyek az elméleti részben szerepelnek. Ezekből hólabdás mintavétellel két „hullámot” indítottam el, így alakult ki az elemzett 120 szervezetből álló kapcsolatháló. Ez a mintavételi eljárás használatának bizonyult a kutatás során, mert a legtöbb szervezet linkelt általa „*hasznosnak*” vélt honlapokra, említett „*rokon ideológiájú*” szervezeti portálokat. Talán egyedül a HVIM honlapja volt az, amely a rendelkezésre álló erőforrások ellenére – *tudatosan (konspiráció) vagy átgondolatlan* honlap-szerkesztési okokból – olyan portált hozott létre, amely csak azok számára használható, akik: 1. vagy a mozgalom tagjaiként kellő tudás birtokában vannak a szervezeti élet kapcsán, így „értenek” a honlap információ-szerzésből való optimális felhasználásához, vagy 2. akik társadalomtudományi szempontból kutatják a mozgalom politikáit, ekképpen használni tudják a *home page*-t is.

A mintában szereplő szervezetek 70%-a legálisan, 18%-a féllegálisan működött (lásd 7. ábra). Utóbbi kategóriába soroltam azokat a szervezeteket, amelyeket vagy betiltottak (mint a

¹⁶⁷ Lásd: NBH-évkönyvek 1999-2008. <http://www.nbh.hu/bmenu7.htm>.

VBKE-t), de azóta is demonstrálnak (sőt megtartják „mementóként” magyar elnevezésű honlapjukat, és a szervezet portálját angol elnevezéssel működtetik tovább); vagy mint a Nemzeti Őrsereg és Magyar Gárda szervezetei, amelyek feloszlását bírósági beadvány útján kezdeményezték, de azóta is folytatják tevékenységüket. Az „újraalapított” Magyar Gárda esetében úgy jártam el, hogy az egyszerűség kedvéért a *Független (Őrző) Magyar Gárdára* mutató linkeket a hivatalos honlapra irányuló hivatkozásokhoz soroltam. A „mozgalom” és az „egyesület” szervezeti kereteinek különválasztását, valamint az „őrző-szakadár” szárny létrehozását ugyanis ügyes taktikai mozzanatként értelmeztem, amely lényegében megkettőzte, multiplikálta az eredeti szervezetet. A klónok közt ugyanis nincs kibékíthetetlen ellentét. Ezt az eljárást igazolták azok a tények is, hogy részben a honlapok linkjeire kattintva a Magyar Gárda központi honlapja jelent meg, részben pedig az, hogy a gárda „őrző” szárnya a feloszlást kimondó határozatot követően jött létre, s annak ellenére, hogy a két gárda „főkapitánya” bizonyos kérdésekben eltérő véleményen van, ám azok öltözködésükben és hangsúlyozott célkitűzéseikben alig különböztek egymástól. Nem volt tehát indokolt, hogy analízisemben külön kezeljem a két szervezetet, mert e taktika korántsem volt ismeretlen a „rég” radikálisok eszköztárában. (Vö. Vitári [2006] pp. 141-143)

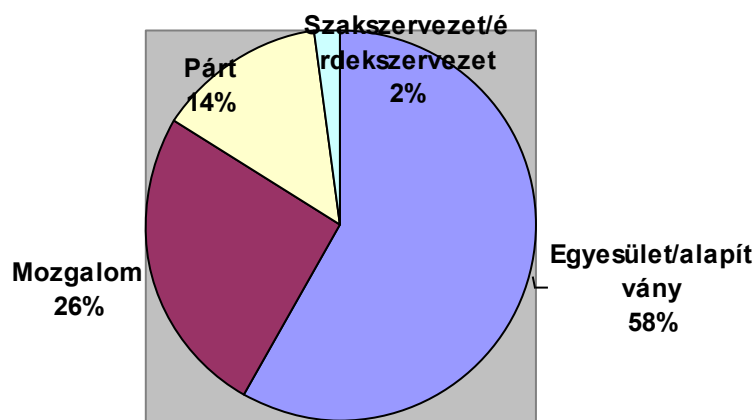

7. ábra. A honlapokat működtető szervezetek a legalitás foka szerint, % (N=120)

Végül a legalitás foka szerint a mintába került összes honlap közül 12%-ban találtam illegálisan működő szervezetet. Kiemelném közülük a *Magyarok Nyilai Nemzeti Felszabadítási Hadsereg (MNYNFH – Solymosi Eszter Csapásmérő Alakulata)* honlapját, amelyet az illegális formában tevékenkedő szervezet nevében a *kuruc.info* szélsőségesen jobboldali internetes hírportál működtet.

A mintában szereplő szervezetek 58%-a egyesület vagy alapítvány, 26%-a mozgalomként, 14%-a pártként, és csak 2%-a tevékenykedik szakszervezeti vagy érdekvédelmi szervezeti formában. Ez azzal magyarázható, hogy utóbbiak működését az állam szigorúan ellenőrzi, és az állami támogatás elmaradásával veszélybe kerülhet működésük. Erre példa lehet a *Magyarok Világszövetsége (MVSZ)*, amely nagymértékben rászorult az állami szubvencióra. Így amikor a 2001–2002-es költségvetés elkészítésekor képviselői módosító javaslatra az országgyűlés megvonta a szervezet 257 millió forintosra tervezett költségvetési támogatását, nyomban működési zavarok léptek föl benne. A parlamenti indoklás szerint az állam azért nem nyújthat támogatást a *Világszövetségnek*, mert sok ellene a per. Az egyesületi és alapítványi forma, valamint a mozgalmi jelleg felülreprezentáltsága még azzal is magyarázható, hogy a jobboldali (nemzeti) radikálisok e típusok révén állnak kapcsolatban a hazai és a nemzetközi szélsőjobboldali mozgalmakkal. Látni fogjuk, ez mozgalmak és egyesületek közül a *Magyar Önvédelmi Mozgalom (MÖM)*, a *Lelkiismeret '88*, a *HVIM*, a *JMMP* és természetesen a *Magyar Gárda Mozgalom* centrális helyet foglalt el.

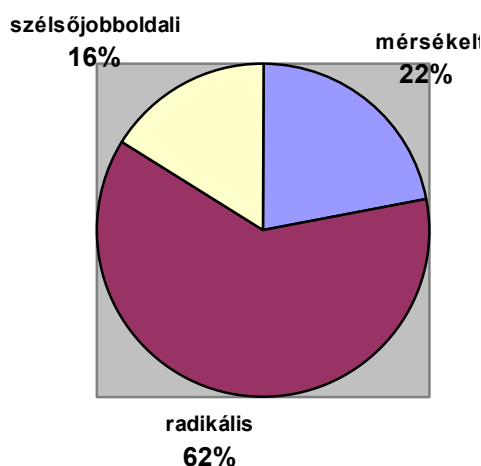
A társadalmi szempontból horizontálisan szerveződő *mozgalmi* vagy *egyesületi* forma alkalmasabb volt arra is, hogy a pártokkal vagy szakszervezetekkel ellentétben az érintettek elég széles körű és általános ideológiai, világnézeti alapon fogalmazzák meg az érdekeket egyes ügyekben (*issue*). Helen Wallace munkájában nem hiába írta: „*vannak olyan ügyek, amelyeket a közösség maga kezdeményez; vannak olyanok, amelyeket új ötletek előbukkanása idéz elő; vagy olyanok, amelyeket speciális, szervezett érdekek ... szülnek, illetve olyanok, amelyeket események vagy külső nyomás idéz elő; s olyanok is, amelyeket különböző impulzusok kombinációi eredményeznek.*” (Wallace [1996] p. 27) Ezeknek a megjelenítésére az egyesületi-alapítványi és a mozgalmi szervezeti formák igen alkalmasnak bizonyulnak.

8. ábra. A honlapokat működtető szervezetek szervezeti forma szerint, % (N=120)

A *radikalizmus foka* szerint a vizsgált honlapokat fenntartó szervezetek zöme, 62%-a volt jobboldali (nemzeti) radikális. Ám érdekes lehet, hogy a mintában a *mérsékelt szervezetek* 22%-ban, a *szélsőjobboldalinak* tekinthetők pedig 16%-ban fordultak elő. Így nagy valószínűséggel állítható, hogy mind a mérsékelt szervezetek mind a szélsőjobboldali portálok között jó néhány akadt, amelyek alkalmasint jobboldali radikális szervezetet is megjelöltek, mint „fontos vagy hasznos” linket, illetve hivatkozott rokonszervezetet.

A változók megjelölésekor nem kapott külön kódot egy-egy szervezet *populizmusának a mértéke*. Magam ugyanis a *radikalizmus foka* és a *populizmus foka* között nagyon erős kapcsolatot látok, amely párhuzamosan úgy növekszik, ahogy a mintában szereplő szervezetek radikalizmusa is nő. Manapság a *mérsékelt pártokat* szintén jellemzi a populizmus, hiszen mindegyikük igyekszik népszerű politikát folytatni; populizmusuk azonban csak *mérsékelt* formában jelenik meg a politikai nyilatkozatokban, legalábbis mérsékeltébb formában, mint a radikálisoké.

9. ábra. A honlapokat működtető szervezetek a radikalizmus foka szerint, % (N=120)

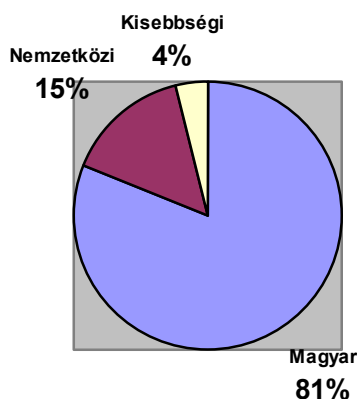
A mérsékelt szervezeteket a jelen folyamatainak *reális értékelése* is jellemzi, míg a jobboldali (nemzeti) radikálisok sokkal *radikálisabb hangot* ütnek meg. Hiszen utóbbiak egy olyan „közvetlen demokrácia” megteremtését tűzik ki célként, amely eddig még nem létezett az adott politikai rendszeren belül. Olyan rendszert vizionálnak tehát – legalábbis verbálisan –, amely *utópikusnak* is nevezhető társadalmi értelemben. A *szélsőjobboldaliak* populizmusa a *legszélsőségesebb forma*, mivel olyan („nemzetiszocialista”) állam megteremtését állítják *irracionális* követeléseik központjába, amelynek természetéről vannak történelmi ismereteink, tapasztalatunk.¹⁶⁸ Ennek ellenére populista politikájuk, szinte minden *realizmust* nélkülözve, malamiféle a *múltban már levitézlett nemzetiszocialista államhoz hasonlót* kíván a mai képviseleti demokráciák helyébe emelni. Ennél a *jobboldali (nemzeti) radikálisok populizmusa*

¹⁶⁸ A legidősebb generációk még élő tagjai közvetlenül is megtapasztalhatták a hatalomra került szélsőjobboldal tényleges vonásait!

mérsékeltebbnek tűnik. Azok „csak” a „*jövő államának*” megteremthetőségében hisznek, illetve abban, hogy reálisnak látszó programok kidolgozása és megvalósítása által „*keresztülhazudhatják magukat*” egy erősen tekintélyelvű program beteljesítéséhez.

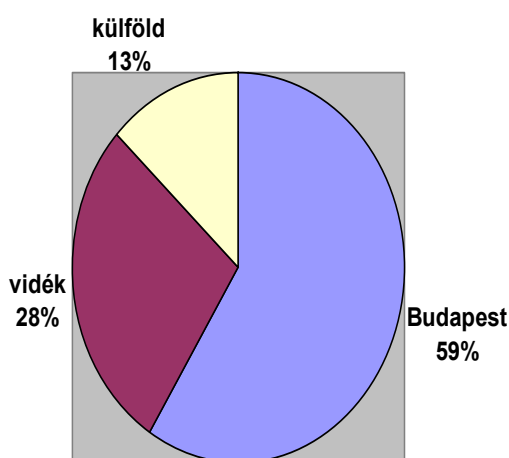
Annak ellenére, hogy mind a jobboldali (nemzeti) radikális, mind a szélsőjobboldali szervezetek rendelkeznek kiterjedt nemzetközi kapcsolatokkal (pártok, szervezetek és személyek révén), amelyek egyes „*issue*”-k, kampányok és a organizációk finanszírozásába is besegítenek, ám a mintában szereplő aktorok láthatóan 80,8%-ban magyarországi alapításúak, amelyek természetesen köthetők a legális működés és az állami támogatások megszerzéséhez is, valamint a helyi, parlamenti és EU-s választásokon való induláshoz, amelynek ez az elem egyben garanciáját jelenti.

Viszonylag kis számban fordulnak elő a mintában (15%) nemzetközi alapítású szervezetek, s többnyire izoláltak is. Mindössze 4%-ban kerültek a mintába kisebbségi szervezetek honlapjai, amelyeken általában a környező országokban (főként Romániában) működő szervezeteket kell érteni. Ez a tény érdekes módon utalhat arra is, hogy mint „*ügy*”, a *kisebbségi helyzetben* lévő magyarság sorsa iránti elkötelezettség mind a mérsékelt, mind a radikális, mind a szélsőjobboldali szervezetek politikájában megjelenik ugyan, ám ténylegesen ez az „*egy ügy*” (*single-issue*) a szervezetek és mozgalmak szempontjából nem tekinthető igazán dominánsnak, még a környező országokban is javuló internetes hozzáférés ellenére sem: a világhálón keresztüli kapcsolattartás hiányában nevezett kisebbségi szervezetek többnyire izoláltak maradnak, amit a *network*-elemzés is bizonyított. Másik következtetésem, hogy az „*egyedi ügyek*” között nem is a környező országok magyar kisebbségeinek ügye lehet a legrelevánsabb, hanem a hazai kisebbségeké, elsősorban a *cigányságé* és a *migráns „idegeneké”*.

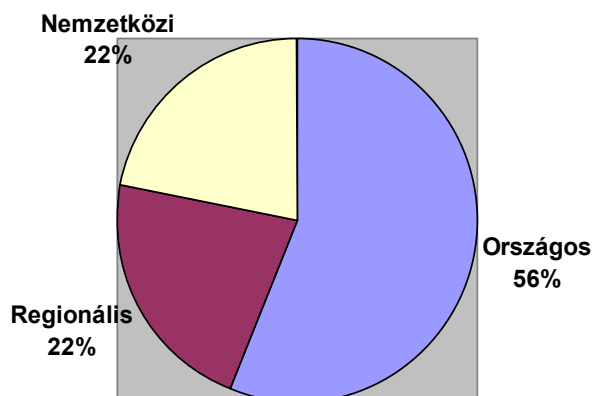
10. ábra. A honlapokat alapító és működtető szervezetek nemzetiség szerinti megoszlása, % (N=120)

Az 10. ábrából látható, hogy a nemzetközi (külföldi) portálok között milyen százalékbán jelentek meg a mintában szereplő környező országok kisebbségei. A következő elemzési szempont szerinti adatok (lásd 11. ábra) azt támaszthatják alá, hogy a honlapok kapcsolatrendszerében a „bajtársi” szolidaritás és az „idegenellenes” indulatok adott esetben markánsabban jelennek meg, mint az „elcsatolt részek” magyarsága iráni aggodás. Az *alapítási hely szerinti* megoszlásban ugyanis a portálok 59%-os (fő)városi felül-reprezentáltságot mutatnak, szemben a 28%-os vidéki előfordulási aránnyal. A 13%-os arányban viszont a „nyugati” és a „keleti”, illetve a környező országokban működtetett honlapok is bennefoglaltatnak, vagyis a belső és a külső alapítású szervezetek szempontjából a magyarországi alapításúak a leghatékonyabbak.

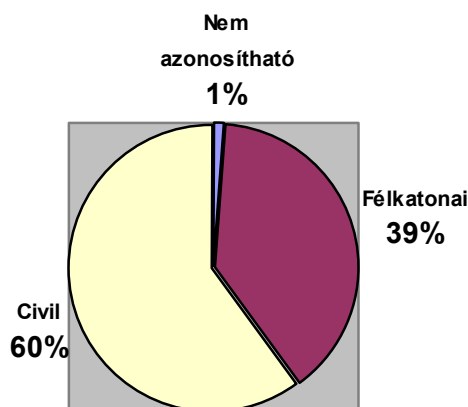
11. ábra. A honlapokat működtető szervezetek alapítási hely szerint, % (N=120)

A szervezettség *országos*, *regionális* és *nemzetközi* szintjét tekintve érdekes, hogy a szervezetek 56%-os arányban országosak, és közel azonos mértékben (22 és 22%-ban) regionálisak vagy nemzetköziek. Logikai úton ebből az következtethető, hogy mivel az országos szervezettségű aktorok fővárosi alapításúak, a regionális és a nemzetközi alapítású szervezetek pedig együttesen érik csak el ezt az arányt, ezért a fővárosi politikai egyensúlytalanság még mindig érzékelhető a politikai szervezetek érdekérvényesítő hatásában. Ezért vélhetően, politikai szövetségeik ellenére, a fővárosi dominancia manapság is túlnyomóan érvényesül. Vagyis feltételezhető, hogy a fővárosi szervezetek csak sejtik, de nem tudják, hogy melyek a regionális vagy külföldi szervezetek fő törekvései, s utóbbiak univerzálisabbnak tűnő célok érdekében hajlandók „beáldozni” azokat a törekvéseket, amelyek inkább saját helyzetük megjavítását célozhatnak.

12. ábra. A honlapokat működtető szervezetek szervezettség szerint, %, (N=120)

Elemzésem egyik fontos része az irregulárisan szerveződő, paramilitáris alakulatokkal foglalkozik (13. ábra). A mintában szereplő szervezetek 39%-ban félkatonai jellegű szervezetek, 60%-ban viszont civilek, tehát nem katonai karakterű alakulatok. Ebből következően bár megfogalmazható, hogy a mintámban nagyon erősen érvényesül a katonai vonás, a szervezetek túlnyomó része mégsem ilyen természetű.

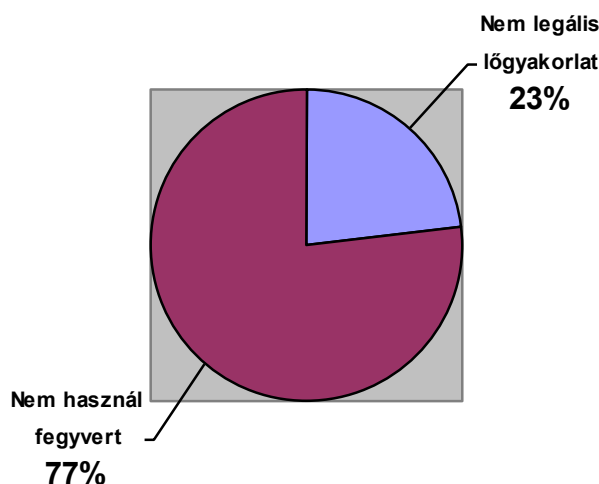

13. ábra. A honlapokat működtető szervezetek félkatonai vagy civil természete, %, (N=120)

Mivel sem kérdőíves, sem interjú adatfelvételt nem végeztem, a fegyverhasználat (pl. bizonyított lögyakorlatok vagy „sporttáborok” és *paintball* „hadijátékok” megrendezése) kérdésében maguk a honlapi információk, a nemzetközi és a hazai sajtóinformációk voltak azok a kútfők, amelyekből e tevékenységre következtetni tudtam. (Ahogy történt ez a Magyar Gárda győri Wass Albert-zászlóalja esetében.)¹⁶⁹ Mintámból következően a fegyverhasználat a vizsgált

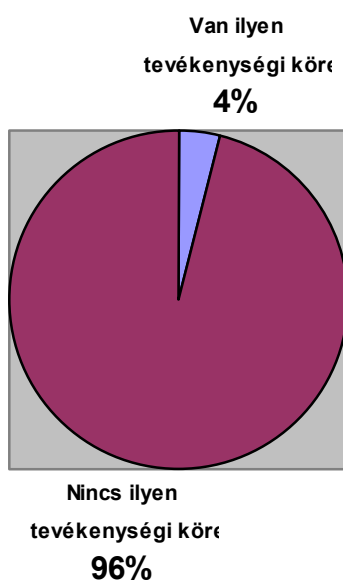
¹⁶⁹ „A győri Magyar Gárda tartott lögyakorlatot”. MTI, 2009. január 7., szerda. <http://index.hu/belfold/garda0107/>.

szervezeteknek „csak” 23%-ánál volt feltételezhető, ezzel szemben a szervezetek többsége, vagyis 77%-a nem rendezett sem lögyakorlatokat, sem „sporttáborokat”, sem hadijátékokat.

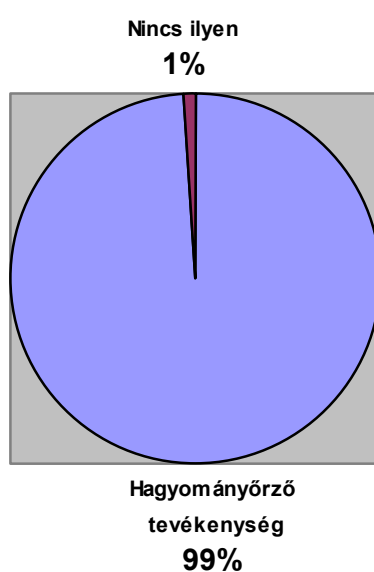
14. ábra. A honlapokat működtető szervezetek lögyakorlatai és fegyverhasználatának gyakorisága % (N=120)

A fegyverhasználat legalizált formája lehet, ha a különböző szervezetek *őrző-védő, rendezvénybiztosító* szerepkört vállalnak, mert ekkor a tagok egyéni fegyverviselési engedélyek birtokában törvényesen tarthatnak maguknál lőfegyvert. Az illegális lögyakorlatokat ilyen módon lehet félig-meddig legalizálni. Ez a „*hungarizmus három pillérének*” esetében már jellemző volt, hiszen az Magyar Nemzeti Arcvonal (MNA) és a Magyar Népjóléti Szövetség (MNSZ) is működtetett biztonsági cégeket. Illetőleg, mint láttuk a magyar sajtó szintén beszámolt már arról, hogy a Magyar Gárda ugyancsak szervezett már lögyakorlatot. E tények ellenére a mintámban szereplő szervezetek körében az ilyen tevékenység, vagyis *személy és vagyonbiztonság-védelmi* feladatkör csak 4%-ban jelent meg (lásd 15. ábra), azaz a vizsgált aktorok túlnyomó többségének nem volt ilyen tevékenységi köre. Ez persze nem azt jelenti, hogy a biztonságon örökdő egyének, saját engedélyek birtokában, szervezeteik „egyenruháját” felöltve ne tartanának lögyakorlatokat, ám e tekintetben a rendelkezésre álló információk mennyisége meglehetősen csekély.

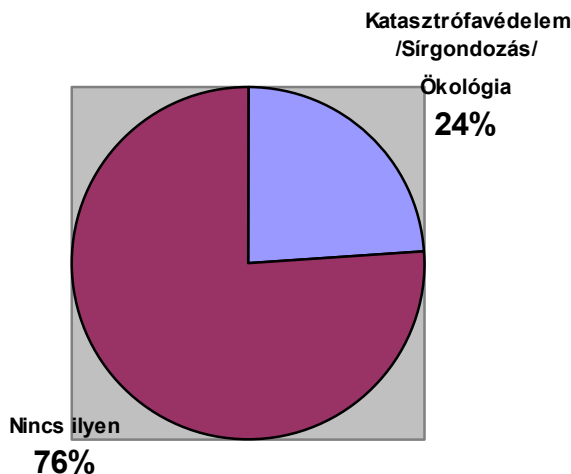
15. számú tábla. A honlapokat működtető szervezetek őrző-védő és rendezvénybiztosító tevékenysége, %, (N=120)

Több szervezet „hitvallásában” központi helyet foglal el a hagyományőrző és nemzeti kulturális örökséget védő tevékenység. A mintában szereplő szervezetek (egy kivétellel) fontosnak tartották ezt a feladatkört (lásd 16. ábra). Persze nem szabad elfelejteni, hogy elsősorban a *nacionalista*, illetve a *szélsőségesen nacionalista (soviniszta)* jellegű szervezetek kerültek be a mintába, amelyek ráadásul a „népi”, vagyis „nemzeti” értékek megőrzésére esküdtek föl.

16. ábra. A honlapokat működtető szervezetek hagyományőrző és nemzeti kulturális örökséget védő tevékenysége, %, (N=120)

Főként a vizsgált gárdák, de más társadalmi (civil) szervezetek is fontosnak vélték a *katasztrófavédelmet*, a *(katonai) sírgondozást*, illetve a *környezetvédelmi* feladatokat. E tevékenységek legalitásuk fontos zálogát is jelentik, hiszen: 1. e feladatkörök sem nemzetközi jogszabályba, sem az alkotmányba, sem alsóbb szintű törvényekbe nem ütköznek, ezért szabadon foglalkozhatnak velük; 2. társadalmi szempontból pozitív imázst kölcsönöznek a szervezeteknek; és 3. mint a Magyar Gárda feloszlásánál látható volt, e feladatok ellátását a bíróságok pozitívan értékelik, s ez mint hivatkozási alap jól jöhet a paramilitáris szervezetek újbóli életre hívásakor. Ennek ellenére a vizsgált szervezetek túlnyomó része nem hivatkozott ilyen tevékenységre, 24%-nál volt regisztrálható ez, ám 76%-nál egyáltalán nem szerepelt. Így az előbbi eredményekkel összevetve logikusnak tűnik az a megállapítás, hogy a „*nemzeti kulturális örökség védelme*” igazából a *kirekesztő neonacionalista hagyomány megőrzésére vonatkozik*, s nem a tényleges hagyományőrzésre, mint amilyen pl. a temető- és a sírgondozás. Bár a Magyar Gárda kínosan odafigyelt az utóbbi években, hogy a sajtóban ilyen híradások is megjelenjenek velük kapcsolatban, ám a gárdák esetében az ilyen tevékenység nem jelent meg felülreprezentált módon, sokkalta inkább a környező országok hadi emlékműveinek provokatív megkoszorúzása, vagy az utcai demonstratív menetelések.

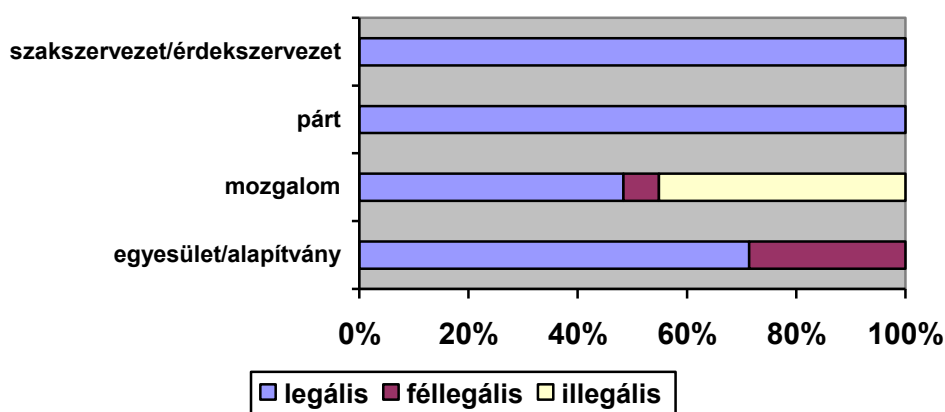

17. ábra. A honlapokat működtető szervezetek katasztrófavédelmi, sírgondozó és ökológiai tevékenysége %, (N=120)

A *legalitás foka* és a *szervezeti forma* összevetésével elkészített kereszttáblából (lásd 18. ábra) kiolvasható, hogy a legális szervezetek közül 60% volt egyesület vagy alapítvány, 18% mozgalom, 20% párt, és 2% szakszervezet vagy érdekszervezet. Az egyesületeken belül 71% volt legális, a mozgalmakon belül 48%, a pártokon és a szakszervezeteken, valamint érdekszervezeteken belül pedig mindenki, aki a mintában szerepelt. A teljes mintának a 42%-a

volt legális egyesület, 13%-a legális mozgalom, 14%-a legális párt, és 2%-a legális szakszervezet vagy érdekszervezet.

A féllegális szervezeteknek túlnyomó része (91%) volt *egyesület* és *alapítvány*, ám nem egészen egytizede (9%) mozgalom. Az egyesületek és alapítványok 29%-a volt féllegális, illetve a mozgalmaknak 6%-a, valamint a mintában szereplő összes szervezeteknek a 17%-a volt féllegális egyesület vagy alapítvány, illetve 2%-a féllegális mozgalom. A mintában szereplő illegálisan működő szervezeteknek mindegyike mozgalom volt, ám a mozgalmak 45%-a, vagyis nagyjából fele volt illegális, amely a mintában szereplő szervezetek 12%-át jelenti.

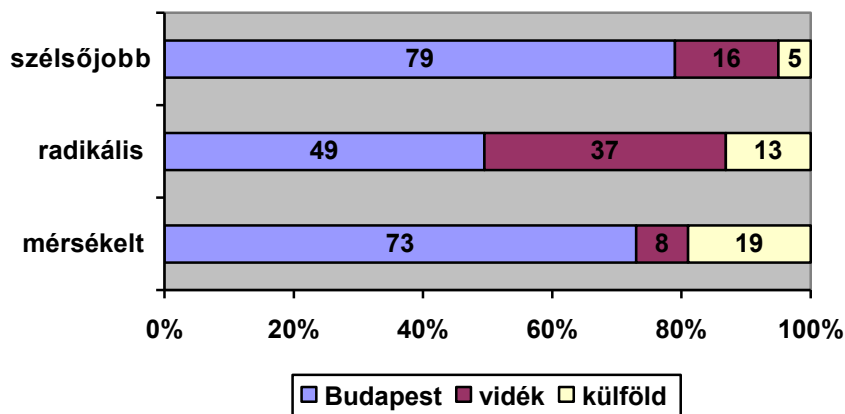

18. ábra. Szervezettípusok a legalitás foka szerint, %, (N=120)

A mintában szereplő szervezetek legalitásfokát és radikalizmusfokát bemutató keresztábra szerint az összes legálisan működő szervezet 31%-a volt *mérsékelt*, 64%-a *radikális* és 5%-a *szélsőjobboldali*. A mérsékelt szervezetek összessége legálisan működött, a radikálisoknak pedig mintegy kétharmada (72%), míg a szélsőjobboldaliaknak 21%-a. Az összes szervezet 22%-a volt legálisan működő mérsékelt, közel a fele (45%) legálisan működő radikális, és 3%-a legálisan működő szélsőjobboldali szervezet.

A féllegális szervezeteknek többsége (86%) volt radikális, illetve 14%-a szélsőjobboldali. A radikális szervezetek 25%-a, a szélsőjobboldaliaké pedig 16%-a volt féllegális. A mintában szereplő összes szervezetnek, viszont a 16%-a volt féllegális-radikális, illetve 3%-a féllegális-szélsőjobboldali szervezet.

A vizsgált illegális szervezetek közül 14% volt radikális, azonban többségük (86%) szélsőjobboldali volt. A radikális szervezeteknek csak 3%-a volt illegális, viszont a szélsőjobboldaliaknak 63%-a. A mintában szereplő összes szervezetnek, viszont csak 2%-a volt illegális-radikális, és 10%-uk illegális-szélsőjobboldali szervezet. A szervezetek közül egyébként 22%-a volt mérsékelt, 63%-a radikális, illetve 16%-a szélsőjobboldali organizáció.

19. ábra. A honlapokat működtető szervezetek alapításának helye a radikalizmus foka szerint, %, (N=120)

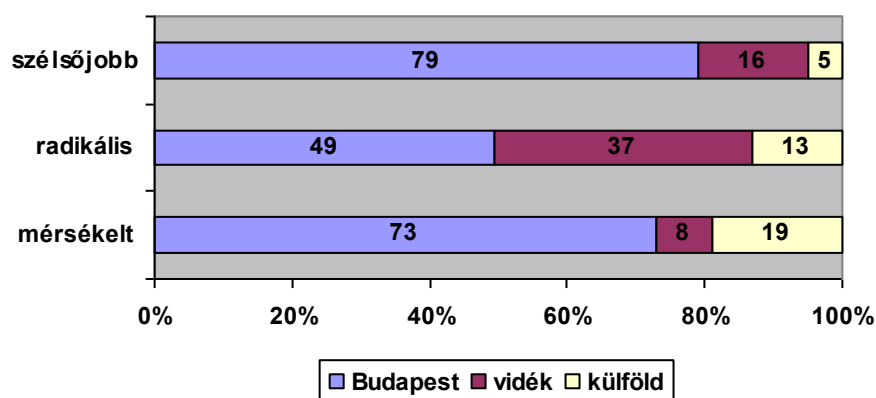
A honlapokat működtető szervezetek alapításának helyét és radikalizmusuk fokát bemutató keresztábra szerint: a mintában szereplő fővárosi alapítású szervezetek közül 27% mérsékelt, 52% radikális, és 21% volt szélsőjobboldali. A mérsékelt szervezetek többsége (73%) fővárosi alapítású; a radikális szervezetek fele (49%) és a szélsőjobboldaliak túlnyomó része (79%), vagyis Budapesten a mintában szereplő szervezetek fele részt radikális, de a szélsőjobboldaliak kétharmadát is a fővárosban hozták létre. A mintában szereplő szervezetek közül 16% volt budapesti alapítású mérsékelt, 31% budapesti radikális és 13% fővárosi alapítású szélsőjobboldali szervezet.

A mintába került vidéki alapítású szervezetek 6%-a volt mérsékelt, 85%-a radikális és 9%-a szélsőjobboldali. Ebből arra lehet következtetni, hogy a demokratikus átmenetből napjainkig a „vidék” hangulata nagymértékben radikalizálódott, ám a szélsőjobbboldaliságra való hajlam csak mérsékelten jelenik meg a vidékiek tekintetében. A mintánkban szereplő mérsékelt szervezeteket 8%-ban, a radikálisokat 37%-ban, a szélsőjobboldaliakat 16%-ban alapították vidéken. A mintában szereplő összes szervezet közül pedig 2% volt mérsékelt vidéki alapítású, míg a radikálisokat 23,3%-ban jellemezte ez, a szélsőjobboldaliak közül pedig csak 3% volt ilyen.

A külföldön alapított szervezetek között 31% volt *mérsékelt*, 63%-uk *radikális*, és csak 6%-uk volt *szélsőjobboldali*. E tekintetben a radikális szervezetek vélhetően azért szerepelnek a mintában ilyen magas arányban, mert az anyaországi politika befolyásolására leginkább a szélsőjobboldalhoz mérten mérsékeltebb politikával van mód. A szélsőjobboldali alapítás ilyen alacsony aránya viszont a következőkkel is magyarázható: részint az emigráns szélsőjobboldaliak létszáma fogyatkozott meg az utóbbi időkben, az utódokat pedig nem érdeklik apáik ideológiái; részint pedig a „*kétszeresen kitaszított*” magyar szélsőjobboldaliak, belső konfliktusaik miatt, képtelenek voltak egy legális szervezet létrehozni és azzal komoly politikai befolyást szerezni az amúgy is gyorsuló tempóban teret vesztő „nyugati emigrációból”, így ebbéli törekvéseiknek egy már létező hazai szerveződés támogatása inkább megfelelt. (Vö. Tóth [2008] pp. 223-240) A

környező országok esetében viszont a „keresztény” és „nemzeti” radikális jobboldali tevékenység jobban megfelel a kisebbségek identitásörzési igényének, mint a nemzetközi, „pogány” tradíciókhoz vagy a hungarista *konnacionalista eszméhez* kötődő szélsőjobboldali alternatíváké.

Végül a mintában szereplő mérsékelt szervezeteken belül mintegy 19% volt külföldi alapítású, a radikális szervezeteken belül 13%, és a szélsőjobboldaliakon belül csak 5%. Az összes szervezet közül 4% volt mérsékelt külföldi alapítású, 8% radikális külföldi alapítású, és 8% szélsőjobboldali külföldi alapítású.

20. ábra. A honlapokat működtető szervezetek alapításának helye a radikalizmus foka szerint, %, (N=120)

A vizsgált honlapokat működtető szervezetek formáit és a radikalizmus fokát bemutató keresztábra szerint (lásd 20. ábra) az összes egyesület vagy alapítvány 17%-a volt mérsékelt, 79%-a radikális, és 4% szélsőjobboldali. A mérsékelt szervezeteken belül 46% volt egyesület vagy alapítvány, a radikálisokon belül 73%, a szélsőjobboldaliakon belül pedig 16%. Az egész mintán belül 10% volt mérsékelt, 46% a radikális jellegű és 3% szélsőjobboldali egyesület vagy alapítvány.

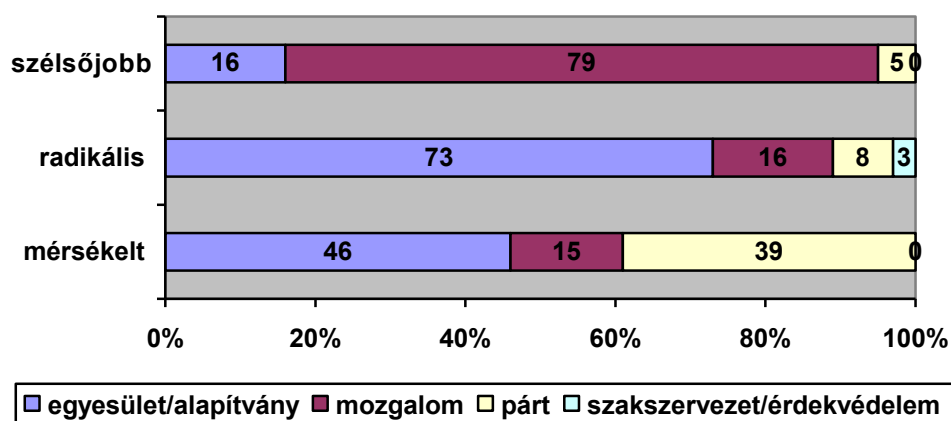
A mozgalmakon belül 13% volt mérsékelt, 39% radikális, és 48% szélsőjobboldali. Ezek az adatok azt mutatják, hogy a mintában szereplő aktorok javarészt radikális és szélsőjobboldali mozgalmakként vannak jelen. A mérsékelt szervezetek között 15% volt mozgalom, míg a radikálisokon belül 16%, a szélsőjobboldaliaknak viszont túlnyomó része ebben a szervezeti formában működött (79%). Az összes szervezet közül tehát 3% volt mérsékelt mozgalom, 10% radikális jobboldali, 13% pedig szélsőjobboldali mozgalom.

A pártokon belül a minta 59%-ban tartalmazott mérsékelt, 35%-ban radikális és csak 6%-ban szélsőjobboldali pártot.¹⁷⁰ A mérsékelt szervezeteken belül 38% volt a párt, a radikálisokon belül 8,0% és a szélsőjobboldaliakon belül 5%. Ebből következik, hogy míg a mérsékelt, törvényesen működő szervezetek a pártszerű működést tekintették elsősorban legális tevékenységük alapjának, addig a radikálisok és a szélsőségesek inkább más szervezeti formát

¹⁷⁰ Ezek közül a Magyar Népjóléti Szövetség és más pártok manapság már nem működnek. A mintába mindössze az 1990-es évek közepétől a ezredfordulót követő néhány évig tartó tevékenységük miatt kerültek be.

választottak a hatékony működés érdekében. Az egész mintában 8% volt a mérsékelt, 5% jobboldali (nemzeti) radikális és 1% a szélsőjobboldali párt.

A mintában megvizsgált *szakszervezetek* és *érdekszervezetek* összessége radikális jellegű volt. A radikális szervezeteken belül pedig 3%-ban jelentek meg a szakszervezetek és érdekszervezetek, illetve a szervezetek 2%-a volt radikális szakszervezet vagy érdekszervezet.

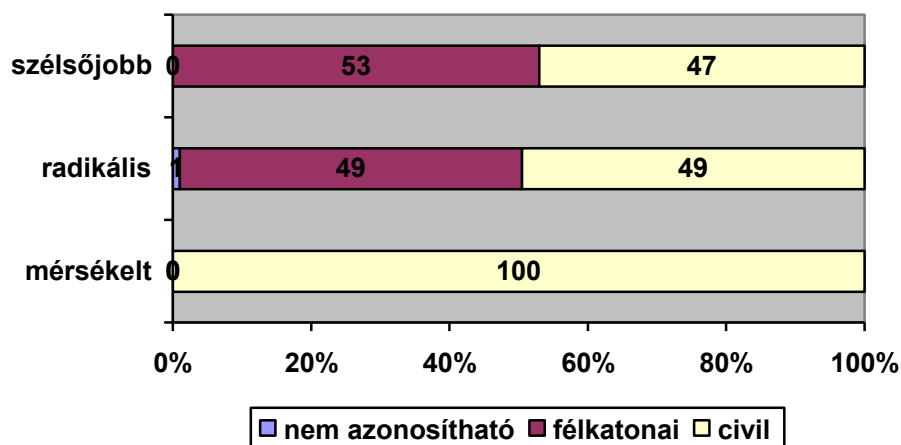

21. ábra. A honlapokat működtető szervezetek szervezeti formái a radikalizmus foka szerint, % (N=120)

A honlapokat működtető szervezetek félkatonai-civil jellegét és a radikalizmus fokát bemutató 22. ábra azt mutatja, hogy a *félkatonai* vagy *civil szervezeti* jelleg szerint nem azonosítható szervezetek összessége volt radikális a vizsgált időben, és a radikális szervezetek mindössze 1,3%-a volt nem azonosítható. A mintában szereplő összes szervezetnek pedig 0,8%-a volt nem azonosítható radikális szervezet.

A *félkatonai szervezetek* között egyetlen mérsékeltet sem találtam a mintában, viszont a radikális szervezeteken belül 79%-ban voltak jelen a félkatonai, a szélsőjobboldal esetében pedig 21%-ban a félkatonai egységek. Ebből arra lehet következtetni, hogy elsősorban a radikális szervezetek politikájához tartozik a félkatonai egységek létrehozásának gyakorlata, azonban az továbbra is jellemző maradt a szélsőjobboldali mozgalmakra. A radikális szervezeteken belül 49%-ban találtam félkatonai egységeket, a szélsőjobboldaliakon belül pedig 53% arányban. A mintában szereplő szervezetek tehát 31%-ban radikális-félkatonai, és 8%-ban szélsőjobboldali-félkatonai szervezetek voltak.

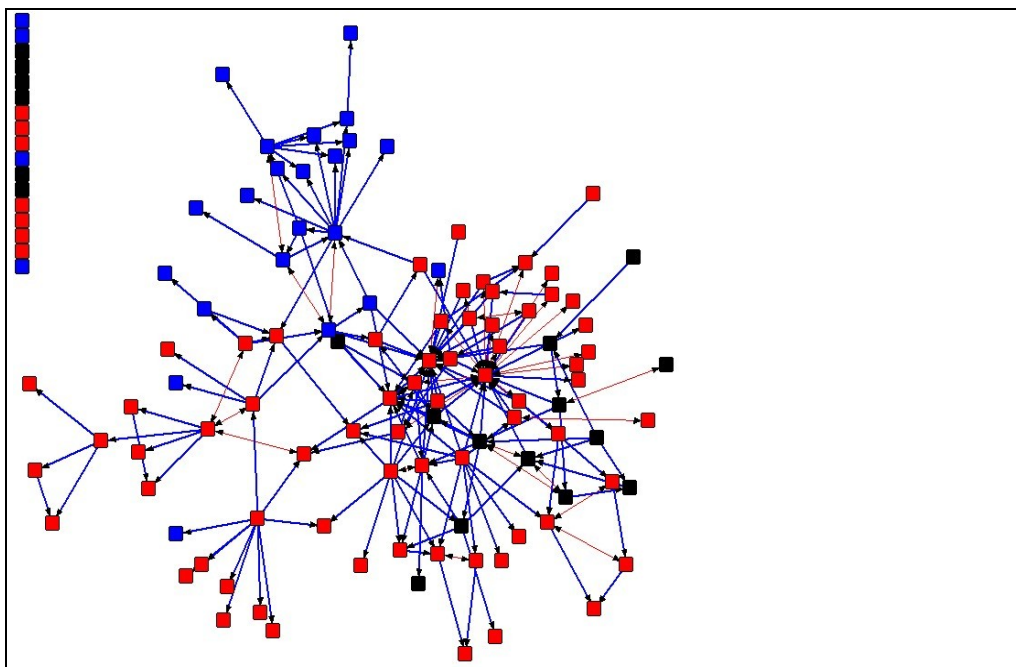
A *civil*, tehát nem félkatonai jellegű *szervezeteken* belül a mintában 36% volt a *mérsékelt*, 51% a radikális és 13% a szélsőjobboldali. A mérsékelt szervezetek összessége civil szervezet volt; a radikálisok között ez az arány 49%, a szélsőjobboldali szervezeteken belül pedig a nem katonai jelleg 47%-ban jelent meg. Az összes szervezeten belül 22% volt a mérsékelt nem katonai (civil), 31% a radikális civil és 8% a szélsőjobboldali nem paramilitáris jellegű szervezetek aránya.

22. ábra. A honlapokat működtető szervezetek félkatonai-civil jellege a radikalizmus foka szerint, % (N=120)

6.1.2. A szervezetek honlapjai közti kapcsolathálózati összefüggések

A 120 elemet számláló mintám adatai a *mátrixon* túl *gráf* formátumban is megjeleníthetők. A gráfban a hálózat aktorai között lévő irányított kapcsolatokat nyilak jelzik. A *Ucinet 6. program MDS (többdimenziós skálázás)*¹⁷¹ módszerének felhasználásával előállított ábrám az aktorokat hasonló pozíciójuk alapján térben helyezik el. Az átláthatóság kedvéért a teljes *network*-ben nem tüntettem fel a szervezetek nevét (lásd a 23. ábrát).

23. ábra. A teljes elemzett honlapminta kapcsolathálózata¹⁷²

¹⁷¹ A *multidimensional scaling (többdimenziós skálázás)* a gráfot kétdimenziós térben rendezi el az összes pontpár közti geodézikus távolságot véve alapul, vagyis azt mutatja meg, hogy az egyik aktortól a másikig hány lépéssel lehet eljutni.

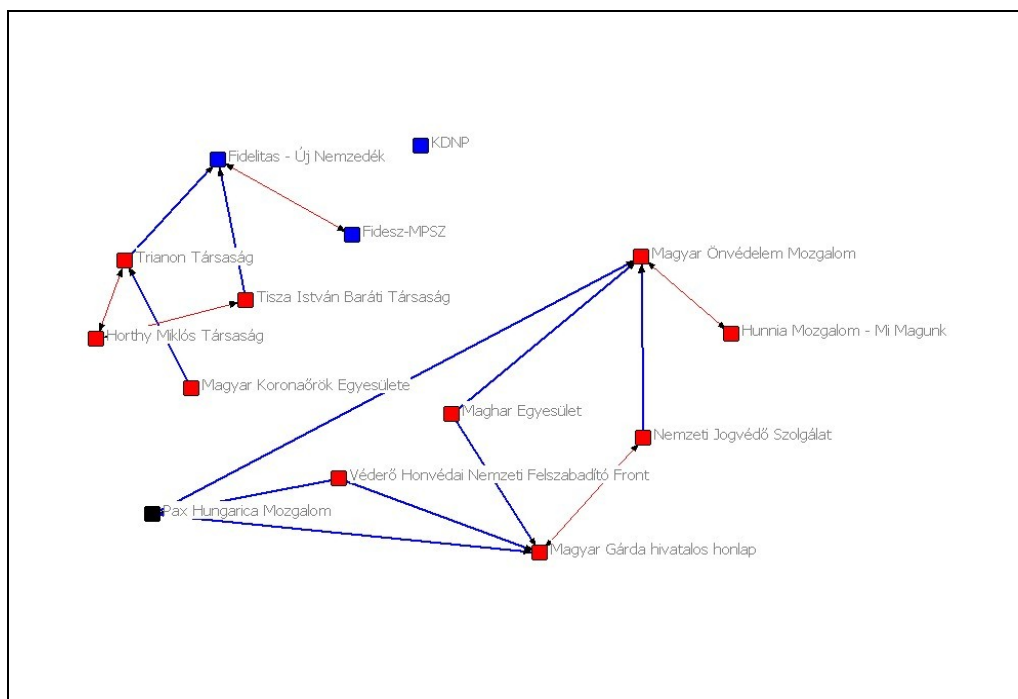
¹⁷² Jelmagyarázat: kék négyzet: mérsékelt szervezetek, piros négyzet: radikális szervezetek, fekete négyzet: szélsőjobb oldali szervezetek, piros vonal: reciprok (kölcsönös) link.

A teljes elemzett honlapminta kapcsolathálózatának modelljéből jól magyarázhatók azok az állítások, amelyeket az elméleti rész több helyen tartalmaz. Vagyis a jobboldali (nemzeti) radikális szervezetek hálójának centrumába mintegy beágyazódnak a szélsőjobboldali szervezetek, bár a kevésbé centrális, illetve izolált radikálisokra ez kevésbé volt jellemző.¹⁷³

Már az ábrán is jól látható összefonódásnak az lehet az oka, hogy a jobboldali (nemzeti) radikális mozgalmak és pártok néhány prominens vezetőjének szélsőjobboldali elfogadottsága révén meglehetősen erőteljes kapcsolatai vannak a szélsőjobboldallal. A mérsékelt szervezetek többsége azonban igyekszik elhatárolódni az előbbi szervezetekkel való kapcsolattartástól, ám néhány mérsékelt szervezet, ennek ellenére, mégis ápol kapcsolatokat mind a jobboldali radikális, mind a szélsőjobboldali szervezetekkel. A szélsőjobboldallal való kapcsolatápolásra nem meglepő módon a Polgári Körök Mozgalom jóvoltából került sor, amelyeket pl. Vona Gábor is a mai demonstratív megmozdulásoktól sem idegenkedő nemzeti radikális törekvések előfutárainak tartott. Ám meglepő módon még a Fidesz-MPSZ ifjúsági tagozatának, a Fidelitas-Új Nemzedék kapcsolat-rendszerében is találtunk erre utaló nyomot. Ebből az előfordulásból azonban nem lehet levonni minden kétséget kizáró következtetést, bár a radikális mozgalmak tagadhatatlanul „híd” szerepet tölthetnek be a mérsékelt pártok és a szélsőjobboldaliak között.

A hálózat jellemzőit bizonyos mutatókkal is kifejezhetjük, mert ezek mindegyike alátámasztja a gráf alapján kirajzolódó képet. A vizsgált szervezetek befolyásosságának egyik mérőszáma, hogy kapcsolataik hány aktor felé irányulnak. Ez az *out-degree*, vagyis a „kifok”. A legtöbb különböző szervezetet a *Magyar Gárda* említette, 17 db-ot, azaz ezen mutató alapján e gárda tekinthető a minta legbefolyásosabb szervezetének. A második legmagasabb „kifok-szám” (11 db) a *Maghar* egyesületé, amelynek célja öndefiníciója szerint az „emberiség ősi tudásának kutatása, gyűjtése, rendszerezése, szintetizálása, oktatása, terjesztése, összevetve a jelenkor ismereteivel”; a *Fidesz-MPSZ* szervezeteinél találtunk még hasonlóan magas arányt. Emellett 10-10 másik szervezetre linkelt a *Toroczkai László* alapította *Hunnia Mozgalom* és a *Magyar Koronaörök Egyesülete*; 52 szervezet honlapjáról viszont egyáltalán nem linkel más szervezetekére. E szervezetek között mind mérsékelt, mind radikális, mind szélsőséges pártok és mozgalmak megtalálhatók, de a regionális szervezetségű gárdák, így a *nyíregyházi* alapítású *Nemzeti Őrsereg* egységeinek honlapjai is fellelhetők e körökben.

¹⁷³ A teljesen izolált honlappal rendelkező mintában szereplő szervezeteket jelölő négyzeteket a bal felső sarokban láthatjuk. Ebből kitűnik, hogy a mérsékelt szervezetek honlapjai arányaiban kevésbé izoláltak, mint a radikális vagy szélsőjobboldali szervezetek. Persze ez fakadhat abból is, hogy ez utóbbi két kategória dominálja a mintát.

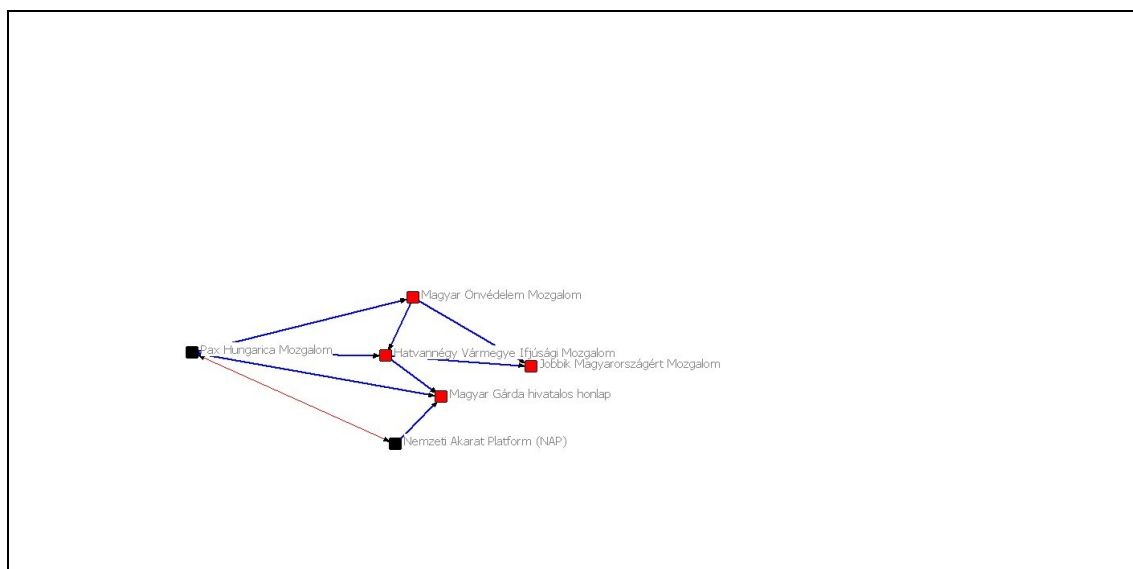
24. ábra. A minimum 5 kifokkal rendelkező szervezeti honlapok hálózata

A minimum öt *kifokkal* rendelkező, azaz legbefolyásosabbnak tekinthető szervezeti honlapok alhálózata két jól elhatárolható csoportra, illetőleg egy izolált aktorra oszlik. Izolált aktorként volt jelen a KDNP, míg egyik csoporton belül a *Fidelitas-Új Nemzedék* és a *Fidesz MPSZ*, a *Trianon Társaság*, a *Horthy Miklós Társaság*, a *Tisza István Baráti Társaság* és a *Magyar Koronaőrök Egyesülete* jelent meg, akik részint a forradalmak alatt meggyilkolt miniszterelnök, részint a *Horthy-korszak szellemi hagyományait* kívánják őrizni, részint pedig a *keresztény-nemzeti* hagyományok mai letéteményeseinek tartják magukat. E szervezetek tekintetében a jobboldali radikalizmusnak egy sokkal mérsékeltebb formája érvényesül, mint a következő csoport esetében.

Ebben a csoportban a *Nemzeti Jogvédő Szolgálat* és a *Maghor* egyesület helyezkedik el, amelyeket azért kategorizáltam a radikális szervezetek közé, mert azok tagjainak világnézete nagyon közel áll a jobboldali (nemzeti) radikális pártok és mozgalmak képviselőinek világnézetéhez. A *Nemzeti Jogvédő Szolgálat* aktív tagjai nem véletlenül vállalták fel pl. a 2006-os zavargások során jogsértést elszenvedők jogi képviseletét. S talán nem véletlen kerültek így ugyanezen csoportba a *Hunnia Mozgalom* (amely a „párhuzamos intézményrendszer” megvalósításában érdekelt), a *Magyar Önvédelmi Mozgalom* (amely a jobboldali radikális szervezetek demonstrációi szervezésének fő aktivistája), illetve a *Magyar Gárda* és a szélsőjobboldalra hajló *Véderő Honvéddai Nemzeti Felszabadító Front*, valamint a szélsőjobboldali *Pax Hungarica Mozgalom* (amelynek vonzaskörében az azóta elhunyt *Ekrem Kemál György*, vagy *Domokos Endre János* és *Tudós-Takács János* helyezkednek el). Ennek a csoportnak az

esetében tehát a szélsőjobboldali kapcsolódási pontok kimutathatókká váltak. *Reciprok (kölsönös) link* a honlapok között az első csoportban a *Fidesz-MPSZ* és a *Fidelitas-Új Nemzedék* között, a *Trianon Társaság* és a *Horthy Miklós Társaság*, valamint a *Tisza István Baráti Társaság* és a *Horthy Miklós Társaság* között vannak. A másik csoportban pedig a *Magyar Önvédelmi Mozgalom* és a *Hunnia Mozgalom*, valamint a *Nemzeti Jogvédő Szolgálat* és a *Magyar Gárda hivatalos honlapjai* között.

Könnyen belátható ténykérdés, hogy amely aktorok felé sok kötés irányul, azoknak nagyobb a presztízse is. Ez az ún. „*in-degree*”, vagyis a „*befok*”. A Magyar Gárda központi pozícióját jól jelzi, hogy nemcsak a *kifoka*, hanem a *befoka* is a legmagasabb ennek a szervezetnek (27 *link*), azaz róluk mondható el leginkább, hogy a mintában ők a legnagyobb presztízsűek. Ezen kívül 23 vizsgált szervezet linkel a *JMMP* honlapjára, és 11 a *HVIM* portáljára; 22 szervezet honlapját viszont egyáltalán nem linkelik be más megvizsgált szervezetek. Ezek közt a mérsékelt pártok és szervezetek portáljai éppúgy megjelennek, mint az izolált és a szélsőjobboldali szervezetek honlapjai. Érdekes lehet, hogy míg a mérsékelt és jobboldali radikális pártok *kifokai* között szélsőjobboldali portálok csak elvétve jelentek meg, a szélsőjobboldali portálok esetében „pozitív” hivatkozásokként sűrűn szerepeltek radikálisok. A szélsőjobboldali portálok esetében szembetűnő volt, hogy azokon a mérsékelt jobboldali pártok, pl. a *Fidesz-MPSZ* és *MDF*, gyakran a maró gúny és a vádaskodások tárgyai.

25. ábra. A minimum 5 befokkal rendelkező szervezeti honlapok hálózata

A vizsgált honlapok közül a minimum 5 „*befokkal*” rendelkező szervezeti honlapok alhálózatába a *Magyar Önvédelmi Mozgalom*, a *HVIM*, a *JMMP* és a *Magyar Gárda* tartoztak, amelyekre (a *JMMP* kivételével) a szélsőjobboldali *Pax Hungarica Mozgalom* és a *Nemzeti Akarat Platform* is

közvetlenül linkelt. E szervezetek közül a *Pax Hungarica* és a *Nemzeti Akarat Platform* kölcsönösen hivatkoztak egymásra, vagyis reciprok linkekkel álltak egymással kapcsolatban.

Facilitátornak (előmozdítónak) elemzéseimben azokat tekintettem, akik felé sok kötés irányult, és akik maguk is sok szervezetet említettek, mint amilyen pl. a jelenleg vizsgált mintámban a *Magyar Gárda* volt. *Információ-süllyesztőknek (info-sink)* nevezik azokat, akik felé sok kötés irányul, de akik maguk kevés kapcsolatról számolnak be. Ilyen a vizsgált csoportban pl. a *JMMP*, amelynek honlapjáról csak egy szervezethez vezet link, viszont ráléje 23 link mutat a vizsgált mintában. Hasonló, bár kevésbé szélsőséges a *HVIM* helyzete, amelynek honlapjáról négy szervezet volt elérhető közvetve, de 11 linkelt rá. Ezzel ellentétes jelenség volt, amikor egy szervezet nagyon sok más szervezet weboldalára linkelt, viszont azt nemigen említették mások: erre példa volt a *Hunnia Mozgalom* (11 versus egy link), a *Magyar Egyesület* (11 versus 0), a *Fidesz – MPSZ* (11 versus négy link), illetve a *Magyar Koronaörök Egyesülete* (10 versus 0 link).

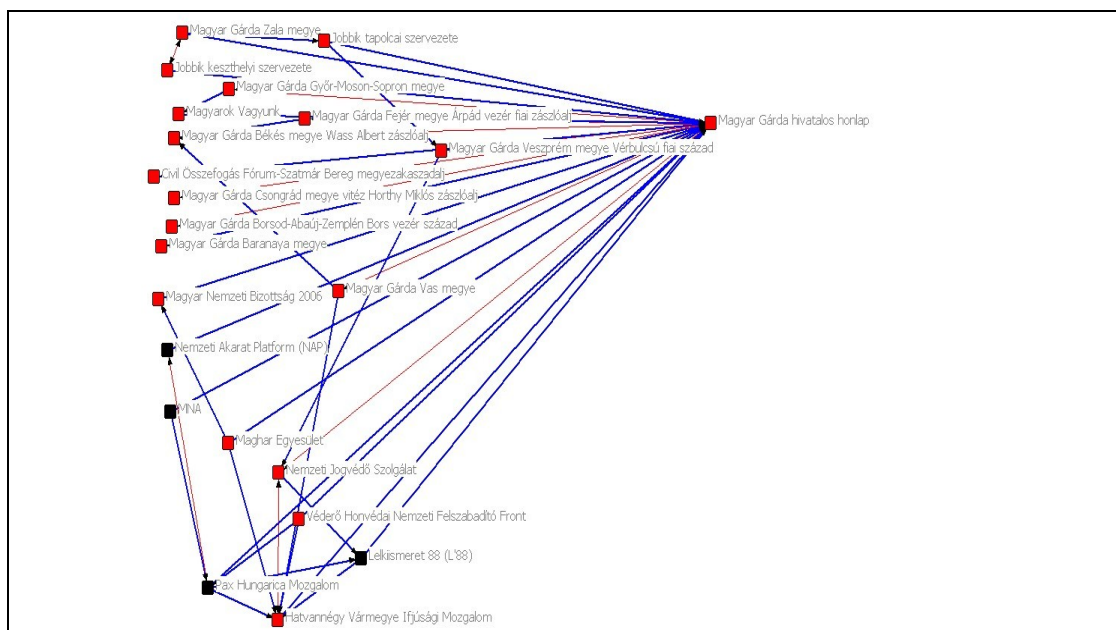
Az egész vizsgált hálózat egyik jellemzője lehet a sűrűség, amely a lehetséges és létező kapcsolatok arányát jelenti, s amelynek értéke egy „0” és „1” közötti szám. A vizsgált honlaphálózatban a sűrűségmutató értéke nagyon alacsony, 0,016, amely azt jelenti, hogy az elméletileg lehetséges kapcsolatoknak csak 1,6%-a létezik a valóságban.¹⁷⁴ Azaz, amint az egyébként elég „szellős” adatmátrixból is látszik, viszonylag kevés link működött a vizsgált honlapok között.

A *szórás* értéke viszont 0,125 volt, azaz az átlag csaknem tízszerese, ami azt jelenti, hogy a kapcsolatok nagyon egyenlőtlenül oszlottak meg. Emiatt érdemes volt statisztikai módszerekkel is beazonosítani a kapcsolati központokat, amelyre az „ego-háló sűrűség” vizsgálata a legalkalmasabb módszer. Jelen esetben tehát azokat a szervezeteket kerestem, amelyeknek nagy a presztízse és sokan linkelnek rájuk. A *befok* szerinti sűrűség alapján a *Magyar Gárda hivatalos honlapjának* a hálózata volt a legsűrűbb (22,7%), azaz a mintában szereplő szervezetek honlapjainak csaknem ötöde linkelt e honlapra. Emellett a *JMMP* honlapjának a sűrűsége 19,3%, a *HVIM* honlapjáé pedig 9% volt.

A *központiség (centrality)* mérőszáma nem a lehetséges és valós kapcsolatok arányát, hanem a vizsgált kapcsolathálóban valójában létező, s a vizsgált szervezet által birtokolt kapcsolatok (itt a linkek) arányát vizsgálja. A „*kifok*” alapján számított háló-központiség a mintámban 12,8%, a „*befok*” alapján számított háló-központiség pedig 21,3%, s bár mindkét érték viszonylag alacsony, de látszik, hogy főleg az egyes szervezetekre irányuló linkek oszlottak el egyenlőtlenebbül.

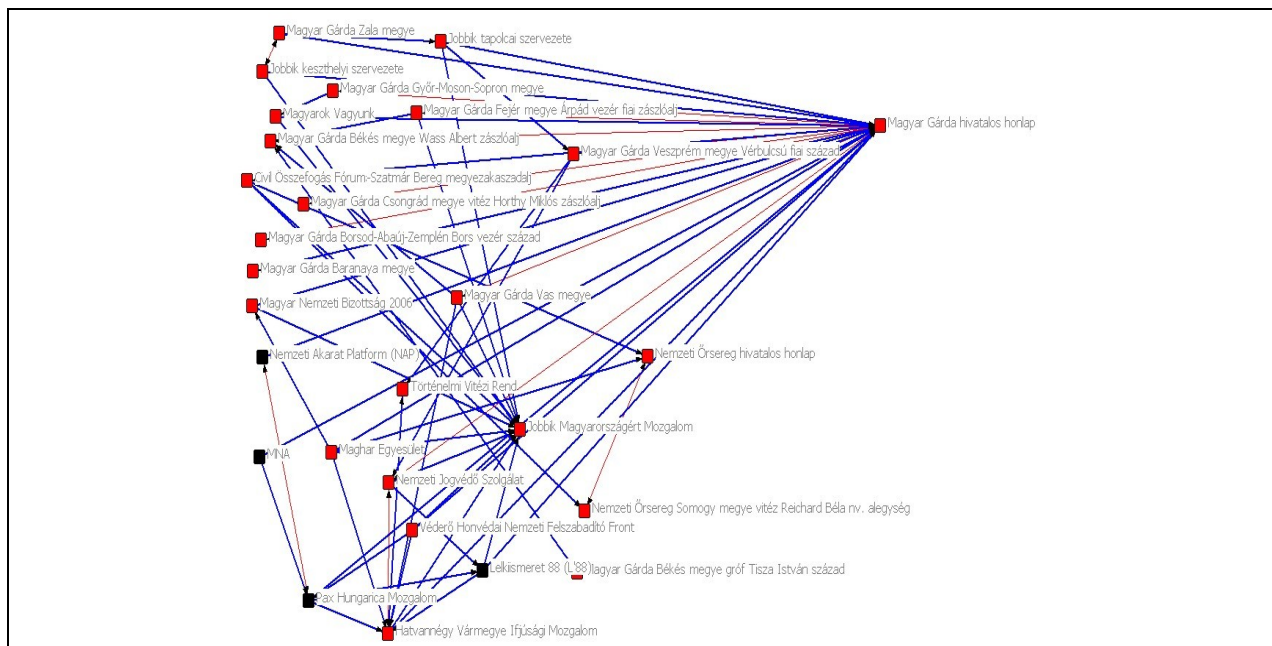
Érdekes lehet – már csak a könnyebb átláthatóság kedvéért is – egyes, mind a disszertáció tartalmát, mind a hálózati pozícióját illetően kulcsszerepben levő szervezetek ún. *egohálóját* külön is megnézni. Nézzük meg most a Magyar Gárda egohálóját (lásd 26. ábra).

¹⁷⁴ Végülis 120 szervezeti honlap között 227 linket regisztráltam!

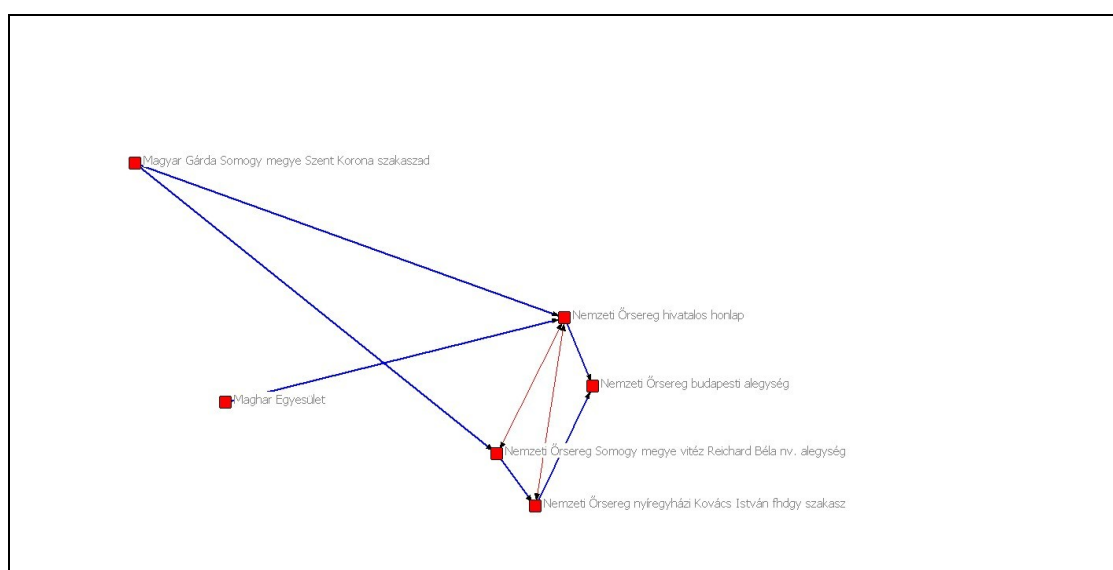
26. ábra. A Magyar Gárda hivatalos honlapjának kapcsolathálózata a teljes elemzett honlapmintán belül

A Magyar Gárda és helyi szervezetei honlapjainak kapcsolathálózata a teljes elemzett honlapmintán belül azt mutatta, hogy ez a gárda élénk kapcsolat-rendszert épített ki a saját egységeivel, a *JMMP* szervezeteivel, a *Magyar* egyesülettel, a *Nemzeti Jogvédő Szolgálattal*, a jobboldali radikális *Magyar Nemzeti Bizottság 2006*-tal, a *HVIM*-mel és a *Véderő Honvédek Nemzeti Felszabadító Front*tal. Ez a fejlemény egyáltalán nem volt meglepő. Az viszont igazán érdekesnek tűnt, hogy a gárda *network*jében a szélsőjobboldali *MNA*, a *Nemzeti Akarat Platform*, a *Lelkiismeret '88* és a *Pax Hungarica Mozgalmak* is benne foglaltattak. Ezek közül az *MNA* kimondottan illegális, irreguláris katonai jellegű szervezet, a *Lelkiismeret '88* kapcsán pedig meg kell említeni, hogy a „bombagyáros” *Tölgyesi Krisztián* édesanyja is e szélsőséges szervezet alapítótagja. A csőbombák és távirányítású gyújtóbombák birtoklásáért letartóztatott Tölgyesi egyébként a hatósági gyanú szerint október 23-án akarta „bevetni” robbanószerkezeit.

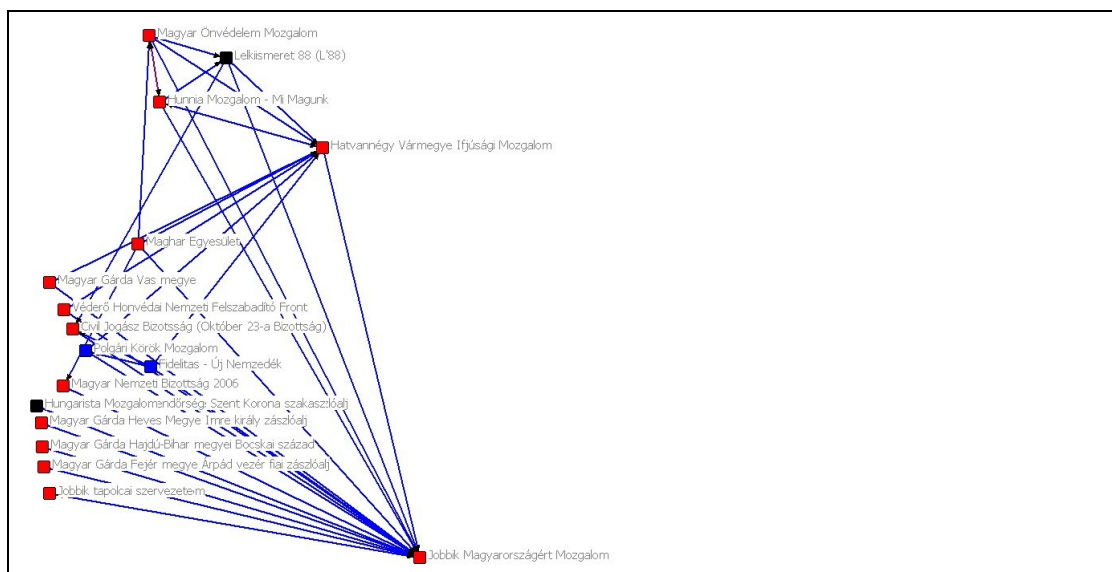
27. ábra. A Magyar Gárda és vidéki gárdák hivatalos honlapjának kapcsolathálózata a teljes elemzett honlapmintán belül

A 27. ábra azt is jelzi, hogy a kapcsolathálózat aktorainak további, a többi helyi gárda honlapjaival való bővítéskor a *Magyar Gárda* „egohálójában” az azzal „bajtársi szövetségre lépett” *Nemzeti Őrsereg* és szervezetei, valamint a *JMMP* hivatalos honlapja és a *Történelmi Vitézi Rend* (mint a Horthy-korszak egyes történelmi tradícióit ápoló újr alapított szervezet) is megjelent. Reciprok (kölsönös) linkek a *Magyar Gárda hivatalos honlapja* és a megyei egységek, illetve a *Nemzeti Őrsereg hivatalos honlapja* és a somogyi alegység honlapja, a *Pax Hungarica* és a *Nemzeti Akarat Platform*, valamint a *HVIM* és a *Nemzeti Jogvédő Szolgálat* között voltak megfigyelhetők.

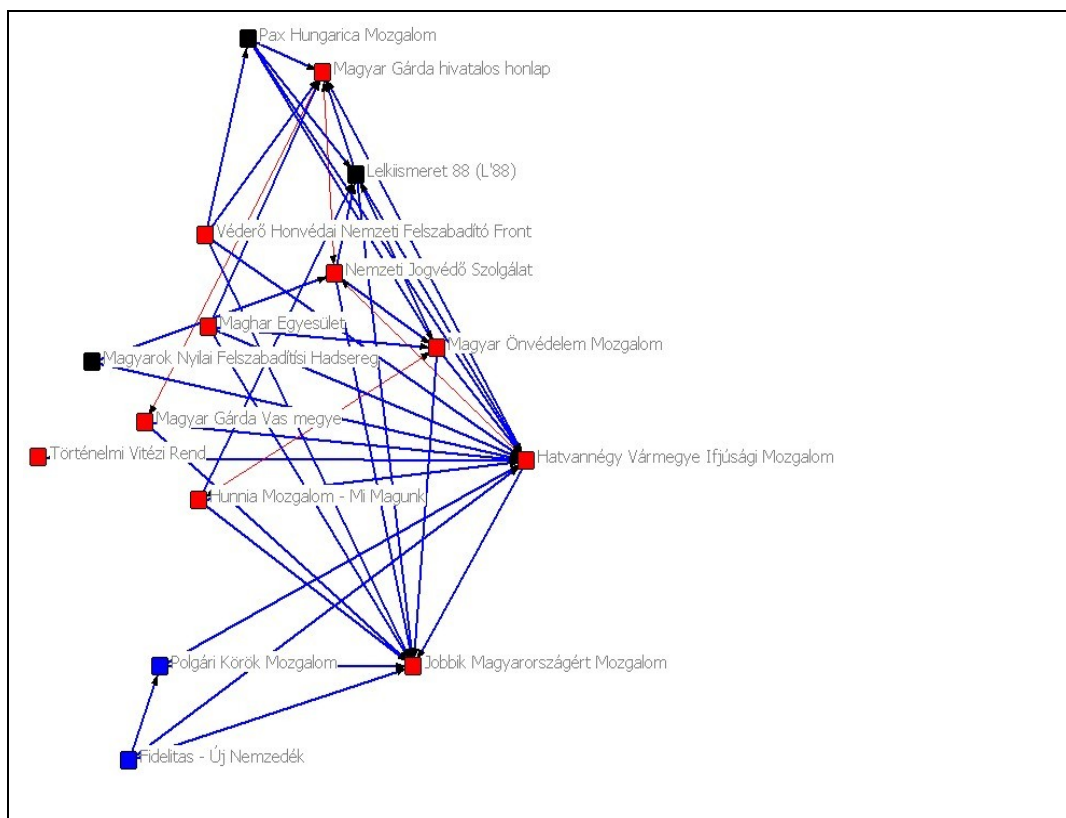
28. ábra. A Nemzeti Őrsereg hivatalos honlapjának kapcsolathálózata a teljes elemzett honlapmintán belül

A Nemzeti Őrsereg hivatalos honlapjának kapcsolathálózata a teljes elemzett honlapmintán belül az őrsereg Somogy megyei alegységével és a *nyíregyházi Kovács István főhadnagy szakaszával* mutatott reciprok (kölcönös) linket. Ezen kívül a Nemzeti Őrsereg hivatalos honlapja és a somogyi egység linkelt a felállítandó budapesti alegységre, illetve a Magyar Gárda Somogy megyei Szent Korona szakasza hivatkozott a szervezet hivatalos honlapjára és a Somogy megyei *vitéz Reichard Béla alegység* portáljaira. A *Maghar egyesület* csak a Nemzeti Őrsereg hivatalos honlapjára linkelt.

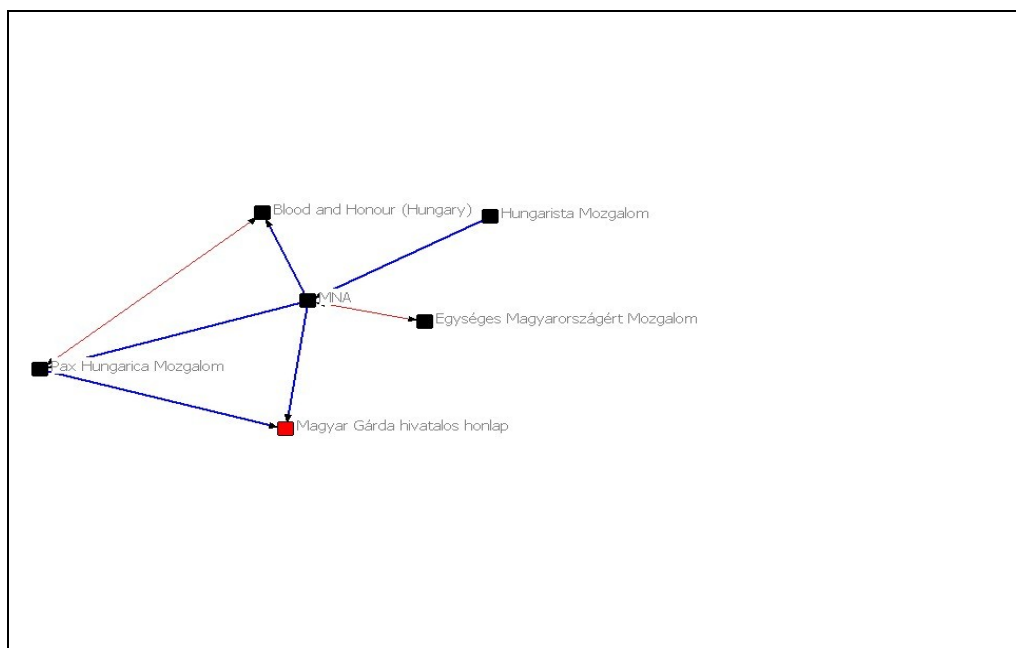
29. ábra. A JMMP hivatalos honlapjának kapcsolathálózata a teljes elemzett honlapmintán belül

A 29. ábra szerint a JMMP a saját, *tapolcai szervezetén* kívül a Magyar Gárda megyei szervezeteivel, a Magyar Nemzeti Bizottság 2006-tal, a Magyar Őrvédelmi Mozgalommal, a Civil Jogász Bizottsággal, a Maghar egyesülettel és a Hunnia Mozgalommal mutatott szorosabb kapcsolatot. Ez talán megint nem meglepő. Ám ami érdekes, hogy a párt a félkatonai *Véderő Honvéddai Nemzeti Felszabadító Fronttal*, a *Polgári Körök Mozgalommal* és a *Fidelitas Új Nemzedékkel* éppúgy kapcsolatban állt, mint a *Lelkiismeret '88-cal*, vagy a *Hungarista Mozgalommal*, illetve a *Tettekezés Magyar Rendőrség Szakszervezettel*. A reciprok (kölcönös) link tekintetében csak a Magyar Őrvédelem Mozgalom és a Hunnia Mozgalom között volt viszony a JMMP hivatalos honlapjának kapcsolathálózatában.

30. ábra. A HVIM hivatalos honlapjának kapcsolathálózata a teljes elemzett honlapmintán belül

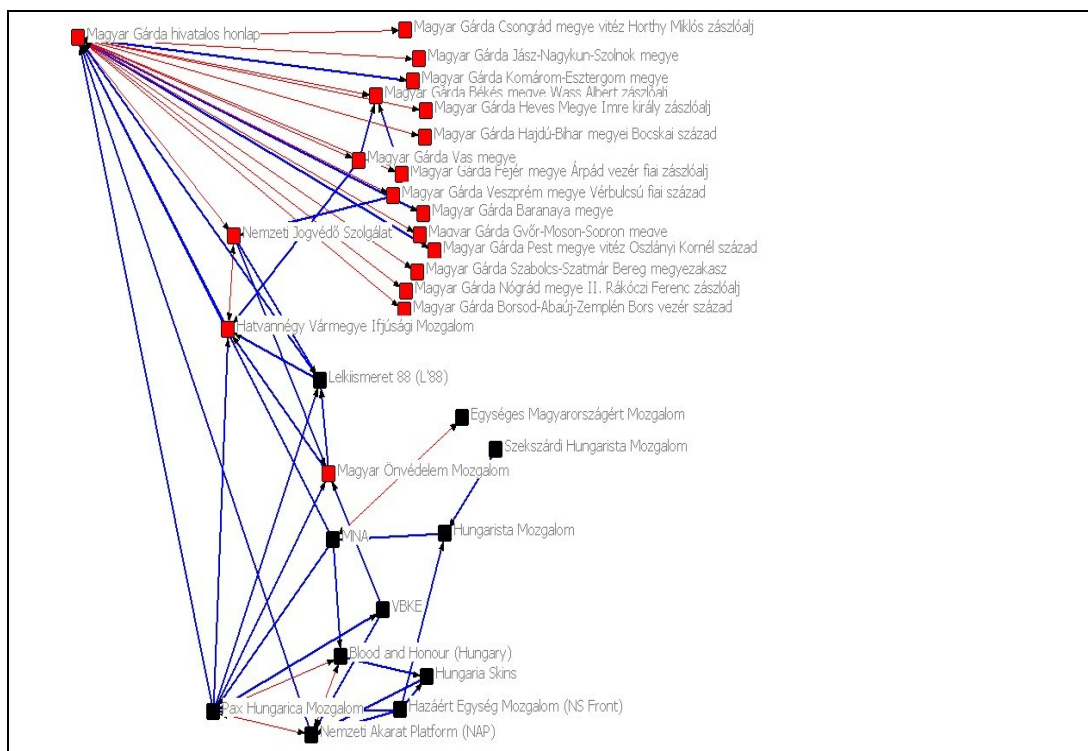
A 30. ábra tanúsága szerint a HVIM a szélsőjobb oldali szervezetek közül ugyancsak kitüntetett kapcsolatot ápol a *Lelkiismeret '88* szervezettel, így az centrális szervezetnek is tekinthető a szélsőjobb oldalon. Azonban a HVIM esetében kimutatható volt a kapcsolat a *Pax Hungarica Mozgalommal* is, illetve a *kuruczinfo* által üzemeltetett *Magyarok Nyilai Felszabadítási Hadsereggel* (MNYNFH – *Solymosi Eszter Csapásmérő Alakulat*); ennek az illegális szervezetnek a működése és terrorakciói kapcsán a HVIM egyik vezetője, *Budaházy György* jelenleg is rendőrségi előzetes letartóztatásban van. A HVIM ezenkívül úgyszintén kapcsolatot tartott fenn a *Polgári Körök Mozgalommal* és a *Fidelitas-Új Nemzedékkel*, amely szervezetek mérsékelteknek tekinthetők, illetve a jobboldali radikálisok közül a *Véderő Honvéddai Nemzeti Felszabadító Fronttal*, a *Magyar Gárdával* és annak egy helyi szervezetével, valamint a *JMMP*-tal, a *Hunnia Mozgalommal*, a jobboldali (nemzeti) radikális hagyományokkal kapcsolatba hozható *Történelmi Vitézi Renddel*, azonkívül a *Nemzeti Jogvédő Szolgálattal*. E kapcsolathálózatban *reciprok (kölsönös) link* a *Hunnia Mozgalom* és a *Magyar Önvédelmi Mozgalom*, illetve a *Magyar Gárda hivatalos honlapja* és az alakulat vasi egysége, valamint a *Magyar Gárda* és a *Nemzeti Jogvédő Szolgálat* között volt.

31. ábra. Az MNA hivatalos honlapjának kapcsolathálózata a teljes elemzett honlapmintán belül

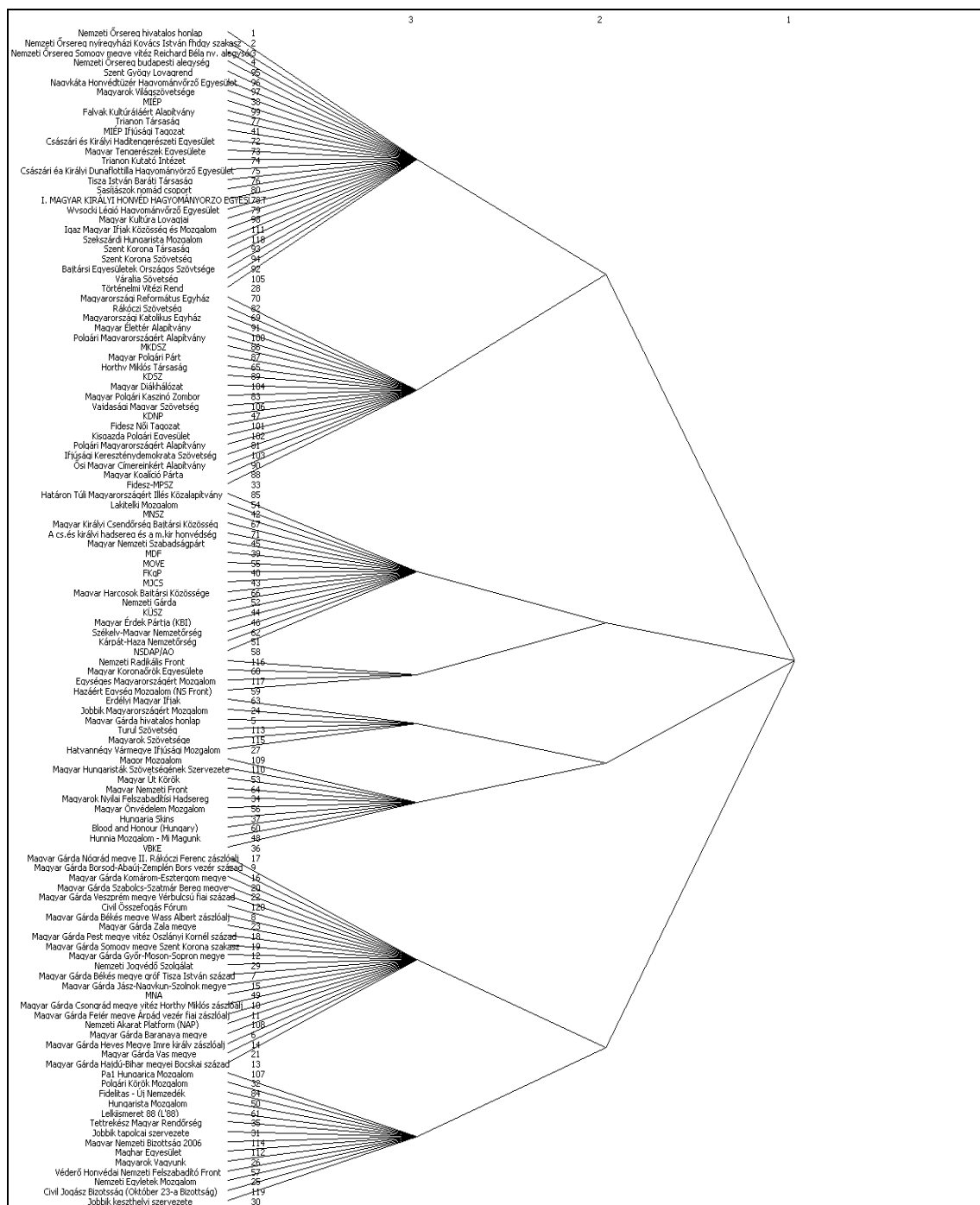
Érdeemes egy pillantást vetni a szélsőjobboldal legkorábbi paramilitáris alakulatára, a *Magyar Nemzeti Arcvonalra* is. Az MNA hivatalos honlapjának kapcsolathálózata a teljes elemzett honlapmintán belül azt mutatta, hogy a szervezet az ösztönzésére és közreműködésével létrejött *Hungarista Mozgalommal*, a Györkös által létrehozott *Egységes Magyarországért Mozgalommal*, és a *Pax Hungarica Mozgalommal* állt kapcsolatban (utóbbi rendezvényeinek rendszeres szereplője is). Érdekes volt viszont, hogy kapcsolatrendszerében megjelent a szkinhed *Blood and Honour Hungary* is, amelynek tagjai közül több éppen az MNA-t hagyta el egykor egy „becsületbírósi” döntést követően, és e szervezetek viszonyát korábban meglehetősen rivalizálás jellemezte. Megjelent az MNA kapcsolatrendszerében a *Magyar Gárda hivatalos honlapja* is, amely az ideológiai és terminológiai rokonságból, valamint a stratégiai célokból eredő törekvések egyik bizonyítéka is lehet.

Érdeemes azonban a „két lépés/kattintás” távolságra levő honlapokat is figyelembe venni (lásd a 32. ábrát). Azt látjuk, hogy az MNA ezen távolságon belül már a Magyar Gárda összes megyei zászlóaljával, századával, szakaszával és alegységével szoros internetes kapcsolatban áll. Kapcsolatot tart a szélsőjobboldal szinte minden mértékadó szervezetével is; ezen a távolságon belül helyezkedett el a *Nemzeti Jogvédő Szolgálat*, valamint a *HVIM* és a *Magyar Önvédelem Mozgalom*. Ám ami a legizgalmasabb: a szélsőjobboldali szervezetek prominensei és mások, mint a *Lelkiismeret '88*, a *Szekszárdi Hungarista Mozgalom*, a *VBKE*, a *Hungaria Skins*, a *Hazáért Egység Mozgalom* és a *Nemzeti Akarat Platform* (vagyis a legaktívabb nemzetiszocialista szervezetek), de a *HVIM* és a *Nemzeti Jogvédő Szolgálat* úgyszintén e „két lépés/kattintás” távolságon belül helyezkedtek el a *Magyar Gárdától*.

32. ábra. A Magyar Gárda és a „két lépés/kattintás” távolságra levő honlapok

A *Ucinet* 6. programcsomag számos bonyolult algoritmust tartalmaz, amelyek segítségével különféle megfontolások alapján vizsgálhattam mintám szerkezeti jellemzőit, alakíthattam ki alcsoportokat abban. Ezek közé tartozott a *strukturális ekvivalencia* vizsgálata, amely az aktorokat hasonló kapcsolathálózati pozíciójuk szerint rendezi, azaz az aktorok „felcserélhetőkké” váltak. A hasonlóságokat vagy a különbségeket többféle módszerrel lehetett azonosítani, amelyek közül én az *egy korreláción (CONCOR)* és a *hierarchikus klaszterezésen* alapuló eljárásokat alkalmazva jutottam a 33. ábrán látható felosztáshoz. Meg kell jegyeznem azonban, hogy a *Ucinet* program algoritmusainak többsége csak szimmetrikus mátrixok elemzésére alkalmas, tehát esetemben is csak egy link meglétét vette az figyelembe, annak irányát viszont nem.

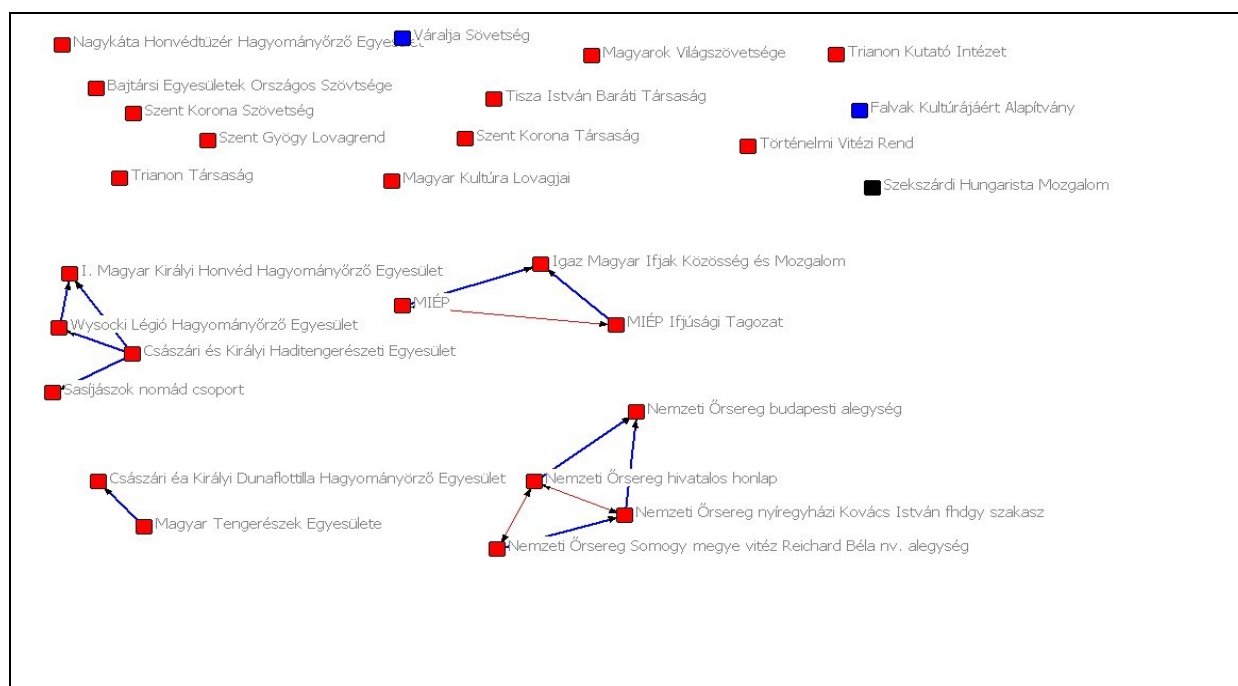

33. ábra. A kapcsolataik tekintetében hasonló (strukturális ekvivalencián alapuló) csoportok beazonosítása – CONCOR dendrogramm

Elemzésem szempontjából az is fontos volt, hogy a pusztán kapcsolathálózati jellemzők hasonlósága alapján kialakított csoportok (*nyolc klaszter*) az *SPSS adatfájlban* is rögzített jellemzők szerint markánsan eltérjenek egymástól. Ezeket az eltéréseket leegyszerűsítve az alábbi táblázatban foglaltam össze.

1. táblázat. A strukturális ekvivalencia alapján CONCOR elemzéssel kialakított 8 szervezetscsoport „profilja”

Klasz-terek	Legalitás foka	Szervezeti forma	Radikalizmus foka	Alapítás helye	Szervezettség	Katonai	Fegyver - használata	Katasztrófavédelem
1	Legális	NGO	radikális	vegyes	nemzetközi	vegyes	nem	kicsit
2	Legális	NGO/párt	mérsékelt	Bp.	országos	civil	nem	nem
3	Legális	vegyes	vegyes	vegyes-külföldi	vegyes	félkatonai	nem	kicsit
4	fél/illegális	mozgalom	radikális/szélsőjobb	Bp.	vegyes	civil	nem	nem
5	legális	vegyes	radikális	vegyes	vegyes	civil	nem	kicsit
6	Illegális	mozgalom	radikális/szélsőjobb	Bp.	országos	vegyes	vegyes	nem
7	Féllegális	NGO	radikális	Vidék	regionális	félkatonai	fegyver	nagyon
8	Legális	mozgalom	vegyes	Bp.	országos	civil	nem	kicsit

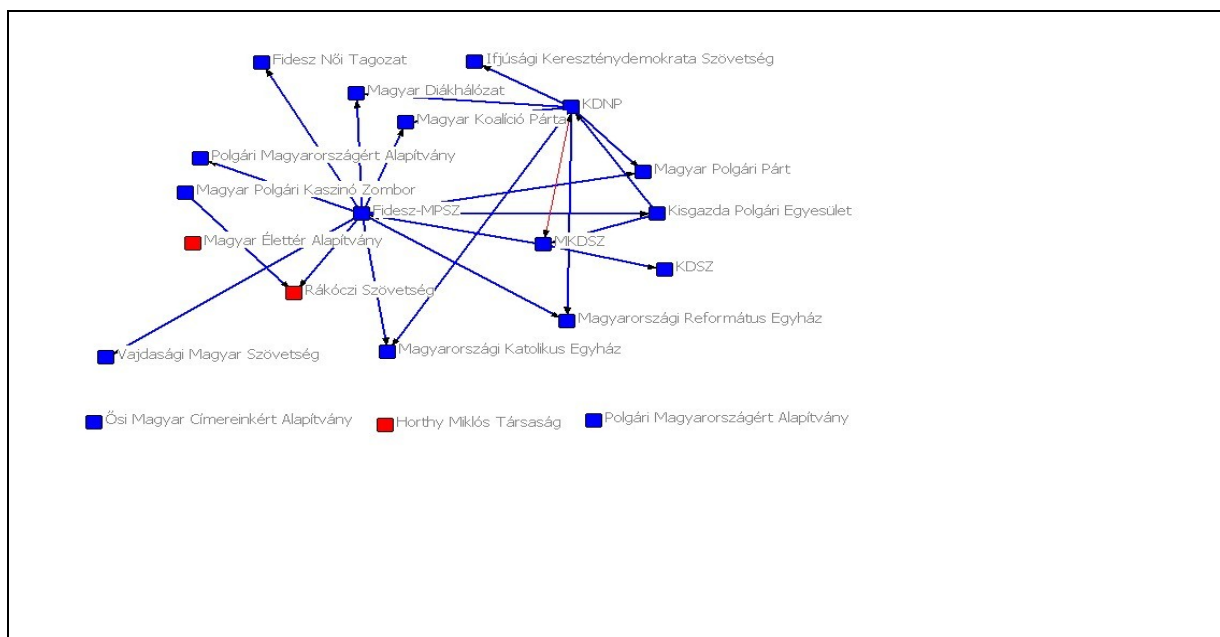

34. ábra. Az 1. klaszter kapcsolathálózata

A 1. táblázatból látható volt, hogy már pusztán a szervezetek honlapjai közötti linkek mintázata alapján, matematikai úton elkülönülnek egymástól bizonyos szervezetscsoportok. Általánosságban az 1. klaszterbe zömében azok a szervezetek kerültek, amelyek legálisán működtek, és a konszolidálódó vagy a konszolidált Horthy-rendszer ideológiai tradícióihoz kötődtek, s azokba akár a dualizmus kori emblematikus államférfiak emlékének megőrzése is beletartozhat. Ezeket az NGO-kat egyaránt jellemezheti a mérsékelt és a radikálisabb attitűd, a nemzetközi vagy a hazai alapítás, de törekvéseik többségükben kevésbé köthetők a két világháború közti „forradalmi jobboldali” hagyományokhoz. Inkább az antidemokratikus,

tekintélyelv iránti elkötelezettség elfogadása, a nosztalgia, a revizionista-sovinisza „nemzeti gondolat”, illetve az „ősmagyar-szittyá” tradíciók felvállalása karakteres náluk.

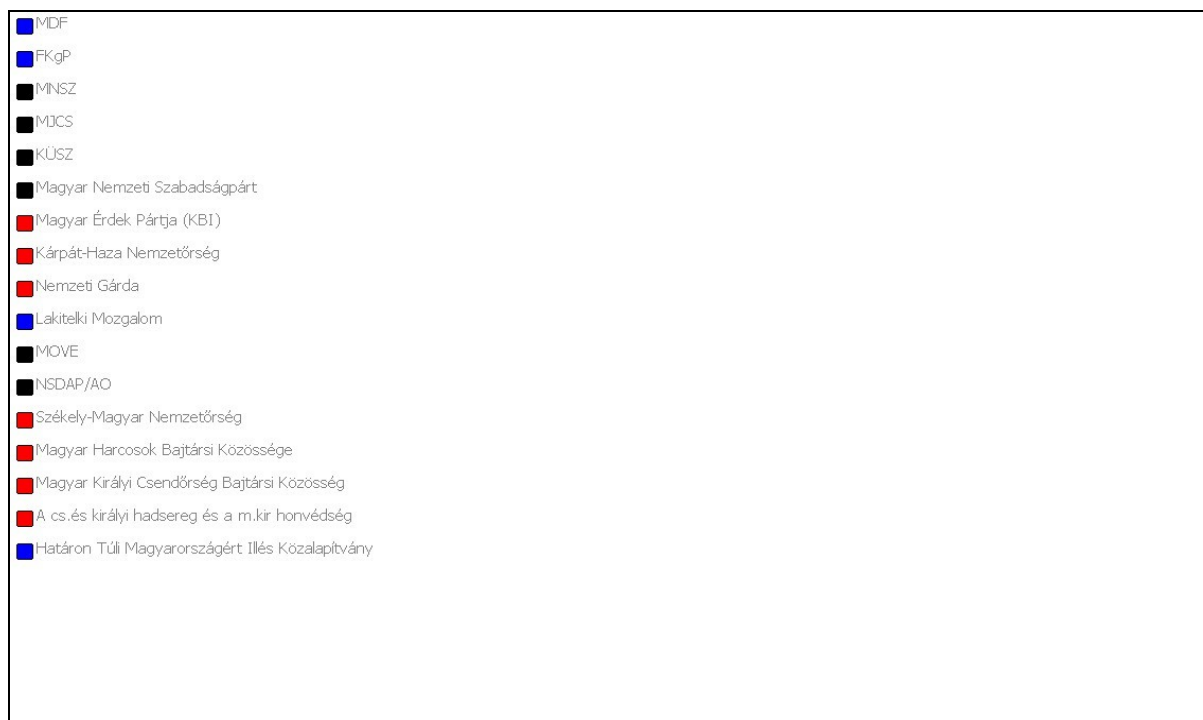
Kapcsolathálózati pozíciói miatt szinte „kakuktktojásként” került a klaszterbe a *Szekszárdi Hungarista Mozgalom*, amely elnevezése alapján a magyarországi nyilas hagyományokhoz köthető. A *Nemzeti Őrsereg* egységeinek honlapjai pedig minden bizonnyal azért kerültek be ebbe a csoportba, mert ez az irreguláris, félkatonai alakulat ideológiáját tekintve elsősorban a *Gömbös Gyula* és *Zsilinszky Endre* fémjelezte tradíciókban keresi gyökerét. E két államférfi ugyan a rendszer működésének egyes elemeit egykor kritizálta, de az államfő, vagyis a kormányzó (Horthy Miklós) személye vitán felül állt náluk. Jellemző a Nemzeti Őrseregére még a *kereszténynemzeti kurzus* örökségének és a *katonai hagyományoknak* az ápolása, de a német típusú nemzetiszocializmus tradícióit nem vállalta. Vélhetően ezért is választotta uniformisa színének a keket, és fazonjának a *leventéket* idéző felszerelést. Kerülték a fekete színt, mert az inkább a SS-t vagy a nyilas *pártszolgálatosokat* juttatta volna sokak eszébe.

35. ábra. A 2. klaszter kapcsolathálózata

A 2. klaszterbe a legális, mérsékelt civil szervezetek, egyházak és pártok kerültek, amelyekre jellemző lehetett ugyan a Horthy-korszak „úri középosztályának”, társadalmi szerepének, státuszának misztifikálása, bizonyos ideológiai elemek, társadalmi értékek „feltámasztására” való törekvés, azonban talán a legkevésbé volt jellemző rájuk a „forradalmi hevület”, illetve a „forradalmi jobboldal” irányába tájékozódás. E szervezetek többsége elfogadta a demokráciát, kevésbé hangoztatták a „rendszer váltás befejezetlenségét”, inkább a társadalmi viszonyok további konszolidációját hirdették. Csoportjukra a *nemzetiszocializmus* helyett inkább a *keresztényszocialista-kereszténydemokrata* attitűd volt a jellemző, amely persze adott esetben nem

zárta ki az esetenkénti *antiszemita* (*antijudaista*) megnyilvánulások tolerálását. A csoportban szereplő egyházak egyes képviselői ugyanis „magánszemélyként” jelen voltak az első Magyar Gárda alakulat felavatásánál, ám annak ellenére, hogy a történelmi egyházak néhány pap egyéni akciójaként elhatárolódtak a történetektől, a lelkészek többsége azóta is gyakorolja hivatását.

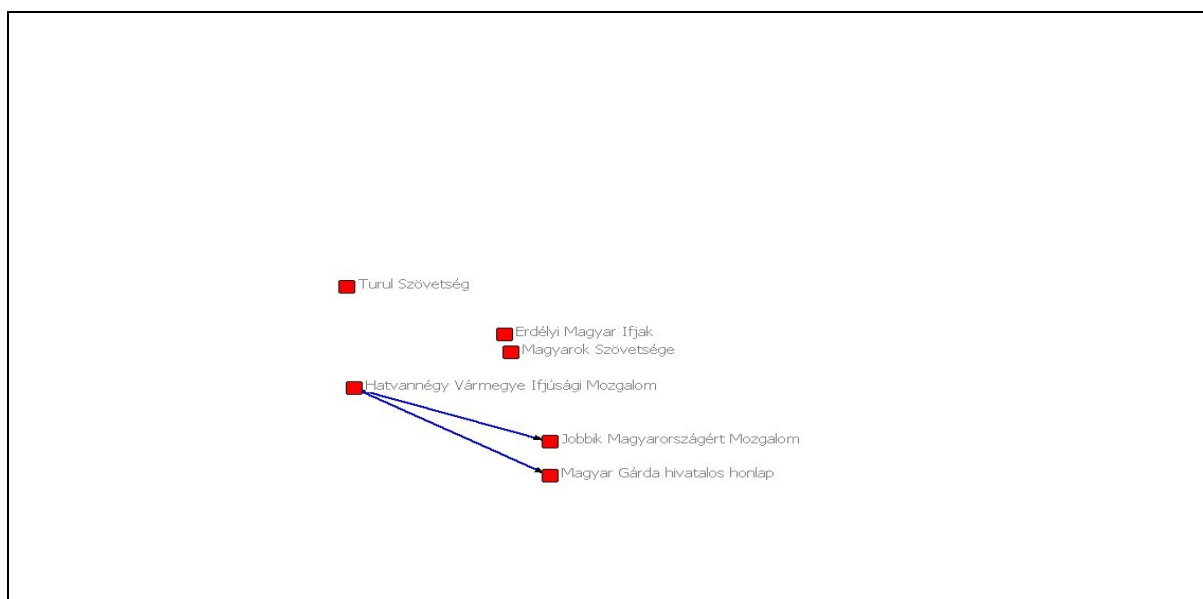
36. ábra. A 3. klaszter kapcsolathálózata

A 3. klaszterbe meglehetősen vegyes, akár külföldi, akár hazai szervezetek kerültek be, sőt akadt köztük olyan is, amely kimondottan antidemokratikus, rendszerellenes, „forradalmi” attitűdökkel bírt egykor, nemzetiszocialista elkötelezettségű volt, vagy éppen manapság is az, az NSDAP utódpartjának vallja magát, és az európai „mini hadseregek” koordinálását igyekszik ellátni. E szervezetek többségében az újnáci vagy újnnyilas attitűdök is felfedezhetők voltak. A mérsékelték közül az MDF, az FKGP és a Lakitelki Mozgalom a demokratikus átmenet időszakában, vagy a szélsőjobboldal „bölcsojének”, vagy a „keresztény-konzervatív” pártok legbefolyásosabbjainak voltak tekinthetők, ám ezek azóta politikai szerepeiket tekintve marginális helyzetbe kerültek. A szélsőjobbboldaliak közül pedig a Magyar Jövő Csoport (MJCS), a Komminizmus Üldözötteinek Szövetsége (KÜSZ), a Magyar Nemzeti Szabadságpárt (MNSZ) lényegében meg is szűnt. E szervezetekre tehát a feloszlás, a marginális helyzet a legjellemzőbb, s az utóbbi fakadhat abból, hogy közülük nem egynél időközben radikálisabb és szélsőségesebb aktorok is megjelentek a politikában, így helyzetükre hamarosan a határokon túli szervezetek izolált helyzete lett a jellemző.

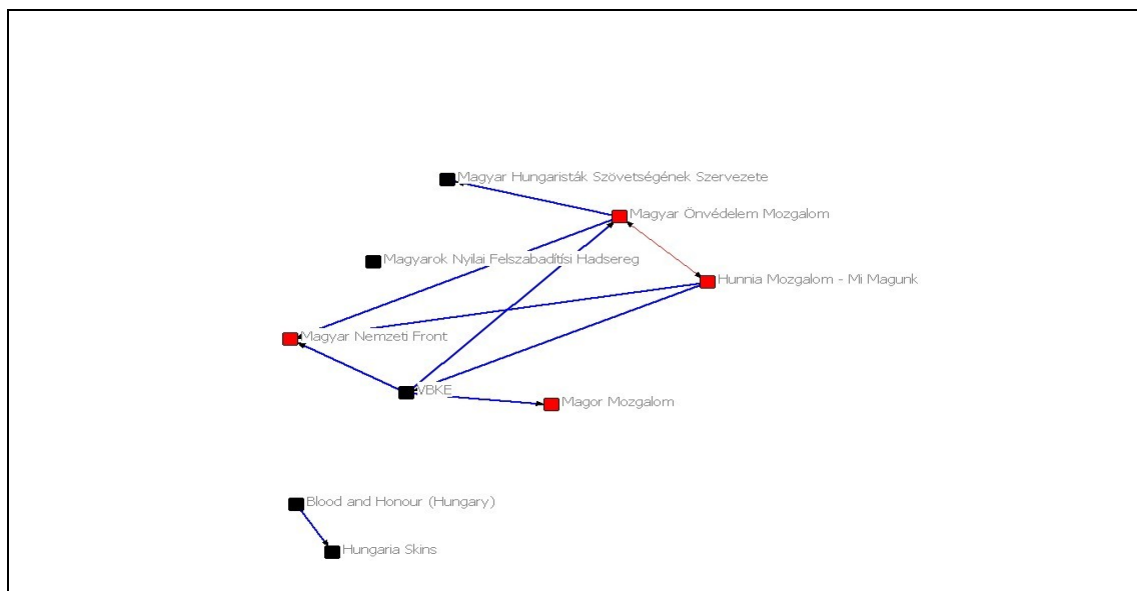
37. ábra. A 4. klaszter kapcsolathálózata

A 4. klaszterbe a legkülönbözőbb aktorok kerültek be, vélhetően azért, mert a kapcsolathálózatban nekik volt a legkevesebb kapcsolódási pontjuk. A *Magyar Koronaőrök Egyesületének* radikalizmusa meglehetősen kérdéses lehet e tekintetben, ám tagadhatatlan, hogy hagyományőrzőik közül sokan mély nosztalgiával viseltetnek egy olyan kor iránt, amely már rég letűnt a történelemben. A szélsőjobboldali aktorok pedig kimondottan nemzetiszocialista irányultságúak voltak, akik a német nemzetiszocialista tradíciók mellett a szkinhed szubkultúra iránt elkötelezetteket is tömöríteni igyekeztek szervezeteikbe. A Nemzeti Radikális Front (NRF) viszont a szélsőjobboldal határain táncoló attitűdjével, inkább a zenei életben, mintsem ideológiai mezőben mutatott fel aktivitást. E mozgalmak közös jellemzője talán a Budapest-centrikusság volt, vagy éppen a kevésbé centrális jelleg.

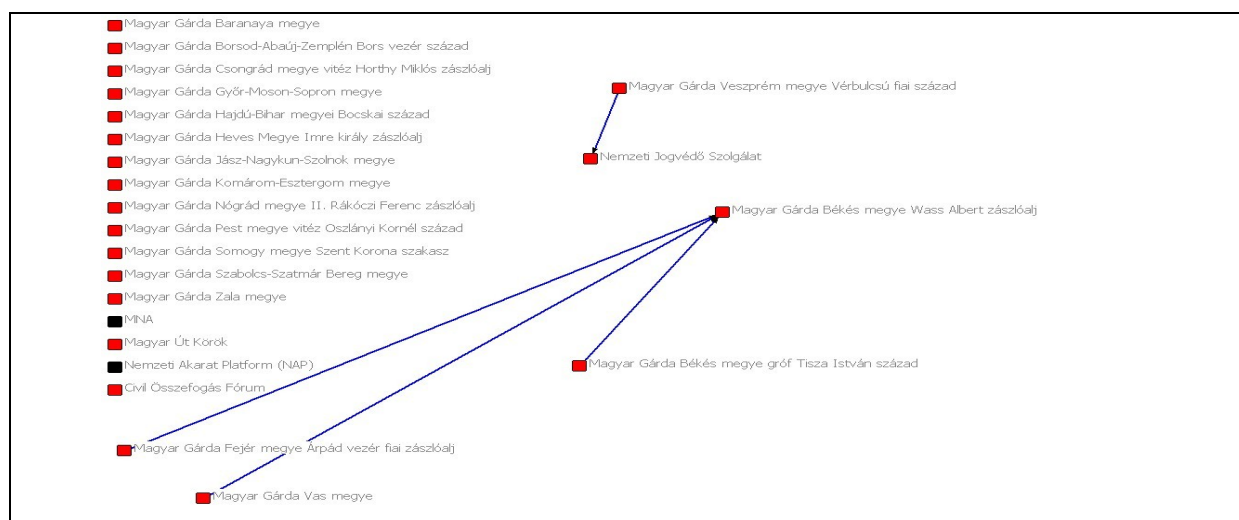
38. ábra. Az 5. klaszter kapcsolathálózata

Az 5. klaszterbe a jobboldali (nemzeti) radikális mozgalmak kerültek. A HVIM, a JMMP és a Magyar Gárda a minta legcentrálisabb helyzetű szervezeteit jelentette, amelyek élénken kommunikáltak egymással. Érdekes fejlemény volt, hogy ebben a klaszterben egy *romániai* szervezet, az Erdélyi Magyar Ifjak szervezete is elhelyezkedett az előbbi aktorok által közösen alapított szervezetek mellett.

39. ábra. A 6. klaszter kapcsolathálózata

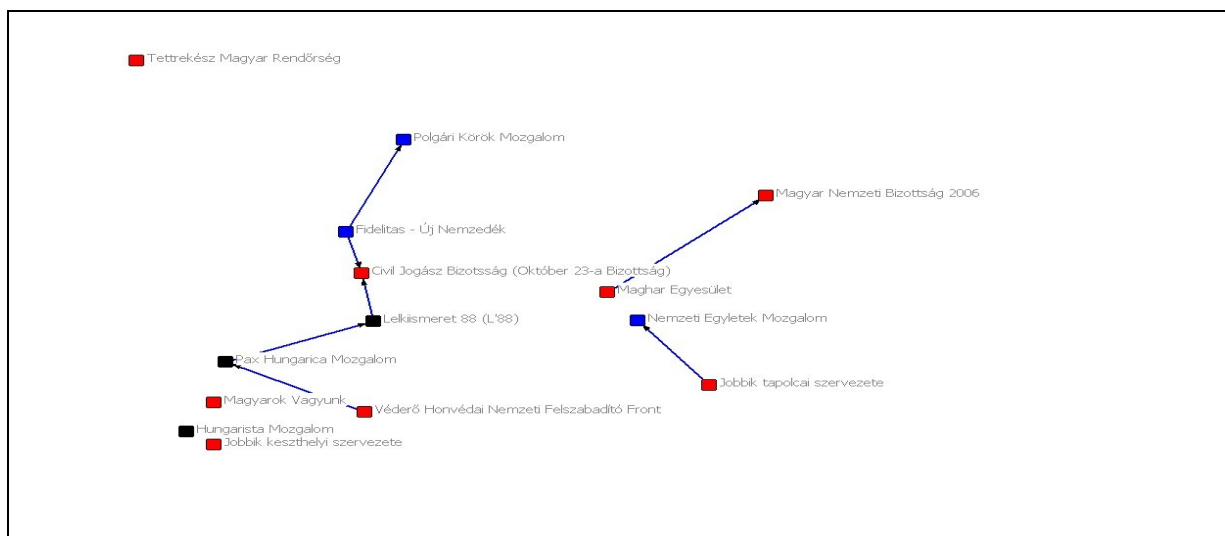
A 6. klaszter az illegális, zömében szélsőjobboldali, budapesti alapítású mozgalmakat tartalmazta. A klaszterbe került aktorok hálózata markánsan mutatta a jobboldali (nemzeti) radikalizmus és a szélsőjobboldal kapcsolatrendszerének legjellemzőbb irányait. Dolgozatom kapcsán nagyon érdekes, hogy bár a VBKE és a Blood and Honour között nem volt regisztrálható kapcsolat, de mint egyes jelenségekből következtetni lehet rá, e mozgalmak egy és ugyanazon szervezetet takarnak.

40. ábra. A 7. klaszter kapcsolathálózata

A 7. *klaszterbe* elsősorban a féllegális, radikális, vidéki alapítású, regionális szervezettségű, de a vélhetően fegyvert használó félkatonai vagy civil szervezetek is bekerültek. Kicsit zavaró lehet esetükben, hogy a Magyar Gárda egységei szintén benne vannak a mintában, hiszen a szervezet regionális egységei e szempontból országos központhoz tartozó vidéki szervezeteknek is tekinthetők. A jobboldali (nemzeti) radikális szervezetek kapcsán a Civil Összefogás Fórum vélhetően azért kerül bele a klaszterbe, mert mint az általa szervezett demonstrációk mutatják, törekvései nagyon hasonlóak előbbieik ideológiai céljaihoz.

A 8. *klaszterbe* (41. ábra) főként legális, vidéki vagy fővárosi alapítású mozgalmak kerültek be. E klaszter belső szerkezete azt is megmutatja, hogy a mérsékelt jobboldali pártok milyen mozgalmakon keresztül kapcsolódnak (két lépés távolságra) a radikális jobboldalon át a legszélsőségesebb, főként újnnyilas mozgalmakhoz. A mérsékelt mozgalmak tekintetében a civil, mozgalmi jelleg tulajdonképpen az *intermedier* szerepük záloga is. Persze ez nem azt jelenti, hogy pl. a Polgári Körök Mozgalom, vagy a Fidelitas antidemokratikus, szélsőséges mozgalom és politikai szervezet lenne, hanem csak azt, hogy olykor szélsőséges módon jelenítik meg azokat a szimpátiákat és témákat, amelyekre utóbbi mozgalmak pártszerű formák hiányában nem képesek, így azok üzenetei akár a radikálisok, akár a szélsőségesek irányába is tendálhatnak.

41. ábra. A 8. klaszter kapcsolathálózata

A fenti jellemzésből látható, hogy a pusztán kapcsolathálózati jellemzők hasonlósága alapján kialakított klaszterek markánsan elkülönülő profilú szerveződéseket fognak össze, „tartalmilag” és ideológiailag is jól értelmezhető csoportokat hoznak létre, az elemzett alapsokaság értelmes, előzőekben nem beazonosított különbözőségeire mutatnak rá. Például a hazai paramilitáris egységek közül a Nemzeti Őrsereg és a Magyar Gárda között is alapvető különbség, hogy az

őrsereg sokkal inkább a Horthy-rendszer hagyományaiban gyökerezik, míg a gárda sokkal nyitottabb a szélsőjobboldali tradíciók irányába.

Disszertációm e részének összegzéseként elmondható: a *kapcsolathálózati elemzéssel* igyekeztem bizonyítani, hogy a jobboldali (nemzeti) radikális és szélsőjobboldali szervezetek, valamint a félkatonai szervezetek tekintetében még a konspirációs technikák alkalmazása ellenére is folyamatosan kimutatható a kapcsolat, és szinte töretlenül nyomomonkövethető. Bár a vizsgált honlaphálózatban a sűrűségmutató értéke igen alacsony volt – ami azt jelentette, hogy az elméletileg lehetséges kapcsolatoknak csak kis száma regisztrálható a valóságban, vagyis ahogy az elég „szellős” alpmátrixból látszott, viszonylag kevés link működött a vizsgált honlapok között –, ám ennek ellenére egyes szervezetek *egoháló-sűrűsége*, azonfelül a *ki* és *befokok* vizsgálata rámutatott arra, hogy egyes szervezeteknek igenis meglehetősen magas a presztízse, így sokan linkelnek rájuk. A *befók* szerinti sűrűség alapján a Magyar Gárda hivatalos honlapjának a hálózata volt a legsűrűbb, ezt követte a JMMP és a HVIM honlapja, s a pusztán a kapcsolatok hasonlóságán alapuló eljárás is egy csoportba sorolta ezeket a szervezeteket. Vagyis minden strukturális mutató az elméleti résszel megegyezően e szervezeteket hozta be olyan centrumokként, amelyek a mintában szereplő jobboldali (nemzeti) radikális és szélsőjobboldali honlapok szempontjából széles körű *network*kel rendelkeztek. Ezen túl kutatásom eredményei azt is jelezték: annak ellenére, hogy a szélsőjobboldali szervezetek túlnyomó része illegális keretek között működik, a legális jobboldali (nemzeti) radikális szervezetekkel mégis töretlen kapcsolatban vannak, hiszen a szélsőjobboldaliak előszeretettel nevezik meg a jobboldali (nemzeti) radikálisokat linkjeikben. Fordítva azonban mindez nem működik, mivel a szervezetek, mozgalmak és pártok között markánsan érvényesül a presztízselv.

7 Következtetések, megállapítások

Európában és Magyarországon a különböző milíciák, gárdák és irreguláris alakulatok a rendiség idején is megjelentek, de a mai egységek létrejötté modern jelenségekkel magyarázható. A posztkommunista régióban sem a történelmi múlt, hanem inkább a demokratikus átmenetek sajátosságai vezettek megalakulásukhoz. Mára megerősödtek Európában a jobboldali (nemzeti) radikális csoportok, amelyek közül „keleten” több is hozzáfogott, hogy irregulárisan szerveződő katonai jellegű egységet állítson fel. Napjainkban nemegy párt és mozgalom komoly áttörést ért el, s bejutott a nemzeti, illetve az EU-parlamentbe. Csakhogy az európai társadalmaknak az az igénye, hogy az ilyen jellegű csoportosulásoknak valamiféle gátat szabjanak.¹⁷⁵ Ugyanakkor a demokrácia magában foglalja azt az elvet is, hogy ellenfeleinek viszonylag nagy szabadságot ad (amíg azok nem lépik át a törvényesség határait), és lehetővé teszi, hogy akár legálisan is működhessenek.¹⁷⁶ A hangoskodó, radikális kisebbség ezért lehet jelen a nagy múltú demokráciák politikai arénájában is, és helyenként akár figyelemreméltó választási eredményeket érhet el. Ilyen mozgalmak az ezredfordulóra pl. *Franciaországban, Dániában, Németországban, Ausztriában, Észak-Olaszországban, Belgiumban* (a *Vlaams Blok* Flandriában) vagy *Svájcban* (a *Schweizerische Volkspartei*) jelentős támogatottságra tettek szert. Az 1990-es évektől a kisebb szélsőséges politikai pártok kezdtek tehát betörni a pártrendszer periferiájáról, aminek hátterében a választói szokások átalakulása állt. Nemegy esetben a *kékgalléros munkavállalók (munkások)* szavazatai vándoroltak át a baloldaltól a szélsőjobbra, s a gyakran szélsőséges jelszavakat hangoztató pártok számos esetben még a középosztályi szavazók táborának bizonyos részét is sikerrel hódították meg. (Vö. Lipset [1995]; Betz [2004] pp. 85-88)¹⁷⁷

Magyarországon a „rendszerelváltó pártok” részeként tűntek fel a „nemzeti radikálisok”. Majd a pártrendszer szélére kerültek – még a sovíniszta, antiszemita, rasszista és irredenta *MIÉP* is, amely 1998-ban parlamenti mandátumhoz jutott, és az ellenzék ellenzékeként nemegy esetben együtt szavazott a parlamentben a *Fidesz-MPSZ*, az *FKGP* és a *KDNP* koalíciós kormányával. E párt, bár kezdetben jelentős befolyást szerzett a politikai életben és a közszolgálati médiumokban egyaránt, ezt a „tőkét” nem tudta a továbbiakban saját hasznára fordítani.

A kelet-közép-európai demokratikus átmeneteket kísérő radikális gazdasági átalakulás, illetve a nyugat-európai jóléti modellre jellemző szociális és foglalkoztatási biztonság megroppanása, a jobboldali radikális pártok felemelkedése, kísértetiesen emlékeztetett a két

¹⁷⁵ Vö. a Medián Közvélemény- és Piackutató Intézet felmérése eredményeivel, és a *Ki mint fél, úgy ítél - A radikális jobboldal megítélése* című publikációval. (2007. augusztus 30.) <http://www.median.hu/object.9eed0a8-efc2-4286-81ea-4fe22cc801af.ivy>.

¹⁷⁶ Ezt a megállapítást cáfolni látszik ugyan, hogy más szervezetek után 2008 decemberében az Fővárosi Főügyészség javaslatára – első fokon – a *Magyar Gárda Kulturális és Hagyományőrző Egyesületet* is feloszlatták.

¹⁷⁷ 1988-ban a kiskereskedők, kisiparosok, vállalkozók 27%-a, míg a munkások 19%-a voksolt, pl. a francia *Front Nationalra* (FNF). A kilencvenes évek közepén és 2002-ben már a munkások közel egyharmada *Le Penre* szavazott, hasonló arányban, mint a kiskereskedők, kisvállalkozók, vagy a vállalati adminisztratív dolgozók. Amíg pedig 1995-ben az osztrák munkások „csupán” egyharmada voksolt az FPÖ-re, addig 1999-ben ez az arány már elérte az 50%-ot! (Grajczár [2007])

világháború közötti időszak fejleményeire, mikor is Olaszországban és Németországban az első világháború és a világgazdasági világválság okozta mély társadalmi, politikai és szociális sokk nyomán hatalomra kerültek az olyan szélsőjobboldali mozgalmak, mint az olasz fasizmus és a német nemzetiszocializmus. De bármennyire analóg is a helyzet, a történelmi szituáció más volt. A mai „forradalmi” tendenciák megváltozott történelmi kontextusban jelentkeznek, a szélsőségek nélkülözik a gazdasági elit jelentősebb köreinek és a polgárságnak a támogatását, e nélkül pedig egyetlen pártnak sem sikerülhet a politikai hatalmat kisajátítani. Ráadásul az utóbbi évek bizonyosága szerint a nemzetközi helyzet sem kedvez az ilyen tendenciáknak. A jobboldali radikalizmust a *mérsékelt pártok* közül senki sem szívesen fogadja el koalíciós partnerként, és ezek a kísérletek az EU szankcióit is könnyen kiválthatják. Így a kormányok politikailag elszigetelődhetnek a demokratikus államok közösségében.

A munkaerőpiaciváltozások sem azonosak a két világháború közötti időszak kataklizmaszerű válság okozta helyzettel. Más a társadalmi és politikai atmoszféra, s ez is eredményezi, hogy a mai *karizmatikus „népvezérek”* csak ideig-óráig képesek egyesíteni a szélsőséges pártokat és mozgalmakat. Politikai szótárunkban a *demokráciaellenességet* egy sajátosan értelmezett *közvetlen demokrácia* megteremtésére irányuló vágy, az *antiszemitizmust* pedig az *idegenellenesség* és az *etnocentrizmus-etnopluralizmus* hangoztatása váltotta fel.

Főként a munka világában bekövetkezett változások és a gazdasági-társadalmi krízisek teremtték meg a radikális, vagy szélsőjobboldali üzenetek „piacát”. Ez magyarázza a tömeges szavazatvándorlást is a jobboldali (nemzeti) radikálisok irányába, ahogy az pl. Franciaországban, Ausztriában vagy Magyarországon is megtörtént. A változások érzékelése egybeesett a szélsőséges hívószavakkal operáló karizmatikus politikai vezérek megerősödésével, és a társadalmi *anómia* terjedésével is. A demokráciába vetett hit, a politikába és a képviseleti demokráciába vetett bizalom megrendülése pedig erősítette a *bűnbakkeresés* motívumát, a *másságtól*, a *bevándorlóktól* és a *vendégmunkásoktól* való félelmet. A relatív elnyomorodás szintén kedvezett ezen attitűdök terjedésének, tovább rombolta a társadalmi szolidaritást, és rámutatott a társadalmi kohézió, valamint az identifikáció hiányosságaira. Előmozdította a rasszizmus újbóli terjedését az is, hogy a radikálisok a „*meritokratikus kettős mérce*” segítségével a társadalom hierarchikus felépítményének igazságosságát kérdőjelezték meg. Így a gazdasági változások, illetve a változások egyéni percepciói, valamint az azokra adott válaszok pártpreferenciától függetlenül is elősegítették az ilyen attitűdök megerősödését. Sokan fogékonnyá váltak a szélsőséges, jobboldali populista hívószavakra, ami növelte a radikális politikai törekvések iránti szimpátiát.

Bár a mai radikális jelenségek egyes *negatív motívumai* a 19. század folyamán már megjelentek, a mai szélsőségesek sűrűn hivatkoznak a *pozitív előképekre* is. Ilyen pozitív előkép

lett Magyarországon pl. az 1848-as a *Nemzetőrség* (*Nemzeti Őrsereg*). Ám a JMMP gárdista és csikósrúhába bújtatott aktivistái csak részben elevenítik fel a függetlenségi hagyományokhoz köthető *kurucos, betyáros* virtust; részben pedig megidézik azt az antiszociális és magántulajdont nem tisztelő álláspontot, amelyet a *Ferenc Józseftől* amnesztiát kapott betyárok csapatai a lakosság fosztogatásában testesítettek meg. A mai gárdák esetében ez a „*betyáros igazságosztó attitűd*” a legkülönbözőbb értelmezésekre kínálhat alkalmat. Így az *elitellenesség* akár a magántulajdon sérthetlenségének megkérdőjelezéséhez is vezet.

A kelet-közép-európai és magyar gárdaalapítási törekvéseknek, az ilyen paramilitáris jellegű egységek megjelenésének számos oka lehet, akár országonként különbözően. Hazánkban Simicskó István (KDNP), a Fidesz-MPSZ parlamenti képviselője, egykori titkosszolgálatokért felelős államtitkár kezdeményezte 2001-ben az 1848-as Nemzeti Őrsereg mintájára létrehozandó önkéntes, tartalékosokat honvédelmi ismeretekre kiképző Nemzetőrség felállítását¹⁷⁸, előbb *Kiegészítő Védelmi Erő*, majd *Honi Gárda* néven. Ötletét Vona Gábor és a JMMP, valamint a nemzeti radikalizmus prominensei „karolták fel”: néhány hónap alatt több egyesületi formát öltő paramilitáris szervezetet is alakítottak.

A félkatonai egységek szervezése addig sem volt ismeretlen jelenség Magyarországon. Ugyanis a demokratikus átmenetet követően már működtek „*magánhadseregek*” az országban. Ezek közül a *Hungarista Mozgalom Magyarországi Szárnya* egyik „pilléréről”, a győri *Györkös István* vezette *Magyar Nemzeti Arcvonalról* (MNA) köztudott volt, hogy nagy súlyt helyez a fegyelemre és a katonai kiképzésre.¹⁷⁹ A szervezet „katonái” Vukovárnál és Eszéknél a horvátok oldalán harcoltak a jugoszláviai polgárháborúban; a Budai Várban Budapest ostromára tartott megemlékezéseiket pedig felfoghatjuk úgy is, mint militáns erődemonstrációkat. Vona Gábor és a JMMP csak ezeknek az egységeknek a legalizálását hajtotta végre, mégpedig úgy, hogy tagtoborzásaival legális működési keretet igyekezett teremteni nekik. E törekvés egyébként egybecsengett Toroczkai László és Budaházy György 2007. áprilisi tervével, a „*párhuzamos Magyarország*” megszervezésével is. Vona, Toroczkai és Budaházy tehát nem talált ki semmi eredetit, az ő újításuk mindössze az, hogy a korábban működő „*szabadcsapatokkal*” szemben dinamikusan fejlődő, legális szervezeti keretet igyekeztek találni.

2000 végére a hagyományos neonáci szélsőjobboldal, és annak paramilitáris alakulatai ugyanis visszaszorultak a marginalitásba. Így szimpatizánsaik a szélsőségek és a jobboldali radikalizmus között „ingázva” kerestek új szervezeti kereteket. Ezeknek a Magyar Gárda

¹⁷⁸ Simicskó István a megalakulást követően elhatárolódott a Magyar Gárdától. Sőt, óva intett mindenkit attól, hogy „fegyveres bandériumot szervezzen”. A nemzetbiztonsági bizottság elnöke szerint nem lenne szerencsés, ha politikai erők gárdákat toboroznának és a honvédelmi feladatokat jobboldali szélsőségesek vagy egy „új munkásőrség” tagjai akarnák – a maguk elképzelései alapján – ellátni.

¹⁷⁹ Ennek az illegálisan működő szervezetnek korábban Magyar Nemzetiszocialista Akciócsoport volt a neve. Központja még ma is Bőnyben van, s mivel az MNA illegális mozgalom, ezért tagjainak számát nehéz megbecsülni. Györkös fia, Györkös Kolos egyébként képviselői mandátumot is szerzett a település önkormányzati testületében.

megalakítása kapóra jött, hiszen az egyesület és a mozgalom kiutat jelentett a szélsőjobboldali szubkultúra egyre kilátástalanabb helyzetéből.

A gárda megalakítása nem is az általuk használt közös szimbólumok miatt volt veszélyes, hanem azért, mert a szélsőjobboldali elemeknek is legális működési keretet biztosított. Ily módon a demokrácia egészét veszélyeztetette. Saját internetes kutatásaim eredményei is bizonyították, hogy a szélsőjobboldali honlapok kedvelt linkjei közé tartozik a gárda portálja.

A Magyar Gárdán kívül számos más félkatonai szervezet is megalakult. Ilyen volt a nyíregyházi alapítású Nemzeti Őrsereg, a MOVE, amely hamarosan kettészakadt, és harciasabb feléből megalakult a Véderő Honvédei Nemzeti Felszabadító Front. Ilyen volt a Kárpát-Haza Nemzetőrség és még jónéhány hasonló képződmény, vagy ún. „hagyományörző egyesület” is. Közülük országosan a Magyar Gárda a legismertebb.

A gárdaalapítások hátterében természetesen nem elsősorban a múlt iránti nosztalgiát, hanem a jelen problémáit kell keresnünk. Az előképek ugyan nagyjából a 20. századból valók, mikoris az első világháború végén a hadsereg bomlása következtében az országban megjelentek a paramilitáris egységek, katonai különítmények, amelyek bitorolni kezdték az állami erőszakmonopóliumot. A katonai rendszer összeomlása, az addig érvényesülő hierarchia felbomlása, a parancskiadás és végrehajtás láncolatának megszakadása „űrt” okozott és létrejöttek a *félkatonai osztagok*. Céljuk a „*nemzeti érdekvédelem*”, a „*katonai szellem ápolása*” és az „*ország (az állam) integritásának megvédése*” volt. Az 1918 novemberében Gömbös Gyula inspirációjára alakult MOVE is jól példázta a kialakult bizonytalan légkört.

A demokratikus átmenetek után létrejött gárdák nem a háborús összeomlás, hanem a rendszerváltást követő társadalmi, egzisztenciális sokkok eredményei, ritkább esetben, tőlünk délre polgárháborús időszakok termékei. Az állami intézmények, a fegyveres testületek és a bíróságok zavartalan működése miatt – forradalmi helyzet híján – pedig teljesen indokolannak tűnhet megszerveződésük. Ma az sem fordulhat elő, hogy az állam elleplezze működésüket, és arra törekedjen, hogy az állami intézményekbe integrálva, valamiképpen „megőrizze” tagságukat. Ezt a nemzetközi intézmények is elutasítanak.

A jobboldali (nemzeti) radikálisok mozgolódása egész Kelet-Közép-Európát jellemzi. Régióinkban a gárdaalapítások *öt okra* vezethetők vissza: 1. a paternalista vagy jóléti rendszerek csődjére; 2. a privatizációs és állami korrupcióra; 3. az *Európai Unióhoz való csatlakozásra* (amely sokak szempontjából nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket); 4. a *kisebbségek „nemzeti integrációjának” régi problematikájára*; valamint 5. a *globalizáció hatásaihoz*.¹⁸⁰

¹⁸⁰ Utóbbi azért is különös, mert Európa ezen részén a GDP (bruttó hazai termék) jelentős részét, gyakran a beáramló multinacionális tőke által létrehozott termelési lehetőségek, vállalkozások adják, amely ellen még akkor is nagy az ellenérzés, ha sokaknak ez ad időről időre megélhetést.

Magyarországon a Magyar Gárda, a Nemzeti Őrsereg vagy a MOVE, Szlovákiában a Slovenskú Pospolitosť (Szlovák Testvériség), Romániában a Noua Dreaptă (Új Jobboldal), Csehországban a cseh Nemzeti Gárda létrejötté azért is törvénysértő, mert Európában a második világháború vége óta egyedül a hadsereg és a rendőrség birtokolhatja a legális erőszak monopóliumát, így az annak megszerzésére irányuló kísérleteket a törvény teljes szigorával sújtja.

Az európai közvélemény nemhiába figyeli aggodalommal az olyan kelet-közép-európai gárdaszervezéseket, mint amilyen Szlovákiában a két világháború közti Hlinka Gárda hagyományait felelevenítő *Szlovák Testvériség*, az egykori Vasgárda vezetőjének és „légionáriusainak” tradícióit követő román Új Jobboldal, a csehországi Nemzeti Gárda. Aggodalommal tekintenek Lengyelországra is, ahol bár nincsenek félkatonai szervezetek, de vannak politikai pártokhoz kötődő, radikális vagy szélsőséges fiatalokból álló csoportosulások, amelyek politikai eszközökkel kívánnak érvényesülni a közéletben. E szervezetek különböznek egymástól, ám közös vonásuk az antiszemitizmus és a rasszizmus, valamint az idegengyűlölet.

A magyar jelenségek specialitása és ambivalenciája kapcsán elmondható, hogy a radikális indulatok a médiumokban talán 1992. október 23-án este, élő adásban kaptak először publicitást, amikor a bőrfejűek füttyszóval, kiabálással belefojtották *Göncz Árpád köztársasági elnökbe* a szót a *Szabadság téren*. Ez az akció nem elsősorban a nagy népszerűségnek örvendő liberális államfő elleni első komolyabb fellépés volt, hanem arról is szólt, hogy a java részt szélsőjobboldali szkinhed fiatalok – vélhetően más, akár kormányközeli politikai erők felbujtására – aktív politikai részvételre törekedtek. Ekkor jelentek meg először a téren az *árpádsávós zászlók*, a *náci jelképek* és a *nemzetiszocialista mintát utánzó egyenruhák*. Történt mindez egy olyan kormány idején, amely magát demokratának, kereszténynek, magyarnak és konzervatívnak nevezte.

1995-ben a MIÉP nagygyűlései mellett Szabó Albert és az MNSZ (korábban Világnemzeti Népuralmista Pártja) szélsőjobboldaliai is megjelentek, akik indulókat énekeltek, és a „*kaftános országrablókat*” gyalázták a fogaskerekes zászlók alatt. Szabóék jelszavai mellett a követelések között felhangzott, hogy a zsidókat Izraelbe kellene telepíteni, valamint kizárni a gazdaság, a kultúra és az államigazgatás pozícióiból. 1997-re a jobboldali radikálisok és a szélsőjobboldaliak egyaránt felvetették a kérdést: valóban „*megtörtént-e az igazi rendszerváltás?*”

2006-ban 1956 ötvenedik évfordulója alkalmával zavargások törtek ki Budapesten. Ekkorra a jobboldali radikálisokat néhány szélsőjobboldal által is elfogadott vezető, párt és mozgalom tömörítette, akik elsősorban a MIÉP és a Polgári Körök berkeiben kezdték meg politikai pályafutásukat. E szervezetek és a Magyar Gárda megalakulása még az olyan idős „veteránokra” is hatással volt, mint a későbbi gárdatagra, „tankos Gyuri bácsira”, aki a Károly körúton, egy utcai zavargás során a fővárosban beindított egy régi T-34-es harckocsit.

Ezek az események egyesekben felidéztek a *weimarizálódásnak*, a *puccsoknak*, az *államrend megdöntésének* rémképét, mások viszont a radikalizálódó közhangulatot kedvezőnek látták arra, hogy *paramilitáris egységeket* hozzanak létre. A Magyar Gárdának 2007 szeptemberében a budai köztársasági elnöki palota oldalánál volt az első nyilvános fellépése, gárdaavatása. Itt 55 gárdistát avattak fel az SS egyenruhájának fekete színére emlékeztető öltözékben. Az eseményre érkező *nyíregyházi Nemzeti Őrsereg* a „*Horthy Miklós katonája vagyok, legszebb katonája*” című két világháború közti katonadalt énekelte, miközben a *katolikus és protestáns egyházak* papjai egyházi áldásban részesítették a frissen alakult egységet. E szervezetek felbukkanása akkor újdonságnak számított. S bár azok tradíciói a régmúltba nyúlnak vissza, még egyszer meg kell jegyezni: ennek ellenére megjelenésük okai nem a régmúltban kell keresendők, hanem a jelen társadalmi, gazdasági és politikai problémáiban. Velük kapcsolatosan persze nem az a dilemma, hogy milyen értékeket vallanak, hogy milyen a világnézetük, hanem az, hogy van-e joguk egyáltalán azt képviselni. Mindenesetre a demokrácia adott esetben, ha a törvényi korlátokat tiszteletben tartják, még az antidemokratikus erőknek is legális működési keretet enged. Ez a demokrácia paradoxona.

A Magyar Gárdáról csak 2007. augusztus 25-e előtt néhány héttel lehetett először hallani. A nyár legvégén lépett csak színre, amikor Für Lajos – a munkásőrség „újra-mozgolódását” vizionáló korábbi hadügyminiszter – a Budai Várban felavatta a gárda jelöltjeit. Egy másik ilyen szervezet, a *Nemzeti Őrsereg*, 2007. március 15-e után a Nyírségben alakult meg. Ahogy sokáig a *Magyar Gárda* is, „*fedett feladatokat*” hajtott végre, így tevékenységükről sokáig nem is igazán lehetett tudni. Mindenesetre a Magyar Gárda augusztusi avatásán a Nemzeti Őrsereg egy szakasza részt vett a Várban tartott avatáson, és ott „testvérszervezetével” stratégiai szövetséget is kötött.

A gárdák tevékenységéről egy ideig csak azt lehetett tudni, hogy céljuk a „*hazafias nevelés*” és a „*nemzetvédelmi feladatok*” ellátása. Utóbbira azonban alkotmányosan csak a Magyar Honvédségnek, a rendőrségnek és azoknak a szervezeteknek van joga hazánkban, akik arra állami felhatalmazást kapnak. Ezért gondolják úgy némelyek, hogy hasonló alakulatokat Magyarországon az államnak kellene létrehoznia, miként más európai országokban történt. E nézetet vallók azt is hangsúlyozzák, hogy a gárdák békeidőben szintén „*bevetethők*”, pl. katasztrófavédelmi feladatok ellátására.

A Magyar Gárda felállítását a JMMP finanszírozta, amíg az a tagdíjakból és adományokból „saját lábára nem áll”. Ezenkívül a szervezet „őrző-védő”, biztonságőri feladatokból szerzett magának saját bevételt, valamint a hozzájuk csatlakozott „tudósok találmányainak jogdíjaiból” tartotta fenn magát. Mint egyesületi háttérrel létrejött gárda, legális működése folytán gyorsan a közérdeklődés fókuszába került, főként a paramilitáris jelleg és tevékenység miatt. A magyar jog ugyanis – az európai gyakorlathoz hasonlóan – „jóhiszemű”

ezekkel az egyesületekkel, vagyis kifejezetten a *szabad gyülekezési és egyesülési jog* alapján ítéli meg létrejöttüket. Csakhogy az *egyesülési törvény* – az alkotmányos rend megdöntésén és a fegyveres szervezkedés tilalmán túl – azt is kimondja, hogy egy egyesülés nem sértheti vagy korlátozhatja mások jogait és szabadságát, és ha a szervezet tevékenysége erre irányul, fel kell oszlatni. A Magyar Gárda Mozgalom esetében az azt létrehozó Magyar Gárda Kulturális és Hagyományőrző Egyesület működésével szemben komoly aggályai merültek fel az azt felügyelő *Fővárosi Főügyészségnek*, amely 2007. december 17-én be is nyújtotta keresetét a *Fővárosi Bíróságra*: kérte az egyesület megszüntetését, mert úgy látta, annak működése törvényt sért. A Magyar Gárda Egyesületet 2008. december 16-án oszlatta fel első fokon a Fővárosi Bíróság, amelynek ítélete szerint a 2007 nyarán létrehozott szervezet jogszabályellenesen működik, mert tevékenysége félelemkeltő, és sérti a cigány kisebbség méltóságát.

A bíróság az ítélethirdetéskor kiemelte a 2007. december 9-ei *tatárszentgyörgyi* esetet, ahol a Magyar Gárda Mozgalom rendezvényén törvénybe ütköző kijelentések hangzottak el. A testület azt is hangsúlyozta, hogy a „*cigánybűnözés*” emlegetése nem tolerálható, s bár konkrét erőszakra nem volt példa a cigányokkal szemben, de a szervezet által keltett félelmek révén sérülhetnek a romák állampolgári jogai. A ruházattal kapcsolatban a bíró elmondta: az Magyarországon arra is alkalmas lehet, hogy egy kisebbség érzékenységet megsértse, attól függetlenül, volt-e ilyen célja a szervezetnek vagy sem. Végül a bíróság kiemelte a *tatárszentgyörgyi esetet*, amelyet a politikai pártok és a közjogi méltóságok, köztük *Sólyom László köztársasági elnök* is cigányellenesnek minősítettek.

A per első, 2008. márciusi tárgyalása egyébként botrányos körülmények közt zajlott le, mivel a bíróság épületébe érkező gárdisták megakadályozták, hogy az *Országos Cigány Kisebbségi Önkormányzat (OCKÖ)* vezetői, illetve az újságírók bejuthassanak a tárgyalóterembe. Az első fokú 2008. decemberi ítélet azonban csak az egyesületre vonatkozott, és nem terjedt ki közvetlenül az egyenruhás Magyar Gárda Mozgalomra.¹⁸¹ Az ügyészség által a Magyar Gárda Egyesület feloszlata végett indított polgári per, Vona Gábornak, a gárda és a JMMP elnökének fellebbezése miatt, másodfokon a *Fővárosi Ítéltáblán* folytatódott, amely helyben hagyta a mozgalom feloszlátását. Ezt a döntést szinte figyelmen kívül hagyva, és nem törődve annak jogszerűségével, Kiss Róbert, a feloszlátott gárda volt főkapitánya újraalakította a szervezetet, amelynek tagjai 2009. július 11-én a budapesti Szabadság téren a „*Magyar Gárda! Szerelvényt igazíts!*” vezényszóra ismét fejükbe húzták fekete sapkájukat, felöltötték az Árpád-sávós pajzzsal díszített oroszlanos mellényt, és egyenruhában várták a feloszlátásukra kivezényelt rendőrök beavatkozását.

¹⁸¹ Gaudi-Nagy Tamás, az alperes jogi képviselője a korábbi perben azzal érvelt, hogy az egyesület nem azonos az egyenruhában masírozó Magyar Gárda mozgalommal, hiszen az attól függetlenül működik. Az ítélethirdetés után Vona is arról beszélt, hogy az, amit a közvélemény gárdaként ismer, nem volt tárgya a pernek.

A „gárdaalapítási láz” háttérében gyakran elsikkad az a tény, hogy a politikai populizmus hatása igen intenzíven regisztrálható ma Kelet-Közép-Európában. A régiókban általánosan megfigyelhető jelenség a politika ilyenforma beszédstílusa, és nem csupán az ellenzéki, de a kormányzati körökben is. E jelenségben az a buktató, hogy a populisták kampánnyal hatalomra kerülhet az egykori ellenzék, vagy a parlamentbe kerülhet egy parlamenten kívüli párt, ám ez mindig jó eséllyel okoz csalódást a saját választóinak: az újabb kiábrándulás pedig akár utcai zavargásokban is kifejeződik. 2004 előtt az uniós, illetve a NATO-csatlakozás előkészületekor a populisták és radikális indulatok elszabadulása előtt még jelentős akadályok tornyosultak: a magyarországi népesség túlnyomó része nem kívánt kimaradni sem a NATO, sem az EU-integráció kínálta alternatívából. Ám 2004 után megszűnt e „visszatartás” moderáló ereje, s a helyzet az „őszödi beszéd” kiszivárgását követően, 2006 őszére utcai lázongásokat, nyílt utcai erőszakot szült, majd a „nemzeti önvédelem” leplében a gárda-alapításokban csúcsosodott ki.

A populizmus hatása érvényesült abban is, hogy a mérsékelt politikai pártok között is folyamatosan megromlott a viszony, ami 2008. április végén az MSZP és az SZDSZ között koalíciós villongásokhoz, majd szakításhoz vezetett. Ezáltal a kormányzati válság még tovább mélyítette a politikai válságot, ám ennek ellenére a radikálisok még mindig csak a társadalom elenyésző részét jelentik, hiszen a többség igénye inkább a politikai konszolidáció, mintsem a szélsőséges csoportok tevékenységének korlátok nélkül hagyása. A Magyar Gárda felosztatását is egy ilyen társadalmi igényt tükröző döntésként lehet értelmezni, amely másfelől talán azért problematikus, mert az ilyen bírósági beavatkozások könnyen megteremthetik egy csoport saját „mitológiáját”.

A Magyar Gárda azért újdonság a magyar társadalom számára, mert a rendszerváltás óta nem volt példa arra, hogy egy legálisan működő párt katonai jellegű szervezetet hozzon létre. A JMMP a „rendszerváltás befejezéséről” beszélt, pedig a rendszerváltás egyik fontos alaptétele volt, hogy fegyveres erő nem állhat sem párt-, sem ideológiai irányítás alatt. Nem véletlenül szűnt meg az *Ifjú Gárda* vagy a *Munkásőrség*, és nem véletlenül javasolta *Simicskó István* sem, hogy ha már gárda kell, akkor az – *Honi Gárda* néven – állami irányítás alatt álló szervezetként jöjjön létre. Ezzel szemben a Magyar Gárda és annak társszervezetei képében olyan szervezetek, félkatonai egységek jöttek létre, amelyeket egy párt felügyelt. Ilyenre a két világháború közti történelemben a nyilaspártok, vagy később az MSZMP alapította Munkásőrség esetében találunk példát.

A gárda „országos menetelése” kapcsán lehetett sejteni, hogy Vona Gábor, a JMMP vezetője mellett az alapítás háttérében a szélsőjobb és a jobboldali radikálisok által is elfogadott személyek, vagyis Budaházy György és Toroczka László állnak. Ez nem csak az egyes formálódó csoportok, főként az akkori legnagyobb rivális, a Nemzeti Gárda becsméléséből vált

nyilvánvalóvá, hanem abból is, hogy az új szervezet, a Magyar Gárda, a *pozsonyi csata* 1100. éves évfordulójára időzítette létrejöttét, amely Budaházy szerint a magyar államiság „igazi születésnapja”.¹⁸²

A Magyar Gárda nevesebb és ismeretlenebb „atyjai” révén, tehát önmagában is reprezentálja a jobboldali radikalizmus és a szélsőjobb „kézfogását”. A gárda megálmodóinak természetesen szakítaniuk kellett a „vállalhatatlan múlt” bizonyos részleteivel. Ezért Toroczkaiék nem a két világháború közti szélsőjobboldali stratégia „programját” hirdették meg (a totális állam létrehozásának ugyanis aligha lett volna realitása), hanem alkalmazkodtak a megváltozott történelmi szituációhoz, és az *észak-ír példát*, valamint az *iszlám fundamentalizmus szociális köntösben megjelenő militáns példait* vették alapul, illetve a *palesztin terrorizmus* harci módszereit állították szimpatizánsaik elé példaként. (Ez persze nagyon hasonló a Tóth Tibor által említett emigrációs szórványok taktikájára, amely szórványok zártak maradtak a kívülálló számára, s csak egyes szórványtagok álltak kapcsolatban az érdeklődést mutató személyekkel. (Tóth [2008] p. 144))

A két világháború közti szélsőjobboldali mozgalmak „*harci, konspiratív*” tradícióival is rokonítható példák a „*Hunnia-koncepcióban*” is felfedezhetők, amelyet meghirdetése előtt a szélsőjobb legismertebb szervezeteivel konspiratív körülmények között egyeztettek. Erről joggal eszünkbe juthat a párhuzamos intézményrendszer, vagy az *ellenhatalom* megteremtésére irányuló terv, megnevezéséről pedig az észak-ír gyakorlat: *Northern Ireland* versus *Ulster*, illetve *Magyar Köztársaság* versus *Hunnia*. Sőt abban is hasonlít a két felfogás egymáshoz, hogy a Jobbik, mint átmenetileg szükséges legális szervezet, a politikai szárny szerepét vállalta magára, s egy (fél)katonai szervezettel karöltve vesz részt a „politikacsinálásban”, ahogy azt a *Sinn Féin* és az *IRA* is tette egykor. Ennek a JMMP-vel párhuzamosan működtetett félkatonai alakulatnak lett a neve *Magyar Gárda*.

Dolgozatom végén – a mérsékelt, jobboldali radikális és szélsőjobboldali szervezetek *kapcsolathálózati elemzése* révén – ezért is akartam bizonyítani, hogy a Magyar Gárda mozgalom feloszlata ellenére a radikálisok és a szélsőségesek közti kapcsolat az elmúlt időszakban is folyamatosan kimutatható maradt. A kutatás, egyebek mellett az NBH, és a szakirodalomban is sűrűn emlegetett politikai kapcsolatok hiányának, a szélsőjobboldal és a jobboldali (nemzeti)

¹⁸² A Magyar Gárda megalakulását a pozsonyi csata 1100. évfordulóján túl az ónodi országgyűlés 300. jubileumához kötik. Nyilván a szervezet e történelmi eseményekkel is szimbolizálja politikai törekvéseit. Az első hivatkozási pont, a pozsonyi csata egyike volt a kevés magyar hadigyőzelemnek. Amikor a magyarok megtelepedtek a Duna–Tisza közén, hamarosan, 900-ban terjeszkedni kezdtek, és kiverték a bajorokat e területről. Később a németek Pozsonynál megpróbálták visszafoglalni a korábbi területüket, de nem sikerült nekik. Az ok: az íjazó magyarok harcmódorát Nyugat-Európában nem ismerték, nem voltak felkészülve rá. Mindez kifejezi a Magyar Gárda üzenetét is: összefogással, antimodernista szellemiséggel térdre kényszeríthető az ellenfél. Csakhogy ismerni kell a történelem folytatását: 955-ben Augsburgnál a magyarok totális vereséget szenvedtek, s vége szakadt a kalandozásnak. Az ónodi országgyűlés – mint radikális és szélsőjobboldali történelmi szimbólum – még kevésbé érthető. II. Rákóczi Ferenc 1707-ben Ónodon összehívta a kuruc rendeket, hogy kimondják a Habsburgok trónfosztását. Ez ugyan „alliterálhat” a Gyurcsány-kormány „trónfosztásával”, ám a hasonlat ott sántít, hogy Rákóczinak pénzre volt szüksége, hogy hadsereget szervezzon, adóemelést akart, s ezért saját rendjei is fellázadtak ellene. Végül Rákóczi többüket kivégeztette.

radikálisok kapcsolathálózatának eddigi felfogásának ellenkezőjét bizonyította, sőt azt, hogy részint a kapcsolat szinte töretlenül nyomon követhető ma is, részint pedig a kapcsolatok centrumában a JMMP, a HVIM és a Magyar Gárda áll.

Bár a vizsgált honlaphálózatban a sűrűségmutató értéke nagyon alacsony volt – ami azt jelenti, hogy az elméletileg lehetséges kapcsolatoknak csak kis száma regisztrálható a valóságban, azaz ahogy az elég „szellős” alaplátrixból látszott, viszonylag kevés link működik a vizsgált honlapok között –, ennek ellenére az említett szervezetek „*egoháló sűrűsége*”, valamint a „ki- és befokok” vizsgálata rámutatott arra, hogy e képződményeknek igenis nagy a presztízse, mert sokan linkelnek rájuk. A „*befok*” szerinti sűrűség alapján a *Magyar Gárda hivatalos honlapjának* a hálózata volt a legsűrűbb; ezt követte a JMMP és a HVIM honlapja, és a pusztán a kapcsolatok hasonlóságán alapuló eljárás is egy csoportba sorolta ezeket a szervezeteket. Vagyis minden strukturális mutató, az elméleti részben foglaltakkal megegyezően, e szervezeteket hozta be olyan centrumokként, amelyek a mintában szereplő jobboldali (nemzeti) radikális és szélsőjobboldali honlapok szempontjából széles körű *network*kel rendelkeznek. Ezen túl, kutatási eredményeim szerint, bár a szélsőjobboldali szervezetek túlnyomó része illegális keretek között működik, a legális jobboldali (nemzeti) radikális szervezetekkel mégis kapcsolatban vannak, hiszen a szélsőségesek előszeretettel nevezik meg előbbieket linkjeikben.

Az eredményeket figyelembe véve, a kutatás továbbfejlesztése szempontjából, a jövőben adja magát a lehetőség, hogy az összehasonlító elemzéseket az EU több országára is kiterjesszem, ami lehetővé tenné egy átfogó európai szintű vizsgálatot, főleg *network*-analízissel. Ám a módszert ki lehetne egészíteni részint tartalomelemzési, részint interjú és kérdőíves adatfelvétel is. Utóbbi két adatfelvételi eljárással a politikai szervezetek mellett a jobboldali radikálisok és a szélsőjobboldaliak számára egyaránt hiteles személyek, valamint az egyszerű „gárdisták” olyan vizsgálata is megtörténhetne, amely által regisztrálni lehetne azt, hogy az illetők honnan „érkeznek” mint aktorok a politikába, és mi áll radikalizálódásuk hátterében.

A disszertációból kitűnik az is, hogy a milícia típusú szervezeteknek komoly történelmi előzményei vannak Magyarországon, így azok legális és illegális formában jelentkező történelmi üzenetei máig hasznosítható tapasztalatokkal bírnak a védelmi és a honvédelmet kiegészítő kezdeményezések szempontjából. Ez igaz az előző korok történelmi szempontból vállalható és nem vállalható szervezeteire egyaránt. Az elmúlt évszázadokban ugyanis több alkalommal a szükség, az elkeseredettség, a félelem, a közvetlen fenyegetettség indította arra az állam polgárait, hogy a haza, ezen belül a kisebb és nagyobb közösségek védelmében szövetkezzenek. Ez történt a Nemzetőrség felállításakor 1848-ban, amikor a belső rend fenntartása, a forradalom vívmányainak védelme és az ellenséges intervenció elhárítása szükségesé tette a polgárőrség bázisán nyugvó, azt kiszélesítő őrség megszervezését. A szükség

hozta ugyanis, hogy a forradalom Nemzetőrsége rendfenntartó erőből egysapásra az országot védő fegyveres erővé alakuljon át, amely az önálló honvédségnek és az ország védelmének is a legfontosabb alapját képezte.

Az 1848-as Nemzetőrség a helyi, vagyis a területvédelmi funkciók ellátására volt a legalkalmasabb, önkéntes alapon, ami nem zárta ki az anyagi kompenzációt. Tagjait a hazafiúi érzés lelkesítette, magukénak érezték a szervezetet. Ebben nagy mértékben segített a célok pontos tisztázása, a forradalmi helyzet, a folyamatos társadalmi kapcsolatrendszer. A nemzetőrök nem a bonyolultabb technikai felkészültséget igénylő fegyvernemekben (pl. tüzér, műszaki) tevékenykedtek, hanem az egyszerűbb harcjeladásokban vettek részt. Példájuk fontos volt 1956 Nemzetőrsége szempontjából is, hiszen a megváltozott történelmi szituáció ellenére hasonló feladatokat teljesítettek: részt vettek a forradalmi vívmányok *belső* védelmében, illetve a *külső* ellenség elleni fegyveres harcban.

Mindkét történelmi helyzetben fontos volt, hogy a Nemzetőrséget az új politikai elit hívta életre. Alapja a civil kurázsizmus volt, de az egységek nem különítményekként vagy szabadcsapatokként alakultak meg, hanem teljesen törvényesen, a forradalom vezetőinek közvetlen felügyelete alatt. Ez azért is fontos tény, mert ma bizonyos társadalmi csoportok olyan kezdeményezésekkel állnak elő, amelyek bizonyos tekintetben fontosak ugyan (pl. a területvédelem, a katasztrófa-elhárítás stb.), de megvalósításuk nem felel meg mindenben a társadalom többségének, illetve a jogszabályi háttérnek és a parlamenti döntéseknek. Ehhez még hozzájárul, hogy a nem hivatalosan megalakult gárdák pártok és mozgalmak mentén is elkötelezettek, sőt kirekesztő nézeteik miatt nem is bírhatják a társadalom egészének támogatását, hiszen illegálisan és nem mindenkinek a védelmére szerveződnek.

A polgár-katona elv szerint működő milícia típusú szerveződéseknel fontos a névválasztás is, amely, mint pl. a Nemzetőrség elnevezés, évszázadokon átívelő története miatt a társadalom önszerveződésének a tradicionális bizonyítékát is jelenti. Jelzi a szervezet történelmi kötődéseit, beágyazottságát, a történelmi folytonosságot. A benne szerepet vállalókban pedig erősíti a haza védelme iránti nemzeti elkötelezettséget. A mai nem hivatalos gárdák viszont nem az ilyen típusú múlt megtestesítői, hanem az első világháborút követő különítmények, gárdák és rohamosztatok törvényenkívüliségét, (jobboldali) „forradalmi hagyományait”, adott esetben puccsista és rasszista jellegét idézik meg. Lényegi eltérés a 19. és a 20. század progresszív hagyományaival szemben, hogy az említett nemzetőrségek forradalmi helyzetekben, a közvetlen veszély elhárítására szerveződtek meg, és fellépésük oka nem a reváns és a terror alkalmazása volt.

Manapság más a történelmi szituáció. Nincs közvetlen fenyegetettség, forradalmi helyzet, bár hosszú távon egyáltalán nem zárható ki, hogy valamikor ne keletkezzen ilyen. Ennek ellenére igény van rá, hogy a honvédség alárendeltségében önkéntességen alapuló milíciákat alakítsanak,

hiszen a reguláris haderő nem, vagy csak nehezen tudná egymaga megvédelmezni az országot. A honvédelem közös nemzeti ügy, amelyben az egész társadalomnak részt kell vállalnia, ezért mindig időszerű téma a nemzetőrség megalapításának ötlete, amelyre mint reális elvárásra nem árt odafigyelni. Hiszen a nem hivatalosan megalakult gárdák is jelzik: a társadalmi igény adott, csak manapság ideológiailag elkötelezett szervezetek igyekeznek kihasználni azt. Bár Magyarországon 1999 márciusa óta az Észak-Atlanti Szövetség (NATO) szervezetének a tagja, azonban nem fordulhat elő még egyszer, hogy a társadalmunk kész helyzettel szembesüljön, illetve az sem, hogy olyan helyzet elé kerüljön, amely a védelem érdekében sürgősen elvégzendő feladatokat vár el. Ez az előző korok ma is hasznosítható üzenete, amiből okulnunk kell!

A helyzet megoldásában a nem hivatalos gárdák részletesebb elemzése lehet segítségre, amelyet disszertációmban magam is elvégeztem. Hasznos lehet az alternatívák feltárása is az európai példák közül, amely megint csak része dolgozatomnak. Ugyanis milíciák az USA, Nagy-Britannia, Nyugat-Európa mérsékelt, demokratikus hagyományokkal bíró országaiban is megjelentek/megjelennek, mint ahogy a szomszédos kelet-közép-európai államokban is. Egy-egy új paramilitáris szervezet megjelenése – különösen Kelet-Közép-Európában nagy érdeklődést vált ki a közvéleményben és a tudósok körében, és nemcsak belföldön, hanem külföldön is, különösen a szomszéd országokban. S mivel a régióban általában létezik hivatalosan működő „új fegyveres erő” is, amelynek feladatai a területvédelemből adódhatnak, így ahol nincs ilyen gárda, szinte szükségszerűen váltja ki a bizalmatlanságot a nem hivatalosan megszerveződő, rasszista, sovinszta egységek sokasága.

Szomszédaink katonai gyakorlatában vannak hivatalosan működő, gárda és milícia típusú szervezetek, amelyek a területvédelem megoldását jogos önvédelmi feladataiknak tartják. Ezek a csapatok azonban a reguláris haderő, illetve a miliciatípusú területvédelmi megoldás változataiként jöttek létre. Ugyanakkor nincs olyan önálló Nemzeti Gárda típusú szerveződés, mint az USA-ban, csak a reguláris haderőn belüli milícia rendszerű területvédelem koncepciója és gyakorlata tapasztalható. Így azután szükségszerű igényként jelent meg, hogy a jobboldali (nemzeti) radikálisok által szervezett gárdákkal szemben, a fegyveres erő folyamatos létszámleépítése ellenére, a magyar honvédség feladatainak segítésére egy új, milícia típusú fegyveres erő jöjjön létre, amely társadalmilag mélyen beágyazott, elfogadott mindenki számára, s diplomáciai gondokat sem okoz a környező országokkal.¹⁸³

Ez a gyakorlat a hazánkkal nem határos országokban már régóta működik. Erre példa az USA *Nemzeti Gárdája* (*National Guard*), amely történelmileg és alkalmazását tekintve sok mindenben eltér az európai vagy hasonló rendszerű fegyveres erőktől, de társadalmi

¹⁸³ Ismételtlen jelzem, hogy a disszertáció leadását követően jelent csak meg a hír, hogy 2011 január 1-jén léptek szolgálatba az első önkéntes tartalékos katonák. Vö. Szolgálatba léptek az önkéntes katonák, *MTI*, 2011. január 2. vasárnap, HírExtra.
<http://www.hirextra.hu/2011/01/02/szolgalatba-leptek-az-onkentek-katonak/>

támogatottságának fontos alapja a patriotizmuson túl az a támogatási rendszer, amelyet az amerikai gárdisták napjainkban is élveznek. Figyelemre méltó az a program, amelyet a munkaadók megnyerése érdekében folytatnak. Érdekes a skandináv minta is, majd az annak alapján a Baltikumban alakított milíciák esete. Ezek a nemzeti gárdák természetesen konkrét fenyegetettség esetére, érzetére jöttek létre, és ma is a társadalom jelentős részét foglalják magukba. Alapelvük a totális védelem koncepciója, amelyet a reguláris erőket kiegészítve igyekeznek ellátni.

Az európai Nemzeti Gárda típusú szervezetek általában a honvédelmi tárcához tartoznak, de békeidőszakban, több országban külön parancsnokság alatt működnek. Általánosan kimutatható náluk a történelmi kötődés, legtöbbször a létrehozástól tartó folyamatosság. Feladataik között a területvédelmi feladatok klasszikusan prioritást élveznek. A területvédelmi erők kiképzése ezért bonyolultabb feladat, mint a reguláris csapatoké. Ez abból is ered, hogy meghatározó elvük az önkéntesség, a hazafias nevelés és a társadalmi célok szolgálatából eredő nagyfokú támogatottság. A Nemzeti Gárda típusú szervezetek így a katasztrófavédelemtől a honvédelemig bírják a társadalom egészének támogatását. Ennek egyik bizonyítéka pl. Svédországban, hogy a szervezetet klub típusú mozgalmak és a társadalom női tagjainak civil mozgalmak is támogatják.

E szerveződés vizsgálatá egyébként racionális oldalról azt is elősegítheti, hogy a *NATO* rendszerében, egy majdani egységes fellépés érdekében, a milícia típusú szervezetek is hatékonyan tudjanak együttműködni. Hiszen Európában a 21. században tovább folyik a haderőreform, amelynek során egyre inkább kirajzolódnak azok a feladatok, amelyeket egy képesség alapú korszerű honvédség már nem tud, vagy amelyeket a várható alkalmazási feladatok miatt egy professzionális hadsereggel nem is érdemes elvégeztetni. A társadalmi kérdések tekintetében pedig emocionális oldalról talán az a legfontosabb, hogy történelmünk, Európán belüli geopolitikai és stratégiai helyzetünk össze sem hasonlítható a nyugat-európai országokéval. Mivel a hidegháború végeztével sem zárható ki teljesen térségünkben egy regionális vagy világméretű konfliktus veszélye – hiszen a globalizáció előrehaladása új veszélyforrásokat is szül, főként a vele lépést tartani nem képes államok belső válsága miatt –, így ezek az új kihívások, mivel nem kellőképpen kiszámíthatók, sürgetik azokat a megoldásokat, amelyek a professzionális haderő és a szövetségi hovatartozás mellett más biztosítékot is nyújtanak a társadalomnak. A társadalom egyes képviselői pedig ezt a megoldást láthatólag az illegitim, milíciaszerű, nemzetőrszerű szervezetek felállításában látják.

Miért éppen az ilyenekben? Dolgozatom erre a problémára is újfajta válaszokat talált. Részint azért, mert a hivatásos vagy az önkéntes hadseregekre való áttérés miatt a társadalom fegyverfogásra alkalmas része ma már nem él abban a biztos tudatban, hogy a hadsereg képes az

országot megvédeni. (A hivatásos haderő még tartalékállományával együtt is csak töredékét alkotja az ország felnőtt, hadra fogható lakosságának.) Részint pedig azért, mert bizonyos társadalmi csoportokban máig nem szűnt meg a fegyverzettel, a fegyverforgatással kapcsolatos ismeretek iránti érdeklődés. Sokan helyesen úgy vélik, hogy a haza védelmével kapcsolatos kötıdéseket nem lehet az ország állampolgáraiban veszni hagyni, azt fenn kell tartani, s jobb, ha ez intézményesített formában történik, mint az állami erőszak monopóliumon kívüli, paramilitáris, irreguláris alakulatokban, vagy radikális ideológiák befolyása alatt. Tehát nagyon úgy látszik, az állampolgárok manapság is igénylik a minimális katonai felkészítést, amely alapvetően fontos olyan rendkívüli helyzetekben, amikor a katonai ismeretek összefonódhatnak a honvédelemmel kapcsolatos feladatok ellátásával. Ám ezekkel az attitűdökkel nagymértékben vissza lehet élni.

Törvényes „felkarolásukkal” azonban e törekvések elősegíthetik a kelet-közép-európai társadalmak megbékélési folyamatát, és marginalizálhatják a kelet-közép-európai politikai szélsőségek ellentétes irányú törekvéseit. A környező NATO-tagországokat illetően ez testet ölthet akár regionális összefogásokban is, amikor a haderők között meginduló integrálódási folyamatokban különböző együttműködési formák is megvalósulhatnak. Ezt a célt mozgíthatja elő az EU további kibővítése, amelynek hatására hosszú távon a nemzeti haderők szerepe alárendelődhet a közös védelmi erőfeszítéseknek.

Ma szükség van olyan területvédelmi feladatok ellátására is, amelyekre éppen az ilyen típusú alakulatok alkalmasak, a reguláris haderő keretein belül tevékenykedve. Disszertációmban utalok rá, hogy ennek a dilemmának az eldöntése nemcsak szakpolitikai, hanem társadalmi-politikai kérdés is. Vagyis a politikai elitnek kellene azt megoldania, szélesebb társadalmi-politikai konszenzusra támaszkodva. Az ország belső és külső védelmével mindez úgy függ össze, hogy a területvédelmet bizonyos pontokon csakis a honvédséggel együttműködő egységek láthatják el.

Amennyiben a jelenlegi folyamat eredményeként létrejönnek ilyen milícia típusú egységek, az jelentős törvényi módosításokat igényel. (Erre talán a gyakran vitatott új alkotmány megalkotása is lehetőséget teremthetne.) Az önálló, hivatalosan létrejövő fegyveres erő felállításához ugyanis alkotmánymódosításra van szükség, illetve törvényi változtatásokra, amelyek kétharmados parlamenti döntést igényelnek. Ezért szükséges a társadalmi párbeszéd, a konszenzusra való törekvés, hiszen a törvényi módosítások a társadalmi támogatottság nélkül kedvezhetnek az államon kívüli erőszak-monopólium újbóli megjelenésének is. Az említett feladatok természetesen nemcsak a honvédelmi tárca hatókörébe tartoznak, hiszen közügyről van szó, ami mindenkit érint. Így a kommunikációs stratégiának jelentős szerep jut a célok és a feladatok kijelölésében, illetve az azzal kapcsolatos, indulatmentes társadalmi vitában is.

Mivel a parlamenti pártok többsége egyetért az alapítással, az eddigi véleménykülönbség is áthidalhatónak látszik. A nem hivatalosan működő gárdák alternatívájaként pedig vélhetően a közvélemény inkább elfogadja az önkéntes hadsereget. Emiatt is fontos lenne a megalakuló új fegyveres erőről a társadalom többségét tájékoztatni, s a szűkebb körű szakmai viták után az egész társadalommal megismertetni a megszületett tervezetet. A honvédelem iránt érzett elkötelezettség kielégítése, illetve egy jól működő érdekeltségi rendszer kialakítása, 1848 és 1956 nemzetőrségeinek történelmi öröksége, valamint a külföldi példák bemutatása mind-mind a társadalmi beágyazottság záloga lehet, és ezután már nem juthat tér a szélsőségeseknek.

Egy azonban bizonyos: az új típusú feladatok megoldásának munkálatai megtarthatók részint az átalakuló *Magyar Honvédségen* belül, de elvégezhetők lennének azon kívül is, akár a milícia típusú szervezetek alkalmazásával. Hautziger Gyula és Kladek András több tanulmányukban egybehangzóan állítják, hogy bármi legyen is a döntés, a magyar honvédelemben mindenképpen megjelenik egy milícia típusú, területvédelemre is alkalmazható szervezeti elem, amelynek a honvédség reguláris alakulataihoz viszonyítva eltérő a szervezeti filozófiája, kiegészítési rendje és működése. Így a jövőben nem lesz meghatározó, hogy az önálló szervezetként vagy a honvédségen belül fog-e működni. (Vö. Hautziger [2002]; Kladek [2005]) Azonban a döntéshozók számára lényeges üzenet, hogy a területvédelem ügye halaszthatatlan probléma. Részben mivel az önkéntes haderőre való áttérés hatására a haderőreform is eredményesebben teljeshetne ki, részben pedig azért, mert a honvédelem ügyének inkább használna egy pártokhoz nem kötődő, a „politika világán túli” szervezet, mint egy elfogult, elkötelezett, radikális és nemzetközi megítélésében sem túl kedvező helyzetben lévő gárda.

7 Felhasznált irodalom

7.1. Szakirodalom

- Adorno T. Wisegrund-Frenkel-Brunswick, E-Levinson, D. Sanford, N. (1950) *The Authoritarian Personality*. New York: Harper-Row.
- Adorno, Theodor W.–E. Frenkel-Brunswick–D. J. Levinson–R. N. Sanford (1969) *The Authoritarian Personality*. New York: Norton.
- Albert Fruzsina-Dávid Bea (1994) Magyarországon tanuló külföldi diákok kapcsolathálózati jellemzői. *Szociológiai Szemle*, 3. szám, pp. 81-91.
- Albert Fruzsina-Dávid Beáta-Körösi Zsuzsa (2000) Kísérlet életinterjúk kapcsolathálózati elemzésére. In. Körösi Zsuzsa-Stadeisky Éva-Rainer M. János (szerk.) *Évkönyv 2000 VIII. Magyarország a jelenkorban*. Budapest: 1956-os Intézet. pp. 323-337.
- Altemeyer (1998) The other „authoritarian personality”. In. Berkowitz, L. (ed.) *Advances in Experimental Social Psychology*, vol. 30. Orlando, FL, Academic Press.
- Altemeyer, B (1981) *Right-Wing Authoritarianism*. Winnipeg: University of Manitoba Press.
- Altemeyer, B (1988) *Enemies of Freedom: Understanding Right-Wing Authoritarianism*. San Francisco-London: Jossey-Bass.
- Anderle Ádám (2002) Nemzet és identitás Latin-Amerikában. In. Balogh András-Rostoványi Zsolt-Búr Gábor-Anderle Ádám (szerk.) *Nemzet és nacionalizmus – Ázsia, Afrika, Latin-Amerika*. Budapest: Korona. pp. 407-544.
- Andersen, R.-Heath, A. (2002) Class Matters: The Persisting Effects of Contextual Social Class on Individual Voting Behaviour in Britain 1964-97'. *European Sociological Review* (18) pp. 125-138.
- Angelusz Róbert (1997) (szerk.) *A társadalmi rétegződés komponensei. Válogatott tanulmányok*. Budapest: Új Mandátum.
- Angelusz Róbert-Tardos Róbert (2000a) *Pártok között szabadon*. Budapest: Osiris.
- Angelusz Róbert-Tardos Róbert (2002a) Részvétel és távolmaradás - a választások „sötét lova”. In. Kurtán Sándor-Sándor Péter-Vass László (szerk.) *Politikatudományi Évkönyv 2002*. Budapest: Demokrácia Kutatások Alapítvány. pp. 667-688.
- Angelusz Róbert-Tardos Róbert (2002b) *Választási részvétel és társadalmi integráció*. Budapest: KSH.
- Angelusz Róbert-Tardos Róbert (2002c) *A választási részvétel csalóka változékonyasága*. *Politikatudományi Szemle*, 1-2. szám, pp. 21-50.
- Angelusz Róbert-Tardos Róbert (2005) A választói tömbök rejtett hálózata. In. Angelusz Róbert-Tardos Róbert (szerk.) *Törések, hálók, hidak*. Budapest: Demokrácia Kutatások Magyar Központja Közhasznú Alapítvány, pp. 65-159.
- Anheier, H. K., Gerhards, J. és Romo, F.P. (1998) A tőke és a társadalmi struktúra formái a kulturális mezőkben: Bourdieu társadalmi topográfiájának vizsgálata. In. Lengyel Gy. - Szántó Zoltán (szerk.) *Tőkefajták: a társadalmi és kulturális erőforrások szociológiája*. Budapest: Aula.
- Arendt, Hannah ([1951] 1993) *A totalitarizmus gyökerei*. Budapest: Európa. pp. 7-16.
- Aron, Raymond (1998) Választók, pártok, választott képviselők. In. Haskó Katalin-Szénási Éva (szerk.) *Válogatás a francia politikatudományból*. pp. 69-86.
- Ayers, Michael D (2003) Comparing Collective identity in online and offline feminist activists. In. McCaughey-Ayers (ed.) *Cyberactivism: Online Activism in Theory and Practice*. Routledge.
- Babbie, Earl (1999) *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata*. Budapest: Balassi. pp. 1-704.
- Balázs Zoltán (2003) *A politikai közösség*. Budapest: Osiris. pp. 1-299.
- Barabási-Albert László (2003) *Behálózva. A hálózatok új tudománya*. Magyar Könyvklub, Budapest.
- Barbier Frederic (2005) *A könyv története*. Budapest: Osiris, pp. 1-400.
- Bartus László (2001) *Jobb magyarok - A szélsőjobb útja a hatalomhoz 1990-2000*. Debrecen: Alföldi Nyomda. pp. 1-399.
- Bayer József (1998a) A jobboldali radikalizmus előretöréséről. In. Feitl István (szerk.) *Jobboldali radikalizmusok tegnap és ma*. Budapest: Napvilág. pp. 147-167.
- Bayer József (1998b) *A politikai gondolkodás története*. Osiris: Budapest. pp. 1-420.
- Bayer József (1999) Globalizálódás, európai integráció és nemzeti identitás. *MTA PTI: Politikatudományi Szemle*, 1. szám.
- Bayer József (2002) Jobboldali populizmus és szélsőjobboldal Kelet-közép-Európában. *Eszmélet*, 55. szám. pp. 69-92.
- Bayer József (2002) Rechtspopulismus und Rechtsextremismus in Ostmitteleuropa. In. Erich Fröschl (Hg.): *Rechtspopulismus und Rechtsradikalismus in Europa. Österreichischen Zeitschrift für Politikwissenschaft*, 31/3, pp. 265 – 280.

- Berki Mihály (1993) Pufajkások. Budapest: Magyar Fórum könyvek, pp. 1-157.
- Betz, Hans-Georg (1994) *Radical Right-Wing Populism in Western Europe*. New York: St Martin's Press.
- Betz, Hans-Georg–Stefan Immerfall (1998) (ed.) *The New Politics of the Right. Neo-Populist Parties and Movements in Established Democracies*. New York: St. Martin's Press. 1-268.
- Betz, Hans-Georg (2004) Az „újjobboldal” az Európai Unió fejlett demokráciáiban. *Eszmélet*, tavasz, 61. szám. pp. 84-93.
- Bibó István (1984) Zsidókérdés Magyarországon 1944 után. In. Bibó István: *Válogatott tanulmányok. Második kötet 1945-1948*. Budapest: Magvető. pp. 135-294.
- Bihari Mihály (2005) Szocializmuselméletek és –ideológiák. *Confessio*, 2. szám.
- Billiet J. – De Witte, H. - Scheepers, P. (1995a) Attitudinal dispositions to vote for a „new” extreme rightwing party: the case of „vlaams Blok”. *European Journal of Political Research*. Vol.27, No. 2: pp. 181-202.
- Billiet J. – De Witte, H. - Scheepers, P. (1995b) Het electoraat van het Vlaams Blok. De kiezers en hun opvattingen. *Sociologische Gids*, jrg. 42. No.3, pp.232-252.
- Blais, André (2000) *To Vote or Not to Vote? The Merits and Limits of Rational Choice Theory*. Pittsburgh: The University of Pittsburgh Press.
- Blau, Peter (1994) *Structural Contexts of Opportunities*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Bona Gábor (1984) Szabadságharc 1848-49-ben. A polgári forradalom győzelmétől a szeptemberi fordulatig. In. Liptai Ervin (főszerk.) *Magyarország hadtörténete [I]*. Budapest: Zrínyi.
- Borbándi Gyula (1989) *A magyar emigráció életrajza 1945-1989, I. kötet*. Budapest: Európa, pp. 1-519.
- Braun Tibor (2003) Egyetemes lángelme - A hálózatok új tudományának előfutára: Karinthy Frigyes. *Magyar Tudomány*, 12. p. 1601.
- Breton, Phillipe (2000) *A manipulált beszéd*. Budapest: Helikon. pp. 49-54.
- Browne, Matt -Patrick Diamond (2006) (szerk.) *Mérlegen a jelenkori szociáldemokrácia*. Budapest: Napvilág. pp. 1-359.
- Burt, R. S. (1976) Positions in networks. *Social Forces* (55), pp. 93-122.
- Camil Muresanu (1998) Az erdélyi románok és az 1848-as forradalom. *Barátság*. V. évf. 2. szám (március 15) pp. 2067-2068.
- Canovan, Margaret (1981) *Populism*. London–New York: Harcourt, Brace, Jovanovich. pp. 8-16.
- Canovan, Margaret (1999) Trust the People! Populism and the Two Faces of Democracy. *Political Studies* 47 (1), pp. 2–16.
- Castells, Manuel (2005) *A hálózati társadalom kialakulása. I. kötet*. Budapest: Gondolat-Infonia, pp. 1-662.
- Chamberlain, Houston Stewart (2001) *A zsidók megjelenése a nyugati történelemben*. Budapest: Gede Testvérek Bt., pp. 1-187.
- Chambers, Deborah (2005) A média globalizációja. Az újságírás gyártási folyamata. In. Hugo de Burgh (szerk.) *Oknyomozó újságírás*. Budapest: Jászóveg. pp. 141-163.
- Choe, Yonhyok (2003) *Social Cleavage and Party Support. A Comparison of Japan, South Korea and the United Kingdom*. Research Reports 52002, Huddinge: Södertörns högskola University College.
- Cohen, Asher (1994) *Soá*. Budapest: Cserépfalvi-Múlt és Jövő.
- Coleman, James S. (1990) *Foundations of Social Theory*. Cambridge: Harvard University Press.
- Cuperus, René (2003) From Poldermodel to Postmodern Populism. Five Explanations for the Fortuyn Revolt in the Netherlands. In. Cuperus, René-Duffek, K.-Kandel, J. (eds) *The Challenge of Diversity. European Social Democracy Facing Immigration, Integration and Multiculturalism*. Wien: Renner Institut.
- Cuperus, René (2006) A szociáldemokrácia populista elégtelensége: a holland tapasztalatok. In. Matt Browne-Patrick Diamond (szerk.) *Mérlegen a jelenkori szociáldemokrácia*. Budapest: Napvilág. pp. 43-54.
- Cseh Géza (2011) Vörös- és fehérterror Szolnokon. *Rubicon*, 2. szám, pp. 32-35.
- Csepe György (1997) *Szociálpszichológia*. Budapest: Osiris.
- Dalton, Russell J. (1996) Politika Németországban. In. Gabriel A. Almond-G. Bringham Powell (eds.) *Összehasonlító politológia*. Budapest: Osiris, pp. 323-399.
- Decker, Frank (2000) *Parteien unter Druck. Der neue Rechtspopulismus in den westlichen Demokratien*. Opladen: Leske und Budrich Verlag. pp. 1-384.
- Decker, Frank (2003) *The Populist Challenge to Liberal Democracy*. *International Politics and Society*. Nr. 3.
- Diani, Mario- McAdam, Doug (2002) (eds.) *Social Movement Analysis: The Network Perspective*. Oxford: Oxford University Press, Chapter 13.
- Dočekalová, Pavla (2006) *Radical Right-Wing Parties in Central Europe: Mutual Contacts and Cooperation. Politics in Central Eurpe. Volume 2, Number 2. Winter 2006/07*. 7-23.
- Dodds, Peter; Muhamad, Roby; Watts, Duncan (2003) *An Experimental Study of Search in Global Social Networks*. *Science* 301, pp. 827–829.
- Dogan, Mattei (2003) A politikatudomány és a többi társadalomtudomány. In. Robert E. Goodin-Hans-Dieter Klingemann (szerk.) *A politikatudomány új kézikönyve*. Budapest: Osiris, pp.1-808.

- Dombrády Lóránd - Tóth Sándor (1985) A Horthy-hadsereg története. Az ellenforradalmi rendszer katonapolitikája és hadserege (1919-1940). In: Liptai Ervin (főszerk.) Magyarország hadtörténete [II]. Budapest: Zrínyi.
- Duriez – Van Hiel (2002) The march of modern fascism. A comparison of social dominance orientation and authoritarianism. *Personality and Individual Differences*, 32. pp. 1199-1213.
- Eatwell, Roger (2000) The Rebirth of the „Extreme Right” in Western Europe? *Parliamentary Affairs* 53 (3). pp. 407-425.
- Eco, Umberto (2007) A mindenkori fasizmus. In: Umberto Eco: Öt írás az erkölcsről. Budapest: Európa. pp. 25-47.
- Egedy Gergely (2001) Konzervativizmus az ezredfordulón. Budapest: Magyar Szemle Könyvek, pp. 1-241.
- Ehrmann, Henry W.-Martin A. Schain (1996) Politika Franciaországban. In: Gabriel A. Almond-G. Bringham Powell (ed.) Összehasonlító politológia. Budapest: Osiris, pp. 259-321.
- Elias Norbert (2002) A németekről. Budapest: Helikon, pp. 1-393.
- Enyedi Zsolt-Körösi András (2001) Pártok és pártrendszerek. Budapest: Osiris. pp. 1-304.
- Falter, Jürgen W.– Klein (1994) Wer waelht rechts? München: Verlag C.H. Beck.
- Falter, Jürgen W.-Hans-Gerd Jaschke-Jürgen R. Winkler (1996) (Hg.) Rechtsextremismus. Ergebnisse und Perspektiven der Forschung. Politische Vierteljahresschrift, Sonderheft 27. Opladen.
- Farkas Anikó (2009) Félelem és félelemkeltés. A Magyar Gárda-ügy. Honi Figyelő, Kommentár, 1. szám, pp. 71-87.
- Fazakas László (2010) Magyar testőrségek. *Rubicon*, 2. szám, p. 56.
- Fejtő Ferenc (2000) Magyarság, zsidóság. Budapest: História-MTA Történettudományi Intézete. pp. 1-339.
- Fieschi, Catherine (2000) European Institutions: The Far-Right and Illiberal Politics in a Liberal Context. *Parliamentary Affairs* 53 (3) pp. 517-531.
- Fleischer Tamás (2004) Kistérségi fejlődés, közlekedés, fenntarthatóság. *Közlekedéstudományi Szemle*, 54. évf, 7. szám, pp. 242-252.
- Frank László (1977) Zöld ár. Budapest: Zrínyi, pp. 1-207.
- Freedman, Lawrence (2002) A szuperhatalmi szembenállás 1945-1990. In: Michael Howard-WM. Roger Louis (szerk.) OXFORD Világtörténet a 20. században. Budapest: Napvilág, pp. 195-207.
- Fritzsche, Klaus (2006) A fasizmus. In: A Hitler rejtély. Budapest: Rubicon Kiadó. pp. 195-202.
- Fulbrook, Mary (2001) A német nemzeti identitás a holokauszt után. Budapest: Helikon. pp. 178-185.
- G. Palla, A-L. Barabasi -T. Vicsek (2007) Quantifying social group evolution, *Nature*, 446, pp. 664-667.
- G. Palla, I. Derényi, I. Farkas-T. Vicsek (2005) Uncovering the overlapping community structure of complex networks in nature and society., *Nature* 435, pp. 814.
- Gaither, Gerald (2005) Blacks and the Populist Movement: Ballots and Bigotry in the New South. Tuscaloosa, AL: University of Alabama Press.
- Galaskiewicz, J. (1985) Social Organization of an Urban Grants Economy. New York: Academic Press.
- Gedei Norbert (1998) Szkinhedek. *Mozgó Világ*, 8. szám.
- Gerbner, George (2000) Szerepek és sorsok a televízió világában. A nők és a kisebbségek megjelen(ít)ése a tévéjátékokban, a vetélkedőkben és a hírekben. In: A média rejtett üzenete. Budapest: Osiris, pp. 61-78.
- Gergely Jenő (1990) Magyarország története 1919 őszétől a II. világháború végéig. Budapest: IKVA, pp. 1-119.
- Giddens, Anthony (1997) Szociológia. Budapest: Osiris, pp. 1-715.
- Grajczár István (2007) Utak a szélsőjobboldalhoz. In: Boda Zsolt-Kovács Imre-Szoboszlai György: Hatalom, közbeszéd, fejlesztéspolitika. Budapest: MTA Politikai Tudományok Intézete. pp. 28-45.
- Granovetter, Mark ([1973] 1988) A gyenge kötések ereje. *Szociológiai Figyelő*, (3) pp. 39-62.
- Granovetter, Mark (1973) The strength of weak ties. *American Journal of Sociology*, (81) pp 1287-1303.
- Gribbin, John (2001) Schrödinger macskája. Budapest: Akkord, pp. 1-168.
- Gurak, Laura J. (1999) The promise and the peril of social action in cyberspace: ethos, delivery, and the protests over MarketPlace and the Clipper Chip. In: Kollock – Smith (ed.) *Communities in Cyberspace*. London: Routledge.
- Gyurgyák János (2007) Ezzé lett magyar hazátok. A magyar nemzeteszmé és nacionalizmus története. Budapest: Osiris. pp. 1-660.
- Hagen, Louis (1999) A horogkereszt árnyékában. Budapest: Osiris, pp. 9-310.
- Hahner Péter (2008) Fekete katonák az amerikai polgárháborúban. *Rubicon*, 9. szám, pp. 20-21.
- Hainsworth, Paul (2000) Introduction: the extreme right. In: Paul Hainsworth (ed.) *The Politics of the Extreme Right. From the Margins to the Mainstream*. London: Pinter. pp. 1-322.
- Hajdu Tibor (1999) Tisztikar és középosztály. Budapest: História – MTA Történettudományi Intézete, pp. 1-360.
- Hanák Péter (főszerk.) (1978) Magyarország története I-II. Budapest: Akadémiai. pp. 1-608.
- Hans-Georg Betz (1994) Radical Right-Wing Populism in Western Europe. New York: St Martin's Press.
- Harary, F. (1969) Graph Theory. Reading, MA: Addison-Wesley.

- Harppecht, Klaus (1989) Előszó. In: André Deutsch-Harsányi Zoltán (szerk.) Walter Schellenberg emlékiratai. Budapest: Téka-Zrínyi, pp. 1-381.
- Hobsbawn, Eric J. (1964) A forradalmak kora (1789-1848). Budapest: Kossuth. pp. 1-372.
- Huntington, Samuel P. (1991) The Third Wave – Democratization in the Late Twentieth Century. Norman and London: University of Oklahoma Press. pp. 3-30.
- Juberias, Carlos Flores (2007) Az Európai Unió új politikai térképe. Politikatudományi Szemle. 3. szám pp. 7-43.
- Karsai Elek (1978) „Szálasi naplója” – A nyilasmozgalom a II. világháború idején. Budapest: Kossuth. pp. 1-490.
- Karsai László (1992) A gyűlölet öröksége. In: Karsai László (szerk.) Kirekesztők. Budapest. Aura. pp. XI-XXVIII.
- Karsai László (2001) Holokauszt. Szekszárd: Pannonica. pp. 1-426.
- Katz, Jakov (2001) Az előítéllettől a tömeggyilkosságig. Az antiszemitizmus története 1700-1933 között. Budapest: Osiris. pp. 1-468.
- Kern Tamás (2007) A Honi Gárda esete a magyar politikai elitel - avagy szükség van-e önkéntes tartalékos erőre Magyarországon is? Honifigyelő, Kommentár, 5. szám, pp. 82-93.
- Kershaw, Ian (2003) A Hitler-mítosz – Vezérkultusz és közvélemény. Budapest: Korona. pp. 1-74.
- Király Béla (1990) Forradalomtól forradalomig. Budapest: Századvég-Atlanti, pp. 1-140.
- Kis Aladár (1970) Az olasz fasizmus története. Budapest: Kossuth, pp. 1-379.
- Kitschelt, Herbert-Anthony McGann (1995) The Radical Right in Western Europe. A Comparative Analysis. Ann Arbor, University of Michigan Press.
- Klemperer, Victor (1984) A Harmadik Birodalom Nyelve. Budapest: Tömegkommunikációs Kutatócsoport, pp. 1-287.
- Knight, Alan (2002) Latin-Amerika. In: Michael Howard-WM. Roger Louis (szerk.) OXFORD Világtörténet a 20. században. Budapest: Napvilág, pp. 195-207.
- Knoke, David (1990) Political Networks: The Structural Perspective. New York: Cambridge University Press.
- Knoke, David (1995) Comparing Policy Networks: Labor Politics in the U.S., Germany, and Japan. New York: Cambridge University Press.
- Knoke, David-James H. Kuklinski (1988) Network Analysis. Beverly Hills: Sage Publications. (Magyarul részletek: Szociológiai Figyelő (3) pp. 93-112)
- Knopp, Guido (1997) Ne féljünk Hitlerrel. Budapest: Magyar Könyvklub, pp. 1-322.
- Koltai Péter: Szélsőjobboldali gondolkodás és érvelés egy internetes vitaforumon. In: Csepeli György-Örkény Antal (szerk.) Gyűlölet és politika. Budapest: Minoritás Alapítvány Kisebbségkutató Intézet-Friedrich Ebert Alapítvány.
- Konok Péter (2006) Castro és a castroizmus. Rubicon, 8. szám, pp. 14-25.
- Konok Péter (2006) Comandante Che Guevara. Rubicon, 8. szám, pp. 26-41.
- Konok Péter (2008) A Ku-Klux-Klan története. Egy amerikai tragédia. Rubicon, 9. szám. pp. 1-68.
- Koreny János – Heckenast Gábor – Polgár András (én.) A Magyar Televízió Története. Budapest: Ajtósi Dürer Könyvkiadó. pp. 1-146.
- Kovács András (1999) A modern antiszemitizmus. Budapest: Új Mandátum. pp. 1-540.
- Kovács András (2002) Idegengyűlölet és a nyugat-európai szélsőjobboldal. In: Csepeli György-Örkény Antal (szerk.) Gyűlölet és politika. Budapest: Minoritás Alapítvány Kisebbségkutató Intézet-Friedrich Ebert Alapítvány. pp. 83-91.
- Kovács András (2005a) A kéznél lévő idegen. Budapest: Polgart. pp. 1-269.
- Kovács Tamás (2008) A nyilas emigráció 1945-1998. Rubicon, 1. szám, pp. 64-67.
- Köpeczi Béla (1985) Új konzervativizmus és új jobboldal. Budapest: Kossuth, pp. 1-183.
- Körösenyi András (1998) A magyar politikai rendszer. Budapest: Osiris. pp. 13-20.
- Krackhardt, D. -Porter, L.W. (1985) When friends leave: A structural analysis of the relationship between turnover and stayers' attitudes. Administrative Science Quarterly, (30) pp 242-261.
- Krausz Tamás (2004) Antiszemitizmus, holokauszt, államszocializmus. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó. pp. 1-151.
- Kriesi, Hanspeter (1999) Movements of the Left, Movements of the Right. Putting the Mobilization of the Two Types of Social Movements into Context. In: Kitschelt, Herbert-Lange, P.-Marks, G.-Stephens, J (eds) Continuity and Change in Contemporary Capitalism. New York: Cambridge University Press.
- Lang, Kai-Olaf (2005) Populism in Central and Eastern Europe – A Threat to Democracy or just Political Folklore? Slovak Foreign Policy Affairs 6 (1) pp. 6-16.
- Lányi Gusztáv (2001) Lélek(tan) és politika. Bevezetés a politikai pszichológiába. Budapest: Jósöveg, pp. 1-160.
- Laumann, E. O. - Pappi, F. (1973) New directions in the study of elites. American Sociological Review (38), pp. 212-230.

- Laumann, E.O.-Marsden, P.V. - Prensky, D. (1989) The boundary specification problem in network analysis. In: Freeman, L.C.- White, D.R.- Romney A.K. (ed.) *Research Methods in Social Network Analysis*, pp 61-87, Fairfax, VA: George Mason University Press.
- Leavitt, H.J. (1969) Kommunikációs sémák hatása a csoport teljesítményére. In: Pataki Ferenc (szerk.) *Csoportlélektan 1*. Budapest: Gondolat, pp. 366-384.
- Lévai Jenő (1988) Raoul Wallenberg. Budapest: ÁKV-MAECENAS. pp. 1-334.
- Lijphart, Arend (1999) *Patterns of Democracy: Government Forms and Performance in Thirthy-Six Countries*. New Haven: Yale University Press. pp. 1-35.
- Lipset, Martin Seymour (1995) *Homo politicus*. Budapest: Osiris. pp. 1-418.
- Lipset, Seymour Martin - Stein Rokkan (1967) (ed.) *Cleavage Structures, Party Systems, and Voter Alignments: An Introduction*. In: *Party Systems and Voter Alignments*. New York: Free Press. pp. 1-64.
- Lukacs (1999) Budapest, 1900. Budapest: Európa, pp. 1-255.
- Lukacs, John (1998) *A történelmi Hitler*. Budapest: Európa.
- Lukacs, John (2008) *Demokrácia és populizmus*. Budapest: Európa. pp. 1-220.
- Magyarics Tamás (2008) Fekete-fehér Amerika. Az első rabszolgától az első elnökig. *História*, 9. szám, pp. 10-19.
- Magyarics Tamás (2010) Szélsőjobboldali radikalizmusok. *Rubicon*, 3. szám, p. 47.
- Manfred, Albert Zakharovich (1981) *Napóleon*. Budapest: Kossuth-Gondolat, pp. 1-509.
- Mayer, Nona-Pascal Perrineau (1992) Why do they Vote for Le Pen? *European Journal of Political Research*, 22 (July), pp. 123-41.
- Mérei Ferenc (1971) A közösségek rejtett hálózata. Budapest: Közgazdasági és Jogi Kiadó.
- Mérei Ferenc (1989) A pszichológiai labirintus. Budapest: Pszichoteam.
- Milgram, S. (1967) The small world problem. *Psychology Today*, (22) pp. 61-67.
- Mócsy András [1984] Légiók a Birodalom határain. *História*, VI. évf. 5-6. szám, p.6.
- Moreno, Jakov Levy (1953) *Who Shall Survive?* Boston: Beacon Press.
- Mudde Cas (ed.) (2005) *Racist Extremism in Central and Eastern Europe*. New York: Routledge. pp. 1-336.
- Mudde, Cas (1996) The War of Words Defining the Extreme Right Party Family. *West European Politics* 19 (2). pp. 225-248
- Mudde, Cas (1999) A bond for life? Extreme right parties and the immigration issue. In: Zsolt Enyedi-Ferenc Erős: *Authoritarianism and Prejudice – Central European Perspectives*. Osiris, Budapest. pp. 257-276.
- Mudde, Cas (2000) *The Ideology of the Extreme Right*. England: Manchester University Press.
- Mudde, Cass (2002) In the name of the Peasantry, the Proletarian, and the People: Populism in Eastern Europe. In: Yves- Surel, Yves (eds.) *Democracies and the Populist Challenge*. New York: Palgrave Macmillan. pp. 1-272.
- Newman, Bruce I. (1999) A politika tömegmarketingje. Budapest: Bagolyvár, pp. 85-88.
- NN. (én) *A Rongyos Gárda harcai 1919-1939*. Magyar Ház. pp. 1-322.
- Nolte, Ernst (1963) *Der Faschismus in seiner Epoche*. München: Piper Verlag GmbH.
- Nolte, Ernst (2003) *A fasizmus korszaka*. Martonvásár: Kairosz.
- Olson, Mancur (1997) A kollektív cselekvés logikája. Budapest: Osiris, pp. 1-227.
- Ormos Mária - Incze Miklós (1976) *Európai fasizmusok 1919-1939*. Budapest: Kossuth, pp. 1-309.
- Ormos Mária (1994) *Hitler*. Budapest: T-Twins. pp- 1-521.
- Ormos Mária (1998) Még nem végeztünk Hitlerrel. Interjú. *Demokrata*. 2. évfolyam, 29. szám. (július 23.)
- Ormos Mária (1998) Mi a fasizmus? Ki a fasiszta? In: Feitl István (szerk.) *Jobboldali radikalizmusok tegnap és ma*. Budapest: Napvilág. pp. 13-25.
- Ormos Mária (2003) *Hitler élete és kora*. Budapest: Pannonica. pp. 1-127.
- Padgett, John F-Ansell, Christopher K. (1993) Robust Action and the Rise of the Medici 1400–1434. *American Journal of Sociology* (may) pp. 1259–1319.
- Paksa Rudolf (2007) Elitcsere a nyilaskereszt jegyében. *Rubicon*, 4-5. szám, p.66-71.
- Paksa Rudolf (2009) Szélsőjobboldali mozgalmak az 1930-as években. In: Romsics Ignác (szerk.) *A magyar jobboldali hagyomány 1900-1948*. Budapest: Osiris. Pp. 275-304.
- Perrineau, Pascal (2003) Elfogadás vagy Elutasítás – A szélsőjobbra leadott szavazatok Franciaországban. *MTA PTI-Politikatudományi Szemle*. 1. szám. pp. 227-242.
- Pergel Antal (2010) *Harag és elfogultság nélkül. Magyar- finn katonai és politikai kapcsolatok 1939-1944*. Budapest: Püski, pp. 1-306.
- Petrás Éva (2006) *Nacionalizmus és politikai romantika. Vázlat a magyar nacionalizmus romantikus elemeiről és a politikai romantikáról Magyarországon*. Budapest: eöklk. pp. 1-97.
- Pickerill, Jenny (2001) *Environmental Internet Activism in Britain*. *Peace Review*, 13(3) pp. 365-370.
- Pickvance, Katy (1997) *Social Movements in Hungary and Russia: The Case of Environmental Movements*. *European Sociological Review*, 13 (1) pp. 35-54.
- Pongrácz Gergely (1982) *Corvin köz – 1956*. Budapest: Szerzői kiadás, pp. 1-250.

- Pratto, Felicia – Sidanius, James – Stallworth, Lisa M. – Malle, Bertram F. (1994) Social dominance orientation: A personality variable predicting social and political attitudes. *Journal of Personality and Social Psychology*. 67. pp. 741-763.
- Pratto, Felicia (1999) The puzzle of continuing group inequality: Piecing together psychological, social, and cultural forcers in social dominance theory. In Zanna, Mark P. (ed.) *Advances in Experimental Social Psychology* Vol. 319, San Diego: Academic Press.
- Prohászka Ottokár püspök (2003) Az én antiszemitizmusom. Budapest: Gede Testvérek. 113-119.
- Raffay Ernő (1987) *Erdély 1918-1919-ben*. Szeged: JATE Kiadó. pp. 115-168.
- Ranney, Austin (1996) Politika az Egyesült Államokban. In: Gabriel A. Almond-G. Bringham Powell (eds.) *Összehasonlító politológia*. Budapest: Osiris, pp. 727-776.
- Rémond, René (1998) Ma már a politika sem a régi. In: Haskó Katalin-Szénási Éva (szerk.) *Válogatás a francia politikatudományból*. pp. 163-186.
- Romsics Ignác (2009) A magyar jobboldali hagyomány 1900-1948. Budapest: Osiris. pp. 17-33.
- Rose, Richard (1976) On the Priorities of Citizenship in the Deep South and Northern Ireland. *Journal of Politics*, pp. 247-291.
- Rose, Richard (1996) Politika Angliában. In: Gabriel A. Almond-G. Bringham Powell (eds.) *Összehasonlító politológia*. Budapest: Osiris, pp. 181-259.
- Rudzio, Wolfgang (2002) A szövetségi Köztársaság politikai rendszere (Das politische System der BRD.) In: Bayer József-Malkovics Tibor (szerk.) *Komparatív politológia*. Budapest: Zskf, pp. 1-239.
- Rürup, Reinhard -Thomas Nipperdey (1999) Antiszemitizmus – Egy fogalom keletkezése, funkciója és története. In: Kovács András (szerk.) *A modern antiszemitizmus*. Budapest: Új Mandátum. pp. 37-61.
- Sartori, G. (1969) From the sociology of politics to political sociology. In: Lipset, S. M. (ed.) *Politics and the Social Sciences*. New York: Oxford University Press. pp. 65-100.
- Scruton, Roger (1995) Mi a konzervativizmus? Budapest: Osiris. pp. 1-240.
- Sipos Péter (1997) Egy politikai eszmerendszer kialakulása. In: Csiffáry Tamás (szerk.): *Szálasi Ferenc börtönaplója 1938-1940*. Budapest: Budapest Főváros Levéltára - Filum.
- Soboul, Albert (1983) Népi mozgalom és forradalmi kormány Franciaországban 1793-1794. Budapest: Kossuth. pp. 1-450.
- Standeisky Éva (2000) Értelmiségi antiszemitizmus a korai Kádár-korszakban. In: Körösi Zsuzsanna-Standeisky Éva-Rainer M. János (szerk.) *Évkönyv 2000, Magyarország a jelenkorban*. Budapest: 1956-os Intézet. pp. 26-39.
- Standeisky Éva (2007) *Antiszemitizmusok*. Budapest: Argumentum.
- Stone, W.F.-Lederer, G.-Christie, R. (eds.) (1993) *Strength and Weakness. The Authoritarian Personality Today*. New York: Springer.
- Szabó János (2010) Állítsuk vissza a sorkatonai szolgálatot! Vitaindító az SZDP 2010-es közbiztonsági programjához. Magyar Népszava, január 2.
- Szabó László (1985) Piave 1918. Budapest: Kossuth, pp. 1-238.
- Szabó Máté (1998): Társadalmi mozgalmak és politikai tiltakozás. Budapest, Villányi úti Konferenciaközpont és Szabadegyetem Alapítvány.
- Szabó Máté (2001) Társadalmi mozgalmak és politikai tiltakozás. Budapest: Rejtjel. pp. 1-298.
- Szabó Máté (2003a) A „nép” és az „elit” populista szembeállítás, mint mobilizációs keretértelmezés (frame) Magyarországon 1989 előtt és után. *MTA PTI, Politikatudományi Szemle*, 4. szám. pp. 143-166.
- Szabó Miklós (1995) Vitatéizisek a konzervativizmus konferenciára. In: Némethy Szabolcs-Somogyi Zoltán (szerk.) *Múmiák öröksége*. Budapest: Új Mandátum, pp. 50-54.
- Szabó Miklós (2003b) Az újkonzervativizmus és a jobboldali radikalizmus története (1867-1918). Budapest: Új Mandátum. pp. 1-395.
- Székely Gábor (1998) A német jobboldal másodvirágzása – Weimartól Hitlerig. In: Feitl István (szerk.) *Jobboldali radikalizmusok tegnap és ma*. Budapest: Napvilág. pp. 77-88.
- Szélsőjobbos összefogás. Szegedi gondolatok. HVG, 2009. június 20.
- Szépe György (2001) Nyelvpolitika: múlt és jövő. Pécs: Iskolakultúra, pp. 1-225.
- Szilágyi Ákos (1998) Radikalizmus, jobb és bal. In: Feitl István (szerk.) *Jobboldali radikalizmusok tegnap és ma*. Budapest: Napvilág. pp. 18-25.
- Szokolay Katalin (1997) Lengyelország története. Budapest: Balassi, pp. 1-291.
- Tabajdi Gábor (2004) Duna-parti gyilkosságok 1944-1945. *Rubicon*, 11. szám, pp. 32-39.
- Taguieff, Pierre-André (1995) *Political Science Confronts Populism: From a Conceptual Mirage to a Real Problem*. Telos, Nr 103, Spring.
- Tajfel, Henri – Turner, John C. (1979) An integrative theory of intergroup conflict. In: Austin, William G. – Worchel, Stephen (ed.) *The social psychology of intergroup relations*. Monterey, CA, Brooks/Cole.
- Tajfel, Henri (1969) Cognitive aspects of prejudice. *Journal of Social Issues* (25) pp. 79-97.

- Tálas Péter (1993) Rendszerváltás és többpártrendszer Lengyelországban. In. Bihari Mihály (szerk.) *Többpártrendszerek kialakulása Kelet-Közép-Európában 1989-1992*. Budapest: Kossuth, pp. 231-276.
- Tamás Gáspár Miklós (2000) A posztfasizmusról. *Eszmélet*, 48. szám. (tél) pp. 4-24.
- Thoma László (1998) A rendszerváltás és a szakszervezetek 1988-1992. Budapest: Villányi úti könyvek, pp. 1-161.
- Tilkovszky Lóránt (1984) Magyarság és Nemzetiség. Nemzetiségpolitikai irányzatok Magyarországon (1919-1945). In. Laczkó Miklós (szerk.) *A két világháború közötti Magyarországról*. Budapest: Kossuth, pp. 341-372.
- Tóth Tibor (2008) *A Hungarista Mozgalom emigrációtörténete*. Debrecen: Multiplex Media-Debrecen University Press, pp. 1-277.
- Török András (1941) Szálasi álarc nélkül – Öt év a Szálasi mozgalomban. Budapest: Fővárosi Nyomda Rt., pp. 1-117.
- Vajda Mihály (1995) A fasizmusról. Budapest: Osiris, pp. 1-160.
- Van den Brug, Fennema-Tillie (2000) Anti-immigrant parties in Europe: Ideological or protest vote. *European Journal of Political Research*, 37 (1). pp. 77-102.
- Varró Szilvia (2009) Budaházy György és a Magyarok Nyilai – Valaki rá vallhatott. *Magyar Narancs*, június 25., p. 10.
- Vedres Balázs (2006) Politikusok a magyar nagyvállalatok hálózatában 1987-2001 között. *Magyar Tudomány*, 11. szám, pp. 1339-1344.
- Vígh Károly (1992) Bajcsy-Zsilinszky Endre. Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, pp. 1-276.
- Vilicsics Ferenc-Niina Ala-Fossi (2009) A téli háború. *Magyar önkéntesek Finnországban*. Rubicon, 9. szám, pp. 4-15.
- Vitári Zsolt (2006) Az NSDAP. In. Rácz Árpád (szerk.) *A Hitler-rejtély*. Gyula: Rubicon Kiadó, pp. 134-165.
- Vonyó József (2001) Gömbös Gyula és a jobboldali radikalizmus. Pécs: Pannónia Könyvek, pp. 1-175.
- Vonyó József (2004) Össze nem nőző gyökök. Jobboldali radikalizmus Magyarországon a hungarizmus előtt. Rubicon, 11. szám pp. 48-49.
- Wallace, Helen (1996) Politics and policy in the EU: the Challenge of Governance. In. Helen Wallace-William Wallace: Policy-making in the European Union. Oxford University Press, Oxford.
- Wasserman, Stanley-Faust, Katherine (1994) *Social Network Analysis: Methods and Applications*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Weber, Max (1987) *Gazdaság és társadalom*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- Weber, Max (1995) A tudomány és a politika mint hivatás. Budapest: Kossuth, pp. 1-138.
- Z. Karvalics László (2000) Az informatika társadalomtörténetét ír. *História*, 1. szám, pp. 3-6.
- Zelwietro, Joseph (1998) The Politicization of Environmental Organizations through the Internet. *The Information Society* (14) pp. 45-56.
- Zinner Tibor-Róna Péter (1986) Szálasiék bilincsből I-II. Budapest: Lapkiadó Vállalat.
- Zsolt Péter (2004) Kommunikációelméletek diszciplinái. Vác-EU-Synergion, 1-221.

7.2. Hivatkozott internetes cikkek

- „A győri Magyar Gárda tartott lögyakorlatot”. MTI, 2009. január 7., szerda. <http://index.hu/belfold/garda0107/>.
- „A nemzet szolgálatára” - Interjú Szabó Alberttel, a Magyar Népi Jóléti Szövetség társelnökével. <http://emc.elte.hu/~ve/966/Szaboa.html>
1949. évi XX. törvény, A Magyar Köztársaság Alkotmánya. <http://jab.complex.hu/hjegy.php?docid=94900020.TV>.
1989. évi III. törvény a gyűlekezői jogról.
- A "Szlovák Gárda" újra színre lép. 2008. május 23. In. http://kitekinto.hu/karpat-medence/2008/05/23/a_szlovak_garda_ujra_szinrelep.
- A Hadkötelezettséget Ellenzők Ligája elutasítja a kötelező nemzetőrség tervét. 2001-10-12. <http://www.c3.hu/~farkashe/hel/my011012.html>
- A KDNP ötpárti egyeztetést kezdeményez a Honi Gárdáról. Dunatv.hu/MTI, 2007.06.01. (péntek). <http://www.dunatv.hu/itthon/akdnppotpartiegyeztetestkezdemenyezahonigardarol.html?query=%C3%B6tp%C3%A1rti>
- A Magyar Gárda főkapitányát izgatással gyanúsítják. HVG, 2009. április 20., hétfő. http://hvg.hu/itthon/20090420_kozosseg_elleni_izgatas_magyar_garda.
- A Svájci Gárda története. <http://storico.radiovaticana.org/ung/storico/2006-01/63025.html>.
- A Székely szakasz: a Gárda Erdélyben - A betiltott szervezet Székelyföldre költözött. 2010. január 12. http://mandiner.hu/cikk/erdelyben_nyomul_a_garda.
- A VBKE peranyaga. Fővárosi Bíróságon 2004 március 10-én tartott tárgyalás jegyzőkönyve. <http://www.paxhungarica.org/vbke/jogiesetek/peranyag/fb-20040310.html>.

Ablonczy Bálint (2010) Cigány prostituáltakkal vetette össze a fideszes Járóka Líviát - Bolgár, magyar: két jó barát? Heti Válasz, <http://hetivalasz.hu/itthon/bolgar-magyar-ket-jo-barat-25999>.

Állami pénzt is szeretnének a „magyar”, „nemzeti”, „önvédelmi” gárdák. 2007-08-04, http://www.hirszerzo.hu/cikk.sorra_alakulnak_a_magyar_nemzeti_onvedelmi_gardak.41633.html.

Bóka Éva (én.) Az európai egység gondolat politikai eszméletörténete. http://www.ivan-herman.net/Eva/Textbooks_Articles/Tananyag.pdf.

Bokor László (2010) Fegyverrel – „Ügyes” húzás a Magyar Gárda főkapitányától - A gárda és a gárdák. 168 óra, július 16. (péntek). <http://www.168ora.hu/itthon/a-garda-es-a-gardak-58078.html>.

Czika Tihamér (2007) Székely Gárda: a veszélyes kocsmaalom. <http://www.figvelo.ro/panorama/szekely-garda-a-veszelyes-kocsmaalom.html>.

Csicseri Márta-Lőrincz László (2004) Társadalmi mozgalmak mobilizációs és ügyképviselési tevékenysége az interneten. http://www.kontextus.hu/hirvero/tanulmany_2.doc.

Dobszay Károly (2003) Egy ámokfutó rágalmai. <http://www.krater.hu/krater.php?do=aloldal&action%5B1%5D=610>.

Egy földvár mellett tett esküt a Nemzeti Őrsereg új alakulata. Index/MTI, 2007. október 22., hétfő. <http://index.hu/belfold/orsereg1022/>.

Erdős László: Töredékek a 75 éves Magyar Rádió életéből. Elektronikus változat. <http://www.radio.hu>.

Érszegi Márk Aurél (2006) Kicsiny hadsereg, nagy ideálokkal - Ötszáz éves a Pápai Svájci Gárda. Új Ember Katolikus Hetilap LXII. évf. 4. (2007.) <http://ujember.katolikus.hu/Archivum/2006.01.22/0701.html>.

Eszes Tamás, MOVE Főkapitány- helyettes levele. <http://www.l88.hu/about3203.html>.

Eszes Tamás, MOVE Főkapitány- helyettes levele. <http://www.l88.hu/about3203.html>.

Féderer Ágnes (2003) Szkinhed vagyok és hungarista. Népszabadság, március 1. <http://www.nol.hu/cikk/100606/>.

Gárdák a szomszédos országokban - A magányos Gárda. 2007. szeptember 1. <http://szakdolgozatprojekt.blogspot.com/2007/09/grdk-szomszdos-orszokban.html>.

Gyene István-Halasi Endre-Répási Krisztián (2010) A Nemzeti Gárdától a Magyar Gárdáig. Méltányosság Politikaelemző Központ. <http://www.gondola.hu/cikkek/69082>.

Hatszáz új gárdistát avattak. Népszabadság online (2007. október 21.) <http://www.nol.hu/cikk/468727/>.

Hautzinger Gyula (2002) Önkéntesség alapján szerveződő új típusú fegyveres erő. Hadtudomány, 3. szám, pp. 52-62. <http://www.zmne.hu/kulso/mhht/hadtudomany/2002/3/hautzinger-gyula/chapter1.htm>.

Hautzinger Gyula (2003) Önkéntes, hivatásos, zsoldos? ZMNE honlapja, március. http://www.zmne.hu/Forum/03marcius/onkentes_.htm.

HM-álláspont a Honi Gárdáról (sajtóközlemény) 2007. <http://www.honvedelem.hu/rovat/10/kozlemenyek.html>.

Hof, Robert D. – Browder, Seanna – Elstrom, Peter (1997) Internet Communities. Business Week 1997/18. <http://www.businessweek.com/1997/18/b35251.htm>.

Hungarizmus a viták keresztüztüében II. <http://hetilap.hetek.hu/index.php?cikk=40021>.

Iromány: H/3107 A Nemzetőrség létrehozásáról. <http://www.c3.hu/~farkashe/hel/01Nemzetorseg.html>.

Karsai László (2008) Reflektor a sötétbe. Szálasi Ferenc naplója, 1943. szeptember 15. – 1944. július 18. – I. rész. Beszélő, március, 13. évfolyam, 3. szám. <http://beszelo.c3.hu/cikkek/reflektor-a-sotetbe>.

Ki mint fél, úgy ítél - A radikális jobboldal megítélése. (2007. augusztus 30.) <http://www.median.hu/object.9eed0a8-efc2-4286-81ea-4fe22cc801af.ivv>.

Kik vagyunk? <http://betvarsereg.hu/kik-vagyunk>.

Kladek András (2005) Önkéntes haderő, hiányzó képességekkel? Új Honvédségi Szemle, 9. szám, http://www.hm.gov.hu/hirek/kiadvanyok/uj_honvedsegi_szemle/onkentes_hadero_hianyzo_kepessegekkel.

Kocsis Sándor (2010) Az ohioi Nemzeti Gárda — Az USA egyik szövetségi államának „saját” haderőszervezéséről. Hadtudományi Szemle, 3. évf. 1. szám, <http://hadtudomanyiszemle.zmne.hu/?q=hu/2010/3-%C3%A9vfolyam-1-sz%C3%A1m/hadm%C5%B1v%C3%A9szet/az-ohio%C3%B3i-nemzeti-g%C3%A1rda-%E2%80%94-az-usa-egyik-sz%C3%B6vets%C3%A9gi-%C3%A1llam%C3%A1nak-%E2%80%99Esaj%C3%A1t>.

Kovács Gábor (2005b) A népi mozgalom helye a politikai eszméletörténetben. Beszélő, június–július, 10. évfolyam, 6. szám. <http://beszelo.c3.hu/cikkek/a-nepi-mozgalom-helye-a-politikai-eszméletörténetben>.

Kto sme? Čo chceme? <http://www.pospolitost.org/onas.html>.

Kürtösi Zsófia (2002) A társadalmi kapcsolatháló elemzés módszertani alapjai. Első közlés. <http://www.socialnetwork.hu/cikkek/kurtso5Let.pdf>.

Magyar Gárda „Alapító nyilatkozat”. <http://fejergarda.hu/index.php?page=page&id=2>.

Medián Közvélemény- és Piackutató Intézet felmérése eredményeivel, a Ki mint fél, úgy ítél - A radikális jobboldal megítélése című publikációval. (2007. augusztus 30.) <http://www.median.hu/object.9eed0a8-efc2-4286-81ea-4fe22cc801af.ivv>.

Megalakult a cseh Nemzeti Gárda. 2007. október 30. http://www.fn.hu/kulfold/20071030/megalakult_cseh_nemzeti_garda/.

- Megalakult a Magyar Nemzeti Gárda - Kiss Róbert beszéde. (2010-06-05), <http://barikad.hu/node/54755>.
- Megalakult a Magyar Nemzeti Gárda Mozgalom. *FH* (2010. 06. 05.)
<http://www.mixonline.hu/Cikk.aspx?id=39535>.
- Melegfelvonulás: idén is tartanak a rendzavaróktól. Népszava online, 2010. július 21. (szerda).
<http://www.nepszava.hu/articles/article.php?id=321386>.
- Mudde, Cas (2000) Populism in Eastern Europe I-II. Radio Free Europe – Radio Liberty East European Perspectives 2:5-6, <http://www.rferl.org/eeppreport>.
- Nádor Virág Anikó (2007) Játék a tüzzel. *Hetek*, XI. évfolyam 40. szám (10. 04.)
http://www.hetek.hu/velemen/200710/jatek_a_tuzzel.
- NBH-évkönyvek 1999-2008. <http://www.nbh.hu/bmenu7.htm>.
- Németh József (én.) Az USA Nemzeti Gárdájának kialakulása és fejlődése a történelmi események tükrében.
http://www.biztonsagpolitika.hu/userfiles/file/PDF/nat_guard_alk.pdf.
- Noua Dreapta - Nesztek egy román gárda. 2007-09-02. <http://kuruc.info/r/6/15902/>.
- Ormos Mária (2003b) Politikai szerepek és személyiségek a huszadik században. *Magyar Tudomány*, 1. szám.
<http://www.matud.ujf.hu/03jan/ormos.html>.
- Öntörvényűség és erőszakhoz való vonzódás - Gárdák Európa-szerte. In. *Hetek*, online, 2007. szeptember 14.
<http://www.hetek.hu/?q=node/13679>.
- Peckham, Michael (1998) New Dimensions of Social Movement / Countermovement Interaction: The Case of Scientology and its Internet Critics. *Canadian Journal of Sociology*, pp. 317-347.
<http://www.arts.ualberta.ca/cjscopy/articles/peckham.html#n6>.
- Politikai huzavona Lengyelországban. Adnak, kapnak. *HVG*, 2009. augusztus 15.
http://hvg.hu/hvgfriss/2009.33/200933_PoLITIKAI_HuZAVoNA_LENGYELoRSZAGBAN_Adnak_k.
- Social Bases of Party Support Lipset and Rokkan Reading.
<http://janda.org/c24/Readings/Lipset&Rokkan/Lipset&Rokkan.htm>.
- Szabó Máté (1997): Az idegen mint a civil erőszak és a civil jogvédelem tárgya Magyarországon a rendszerváltás után. *ÚJ HOLNAP*, január. <http://www.unimiskolc.hu/city/Olvaso/ujholnap/97januar/szabo.html>
- Szemle. Készült a HM Kommunikációs és Toborzó Főosztály megbízásából. Honvédelem a magyar médiában. (2007. augusztus 13., hétfő)
<http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:JVy1SsEjSyUJ:www.hm.gov.hu/files/9/8730/hm0813.doc+Demeter+ennek+a+szervezetnek+nincs+k%C3%B6ze+a+Jobbik+%C3%A1ltal+%C3%A9trehozott+Magyar+G%C3%A1rd%C3%A1hoz&cd=1&hl=hu&ct=clnk&gl=hu>.
- Szemtől szembe a hülyeséggel. (2008. június 24.) <http://debrecen-megmaradas.hu/content/view/2367/9/>.
- „Székely szakasz” - Erdélyben nyomul a Magyar Gárda (Hírszerző).
http://www.hirszero.hu/cikk/szekely_szakasz_-_erdelyben_nyomul_a_magyar_garda.136534.html.
- Szigeti Lajos (2000) A nemzetőrség megalakításának kérdései. *Hadtudomány*, X. évfolyam, 4. szám.
http://www.zmne.hu/kulso/mhht/hadtudomany/2000/4_6.html.
- Szlovák Gárda vs. Magyar Testvériség. 2007. szeptember 3. <http://korkep.blogspot.com/2007/09/szlovk-grda-vs-magyar-testvirisg.html>.
- Szlovák Gárda. 2007.08.27. http://szlovenszko.blog.hu/2007/08/27/szlovak_garda.
- Szolgálatba léptek az önkéntes katonák, *MTI*, 2011. január 2. vasárnap, *HírExtra*.
<http://www.hirextra.hu/2011/01/02/szolgalatba-leptek-az-onkentek-katonak/>.
- Thurner, Paul W.-Martin Binder (2008) EU Transgovernmental Networks: The Emergence of a New Political Space beyond the Nation State? *European Journal of Political Research*,
<http://www3.interscience.wiley.com/journal/120747231/issue>.
- Toroczka László (2009) Védjük meg magunkat! Szerveződjünk klánokba!
http://szentkoronaradio.com/belfold/2009_02_10_vedjuk-meg-magunkat-szervezodjunk-klanokba.
- Több fiatal szavazott az idén (MTI). *Metropol*, 2010. április 14. szerda, <http://www.metropol.hu>.
- Tökön szúrta magát a Magyar Gárda: Bencsik kiszűrné a „szélsőségeket”. <http://www.kuruc.info.hu>.
- Törvények és OGY határozatok a CompLex Kiadó Kft. Közlöny adatbázisában (2001).
<http://www.complex.hu/kzlcim/ogva01.htm>.
- Ungváry Krisztián (1998) „Nagypéntek nélkül nincs feltámadás”: Szálasi Ferenc külpolitikai elképzelései.
<http://www.rev.hu/html/hu/tanulmanyok/1945elott/szalasi.htm>.
- Urbán Lajos [2007] Az USA szárazföldi tartalékos alakulatai: a Nemzeti Gárda.
http://www.hm.gov.hu/hirek/kiadvanyok/uj_honvedsegi_szemle/az_usaszarazfoldi_tartalekos.
- Végh Ferenc (1999) A Magyar Honvédség feladatai és struktúrája az ezredforduló után, a biztonság alakulásának függvényében. *Hadtudomány*, IX. évf. 1. szám (március).
<http://www.zmne.hu/kulso/mhht/hadtudomany/1999/ht-1999-1-4.html>.
- Wessely Gábor (2009) Útőképes az újjászervezett gárda, *Tolnai Népszerűség*, július 28.
<http://www.teol.hu/tolna/kozelet/utokepes-az-ujjaszervezett-garda-247702>.

8 A szerző témával kapcsolatos publikációi

8.1. Szöveggyűjtemény

Bayer József-Malkovics Tibor (2002) *Komparatív politológia I-II*. Budapest: Zsigmond Király Főiskola. (Szöveggyűjtemény. pp. 1-239.

8.2. Recenzió

Malkovics Tibor (2009) A „Nyugat alkonya” és a „keleti fény”. Jászberényi József: A Nap s az emberiség s a történelem keletről nyugatra tart. - Magyarország a napnyugati civilizációban könyve kapcsán. *Új Pedagógiai Szemle*. 11. szám, pp. 126-136.

Malkovics Tibor (2005) Az „ismeretlen” holokauszt. Krausz Tamás (2004) Antisemitizmus – holokauszt – államszocializmus könyve kapcsán. *Múltunk. Politikatörténeti folyóirat*. 2. szám. pp. 277-282.

Malkovics Tibor (2004) A mindennapok konzervativizmusán át. Kísérlet a kritikai-baloldali gondolkodás feje tetejéről a talpára állítására. Kiss Viktor (2004) A baloldaliság „kísértetei”. Budapest: Új Mandátum Könyvkiadó könyve kapcsán. In. *Politikatudományi Szemle*, 4. szám. pp. 239-251.

Malkovics Tibor (2004) Goldman Leonóra: A XX. század magyar közéleti nyelve könyve kapcsán. In. *Modern nyelvoktatás*, 10. évf. 4. szám. pp. 85-87.

Malkovics Tibor (2003) Szabó Máté: Társadalmi mozgalmak és politikai tiltakozás könyve kapcsán. In. *Kommunikáció, média, gazdaság. Századvég-BKF*, I. évf. 1. szám. pp. 144-147.

8.3. Tanulmány folyóiratban

Malkovics Tibor (2010) „Néha nulla vagyok, néha meg egy...” – A punk-zene és Magyarország I. rész. *Egyenlítő*, VII. évf., 9. szám, pp. 45-49.

Malkovics Tibor (2010) „Néha nulla vagyok, néha meg egy...” – A punk-zene és Magyarország II. rész. *Egyenlítő*, VII. évf., 10. szám, pp. 43-48.

Malkovics Tibor (2005) Globalizáció, szélsőjobb, Internet. *Kultúra és Közösség*, III. folyam, IX. évfolyam, II. szám. pp. 13-46.

Malkovics Tibor (2005) Szélsőjobboldal és (neo)hungarizmus Magyarországon. *Kultúra és Közösség*. III. folyam, IX. évfolyam. I. szám. pp. 34-44.

Malkovics Tibor (2005) Szálas Ferenc a pszichohistória tükrében. *Társadalom és Politika*, 3. szám, [Társadalom és Politika 2005-3 Europa Varietas Intézet.mht.](#)

8.4. Tanulmány kötetben

Malkovics Tibor (2011) Az „ős patkány” és a cicázó „izmusok”. A Magyar Gárda és az újrászerveződő jobboldali radikalizmus, valamint a szélsőjobboldal Magyarországon. In. Grajczár István-Laki Ildikó-Tóth László (szerk.) *Közelítések*. Budapest: Zskf, Szociológiai Tanszék, pp. 68-80.

Tibor, Malkovics (2005) *Political Culture in the European Union: The extreme right and (neo)Hungarism in Hungary*. Székesfehérvár: European Regional Studies Network Association for European Integration and Regional Co-operation (Alps-Danube-Adriatic Region). Budapest Fórum, Európai Regionális Tanulmányok Hálózata Egyesület az európai integrációért és regionális együttműködésért (Alpok-Duna-Adria Régió) konferenciakötete.

Kiss Viktor-Malkovics Tibor (2001) Szélsőbal és politikai kultúra. In: Simon János (szerk.) *Ezredvégi értelmezések. Politikai kultúra Magyarországon*. Budapest: Villányi úti Könyvek. pp. 500-522.

8.5. Konferencia-előadások

Malkovics Tibor (2008) *A populizmus újabb megközelítései*. Budapest, Zsigmond Király Főiskola. Bemutató előadásorozat a Tudomány Ünnepe alkalmából. (November 14. péntek.)

Malkovics Tibor (2004) *Political Culture in the European Union: The extreme right and (neo)Hungarism in Hungary*. Székesfehérvár, Kodolányi János Főiskola, a Fejér Megyei Közgyűlés, valamint a Magyar Tudományos Akadémia Veszprémi Akadémiai Bizottsága, s az European Regional Studies Network Association for European Integration and Regional Co-operation (Alps-Danube-Adriatic Region) [a Budapest Fórum, Európai Regionális Tanulmányok Hálózata Egyesület az európai integrációért és regionális együttműködésért (Alpok-Duna-Adria Régió)] által rendezett konferencia. (Szeptember 11.)

Malkovics Tibor (1999) *A Munkáspárt kitörési kísérletei*. V. Országos Politológus Vándorgyűlés, „A demokrácia 10 éve” konferencia. Nyíregyháza, Bessenyei György Tanárképző Főiskola. (Május 7-8.)